

VU Research Portal

Rechtsbijstand bij politieverhoor. Evaluatie van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor in Amsterdam-Amstelland, Groningen, Haaglanden, Limburg-Zuid, Midden- en West-Brabant en Utrecht

Verhoeven, W.J.; Stevens, L.

2013

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Verhoeven, W. J., & Stevens, L. (2013). *Rechtsbijstand bij politieverhoor. Evaluatie van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor in Amsterdam-Amstelland, Groningen, Haaglanden, Limburg-Zuid, Midden- en West-Brabant en Utrecht*. Boom Lemma.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Rechtsbijstand bij politieverhoor

RECHTSBIJSTAND BIJ POLITIEVERHOOR

*Evaluatie van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor in
Amsterdam-Amstelland, Groningen, Haaglanden, Limburg-Zuid,
Midden- en West-Brabant en Utrecht*

WILLEM-JAN VERHOEVEN
LONNEKE STEVENS

m.m.v.
H.G. VAN DE BUNT
W.J.M. CAPTEIN
E.R. WESTMEIJER

Boom Lemma uitgevers
Den Haag
2013

Omslagontwerp: Primo! Delft
Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

© 2013 WODC, alle rechten voorbehouden | Boom Lemma uitgevers

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978-90-5931-953-0
ISBN 978-94-6094-732-2 (e-book)
NUR 820

www.boomlemma.nl

VOORWOORD

In dit rapport doen we verslag van een grootschalig evaluatieonderzoek van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor. De uitbreiding van rechtsbijstand voorafgaand aan en in het geval van jeugdige verdachten tijdens het politieverhoor betreft een nationaal ingevoerde beleidsverandering op een onderwerp dat niet onomstreden is. Hoewel het een interessante uitdaging voor ons was, is het onderzoeksproject een hele onderneming gebleken. We hebben alle stappen van het evaluatieproces doorlopen en daarbij gebruik gemaakt van verschillende methoden en databronnen. Hierbij zijn we gesteund door de medewerking, de betrokkenheid en het vertrouwen van de verschillende partijen in de praktijk, hetgeen bij een onderzoeksproject als dit noodzakelijk is voor een succesvol eindresultaat. Uiteindelijk hebben we uit de observaties, interviews en analyse van dossiers rijke informatie kunnen halen over de werking van de Aanwijzing in de praktijk. Op basis daarvan zijn we tot interessante inzichten gekomen over het belang en de praktische haalbaarheid van de uitbreiding van rechtsbijstand voor aangehouden verdachten voorafgaand aan en tijdens het verhoor door de politie.

Aan een langlopend en omvangrijk project als dit hebben veel mensen een bijdrage geleverd. In de eerste plaats was dit project niet geslaagd zonder de medewerking van zes politiekorpsen. Daarom willen wij de korpsen Amsterdam-Amstelland, Groningen, Haaglanden, Limburg-Zuid, Midden- en West-Brabant en Utrecht bedanken voor hun medewerking aan het onderzoek. In het bijzonder bedanken we dhr. Binnekamp, dhr. Velings, dhr. Burgel, dhr. Verheijden, dhr. Oerlemans, mevr. Broeders, dhr. Eikenaar, dhr. Woudenberg, dhr. Korringa, dhr. Kalkhoven, mevr. Poelgeest, dhr. Hoefnagel, dhr. Boon, dhr. Berendsen, dhr. Offermans, dhr. Quint en dhr. Dirksen voor hun inspanningen bij de dataverzameling. Verder bedanken wij mevr. Dubbelman, dhr. Haverkate, dhr. Leliveld, dhr. van Loon, dhr. Munnichs, dhr. Schilperoort, dhr. Vos en de agenten, rechercheurs, teamleiders en advocaten voor hun bereidwilligheid met ons te spreken over hun ervaringen met de ontwikkeling en de invoering van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor. Bij deze bedanken wij ook de opdrachtgever voor het in ons gestelde vertrouwen.

Ook aan het voor u liggende rapport hebben velen een bijdrage geleverd. In de eerste plaats bedanken wij Evita Westmeijer en Miriam Captein. Hun inspanningen en ondersteuning tijdens het verzamelen van de data hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan het rapport. Ten slotte bedanken wij de leden van de begeleidingscommissie (zie bijlage A), onder voorzitterschap van prof. dr. ir. J.B. Terpstra, voor hun tijd en de nuttige en constructieve bijdragen die zij tijdens de vergaderingen hebben geleverd.

Rotterdam, 20 december 2012

Willem-Jan Verhoeven
Lonneke Stevens
Henk van de Bunt

INHOUD

Samenvatting		13	
DEEL I		INTRODUCTIE	27
1	Inleiding		29
1.1	Aanleiding tot het onderzoek		29
1.2	Centrale vraagstelling en uitwerking in onderzoeksvragen		31
1.3	Onderzoeksopzet		35
1.3.1	De evaluatiecyclus van plan-, proces- en productevaluatie		35
1.3.2	De planevaluatie		36
1.3.3	De procesevaluatie		38
1.3.4	De productevaluatie		40
1.3.5	Hoe plan-, proces- en productevaluatie elkaar aanvullen		42
1.4	Dataverzamelmethode		44
1.4.1	Gebruik van verschillende databronnen		44
1.4.2	Interviewen		45
1.4.3	Observeren		48
1.4.4	Dossiers bevrage		51
1.4.5	Beperkingen observeren		54
1.5	Data-analyse		57
1.5.1	Kwalitatieve analyse		57
1.5.2	Kwantitatieve analyse		58
1.6	Leeswijzer		61
DEEL II		PLANEVALUATIE	63
2	Waarom de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor?		65
2.1	Inleiding		65
2.2	De Nederlandse situatie voldoet niet meer aan Europese standaarden: de aanleiding tot de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor		66
2.2.1	Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens: Salduz en de achtergrond van het recht op bijstand door een raadsman		66
2.2.2	Interpretatie Salduz binnen Nederland: debat over reikwijdte en de uitspraak van de Hoge Raad van 30 juni 2009		67
2.3	Doelstelling van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor		71
2.4	Organisatiestructuur om ‘Salduz-bouwwerk’ te construeren		74

2.5	De inhoud van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor	77
2.5.1	Inleiding: toepassingsbereik en belangrijkste kenmerk	77
2.5.2	Het onderscheid tussen A-, B- en C-categorie bij consultatie	78
2.5.3	Aanwezigheid advocaat of vertrouwenspersoon tijdens politieverhoor jeugdigen	80
2.5.4	Cautie	82
2.5.5	Controle en vastlegging in proces-verbaal	83
2.6	Tot besluit	83
3	Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor gefileerd	85
3.1	Inleiding	85
3.2	Uitgangspunten en overwegingen	86
3.2.1	Inleiding: een 'empirisch' getoetste noodmaatregel onder twee voorwaarden	86
3.2.2	Waarom onderscheid tussen A- en B-categorie enerzijds en C-categorie anderzijds?	88
3.2.3	Waarom onderscheid tussen meerderjarige en minderjarige verdachten?	91
3.2.4	Waarom verhoorbijstand minderjarige verdachten door zowel advocaat als vertrouwenspersoon?	92
3.2.5	Waarom onderscheid tussen A-, B- en C-categorie wat betreft afstand doen?	94
3.2.6	Waarom wachttijd van 2,5 uur waarvan 30 minuten consultatietijd?	96
3.3	Reconstructie van de onderliggende beleidstheorie	97
3.3.1	Systeem van veronderstellingen	97
3.3.2	Grafische weergave van het causaal model	103
4	Evaluatie van de beleidstheorie	105
4.1	Inleiding	105
4.2	De verdachte	108
4.2.1	Procescompetentie en informatieverwerking: het belang van een duidelijke uitleg in de vroege fasen van het onderzoek	108
4.2.2	Procescompetentie en financiering: differentiatie naar de ernst van het misdrijf	110
4.2.3	Procescompetentie en afstand: differentiatie naar complexiteit van de zaak gecombineerd met de ernst van het misdrijf	111
4.2.4	Procescompetentie, verhoorbijstand en afstand: differentiatie naar leeftijd en verstandelijke beperking of cognitieve functiestoornis	113
4.3	Praktische afwegingen en implementatie binnen de politie	116
4.4	Praktische afwegingen en rechtsbijstandverlening door advocatuur en vertrouwenspersoon	119
4.4.1	Consultatie- en verhoorbijstand verleend door een advocaat	119
4.4.2	Verhoorbijstand verleend door een vertrouwenspersoon	122
4.5	Conclusie	124

DEEL III	PROCESEVALUATIE	127
5	Uitvoering van de Aanwijzing in Breda en Tilburg	129
5.1	Inleiding	129
5.2	Gang van zaken opsporing	129
5.2.1	Invoering van de Aanwijzing en administratieve lasten	129
5.2.2	Indelen van de zaken in A-, B- of C-categorie	131
5.2.3	Moment dat de cautie wordt gegeven	133
5.2.4	Inhoud van de cautie	135
5.2.5	Melding rechtsbijstand en wachttijd	141
5.2.6	Aanwezigheid van de advocaat of de vertrouwenspersoon tijdens het verhoor	144
5.2.7	Belang van rechtsbijstand en de invloed op de werkwijze van de politie	148
5.2.8	Conclusie gang van zaken opsporing	149
5.3	Optreden door advocatuur	151
5.3.1	Kennis van de Aanwijzing en het belang van rechtsbijstand	151
5.3.2	Bereikbaarheid en snelheid van handelen na de melding	152
5.3.3	Het consultatiegesprek	154
5.3.4	Aanwezigheid tijdens het verhoor	156
5.3.5	Conclusie optreden door advocatuur	157
5.4	Gebruik van rechtsbijstand door verdachte	158
5.4.1	Gebruik van consultatiebijstand en afstand doen	158
5.4.2	Gebruik van verhoorbijstand en afstand doen door minderjarigen	162
5.4.3	Conclusie gebruik van rechtsbijstand door verdachten	162
6	Uitvoering van de Aanwijzing in Utrecht	165
6.1	Inleiding	165
6.2	Gang van zaken opsporing	165
6.2.1	Invoering van de Aanwijzing en administratieve lasten	165
6.2.2	Indelen van zaken in A-, B- of C-categorie	167
6.2.3	Moment dat de cautie wordt gegeven	170
6.2.4	Inhoud van de cautie	172
6.2.5	Melding rechtsbijstand en wachttijd	176
6.2.6	Aanwezigheid van de advocaat of de vertrouwenspersoon tijdens het verhoor	180
6.2.7	Belang van rechtsbijstand en de invloed op de werkwijze van de politie	182
6.2.8	Conclusie gang van zaken opsporing	184
6.3	Optreden door advocatuur	186
6.3.1	Kennis van de Aanwijzing en het belang van rechtsbijstand	186
6.3.2	Bereikbaarheid en snelheid van handelen na de melding	187
6.3.3	Het consultatiegesprek	190
6.3.4	Aanwezigheid tijdens het verhoor	194
6.3.5	Conclusie optreden door advocatuur	195

6.4	Gebruik van rechtsbijstand door verdachte	196
6.4.1	Gebruik van consultatiebijstand en afstand doen	196
6.4.2	Gebruik van verhoorbijstand en afstand doen door minderjarigen	198
6.4.3	Conclusie gebruik van rechtsbijstand door verdachten	199
7	Uitvoering van de Aanwijzing in Groningen	201
7.1	Inleiding	201
7.2	Gang van zaken opsporing	201
7.2.1	Invoering van de Aanwijzing en administratieve lasten	201
7.2.2	Indelen van de zaken in A-, B- of C-categorie	202
7.2.3	Moment dat de cautie wordt gegeven	203
7.2.4	Inhoud van de cautie	204
7.2.5	Melding rechtsbijstand en wachttijd	207
7.2.6	Aanwezigheid van de advocaat of de vertrouwenspersoon tijdens het verhoor	212
7.2.7	Belang van rechtsbijstand en de invloed op de werkwijze van de politie	214
7.2.8	Conclusie gang van zaken opsporing	216
7.3	Optreden door advocatuur	218
7.3.1	Kennis van de Aanwijzing en het belang van rechtsbijstand	218
7.3.2	Bereikbaarheid en snelheid van handelen na de melding	220
7.3.3	Het consultatiegesprek	222
7.3.4	Aanwezigheid tijdens het verhoor	226
7.3.5	Conclusie optreden door advocatuur	228
7.4	Gebruik van rechtsbijstand door verdachten	229
7.4.1	Gebruik van consultatiebijstand en afstand doen	229
7.4.2	Gebruik van verhoorbijstand en afstand doen door minderjarigen	231
7.4.3	Conclusie gebruik van rechtsbijstand door verdachten	231
8	Uitkomsten procesevaluatie: politieregio's vergeleken	233
8.1	Inleiding	233
8.2	De Aanwijzing in de praktijk	234
8.2.1	Overeenstemming tussen theorie en praktijk	234
8.2.2	Gesignaleerde knelpunten	236
8.2.3	Interventievarianten	240
8.3	De Aanwijzing in zware zaken	242
8.4	Beoogde doelen en neveneffecten	246
8.4.1	Bereiken beoogde doelen	246
8.4.2	Gesignaleerde neveneffecten	248
8.5	Voorwaarden voor een effectieve Aanwijzing	249
8.5.1	Informatievoorziening aan verdachten	249
8.5.2	Organisatie van het opsporingsonderzoek	250
8.5.3	Verlening van rechtsbijstand	251
8.6	Tot besluit	253

DEEL IV	PRODUCTEVALUATIE	255
9	Resultaten van de Aanwijzing	257
9.1	Inleiding	257
9.2	Operationaliseren van verdachtenkenmerken, contextkenmerken, beoogde doelen en neveneffecten	258
9.2.1	Variabelen voor verdachtenkenmerken	258
9.2.2	Variabelen voor contextkenmerken	260
9.2.3	Doelvariabelen	262
9.2.4	Variabelen voor neveneffecten	265
9.3	Beschrijving van de mate waarin doelen worden bereikt	266
9.3.1	Mate waarin consultatie- en verhoorbijstand worden verleend	266
9.3.2	Beschrijving van veranderingen in opsporings- en wachttijd	269
9.4	Beschrijving van neveneffecten	271
9.4.1	Veranderingen in in verzekeringstellingen, ontboden verdachten en de proceshouding van verdachten	271
9.4.2	Veranderingen in aantal Halt-verwijzingen	273
9.5	Relatie tussen doelvariabelen en verdachten- en zaakskenmerken	275
9.5.1	In welke gevallen wordt rechtsbijstand verleend?	275
9.5.2	Samenhang tussen opsporings- en wachttijd en verdachten- en zaakskenmerken	283
9.6	Conclusie	293
DEEL V	AFSLUITING	297
10	Conclusies over rechtsbijstand bij het politieverhoor	299
10.1	Inleiding	299
10.2	Beoogde doelstelling en veronderstellingen waarom die met de Aanwijzing kan worden bereikt	301
10.3	Het verlenen van consultatie- en verhoorbijstand	302
10.4	Wat betekent de Aanwijzing voor betrokken partijen?	305
10.4.1	Politie	305
10.4.2	Advocatuur	308
10.4.3	Verdachten	310
10.5	De Aanwijzing in relatie tot de voorwaarden die het Europese Hof en de Hoge Raad stellen aan rechtsbijstand	311
10.6	Mogelijke beleidsimplicaties	314
10.7	Tot besluit	317
	Summary	319
	Referenties	333

Bijlage A	Samenstelling van de begeleidingscommissie	341
Bijlage B	Overzicht van onderzoeksmethoden en databronnen	343
Bijlage C	Topiclijsten voor interviews procesevaluatie	345
Bijlage D	Observatieschema	347
Bijlage E	Overzicht van selectiecriteria dossiers	353
Bijlage F	Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor	355
Bijlage G	Aanvullende tabellen	365

SAMENVATTING

Probleemstelling

De afgelopen jaren hebben zich veel ontwikkelingen voorgedaan omtrent het recht van aangehouden verdachten op rechtsbijstand voorafgaand aan en tijdens het verhoor door de politie. Zo is in Amsterdam-Amstelland en Rotterdam-Rijnmond tussen 2008 en 2010 het ‘Experiment raadsman bij politieverhoor’ uitgevoerd. Het experiment had tot doel de meerwaarde in kaart te brengen van de aanwezigheid van de raadsman bij het bevorderen van de transparantie en de verifieerbaarheid van het verhoor en het voorkomen van ongeoorloofde pressie. Kort na de start van dit experiment doet het Europees Hof voor de Rechten van de Mens uitspraak in de zaak Salduz tegen Turkije en formuleert als uitgangspunt dat de verdachte die door de politie wordt gehoord enige vorm van rechtsbijstand moet hebben. Als het daaraan heeft ontbroken, mogen diens tijdens het politieverhoor afgelegde verklaringen niet tegen hem worden gebruikt. Ruim een half jaar later doet de Hoge Raad uitspraak in de drie zaken waarin cassatie is ingesteld op basis van de Salduz-rechtspraak van het Europese Hof. Door deze uitspraak wordt duidelijk hoe het recht op rechtsbijstand in Nederland geïnterpreteerd moet worden.

De hierboven geschetste ontwikkeling in rechtsbijstand heeft geleid tot de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor, die in beginsel tot en met 31 maart 2014 geldig blijft. De Aanwijzing ziet enerzijds toe op de verwezenlijking van het recht van de aangehouden minderjarige en meerderjarige verdachte om *voorafgaand* aan het verhoor door de politie een raadsman te raadplegen (*consultatiebijstand*). De consultatiebijstand bestaat uit een vertrouwelijk gesprek tussen de verdachte en zijn raadsman, dat plaatsvindt voorafgaand aan het eerste inhoudelijke verhoor van de verdachte door de politie. Anderzijds geeft de Aanwijzing regels voor de invulling van het recht van een minderjarige verdachte op bijstand door een raadsman of vertrouwenspersoon *tijdens* het verhoor door de politie (*verhoorbijstand*).

De Aanwijzing betreft een tijdelijke regeling totdat het recht op rechtsbijstand bij het politieverhoor is vastgelegd in het Wetboek van Strafvordering. Voor dit wetgevings-traject bestaat behoefte aan informatie over hoe betrokkenen met de Aanwijzing omgaan, over de mate waarin de beoogde doelen van de Aanwijzing worden bereikt en over mogelijke neveneffecten die de veranderingen in het recht op rechtsbijstand hebben. De doelstelling van deze studie is dan ook een beeld te schetsen van hoe de opsporingspraktijk verandert wanneer de regels omtrent het recht op rechtsbijstand van aangehouden verdachten worden aangepast. De benodigde informatie hiertoe kan worden verkregen door de Aanwijzing, de wijze waarop ermee wordt omgegaan en de eerste resultaten te evalueren. Hierbij dient te worden opgemerkt

dat de Aanwijzing maar één mogelijke uitwerking van het recht van aangehouden verdachten op rechtsbijstand betreft. Dit roept de vraag op of de gekozen uitwerking er in de praktijk voor zorgt dat aangehouden verdachten daadwerkelijk hun recht op rechtsbijstand kunnen verwezenlijken. Derhalve luidt de centrale vraagstelling die in dit onderzoek aan de orde wordt gesteld als volgt:

In welke mate wordt met de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor bereikt dat de Nederlandse opsporingspraktijk voldoet aan de voorwaarden die het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en de Hoge Raad stellen aan de rechtsbijstand voor aangehouden verdachten voorafgaand aan en tijdens het eerste politieverhoor?

Deze algemene vraagstelling is uitgewerkt tot concrete onderzoeksvragen die zijn geclusterd rond de drie evaluatiefasen: de planevaluatie, de procesevaluatie en de productevaluatie. Het eerste cluster van onderzoeksvragen betreft de evaluatie van de Aanwijzing zelf. De nadruk ligt op het expliciteren van de doelen die met de Aanwijzing worden nagestreefd en van de wijze waarop de Aanwijzing is doordacht. Wat betreft dit laatste, worden de veronderstellingen die aan de Aanwijzing ten grondslag liggen systematisch uiteengezet: de reconstructie van de beleidstheorie. Daarnaast is het van belang na te gaan in welke mate de veronderstellingen door wetenschappelijke kennis worden ondersteund en in welke mate de beleidstheorie logisch consistent is. Bij het tweede cluster van onderzoeksvragen staat de praktische werkbaarheid van de Aanwijzing centraal. Hierbij wordt een gedetailleerd beeld geschetst van de wijze waarop betrokkenen in de praktijk omgaan met de aangepaste regels omtrent rechtsbijstandverlening. Er wordt aandacht besteed aan de mate waarin de regels worden uitgevoerd zoals ze zijn bedoeld, welke knelpunten worden geconstateerd, hoe de samenwerking en communicatie tussen politie en advocatuur verloopt en hoe de informatievoorziening richting de verdachte en de vertrouwenspersoon wordt vormgegeven. Het laatste cluster van onderzoeksvragen richt zich op de mate waarin de beoogde doelen worden bereikt en de mate waarin veranderingen in de rechtsbijstand neveneffecten hebben. Hierbij ligt de nadruk op het gebruik van consultatie- (en verhoor)bijstand door aangehouden verdachten. Daarnaast zullen uit de resultaten van de voorafgaande plan- en procesevaluatie naar voren gekomen overige doelen en mogelijke neveneffecten worden afgeleid. Als laatste worden de doelvariabelen in verband gebracht met kenmerken van verdachten en van zaken. Op die manier wordt getracht inzicht te geven in de mate waarin doelbereiking aan de Aanwijzing kan worden toegeschreven.

De antwoorden op deze onderzoeksvragen zijn van belang om gefundeerde conclusies te kunnen trekken aangaande de mate waarin met de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor wordt bereikt dat aangehouden verdachten in staat zijn hun recht op rechtsbijstand te verwezenlijken. Uiteindelijk wordt op basis van de empirische bevindingen geconcludeerd in welke mate de Aanwijzing bijdraagt aan het verbeteren van de rechtspositie van aangehouden verdachten: het antwoord op de algemene vraagstelling.

Onderzoeksopzet

Deze studie betreft een grootschalig evaluatieonderzoek naar de werking van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor, waarbij de volledige cyclus van plan-, proces- en productevaluatie wordt doorlopen. De drie evaluaties volgen elkaar gedurende de uitvoering van het onderzoek op, waarbij de uitkomsten van de voorgaande fase mede als input dienen voor de daarop volgende fase. Deze studie begint met een planevaluatie waarmee de Aanwijzing als het ware op de ontleedtafel wordt gelegd om zodoende de achterliggende beleidstheorie bloot te leggen. Het gaat daarbij om het expliciteren van de beoogde doelen en de aannames over waarom de Aanwijzing tot die doelen zal leiden. Hiertoe hebben we zeven personen geïnterviewd die betrokken zijn geweest bij het opstellen van de Aanwijzing. Daarnaast hebben we de Aanwijzing zelf, de Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren, de Beleidsregel vergoeding raadsman, het dossier van de werkgroep waarbinnen de Aanwijzing is opgesteld en de uitspraken van de Hoge Raad in drie cassatiezaken geanalyseerd. De aannemelijkheid van de beleidstheorie wordt tot slot afgemeten aan de mate waarin wetenschappelijke ondersteuning wordt gevonden voor de veronderstellingen en aan de mate waarin het geheel van veronderstellingen logisch consistent is. Met betrekking tot de wetenschappelijke ondersteuning voor de beleidstheorie hebben we een literatuurstudie uitgevoerd.

Na de planevaluatie volgt de procesevaluatie, waarmee we een gedetailleerde beschrijving geven van de wijze waarop betrokkenen omgaan met de Aanwijzing en wat hun meningen daarover zijn. Dit is van belang om inzicht te verkrijgen in de werking van de Aanwijzing in de praktijk en hoe elementen van de opsporingspraktijk samenhangen met de mate waarin de beoogde doelen worden bereikt. Hiertoe hebben we in de eerste plaats in Midden- en West-Brabant, Groningen en Utrecht het proces van aanhouding tot en met het verhoor van verdachten geobserveerd. We hebben in deze drie politieregio's naar schatting 520 uren op de politiebureaus en met agenten op straat doorgebracht. In totaal hebben we van 32 verdachten de aanhouding kunnen observeren, van 55 verdachten de voorgeleiding bij de hulpofficier van justitie, van 4 verdachten de inverzekeringstelling, van 24 verdachten het consultatiegesprek en van 30 verdachten het verhoor. Door onze aanwezigheid op de politiebureaus en het meelopen met diensten van agenten, hebben we eveneens goed inzicht verkregen in de context waarbinnen de veranderingen in rechtsbijstand worden doorgevoerd. In de tweede plaats hebben we in totaal 28 opsporingsambtenaren en 12 advocaten in de drie politieregio's kunnen interviewen over hun ervaringen met de Aanwijzing en hun mening over het belang en de consequenties van de veranderingen in de rechtsbijstand. Deze gegevens zijn per politieregio geanalyseerd en gerapporteerd, waarmee we in feite het onderzoek in de drie politieregio's als casestudies hebben uitgevoerd. Ter afsluiting van de procesevaluatie zijn de bevindingen over de drie politieregio's samengebracht – waarbij overeenkomsten en verschillen tussen de werking van de Aanwijzing in de drie politieregio's zijn benadrukt – om tot een meer algemene conclusie te komen over de werking van de Aanwijzing in de praktijk.

De laatste fase betreft de productevaluatie. Met de productevaluatie trachten we vast te stellen in welke mate de beoogde doelen worden bereikt, in welke mate doelbereiking aan de Aanwijzing is toe te schrijven en in welke mate neveneffecten optreden. De Aanwijzing is nationaal ingevoerd, wat inhoudt dat het recht op rechtsbijstand voor alle aangehouden verdachten geldt en we dus geen controlegroep konden construeren. Het was dan ook niet mogelijk om de effecten van de Aanwijzing aan de hand van een experimenteel design te onderzoeken en we hebben ons bij deze studie beperkt tot een design met voor- en nameting. De beoogde doelen en mogelijke neveneffecten zijn geoperationaliseerd tot variabelen. De informatie voor de constructie van deze variabelen is verkregen uit politieregistraties. We hebben in totaal 260 politiedossiers – 130 voor de invoering van de Aanwijzing (voormeting) en 130 na de invoering van de Aanwijzing (nameting) – betreffende 506 verdachten in zes politieregio's (Amsterdam-Amstelland, Groningen, Haaglanden, Midden- en West-Brabant, Limburg-Zuid en Utrecht) geselecteerd. De relevante informatie uit die dossiers is gecodeerd tot een databestand. Op basis van dit databestand hebben we in de eerste plaats onderzocht in welke mate de doelen worden bereikt. Dit betreft een beschrijving van de doelvariabelen en veranderingen daarin na de invoering van de Aanwijzing in vergelijking met voor de invoering van de Aanwijzing. De mate waarin neveneffecten optreden hebben we onderzocht door veranderingen in betreffende variabelen tussen de periode voor en na de invoering van de Aanwijzing te beschrijven. In de tweede plaats hebben we de doelvariabelen gerelateerd aan kenmerken van verdachten en van zaken. Op die manier hebben we de mate van doelbereiking proberen te achterhalen wanneer rekening wordt gehouden met belangrijke elementen van de opsporingspraktijk. Dit geeft inzicht in de mate waarin het bereiken van beoogde doelen aan de Aanwijzing kan worden toegeschreven. Daarnaast verkrijgen we inzicht in de elementen van de opsporingspraktijk die mogelijk bijdragen aan het bereiken van de beoogde doelen. Door het gebruik van verschillende databronnen met bijbehorende analysetechnieken wordt een zo compleet mogelijk beeld geschetst van de mate waarin met de Aanwijzing wordt bereikt dat rechtsbijstand wordt verleend. Uit voorgaande kan worden afgeleid dat we daarbij niet alleen op zoek zijn naar de effectiviteit van de Aanwijzing. We willen ook weten hoe de Aanwijzing in de praktijk werkt om de condities scherp te krijgen waaronder de Aanwijzing wel en niet tot het gewenste resultaat leidt. Een combinatie van methoden wordt ingezet om de werkzame mechanismen, de context waarin effecten tot stand komen, de uitkomstpatronen en de effectiviteit van de Aanwijzing te onderzoeken. Hierin ligt het samenspel van de drie evaluatiefasen. In het afsluitende hoofdstuk worden de gegevens uit alle evaluatiefasen gecombineerd om tot een antwoord te komen op de algemene vraagstelling van deze studie.

Overzicht empirische bevindingen

Planevaluatie

Uit de planevaluatie is naar voren gekomen dat de ontwikkeling en implementatie van de Aanwijzing zijn voortgekomen uit Europese en nationale rechtspraak. Door betreffende rechtspraak voldoet de Nederlandse rechtspraak niet aan de voorwaarden die door het Europese Hof en de Hoge Raad worden gesteld aan het recht van aange-

houden verdachten op rechtsbijstand bij het politieverhoor. Dit vraagt om een aanpassing van de opsporingspraktijk die wordt uitgewerkt in de vorm van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor. Deze Aanwijzing betreft een tijdelijke maatregel die voortbouwt op enkele aan de Aanwijzing voorafgaande WBOM-standpunten en in een later stadium zal worden uitgewerkt tot wetgeving.

De Aanwijzing betreft in feite een set van regels waarmee het verlenen van consultatie- en verhoorbijstand praktisch mogelijk gemaakt dient te worden. De doelstelling van de Aanwijzing is daarmee voornamelijk gericht op het bereiken van praktische doelen. Dit neemt niet weg dat uiteindelijk ook meer principiële doelen betreffende het belang van rechtsbijstand rondom het politieverhoor, voortkomend uit de uitspraken van het Europese Hof en de Hoge Raad, bereikt dienen te worden. De beoogde doelstelling van de Aanwijzing wordt in de volgende zes concrete doelen uiteengezet:

1. (A) het verbeteren van de rechtspositie van aangehouden verdachten zodat (B) een eerlijk proces wordt gewaarborgd;
2. het voorkomen van uitsluitingsverweren;
3. het organiseren en financieren van het contact met de advocaat zodat deze daadwerkelijk het consultatiegesprek kan verzorgen dan wel bij het verhoor aanwezig kan zijn;
4. het beheersbaar houden van de financiële kosten;
5. het zo min mogelijk hinderen van de opsporing;
6. het uniform handelen van de officier van justitie als leider van het opsporingsonderzoek.

Naast het expliciteren van de beoogde doelen is de planevaluatie eveneens gericht op de reconstructie van de aan de Aanwijzing ten grondslag liggende beleidstheorie. Het uitgangspunt daarbij is dat de Aanwijzing mogelijk maakt dat de advocaat daadwerkelijk en tijdig bij de verdachte komt. Dit alles dient te gebeuren onder de voorwaarden dat de financiering beheersbaar wordt gehouden en de opsporing zo min mogelijk wordt gehinderd. Om dit mogelijk te maken is ervoor gekozen het recht op rechtsbijstand te differentiëren naar de ernst van het misdrijf, de complexiteit van de zaak, de leeftijd van de verdachte en de verstandelijke capaciteiten van de verdachte. Op basis van deze elementen worden zaken onderverdeeld in drie categorieën. Verdachten in zaken in de A-categorie mogen geen afstand doen van hun recht op consultatiebijstand. Voor hen wordt de rechtsbijstand door de autoriteiten georganiseerd en gefinancierd. Wanneer de zaak in de B-categorie valt, mogen verdachten afstand doen van hun recht op consultatiebijstand. In het geval de verdachte gebruikmaakt van het recht op rechtsbijstand, wordt deze door de autoriteiten georganiseerd en gefinancierd. In de zaken in de C-categorie moeten verdachten de rechtsbijstand zelf organiseren en betalen.

De gedachte om de rechtsbijstand te differentiëren naar de drie zaaks categorieën is gelegen in de aanname dat verdachten, met name in complexe zaken en wanneer ze jonger dan 18 jaar zijn, gedurende de beginfase van het opsporingsonderzoek in een kwetsbare positie verkeren. Daarbij staat voor deze verdachten veel op het spel waardoor het belang van rechtsbijstand groot wordt geacht. De reconstructie van de

beleidstheorie heeft laten zien dat achter deze gedachte veronderstellingen schuilgaan die voor een groot deel zijn terug te voeren op twee gedragsmechanismen: de procescompetentie van verdachten en het informatieverwerkingsproces van verdachten. De centrale redenering is dat het voor verdachten moeilijker wordt relevante informatie te verwerken naarmate de regels met betrekking tot het bewijs en de bewijsvoering uitgebreider en ingewikkelder zijn. Dit geldt in het bijzonder voor jeugdige verdachten en verdachten met een verstandelijke beperking of cognitieve functiestoornis. Aangenomen wordt dat verdachten hierdoor moeilijk hun procespositie kunnen bepalen, de consequenties van verschillende proceshoudingen kunnen overzien en de gevraagde afwegingen en beslissingen kunnen maken.

Uit de evaluatie van de beleidstheorie is naar voren gekomen dat in de literatuur over procescompetentie en informatieverwerking van de verdachte ondersteuning wordt gevonden voor de gedachte dat rechtsbijstandverlening aangehouden verdachten kan ondersteunen bij het beter begrijpen van het strafproces en zij daardoor beter in staat zijn beslissingen te nemen. Ook hebben we ondersteuning gevonden voor de gedachte dat rechtsbijstandverlening met name van belang is voor jeugdigen en verdachten met een verstandelijke beperking of cognitieve functiestoornis. Voor het onderscheid tussen door de autoriteiten georganiseerde en gefinancierde rechtsbijstand in de A- en B-categorie en door de verdachten zelf bekostigde rechtsbijstand in de C-categorie – op basis van voorlopige hechtenis – hebben we weinig ondersteuning gevonden. Hetzelfde geldt voor het onderscheid tussen de A- en B-categorie in de mogelijkheid om afstand van het recht op rechtsbijstand te kunnen doen. In de wetenschappelijke literatuur is weinig empirisch bekend over de relatie tussen de ernst van het misdrijf en/of de complexiteit van de zaak en de capaciteit van verdachten om het strafproces te overzien en beslissingen te nemen.

Tevens blijkt de aan de Aanwijzing ten grondslag liggende beleidstheorie op drie punten niet logisch consistent te zijn. Zo wordt de ernst van het misdrijf gekoppeld aan de complexiteit van de zaak; ernstige misdrijven resulteren in complexe zaken. Dit zal in de praktijk vaak zo zijn maar hoeft niet per definitie te gelden. Daarnaast wordt onder jeugdige verdachten onderscheid gemaakt in de mogelijkheid afstand van de rechtsbijstand te doen tussen de 12- tot en met 15-jarige verdachten en de 16- en 17-jarige verdachte. In termen van procescompetentie en informatieverwerking van verdachten is deze leeftijdsgrens vatbaar voor discussie. Zo kan een 14-jarige verdachte die ervaring heeft met het strafproces beter in staat zijn te begrijpen wat er gebeurt dan een 16-jarige verdachte die voor de eerste keer in aanraking komt met politie en justitie. Tot slot is onderscheid in het recht op verhoorbijstand tussen jeugdige verdachten en verdachten met een (lichte) verstandelijke beperking gezien de literatuur over procescompetentie en informatieverwerking niet logisch.

Procesevaluatie

De procesevaluatie staat in het teken van de wijze waarop betrokkenen met de Aanwijzing omgaan en wat hun mening daarover is. Een belangrijk onderdeel daarbij is vast te stellen in hoeverre de Aanwijzing in de praktijk daadwerkelijk wordt uitgevoerd zoals zij op papier is vastgelegd. Dit blijkt, na de nodige opstartproblemen, op hoofdlijnen het geval te zijn. Verdachten, advocaten en vertrouwenspersonen worden

geïnformeerd, rechtsbijstand wordt verleend en dit alles gebeurt over het algemeen binnen de gestelde tijdslimieten. We hebben in specifieke gevallen afwijkingen geconstateerd van de bedoelde gang van zaken. Soms werd een zaak in de verkeerde categorie ingedeeld en van vertrouwenspersonen wordt tijdens het verhoor meer geaccepteerd dan van advocaten. Deze afwijkingen komen voort uit vergissingen, fouten en afwegingen die betrokkenen in de specifieke zaken maken. Soms worden die gemaakt onder tijdsdruk, maar soms ook omdat onduidelijk is hoe in het specifieke geval gehandeld moet worden. Een punt van aandacht betreft de verhoorbijstand in het geval van minderjarige verdachten. Sommige advocaten vinden verhoorbijstand niet altijd nodig en sommige vertrouwenspersonen kunnen, willen of mogen van de minderjarige niet bij het verhoor aanwezig zijn. Dit kan tot situaties leiden waarin de minderjarige zonder verhoorbijstand in het verhoor zit, waardoor de Aanwijzing op een cruciaal punt in de praktijk niet altijd werkt zoals op papier is bedacht.

Hoewel duidelijk is geworden dat de Aanwijzing in grote lijnen wordt uitgevoerd zoals bedoeld, blijken betrokkenen toch een belangrijk knelpunt te ervaren. Zowel politie als advocatuur lijken van mening te zijn dat in de veelvoorkomende en relatief eenvoudige op te lossen zaken de rechtsbijstandverlening veel tijd kost. In het geval rechtsbijstand moet worden verleend, moet de politie meer administreren dan voorheen en moet er op de advocaat worden gewacht. Ook blijkt de communicatie tussen politie, piketcentrale en advocatuur tijd te kosten omdat de verschillende systemen (piketlijsten, faxen en bellen) die worden gebruikt niet optimaal werken. Daarbij kost het verlenen van rechtsbijstand ook de advocaten veel tijd omdat het vaak moeilijk te combineren is met hun dagelijkse activiteiten. Zij kunnen niet altijd meteen na een melding het werk waar ze op dat moment mee bezig zijn uit hun handen laten vallen en moeten soms veel moeite doen om binnen 2 uur op het politiebureau te zijn. Dit geldt met name in de buitengebieden, waar de afstanden tot de politiebureaus vaak groter zijn dan in stedelijke gebieden. Gebleken is dat een advocaat die de piketdienst op het politiebureau uitvoert (pilot advocaat op het politiebureau) de tijd die gemoeid is met de rechtsbijstandverlening substantieel kan terugbrengen. Voorwaarde is wel dat verdachten naar een centrale locatie worden overgebracht, zodat advocaten voldoende werk hebben gedurende hun piketdienst op het politiebureau.

Een ander belangrijk knelpunt betreft de indeling van zaken in de A-, B- en C-categorie. Opsporingsambtenaren zijn van mening dat de B-categorie in de huidige vorm te veel verschillende soorten delicten omvat. Aan de ene kant kan een verdachte in een relatief eenvoudig op te lossen zaak, zoals een winkeldiefstal, gebruikmaken van het recht terwijl zowel politie als advocatuur weinig meerwaarde van het recht in dat soort zaken zien. Ook kunnen bepaalde verdachten het recht op rechtsbijstand in zaken in de B-categorie gebruiken om het opsporingsonderzoek te frustreren. Aan de andere kant omvat de B-categorie ook zware zaken waarin verdachten afstand kunnen doen van hun recht op rechtsbijstand. In het eerste geval wordt het systeem onnodig belast. In het tweede geval bestaat het risico dat een verdachte geen rechtsbijstand krijgt terwijl dit gezien de situatie wel wenselijk zou zijn geweest. Daarnaast zorgt de keuze van de categorie waarin een zaak moet worden ingedeeld voor problemen. In de veelvoorkomende gevallen (zoals winkeldiefstal of rijden onder invloed van alcohol) is de keuze voor zaakscategorie inmiddels ingesleten. In het geval van misdrijven

die minder vaak voorkomen, blijkt dat opsporingsambtenaren moeite hebben met het onderscheid naar soort delict en de leeftijd van verdachten. Het kost dan vaak veel tijd om uit te zoeken in welke categorie de zaak ingedeeld moet worden. Gezien de aard van de opsporingspraktijk is deze tijd niet altijd beschikbaar. Met name tijdens de aanhouding, wanneer die plaatsvindt in een drukke openbare ruimte of wanneer de verdachte zich tegen de aanhouding verzet, heeft het snel afvoeren van de verdachte prioriteit. Maar ook in gevallen waarin de verdachte zich bij aankomst op het politiebureau verzet of niet of moeilijk aanspreekbaar blijkt te zijn, schiet de rechtsbijstand er wel eens bij in. Soms besluit de politie dan dat verdachte geen rechtsbijstand wil omdat hij niet op vragen van de politie reageert. Soms besluit de politie voor de zekerheid een melding te doen zonder dat duidelijk is of de verdachte consultatiebijstand wenst. Welke van de twee routes wordt gevolgd, verschilt echter van geval tot geval. Buiten het feit dat we knelpunten hebben geconstateerd die de werking van de Aanwijzing kunnen ondermijnen, bestaan er ook situaties waarin de Aanwijzing wel wordt uitgevoerd zoals bedoeld maar niet resulteert in de beoogde verbetering van de rechtspositie van de verdachte. Zo worden verdachten niet altijd duidelijk of volledig over hun rechten geïnformeerd en voegen opsporingsambtenaren in veel gevallen toe dat verdachten, door gebruik te maken van de rechtsbijstand, langer moeten wachten voordat de zaak verder kan worden afgehandeld. Het is twijfelachtig of verdachten door deze wijze van informatievoorziening over hun rechten voldoende zijn geïnformeerd om te bepalen of het voor hen van belang is gebruik te maken van hun recht op rechtsbijstand. Ook is naar voren gekomen dat niet alle betrokkenen evenveel prioriteit geven aan de nieuwe regelgeving omtrent het recht van aangehouden verdachten op rechtsbijstand rondom het politieverhoor. Onder hen zijn zowel opsporingsambtenaren als advocaten die van mening zijn dat in het geval van de veelvoorkomende en relatief eenvoudige op te lossen zaken veel wordt geïnvesteerd waar maar weinig resultaat voor wordt verkregen. De vereiste handelingen lijken in dergelijke gevallen vooral te worden uitgevoerd omdat het volgens de Aanwijzing wordt vereist zonder dat men erbij stilstaat waarom zo gehandeld dient te worden en wat ermee bereikt dient te worden. Hierdoor bestaat het risico dat de rechtsbijstand meer een ritueel wordt dan dat deze praktisch effectief is.

Benadrukt moet worden dat uit de procesevaluatie met name een beeld naar voren komt over de werking van de Aanwijzing in de veelvoorkomende en relatief eenvoudige op te lossen zaken. Over de werking van de Aanwijzing in de praktijk van zware misdrijven en complexere zaken kan op basis van het empirisch materiaal uit deze studie weinig worden gezegd. Hiervoor kunnen we wel gebruikmaken van bevindingen uit eerder onderzoek naar de consequenties die voorafgaande consultatie en aanwezigheid van de raadsman hebben op het verloop van het proces rondom het politieverhoor. Uit dat onderzoek is naar voren gekomen dat ook in moord- en doodslagzaken de rechtsbijstandverlening over het algemeen in relatieve rust is verlopen. In die zaken zijn de consequenties voor de verdachte en de belangen van politie en advocatuur over het algemeen groter dan in de zaken waar deze studie betrekking op heeft. In het geval van zwaardere misdrijven en complexere zaken kan dan ook worden beargumenteerd dat eventuele problemen en daarmee gepaard gaande

negatieve consequenties voor het opsporingsonderzoek meer latent aanwezig zijn dan in het geval van veelvoorkomende en relatief eenvoudig op te lossen zaken.

Productevaluatie

Tijdens de productevaluatie hebben we onderzocht in welke mate doel 3 (het organiseren en financieren van het contact met de advocaat zodat deze daadwerkelijk het consultatiegesprek kan verzorgen dan wel bij het verhoor aanwezig kan zijn) en doel 5 (het zo min mogelijk hinderen van de opsporing) worden bereikt. Daarnaast hebben we aandacht besteed aan de mate waarin mogelijke neveneffecten optreden.

Het bereiken van doel 3 hebben we afgemeten aan de mate waarin daadwerkelijk consultatie- en verhoorbijstand wordt verleend. Uit de analyse van de politiedossiers komt naar voren dat 50% van alle verdachten consultatiebijstand heeft gekregen. Zoals verwacht, wordt in de A-categorie in vrijwel alle gevallen consultatiebijstand verleend en wordt in de C-categorie over het algemeen geen consultatiebijstand verleend. Interessant is de bevinding dat in de B-categorie ongeveer de helft van de aangehouden verdachten voorafgaand aan het verhoor een consultatiegesprek met een advocaat heeft gehad. Om inzicht te krijgen in de factoren die bepalend kunnen zijn voor het verlenen van consultatiebijstand is de samenhang bekeken met kenmerken van zaken en van verdachten. Uit die analyses is naar voren gekomen dat het verlenen van consultatiebijstand samenhangt met indicatoren voor de complexiteit van de zaak en met indicatoren voor de aanwezigheid van aanwijzingen (bewijsmiddelen) voor het opsporingsonderzoek. Wanneer een zaak complexer is of wanneer meer aanwijzingen voor het opsporingsonderzoek beschikbaar zijn, lijkt vaker consultatiebijstand verleend te worden. Ook de leeftijd van de aangehouden verdachte hangt samen met het verlenen van consultatiebijstand. Aan verdachten van 16 of 17 jaar oud wordt vaker consultatiebijstand verleend dan aan verdachten van 18 jaar en ouder.

Uit de analyses van de politiedossiers komt eveneens naar voren dat 50% van alle minderjarige verdachten vanaf 12 tot en met 17 jaar verhoorbijstand heeft gekregen. Opvallend is dat in de A-categorie bijna een derde van de minderjarige verdachten geen verhoorbijstand heeft gekregen, in de B-categorie geldt dat zelfs voor driekwart van de minderjarigen. Het verlenen van verhoorbijstand hangt samen met praktische factoren, de leeftijd van de verdachte en het hebben van antecedenten. Uit de analyses waarin kenmerken van verdachten en van zaken worden gerelateerd aan het verlenen van verhoorbijstand, is naar voren gekomen dat verdachten die gedurende de dag of doordeweeks worden aangehouden vaker verhoorbijstand krijgen dan verdachten die in de avond of in het weekend worden aangehouden. Daarbij krijgen verdachten van 12 tot en met 15 jaar vaker verhoorbijstand dan 16- en 17-jarige verdachten. Minderjarige verdachten die geen antecedenten hebben, krijgen vaker verhoorbijstand dan minderjarigen die wel antecedenten hebben.

Het bereiken van doel 5 hebben we afgemeten aan de mate waarin de opsporingstijd tot het in verzekering stellen of heenzenden van de verdachte en de wachttijd totdat met het verhoor kan worden gestart, veranderen wanneer rechtsbijstand wordt verleend. Uit de analyses van de meerderjarige verdachten is naar voren gekomen dat, wanneer wordt gecontroleerd voor kenmerken van zaken en van verdachten, zowel de opsporingstijd als de wachttijd met ongeveer een half uur toeneemt wanneer

consultatiebijstand wordt verleend. Ook voor de minderjarige verdachten vinden we dat, wanneer wordt gecontroleerd voor kenmerken van zaken en van verdachten, het verlenen van rechtsbijstand samen gaat met een toename van de opsporingstijd en de wachttijd. Wanneer aan minderjarige verdachten consultatie- en verhoorbijstand wordt verleend, is de opsporingstijd gemiddeld ongeveer een half uur langer. De wachttijd neemt gemiddeld met ongeveer 50 minuten toe wanneer aan minderjarige verdachten consultatiebijstand of consultatie- én verhoorbijstand wordt verleend.

Voor het optreden van neveneffecten hebben we op basis van de analyse van de politiedossiers weinig ondersteuning gevonden. Op basis van verwachtingen over mogelijke neveneffecten, afgeleid uit de beleidstheorie en uit onze bevindingen voortgekomen uit de procesevaluatie, hebben we naar veranderingen gekeken in het aantal in verzekeringstellingen, het aantal ontboden verdachten en het aantal verdachten dat zich op het zwijgrecht beroept. Voor geen van deze kenmerken hebben we significante veranderingen gevonden na de invoering van de Aanwijzing. Voor jeugdige verdachten hebben we echter wel enkele indicaties voor neveneffecten gevonden. De eerder geconstateerde wachttijd wanneer rechtsbijstand wordt verleend kan in het geval van minderjarige verdachten als neveneffect worden geïnterpreteerd. Veel partijen vinden het onwenselijk wanneer jeugdige verdachten te lang op het politiebureau moeten worden gehouden. Daarbij ligt het aantal Halt-verwijzingen na de invoering van de Aanwijzing lager dan voor de invoering van de Aanwijzing. Het is op basis van het beschikbare materiaal niet mogelijk na te gaan in welke mate deze afname in het aantal Halt-verwijzingen toegeschreven kan worden aan de Aanwijzing.

Op basis van de hierboven beschreven bevindingen kan worden geconcludeerd dat rechtsbijstand wordt verleend in de daarvoor beschreven gevallen. Hiermee lijkt doel 3, dat rechtsbijstandverlening praktisch mogelijk moet worden gemaakt, bereikt te worden. De bevindingen laten tevens zien dat gemiddeld genomen langer moet worden gewacht wanneer rechtsbijstand wordt verleend. Op basis daarvan dient geconcludeerd te worden dat de opsporing hinder ondervindt van het verlenen van rechtsbijstand. Tot slot moet worden vastgesteld dat de Aanwijzing in het geval van jeugdige verdachten mogelijk neveneffecten met zich meebrengt. De werking van de Aanwijzing zal in de toekomst dan ook goed gemonitord moeten blijven worden.

Tot besluit

De bevindingen uit de drie evaluatiefasen laten zien dat de Aanwijzing ervoor zorgt dat consultatie- en verhoorbijstand praktisch worden geregeld. Ook de differentiatie, naar ernst van het misdrijf, complexiteit van de zaak en leeftijd van de verdachte, vindt plaats waardoor het doel van kostenbeheersing eveneens bereikt lijkt te worden. De opsporing ondervindt problemen maar dat geldt niet voor alle zaken en er zijn andere factoren dan de Aanwijzing die het verloop van het opsporingsonderzoek beïnvloeden. Of dit alles uiteindelijk de rechtspositie van verdachten verbetert en zodoende meer waarborgen biedt voor een eerlijk proces is een meer normatieve vraag. In het geval van complexe zaken betreffende ernstige vergrijpen waar grootschalig opsporingsonderzoek aan ten grondslag ligt, kan worden beargumenteerd dat het belangrijk is dat de verdachte zo snel mogelijk, voorafgaand aan het eerste verhoor, rechtsbijstand wordt verleend. Echter, in het geval van een minderjarige die verdacht

wordt van een licht vergrijp kan worden bediscussieerd of het daadwerkelijk beter is voor de jeugdige verdachte wanneer hij langer op het politiebureau moet verblijven, terwijl de zaak over het algemeen toch wel duidelijk is.

Mogelijke beleidsimplicaties

De Aanwijzing beoogt de rechtspositie van de verdachte te verbeteren onder de voorwaarden dat de rechtsbijstand financieel beheersbaar blijft en de opsporing zo min mogelijk wordt gehinderd. Dat doel en die randvoorwaarden worden in de praktijk, zo bleek uit het voorgaande, grotendeels gerealiseerd. Niettemin zijn er belangrijke punten waarbij ruimte voor verbetering bestaat. Gezien het feit dat de Aanwijzing slechts één van de diverse mogelijkheden is om het recht op rechtsbijstand rondom het verhoor te organiseren, doen wij in relatie tot de gesignaleerde knelpunten enkele suggesties over hoe bij het opstellen van toekomstige regelgeving inzake het uitwerken van het recht op rechtsbijstand, die knelpunten wellicht het hoofd kan worden geboden.¹

Een eerste suggestie betreft de figuur van de vertrouwenspersoon die verhoorbijstand kan verlenen. Het onderzoek laat zien dat verhoorbijstand van minderjarigen minder vaak gegeven wordt dan consultatiebijstand. Dat heeft verschillende redenen; één daarvan betreft de onduidelijkheid omtrent de persoon en de taak van de vertrouwenspersoon. Binnen toekomstige regelgeving zal de positie van deze, voor het Nederlandse strafprocesrecht onbekende, figuur dan ook beter moeten worden doorzocht en uitgewerkt.

Een volgende suggestie heeft van doen met een element dat steeds terugkeert in de onderzoeksbevindingen, te weten de tijd die voor alle betrokken partijen is gemoeid met rechtsbijstandverlening. Een voorwaarde voor het beperken van die tijd is dat betrokken partijen goed met elkaar communiceren. Die communicatie verloopt nu binnen het reeds bestaande piketsysteem. De bevindingen van dit onderzoek laten zien dat het systeem met piketlijsten, bellen en faxen voor de nodige miscommunicatie en vertraging zorgt. Ook het sms-meldsysteem dat sinds 2010 via de piketcentrale loopt, blijkt in de praktijk de nodige problemen te hebben. In overleg tussen de Raad voor Rechtsbijstand, de Orde van Advocaten en de politie wordt een deel van de problemen reeds aangepakt. Aangenomen mag worden dat de communicatie tussen de drie partijen hierdoor zal verbeteren. Voorts zou het sms-meldsysteem landelijk kunnen worden ingevoerd om de problemen met het oude faxsysteem te verhelpen. Dat alles laat onverlet dat, ook bij een optimaal functionerende communicatie, de advocaat tijd nodig heeft om op de melding te reageren (nu drie kwartier) en naar het politiebureau af te reizen. Hierdoor duurt het onder gunstige omstandigheden – een

1 De knelpunten die van doen hebben met de invulling van de rechtsbijstand door de advocatuur kunnen hierbij niet worden meegenomen aangezien de Aanwijzing geen betrekking heeft of kan hebben op het werk van advocaten. Dat is immers aan de beroepsgroep zelf. In dit verband kan erop worden gewezen dat naar aanleiding van Salduz de Commissie Innovatie Strafrechtadvocatuur is opgericht. Deze commissie ontwikkelt een visie op de rol van de advocaat in de eerste fasen van het strafproces. Zie hiervoor Drooglever Fortuyn, 2012.

werkende website, een melding die niet te vroeg of te laat op de dag of in het weekend plaatsvindt, en een melding die door de eerste advocaat van de piketlijst wordt aangenomen – al snel een uur tot 1,5 uur voordat de advocaat na de melding van de politie op het bureau verschijnt. Het gevolg hiervan kan zijn dat de politie, vaker dan voor de invoering van de Aanwijzing, in de problemen komt met de 6-uurstermijn. Het verlengen van de periode dat de politie verdachten mag ophouden voor onderzoek kan hiervoor een oplossing bieden. Wel zal moeten worden onderzocht wat de eventuele bezwaren en consequenties hiervan zijn.

Het feit dat het verlenen van rechtsbijstand nu eenmaal tijd kost, zou als consequentie van rechtsbijstandverlening kunnen worden geaccepteerd. Hierbij bestaat echter wel het risico dat een deel van de verdachten afstand doet van het recht op rechtsbijstand vanwege het niet willen wachten. De vraag is of in die gevallen wel wordt voldaan aan het vereiste dat afstand weloverwogen dient te geschieden. Ten aanzien van de minderjarige verdachte geldt voorts dat de Aanwijzing er weliswaar voor zorgt dat deze rechtsbijstand krijgt, maar dat lang wachten in een cel op een politiebureau niet bepaald wenselijk is in het geval van relatief eenvoudig op te lossen zaken. Tenslotte moet worden gewezen op de onwenselijkheid van de frustratie en irritatie die ontstaat bij zowel opsporingsambtenaren als advocaten als gevolg van wachttijd. Zij zijn immers degenen die het verlenen van rechtsbijstand mogelijk en effectief moeten maken. Negatieve gevoelens over praktische horden kunnen het draagvlak voor de rechtsbijstand op termijn verminderen, hetgeen het verlenen van die rechtsbijstand uiteindelijk ondermijnt.

In dit licht is interessant dat de bevindingen van dit onderzoek op een mogelijkheid wijzen om de tijd die is gemoeid met het organiseren van rechtsbijstand aanzienlijk te reduceren. Dit betreft de pilot met de advocaat op het politiebureau. Een advocaat die aanwezig is op het politiebureau heeft nagenoeg geen reistijd en kan in beginsel meteen reageren op een melding. De aanwezigheid van de advocaat op het bureau vraagt wel om commitment van de advocaten van de piketdienst en om omstandigheden die het voor de advocaat lonend maken om de gehele dag op het politiebureau aanwezig te zijn. Dat betekent een goede werkplek en voldoende werk (ofwel: aangehouden verdachten). Het centraliseren van aangehouden verdachten is hierbij een belangrijke voorwaarde. Dit vraagt echter een verandering in de organisatie van de politie die niet van de ene op de andere dag kan worden gerealiseerd. Wat betreft de buitengebieden is het daarbij de vraag of een dergelijke centralisatie überhaupt kan worden georganiseerd.

Hierop voortbouwend zou een *combinatie* van de advocaat op het politiebureau en het videoconsult een goede mogelijkheid kunnen bieden om wachttijden te minimaliseren en daarmee de organisatie van rechtsbijstand te verbeteren. Advocaten kunnen dan op enkele hoofdbureaus van de politie in de verschillende politieregio's worden gestationeerd, van waaruit zij via een videoverbinding aangehouden verdachten op andere politiebureaus advies en uitleg over hun rechten kunnen geven. Dat videoconsult kan dan eventueel worden opgevolgd door een gesprek in levenden lijve. Opmerking verdient wel dat een dergelijk videoconsult niet hetzelfde is als een gesprek waarin advocaat en verdachte elkaar fysiek ontmoeten en dat een dergelijk consult uiteraard weer een geheel eigen dynamiek en allerlei eigen problemen met zich mee

zal brengen. Dit vraagt om nader onderzoek naar de mogelijkheden, bezwaren en consequenties van het videoconsult als manier om het recht op consultatiebijstand ten uitvoer te brengen.

De advocaat op het politiebureau in combinatie met het videoconsult betekent wellicht eveneens dat de druk die op de politie ligt om de verdachte goed voor te lichten enigszins vermindert. Daarmee doelen wij op de onderzoeksbevindingen die laten zien dat het doen van afstand door verdachten onder andere samenhangt met mededelingen die de politie doet ('rechtsbijstand betekent langer wachten'), en dat verdachten aan agenten vragen of het verstandig is om op een raadsman te wachten, terwijl het niet tot de taak van de politie behoort om dat te beoordelen. Dat neemt niet weg dat de verdachte altijd als eerste door de politie zal worden ingelicht over zijn rechten. De wijze waarop dat gebeurt, is voor verbetering vatbaar. Door wie, op welk moment en hoe de cautie wordt gegeven, wil nogal verschillen per politieregio en zelfs per agent. Het verdient dan ook aanbeveling om in toekomstige regelgeving duidelijk vast te leggen op welk moment en op welke wijze de verdachte wordt geïnformeerd over zijn recht op rechtsbijstand.

Tot slot moet worden opgemerkt dat dit onderzoek in feite een 'tussenstand' presenteert. Het is niet duidelijk wat op de langere termijn de (neven)effecten zullen zijn van het recht op rechtsbijstand bij het politieverhoor voor de opsporing, advocatuur en verdachten. Mogelijke gevolgen worden vaak pas jaren later zichtbaar en het recht op rechtsbijstand is zowel in praktische als in juridische zin voortdurend in ontwikkeling. Kortom, over de kwestie van de raadsman en het politieverhoor is het spreekwoordelijke laatste woord nog lang niet gezegd.

Deel I   Introductie

1.1 AANLEIDING TOT HET ONDERZOEK

Over hoe de rechten van verdachten – *equality of arms*, *privilege against self-incrimination* en *right to silence* – tijdens het opsporingsonderzoek kunnen worden gewaarborgd, wordt al decennialang gediscussieerd.² Een belangrijk element in die discussie betreft de rol van de raadsman tijdens het opsporingsonderzoek en de vraag of hij al dan niet tijdens het verdachtenverhoor aanwezig moet kunnen zijn.³ Voorstanders van het recht op aanwezigheid stellen dat de aanwezigheid van de raadsman noodzakelijk is voor de verdachte om een zinvolle inhoud te kunnen geven aan zijn autonome procespositie. Daarnaast vormt de raadsman een waarborg tegen door de politie uitgeoefende ongeoorloofde pressie.⁴ Op dit punt wordt tevens beargumenteerd dat het auditief of audiovisueel opnemen van het verhoor hiervoor voldoende waarborgen zou kunnen bieden.⁵ Tegenstanders leggen de nadruk op het belang van de waarheidsvinding in die eerste fasen van het strafrechtelijk onderzoek en menen dat een bij het verhoor aanwezige raadsman de waarheidsvinding te zeer belemmert.⁶

De afgelopen jaren is er veel veranderd op het gebied van rechtsbijstand voorafgaand aan en tijdens het eerste verhoor door de politie. Zo heeft vanaf juli 2008 twee jaar het ‘Experiment raadsman bij politieverhoor’ gelopen om de meerwaarde te onderzoeken voor de transparantie en kwaliteit van het verhoor van voorafgaande consultatie en bijstand tijdens het verdachtenverhoor door een advocaat.⁷ Uit het onderzoek dat dit experiment heeft geëvalueerd komt naar voren dat voorafgaande consultatie met een raadsman en het toelaten van de raadsman tijdens het verdachtenverhoor de dynamiek ervan verandert. Zo vergroot de consultatie voorafgaand aan het verhoor de kans dat verdachten gebruikmaken van het zwijgrecht. In dergelijke gevallen is de politie meer geneigd ten aanzien van de verdachte een intimiderende ondervragingsmethode in te zetten. De aanwezigheid van de advocaat lijkt er juist weer voor te zorgen dat de politie minder intimiderend optreedt naar de verdachte toe. De algemene conclusie die hieruit wordt getrokken is dat voorafgaande consultatie en toelating van de raadsman tot het verhoor niet los van elkaar kunnen worden gezien.⁸

2 Spronken, 2001; Fijnaut, 1987.

3 Waar sprake is van ‘hij’ of ‘zijn’ kan ook worden gelezen ‘zij’ of ‘haar’. In het geval van een raadsman wordt ook een raadvrouw bedoeld.

4 Verhoeven & Stevens, 2012.

5 Fijnaut, 2001.

6 Stevens, 2005.

7 *Kamerstukken II* 2006/08, 30 800 VI, nr. 30.

8 Stevens en Verhoeven, 2010a.

Kort na de start van dit experiment deed het Europees Hof voor de Rechten van de Mens⁹ uitspraak in de zaak Salduz tegen Turkije, gevolgd door een serie van uitspraken die allemaal betrekking hebben op het recht van aangehouden verdachten op rechtsbijstand wanneer zij door de politie worden verhoord.¹⁰ Het Europese Hof formuleert als uitgangspunt dat de verdachte die door de politie wordt gehoord enige vorm van rechtsbijstand moet hebben en als het daaraan heeft ontbroken diens tijdens het politieverhoor afgelegde verklaringen niet tegen hem mogen worden gebruikt.¹¹ Daarnaast heeft het Mensenrechtencomité van de Verenigde Naties een rapport uitgebracht waarin onder andere wordt beschreven dat 'The State party should give full effect to the right to contact counsel in the context of a police interrogation. The State party should ensure that a criminal suspect is informed, immediately upon his arrest, that he has a right to legal counsel, and a right not to testify against himself'.¹²

De hierboven geschetste ontwikkelingen hebben geleid tot een nieuwe regeling om tegemoet te komen aan de voorwaarden die het Europese Hof heeft gesteld aan het recht van verdachten op rechtsbijstand tijdens verdachtenverhoren door de politie. De Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor¹³ is per 1 april 2010 in werking getreden en blijft in beginsel geldig tot en met 31 maart 2014. De regeling ziet enerzijds op de verwezenlijking van het recht van de aangehouden minderjarige¹⁴ en meerderjarige verdachte om *voorafgaand* aan het verhoor door de politie een raadsman te raadplegen (*consultatiebijstand*). De consultatiebijstand bestaat uit een vertrouwelijk gesprek tussen de verdachte en zijn raadsman, dat plaatsvindt voorafgaand aan het eerste inhoudelijke verhoor van de verdachte door de politie. Anderzijds geeft de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor regels voor de invulling van het recht op bijstand door een raadsman of een vertrouwenspersoon van een minderjarige verdachte *tijdens* het verhoor door de politie (*verhoorbijstand*). De politie moet de aangehouden minderjarige verdachte ook vertellen dat hij recht heeft op bijstand van een raadsman of een andere vertrouwenspersoon tijdens het eerste verhoor en de daarop volgende verhoren.

De Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor staat niet op zichzelf. Wanneer de regeling wordt bekeken in de context van de eerder geschetste ontwikkelingen op het gebied van rechtsbijstand tijdens het opsporingsonderzoek, kan zij worden beschouwd

9 In het hierna volgende wordt verkort gesproken van het Europese Hof wanneer wordt verwezen naar het Europese Hof voor de Rechten van de Mens.

10 In de arresten Salduz tegen Turkije (27 november 2008, application no. 36391/02), Panovits tegen Cyprus (11 december 2008, 4268/04), Shabelnik tegen Oekraïne (19 februari 2009, 16404/03, m.n. § 53), Pionka tegen Polen (31 maart 2009, 20310/02, m.n. § 40) en Pishchalnikov tegen Rusland (24 september 2009, 7025/04, m.n. § 70).

11 Vergelijk r.o. 6.1 Advocaat-Generaal Knigge bij HR 30 juni 2009, L/JN BH3079, BH3081 en BH3084.

12 United Nations, 2009: 70.

13 Staatscourant 16 maart 2010, nr. 4003.

14 In de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor is beschreven dat de leeftijd op de pleegdatum van het strafbaar feit waarop de verdenking betrekking heeft, bepalend is voor de vraag of de verdachte minderjarig is. Dit houdt in dat een inmiddels meerderjarige verdachte die wordt verhoord over een feit waarvan hij op de pleegdatum nog minderjarig was, ook recht heeft op verhoorbijstand, zij het alleen door een advocaat. Hierdoor is de term 'minderjarige verdachte' niet geheel dekkend voor alle situaties en zou beter van jeugdige verdachte gesproken kunnen worden. In dit rapport gebruiken wij zowel de term 'minderjarige verdachte' als de term 'jeugdige verdachte'.

als een bredere invoering van een beperkte uitwerking van de tijdelijke maatregel van het 'Experiment raadsman bij politieverhoor'. De uitbreiding van het recht op rechtsbijstand wordt in vergelijking met de tijdelijke maatregel van het experiment op twee punten gegeneraliseerd. Het eerste punt betreft een landelijke invoering van consultatiebijstand (het experiment gold alleen in de regio's Amsterdam-Amstelland en Rotterdam-Rijnmond). Verhoorbijstand zoals die binnen het experiment voor elke verdachte gold, is daarentegen in de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor alleen geregeld voor minderjarige verdachten. Het tweede punt betreft een generalisering naar delict, waar het experiment alleen (voltooide) levensdelicten betrof. De beperkte uitwerking van de tijdelijke maatregel van het experiment is gelegen in het feit dat een beperkte groep verdachten recht heeft gekregen op verhoorbijstand. Daarnaast vindt geen brede invoering plaats van de audiovisuele registratie van de verhoren. Alle verhoren binnen het experiment dienden audiovisueel opgenomen te worden. Een bredere invoering van auditieve dan wel audiovisuele registratie van verdachten-verhoren geldt sinds 1 oktober 2006 alleen bij minderjarige verdachten of verdachten met een verstandelijke beperking.¹⁵

De Minister van Veiligheid en Justitie wil dat de rechtsbijstand bij het politieverhoor in 2011-2012 is geregeld in het Wetboek van Strafvordering. In het kader van dit wetgevingstraject is behoefte aan kennis van en inzicht in de wijze waarop het recht op rechtsbijstand in de bestaande rechtspraktijk kan worden georganiseerd zodat het praktisch effectief is. Om in deze kennisbehoefte te voorzien is een grootschalig evaluatieonderzoek uitgevoerd naar de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor. Dit onderzoeksproject richt zich in de eerste plaats op een analyse van de veronderstellingen die aan de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor ten grondslag liggen. In de tweede plaats maakt een analyse van de praktische uitvoering van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor onderdeel uit van het onderzoeksproject. In de derde plaats richt het onderzoeksproject zich op de eerste resultaten die met de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor worden behaald.

1.2 CENTRALE VRAAGSTELLING EN UITWERKING IN ONDERZOEKSVRAGEN

De Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor betreft een tijdelijke regeling totdat het recht op rechtsbijstand bij het politieverhoor is vastgelegd in het Wetboek van Strafvordering. Voor dit wetgevingstraject bestaat behoefte aan informatie over bedoelde gevolgen en mogelijke neveneffecten van de veranderingen in het recht op rechtsbijstand. Daarbij is het van belang inzicht te krijgen in de condities waaronder de beoogde doelen en eventuele neveneffecten kunnen worden verwacht. Kortom, er dient een beeld te worden geschetst van hoe de opsporingspraktijk verandert wanneer de regels omtrent het recht op rechtsbijstand van aangehouden verdachten worden aangepast en van het waarom achter deze veranderingen. De benodigde informatie

¹⁵ *Staatscourant* 28 juli 2010, nr. 11885.

hiertoe kan worden verkregen door de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor, de wijze waarop ermee wordt omgegaan en de eerste resultaten te evalueren.

De Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor betreft één mogelijke uitwerking van het recht van aangehouden verdachten op rechtsbijstand zoals bepaald door het Europese Hof. Dit roept de vraag op of de gekozen uitwerking er in de praktijk voor zorgt dat aangehouden verdachten daadwerkelijk hun recht op rechtsbijstand kunnen verwezenlijken. De centrale vraagstelling die in dit onderzoek aan de orde wordt gesteld, luidt als volgt:

In welke mate wordt met de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor bereikt dat de Nederlandse opsporingspraktijk voldoet aan de voorwaarden die het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en de Hoge Raad stellen aan de rechtsbijstand voor aangehouden verdachten voorafgaand aan en tijdens het eerste politieverhoor?

Om deze vraagstelling in zijn volledigheid te kunnen beantwoorden worden drie evaluatiefasen doorlopen, waarbij wordt gestart met de planevaluatie om daarna via de procesevaluatie te komen tot de productevaluatie.¹⁶ In deze paragraaf zal alleen een uitwerking worden gegeven van de algemene vraagstelling in concrete onderzoeksvragen per evaluatiefase. Later (in paragraaf 1.3) zal nader worden toegelicht hoe deze evaluatiefasen elkaar aanvullen om zodoende met het totaal aan bevindingen een antwoord te kunnen geven op de centrale vraagstelling.

Onderzoeksvragen planevaluatie

Voordat wordt overgegaan tot de planevaluatie moet duidelijk zijn waarom de bestaande situatie als onwenselijk wordt beschouwd en er dus überhaupt een beleidsverandering noodzakelijk is. Daarnaast moet duidelijk zijn wat de gewenste situatie is die men met de beleidsverandering tracht te bereiken. Dit onderdeel wordt ook wel de diagnose genoemd.¹⁷ Deze diagnose vindt in feite plaats voorafgaand aan de evaluatie en vormt zodoende het startpunt van de planevaluatie.

Om een goed gefundeerd antwoord te kunnen geven op de algemene vraagstelling is het van belang uiteen te zetten wat de opstellers met de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor trachten te bereiken. Hiertoe zullen de beoogde doelen achterhaald dienen te worden. In hoeverre met de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor wordt bereikt dat de Nederlandse opsporingspraktijk voldoet aan de eisen die het Europese Hof en de Hoge Raad stellen aan de rechtsbijstand, is afhankelijk van de mate waarin de uitwerking van het recht op rechtsbijstand in de Nederlandse rechts- en opsporingspraktijk is doordacht. Dit vraagt om een systematische uiteenzetting van de veronderstellingen die ten grondslag liggen aan de Aanwijzing. Daarnaast dient bekeken te worden in hoeverre empirische bevindingen uit wetenschappelijk onderzoek voorhanden zijn die mogelijk ondersteuning bieden voor de gemaakte veronderstellingen (evaluatie van de beleidstheorie). Waar mogelijk zal daarbij specifieke

¹⁶ Swanborn, 2007.

¹⁷ Swanborn, 2007.

aandacht uitgaan naar ervaringen die in andere landen reeds zijn opgedaan. Denk hierbij bijvoorbeeld aan Engeland en Wales, waar verdachten sinds de invoering van de 'Police and Criminal Evidence Act (PACE)' in 1984, in beginsel vanaf het begin van de hechtenis recht hebben op toegang tot een advocaat.¹⁸ Bij de evaluatie van de veronderstellingen is het eveneens van belang na te gaan in hoeverre het systeem van veronderstellingen logisch consistent is. Deze onderwerpen staan centraal bij de plan-evaluatie en worden uitgewerkt in onderstaande onderzoeksvragen. De uitkomsten van de planevaluatie kunnen op een later moment tevens worden gebruikt voor de verklaring waarom gewenste veranderingen wel of juist niet worden gevonden en waarom mogelijk ongewenste veranderingen worden gevonden.

- Ia** Wat maakt dat de bestaande rechtspraktijk in Nederland onwenselijk is geworden waardoor de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor noodzakelijk is?
- Ib** Welke doelen beoogt de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor te bereiken?
- Ic** Welke veronderstellingen liggen ten grondslag aan het beleidsstreven om door middel van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor de uitbreiding van de rechtsbijstand in de Nederlandse rechtspraktijk praktisch uitvoerbaar te maken?
- Id** Hoe zijn deze veronderstellingen tot een beleidstheorie te reconstrueren?
- Ie** In hoeverre worden de veronderstellingen die aan de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor ten grondslag liggen ondersteund door wetenschappelijk onderzoek?

Onderzoeksvragen procesevaluatie

Of het recht op rechtsbijstand wordt geëffectueerd, hangt mede af van de praktische werkbaarheid van de regeling. Voor de beantwoording van de algemene vraagstelling is dus eveneens van belang dat een gedetailleerd beeld wordt geschetst van de wijze waarop betrokken partijen in de praktijk omgaan met de aangepaste regels. Hierbij wordt nagegaan in hoeverre de regels zoals deze in de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor zijn opgesteld, daadwerkelijk worden gevolgd. Het is van belang in kaart te brengen waar de knelpunten zitten en op welke onderdelen wordt afgeweken van het tevoren uitgedachte proces en waarom. In het geval bepaalde onderdelen van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor niet of moeilijk uitvoerbaar blijken te zijn, zal dit een weerslag hebben op de praktische werking van de regeling. Ook besteden we aandacht aan de wijze waarop opsporingsambtenaren enkele voorgeschreven punten in het proces-verbaal verwerken. Met de procesevaluatie trachten we eveneens een beeld te schetsen van de eerste resultaten van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor. Het gaat dan vooral om een eerste indruk van de mate waarin de beoogde doelstelling bereikt lijkt te worden en mogelijke neveneffecten worden veroorzaakt. Tevens wordt specifiek aandacht besteed aan het contact en de samenwerking tussen politie en advocatuur, de informatievoorziening aan verdachten en vertrouwenspersonen en de wijze waarop een en ander wordt geadministreerd. Ook staan we uitgebreid

---

18 Brown, 1997.

stil bij ervaringen die agenten, hulpofficieren van justitie en rechercheurs¹⁹ en advocaten met de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor hebben en wat hun mening daarover is. Deze onderwerpen vormen tezamen de kern van de procesevaluatie en zijn in onderstaande concrete onderzoeksvragen uitgewerkt. Tot slot trachten we een beeld te schetsen van hoe verdachten met de nieuwe regeling omgaan. Omdat dit beeld vooral gebaseerd is op de meningen van opsporingsambtenaren en advocaten, wordt hierover geen aparte onderzoeksvraag geformuleerd maar zal het onderwerp worden behandeld bij de ervaringen van opsporingsambtenaren en advocaten.

- IIa** In hoeverre verschilt de uitvoering van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor in de praktijk van wat op papier is opgesteld?
- IIb** Welke knelpunten worden naar aanleiding van de uitvoering van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor geconstateerd en doen zich interventievarianten voor?
- IIc** Worden de punten, waarvan de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor het voorschrijft, verwerkt in het proces-verbaal?
- IId** Hoe verloopt de samenwerking en de communicatie tussen de politie en de advocatuur?
- IIe** Wat zijn de eerste resultaten met betrekking tot het bereiken van de beoogde doelstelling en eventuele neveneffecten?
- IIf** Hoe verloopt de informatievoorziening rond de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor richting minderjarige en meerderjarige verdachten en eventuele vertrouwenspersonen?
- IIg** Hoe waarderen opsporingsambtenaren en advocaten de uitvoering van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor?

Onderzoeksvragen productevaluatie

Om de algemene vraagstelling te kunnen beantwoorden zal tevens vastgesteld moeten worden in hoeverre de beoogde doelstellingen van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor worden behaald. Dit vraagt om een systematische analyse van de mate waarin elementen van de opsporingspraktijk zijn veranderd en in hoeverre de waargenomen veranderingen zijn te relateren aan de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor.

In de eerste plaats gaat het om veranderingen die de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor beoogt te bereiken. Dit zijn de beoogde doelen die geoperationaliseerd zullen worden tot doelvariabelen. De Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor is ontwikkeld omdat rechtsbijstand gedurende de beginfase van het opsporingsonderzoek praktisch georganiseerd moet worden. Twee voor de hand liggende doelvariabelen zijn dan ook het gebruik dan wel het afstand doen van het recht op consultatiebijstand en van het recht op verhoorbijstand. In aanvulling hierop wordt specifiek aandacht besteed aan het bestaan van een eventuele voorkeur voor de aanwezigheid van een advocaat boven een vertrouwenspersoon of andersom. Afhankelijk van aanvullende

¹⁹ In het vervolg wordt hiernaar verkort verwezen met 'opsporingsambtenaren'.

doelen die uit de planevaluatie naar voren zullen komen, worden overige doelvariabelen geoperationaliseerd. Vandaar dat een algemene onderzoeksvraag is geformuleerd met betrekking tot veranderingen in mogelijke doelvariabelen (gedacht wordt aan de opsporingstijd). Er zal eveneens een beschrijving van deze overige doelvariabelen worden gegeven alsmede van de mate waarin deze zijn veranderd na de invoering van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor.

In de tweede plaats gaat het om veranderingen die niet beoogd of voorzien zijn bij de ontwikkeling van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor. Dit zijn de neveneffecten van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor. Welke dat zijn, zal voor een deel naar voren moeten komen uit de planevaluatie en voor een deel uit de procesevaluatie. Ook wat betreft de neveneffecten van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor is een algemene onderzoeksvraag geformuleerd (gedacht wordt aan veranderingen in het gebruik van het zwijgrecht, in de uitnodiging aan verdachten om voor een verhoor naar het politiebureau te komen en in de Halt-verwijzingen²⁰).

Als laatste zal worden bekeken onder welke condities de veranderingen overeenkomen met de verwachtingen over de doelbereiking. Deze condities volgen deels uit verwachtingen afgeleid uit de beleidstheorie, resulterend uit de planevaluatie, en deels uit de beschrijving van het uitvoeringsproces dat onderdeel uitmaakt van de procesevaluatie. De hierboven beschreven onderwerpen zijn in onderstaande vijf onderzoeksvragen uitgewerkt.

- IIIa** In welke mate maken aangehouden meerderjarige en minderjarige verdachten gebruik van het recht op consultatiebijstand?
- IIIb** In welke mate maken aangehouden minderjarige verdachten gebruik van het recht op verhoorbijstand door een advocaat of een vertrouwenspersoon?
- IIIc** In welke mate zijn nader te operationaliseren overige doelvariabelen veranderd na de invoering van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor?
- IIId** In welke mate zijn nader te operationaliseren variabelen voor neveneffecten veranderd na de invoering van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor?
- IIIe** In hoeverre bestaat er een samenhang tussen (veranderingen in) geoperationaliseerde doelvariabelen en elementen van de opsporingspraktijk?

1.3 ONDERZOEKSOPZET

1.3.1 *De evaluatiecyclus van plan-, proces- en productevaluatie*

Zoals in paragraaf 1.1 en 1.2 naar voren is gekomen, dient dit onderzoek informatie voort te brengen over de achtergrond, de uitvoering en de eerste resultaten van de invoering van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor.²¹ Hiertoe is een

²⁰ *Startnotitie WODC*, 2010, nr. 1949.

²¹ In het hierna volgende wordt verkort gesproken van de Aanwijzing wanneer wordt verwezen naar de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor.

grootschalig evaluatieonderzoek opgezet waarin de volledige cyclus van een plan-, proces- en productevaluatie doorlopen zal worden. Wanneer het gaat om de drie evaluatiefasen, is het van belang te benadrukken dat de Aanwijzing per 1 april 2010 in werking is getreden en het onderzoek is gestart medio september 2010, zodat dit onderzoeksproject dus een evaluatie betreft van een lopende beleidsinterventie. Daarmee zal de nadruk komen te liggen op het in kaart brengen van wat er precies gebeurt in de praktijk.²² Echter, we willen tevens weten of in die praktijk de beoogde doelen worden bereikt en of mogelijke neveneffecten ontstaan (productevaluatie). Ook willen we een verklaring bieden voor waarom de beoogde doelen al dan niet worden bereikt en waarom neveneffecten ontstaan. Voor dit laatste gebruiken we in dit onderzoek onder meer de uitkomsten van de planevaluatie. De samenhang tussen de drie evaluatiefasen komt tot uitdrukking in de relatie die wordt gelegd tussen de beoogde doelen, of die doelen in de praktijk worden bereikt en waarom dit al dan niet het geval is.

1.3.2 De planevaluatie

Bij een planevaluatie is het van belang te specificeren hoe en waarom bepaald beleid of een verandering daarin een bepaald effect kan hebben.²³ Met effect bedoelen we hier of met de beleidsinterventie de vooropgestelde doelen worden bereikt. Voor het specificeren van het hoe en waarom is een beleidstheorie nodig.²⁴ Kort gezegd komt dit neer op het uitschrijven van een systeem van duidelijke veronderstellingen die inzichtelijk maken of de beleidsverandering zal werken.

*'(...) systems of social and behavioral assumptions that underlie a public policy which have been reformulated in the form of premises (or propositions). These premises reflect beliefs of policy makers about the cognition, attitudes and behaviors of the policy's target groups (...) But they also refer to more structural factors on which policy makers have been making assumptions.'*²⁵

Het uitschrijven van de veronderstellingen wordt ook wel reconstructie van de beleidstheorie genoemd en hieraan gaat een zoektocht naar die veronderstellingen vooraf. Er zijn verschillende manieren om de beleidstheorie te reconstrueren. Wij volgen de methodiek²⁶ die ook wel de beleidswetenschappelijke methode wordt genoemd.²⁷ Dit houdt in dat we in documenten en interviewtranscripten op zoek gaan naar beweringen over de doelen van de beleidsverandering en over waarom het noodzakelijk wordt geacht dat het praktijkprobleem wordt opgelost. Dit resulteert in een verzameling van beweringen die wijzen op mechanismen²⁸ over waarom de beleidsverandering zou

22 Swanborn, 2007.

23 Swanborn, 2007.

24 Hoogerwerf, 1987.

25 Leeuw, 1991.

26 Zie hiervoor onder anderen: Hoogerwerf, 1987; Leeuw, 1991; Leeuw, 2003; Leeuw & Van Gils, 1999; Rossie, Freeman & Lipsey, 1999; Vedung, 1998.

27 Klein Haarhuis & Leeuw, 2004.

28 Mechanismen duiden op de 'motor' achter het beleid en aangenomen wordt dat zij het beleid effectief maken (Leeuw, 2003: 7).

werken. Deze beweringen worden door de onderzoeker als 'als-dan'- of 'naarmate meer van x , meer van y '-veronderstellingen geformuleerd, waarbij een relatie wordt gelegd tussen de gevonden mechanismen en de beleidsdoelen. Uiteindelijk wordt een poging gedaan de verzameling van veronderstellingen tot een samenhangend geheel te maken door ontbrekende veronderstellingen te formuleren. De ontbrekende veronderstellingen hebben betrekking op (algemeen) geaccepteerde beginselen (in ons geval ontleend aan sociaalwetenschappelijke en juridische disciplines) en worden veelal niet door beleidsmakers geëxpliciteerd.²⁹ Deze zullen dus waar nodig door de onderzoekers worden afgeleid.

Het is van belang op te merken dat door de gereconstrueerde beleidstheorie de indruk kan ontstaan dat de beleidsverandering geheel op rationele afwegingen berust. Dit wordt ook als een van de nadelen van deze methodiek beschouwd. Vaak is er bij het reconstrueren van de beleidstheorie te weinig aandacht voor sociale en gedragdynamiek.³⁰ Beleidsmakers hebben bijvoorbeeld politieke, economische en sociale belangen bij hun persoonlijke ideeën en verwachtingen. Ook kan er sprake zijn van verschillen in machtsposities tussen belanghebbenden. De belangen en machtsposities worden niet in de veronderstellingen van de beleidstheorie verwerkt maar zullen voor een deel terugkomen wanneer de aanleiding tot de Aanwijzing zal worden geschetst (paragraaf 2.2) en voor een deel bij het evalueren van de veronderstellingen (hoofdstuk 4). Tegenover deze nadelen staat dat de beleidswetenschappelijke methode zich leent voor het gebruik van verschillende methodieken en databronnen. Hierdoor kan een gedetailleerd beeld worden geschetst van de afwegingen die zijn gemaakt, hetgeen nodig is voor een goede reconstructie van de beleidstheorie. Daarbij draagt het gebruik van argumentatieanalyse, het schematisch weergeven van de beleidstheorie en het overzicht van relevante theorieën en bevindingen bij aan het bepalen van hoe aannemelijk de beleidstheorie is. Dit voorkomt dat de beleidstheorie te veel gebaseerd is op ideologische of politiek correcte beweringen.³¹

Tijd en middelen investeren in het reconstrueren van de beleidstheorie is meer de moeite waard naarmate de verwachte impact en de risico's van de beleidsverandering groter zijn en er meer (publiek) geld is gemoeid met de beleidsverandering.³² Gegeven deze omstandigheden kan worden beargumenteerd dat de evaluatie van de Aanwijzing zich bij uitstek leent voor een reconstructie van de onderliggende beleidstheorie. Zo is de verwachte impact van de beleidsverandering aanzienlijk. In ieder geval is uitbreiding van het recht van verdachten op rechtsbijstand al decennialang onderwerp van een hevige discussie die duidelijke voor- en tegenstanders met verschillende belangen kent.³³ De beleidsverandering brengt daarnaast risico's met zich mee. Het gaat immers om de effectiviteit van de opsporing, de kwaliteit van het strafproces

29 Het gaat hierbij om het 'omdat'-gedeelte van een argument (ook wel *warrant* genoemd) dat door gebruikmaking van argumentatieanalyse wordt gevonden: *b* volgt uit *a* gegeven een (algemeen) geaccepteerd beginsel (Leeuw, 2003: 7).

30 Leeuw, 2003.

31 Leeuw, 2003.

32 Leeuw, 2003.

33 Fijnaut, 1987, 2001; Spronken, 2001.

en het leven van verdachten. Als laatste wordt aan de beleidsverandering (publiek) geld besteed in een tijd van bezuinigingen, wat het reconstrueren en evalueren van de theorie achter de beleidsverandering eveneens belangrijk maakt.

Nadat de beleidstheorie is uitgeschreven, is het zaak deze te evalueren. Het doel is de veronderstellingen op hun waarschijnlijkheid te wegen.³⁴ Voor een belangrijk deel komt dit neer op het nagaan in hoeverre wetenschappelijke ondersteuning (op basis van theoretische kennis en empirische bevindingen) kan worden gevonden voor de veronderstellingen van de beleidstheorie. Daarnaast is het van belang na te gaan in hoeverre het systeem van veronderstellingen logisch consistent is en in welke mate de beleidstheorie toegespitst is op variabelen die door beleid te manipuleren zijn.

Tot slot is het van belang op te merken dat in de literatuur twee begrippen worden gebruikt (beleidslogica en beleidstheorie) die verwijzen naar het proces van het reconstrueren van onderliggende assumpties. Beleidslogica specificeert de inbreng en onderdelen van het beleid, de korte- en langetermijnuitskomsten, samen met de verwachte samenhang tussen beide. Een beleidstheorie is daarentegen een expliciet(e) theorie of model waarmee kan worden verklaard *hoe* het beleid de beoogde waargenomen uitkomsten *veroorzaakt*. Het verschil tussen beleidslogica en beleidstheorie is dat met de laatste de onderliggende mechanismen die verantwoordelijk zijn voor de samenhang tussen de inbreng en onderdelen van het beleid enerzijds en de korte- en langetermijnuitskomsten anderzijds worden geëxpliciteerd.³⁵ Wij pogen met een geheel aan veronderstellingen een verklaring te geven voor de mate waarin de beoogde uitkomsten aan de Aanwijzing kunnen worden toegeschreven en hanteren daarom de term beleidstheorie. Dit zullen we doen door gebruik te maken van verschillende kwalitatieve bronnen. Zo zal gebruik worden gemaakt van beleidsdocumenten, rechtspraak, het dossier van de projectgroep die de Aanwijzing heeft uitgewerkt en interviews met betrokkenen bij het uitwerken van de Aanwijzing.

1.3.3 De procesevaluatie

Bij een procesevaluatie worden de invoering en uitvoering van de beleidsverandering in detail gevolgd en gedocumenteerd. Dit doen we door de dagelijkse gang van zaken in de opsporingspraktijk in kaart te brengen alsmede de ervaringen en meningen van de betrokkenen over de Aanwijzing. Op deze manier wordt in eerste instantie achterhaald of de beleidsverandering in de praktijk wordt uitgevoerd zoals het 'op papier' is gepland. Dit is van belang omdat het op voorhand niet altijd mogelijk is in te schatten in hoeverre de voorgestelde beleidsverandering daadwerkelijk in de praktijk kan worden gerealiseerd. Een belangrijk onderdeel van de procesevaluatie bestaat dan ook uit het opsporen van knelpunten en het achterhalen waardoor deze worden veroorzaakt. Onvoldoende materiële middelen, tijd, voorbereiding en begeleiding zijn standaardknelpunten die door betrokkenen kunnen worden ervaren.³⁶ Buiten deze meer

³⁴ Leeuw, 2003; Swanborn, 2007.

³⁵ Leeuw, 2003.

³⁶ Swanborn, 2007.

algemene knelpunten die voor veel beleidsveranderingen relevant zijn, zullen uit de procesevaluatie knelpunten naar voren dienen te komen die specifiek van toepassing zijn op de invoering van de Aanwijzing.

Het gegeven dat de uitvoering van de Aanwijzing in de praktijk afwijkt van hetgeen op voorhand is gepland, kan zorgen voor het niet of niet helemaal bereiken van de beoogde doelstelling dan wel resulteren in neveneffecten. Benadrukt moet worden dat ook wanneer de beleidsverandering volgens de blauwdruk wordt gevolgd, het dan nog steeds niet zeker is of de beoogde doelen zullen worden bereikt. Het succes van een beleidsverandering kan van vele factoren afhankelijk zijn. Een procesevaluatie kan inzichtelijk maken welke specifieke elementen van de beleidsverandering ervoor zorgen dat de beoogde doelen worden bereikt en welke voorwaarden daarvoor in de opsporingspraktijk aanwezig dienen te zijn. Ook de uitvoering van een beleidsverandering volgens het op voorhand uitgedachte plan kan nog steeds resulteren in neveneffecten. Deze zullen specifiek zijn voor de invoering van de Aanwijzing en zullen eveneens uit de procesevaluatie naar voren moeten komen.

Wanneer het gaat om de voorwaarden die aanwezig moeten zijn, is het in ieder geval van belang dat betrokkenen op de hoogte zijn van de inhoud van de beleidsverandering en dat ze ermee kunnen én willen werken. Met name het punt van het willen werken met de Aanwijzing verdient in dit onderzoek bijzondere aandacht. Zoals in de aanleiding tot het onderzoek is besproken, kan de Aanwijzing worden beschouwd als een bredere invoering van een beperkte uitwerking³⁷ van het experiment met de raadsman bij het politieverhoor. Uit het onderzoek dat dit experiment heeft geëvalueerd is naar voren gekomen dat de politie een uitbreiding van de rechtsbijstand als een inbreuk ervaart op haar opsporingswerkzaamheden. Ook advocaten bleken niet onverdeeld positief te staan tegenover de uitbreiding van het recht op rechtsbijstand.³⁸ De mogelijke weerstand tegen de beleidsverandering bij betrokkenen kan leiden tot uitvoeringsproblemen. In het verlengde hiervan kan ook de communicatie tussen de verschillende betrokken actoren – en dan met name tussen politie en advocatuur – als een belangrijke voorwaarde worden beschouwd. Aanvullende voorwaarden voor het succesvol zijn van de Aanwijzing zullen uit de procesevaluatie naar voren moeten komen.

Uiteindelijk speelt op de achtergrond van de procesevaluatie dat we de kennis over en het inzicht in de precieze werking van de Aanwijzing (of deze al dan niet resulteert in de beoogde doelen) willen vergroten. Het gaat dan om de context waarin effecten van beleidsveranderingen tot stand komen.³⁹ Hieruit komt naar voren onder welke condities en omstandigheden in de opsporingspraktijk de Aanwijzing (deels) blijkt te werken. Het gaat er bij de procesevaluatie niet zozeer om de mate van doelbereiking vast te stellen, aangezien dit aspect deel uitmaakt van de productevaluatie. Het gaat

37 Tijdens het experiment hadden alle verdachten van moord- en doodslagzaken recht op consultatie- en verhoorbijstand en zij konden daarvan geen afstand doen. In de Aanwijzing hebben meerderjarige verdachten geen recht op verhoorbijstand en bestaat in omschreven situaties de mogelijkheid tot afstand doen van het recht.

38 Stevens & Verhoeven, 2010a.

39 Pawson & Tilley, 1997.

er meer om te begrijpen en te verklaren waarom waargenomen veranderingen optreden.⁴⁰ Hiertoe wordt de *modus operandi* uitgeschreven. Maar het is ook van belang ‘moderator-variabelen’ – variabelen die condities specificeren waaronder de beleidsveranderingen al dan niet resulteren in de beoogde doelen – te identificeren.⁴¹

We hebben voor de procesevaluatie de politieregio’s Midden- en West-Brabant, Groningen en Utrecht geselecteerd om het opsporingstraject vanaf de aanhouding tot en met het verhoor te observeren en betrokkenen te interviewen. Deze regio’s zijn in overleg met een medewerker van het Centrum Versterking Opsporing geselecteerd en laten enige spreiding over Nederland zien. Op basis van de drie regio’s kan geen representatief beeld worden geschetst voor alle politieregio’s in Nederland. Dat is echter ook niet het doel van de procesevaluatie. We willen een gedetailleerd beeld schetsen van hoe de Aanwijzing in de geselecteerde drie politieregio’s in de praktijk wordt uitgevoerd. Hierbij maken we gebruik van een open opstelling ten opzichte van allerlei ontwikkelingen, zijsporen, neveneffecten, knelpunten en manieren waarop deze eventueel zijn opgelost. In zekere zin voeren we op deze manier een meervoudige gevalstudie (*case study*) uit.⁴² Elke regio is in feite een geval waarbinnen we de werking van de Aanwijzing in de praktijk gedetailleerd willen weergeven. Door dit in drie politieregio’s te doen, creëren we enige variatie in de context waarbinnen de Aanwijzing wordt ingevoerd. De vergelijking van de werking van de Aanwijzing in de drie politieregio’s maakt het mogelijk om contextuele omstandigheden te identificeren die mogelijk samenhangen met het al dan niet werken van de Aanwijzing en/of resulteren in neveneffecten.

1.3.4 De productevaluatie

Met een productevaluatie wordt over het algemeen getracht vast te stellen of een beleidsinterventie resulteert in de beoogde doelen en daarmee effectief is. Dat betreft in feite een effectevaluatie waarbij wordt getracht het netto-effect van de beleidsinterventie vast te stellen. Dit gebeurt aan de hand van causale beweringen die worden gedaan over de invloed van de beleidsinterventie.⁴³ Causale beweringen berusten op oorzaak-gevolgrelaties. Dit houdt in dat een beleidsinterventie effectief wordt verondersteld wanneer zij de *oorzaak* is van waargenomen veranderingen in de doelvariabele(n) waarmee het *gevolg* in de beleidspraktijk tot uitdrukking wordt gebracht. Om dit soort uitspraken over de effectiviteit van een beleidsinterventie te kunnen doen is het van belang de beleidsinterventie als enige oorzaak te isoleren zodat andere factoren (alternatieve verklaringen) geen invloed kunnen uitoefenen op

40 Zie hiervoor onder anderen: Van Ooyen-Houben & Leeuw, 2010; Pawson, 2006; Pawson & Tilley, 1994, 1996, 1997.

41 Swanborn, 2007.

42 Swanborn, 2008; Yin, 2008.

43 Shadish, Cook & Campbell, 2002.

veranderingen in de doelvariabelen. Om deze reden wordt op het terrein van effect-evaluaties veel gebruikgemaakt van experimenteel onderzoek.⁴⁴

Om enige achtergrond te bieden voor de afwegingen die in het vervolg van deze paragraaf zullen worden gemaakt, wordt eerst kort ingegaan op de basisprincipes van het 'klassieke' experimentele onderzoeksdesign. Een experimenteel onderzoeksdesign moet aan een aantal voorwaarden voldoen. De basis betreft de vergelijking tussen een *experimentele groep* en een *controlegroep*. Hierbij wordt de experimentele groep blootgesteld aan een interventie en de controlegroep niet. Bij het 'klassieke' experimentele onderzoeksdesign vindt de indeling in de experimentele groep en de controlegroep plaats op basis van toeval (randomisatie). Wanneer de omvang van de groepen voldoende groot is, resulteert randomisatie in vergelijkbare groepen en zullen overige (niet gemeten) factoren, die mogelijk de doelvariabelen beïnvloeden, in beide groepen gelijk zijn.⁴⁵ In dat geval wordt de invloed van andere oorzaken uitgeschakeld en is de interventie het enige dat verschilt tussen de experimentele groep en de controlegroep. Daarnaast wordt door middel van een voormeting en een nameting bij zowel de experimentele groep als bij de controlegroep de verandering in de doelvariabelen gemeten. Het effect van een interventie wordt uiteindelijk vastgesteld door de veranderingen in de doelvariabelen in de experimentele groep te vergelijken met die in de controlegroep. Omdat de groepen gelijk zijn op andere factoren, is het verschil in verandering van de doelvariabelen het netto-effect dat toegewezen kan worden aan de beleidsinterventie.

Het is bekend dat het moeilijk is om effecten van justitieel interventiebeleid via evaluatieonderzoek eenduidig vast te stellen en dat daardoor experimenteel onderzoek nog steeds relatief weinig voorkomt.⁴⁶ In veel gevallen is het niet mogelijk gerandomiseerde experimenten op te zetten omdat de 'werkelijke' beleidspraktijk zich daar niet voor leent. Zo kan het gezochte effect moeilijk meetbaar zijn, is er geen controlegroep te vinden omdat de interventie nationaal is ingevoerd, of zijn er te weinig proefpersonen die de interventie kunnen ondergaan om voldoende metingen te kunnen verrichten.⁴⁷ Behalve methodologische kwesties spelen ook ethische overwegingen een rol wanneer het gaat om experimenten met interventies in de strafrechtspleging. Hierbij worden juridische basisprincipes als het gelijkheidsbeginsel of het proportionaliteitsbeginsel aangedragen als argumenten tegen het gebruik van experimenten.⁴⁸

Aangezien de Aanwijzing in één keer nationaal is ingevoerd, bestaat er geen groep van aangehouden verdachten die niet onder de Aanwijzing valt (controlegroep). Een experimenteel onderzoeksdesign behoort dan ook niet tot de mogelijkheden van deze studie. Dit houdt in dat het niet mogelijk is netto-effecten van de Aanwijzing vast te stellen. Het doel van deze productevaluatie is dan ook eerder om in eerste instantie

44 Zie hiervoor onder andere: Bennet, 1996; Campbell & Stanley, 1966; Cook & Campbell, 1979; Farrington, Gottfredson, Sherman & Welsh, 2002; Farrington & Welsh, 2005.

45 Farrington & Welsh, 2005.

46 Van der Laan, Busschbach & Bijleveld, 2007; Van Ooyen-Houben & Leeuw, 2010.

47 Van Ooyen-Houben & Leeuw, 2010.

48 De Roos, 2007.

na te gaan of een bruto-effect van de Aanwijzing kan worden waargenomen.⁴⁹ Dit doen we door de verandering in doelvariabelen te bepalen tussen een periode vóór de invoering van de Aanwijzing (de voormeting) en een periode daarna (de nameting).⁵⁰ De veranderingen betreffen in dit geval een bruto-effect omdat de verandering in de doelvariabelen het gevolg kan zijn van een veelheid aan omstandigheden waar de Aanwijzing er een van kan zijn. In tweede instantie wordt bekeken in hoeverre deze veranderingen zijn toe te schrijven aan de Aanwijzing, het attributievraagstuk.⁵¹ Aangezien een experimenteel onderzoeksdesign niet tot de mogelijkheden behoort, zal dit neerkomen op het uitschakelen van zo veel mogelijk alternatieve verklaringen voor de waargenomen veranderingen in de doelvariabelen.⁵² Hiervoor zijn de bevindingen van de procesevaluatie van belang. Uit de procesevaluatie komen mogelijk belangrijke factoren naar voren – waaronder omstandigheden van de opsporingspraktijk (contextvariabelen) – waarvoor bij de analyses van de veranderingen in de doelvariabelen gecontroleerd dient te worden. Ook biedt het interviewmateriaal mogelijk aanvullende verklaringen omdat met betrokkenen is gesproken over waarom bepaalde elementen van de beleidsinterventie wel of niet goed blijken te werken in de praktijk. Voor de productevaluatie wordt gebruikgemaakt van dossieronderzoek waarmee relevante informatie uit politieregistraties van strafzaken zal worden gekwantificeerd. De veranderingen in doelvariabelen worden bepaald door een periode voor de invoering van de Aanwijzing te vergelijken met een periode na de invoering van de Aanwijzing.

1.3.5 *Hoe plan-, proces- en productevaluatie elkaar aanvullen*

De drie evaluaties volgen elkaar gedurende de uitvoering van het onderzoek op, waarbij de uitkomsten van de voorgaande fase mede als input dienen voor de daarop volgende fase. Hoe de drie evaluatiefasen elkaar aanvullen, is schematisch weergegeven in figuur 1.1. Dit onderzoek start met een planevaluatie die in deze figuur is aangegeven met het rechthoekige blok met daarin de tekst 'De Aanwijzing'. Zoals in paragraaf 1.3.2 reeds is besproken, wordt gedurende de planevaluatie de Aanwijzing als het ware op de ontleedtafel gelegd om zodoende de achterliggende beleidstheorie bloot te leggen. Het gaat daarbij om het expliciteren van de beoogde doelen en de mogelijk impliciete veronderstellingen en aannames over waarom de Aanwijzing tot die doelen zal leiden. Dit is in figuur 1.1 weergegeven met twee pijlen die vertrekken vanuit het blok planevaluatie. Een pijl gaat naar het blok met de tekst 'Bereikte doelen' en de andere pijl gaat naar het blok met de tekst 'Neveneffecten'. De pijlen starten als een stippellijn aangezien de planevaluatie resultaten oplevert over verwachte effecten van de Aanwijzing. Op basis van de beleidstheorie kunnen in een later stadium mogelijk verklaringen worden gevonden voor het al dan niet bereiken van de beoogde doelen en voor mogelijk waargenomen neveneffecten.

49 Swanborn, 2007.

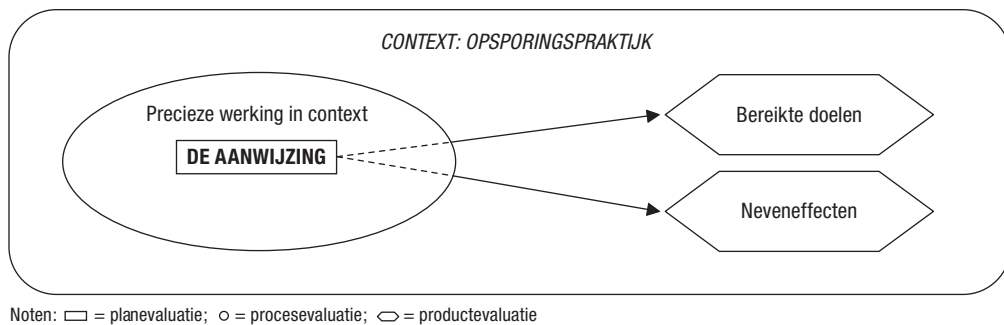
50 Van Ooyen-Houben & Leeuw, 2010.

51 Van Ooyen-Houben & Leeuw, 2010.

52 Swanborn, 2007.

Of deze effecten ook daadwerkelijk worden gevonden, is afhankelijk van de context (hier de bestaande opsporingspraktijk) waarin de Aanwijzing wordt ingevoerd. Dit wordt in de figuur weergegeven door de planevaluatie in het ovaal (de procesevaluatie) te plaatsen. Om een goed inzicht te verkrijgen in de samenhang tussen contextuele omstandigheden en de werking van de Aanwijzing is een gedetailleerde beschrijving nodig van hoe betrokkenen omgaan met de nieuwe regeling en wat hun meningen daarover zijn. De procesevaluatie vindt plaats na de planevaluatie; hieruit komt naar voren welke voorwaarden van belang zijn voor het al dan niet bereiken van de beoogde doelen.

Figuur 1.1 Schematische voorstelling van de onderlinge samenhang tussen de plan-, proces- en productevaluatie

Met de productevaluatie trachten we vast te stellen in hoeverre de doelen (zoals voortgekomen uit de planevaluatie) worden bereikt. Dit wordt weergegeven door de twee pijlen en de twee zeshoekige blokken. Het is daarbij van belang na te gaan in hoeverre er een samenhang bestaat tussen elementen van de uitvoering (zoals geconstateerd bij de procesevaluatie) en de waargenomen veranderingen. Pas als de context aan bepaalde voorwaarden voldoet, treedt het gewenste effect op.⁵³ Om dit te benadrukken zijn de pijlen vanaf het ovaal als doorgetrokken lijnen weergegeven.

Uit het voorgaande kan worden afgeleid dat we niet alleen op zoek zijn naar de effectiviteit van de Aanwijzing. We willen ook weten hoe de Aanwijzing in de praktijk werkt om de condities scherp te krijgen waaronder de Aanwijzing wel en niet tot het gewenste resultaat leidt: $Aanwijzing \times context = beoogde\ doelen$. Daarbij willen we verklaren waarom dat zo is. We willen met andere woorden de volgende vraag onderzoeken: 'What works for whom and why?'⁵⁴ Hierin ligt het samenspel van de drie evaluatiefasen besloten. Hiervoor wordt een combinatie van methoden ingezet waarbij de werkzame mechanismen, de context waarin effecten tot stand komen, de uitkomstpatronen en de effectiviteit van de Aanwijzing worden onderzocht.⁵⁵

⁵³ Swanborn, 2007.

⁵⁴ Van Ooyen-Houben & Leeuw, 2010: 20.

⁵⁵ Pawson & Tilley, 1997.

Opgemerkt moet worden dat in de hierboven beschreven opzet de evaluatiecyclus volledig wordt doorlopen maar dat de afzonderlijke evaluatiefasen niet op hun volle capaciteit worden benut of ingezet. Een belangrijk onderdeel van de planevaluatie is dat deze plaatsvindt voor de invoering van de beleidsinterventie zodat een onderbouwde afweging kan worden gemaakt om de beleidsinterventie al dan niet in de voorgestelde vorm in te voeren.⁵⁶ Dit is in deze studie niet aan de orde, aangezien de Aanwijzing reeds was ingevoerd voordat het onderzoek van start ging. Dit laat onverlet dat het belangrijk is ook in dit onderzoek een planevaluatie uit te voeren. Het moet duidelijk zijn welke doelen de opstellers van de Aanwijzing willen bereiken. Daarbij kan, zoals hierboven is beargumenteerd, de analyse van veronderstellingen en aannames die aan de Aanwijzing ten grondslag liggen mogelijk helpen bij het verklaren waarom die doelen al dan niet in de praktijk worden bereikt en wat eventueel veranderd moet worden om dat wel voor elkaar te krijgen.

Tevens is het van belang rekening te houden met het gegeven dat binnen hetzelfde project naast een planevaluatie en een procesevaluatie eveneens een productevaluatie wordt uitgevoerd. Daar het bij een productevaluatie gaat om de waargenomen veranderingen in de doelvariabelen na de invoering van de Aanwijzing, rijst de vraag of er voldoende tijd zit tussen het moment van de invoering en het moment waarop de resultaten worden gemeten. Het is bekend dat veranderingen in beleid enige tijd nodig hebben om te 'bezinken' voordat de 'echte' resultaten waargenomen kunnen worden.⁵⁷ Te vroeg op output evalueren kan resulteren in een overzicht van 'kinderziektes' en foutieve conclusies met betrekking tot het effect van de beleidsinterventie. Er bestaat echter geen duidelijk gedefinieerde periode die tussen de invoering van een beleidsinterventie en een productevaluatie dient te liggen. Dit is afhankelijk van de tijd die nodig is voor betrokkenen om onder invloed van de beleidsinterventie hun gedrag aan te passen.⁵⁸

1.4 DATAVERZAMELINGSMETHODEN

1.4.1 *Gebruik van verschillende databronnen*

Gegeven het feit dat verschillende fasen van de evaluatiecyclus worden doorlopen, ligt het voor de hand gebruik te maken van een 'multi-method'- of 'mixed method'-aanpak.⁵⁹ De onderzoeksgegevens zullen worden verzameld door middel van interviews met sleutelfiguren, interviews met betrokkenen bij het proces van aanhouding tot en met verhoor (opsporingsambtenaren en advocaten), het bevragen van dossiers en documenten (waaronder beleidsnota's en rechtspraak), het observeren van het proces vanaf aanhouding tot en met verhoor en het kwantificeren van politieregistraties. Deze verschillende methoden zullen zowel kwalitatieve als kwantitatieve data

⁵⁶ Swanborn, 2007.

⁵⁷ Swanborn, 2007.

⁵⁸ Van Ooyen-houben & Leeuw, 2010.

⁵⁹ Greene & Caracelli, 1997; Greene, Caracelli & Graham, 1989; Van Ooyen-Houben & Leeuw, 2010.

opleveren die met bijpassende technieken geanalyseerd zullen worden. In de hierna volgende paragrafen 1.4.2, 1.4.3 en 1.4.4 zullen de verschillende databronnen nader worden beschreven. Een overzicht van de onderzoeksmethoden en databronnen per evaluatiefase wordt gegeven in bijlage B. Het gebruik van de gekozen opzet waarbij verschillende methoden worden toegepast, heeft als voordeel dat een gedetailleerd beeld geschetst kan worden van hoe de Aanwijzing in de opsporingspraktijk werkt en wat de ervaringen en meningen van de betrokkenen zijn. Naast deze meerwaarde kleven er ook enkele beperkingen aan de gekozen opzet. Deze zullen worden besproken in paragraaf 1.4.5.

1.4.2 Interviewen

Sleutelfiguren bij het opstellen van de aanwijzing

Zoals eerder is besproken, willen we met de planevaluatie de veronderstellingen bloot leggen die ten grondslag liggen aan de Aanwijzing. Om dit mogelijk te maken hebben we informatie nodig over hoe de Aanwijzing tot stand is gekomen en welke keuzes en afwegingen tijdens dat proces zijn gemaakt. Een belangrijke bron van informatie daarbij is de kennis waarover de opstellers van de Aanwijzing beschikken. Zij zijn de deskundigen op dit specifieke beleidsterrein en kunnen als sleutelfiguren worden aangemerkt.⁶⁰ Voor de planevaluatie hebben we uiteindelijk zeven sleutelfiguren geselecteerd voor een interview.⁶¹ Bij de selectie van deze personen hebben we rekening gehouden met de verschillende belanghebbende partijen. Zo zijn het Ministerie van Veiligheid en Justitie, het Openbaar Ministerie, het Wetenschappelijk Bureau van het Openbaar Ministerie, de politie, de advocatuur en de Raad voor Rechtsbijstand vertegenwoordigd. Een van de sleutelfiguren betreft een jeugddofficier, zodat ook de afwegingen die specifiek omtrent jeugdige verdachten zijn gemaakt goed in kaart gebracht kunnen worden.

In eerste instantie lijkt het wellicht niet voor de hand te liggen vertegenwoordigers van politie en advocatuur als sleutelfiguren voor de planevaluatie te interviewen. De Aanwijzing is immers een beleidsregel die is uitgegeven door het College van Procureurs-Generaal. Uit oriënterende gesprekken is echter naar voren gekomen dat bij het uitwerken nauw is samengewerkt met belanghebbenden uit het beleidsveld. Ook is naast de Aanwijzing een beleidsregel⁶² opgesteld die de vergoeding van piket-advocaten moet regelen die in het kader van de rechtsbijstand voorafgaand aan het eerste verhoor consultatiebijstand dan wel verhoorbijstand verlenen. De Aanwijzing en de Beleidsregel vergoeding raadsman kunnen niet los van elkaar worden gezien en keuzes die bij de ene regeling worden gemaakt, zijn van invloed op de uitwerking van de andere regeling. Zoals later zal blijken, is tijdens het proces waarin de Aanwijzing en de Beleidsregel vergoeding raadsman tot stand zijn gekomen op verschillende

60 Het interviewen van deskundigen op een bepaald beleidsterrein staat ook bekend als 'expert interviews' (t Hart, Boeije & Hox, 2005).

61 Met dank aan mw. E.A. Coolman. Zij heeft ons in contact gebracht met betreffende respondenten.

62 In het hierna volgende zal hier verkort naar worden verwezen als de Beleidsregel vergoeding raadsman.

momenten overleg gevoerd door de belanghebbende partijen. Om een compleet beeld te kunnen schetsen van de afwegingen die zijn gemaakt bij het opstellen van de Aanwijzing is het dus van belang vertegenwoordigers van alle belanghebbende partijen te interviewen.

Tijdens de interviews is met de sleutelfiguren gesproken over het proces waarin de Aanwijzing tot stand is gekomen, welke rol ze daarin hebben gespeeld, welke afwegingen zijn gemaakt en waar die op zijn gebaseerd, hun mening over de uiteindelijk uitwerking, de mate waarin bij hun organisatie of collega's draagvlak bestaat voor de Aanwijzing en in het algemeen voor de verandering van rechtsbijstand en over te verwachte doelbereiking en mogelijke neveneffecten. Het is belangrijk te vermelden dat de interviews zijn gehouden ongeveer een jaar nadat de Aanwijzing is ingevoerd. Het bezwaar hierbij is dat het voor de sleutelfiguren soms moeilijk kan zijn zich alle details te herinneren. Het gevolg hiervan is dat geïnterviewden spreken over het daadwerkelijk bereiken van doelen in plaats van over waarom zij verwachten dat met de Aanwijzing de doelen zullen worden bereikt. Ook bestond het risico dat zij geneigd waren te spreken over hoe de Aanwijzing werkt in plaats van hoe de Aanwijzing tot stand is gekomen. Aan het begin van het interview hebben we dan ook steeds de tijd genomen om uit te leggen dat we specifiek waren geïnteresseerd in hoe de Aanwijzing tot stand is gekomen. Ook hebben we tijdens de interviews regelmatig expliciet gevraagd naar de periode waarin het vertelde speelde. De sleutelfiguren hebben zelf ook aangegeven dat het al een tijd geleden was dat ze ermee bezig waren. Sommigen hadden ter ondersteuning tijdens het interview een dossier bij de hand waarin ze op sommige momenten hebben teruggezocht naar specifieke informatie. Wij zijn van mening dat we er op deze manier in zijn geslaagd een goed beeld te schetsen van het opstellen van de Aanwijzing en van de afwegingen die daarbij zijn gemaakt. Op het punt van te verwachte effecten zijn we hierin waarschijnlijk minder goed geslaagd. De meeste sleutelfiguren waren goed op de hoogte van wat er in de praktijk speelde, waardoor het moeilijk is vast te stellen of ze het over daadwerkelijke gevolgen en problemen of over te verwachte effecten hebben gehad.

De respondenten zijn via een e-mail uitgenodigd om aan het onderzoek mee te werken. Nadat een positieve reactie van de respondent was ontvangen, is extra informatie verstrekt en is een afspraak gemaakt. Alle respondenten zijn op hun werkplek bezocht zodat een face-to-face gesprek mogelijk was. De interviews zijn digitaal opgenomen en daarna uitgewerkt tot transcripten. Deze transcripten zijn met kwalitatieve technieken geanalyseerd (zie hiervoor paragraaf 1.5.1).

Betrokkenen bij de Uitvoering van de Aanwijzing

Het beeld dat we schetsten van de werking van de Aanwijzing in de praktijk, is gebaseerd op observaties en interviews met personen die in hun dagelijkse werkzaamheden met de Aanwijzing moeten werken. Zoals in de vorige paragraaf is aangegeven, hebben we de politieregio's Midden- en West-Brabant, Groningen en Utrecht geselecteerd om het opsporingstraject vanaf de aanhouding tot en met het verhoor te observeren en betrokkenen te interviewen. In deze paragraaf zetten we de methoden van het interviewen uiteen en in de volgende paragraaf volgt de uiteenzetting van het observeren.

Uit tabel 1.1 kan worden opgemaakt dat we voor de procesevaluatie in totaal 40 betrokkenen hebben geïnterviewd. Twaalf van deze interviews hebben we met advocaten gehouden, waarvan vijf in de regio Midden- en West-Brabant, vier in de regio Groningen en drie in de regio Utrecht. De kant van de politie hebben we in kaart gebracht door 28 opsporingsambtenaren te interviewen waarvan veertien in Midden- en West-Brabant, zeven in Groningen en zeven in Utrecht.

Tabel 1.1 Overzicht aantal geïnterviewde uitvoerenden per politieregio

	Midden- en West-Brabant	Groningen	Utrecht	Totaal
Opsporingsambtenaren	14	7	7	28
Advocaten	5	4	3	12
<i>Totaal</i>	<i>19</i>	<i>11</i>	<i>10</i>	<i>40</i>

Om een goed beeld te kunnen schetsen van hoe de Aanwijzing in de praktijk werkt, hebben we met opsporingsambtenaren en advocaten gesproken over hun ervaringen met de Aanwijzing. Daarbij hebben we aandacht besteed aan de mate waarin hun dagelijkse werkzaamheden zijn veranderd door de invoering van de Aanwijzing en wat hun mening daarover is. Tijdens de interviews zijn we tevens ingegaan op opvallende waarnemingen die we tijdens het observeren hebben gedaan. Op deze manier hebben we getracht te achterhalen waarom wordt gehandeld op een manier die al dan niet in overeenstemming is met wat de Aanwijzing voorschrijft. In bijlage C zijn de topiclijsten opgenomen die we hebben gebruikt voor de interviews met opsporingsambtenaren en advocaten. De topiclijsten wijken op specifieke onderwerpen van elkaar af. Alle interviews zijn digitaal opgenomen en daarna uitgewerkt tot transcripten. Deze transcripten zijn vervolgens met kwalitatieve technieken geanalyseerd (zie hiervoor paragraaf 1.5.1).

Twee belangrijke betrokken partijen hebben we in dit onderzoek niet kunnen interviewen. In de eerste plaats is het moeilijk gebleken verdachten te spreken. Verdachten op een apart moment interviewen behoorde niet tot de mogelijkheden. Wel zijn we tijdens het observeren op twee momenten met verdachten in contact gekomen. Het eerste moment betreft de consultatiegesprekken met de advocaat wanneer verdachten gebruikmaken van hun consultatierecht. Dit bood weinig ruimte omdat het consultatiegesprek maar kort duurt (maximaal een half uur) en advocaten vaak meteen doorgingen naar andere afspraken. In de tweede plaats zijn we bij de verhoren aanwezig geweest. Ook op die momenten waren we nauwelijks in de gelegenheid om met verdachten te spreken. Zo nu en dan hebben we enkele woorden gewisseld met een verdachte wanneer agenten het uitgeprinte proces-verbaal van het verhoor gingen halen. Het gesprek bleef dan beperkt tot het onderzoek waarvoor we bij het verhoor aanwezig waren en wat ze van de gang van zaken vonden. Op deze manier hebben we geen nuttige informatie verkregen over wat de ervaring en meningen van verdachten zijn over het nieuwe recht op rechtsbijstand. In de tweede plaats zijn we ook niet in staat geweest met vertrouwenspersonen te spreken. De belangrijkste reden hiervoor is dat we geen verhoren hebben geobserveerd waar een vertrouwenspersoon bij aanwezig was.

1.4.3 Observeren

De Aanwijzing is van toepassing op de beginfase van het opsporingsonderzoek, het moment vanaf de aanhouding tot en met het eerste verhoor (in het geval van minderjarige verdachten geldt de verhoorbijstand tevens voor vervolgvragen). Dit komt neer op de 6-uurstermijn. Om de werking van de Aanwijzing goed in beeld te kunnen brengen is het van belang het proces vanaf aanhouding tot en met het verhoor te volgen. Het is dus van belang dat we aanwezig zijn bij de aanhouding van de verdachte, bij de insluiting op het politiebureau, bij de voorgeleiding bij de hulpofficier van justitie, bij het eventuele consultatiegesprek met de advocaat en bij het verhoor. Wanneer verdachten direct in verzekering werden gesteld om later te worden verhoord, zijn we wel bij de inverzekeringstelling aanwezig geweest maar hebben we het verdere traject van betreffende verdachten niet meer gevolgd.⁶³ Hiervoor is gekozen aangezien voor verdachten op het moment dat zij in verzekering worden gesteld de gang van zaken blijft bestaan zoals die voor de Aanwijzing reeds bestond en in dat opzicht geen onderwerp van dit onderzoek is. Door aanwezig te zijn, waar te nemen en aantekeningen te maken werden de data verzameld. Dit kan getypeerd worden als een open wijze van observeren die goed past bij het schetsen van een gedetailleerd en compleet beeld van het verloop van de verschillende opsporingsfasen en van de manieren waarop de betrokkenen omgaan met de veranderde regels.

In de periode vanaf augustus 2011 tot en met december 2011 hebben drie onderzoekers in totaal 65 dagen meegelopen met de dienst noodhulp en zijn zij aanwezig geweest op de hoofdbureaus in de drie geselecteerde politieregio's. Dit komt neer op naar schatting 520 uren aan observaties die in totaal door de onderzoekers gezamenlijk zijn verricht. Het grootste gedeelte van deze tijd hebben we in Midden- en West-Brabant doorgebracht door met agenten in de bus mee te rijden (meer hierover volgt in de volgende alinea). Als gevolg van logistieke overwegingen hebben we in Groningen naar verhouding de minste tijd doorgebracht (10 dagen in totaal). De observaties zijn door de onderzoekers gedaan door met agenten of de hulpofficier van justitie de straat op te gaan in de ochtend, middag en avond en met specifieke horecadiensten mee te lopen. Op deze manier zijn zij bij de aanhoudingen van verdachten aanwezig geweest. Daarbij hebben de onderzoekers op het bureau zoveel mogelijk de verschillende opsporingsfasen van aangehouden verdachten gevolgd om zodoende het traject vanaf aanhouding tot en met het verhoor in kaart te kunnen brengen. Ook hebben zij agenten of de hulpofficier van justitie gevolgd gedurende de periode dat moest worden gewacht tussen de opsporingsfasen. Dit zijn de momenten waarop bijvoorbeeld wordt gecommuniceerd met advocaten, vertrouwenspersonen of de officier van justitie en waarop overleg plaatsvindt over hoe in de zaak verder te handelen; dit soort momenten is voor dit onderzoek uiteraard van groot belang.

Een overzicht van het aantal verdachten dat we per opsporingsfase hebben kunnen observeren is weergegeven in tabel 1.2, uitgesplitst naar de drie politieregio's. In totaal

63 In het vervolg zal naar deze onderdelen van het opsporingstraject worden verwezen als opsporingsfasen.

hebben we van 32 verdachten de aanhouding kunnen observeren. De meeste aanhoudingen hebben we in Midden- en West-Brabant geobserveerd. In deze politieregio hebben we de eerste observaties verricht en besloten om met agenten in de bus de straat op te gaan om zodoende bij de aanhouding van verdachten aanwezig te kunnen zijn. Dit leverde zo nu en dan veel spanning op wanneer agenten met zwaailicht en sirene met hoge snelheid naar een melding toe snelden. Maar over het algemeen hebben we vooral urenlang in de bus gezeten in afwachting van een aanhouding en het kwam regelmatig voor dat juist andere agenten een aanhouding verrichtten en we dus eigenlijk in de verkeerde bus zaten. Hoewel dit niet efficiënt bleek te zijn in termen van het aantal aanhoudingen in verhouding tot de tijd die nodig was om ze te verkrijgen, hebben we in de bus wel veel tijd met agenten doorgebracht. Hiervan hebben we veel geleerd over hoe het werk van agenten wordt beïnvloed door de nieuwe manier van handelen, wat ze van de veranderingen vinden en wat het met agenten doet.

Tabel 1.2 Overzicht aantal verdachten per processtap waarbij onderzoekers aanwezig zijn geweest

	Aanhouding	Voorgeleiding HOvJ ⁶⁵	Inverzekering- stelling	Consultatie- gesprek	Verhoor
Midden- en West-Brabant	21	23	-	8	10
Groningen	7	9	-	8	11
Utrecht	4	23	4	8	9
<i>Totaal</i>	<i>32</i>	<i>55</i>	<i>4</i>	<i>24</i>	<i>30</i>

Om twee redenen hebben we in Groningen en Utrecht voor een andere strategie gekozen. In de eerste plaats zou het met de manier zoals uitgevoerd in Midden- en West-Brabant te lang duren om voldoende aangehouden verdachten voor het onderzoek te krijgen. In de tweede plaats is het voor het in detail weergeven van hoe de Aanwijzing in de praktijk werkt van belang voldoende tijd op het politiebureau door te brengen. De Aanwijzing heeft immers vooral betrekking op de handelingen die op het politiebureau worden verricht. Denk aan communicatie met en informeren van verdachten, advocaten en vertrouwenspersonen. Ook vindt het administratieve werk, waar de Aanwijzing hogere eisen aan stelt, op het politiebureau plaats. In Groningen en Utrecht hebben we dan ook vanuit de hoofdbureaus gewerkt, zodat aangehouden verdachten konden worden gevolgd vanaf het moment dat zij binnen werden gebracht. Om ook in deze politieregio's zicht te krijgen op wat tijdens de aanhouding gebeurt, hebben we enkele diensten met agenten op straat meegelopen en zijn we bij enkele aanhoudingen buiten heterdaad aanwezig geweest. Als gevolg van deze werkwijze hebben we in Groningen en Utrecht minder tijd nodig gehad om van voldoende verdachten het

64 In tabellen en citaten wordt de afkorting HOvJ gebruikt om verkort te verwijzen naar hulpofficier van justitie. De afkorting OvJ wordt gebruikt om in citaten verkort te verwijzen naar officier van justitie.

opsporingstraject te volgen dan in Midden- en West-Brabant. Daar staat echter tegenover dat we naar verhouding minder aanhoudingen hebben kunnen volgen.

In tabel 1.2 is weergegeven dat we in totaal bij 55 voorgeleidingen zijn geweest. We zien dat het aantal voorgeleidingen in de politieregio Groningen duidelijk afwijkt van het aantal in de andere twee politieregio's. Voor een deel is dit toe te schrijven aan het feit dat we in Groningen in totaal een kortere periode hebben kunnen observeren. Voor een ander deel is dit verschil toe te schrijven aan het feit dat we in Groningen de meeste tijd met medewerkers van het 'Crime Team' hebben meegelopen en in vergelijking met Midden- en West-Brabant en Utrecht minder tijd met een hulpofficier van justitie. Uit tabel 1.2 volgt tevens dat we in totaal bij 24 consultatiegesprekken aanwezig zijn geweest en in totaal bij 30 verhoren. Het aantal consultatiegesprekken is voor elke politieregio gelijk en het aantal verhoren verschilt weinig tussen de drie regio's. Tot slot hebben we in Utrecht vier in verzekeringstellingen kunnen observeren.

De aantallen in tabel 1.2 laten zien van hoeveel verdachten we de verschillende opsporingsfasen hebben geobserveerd. Uit deze aantallen kan worden opgemaakt dat we er niet in zijn geslaagd van alle verdachten het complete opsporingstraject vanaf de aanhouding tot en met het verhoor te volgen. In sommige gevallen is het moeilijk gebleken verdachten te volgen. Soms werden meerdere verdachten tegelijkertijd aangehouden en daarna verhoord, waardoor de onderzoeker het verloop van het traject van slechts een van de verdachten kon volgen. Ook hebben we hectische situaties meegemaakt waarbij verdachten met veel geweld, van zowel de zijde van de verdachten als van de agenten, werden aangehouden en ingesloten. In deze situaties stond de veiligheid van alle betrokkenen op de eerste plaats, waardoor het onderzoek soms op de achtergrond raakte en de verdachten als het ware uit het oog verdwenen. Daarbij was het soms erg druk, zodat agenten na aankomst op het hoofdbureau vaak meteen weer de straat op moesten voor een nieuwe melding. Omdat de onderzoekers gekoppeld waren aan teams van agenten, hadden zij geen andere keus dan bij die teams te blijven. Bovendien was niet elke agent op de hoogte van het feit dat er onderzoekers aanwezig waren. Ook de manier waarop de opsporingspraktijk wordt georganiseerd heeft ervoor gezorgd dat we het traject van sommige verdachten niet volledig hebben kunnen volgen. Zo werden verdachten die in de avonduren werden aangehouden niet altijd direct door de agenten gehoord en overgebracht naar andere locaties. Het bleek dan moeilijk om de dag daarna weer bij het traject van betreffende verdachten aan te sluiten omdat niet duidelijk was waar, hoe laat en door wie de verdachten verhoord zouden gaan worden. Ook werden sommige verdachten na aankomst op het hoofdbureau voor de voorgeleiding bij de hulpofficier van justitie overgebracht naar andere locaties waar ze in verzekering werden gesteld. Het bleek moeilijk – in termen van logistiek en planning – om die verdachten te volgen. Daarbij valt het traject na de in verzekeringstelling buiten de reikwijdte van deze studie.

Ondanks dat het vaak moeilijk was, zijn we in staat geweest in Midden- en West-Brabant van tien verdachten het volledige traject te volgen vanaf aanhouding/voorgeleiding tot en met verhoor of in verzekeringstelling. In Groningen hebben we van zeven verdachten het traject van aanhouding/voorgeleiding tot en met verhoor of heenzenden kunnen volgen. In Utrecht hebben we het traject van acht verdachten van voorgeleiding tot en met verhoor kunnen volgen. Naast deze volledige trajecten heb-

ben we aanvullende aanhoudingen, voorgeleidingen, inverzekeringstellingen, consultatiegesprekken en verhoren geobserveerd. Daarbij hebben de onderzoekers via de gekozen strategie veel informele gesprekken kunnen voeren met de personen die daadwerkelijk in hun dagelijkse bezigheden met de regels van de Aanwijzing worden geconfronteerd (agenten, rechercheurs, hulpofficieren van justitie en advocaten). Uit die gesprekken is veel informatie gehaald over hoe betrokkenen te werk gaan, wat hun frustraties zijn en hoe ze aankijken tegen de veranderingen in rechtsbijstand. We zijn van mening dat we op deze manier voldoende en rijke informatie hebben verzameld op basis waarvan een gedetailleerd beeld geschetst kan worden over hoe de Aanwijzing in Midden- en West-Brabant, Groningen en Utrecht in de praktijk wordt uitgevoerd en wat de ervaringen en meningen van de betrokkenen zijn.

Aangezien de observaties door meerdere onderzoekers zijn uitgevoerd, is het van belang te bevorderen dat de onderzoekers zo veel mogelijk op dezelfde manier te werk gaan. Om dit mogelijk te maken is op basis van bevindingen uit de planevaluatie, ervaringen uit voorgaand onderzoek⁶⁵ en gesprekken met mensen uit de praktijk een observatieschema opgesteld (zie bijlage D). Het is van belang hier te benadrukken dat het doel niet is hiermee eenduidige metingen van variabelen te verkrijgen. Het observatieschema dient slechts als houvast voor de onderzoekers zodat zij vergelijkbare informatie als basis verzamelen. Daarbuiten is het juist de bedoeling dat elke onderzoeker zich laat leiden door wat er op het moment van observeren gebeurt. Dat is de kracht van deze kwalitatieve manier van observeren, die de mogelijkheid open laat zaken mee te nemen die op voorhand niet duidelijk of uitgedacht zijn. Uiteindelijk zijn verslagen gemaakt van al deze observaties en informele gesprekken die vervolgens met behulp van kwalitatieve analysetechnieken zijn geanalyseerd (zie hiervoor paragraaf 1.5.1).

1.4.4 Dossiers bevragen

Beleidsdocumenten en jurisprudentie

Tijdens de planevaluatie hebben we naast interviews met sleutelfiguren ook beleidsdocumenten en jurisprudentie geraadpleegd. Hiertoe hebben we zowel de Aanwijzing zelf, de Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten, de beleidsregel Vergoeding raadplegen raadsman voorafgaand aan of bij het politieverhoor van de Raden voor Rechtsbijstand te Amsterdam, Arnhem, Den Haag, 's-Hertogenbosch en Leeuwarden, het dossier van de werkgroep Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor alsook drie uitspraken van de Hoge Raad waarin de toepassing van het Salduz-arrest voor Nederland wordt geïnterpreteerd geselecteerd (zie bijlage B). Deze selectie van beleidsdocumenten is gebaseerd op het gegeven dat zij zicht bieden op de keuzes die zijn gemaakt om bepaalde delicten en leeftijdscategorieën te onderscheiden. Het dossier bevat notulen, e-mails (met daarin discussies over verschillende keuzes die zijn gemaakt) en conceptversies van de Aanwijzing die een goed inzicht bieden in het proces van totstandkoming en de daarbij

⁶⁵ Stevens & Verhoeven, 2010a.

gemaakte afwegingen. De uitspraken van de Hoge Raad zijn geselecteerd omdat ze een belangrijke uitleg en motivering geven bij de interpretatie van de voorwaarden die binnen de Nederlandse rechtspraak aan rechtsbijstand worden gesteld. De teksten uit de beleidsdocumenten en jurisprudentie zullen op vergelijkbare wijze worden geanalyseerd als de transcripten van de interviews en de verhoorverslagen (zie hiervoor paragraaf 1.5.1).

Politieregistraties

Met de productevaluatie willen we nagaan of de beoogde doelen worden bereikt en in welke mate die doelbereiking is toe te schrijven aan de Aanwijzing. Hiertoe voeren we een kwantitatief dossieronderzoek uit. Dit houdt in dat we relevante informatie uit politieregistraties van strafzaken coderen tot een databestand. Voor dit dossieronderzoek hebben we zes politieregio's geselecteerd. In de eerste plaats voeren we het onderzoek uit in de drie politieregio's waar we eveneens hebben geobserveerd: Midden- en West-Brabant, Groningen en Utrecht. Daarnaast hebben we drie extra politieregio's geselecteerd in overleg met een medewerker van het Centrum Versterking Opsporing: Limburg-Zuid, Amsterdam-Amstelland en Haaglanden. Met deze zes politieregio's hebben we gezorgd voor enige spreiding over Nederland. Uit tabel 1.3 kan worden opgemaakt dat we in totaal 260 dossiers hebben gecodeerd waarvan 43 in Midden- en West-Brabant, 51 in Groningen, 40 in Utrecht, 47 in Limburg-Zuid, 34 in Amsterdam-Amstelland en 45 in Haaglanden. Per dossier is de informatie van alle personen gecodeerd, wat resulteert in totaal 506 personen. We spreken hier nog van personen in plaats van verdachten omdat niet alle personen uiteindelijk als verdachte door de politie zijn aangehouden. Een deel is alleen op het politiebureau ontboden of is staande gehouden.

Voor het dossieronderzoek hebben we strafzaken geselecteerd uit het jaar 2008⁶⁶ en uit de periode vanaf oktober 2010 tot oktober 2011.⁶⁷ De Aanwijzing is per 1 april 2010 ingevoerd zodat de dossiers uit 2008 als voormeting kunnen worden beschouwd en de dossiers uit 2010-11 als nameting. In totaal hebben we informatie van 130 dossiers uit 2008 en 130 dossier uit 2010-2011 (zie tabel 1.3). Op deze manier kunnen we na de invoering van de Aanwijzing veranderingen in doelvariabelen waarnemen alsook mogelijke neveneffecten.

In de Aanwijzing worden zaken ingedeeld in A-, B- en C-categorie en wordt onderscheid gemaakt tussen verdachten uit drie leeftijdscategorieën (12-15-jarigen, 16-17-jarigen en ouder dan 18 jaar). Om goed inzicht te kunnen krijgen in de mate waarin met de Aanwijzing de beoogde doelen worden bereikt, is het van belang in de drie zaaks-categorieën en in de drie leeftijdscategorieën voldoende strafzaken te hebben. Daarbij is het ook van belang dat de vergelijking tussen 2008 en 2010-11 wordt gedaan op basis van vergelijkbare zaken. Wanneer van strafzaken de zaaks-categorieën zouden worden gebruikt, levert dit problemen op omdat de delicten binnen de drie zaaks-

66 We hebben drie dossiers uit het jaar 2007 gebruikt omdat in die gevallen geen geschikt dossier uit 2008 beschikbaar was.

67 In het hierna volgende zal naar de periode vanaf oktober 2010 tot oktober 2011 verkort worden verwezen als 2010-11.

categorieën sterk uiteenlopen naar zwaarte en complexiteit. Voorkomen moet worden dat bijvoorbeeld een moord- of doodslagzaak van een meerderjarige verdachte uit 2008 wordt vergeleken met een winkeldiefstal gepleegd door een jeugdige verdachte tussen de 12 en 16 jaar uit 2010-11. Beide zaken vallen namelijk in de A-categorie maar kunnen niet zomaar met elkaar worden vergeleken. Wanneer we de dossiers via een random steekproef zouden selecteren, zou de omvang van die steekproef aanzienlijk moeten zijn om problemen met de vergelijking tussen 2008 en 2010-11 te voorkomen. In deze studie hebben we ervoor gekozen de selectie van dossiers gericht samen te stellen op basis van een beperkt aantal delicten. De keuze voor de delicten is mede gebaseerd op de ervaringen uit de procesevaluatie. Daaruit is naar voren gekomen dat winkeldiefstal, openlijke geweldpleging tegen goederen en tegen personen, woning-inbraak en rijden onder invloed delicten zijn waar de politie veel mee te maken heeft. Deze delicten hebben we aangevuld met softdrugsgelateerde delicten, vandalisme en moord en doodslag.⁶⁸ De delicten zijn uiteindelijk dusdanig gekozen dat de A-, B- en C-categorie zijn vertegenwoordigd.

Tabel 1.3 Overzicht aantal gecodeerde politiedossiers uitgesplitst naar A-, B- en C-categorie, periode en politieregio

	A-categorie		B-categorie		C-categorie		Totaal	
	2008	2010-11	2008	2010-11	2008	2010-11	2008	2010-11
Amsterdam-Amstelland	4	6	7	8	5	4	16	18
Groningen	4	7	11	11	9	9	24	27
Haaglanden	5	6	10	8	9	7	24	21
Midden- en West-Brabant	6	6	10	8	8	5	24	19
Limburg-Zuid	6	4	9	13	8	7	23	24
Utrecht	6	8	10	9	3	4	19	21
<i>Totaal</i>	<i>31</i>	<i>37</i>	<i>57</i>	<i>57</i>	<i>42</i>	<i>36</i>	<i>130</i>	<i>130</i>

Contactpersonen binnen de geselecteerde politieregio's hebben gezorgd voor lijsten met dossiernummers van zaken betreffende de acht geselecteerde delicten in de twee periodes. De dossiers uit 2008 zijn geselecteerd uit het Bedrijfsprocessensysteem (BPS)⁶⁹ en dossiers uit 2010-11 zijn geselecteerd uit de Basisvoorzieningen handhaving (BVH). Uit deze lijsten zijn op basis van toeval delict-leeftijdscategoriecombinaties geselecteerd die voor elke politieregio en voor 2008 en 2010-11 gelijk zijn. Zo hebben we bijvoorbeeld in elke regio zowel uit de lijst over 2008 als uit de lijst over 2010-11 drie winkeldiefstallen van verdachten tussen de 12 en 16 jaar geselecteerd.⁷⁰ Een overzicht

68 In zes gevallen is een zaak betreffende een ander delict geselecteerd: een zaak met betrekking tot het niet kunnen of willen tonen van een identiteitsbewijs, vier zaken met betrekking tot een vrijheidsbeneming en een zaak met betrekking tot een zware mishandeling.

69 Regio Haaglanden heeft niet met BPS gewerkt. Daar zijn de dossiers uit 2008 geselecteerd uit Generis.

70 Amsterdam-Amstelland vormt hierop een uitzondering. Daar is de selectie van de specifieke dossiers uit de lijsten door de politie zelf gedaan.

van delict-leeftijdscategoriecombinaties is opgenomen als bijlage E. Op deze manier zijn we in staat gebleken een goede verdeling te krijgen over de twee perioden en de drie delictcategorieën die in de Aanwijzing worden gehanteerd (zie tabel 1.3).

Na de selectie van de dossiers zijn we in Midden- en West-Brabant, Groningen en Utrecht met de lijst van dossiernummers en een laptop het archief ingegaan. Daar hebben we de papieren van de dossiers doorgelopen en de relevante informatie direct in het databestand gecodeerd. In Limburg-Zuid en Amsterdam-Amstelland zijn de geselecteerde dossiers door de politie uit het archief gehaald en zijn de papieren op kantoor doorgelopen en direct in het databestand gecodeerd. In de regio Haaglanden zijn de geselecteerde dossiers door de onderzoeker digitaal ingezien in Genesys en BVH en direct in het databestand gecodeerd.

Tijdens de selectie en het coderen van dossiers zijn we tegen enkele problemen aangelopen. In de eerste plaats is de politie tussen de twee geselecteerde perioden (2008 en 2010-11) overgestapt op het nieuwe registratiesysteem BVH. Als gevolg hiervan is de toegang tot het oude registratiesysteem BPS beperkt. Dit houdt in dat alle accounts die toegang geven tot de dossiers in BVH zijn afgesloten en dat inzage apart moet worden aangevraagd. In de eerste plaats heeft hierdoor de selectie van dossiers vertraging opgelopen. Maar belangrijker nog is dat het uitdraaien van de lijsten met dossiernummers van delict-leeftijdscategoriecombinaties met beperkte toegang werd bemoeilijkt. Mede door de inzet van contactpersonen binnen de politieregio's, die bereid waren naar manieren te zoeken om de lijsten met dossiernummers uit te draaien, is het toch gelukt een selectie van dossiers over 2008 te maken. In de tweede plaats bleek de selectie van dossiers van moord- doodslagzaken moeilijker dan verwacht. Daar dit over het algemeen grote zaken zijn, worden deze apart geregistreerd en gearhiveerd. Het heeft meer tijd gekost om toegang tot deze dossiers te verkrijgen dan op voorhand was ingeschat en de onderzoekers zijn hierdoor niet in staat geweest de dossiers op basis van toeval uit een lijst met dossiernummers te selecteren. Er is gebruikgemaakt van wat beschikbaar was. Aangezien dit wel in overleg met de onderzoekers is gebeurd, hebben we niet de indruk dat hierdoor specifieke dossiers zijn aangedragen of juist zijn vermeden. Tot slot is gebleken dat niet achter elk dossiernummer een volledig dossier schuilgaat. Met name in het geval van vandalisme betrof het veelal alleen de aangifte. In de gevallen dat geen dossier achter het dossiernummer zat, hebben we een ander dossier in de betreffende delict-leeftijdscategoriecombinatie gezocht. Dit betekende handmatig door de dossiers zoeken totdat we een geschikt dossier in de betreffende delict-leeftijdscategoriecombinatie hadden gevonden. Helaas was dit in Amsterdam-Amstelland en Limburg-Zuid niet mogelijk aangezien de dossiers daar door de politie uit het archief zijn gehaald.

1.4.5 *Beperkingen observeren*

De gekozen onderzoeksopzet, waarbij gebruik wordt gemaakt van verschillende databronnen, heeft als belangrijk voordeel dat een gedetailleerd en compleet beeld kan worden geschetst van hoe met de Aanwijzing in geselecteerde delicten en politieregio's wordt omgegaan, wat betrokkenen van de Aanwijzing vinden en wat de eerste resultaten van de Aanwijzing zijn. Met name het observeren biedt goede mogelijkhe-

den om het gedrag van betrokkenen die met de Aanwijzing worden geconfronteerd in kaart te brengen. Observeren heeft echter belangrijke beperkingen die de kwaliteit van de data beïnvloeden en daarmee de conclusies uit het onderzoek kunnen ondermijnen. Vandaar dat in deze paragraaf wordt besproken hoe de beperkingen van het observeren als methode de kwaliteit van de data in deze studie hebben beïnvloed en hoe wij deze invloed hebben proberen te beperken.

De beperkingen komen voort uit het principe dat de onderzoekers deel uitmaken van de context waarin wordt geobserveerd. Hierdoor bestaat het risico dat de onderzoekers de data beïnvloeden of 'vervuilen' en de validiteit en betrouwbaarheid van de data ondermijnen, ook wel 'observer bias' genoemd.⁷¹ Data uit observationeel veldwerk kunnen op twee manieren worden verstoord. In de eerste plaats bestaat het risico dat betrokkenen, in de te observeren context, reageren op de aanwezigheid van de onderzoekers. In deze studie is dat een reëel probleem aangezien de politie geïnformeerd diende te worden over het onderzoek zodat toestemming verkregen kon worden voor het observeren op de verschillende politiebureaus.⁷² Opsporingsambtenaren en advocaten wisten dus dat de onderzoekers geïnteresseerd waren in de manier waarop zij de Aanwijzing uitvoerden. Het is mogelijk dat opsporingsambtenaren en advocaten zich hierdoor anders hebben gedragen. In de context van deze studie is dat met name een probleem wanneer betrokkenen extra hun best doen om de regels van de Aanwijzing precies te volgen. In dat geval zou door de onderzoekers uiteindelijk een te rooskleurig beeld van de praktische werking van de Aanwijzing kunnen worden geschetst. Een enkele keer hebben we gemerkt dat opsporingsambtenaren zich er terdege van bewust waren dat de onderzoekers hun handelingen observeerden. Een voorbeeld hiervan is dat een opsporingsambtenaar iets opzocht op het intranet (bijvoorbeeld de informatiefolders) en daarbij aangaf dit doen om het aan de onderzoekers te laten zien.

Dat de aanwezigheid van de onderzoekers het gedrag van de betrokkenen heeft beïnvloed, gaat samen met de gekozen methodiek.⁷³ De mate waarin dat is gebeurd, is echter moeilijk vast te stellen. Het gebruik van verschillende informatiebronnen kan tevens worden gebruikt om dit probleem voor een deel te ondervangen. Hierdoor hebben we de informatie uit de ene bron kritisch kunnen vergelijken met de informatie uit de andere bron.⁷⁴ Dit geeft enig inzicht in de validiteit en betrouwbaarheid van de uiteindelijke resultaten. Daarbij wordt in internationaal onderzoek binnen verschillende onderzoeksvelden (waaronder onderzoek bij de politie) gewezen op een ontwikkeling van gewenning aan de aanwezigheid van observerende onderzoekers.⁷⁵ De gewenning aan observerende onderzoekers lijkt ervoor te zorgen dat betrokkenen in de te observeren context hun alledaagse en ook spontane gedrag vertonen. Hoewel dit vooral anekdotische bevindingen betreft, hebben we gezien dat binnen de

71 Spano, 2005.

72 Hetzelfde geldt overigens voor de advocaten en verdachten van wie we de consultatiegesprekken hebben geobserveerd.

73 Goodwin & Horowitz, 2002.

74 Goodwin & Horowitz, 2002.

75 Spano, 2003.

politiekorpsen waar wij hebben geobserveerd veel onderzoek wordt gedaan vanuit universiteiten, de politieacademie en andere onderzoeksinstellingen. Het lijkt erop dat op de politiebureaus waar wij hebben geobserveerd enige gewenning is aan externe observanten die met opsporingsambtenaren meelopen waardoor zij mogelijk minder hun gedrag aanpassen.

In de tweede plaats kunnen de onderzoekers worden beschouwd als instrumenten voor de dataverzameling die niet foutloos werken. De kwaliteit van de data wordt ondermijnd wanneer onderzoekers (1) in verwarring raken ('culture shock'), (2) door vermoeidheid de makkelijkste weg kiezen ('burn-out') of (3) in ons geval met het politiewerk gaan meedoen ('going native').⁷⁶ Ook deze bedreigingen van de kwaliteit van de data zijn op deze studie van toepassing. Om met de eerste bedreiging te beginnen kunnen onderzoekers met name in de beginfase van het onderzoek in verwarring raken omdat ze in een vreemde omgeving terechtkomen en/of moeite hebben het vakjargon van de betrokkenen in de te observeren context te volgen. Ook de hoeveelheid prikkels en informatie kan overweldigend zijn. Dit kan het verzamelen van informatie bemoeilijken en er zijn aanwijzingen dat dataverzameling in de beginfase van het onderzoek minder nauwkeurig is dan gedurende latere fasen in het onderzoek.⁷⁷ We zijn bij hectische situaties betrokken geweest en opsporingsambtenaren gebruiken veel vakjargon. Het vakjargon zorgde voor weinig problemen omdat de onderzoekers over het algemeen door hun onderzoekservaring in het betreffende onderzoeksveld daarvan goed op de hoogte waren. Daarnaast is er veel overleg geweest tussen de onderzoekers om ervaringen te delen en tips uit te wisselen over hoe het beste met bepaalde situaties om te gaan. Op deze manier hebben we de impact van mogelijke verwarring bij de onderzoekers op de kwaliteit van de dataverzameling trachten te ondervangen.

Gebleken is dat het observeren veel van de onderzoekers vraagt. Regelmatig is het voorgekomen dat onderzoekers vroeg in de morgen, laat op de avond of gedurende de nacht met opsporingsambtenaren op pad zijn gegaan. Vermoeidheid is dus een reële bedreiging voor de kwaliteit van de dataverzameling. Het gebruik van het observatieschema heeft bijgedragen aan het beperken van de invloed van de vermoeidheid van de onderzoekers op de kwaliteit van de dataverzameling. Het observatieschema heeft de onderzoekers houvast geboden bij het verzamelen van informatie omdat daarmee structuur wordt aangeboden betreffende de onderwerpen waarover informatie verzameld diende te worden.

In de laatste plaats wordt de kwaliteit van de informatie bedreigd wanneer onderzoekers mee gaan doen met het politiewerk. In het geval van dit onderzoek uitte zich dat in opsporingsambtenaren die, onder het mom van 'jullie zijn de Salduz-experts', aan de onderzoekers bijvoorbeeld vroegen wat er ook al weer in de Aanwijzing stond of verificatie zochten of ze de zaak in de juiste categorie hadden ingedeeld. Dat bracht onderzoekers soms in een ongemakkelijke situatie. Tijdens voor- en nabesprekingen van de observatiemomenten zijn dit soort voorbeelden nadrukkelijk aan de orde geko-

⁷⁶ Spano, 2005.

⁷⁷ Bêteille & Madan, 1975.

men en is besproken dat de onderzoekers hier niet op kunnen ingaan. De ervaring heeft geleerd dat opsporingsambtenaren begrijpen dat onderzoekers op dat soort vragen geen antwoord konden geven als door de onderzoekers werd uitgelegd dat daarvoor de onderzoeksresultaten beïnvloed zouden worden.

Tot besluit dient te worden opgemerkt dat we afhankelijk zijn geweest van wat we, op de momenten dat we op de politiebureaus aanwezig waren, zijn tegenkomen. De consequentie hiervan is dat we vooral bij winkeldiefstallen en lichte geweldsdelicten aanwezig zijn geweest. De zware zaken komen minder vaak voor en worden veelal door speciale rechteerteams op andere afdelingen uitgevoerd waar wij niet hebben rondgelopen. Het gedetailleerde beeld van de werking van de Aanwijzing in de praktijk, dat we in deze studie schetsen, blijft daarmee dan ook beperkt tot de veelvoorkomende en relatief eenvoudig op te lossen zaken. Beargumenteerd zou kunnen worden dat mogelijke problemen met de uitvoering van de Aanwijzing en belangrijke consequenties voor de praktijk zich juist vooral voordoen in zware, veelal complexe zaken waar de belangen van de verschillende partijen (politie, verdachten en advocatuur) groter zullen zijn en meer uit elkaar zullen liggen. We proberen deze beperking op te vangen door eveneens rechteerteurs, die ervaring hebben met zware en complexe zaken, te interviewen en de resultaten van een eerder uitgevoerd onderzoek in deze studie te betrekken. Over hoe rechtsbijstandverlening in moord- en doodslagzaken (zware en veelal complexe zaken) werkt en wat mogelijke consequenties hiervan voor de politie, de advocatuur en verdachten zijn, bestaat reeds empirische kennis.⁷⁸ Daarbij hebben we in de inleiding reeds uiteengezet dat het schetsen van een beeld van de alledaagse werking van de Aanwijzing een belangrijke doelstelling van deze studie is. Door een beeld te schetsen van de werking van de Aanwijzing in de praktijk van de veelvoorkomende en relatief eenvoudig op te lossen zaken kan deze studie als uitbreiding van en aanvulling op de reeds bestaande kennis worden beschouwd.

1.5 DATA-ANALYSE

1.5.1 *Kwalitatieve analyse*

Voor zowel de planevaluatie als de procesevaluatie zullen we kwalitatieve analyse-technieken gebruiken om op basis van de interviews, observatieverslagen en beleidsdocumenten de onderzoeksvragen te beantwoorden. De interviews zijn letterlijk uitgewerkt tot transcripten en de verslagen van de observaties en de beleidsdocumenten zullen we eveneens als transcripten behandelen. Al deze transcripten zijn volgens vergelijkbare systematiek geanalyseerd, waarbij we vanuit de onderzoeksvragen op zoek zijn gegaan naar vooruitspringende thema's en patronen in de gegevens. Dit hebben we in verschillende analysestappen gedaan. Tijdens de eerste stap hebben we in feite de data gereduceerd door labels toe te kennen aan relevante passages. Tijdens de tweede stap hebben we labels samengevoegd en zijn we op zoek gegaan naar

---

⁷⁸ Stevens & Verhoeven, 2010a.

verbanden tussen de verschillende categorieën van data. De eerste analysestap wordt ook wel ‘open coderen’ genoemd en de tweede analysestap ‘patrooncoderen’.⁷⁹ Met behulp van de twee analysestappen zijn we tot thema’s en patronen gekomen die geleid hebben tot inzicht in de manier waarop betrokkenen met de Aanwijzing omgaan, de ervaringen van betrokken partijen alsook de relatie tot de verkregen resultaten met betrekking tot de uitvoering van de Aanwijzing, het bereiken van beoogde doelen en mogelijke neveneffecten. Het is van belang hier te vermelden dat we de transcripten van de observaties en van de consultatiegesprekken hebben geanonimiseerd en dat we alleen die informatie hebben gepresenteerd die niet is te herleiden tot specifieke zaken, verdachten en andere betrokkenen. Daarbij hebben we de advocaat en de verdachte geïnformeerd over het onderzoek en daarna toestemming gevraagd om het consultatiegesprek te mogen observeren.⁸⁰ Inzichtelijke en informatieve passages zijn als citaten in de tekst opgenomen. Hierbij zijn citaten uit beleidsstukken in een kleiner cursief lettertype afgedrukt. De citaten uit observaties of interviews zijn in een kleiner lettertype tussen enkele aanhalingstekens weergegeven.

1.5.2 *Kwantitatieve analyse*

In paragraaf 1.4.4 hebben we besproken dat relevante informatie uit de politieregistraties is gecodeerd tot een databestand. In deze paragraaf bespreken we de analysetechnieken die we zullen gebruiken om op basis van dat databestand de onderzoeksvragen betreffende de productevaluatie te beantwoorden. Het gaat vooral om het bepalen van de mate waarin doelvariabelen en variabelen voor neveneffecten na de invoering van de Aanwijzing voorkomen en mogelijk veranderen (onderzoeksvragen IIIa, IIIb en IIIc). Daarnaast bekijken we in hoeverre elementen van de Aanwijzing samenhangen met de doelvariabelen⁸¹ wanneer rekening wordt gehouden met kenmerken van de opsporingspraktijk (onderzoeksvraag IIId). Voor de beantwoording van deze onderzoeksvragen maken we gebruik van kruistabellen (met X^2 -toetsen), t-toetsen voor onafhankelijke groepen en regressieanalyses. Bij de analyses met betrekking tot de samenhang tussen elementen van de Aanwijzing en de doelvariabelen hebben we keuzes gemaakt wat betreft de uitvoering. Deze keuzes verdienen nadere toelichting en zullen hieronder worden verduidelijkt.

In de eerste plaats besteden we aandacht aan de keuzes met betrekking tot de analyses om de samenhang te bepalen tussen het verlenen van consultatie- en verhoorbijstand enerzijds en kenmerken van verdachten en van zaken anderzijds. De geëigende analysetechniek hiervoor zou een logistische regressieanalyse zijn aangezien de afhankelijke variabele (consultatie- of verhoorbijstand) twee categorieën heeft. Met een logistische regressieanalyse is het mogelijk de samenhang tussen de afhankelijke

⁷⁹ Decorte & Zaitch, 2010.

⁸⁰ De transcripten van de interviews zijn geanalyseerd met het programma ATLAS.ti 5.2.

⁸¹ Zoals uit hoofdstuk 9 zal blijken, hebben we de doelen kunnen operationaliseren tot vier doelvariabelen: consultatiebijstand, verhoorbijstand, opsporingstijd en wachttijd. Voor het beschrijven van de kwantitatieve analysetechnieken zal, omwille van de leesbaarheid van de tekst, reeds naar deze variabelen worden verwezen.

en onafhankelijke variabelen (bijvoorbeeld het verlenen van consultatiebijstand en de leeftijd van de verdachte) te schatten, gecontroleerd voor de samenhang tussen de afhankelijke variabele en de overige kenmerken van verdachten en van zaken. Helaas is dit gezien het relatief beperkte aantal verdachten in de steekproef niet mogelijk. Dit heeft te maken met het gegeven dat het voor een logistische regressieanalyse van belang is dat alle cellen van de datamatrix – we hebben voor alle combinaties van scores tussen de variabelen voldoende respondenten nodig – zijn gevuld.⁸² Dat is in onze steekproef van verdachten niet het geval. Resultaten van een logistische regressieanalyse zouden daardoor niet betrouwbaar zijn. Om deze reden hebben we ervoor gekozen de samenhang tussen kenmerken van verdachten en van zaken enerzijds en het verlenen van consultatie- en verhoorbijstand anderzijds door middel van bivariate technieken te analyseren (kruistabellen met X^2 -toetsen en t-toetsen voor onafhankelijke groepen). Het is van belang in acht te nemen dat op basis van bivariate analyses enkel voorlopige conclusies kunnen worden getrokken met betrekking tot de samenhang tussen een kenmerk van verdachten of een kenmerk van zaken enerzijds en consultatie- en verhoorbijstand anderzijds. De gevonden samenhangen die uit bivariate analyses volgen, kunnen immers veranderen wanneer rekening gehouden zou worden met de overige kenmerken van verdachten en van zaken.

In de tweede plaats besteden we aandacht aan de keuzes die zijn gemaakt met betrekking tot de analyses van de relatie tussen de opsporingstijd en wachttijd enerzijds en kenmerken van verdachten en van zaken anderzijds. Hiervoor zullen we in totaal vier OLS regressieanalyses⁸³ uitvoeren. We hebben twee afhankelijke variabelen, meerdere onafhankelijke variabelen en we voeren voor meerderjarige en minderjarige verdachten aparte regressieanalyses uit. De reden om aparte regressieanalyses uit te voeren is gelegen in het gegeven dat minderjarigen naast het recht op consultatiebijstand ook recht hebben op verhoorbijstand. Verhoorbijstand kan dus niet als kenmerk worden meegenomen in de regressiemodellen voor de groep meerderjarige verdachten.

Voor elk van de vier regressieanalyses hebben we vier modellen geschat om zodoende de toegevoegde waarde van de kenmerken van verdachten en van zaken inzichtelijk in beeld te brengen. Model 1 bevat het intercept en consultatiebijstand en/of verhoorbijstand. In model 1A voegen we kenmerken van zaken gezamenlijk toe aan model 1 en in model 1B voegen we kenmerken van verdachten gezamenlijk toe aan model 1. Model 2 is het complete model waarin we alle kenmerken (van zaken en van verdachten) gezamenlijk hebben opgenomen. Aangezien de modellen op een gering aantal waarnemingen (variërend van 168 tot 238 aangehouden verdachten) zijn geschat, hebben we een ‘trimmed’ model 3 geschat. Dit model beschouwen we als

82 We willen bijvoorbeeld de samenhang schatten tussen het al dan niet verlenen van consultatiebijstand en de leeftijd van de verdachten in twee categorieën (16-17 jaar versus ouder dan 18 jaar) gecontroleerd voor de aanhouding (heterdaad of buiten heterdaad). We hebben te maken met drie variabelen met elk twee categorieën. Voor een logistische regressieanalyse is het van belang dat we voor alle combinaties van categorieën over de drie variabelen voldoende respondenten hebben. Dus: consultatie, 16-17 jaar en heterdaad; consultatie, 16-17 jaar en buiten heterdaad; consultatie, ouder dan 18 jaar en heterdaad; consultatie, ouder dan 18 jaar en buiten heterdaad; enzovoorts.

83 Ordinary Least Squares (OLS) regressieanalyse is een standaard- en veelgebruikte analysetechniek in de sociale wetenschappen.

het voorkeursmodel dat de data het beste beschrijft. Dit voorkeursmodel bevat voor alle regressieanalyses consultatie- en/of verhoorbijstand, de delicten samengenomen tot de drie zaakscategorieën, de politieregio's samengenomen tot twee groepen en de leeftijd van de verdachten. De keuze om deze variabelen in het voorkeursmodel op te nemen is gelegen in het feit dat de verdeling in de drie zaakscategorieën en de drie leeftijdscategorieën de belangrijke veronderstellingen achter de werking van de Aanwijzing zijn. Ook willen we rekening houden met verschillen tussen de zes politieregio's. Model 3 zal per regressieanalyse worden uitgebreid door van de overige kenmerken van zaken en verdachten de significante effecten uit model 2 toe te voegen. Daarna hebben we per regressieanalyse bekeken welke van de nog overgebleven kenmerken mogelijk samenhangen met de opsporingstijd of wachttijd zodat uiteindelijk het best passende model voor onze steekproef wordt verkregen.

Tot slot dient opgemerkt te worden dat de data een complexe, geneste (hiërarchische) structuur hebben. Een deel van zaken betreft één verdachte, maar we hebben ook zaken waarin meerdere personen worden verdacht. Dit houdt in dat data op verschillende analyseniveaus (het niveau van verdachten en het niveau van zaken) zijn gemeten. Een OLS regressieanalyse, zoals hierboven besproken, houdt geen rekening met deze complexe structuur van de data waardoor twee problemen ontstaan. In de eerste plaats worden kenmerken van het hogere niveau (hier het niveau van de zaken), wanneer meegenomen op het laagste niveau (hier het niveau van de verdachte), eerder significant bevonden.⁸⁴ Het gevolg hiervan is dat onterecht conclusies kunnen worden getrokken over de samenhang tussen kenmerken van zaken en de doelvariabelen (die zijn gemeten op het niveau van verdachten). In de tweede plaats kunnen fouten worden gemaakt met de interpretatie van de resultaten. Wanneer de data op het niveau van de verdachte worden geanalyseerd zonder rekening te houden met de hiërarchische structuur, kunnen fouten worden gemaakt bij het formuleren van conclusies op het niveau van de zaken. Wat zich op het niveau van verdachten afspeelt, hoeft niet per definitie voor het niveau van zaken te gelden.

Het is dus van belang dat bij de analyse rekening wordt gehouden met de verschillende niveaus in de data. Hiertoe zou gebruik moeten worden gemaakt van multilevel regressieanalyses.⁸⁵ Voor multilevel regressieanalyse is het echter van belang dat de groepsomvang op het hogere niveau (dat van de zaken) groot genoeg is.⁸⁶ In het geval van onze data is dat niet het geval. Uit paragraaf 1.4.4 volgt dat we gemiddeld genomen iets minder dan twee verdachten per zaak hebben met een minimum van een en een maximum van veertien verdachten.⁸⁷ Door een te kleine groepsomvang op het hogere analyseniveau kan onterecht worden geconcludeerd dat geen verschillen in doelvariabelen bestaan tussen zaken, terwijl die er feitelijk wel zijn. Eerder is beargumenteerd dat met het gebruik van OLS regressieanalyses op geneste data onterecht kan worden geconcludeerd dat er significante effecten zijn tussen de doelvaria-

84 Hox 2002; Raudenbush & Bryk 2002; Snijders & Bosker 1999.

85 Hox 2002; Raudenbush & Bryk 2002; Snijders & Bosker 1999.

86 Clarke, 2008; Snijders & Bosker 1999.

87 506 verdachten gedeeld door 260 zaken komt neer op gemiddeld genomen iets minder dan 1,94 verdachten per zaak.

belen en kenmerken van zaken, terwijl die eigenlijk toegeschreven dienen te worden aan toeval. Zowel de multilevel regressieanalyse als de OLS regressieanalyse hebben gezien de gebruikte data beperkingen. Gezien het kleine aantal verdachten per zaak en het feit dat we in beginsel niet zijn geïnteresseerd in de relatie tussen kenmerken van zaken en de doelvariabelen, maar hiervoor willen controleren, geven we in dit onderzoek de voorkeur aan OLS regressieanalyse boven multilevel regressieanalyse.

1.6 LEESWIJZER

In deze leeswijzer zetten we de structuur uiteen van de overige hoofdstukken van dit rapport. Het rapport bestaat in totaal uit vijf delen. Na de introductie worden de bevindingen uit het onderzoek in drie delen per evaluatiefase gepresenteerd; het rapport sluit af met de conclusie.

Deel 2 omvat de planevaluatie en bestaat uit drie hoofdstukken. In hoofdstuk 2 besteden we aandacht aan de noodzaak van de Aanwijzing (onderzoeksvraag Ia) en de doelstelling die de Aanwijzing beoogt te bereiken (onderzoeksvraag Ib). Hoofdstuk 3 staat in het teken van de reconstructie van de beleidstheorie. Hiertoe worden eerst de veronderstellingen geëxpliciteerd die ten grondslag liggen aan het beleidsstreven om door middel van de Aanwijzing de uitbreiding van de rechtsbijstand praktisch uitvoerbaar te maken (onderzoeksvraag Ic). Op basis daarvan wordt een systeem van veronderstellingen geformuleerd en wordt een grafische weergave gepresenteerd van het achterliggende causale model (onderzoeksvraag Id). De planevaluatie wordt, in hoofdstuk 5, afgesloten met een evaluatie van de beleidstheorie. Op basis van wetenschappelijke literatuur gaan we na in hoeverre de veronderstellingen achter de Aanwijzing worden ondersteund door theoretische kennis en empirische bevindingen (onderzoeksvraag Ie). Dit moet inzichtelijk maken in hoeverre het aannemelijk is dat met de Aanwijzing de beoogde doelstelling wordt bereikt.

In deel 3 van dit rapport doen we in vier hoofdstukken verslag van de bevindingen uit de procesevaluatie. Gestuurd door bevindingen uit de planevaluatie hebben we in de politieregio's Midden- en West-Brabant, Groningen en Utrecht bekeken hoe de Aanwijzing in de praktijk wordt uitgevoerd. Dit heeft geresulteerd in drie hoofdstukken (5, 6 en 7) waarin gedetailleerd wordt beschreven hoe betrokkenen met de Aanwijzing omgaan en wat hun mening daarover is. Hoofdstuk 8 sluit de procesevaluatie af door de bevindingen uit de drie beschrijvende hoofdstukken per politieregio samen te brengen tot een beantwoording van de onderzoeksvragen. Het is van belang inzichtelijk te maken in welke mate de uitvoering van de Aanwijzing in de praktijk overeenkomt met hoe de opstellers van de Aanwijzing het hebben bedacht (onderzoeksvraag IIa). Wanneer de Aanwijzing niet wordt uitgevoerd zoals wordt voorgeschreven, kan het eventueel bereiken van de doelstelling moeilijk aan de Aanwijzing worden toegewezen. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de geconstateerde knelpunten en interventievarianten (onderzoeksvraag IIb). Ook bespreken we de wijze waarop de politie de noodzakelijke informatie administreert (onderzoeksvraag IIc), hoe de samenwerking tussen politie en advocatuur verloopt (onderzoeksvraag IId) en hoe de informatievoorziening naar verdachten en vertrouwenspersonen verloopt (onderzoeksvraag IIe).

Om een goed beeld van de werking van de Aanwijzing te krijgen is het tevens van belang in kaart te brengen hoe de werkzaamheden van betrokkenen door de Aanwijzing veranderen en wat hun mening daarover is (onderzoeksvraag IIg). Dit alles levert een beeld op van de wijze waarop de betrokken op basis van de Aanwijzing in staat zijn de rechtsbijstandverlening praktisch mogelijk te maken (onderzoeksvraag IIe).

De bevindingen uit de productevaluatie worden in deel 4 van het rapport gepresenteerd. In hoofdstuk 9 staan centraal de mate van doelbereiking (onderzoeksvraag IIIa, IIIb en IIIc) en de mate waarin de doelbereiking aan de Aanwijzing is toe te schrijven (onderzoeksvraag IIIe). Daarnaast besteden we ook aandacht aan eventuele neven-effecten die na de invoering van de Aanwijzing optreden (onderzoeksvraag IIId).

Het rapport sluit af met deel 5, waarin de conclusies van het totale evaluatieonderzoek worden gepresenteerd. In hoofdstuk 10 wordt op basis van de belangrijkste bevindingen uit de plan-, proces- en productevaluatie een antwoord afgeleid op de algemene vraagstelling. Tot slot formuleren we enkele beleidsimplicaties met het oog op het verbeteren van de werking van de Aanwijzing naar aanleiding van de geconstateerde knelpunten.

Deel II   Planevaluatie

2.1 INLEIDING

De resultaten van de planevaluatie van deze studie worden in drie hoofdstukken uiteengezet. De aanleiding tot en doelstelling en inhoud van de Aanwijzing worden in dit eerste hoofdstuk gepresenteerd. In de twee hierna volgende hoofdstukken wordt de beleidstheorie die aan de Aanwijzing ten grondslag ligt uitgewerkt en vervolgens geëvalueerd op basis van de bestaande wetenschappelijke kennis. Het is van belang eerst inzichtelijk te maken waarom de bestaande situatie (hier de Nederlandse opsporingspraktijk) niet meer voldoet en wat de gewenste situatie is, de analyse en de diagnose van het beleidsprobleem. Dit vormt de aanleiding voor de ontwikkeling en implementatie van het recht op rechtsbijstand in de vorm van de Aanwijzing. Wanneer duidelijk is waarom de Aanwijzing nodig is, kunnen we op zoek gaan naar de doelstelling die de opstellers van de Aanwijzing beogen te bereiken. Daarna zal worden bekeken op welke wijze de Aanwijzing deze doelstelling tracht te bereiken. In dit hoofdstuk wordt dan ook achtereenvolgens uiteengezet wat de aanleiding tot de Aanwijzing is geweest, welke doelstelling de opstellers met de Aanwijzing voor ogen hebben en wat de belangrijkste elementen van de Aanwijzing zijn. Zodoende wordt in paragraaf 2.2 onderzoeksvraag Ia beantwoord: 'Wat maakt dat de bestaande rechtspraktijk in Nederland onwenselijk is geworden waardoor de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor noodzakelijk is?' In paragraaf 2.3 wordt onderzoeksvraag Ib beantwoord: 'Welke doelen beoogt de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor te bereiken?' In paragraaf 2.4 wordt kort de overlegstructuur besproken waarbinnen de Aanwijzing tot stand is gekomen. Tot slot worden de belangrijkste elementen van de Aanwijzing in paragraaf 2.5 uiteengezet.

2.2 DE NEDERLANDSE SITUATIE VOLDOET NIET MEER AAN EUROPESE STANDAARDEN: DE AANLEIDING TOT DE AANWIJZING RECHTSBIJSTAND POLITIEVERHOOR

2.2.1 *Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens: Salduz en de achtergrond van het recht op bijstand door een raadsman*

Eind november 2008 doet het Europese Hof voor de Rechten van de Mens uitspraak in de zaak Salduz tegen Turkije.⁸⁸ Het arrest, dat vanaf dat moment ook voor Nederland geldend recht is, wordt door het Hof zelf bestempeld als een principiële en belangrijke uitspraak.⁸⁹ Het arrest draait om de vraag naar het recht van de aangehouden⁹⁰ verdachte om in de eerste fasen van het politieonderzoek te worden bijgestaan door een advocaat.⁹¹ Dezelfde thematiek speelt in het Panovits-arrest, waarin het Hof de Salduz-overwegingen herhaalt maar ook nog specifiek ingaat op de situatie van de minderjarige verdachte.⁹² In beide arresten was sprake van een verdachte die zonder een raadsman te hebben gezien of gesproken door de politie werd verhoord, en in dat verhoor een bekentenis aflegde. Dit leverde een schending op van het recht op een eerlijk proces zoals neergelegd in art. 6 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Hoewel het Hof in eerdere rechtspraak zich ook heeft uitgesproken over de problematiek van de rechtsbijstand van de verdachte rondom de eerste politieverhoren, is in de Salduz-rechtspraak sprake van een strenger en nader uitgewerkt beoordelingskader ten aanzien van de vraag of de geboden rechtsbijstand de toets van art. 6 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en het recht op een eerlijk proces doorstaat.⁹³ Nadrukkelijk plaatst het Hof het recht op rechtsbijstand in de eerste fasen van het opsporingsonderzoek tegen de achtergrond van enkele belangrijke rechten die voortvloeien uit het recht op een eerlijk proces. Zo stelt het Hof dat vroege rechtsbijstand van een raadsman bijdraagt aan het voorkomen van ongeoorloofde druk en rechterlijke dwalingen. De meeste nadruk wordt evenwel gelegd op het beginsel van de ‘equality of arms’ (gelijkheid der wapenen) en het daarmee verbonden ‘privilege against self-incrimination’ (in Nederlatijn: het nemo-teneturbeginsel, of ook wel ‘recht zichzelf niet te belasten’). De gedachte is dat het opsporingsonderzoek bepalend is voor het verdere verloop van een strafzaak. Tegelijkertijd is de verdachte juist in die fase van de strafzaak doorgaans kwetsbaar, aldus het Hof in Salduz. Die kwetsbaar-

88 EHRM (Grand Chamber) 27 november 2008, appl.nr. 36391/02, NJ 2009, 214 (Salduz tegen Turkije).

89 Het Hof classificeert de uitspraak als nummer 1-uitspraak en heeft bovendien het arrest aangewezen als een van de landmark-arresten.

90 De Salduz-rechtspraak heeft geen betrekking op verdachten die niet van hun vrijheid zijn beroofd. Vergelijk EHRM 18 februari 2010, nr. 39660/02 (Zaichenko/Rusland). Ook de Hoge Raad en daarmee de Aanwijzing beperkt zich tot de aangehouden verdachte. Hoewel de Aanwijzing enige aandacht besteedt aan de situatie dat iemand voor verhoor wordt uitgenodigd op het bureau, valt de vraag naar rechtsbijstand van vrije-voeters in beginsel buiten het bestek van dit rapport.

91 Wij gebruiken zowel de term advocaat als raadsman. Dat de advocaat of de raadsman ook een vrouw kan zijn, is voor ons daarbij evident.

92 EHRM 11 december 2008, appl.no. 4268/04, NJ 2009, 215 (Panovits tegen Cyprus), met noot Reijntjes.

93 Vergelijk Borgers 2009: 89, Spronken 2009: 95-96.

heid wordt versterkt doordat regelgeving inzake strafzaken complex is, in het bijzonder de regels betreffende de vergaring en het gebruik van bewijs. De kwetsbare positie van de verdachte kan alleen worden gecompenseerd door rechtsbijstand van een raadsman die er onder andere op moet toezien dat het recht van de verdachte om zichzelf niet te belasten, wordt gewaarborgd.⁹⁴ In het Dayanan-arrest verbindt het Hof de rechtsbijstand van de raadsman nog aan het belang om controle te kunnen uitoefenen op detentieomstandigheden, en specificeert het de gelijkheid der wapenen door te stellen dat de rechtsbijstand van belang is teneinde de zaak te bespreken, met het oog op het bepalen van de verdedigingsstrategie, het zoeken van ontlastend bewijs en het voorbereiden van de verhoren. Tegen de aldus geschetste achtergrond formuleert het Hof in Salduz de volgende regel:

*'(...) in order for the right to a fair trial to remain sufficiently "practical and effective" (...) Article 6 § 1 requires that, as a rule, access to a lawyer should be provided as from the first interrogation of a suspect by the police, unless it is demonstrated in the light of the particular circumstances of each case that there are compelling reasons to restrict this right. (...) The rights of the defence will in principle be irretrievably prejudiced when incriminating statements made during police interrogation without access to a lawyer are used for a conviction.'*⁹⁵

De verdachte dient kortom in de regel rechtsbijstand te krijgen van een raadsman vanaf het moment dat hij voor het eerst door de politie wordt verhoord. Wordt dit recht hem ontnomen, dan zal het gebruik van de zonder rechtsbijstand verkregen verklaringen de rechten van de verdediging onherstelbaar beschadigen.

2.2.2 *Interpretatie Salduz binnen Nederland: debat over reikwijdte en de uitspraak van de Hoge Raad van 30 juni 2009*

Bijstand voorafgaand aan verhoor of ook bijstand tijdens verhoor?

Vaststaat dat het Europese Hof met Salduz en de daaropvolgende arresten een nieuwe weg is ingeslagen. Minder duidelijk is hoe ver die verandering reikt. In het debat dat zich na Salduz tussen de Nederlandse strafrechtjuristen ontspint en dat na nieuw gewezen uitspraken van het Europese Hof steeds weer opblaait, staat de vraag centraal of in de Salduz-rechtspraak moet worden gelezen dat art. 6 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens vereist dat de verdachte *tijdens* de eerste politieverhoren recht heeft op bijstand van de raadsman,⁹⁶ dan wel dat volgens het Europese Hof aan art. 6 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens wordt voldaan als de verdachte

94 EHRM (Grand Chamber) 27 november 2008, appl.nr. 36391/02, NJ 2009, 214 (Salduz tegen Turkije), r.o. 52-54. In latere arresten worden deze overwegingen in min of meer dezelfde bewoordingen steeds herhaald.

95 EHRM (Grand Chamber) 27 november 2008, appl.nr. 36391/02, NJ 2009, 214 (Salduz tegen Turkije), r.o. 55.

96 Zie bijvoorbeeld Spronken, 2009; Boksem, 2010; Jebbink, 2009; Huygen van Dyck-Jagersma, 2009; De Swart, 2010.

voorafgaand aan zijn eerste politieverhoor met zijn raadsman heeft kunnen spreken.⁹⁷ Welke redenering ook wordt gevolgd, in beide gevallen heeft de uitspraak van het Europese Hof verstrekende consequenties voor de Nederlandse situatie, nu een consultatierecht van de verdachte voorafgaand aan het eerste politieverhoor, noch een recht op bijstand tijdens het politieverhoor ooit eerder zijn erkend door de Nederlandse wetgever of de Hoge Raad.⁹⁸ Een verdachte die is aangehouden, vervolgens wordt verhoord door de politie, en in dat verhoor een verklaring aflegt, doet dat doorgaans zonder dat hij tijdens het verhoor wordt bijgestaan, of vóór zijn verhoor door een raadsman is bezocht. De conclusie is hoe dan ook dat de Nederlandse regelgeving en praktijk ten tijde van het wijzen van Salduz, niet in overeenstemming zijn met de voorwaarden die het Europese Hof in dat arrest stelt aan de rechtsbijstand door een raadsman bij de eerste politieverhoren.⁹⁹ In veel strafzaken voeren advocaten dan ook verweren op basis van de Salduz-rechtspraak. Er heerst grote onduidelijkheid over hoe hiermee moet worden omgegaan. Rechters zijn terughoudend met het verbinden van gevolgen aan het niet hebben gehad van rechtsbijstand door de verdachte.¹⁰⁰ Vanuit het Openbaar Ministerie wordt door middel van (openvolgende versies van) het zogenoemde standpunt van het Wetenschappelijk Bureau,¹⁰¹ de lijn gevolgd dat de verdachte aan Salduz een recht op voorafgaande consultatie kan ontleen.

De Hoge Raad: consultatiebijstand, verhoorbijstand voor de minderjarige verdachte, en bewijsuitsluiting

Op 30 juni 2009 doet de Hoge Raad uitspraak in de drie zaken waarin op basis van de Salduz-rechtspraak van het Europese Hof cassatie is ingesteld.¹⁰² In de cassatiemiddelen wordt kort gezegd geklaagd dat voor het bewijs gebruik is gemaakt van verklaringen die zijn afgelegd zonder dat de verdachte daarbij de op basis van Salduz en Panovits vereiste rechtsbijstand heeft gehad. Ruim vier maanden eerder heeft Advocaat-Generaal Knigge conclusie genomen in genoemde zaken en overwogen dat aan Salduz niet een recht op bijstand tijdens het verhoor, maar wel een recht op bijstand

97 Vergelijk Borgers, 2009, 2010; Van der Meij, 2009.

98 In het Wetboek van Strafvordering (Sv) is geregeld dat de verdachte vanaf het moment dat hij in verzekering is gesteld recht heeft op een (toegevoegde) advocaat (art. 40 e.v. Sv). Ook dient de verdachte die van zijn vrijheid is beroofd zich krachtens de art. 28 en 50 Sv ongehinderd in contact te kunnen stellen met zijn raadsman. Een recht op bijstand van de raadsman tijdens het verhoor, dan wel een recht op consultatiebijstand voorafgaand aan het verhoor is echter niet nadrukkelijk neergelegd in de wet en kan blijkens vaste rechtspraak van de Hoge Raad evenmin volgen uit laatstgenoemde bepalingen. Zie HR 22 november 1983, NJ 1984, 805, r.o. 6.3.1.

99 Zie bijvoorbeeld Borgers, 2009.

100 Zie bijvoorbeeld Rechtbank Amsterdam 18 december 2008, LJN BG7496. Gerechtshof 's-Hertogenbosch 30 juni 2009, LJN BJ1238, Rechtbank Amsterdam 22 mei 2009, LJN BI6880, Gerechtshof 's-Gravenhage 16 juni 2009, LJN BI8199, Gerechtshof Arnhem 29 april 2009, LJN BI3790, Rechtbank Breda 6 maart 2009, LJN BH7182, Rechtbank Alkmaar 17 februari 2009, LJN BH3779.

101 Naar de standpunten van het Wetenschappelijk Bureau van het Openbaar Ministerie zal verkort worden verwezen als WBOM-standpunten.

102 HR 30 juni 2009, NJ 2009, 349; HR 30 juni 2009, NJ 2009, 350, en HR 30 juni 2009, NJ 2009, 351. De algemene rechtsoverwegingen zijn in alle arresten hetzelfde. In de navolgende voetnoten zal steeds worden verwezen naar het eerste arrest.

voorafgaand aan het verhoor kan worden ontleend. De Hoge Raad volgt grotendeels de conclusie van zijn A-G. De Hoge Raad begint zijn overwegingen met het afbakenen van zijn taak als rechter ten opzichte van de taak van de wetgever. 'Het opstellen van een algemene regeling van de rechtsbijstand met betrekking tot het politieverhoor gaat – mede gelet op de beleidsmatige, organisatorische en financiële aspecten – de rechtsvormende taak van de Hoge Raad te buiten', aldus de Hoge Raad. Niettemin zal de strafrechter in voorkomende gevallen vragen dienen te beantwoorden naar aanleiding van de rechtspraak van het Europese Hof. Daartoe dienen de overwegingen van de Hoge Raad. Vervolgens leidt de Hoge Raad in navolging van de Advocaat-Generaal uit de rechtspraak van het Europese Hof af dat:

*'(...) een verdachte die door de politie is aangehouden, aan art. 6 EVRM een aanspraak op rechtsbijstand kan ontleen die inhoudt dat hem de gelegenheid wordt geboden om voorafgaand aan het verhoor door de politie aangaande zijn betrokkenheid bij een strafbaar feit een advocaat te raadplegen. Uit de rechtspraak van het EHRM kan echter niet worden afgeleid dat de verdachte recht heeft op de aanwezigheid van een advocaat bij het politieverhoor.'*¹⁰³

In diezelfde overweging stelt de Hoge Raad dat de aangehouden verdachte vóór de aanvang van het eerste verhoor dient te worden gewezen op zijn recht op raadpleging van een advocaat. Wat betreft de praktische uitvoering van dat recht – van belang is dat volgens het Europese Hof een recht ook 'practical and effective' moet zijn – overweegt de Hoge Raad dat de verdachte binnen de grenzen van het redelijke de gelegenheid moet worden geboden dat recht te verwezenlijken.

Dat is 'behoudens in het geval dat hij uitdrukkelijk dan wel stilzwijgend doch in elk geval ondubbelzinnig afstand heeft gedaan van dat recht, dan wel bij het bestaan van dwingende redenen als door het Europese Hof bedoeld'. De Hoge Raad stelt dat het consultatierecht zowel geldt voor de aangehouden strafrechtelijk volwassen als voor de strafrechtelijk jeugdige verdachte. Daarnaast heeft de strafrechtelijk jeugdige verdachte een recht op bijstand tijdens het verhoor. Die rechtsbijstand kan worden gegeven door ofwel een raadsman ofwel een vertrouwenspersoon.¹⁰⁴ Wordt de verdachte voorafgaand aan zijn verhoor niet in de gelegenheid gesteld een raadsman te raadplegen, dan levert dat in beginsel een vormverzuim op in de zin van art. 359a Sv.¹⁰⁵ Het gaat dan bovendien om de situatie dat 'een belangrijk (strafvorderlijk) voorschrift of rechtsbeginsel in aanzienlijke mate is geschonden'. Dat betekent dat verklaringen die zijn verkregen voordat de verdachte een advocaat kon raadplegen – behoudens het geval dat afstand is gedaan of wanneer sprake is van de door het Europese Hof genoemde dwingende redenen¹⁰⁶ – dienen te worden uitgesloten van het bewijs als daartoe een verweer is gevoerd.¹⁰⁷ Doordat de Hoge Raad slechts spreekt van de

103 HR 30 juni 2009, NJ 2009, 349, r.o. 2.5.

104 HR 30 juni 2009, NJ 2009, 349, r.o. 2.6.

105 HR 30 juni 2009, NJ 2009, 349, r.o. 2.7.1.

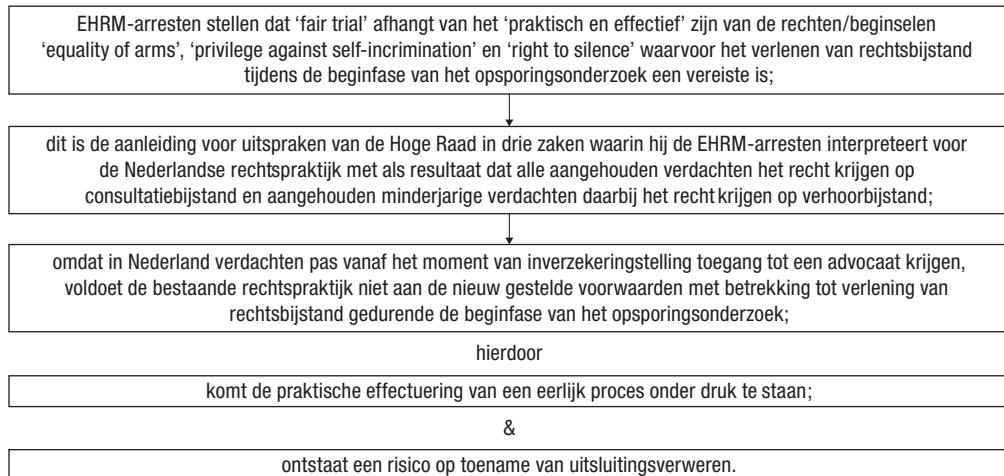
106 Zie EHRM (Grand Chamber) 27 november 2008, appl.nr. 36391/02, NJ 2009, 214 (Salduz tegen Turkije), r.o. 55. Het hof specificeert niet wat die dwingende redenen zouden kunnen zijn.

107 HR 30 juni 2009, NJ 2009, 349, r.o. 2.7.2.

gevolgen in geval van een inbreuk op het consultatierecht, lijkt het alsof de strenge bewijsuitsluitingsregel niet van toepassing is op de situatie dat de jeugdige verdachte wel voorafgaand aan het verhoor, maar niet tijdens het verhoor bijstand heeft gehad (zonder daar afstand van te hebben gedaan). Dat roept de vraag op of de verhoorbijstand van de jeugdige 'minder hard' is en of de rechter in geval van de afwezigheid van rechtsbijstand tijdens het verhoor van de jeugdige verdachte, de afweging kan maken of de verdachte door het vormverzuim ook in zijn verdediging is geschaad.

Ter afsluiting

De uitspraak van het Europese Hof in de Salduz-zaak van eind 2008 heeft ervoor gezorgd dat het op dat moment geldende Nederlandse recht niet in overeenstemming is met de Europeesrechtelijke uitgangspunten inzake het recht op rechtsbijstand bij het (eerste) politieverhoor. Na Salduz ontstaat grote onduidelijkheid over de reikwijdte van het recht op rechtsbijstand en de betekenis van het arrest voor de Nederlandse praktijk van verhoren. Een eerste houvast voor interpretatie, alsmede voor het voorlopig inrichten van de rechtspraktijk biedt de conclusie van Advocaat-Generaal Knigge van februari 2009. Een aantal maanden daarna, eind juni 2009, wijst de Hoge Raad drie arresten waardoor duidelijk wordt hoe het recht op rechtsbijstand in Nederland moet worden geïnterpreteerd. De Hoge Raad overweegt dat de verdachte recht heeft op consultatie van zijn advocaat voorafgaand aan het verhoor. De minderjarige verdachte heeft tevens recht op bijstand van zijn advocaat of vertrouwenspersoon tijdens het verhoor. Legt een verdachte tijdens een verhoor een verklaring af zonder dat hij daarvoor met zijn advocaat heeft kunnen spreken, dan wordt die verklaring uitgesloten van het bewijs. De verdachte kan afstand doen van zijn recht op rechtsbijstand en ook kunnen er zwaarwegende redenen zijn waardoor van de regels kan worden afgeweken. Na de aanvankelijke discussie over de interpretatie van de arresten van het Europese Hof is met de uitspraken van de Hoge Raad de rechtspraak van het Europese Hof omgezet naar in beginsel heldere principes. Die principes zijn echter, zoals de Hoge Raad zelf ook aangeeft, vooral bedoeld voor de strafrechter in die gevallen dat hij geconfronteerd wordt met verweren betreffende de vraag of het recht op rechtsbijstand is geschonden. De bestaande praktijk van het verhoren van de verdachte door de politie is met de uitspraak van de Hoge Raad niet zomaar ineens aan de nieuwe situatie aangepast. Hier bestaat nog steeds een resultaatsverplichting van de overheid om het recht 'practical and effective' te maken. Wat betreft deze aanpassing van de bestaande rechtspraktijk aan de nieuwe rechtspositie van de verdachte komt de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor in beeld.

Figuur 2.1 Schematische voorstelling van de aanleiding voor de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor

2.3 DOELSTELLING VAN DE AANWIJZING RECHTSBIJSTAND POLITIEVERHOOR

De veranderde rechtspositie van de verdachte bij het politieverhoor op basis van het arrest van de Hoge Raad van 30 juni 2009 kan worden gezien als een tijdelijke. Zoals de Hoge Raad en de Advocaat-Generaal stelden, is het uiteindelijk aan de wetgever om een regeling te ontwerpen die de Salduz-rechtspraak implementeert en daarbij ook aandacht besteedt aan alle beleidsmatige, organisatorische en financiële aspecten.¹⁰⁸ Daarmee is de op het arrest van de Hoge Raad gebaseerde Aanwijzing eveneens een tijdelijke maatregel in afwachting van toekomstige wetgeving.¹⁰⁹ De tijdelijke regels van de Aanwijzing beogen de door de Hoge Raad geformuleerde nieuwe rechtspositie van de verdachte praktisch uitvoerbaar te maken, opdat het nieuw verkregen recht op rechtsbijstand ook daadwerkelijk kan worden verwezenlijkt. Dit is te lezen in de centrale doelstelling van de Aanwijzing, die als volgt is geformuleerd:

*'(...) regels [ge]geven voor de verwezenlijking van het recht van de aangehouden verdachte om voorafgaand aan het verhoor door de politie een raadsman te raadplegen. Dit recht vloeit voort uit recente jurisprudentie van het EHRM. Deze vorm van rechtsbijstand wordt in deze aanwijzing "consultatiebijstand" genoemd.'*¹¹⁰

¹⁰⁸ HR 30 juni 2009, NJ 2009, 349, r.o. 2.4.

¹⁰⁹ Zie ook de brief van de minister van 15 december 2009 waarin deze wetgeving wordt aangekondigd, *Kamerstukken II* 2009/2010, 32 123 VI, nr. 177.

¹¹⁰ *Staatscourant* 16 maart 2010, nr. 4003, p. 1.

en:

‘(...) regels [geven] over de invulling van het recht op bijstand door een raadsman tijdens het verhoor door de politie (“verhoorbijstand”). De Hoge Raad heeft namelijk in de hierna te noemen uitspraken overwogen dat aangehouden jeugdige verdachten ook het recht hebben op bijstand door een raadsman of andere vertrouwenspersoon tijdens het verhoor door de politie.’¹¹¹

Achter deze algemene ‘implementatie’-doelstelling gaan meerdere concretere doelen schuil. In de eerste plaats is dat het verwezenlijken van het recht op een eerlijk proces en de daarbij horende beginselen aangaande de rechtspositie van de verdachte zoals die voortvloeien uit de rechtspraak van het Europese Hof (zie paragraaf 2.2.1). Hoewel de Aanwijzing zelf ‘slechts’ beoogt praktisch uitvoering te geven aan de uitspraak van de Hoge Raad, dient zij daarmee niettemin onvermijdelijk het doel van het verwezenlijken van het recht op een eerlijk proces zoals dat door het Europese Hof wordt geïnterpreteerd en voorgeschreven, en als gevolg van de Nederlandse verdragsverplichting, door de Hoge Raad is omgezet in een voor Nederland concrete regel.

Een tweede doel komt voort uit het belang dat het Openbaar Ministerie heeft bij het verwezenlijken van het recht op een eerlijk proces. Indien door de opsporingsautoriteiten niet wordt gehandeld conform de uitgangspunten van het Europese Hof, zal de verdediging daar ter zitting verweer op voeren en zou het kunnen zijn dat een verklaring van het bewijs moet worden uitgesloten en de zaak ‘stuk loopt’. Een respondent verwoordt het als volgt:

‘Vooral ook omdat het OM als verantwoordelijke van de gehele opsporing bang was om zaken “nat” te zien gaan in de rechtbank. Dat risico was er natuurlijk wel. Zodra er een advocaat beroep zou doen op het Salduz-arrest en zegt: “mijn cliënt is niet vooraf in de gelegenheid gesteld om zijn raadsman te consulteren”, dan bestaat het risico dat de verklaring van de verdachte moet worden uitgesloten van het bewijs en dat kan voor die zaak het gevolg hebben dat er iemand vrijuit gaat.’

Een andere respondent wijst op de mogelijke negatieve gevolgen die dit voor de opsporingspraktijk kan hebben. Het betreft immers zaken waar politie en justitie reeds veel opsporingscapaciteit voor hebben ingezet.

‘(...) omdat we de verweren op de zitting krijgen en uiteindelijk kan het ook zomaar zijn dat er ergens een beslissing komt die een streep zet door honderden of duizenden strafzaken die wij inmiddels in behandeling hebben (...).’

Kortom, het tweede doel van de Aanwijzing houdt in dat voorkomen wordt dat door de bestaande rechtspraktijk zaken stuk lopen, hetgeen in het uiterste geval wil zeggen dat verdachten niet kunnen worden veroordeeld bij gebrek aan bewijs.

¹¹¹ *Staatscourant* 16 maart 2010, nr. 4003, p. 1.

Een derde en een vierde doel bekijken het recht op rechtsbijstand vanuit een organisatie- en financieel perspectief. Wil het recht op rechtsbijstand ook daadwerkelijk geëffectueerd worden, of in de woorden van het Europese Hof ‘practical and effective’ zijn, dan staat de wetgever in de wellicht nog voorzichtig uitgedrukte woorden van Schalken ‘nog veel te doen in organisatorische en financiële sfeer’.¹¹² De Aanwijzing beoogt binnen de bestaande mogelijkheden de advocaat daadwerkelijk aan het bureau te krijgen én, daarmee samenhangend, de betaling van die advocaat te regelen. De verbondenheid tussen de advocaat op het bureau krijgen en de betaling van die advocaat – hetgeen gebeurde via het bestaande kader van de piketregeling – komt naar voren uit het volgende citaat:

‘Wij moesten op dat moment een soort noodscenario bedenken binnen de geldende kaders van de wet, ook om die advocaat daadwerkelijk aan het bureau te krijgen. We konden zelf natuurlijk wel wat bedenken maar dan was de hele financiering niet geregeld van de rechtsbijstand.’

Tot slot zijn drie doelen van de Aanwijzing te ontwaren die niet zozeer gericht zijn op het regelen van de rechtsbijstand zelf, maar eerder moeten worden gezien als een randvoorwaarde voor het welslagen van die rechtsbijstand op het niveau van het handelen van de opsporingsautoriteiten. In de eerste plaats betreft dit het beheersbaar houden van de financiën. De regeling van de financiering van de rechtsbijstand is niet opgenomen in de Aanwijzing zelf maar in de beleidsregel ‘Vergoeding raadplegen raadsman voorafgaand aan of bij het politieverhoor’.¹¹³ Niettemin is bij de vormgeving van de Aanwijzing wel rekening gehouden met de financiële kant van het verhaal, zoals blijkt uit het volgende citaat.

‘Nou ja kijk, voor de financiering is duidelijk een afweging gemaakt. Het is hartstikke duur want we betalen nu voor alle verdachten het volle pond: 1,5 punt. Normaal gesproken (...) voor de hele fase van de invezekeringstelling en dat betalen we nu voor één consult.’

Het beheersbaar houden van de kosten beschouwen we dan ook als een concreet doel van de Aanwijzing waarmee rekening wordt gehouden met de voorwaarde dat de kosten beheersbaar blijven.

Het vijfde doel betreft het handelen van de politie. De Aanwijzing beoogt de opsporing van strafbare feiten zo min mogelijk te hinderen. De praktische invoering van rechtsbijstand bij het verhoor moet zodanig gebeuren dat daardoor niet de waarheidsvinding onmogelijk of heel moeilijk wordt gemaakt. Het gaat hier dus om de organisatorische kant van de waarheidsvinding. Een respondent vat het als volgt samen:

112 Zie ook r.o. 2.4 van de Hoge Raad in het arrest van 30 juni 2009, *NJ* 2009, 349, en de uitgebreide overwegingen die Advocaat-Generaal Knigge hieraan wijdt.

113 Als pdf-bestand te downloaden van: www.rvr.org/binaries/rbv-downloads/piket/beleidsregel-vergoeding-raadsman-1-april-2010.pdf.

‘Natuurlijk, rechtsbescherming is een belangrijk goed, maar je moet ook naar de bedrijfsmatige kant kijken. Het moet ook mogelijk zijn om het te doen. Zowel in procesmatige zin, omdat het allemaal veel langer duurt, als in de snelheid en de effectiviteit van het politieonderzoek.’

Het zesde doel is te voorkomen dat elke officier van justitie zelf moet bedenken hoe met de nieuwe situatie moet worden omgegaan, waardoor ongelijkheid in behandeling zou ontstaan. Het waarborgen van het uniform handelen van OM en politie is hiermee een doel van de Aanwijzing. Een respondent zegt hierover het volgende:

‘Er moet natuurlijk ook uniformiteit zijn op de manier waarop het OM daarop gaat reageren.’

Samenvattend kan de algemene doelstelling, zoals in de Aanwijzing geformuleerd, worden uitgewerkt in zes concretere doelen. Het gaat om:

1. (A) het verbeteren van de rechtspositie van aangehouden verdachten zodat (B) een eerlijk proces wordt gewaarborgd;
2. het voorkomen van uitsluitingsverweren;
3. het organiseren en financieren van het contact met de advocaat zodat deze daadwerkelijk het consultatiegesprek kan verzorgen dan wel bij het verhoor aanwezig kan zijn;
4. het beheersbaar houden van de financiële kosten;
5. het zo min mogelijk hinderen van de opsporing;
6. het uniform handelen van de officier van justitie als leider van het opsporingsonderzoek.

2.4 ORGANISATIESTRUCTUUR OM ‘SALDUZ-BOUWWERK’ TE CONSTRUEREN

Zoals in bovenstaande paragrafen reeds is aangegeven, betreft de Aanwijzing een praktische invulling van de nieuwe rechtspositie van aangehouden verdachten in Nederland. De Aanwijzing werd op 1 april 2010 uitgegeven en kan worden beschouwd als een verdere uitwerking van vier voorafgaande WBOM-standpunten. Na de uitspraken van het Europese Hof in Salduz en Panovits bestond veel onduidelijkheid over wat de consequenties van de uitspraken waren voor de Nederlandse rechtspraak. Op verzoek van het College van Procureurs-Generaal heeft het Wetenschappelijk Bureau van het Openbaar Ministerie op 18 december 2008 een (eerste) standpunt ingenomen over de gevolgen van het Salduz-arrest voor de praktijk. De belangrijkste beslissingen van dat standpunt zijn: 1) het Salduz-arrest is van toepassing op het eerste politieverhoor van een aangehouden verdachte; 2) uit het Salduz-arrest kan geen algemene fysieke aanwezigheid van de advocaat tijdens het verhoor worden afgeleid; 3) het recht op rechtsbijstand kan worden georganiseerd door de bestaande piketregeling te gebruiken en daarvoor de inverzekeringstelling naar voren te halen; 4) het

initiatief om van het recht op rechtsbijstand gebruik te maken ligt bij de verdachte, het 'piepsysteem'.

Het tweede WBOM-standpunt volgt na de conclusies van Advocaat-Generaal Knigge in drie zaken waarin cassatie is ingesteld en dateert van 20 maart 2009. Belangrijkste wijziging ten opzichte van het eerste standpunt is de categorisering van zaken. Het initiatief om gebruik te maken van het recht op rechtsbijstand mag niet in alle gevallen bij de verdachte worden gelegd. Op basis van de ernst van de verdenking worden drie categorieën opgesteld. Daarnaast wordt omschreven op welke wijze per categorie moet worden gehandeld (zoals de informatievoorziening aan de verdachte en het in kennis stellen van de advocaat).

Het derde WBOM-standpunt wordt op 10 juli 2009 uitgebracht nadat de Hoge Raad arrest heeft gewezen in de drie cassatiezaken. Dit standpunt betreft een verdere concretisering van het vorige standpunt, de belangrijkste uitbreiding is het recht van de jeugdige verdachte op aanwezigheid van een advocaat of vertrouwenspersoon tijdens het eerste politieverhoor. Op 30 juli wordt nog een geïntegreerde versie van de eerste drie WBOM-standpunten uitgebracht.¹¹⁴ Dit laatste WBOM-standpunt vormt het uitgangspunt voor de Aanwijzing. Dit houdt in dat belangrijke overwegingen, waar vanuit de praktijk en een juridisch kader reeds kritisch naar is gekeken, worden overgenomen. Uit het dossier kan worden opgemaakt dat betrokkenen vooral bekijken of de Aanwijzing moet worden verruimd of juist kan worden beperkt.¹¹⁵ Dit gegeven is van belang bij het achterhalen van de overwegingen die zijn gemaakt bij het opstellen van de Aanwijzing, zoals in het volgende hoofdstuk nader zal worden uitgewerkt.

Hoewel de Aanwijzing door het College van Procureurs-Generaal wordt uitgegeven en vooral ziet op het handelen van officieren van justitie en de politie, vormt deze een onderdeel van een bredere organisatiestructuur. Om de praktijk op de nieuwe rechtspositie van verdachten in te richten werden twee werkgroepen en een stuurgroep in het leven geroepen. De werkgroep 'Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor' stond onder voorzitterschap van het Openbaar Ministerie en was vooral belast met het opstellen van regels voor de opsporingspraktijk, de Aanwijzing. De werkgroep 'Piketregeling rechtsbijstand' stond onder voorzitterschap van de Raad voor Rechtsbijstand en heeft uiteindelijk de beleidsregel 'Vergoeding raadplegen raadsman voorafgaand aan of bij het politieverhoor'¹¹⁶ opgesteld waarin de financiering van de advocaat is geregeld. Om ervoor te zorgen dat alles in onderlinge samenhang maar ook in samenspraak met de praktijk en met de belangrijkste betrokken partijen zou gebeuren, was ook een stuurgroep actief.¹¹⁷ In die stuurgroep zaten vertegenwoordigers van het departement, van het Openbaar Ministerie, van de politie, van de advocatuur en van de Raad voor Rechtsbijstand. Een respondent legt uit dat, hoewel de werkgroep 'Aanwijzing

114 Dossier: E-mail van 30 juli 2009 betreffende een overzicht van uitgebrachte WBOM-standpunten naar aanleiding van de uitspraak van het Europese Hof in de zaak Salduz.

115 Dossier: Memo omtrent de vraag waarom er in de aanwijzing is bepaald dat meerderjarigen bij categorie A zaken geen afstand kunnen doen van het recht op consultatiebijstand, 24 februari 2010.

116 www.rvr.org/binaries/rbv-downloads/piket/beleidsregel-vergoeding-raadsman-1-april-2010.pdf.

117 Dossier: Notitie organisatie rechtsbijstand verdachte naar aanleiding van 'Salduz'. Ministerie van Justitie, Directie Rechtsbestel, 21 april 2009.

rechtsbijstand politieverhoor' in opdracht van het College van Procureurs-Generaal de Aanwijzing voorbereidde, de stuurgroep beschouwd zou kunnen worden als een overkoepelend overlegorgaan waaronder de twee werkgroepen actief zijn.

'Maar goed ik noem die stuurgroep omdat onder die stuurgroep dus eigenlijk twee werkgroepen zijn komen te hangen (...) die naast elkaar en soms ook met elkaar, maar vooral naast elkaar, bezig waren om het Salduz-bouwwerk op te richten en de commissie Munnichs¹¹⁸ deed vooral de juridische kant van het verhaal. Daarnaast was er een andere commissie die vooral bestond uit mensen van de Raad voor de Rechtsbijstand en uit advocaten en die deden vooral de financiële en logistieke kant van de zaak.'

Deze organisatiestructuur was van belang omdat voorkomen moest worden dat de twee werkgroepen afzonderlijk met regels zouden komen die niet op elkaar aan zouden sluiten. De Aanwijzing is gericht op het handelen van politie en Openbaar Ministerie maar niemand zou gebaat zijn bij een regeling waarmee advocaten niet of niet op tijd het consultatiegesprek zouden kunnen verzorgen. Daarmee zou het recht op rechtsbijstand een 'papieren' recht zijn geworden. Daarnaast was het van belang de verschillende uitgangspunten voor ogen te houden. Volgens een respondent zou een financieel uitgangspunt kunnen leiden tot een krappe Aanwijzing, waar het Openbaar Ministerie – gegeven het risico op uitsluitingsverweren – niet op zat te wachten. Aan de andere kant wilde het departement zicht houden op de financiële gevolgen van de Aanwijzing. Er is dus bewust voor gekozen om het 'Salduz-bouwwerk' als een geheel (juridisch, organisatorisch en financieel) in overleg met alle betrokken partijen op te bouwen.

Hoewel de respondenten van mening zijn dat naar een gemeenschappelijk resultaat is toegewerkt, moet worden opgemerkt dat de betrokken partijen tegengestelde belangen en andere verantwoordelijkheden hebben. Het standpunt van het Openbaar Ministerie was dat het niet de bedoeling kan zijn dat de 'tegenpartij' mede kan bepalen hoe de opsporingspraktijk vorm wordt gegeven. Aan de andere kant hadden betrokken vertegenwoordigers uit de advocatuur het standpunt dat zij goedkeuring kunnen geven maar dat het aan de individuele advocaat is hoe die in een specifieke zaak met de nieuwe situatie omgaat. Dit heeft onder meer tot de nodige frustratie en irritatie geleid.

'Ik kijk er wel op terug op die fase dat ik er over het algemeen vanuit de advocatuur weinig souplesse kregen, men vond het voornamelijk ons probleem, om dat te regelen. (...) Maar men zat dus erg in de claim, in de "het zou zo moeten"-houding, maar niet in de houding van god wij gaan daar eens positief over meedenken hoe het dan ook aan onze kant georganiseerd zou kunnen worden. Daar hadden we op gegeven moment wel wat geïrriteerde momenten door over en weer. Te meer omdat men zich ook verder alle rechten voorbehield, dat iedere advocaat welke afspraken we ook zouden maken met wie dan ook, met de NSVA

118 De werkgroep 'Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor' wordt door respondenten kortweg commissie-Munnichs genoemd naar de voorzitter mr. G.M. Munnichs.

dat dat niet zou betekenen dat men op zitting nog alles konden gaan roepen en wat de individuele advocaat zou vinden.'

Daarbij zullen de tegengestelde belangen tussen de verschillende partijen tot compromissen hebben geleid op belangrijke discussiepunten, zoals onderstaand citaat laat zien.

'Mijn inschatting is dat, er zullen altijd uitzonderingen zijn, maar dat over het algemeen en dan bedoel ik echt over 90% van de gevallen, het naar voren halen van 1) de informatieverstrekking en 2) iemand goed informeren wat hem te wachten staat niet zal leiden tot minder veroordelingen en wel zal leiden tot betere veroordelingen. Dus ik ben over het algemeen overtuigd dat het goed is en (...) de Aanwijzing, het is daar een eerste stap naartoe, want het is niet meer dan dat.'

Het is dus maar de vraag of die compromissen in de praktijk werkbaar blijken. Toch moet worden gezegd dat de overlegstructuur van belang is voor de uiteindelijke effectiviteit van de Aanwijzing. Lang niet alle discussiepunten zijn opgelost maar omdat vertegenwoordigers van alle partijen erbij betrokken zijn geweest, zijn de organisaties op de hoogte van hetgeen gaat worden ingevoerd. Daarnaast zijn belangrijke 'pijnpunten' duidelijk en kan in de praktijk of in het vervolgproces naar oplossingen worden gezocht.

2.5 DE INHOUD VAN DE AANWIJZING RECHTSBIJSTAND POLITIEVERHOOR

2.5.1 *Inleiding: toepassingsbereik en belangrijkste kenmerk*

Alvorens de beleidstheorie achter de Aanwijzing uiteen te zetten, is het relevant om inzicht te geven in de uitkomst van de hiervoor geschetste totstandkoming, ofwel in de inhoud van de Aanwijzing. Welke keuzes – voor zover er keuzeruimte was – zijn gemaakt ten aanzien van het effectueren van het recht op bijstand? Zoals bleek in paragraaf 2.2.2 heeft de Hoge Raad bepaald dat het consultatierecht en het recht op bijstand tijdens verhoor van toepassing zijn ingeval de verdachte is aangehouden. In dat kader bepaalt de Aanwijzing dat de consultatiebijstand plaatsvindt voorafgaand aan het eerste verhoor, gedurende de periode van de eerste 6 uur na de aanhouding, bedoeld in art. 61, eerste lid, Sv. Voorts heeft de Hoge Raad overwogen dat het gaat om de verhoren die gaan over de betrokkenheid van de verdachte bij een strafbaar feit.¹¹⁹ Dit laatste komt terug in de Aanwijzing als deze spreekt over haar toepasselijkheid op de *inhoudelijke* verhoren door een opsporingsambtenaar.¹²⁰ De discussie of het verhoor

119 HR 30 juni 2009, NJ 2009, 349, r.o. 2.5. Hiermee sluit de Hoge Raad aan bij de bestaande jurisprudentie waarin het verhoor wordt afgebakend.

120 In de Aanwijzing worden de termen politie en politiebureau gebezigd. Het consultatierecht geldt echter in alle gevallen waarin een aangehouden verdachte door een opsporingsambtenaar wordt gehoord, ook al is dat niet op het politiebureau en door de politie, aldus de Aanwijzing. Dit onderzoek

bij de inverzekeringstelling daar ook toe behoort, wordt omzeild doordat de Aanwijzing bepaalt dat de inverzekeringstelling eerst plaatsvindt nadat de verdachte in de gelegenheid is gesteld een raadsman te consulteren. Wat betreft de aanwezigheid van de raadsman bij het verhoor van de minderjarige – in de Aanwijzing ‘verhoorbijstand’ genoemd – stelt de Aanwijzing dat deze niet alleen voor het eerste maar ook voor alle daaropvolgende politieverhoren geldt.

Het belangrijkste kenmerk van de Aanwijzing is het onderscheid dat is gemaakt tussen A-, B- en C-zaken. Het onderscheid is in de eerste plaats van belang omdat niet ten aanzien van alle delicten waarvoor iemand kan worden aangehouden door de overheid in de consultatiebijstand wordt voorzien. Daarnaast is het onderscheid van belang voor de regeling omtrent afstand van het recht door de verdachte, en onder welke voorwaarden kan worden gestart met een verhoor zonder voorafgaande consultatie of, in geval van minderjarigen, rechtsbijstand tijdens het verhoor. Een en ander werkt ook door in de waarschuwing die aan de verdachte moet worden gegeven en wat precies in het proces-verbaal moet worden vastgelegd.

2.5.2 *Het onderscheid tussen A-, B- en C-categorie bij consultatie*

Piketmelding

Wat betreft het toepassingsbereik van de piketregeling is het onderscheid tussen C-zaken enerzijds, en A- en B-zaken anderzijds van belang. De C-zaken betreffen de verdachte die is aangehouden voor een overtreding dan wel voor een misdrijf waarvoor geen voorlopige hechtenis¹²¹ is toegelaten. Deze verdachte zal zelf moeten regelen dat hij een raadsman kan consulteren. Daartoe wordt hij door de politie in de eerste plaats twee maal in de gelegenheid gesteld telefonisch contact op te nemen met zijn raadsman. Op basis van het telefonisch contact kan de verdachte vervolgens eventueel aangeven dat hij zijn raadsman in persoon wil spreken op het politiebureau.

Ten aanzien van A-zaken en B-zaken zorgt de piketcentrale onder verantwoordelijkheid van de Raad voor Rechtsbijstand ervoor dat raadsliden worden opgeroepen om consultatiebijstand te verlenen op het politiebureau. De piketcentrale komt in actie nadat zij een melding heeft ontvangen van de politie. Zij is operationeel tussen 07.00 uur en 20.00 uur. Meldingen van de politie die buiten die periode binnenkomen, worden om 07.00 uur aan de raadsliden doorgegeven. Slechts in uitzonderingsgevallen – denk aan levensdelicten, gijzelingen en ontvoeringen – kan de piketcentrale ook gedurende de nachtelijke uren worden benaderd om een raadsman te activeren om dan consultatiebijstand te verlenen. Het kan zijn dat de verdachte in A- en B-zaken een gekozen en door hemzelf betaalde raadsman heeft. In een dergelijke situatie meldt de politie dat aan die raadsman, althans als de politie over voldoende gegevens beschikt om die raadsman te kunnen bereiken. Indien de gekozen raadsman niet direct bereikt

---

richt zich op de operationalisering van het consultatierecht door de politie op het politiebureau en zal dus in navolging van de Aanwijzing hierna spreken over politieverhoren.

121 In citaten en figuren wordt de afkorting VH gebruikt om verkort te verwijzen naar voorlopig hechtenis.

kan worden of deze aangeeft niet binnen 2 uur op het politiebureau te kunnen zijn, doet de politie vervolgens direct een melding aan de piketcentrale.

Afstand van recht door verdachte

Wat betreft het doen van afstand is het onderscheid tussen A- en B-zaken relevant. Nu in deze zaken in beginsel het meldingssysteem ervoor zorgt dat de raadsman vóór het verhoor de verdachte bezoekt, dient de Aanwijzing ook te voorzien in een omgang met de situatie dat de verdachte afstand doet van zijn recht op consultatie.¹²² Daarbij geldt dat in B-zaken de verdachte afstand kan doen van zijn consultatierecht. B-zaken zijn zaken waarin sprake is van een misdrijf waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten en die niet onder de A-categorie vallen. In het geval geen afstand wordt gedaan, laat de politie zo snel mogelijk een melding uitgaan naar de piketcentrale. Doet de verdachte wel afstand, dan wordt de piketcentrale verwittigd als de verdachte in verzekering is gesteld.

Door de verdachte kan geen afstand van zijn consultatierecht worden gedaan als hij is aangehouden in een A-zaak. A-zaken zijn in de eerste plaats 'B+-zaken', die zich onderscheiden van de B-zaken doordat de verdenking van een bepaalde ernst is. Die ernst wordt bepaald aan de hand van de criteria die – buiten de criteria met betrekking tot minderjarigen – bepalen of een misdrijf in aanmerking komt voor de inzet van een Team Grootschalig Onderzoek (TGO).¹²³ Hierbij gaat het bijvoorbeeld om levensdelicten en zedendelicten. Voor een volledig overzicht van die criteria verwijzen wij naar de Aanwijzing zelf, te vinden in bijlage F. Nu de verdachte in A-zaken geen afstand kan doen, kan de politie ook direct na de aanhouding een melding naar de piketcentrale doen uitgaan.¹²⁴ A-zaken zijn eveneens zaken waarin sprake is van een kwetsbare verdachte. Dit betreft de voor een misdrijf aangehouden verdachte die een kennelijke verstandelijke beperking of cognitieve functiestoornis heeft, én de minderjarige verdachte. De minderjarige verdachte die op het moment van de pleegdatum tussen de 12 en 15 jaar is (en aangehouden is voor een misdrijf waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten),¹²⁵ kan geen afstand doen van zijn recht op consultatie, maar voor de verdachte van 16 of 17 jaar geldt dat alleen als hij is aangehouden voor een misdrijf met een strafbedreiging van minimaal 12 jaar, een misdrijf met dood of zwaar lichamelijk letsel als gevolg, of een ernstig zedenmisdrijf.

122 Ook in C-zaken kan een verdachte uiteraard afstand doen, maar 'afstand doen' in de Aanwijzing is verbonden met het stopzetten van het piketsysteem dat in C-zaken in beginsel niet geactiveerd wordt.

123 Daarbij maakt de Aanwijzing de opmerking dat ook als er sprake is van ondubbelzinnig daderschap ('smoking gun'-zaken) waardoor normaal gesproken opsporing binnen de TGO-structuur achterwege zou blijven, de zaak nog steeds in categorie A valt.

124 Elders in de Aanwijzing, op pagina 3, staat dat in zowel A- als B-zaken de melding *zo spoedig mogelijk na de aanhouding* wordt gedaan.

125 Voor verdachten jonger dan 12 jaar is geen vervolging mogelijk; zij vallen dus buiten het bereik van deze Aanwijzing.

Start verhoor: wachten op raadsman en duur consultatie

In A- en B-zaken geldt dat vanaf het moment van de melding aan de piketcentrale 2 uur op de komst van de raadsman wordt gewacht. Voor C-zaken geldt dat 2 uur wordt gewacht vanaf het moment dat de verdachte na het telefonisch contact heeft aangegeven zijn raadsman te willen spreken. Als de raadsman arriveert op het bureau, hebben hij en de verdachte 30 minuten de tijd voor een gesprek. Daarna wordt met het verhoor aangevangen. Voor de gevallen dat de raadsman niet tijdig op het bureau aanwezig is of kan zijn, ligt naarmate de zaak ernstiger wordt, de beslissingsbevoegdheid wat betreft de start van het verhoor bij een hogere autoriteit. Voor A-zaken geldt dat als binnen 2 uur de raadsman niet is verschenen, de politie contact opneemt met de officier van justitie. Deze beslist of er met het verhoor wordt aangevangen. In B-zaken beslist de hulpofficier van justitie en in C-zaken kan de politie aanvangen met het verhoor. Overigens geldt dat als de verdachte in B-zaken afstand heeft gedaan en er vervolgens een piketadvocaat naar aanleiding van de melding in verzekeringstelling naar het bureau komt, de politie de start noch de voortgang van het verhoor hoeft af te stemmen op deze advocaat.

2.5.3 *Aanwezigheid advocaat of vertrouwenspersoon tijdens politieverhoor jeugdigen*

Wie is de jeugdige verdachte?

De Hoge Raad spreekt in zijn arresten van 30 juni 2009 van een recht op aanwezigheid van de raadsman of een andere vertrouwenspersoon tijdens het verhoor van de jeugdige verdachte. Voor de invulling van het begrip *jeugdige verdachte* sluit de Aanwijzing aan bij de leeftijden van het jeugdstrafrecht (zoals ook van toepassing met betrekking tot de regeling over afstand hiervoor beschreven), hetgeen een aanwezigheidsrecht inhoudt voor verdachten onder de 18 jaar. Het meetmoment van de leeftijd is volgens de Aanwijzing de pleegdatum van het delict. Wel geldt echter dat een inmiddels meerderjarige verdachte die wordt verhoord over een feit dat hij als minderjarige pleegde, slechts recht heeft op verhoorbijstand van een raadsman en dus niet ook van een vertrouwenspersoon.

Vertrouwenspersoon

De minderjarige verdachte kan volgens de Hoge Raad zowel door een advocaat als door een andere vertrouwenspersoon worden bijgestaan tijdens het verhoor. De Aanwijzing heeft dit zo vormgegeven dat de bijstand van de advocaat de voorkeur verdient en zelfs uitgangspunt is. De raadsman die het verhoor bijwoont, zal in de regel dezelfde raadsman zijn die de verdachte heeft geconsulteerd. De vertrouwenspersoon heeft slechts dan het recht om aanwezig te zijn bij het verhoor als de raadsman niet aanwezig is. Een zelfstandig recht heeft de vertrouwenspersoon niet,¹²⁶ en hij wordt alleen dan toegelaten als de minderjarige zelf met zoveel woorden te kennen heeft

126 Deze laatste stelling roept de vraag op in hoeverre dit in overeenstemming is met de uitspraak van de Hoge Raad van 30 juni 2009, nu in het arrest (r.o. 2.6) geen duidelijke rangorde wordt aangebracht tussen raadsman en vertrouwenspersoon.

gegeven dat hij dat wil, aldus de Aanwijzing. De vertrouwenspersoon kan zijn een ouder, een wettelijk vertegenwoordiger of een 'andere vertrouwenspersoon van verdachte'. Verdere eisen die gesteld worden zijn dat de vertrouwenspersoon meerderjarig is, behoort tot de directe kring van de verdachte en evident niet bij het strafbare feit is betrokken. In het geval de vertrouwenspersoon de Nederlandse taal niet machtig is, hoeft er niet voor een tolk te worden gezorgd.

Afstand van recht door de verdachte

Wat betreft afstand doen van het recht op aanwezigheid wordt ervan uitgegaan dat de jeugdige verdachte in het consultatiegesprek met de raadsman zal bespreken óf en van wie hij verhoorbijstand wenst. De jeugdige verdachte die afstand doet van het recht op consultatiebijstand, wordt geacht eveneens afstand te doen van zijn recht op bijstand van een raadsman tijdens het verhoor. Als de jeugdige afstand doet van consultatiebijstand en/of verhoorbijstand van een raadsman, blijft rechtsbijstand door een vertrouwenspersoon bij het verhoor mogelijk. De jeugdige kan ook daarvan afstand doen.

Regels omtrent verwittigen vertrouwenspersoon en wachten op aanwezigheid vertrouwenspersoon en raadsman

Het uitgangspunt is zoals gezegd dat de verdachte tijdens het verhoor wordt bijgestaan door een raadsman. Dit zal in de regel de raadsman zijn die de verdachte bezoekt in verband met diens consultatierecht. Het verhoor vindt dan ook bij voorkeur aansluitend aan dit gesprek plaats. Mocht dat niet mogelijk zijn, dan laat de politie aan de raadsman weten op welk tijdstip het verhoor kan aanvangen, zo stelt de Aanwijzing. Als de raadsman aangeeft dat hij op dat tijdstip het verhoor niet kan bijwonen, wordt het verhoor maximaal één uur uitgesteld om de raadsman in de gelegenheid te stellen alsnog zelf naar het politiebureau te komen dan wel zorg te dragen voor een vervanger. De Aanwijzing zegt daarbij niets over de situatie dat de raadsman niet in de gelegenheid is het aansluitende verhoor bij te wonen. Het kan zijn dat in die gevallen gehandeld moet worden conform de zojuist besproken regel – de raadsman krijgt een uur uitstel om aanwezigheid te regelen. Indien de verdachte aangeeft dat hij wil dat niet een raadsman maar een vertrouwenspersoon het verhoor bijwoont, dient hij de politie zodanige gegevens (naam, adres, telefoonnummer) te verstrekken dat de door hem bedoelde persoon eenvoudig te bereiken is. De vertrouwenspersoon moet binnen 2 uur nadat hij door de politie in kennis is gesteld van de wens van de verdachte, op het politiebureau aanwezig zijn om het verhoor te kunnen bijwonen. Kan de politie in A- en B-zaken de door de verdachte genoemde vertrouwenspersoon niet bereiken of is deze niet in staat of bereid het verhoor bij te wonen, dan overlegt de politie met de officier van justitie.

Gang van zaken tijdens verhoor

Over de gang van zaken tijdens het verhoor bevat de Aanwijzing een beperkt aantal regels. Uitgangspunt is dat de raadsman zich terughoudend zal opstellen opdat de voortgang van het verhoor zo min mogelijk wordt opgehouden en beïnvloed. Zijn primaire taak – hierin ligt een parallel met de taak die de raadsman had tijdens het

experiment Raadsman bij politieverhoor – is toe te zien op het achterwege blijven van ongeoorloofde druk op de minderjarige verdachte. De raadsman wordt echter wel in de gelegenheid gesteld, gelet op de kwetsbare positie van minderjarigen, om zich ervan te vergewissen dat de minderjarige de vragen van de politie en de verslaglegging van het verhoor begrijpt, aldus de Aanwijzing. Voor de vertrouwenspersoon geldt dat hij het verhoor van de verdachte niet mag onderbreken en geen contact met de verdachte mag maken. Voor raadsman en vertrouwenspersoon beiden geldt ten slotte dat zij het verhoor niet mogen verstoren. Onder verstoren wordt blijkens de voorbeelden die de Aanwijzing geeft, het vertonen van hinderlijk gedrag verstaan. Om die reden moet de mobiele telefoon uit, moeten raadsman en vertrouwenspersoon op hun plaats blijven zitten, en niet hoorbaar en zichtbaar andere werkzaamheden uitvoeren. Houden raadsman en de vertrouwenspersoon zich niet aan voorgaande regels, dan kunnen zij uit de verhoorruimte worden verwijderd. Dit besluit wordt niet lichtvaardig genomen nu de politie over een voorgenomen verwijdering telefonisch overleg dient te voeren met de officier van justitie.

2.5.4 *Cautie*

Meerderjarige verdachte

De aangehouden verdachte die voor verhoor naar een politiebureau is gebracht, wordt door de politie gewezen op zijn consultatierecht. De minderjarige verdachte wordt tevens op de hoogte gesteld van zijn recht op bijstand tijdens het verhoor. Die mededelingen moeten in ieder geval voorafgaand aan het eerste verhoor worden gedaan maar de Aanwijzing specificeert niet wanneer precies. Gezien het feit dat de hulp-officier van justitie aan wie de verdachte wordt voorgeleid moet verifiëren of de mededeling is gedaan, gaat de Aanwijzing er klaarblijkelijk van uit dat de mededeling ook voorafgaand aan die voorgeleiding (bijvoorbeeld tijdens de aanhouding) kan worden gedaan. De gedifferentieerde benadering van het consultatie- en aanwezigheidsrecht waarvoor in de Aanwijzing is gekozen, heeft invloed op de mededeling die aan de verdachte moet worden gedaan over de inhoud van zijn recht. In A-zaken wordt de meerderjarige verdachte medegedeeld dat het gebruik van zijn consultatierecht kosteloos is en dat hij geen afstand kan doen van zijn recht. In B-zaken houdt de mededeling in dat het consultatierecht kosteloos is maar dat de verdachte afstand kan doen van zijn recht. De mededeling in C-zaken houdt in dat de verdachte een consultatierecht heeft maar dat dit voor eigen rekening komt.

Minderjarige verdachte

De mededeling aan de minderjarige verdachte houdt in dat hij recht heeft op zowel consultatie van zijn raadsman als aanwezigheid van een raadsman of vertrouwenspersoon. Wat betreft de kosten geldt hetzelfde als ten aanzien van meerderjarige verdachten op grond van de onderverdeling in A-, B- en C-zaken. Aan minderjarige verdachten in de leeftijd van 12 tot en met 15 jaar dient te worden medegedeeld dat zij geen afstand kunnen doen van hun rechten. Diezelfde mededeling wordt gedaan aan verdachten van 16 en 17 jaar die verdacht worden van een misdrijf van een bepaalde ernst. Aan de overige categorie van 16- en 17-jarigen wordt medegedeeld dat afstand

doen van het consultatierecht ook een afstand van het recht op aanwezigheid van een raadsman tijdens het verhoor impliceert, dat dan niettemin alsnog bijstand mogelijk is van een vertrouwenspersoon, maar dat de verdachte ook daar afstand van kan doen.

Niet aangehouden verdachte

Het consultatierecht geldt in beginsel slechts als de verdachte wordt verhoord door de politie in een situatie waarin hij van zijn vrijheid is beroofd. Niettemin regelt de Aanwijzing dat in het geval de verdachte schriftelijk wordt uitgenodigd voor een verhoor op het politiebureau, hem in de uitnodigingsbrief moet worden medegedeeld voor welk strafbaar feit hij als verdachte wordt verhoord en moet worden vermeld dat de verdachte voorafgaand aan het verhoor een advocaat, op eigen kosten, kan raadplegen. Als het voornemen bestaat om de verdachte na verschijning op het bureau aan te houden, dient dat eveneens in de brief te worden opgenomen.

2.5.5 *Controle en vastlegging in proces-verbaal*

Wat betreft de verificatie dat de mededelingen als hiervoor besproken inderdaad zijn gedaan, bestaat een eerste controlemechanisme in de persoon van de hulpofficier van justitie. Deze vergewist zich ervan dat de vereiste mededelingen aan de verdachte zijn gedaan. Datzelfde geldt voor het doen van afstand door de verdachte. De hulpofficier aan wie de verdachte wordt voorgeleid, trekt na of de verdachte inderdaad afstand heeft gedaan. Een tweede controlemechanisme is dat zowel de mededelingen, als de afstand, als de verificatie van beide door de hulpofficier worden vastgelegd in het proces-verbaal. Wat betreft de minderjarige verdachte wordt tevens opgenomen hoe hij gebruik wenst te maken van zijn recht op bijstand (alleen consultatie, consultatie en aanwezigheid raadsman, consultatie en aanwezigheid vertrouwenspersoon). In het geval de vertrouwenspersoon niet kon worden bereikt of niet in staat was het verhoor bij te worden, wordt ook dat vastgelegd. De hulpofficier van justitie ziet hierop toe, zo vermeldt de Aanwijzing.

Ten aanzien van twee bijzondere gevallen vermeldt de Aanwijzing specifiek dat de gang van zaken moet worden vastgelegd in een proces-verbaal. In het geval besloten is dat vóór de komst van de raadsman wordt aangevangen met het verhoor, vermeldt het proces-verbaal de redenen waarom en dat toestemming is verkregen van de officier van justitie. De verklaring die de verdachte spontaan aflegt, dient eveneens te worden geverbaliseerd. De Aanwijzing vermeldt daarbij overigens niet expliciet dat daarbij ook moet worden opgeschreven dat het om een spontane verklaring gaat.

2.6 TOT BESLUIT

In dit hoofdstuk is naar voren gekomen dat de ontwikkeling en implementatie van de Aanwijzing zijn voortgekomen uit Europese en nationale rechtspraak. Hierin ligt het antwoord op de vraag waarom de bestaande rechtspraktijk in Nederland onwenselijk is geworden en een beleidsverandering in de vorm van de Aanwijzing noodzakelijk wordt geacht. Door de uitspraken voldoet de Nederlandse rechtspraktijk niet aan de

voorwaarden die door het Europese Hof en de Hoge Raad worden gesteld aan het recht op rechtsbijstand bij het politieverhoor. Dit vraagt om een aanpassing van de opsporingspraktijk die in eerste instantie wordt uitgewerkt in enkele WBOM-standpunten. Deze WBOM-standpunten vormen de basis voor de tijdelijke maatregel in de vorm van de Aanwijzing, die in een later stadium zal worden uitgewerkt tot wetgeving.¹²⁷

De Aanwijzing kan hiermee worden beschouwd als een set van regels waarmee het recht op consultatie- en verhoorbijstand praktisch kan worden georganiseerd en is dan ook voornamelijk gericht op het bereiken van praktische doelen. Dit neemt niet weg dat uiteindelijk ook meer principiële doelen, voortkomend uit de uitspraken van het Europese Hof en de Hoge Raad, bereikt dienen te worden. Het antwoord op de vraag welke doelen de Aanwijzing beoogt te bereiken, wordt geformuleerd als de volgende zes concrete doelen: 1A) het verbeteren van de rechtspositie van aangehouden verdachten zodat 1B) een eerlijk proces wordt gewaarborgd; 2) het voorkomen van uitsluitingsverweren; 3) het organiseren en financieren van het contact met de advocaat zodat deze daadwerkelijk het consultatiegesprek kan verzorgen dan wel bij het verhoor aanwezig kan zijn; 4) het beheersbaar houden van de financiële kosten; 5) het zo min mogelijk hinderen van de opsporing; 6) het uniform handelen van de officier van justitie als leider van het opsporingsonderzoek.

Tijdens het proces van analyse en diagnose van het beleidsprobleem waarvoor de Aanwijzing is ontwikkeld en het specificeren van de doelen is tevens naar voren gekomen dat de Aanwijzing niet als een opzichzelfstaand beleidsdocument is uitgewerkt. De Aanwijzing is daarentegen ontwikkeld binnen een overlegstructuur bestaande uit twee werkgroepen en een stuurgroep: de werkgroep 'Aanwijzing rechtsbijstand bij politieverhoor', de werkgroep 'Piketregeling rechtsbijstand' en de stuurgroep waarin vertegenwoordigers van alle partijen actief zijn. Deze overlegstructuur heeft ervoor gezorgd dat alle partijen die in de praktijk met de Aanwijzing worden geconfronteerd bij het ontwikkelproces betrokken zijn. Zodoende is de uitwerking tot stand gekomen onder invloed van discussie en onderling overleg en zijn alle partijen op de hoogte van hetgeen gaat worden ingevoerd. Wel is duidelijk geworden dat niet voor alle discussiepunten een (bevredigende) oplossing is gevonden. Voorbeelden hiervan zijn de rol van de advocaat (vertrouwenspersoon) tijdens het verhoor van een minderjarige verdachte en de maximale wachttijd van 2,5 uur voordat met het verhoor kan worden gestart. Op belangrijke discussiepunten kan de Aanwijzing dan ook als een (voor betrokken partijen onbevredigend) compromis worden beschouwd. Deze constatering is van belang aangezien in de praktijk duidelijk moet worden of dit compromis voor betrokkenen werkbaar blijkt en kan daarmee bepalend zijn voor de effectiviteit van de Aanwijzing.

¹²⁷ Zie hiervoor het Conceptwetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor: www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/regelingen/2011/04/18/wetsvoorst-rechtsbijstand-en-politieverhoor/wv-rechtsbijstand-en-politieverhoor.pdf.

**Naar een expliciet model van de wijze waarop de
Aanwijzing het recht op rechtsbijstand praktisch
effectueert****3.1 INLEIDING**

In dit hoofdstuk zetten we de beleidstheorie uiteen die aan de Aanwijzing ten grondslag ligt. Dit is in wezen het reconstrueren van de verschillende veronderstellingen waaruit uiteindelijk wordt afgeleid waarom de Aanwijzing al dan niet haar doelen zou kunnen bereiken. Dit doen we door eerst op zoek te gaan naar de afwegingen die zijn gemaakt bij het opstellen van de Aanwijzing over waarom de gekozen uitwerking het beoogde resultaat zal hebben. De uitkomst van deze zoektocht staat beschreven in paragraaf 3.2 en vormt het antwoord op de onderzoeksvraag naar de veronderstellingen die aan de Aanwijzing ten grondslag liggen (onderzoeksvraag Ic). Het is daarbij belangrijk in ogenschouw te nemen dat over het onderwerp van de uitbreiding van de rechten van verdachten tijdens het opsporingsonderzoek al lange tijd wordt gediscussieerd. In deze zin vormt de Aanwijzing een logische vervolgstap of onderdeel van een eerder ingezet proces, wat inhoudt dat over bepaalde onderdelen van de Aanwijzing eerder al is gediscussieerd en keuzes zijn gemaakt. De afwegingen die bij het opstellen van de Aanwijzing zijn gemaakt halen we in de eerste plaats uit de Aanwijzing zelf.¹²⁸ Daarnaast maken we gebruik van interviews met mensen die nauw betrokken waren bij de totstandkoming van de Aanwijzing, informatie uit het dossier van de ‘Werkgroep Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor’, drie belangrijke uitspraken van de Hoge Raad met bijbehorende conclusie van Advocaat-Generaal Knigge,¹²⁹ de beleidsregel vergoeding raadsman¹³⁰ en de Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten.¹³¹ We sluiten dit hoofdstuk af met de reconstructie van de veronderstellingen tot een beleidstheorie (onderzoeksvraag Id).

128 *Staatscourant* 16 maart 2010, nr. 4003.

129 HR 30 juni 2009, *NJ* 2009, 349/350/351.

130 www.rvr.org/binaries/rbv-downloads/piket/beleidsregel-vergoeding-raadsman-1-april-2010.pdf.

131 *Staatscourant* 28 juli 2010, nr. 11885.

3.2 UITGANGSPUNTEN EN OVERWEGINGEN

3.2.1 *Inleiding: een 'empirisch' getoetste noodmaatregel onder twee voorwaarden*

In deze paragraaf gaan we in op de veronderstellingen die, zowel expliciet als impliciet, ten grondslag liggen aan de afwegingen die zijn gemaakt bij het opstellen van de Aanwijzing. Het gaat erom te achterhalen waarom de makers van de Aanwijzing veronderstellen dat met de gekozen invulling de beoogde doelen zullen worden bereikt. Van belang is hierbij te onthouden dat de Aanwijzing een tijdelijke maatregel is, die onder tijdsdruk tot stand is gekomen. Er moesten in afwachting van wetgeving vooral veel praktische afwegingen worden gemaakt om de praktijk een voorlopige richtlijn te geven:

'Ik denk dat de aanwijzing dat tot eerste doel had, om tot een voorlopige regeling te komen. In afwachting van de wijziging van het Wetboek van Strafvordering voldoende richting en handvatten bieden voor de praktijk hoe te handelen naar aanleiding van die arresten.'

Zoals in paragraaf 2.4 reeds is besproken, bouwt de Aanwijzing in sterke mate voort op meerdere voorafgaande standpunten van het Wetenschappelijk Bureau van het Openbaar Ministerie. Deze WBOM-standpunten kunnen worden gezien als een eerste reactie op de vraag hoe om te gaan met de nieuw ontstane rechtspraktijk en hebben reeds een ontwikkeling doorgemaakt. De steeds aangepaste inhoud van de WBOM-standpunten vormde aldus de basis voor de Aanwijzing:

'Dus toen is er eigenlijk een soort voorlopertje kan je zeggen van de aanwijzing gemaakt en dat stramien is dus in grote lijnen in de aanwijzing gehandhaafd (...).'

De inhoud van het tweede WBOM-standpunt is daarbij sterk beïnvloed door Advocaat-Generaal Knigge, die in zijn conclusie van 17 februari 2009 reageerde op het eerste WBOM-standpunt en die, zoals hierna zal blijken, een aanzet geeft tot het opzetten van een voorlopig organisatorisch systeem. Voor het derde standpunt waren uiteraard de uitspraken van de Hoge Raad leidinggevend:

'(...) we hadden die drie uitspraken van de Hoge Raad natuurlijk die voor ons in hoge mate richting gevend waren.'

Hoewel de drie WBOM-standpunten, die de Aanwijzing zijn voorgegaan, niet de statuut hadden van officiële beleidsregels, bestond de indruk dat ze in de praktijk wel werden nageleefd. Voordat de Aanwijzing was ingevoerd, was de praktijk al geconfronteerd met enkele belangrijke veranderingen – die de Aanwijzing teweeg zou gaan brengen – in de werkzaamheden van politie en advocatuur.

'Tegelijkertijd kregen wij wel de indruk dat er in het land na dat standpunt geleefd werd en dat het nageleefd werd. Tegelijkertijd loste dat standpunt niet alle praktijkproblemen op die er waren. Er werd toen dus ook al snel de behoefte gevoeld aan een aanwijzing omdat dat voorafgaand aan wetgeving de meest voor de hand liggende vorm van regelgeving is.'

Uit bovenstaande blijkt dat de uitwerking van de Salduz-jurisprudentie in de Aanwijzing een ontwikkelingsproces heeft doorgemaakt. Reeds gemaakte keuzes met betrekking tot de praktische en juridische uitwerking zijn daarmee in feite 'getoetst' aan de opsporingspraktijk en aan het recht op bijstand zoals dat wordt geïnterpreteerd door Advocaat-Generaal Knigge en de Hoge Raad.

Waarom een Aanwijzing?

Een belangrijk doel met betrekking tot rechtsbijstand door de raadsman was om de opsporingspraktijk uniform te laten handelen. Aangenomen werd dat de status van uit te vaardigen regels invloed zou hebben op de nakoming daarvan. Een aanwijzing die door het college van P-G's wordt uitgegeven is bindend voor de opsporingspraktijk. Om die reden werd de Aanwijzing gezien als dé manier om het recht op bijstand te realiseren. De Aanwijzing verplicht kortom OM en politie te handelen volgens de regels zoals vastgelegd in de Aanwijzing en dient aldus het doel van de uniformiteit.

'De beleidsregel die de grootste doorwerking naar buiten heeft, is een aanwijzing. Die aanwijzingen gelden als recht in de zin van art. 79 RO (...). Als het OM of de rechter van die aanwijzing zou willen afwijken, behoeft dat een motivering. Het kan dus wel maar met een bijzondere motivering.'

Waarom niet voor alle verdachten de meest volledige bijstand?

In beginsel heeft op basis van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en de uitspraak van de Hoge Raad elke aangehouden verdachte recht op consultatiebijstand. Eén van de respondenten refereert ook aan de daaraan ten grondslag liggende gedachte:

'Daar zit ook een heldere gedachtelijn achter, namelijk op het moment dat iemand van zijn vrijheid is beroofd is iemand minder goed in staat zijn rechtsbijstand te organiseren. Dan is hij beperkt in zijn mogelijkheden om een advocaat te bellen en in te schakelen. En dus rechtvaardigt dat ook dat hij beroep doet op gefinancierde rechtsbijstand.'

Dit suggereert dat een Nederlandse regeling die uitvoering geeft aan de uitspraken van Hof en Hoge Raad erin zou moeten voorzien dat elke aangehouden verdachte een advocaat krijgt van de staat. In de Aanwijzing is echter gekozen voor een model waarin bepaalde aangehouden verdachten wel en bepaalde aangehouden verdachten geen recht hebben op gefinancierde bijstand. Wijzigingen in de vormgeving van de eerste fase van het strafproces vergen immers aanpassing in de werkwijze van de politie, het Openbaar Ministerie en de advocatuur, met alle financiële, organisatorische en logistieke consequenties.¹³² In dat licht is het uitgangspunt steeds geweest dat de effectivering van het recht op bijstand financieel en organisatorisch haalbaar moest blijven, zo volgde reeds uit de in hoofdstuk 2 beschreven achtergrond en doelen. De keuzes die vervolgens zijn gemaakt en de wijze waarop dit uitgangspunt in de Aanwijzing is

132 Dossier: Memorandum van 24 februari 2009 over bepaling nader standpunt inzake Salduz na conclusies Knigge.

vormgegeven, zijn reeds te herkennen in het systeem dat Advocaat-Generaal Knigge in zijn conclusie bij het arrest van de Hoge Raad van 30 juni 2009 beschrijft. Hij meent ook dat er ruimte is voor die keuzes. Hij schrijft dat 'wellicht enige differentiatie mogelijk is als het gaat om de vraag welke inspanningen van de autoriteiten worden verwacht om het recht van de verdachte op rechtsbijstand te realiseren'.¹³³

3.2.2 *Waarom onderscheid tussen A- en B-categorie enerzijds en C-categorie anderzijds?*

De hierboven beschreven keuzes komen in de Aanwijzing terug in het onderscheid tussen A-, B- en C-zaken. Voor de verdachte in een A- of B-zaak wordt rechtsbijstand geregeld en betaald door de staat. De verdachte in een C-zaak moet er zelf voor zorgen dat zijn raadsman aan het bureau komt en moet hem bovendien zelf betalen. Het onderscheid tussen A- en B-zaken enerzijds en C-zaak anderzijds ligt in de vraag of de verdachte is aangehouden voor een feit waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten. Het onderscheid 'voorlopige hechtenis of geen voorlopige hechtenis' is ingegeven door het hierboven beschreven uitgangspunt van differentiatie en lijkt vervolgens te herleiden tot drie afwegingen. De eerste betreft de veronderstelling dat rechtsbijstand in ieder geval geregeld moet worden in zaken van een zekere ernst.

*'Naarmate het feit waarop de verdenking betrekking heeft ernstiger is of de persoon van de verdachte kwetsbaarder, dienen immers zwaardere eisen te worden gesteld aan de wijze waarop invulling wordt gegeven aan het recht op consultatiebijstand.'*¹³⁴

Dit is te herleiden uit de conclusie van Advocaat-Generaal Knigge die het belang van de zaak noemt als factor die kan bepalen in welke zaken in rechtsbijstand zou moeten worden voorzien. Hoe meer gevangenisstraf er dreigt voor de verdachte, hoe meer er op het spel staat, aldus Knigge. Daarmee hangt samen dat naarmate een beschuldiging ernstiger is, de zaak doorgaans complexer wordt.¹³⁵ Feiten waarvoor een verdachte voorlopig gehecht kan worden zijn in de regel misdrijven waarop 4 of meer jaar gevangenisstraf staat (art. 67 lid 1 Sv). Het gaat bij voorlopige hechtenis derhalve om een categorie feiten van een bepaalde ernst en daarmee om een categorie waarvoor rechtsbijstand in ieder geval geregeld zou moeten worden.

Belangrijk lijkt echter ook de veronderstelling dat als rechtsbijstand wordt verleend in geval van feiten waarvoor voorlopige hechtenis is toegestaan, gebruikgemaakt kan worden van de bestaande infrastructuur van de piketregeling. Een feit waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten, is immers een feit waarvoor de verdachte in verzekering kan worden gesteld (art. 58 Sv). En een verdachte die in verzekering wordt gesteld heeft krachtens art. 40 Sv recht op een pro deo advocaat. De gedachte dat in

133 Zie de conclusie van de Advocaat-Generaal, overweging 8.10, bij het arrest van de Hoge Raad van 30 juni 2009, NJ 2009, 349, m.nt. Schalken.

134 *Staatscourant* 16 maart 2010, nr. 4003, p. 2.

135 Zie de conclusie van de Advocaat-Generaal, overweging 8.17, bij het arrest van de Hoge Raad van 30 juni 2009, NJ 2009, 349, m.nt. Schalken.

geval van verdenking van een ernstig feit rechtsbijstand moet worden geregeld en dat een ernstig feit een feit is waarvoor voorlopige hechtenis mogelijk is, lijkt hier dus ook te worden beïnvloed door de praktische overweging dat in geval van een voorlopige hechtenis-feit de infrastructuur van het piketsysteem kan worden gebruikt. Zoals Knigge het verwoordt:

‘Nu wil het “toeval” dat er in gevallen waarin de verdenking een misdrijf betreft waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten, een organisatorisch kader voorhanden is dat kan worden benut om de verdachte daadwerkelijk in staat te stellen om voorafgaande aan het verhoor met een raadsman te spreken. Dat organisatorische kader is de piketregeling voor de in verzekeringstelling. De suggestie die in het advies van het Openbaar Ministerie (Standpunt WBOM) wordt gedaan om de verdachte die eerst een advocaat wenst te spreken in verzekering te stellen, is een waardevolle.’¹³⁶

Aan het onderscheid in al dan niet van overheidswege gefinancierde rechtsbijstand tussen wel/geen hechtenis-feiten ligt nog een derde afweging ten grondslag. De belofte van door de overheid gefinancierde rechtsbijstand zou in 6-uursfeiten, zoals onder invloed achter het stuur zitten, moeilijk waar te maken zijn. Dit soort feiten speelt vaak in de avond en in nachtelijke uren wanneer advocaten niet beschikbaar zijn. In plaats van dat verdachten na enkele uren weer weg kunnen, zouden ze een nacht op het bureau moeten doorbrengen om zodoende gebruik te kunnen maken van gefinancierde rechtsbijstand. Dit pleit er eveneens voor om de grens voor van overheidswege gefinancierde rechtsbijstand te leggen bij feiten waarvoor voorlopige hechtenis toegelaten is.

‘Dit zou namelijk betekenen dat ook de consultatiebijstand in 6-uurszaken, zoals onder invloed achter het stuur zitten en doorrijden na een ongeval, van overheidswege gefinancierd zullen worden. Die bijstand kan echter alleen worden gerealiseerd als advocaten (ook bij nacht en ontij) op afroep beschikbaar zijn om naar een politiebureau af te reizen. Zo lang van een 24-uurs beschikbaarheid van advocaten nog geen sprake is, zou de invulling van die gefinancierde rechtsbijstand een loze belofte zijn. Verdachten zullen dan immers vaak de nacht moeten doorbrengen op het politiebureau tot de volgende ochtend een raadsman langskomt, terwijl ze anders binnen enkele uren weer op straat zouden staan. Dat klemmt temeer als de overheid wel financiering van de consultatiebijstand in het vooruitzicht stelt maar niet bij machte is te garanderen dat er ook daadwerkelijk een raadsman komt. Het ophouden van deze verdachten tot de volgende ochtend is bovendien volgens de politie ondoenlijk in verband met het ontbreken van voldoende adequaat uitgeruste celruimte en andere logistieke voorzieningen. Om die reden heeft de commissie-Munnichs het standpunt ingenomen dat in de Aanwijzing doorslaggevend zal moeten zijn het onderscheid tussen feiten waarvoor wel en feiten waarvoor geen in verzekeringstelling mogelijk is. In die benadering vindt betaalde consultatiebijstand alleen plaats bij misdrijven waarbij in verzekeringstelling mogelijk is. Consultatiebijstand bij misdrijven waarvoor

136 Zie de conclusie van de Advocaat-Generaal, overweging 9.6, bij het arrest van de Hoge Raad van 30 juni 2009, NJ 2009, 349, m.nt. Schalken.

*geen inverzekeringstelling mogelijk is, wordt niet van overheidswege gefinancierd en er worden dus ook geen verwachtingen gewekt over voldoende en tijdige beschikbaarheid van advocaten.*¹³⁷

Teneinde de advocaat gefinancierd en wel aan het bureau te krijgen is in de Aanwijzing voorafgaande WBOM-standpunten dan ook gebruikgemaakt van de bestaande piketregeling voor de inverzekeringstelling.¹³⁸

‘Dus is toen bedacht we gaan het instrument van de inverzekeringstelling gebruiken, en maken we dus eigenlijk via de inverzekeringstelling gebruik van de rechtsbijstand en de gefinancierde rechtsbijstand.’

Het gebruik van dit systeem zorgde ten tijde van de WBOM-standpunten voor een probleem. Om de advocaat die werd toegevoegd aan de in verzekering gestelde verdachte vóór het verhoor aan het bureau te krijgen was het nodig dat de inverzekeringstelling naar voren werd gehaald. Dat betekende dat het dwangmiddel van de inverzekeringstelling altijd moest worden toegepast, ook als dat voorheen wellicht niet zou zijn gebeurd:

‘(...) we maken gebruik van een dwangmiddel waar dat in lang niet alle gevallen terecht is omdat het in veel gevallen wellicht zou blijven bij een verhoor in de eerste 6 uur puur voor het ophouden van onderzoek, waarna een verdachte vervolgens zou zijn heengezonden.’

In de Aanwijzing wordt voortgebouwd op dit systeem, maar wordt het moeten gebruiken van de inverzekeringstelling anders opgelost. Uitgangspunt is nog steeds dat alleen misdrijven waarvoor voorlopige hechtenis (en dus inverzekeringstelling) mogelijk is, voor van overheidswege gefinancierde rechtsbijstand in aanmerking komen en dat daarmee aan de resultaatsverplichting van de overheid is voldaan. In de Aanwijzing is ervoor gekozen om deze zaken in te delen in de A- en B-categorie. In deze opzet wordt nog steeds gebruikgemaakt van de infrastructuur van de piketdienst bij inverzekeringstelling. Doordat echter de wachttijd tot de komst van de advocaat is beperkt tot 2 uur, en er een aparte tijdelijke financieringsregeling is opgesteld voor de rechtsbijstand bij verhoor, kan de rechtsbijstand worden verzorgd tijdens de eerste 6 uur van het ophouden voor onderzoek, en is het niet nodig ook daadwerkelijk de verdachte in verzekering te stellen. De nieuwe regeling bestaat naast de piketregeling voor de in verzekering gestelde verdachte.

Wat betreft de organisatie van de rechtsbijstand in zaken die buiten de piketregeling vallen – misdrijven waarvoor voorlopige hechtenis niet is toegestaan en overtredingen – is in de Aanwijzing gekozen voor een ‘piep’-systeem.¹³⁹ In de Aanwijzing is

137 Dossier: Memo omtrent de stand van zaken werkgroep Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor, categorisering en financiering, 29 oktober 2009.

138 Het eerste standpunt, dat dateert van 18 december 2008, ging nog uit van een ‘piep’-systeem in alle gevallen, waarbij de verdachte ook niet op zijn recht op bijstand werd gewezen.

139 Dit betreft dus een ander ‘piep’-systeem dan wat in het eerste WBOM-standpunt werd voorgesteld. Daar gold het ‘piep’-systeem voor alle verdachten en lag het initiatief volledig bij de verdachte omdat

ervoor gekozen deze zaken onder te brengen in de C-categorie. De verdachte moet dan zelf aangeven dat hij gebruik wil maken van zijn recht op rechtsbijstand en hij draagt daarvan zelf de kosten. Belangrijk is wel dat de politie de verdachte zal moeten wijzen op zijn recht en hem eventueel zal moeten bijstaan bij het vinden van een advocaat als hij te kennen geeft er een te willen spreken. Dit 'piep'-systeem is eveneens terug te voeren op het onderscheid dat reeds in de conclusie van Knigge terug te vinden is tussen 'door de staat geregelde rechtsbijstand in voorlopige hechtenis-zaken' enerzijds en zelf te regelen rechtsbijstand in overige zaken anderzijds.

3.2.3 *Waarom onderscheid tussen meerderjarige en minderjarige verdachten?*

De Hoge Raad heeft bepaald dat de *jeugdige* verdachte ook recht heeft op verhoor-bijstand.¹⁴⁰ Dit kwam voor de betrokkenen bij het opstellen van de Aanwijzing als een verrassing, zo blijkt uit een interview.

'(...) de Hoge Raad ongevraagd, want daar ging een van de drie zaken niet over, (...) voor de minderjarige (...) gold rechtsbijstand tijdens het verhoor. Dat was dus nieuw, niemand had erop gerekend dat we die toegift zouden krijgen van de Hoge Raad.'

Deze verrassing had alles te maken met het standpunt van het Openbaar Ministerie dat in de uitspraken van het Europese Hof niet gelezen kan worden dat alle aangehouden verdachten het recht hebben op aanwezigheid van een advocaat tijdens het eerste verhoor door de politie. In de conclusie van Knigge bij de uitspraak van de Hoge Raad is niettemin te lezen waarom die bijstand er wel zou moeten zijn voor de *minderjarige* verdachte. Knigge erkent op basis van de Europese arresten dat extra waarborgen moeten gelden in het geval dat de verdachte minderjarig is.¹⁴¹ De gedachte is dat de minderjarige verdachte minder goed in staat is zichzelf te weren tijdens het verhoor en minder goed in staat is zijn procespositie te bepalen. Hij is meer beïnvloedbaar en heeft minder begrip van de situatie en van zijn rechten dan een volwassen verdachte waardoor meer rechtsbijstand nodig is om zijn rechten te effectueren. Ook uit de interviews blijkt dat consultatiebijstand alleen vanuit dat oogpunt niet voldoende is. Het is belangrijk te waarborgen dat de jeugdige verdachte ook tijdens het verhoor begrijpt wat er gebeurt:

'(...) gelet op de kwetsbare positie van minderjarigen wordt de raadsman ook in de gelegenheid gesteld om zich er van te vergewissen dat de minderjarige de vragen van de politie en de verslaglegging begrijpt.'

Het gaat derhalve om begrip van de vragen die worden gesteld, de wijze waarop de verklaring van de verdachte op schrift wordt gesteld, en de afweging om die verkla-

---

geen verplichting aan de autoriteiten werd gegeven de verdachte nadrukkelijk te wijzen op zijn recht op rechtsbijstand. Dit kon volgens de Advocaat-Generaal niet door de beugel.

140 HR 30 juni 2009, NJ 2009, 349.

141 Zie de overwegingen 8.6, 8.13, 8.21, 9.2, 9.8, 9.11.

ring vervolgens te ondertekenen. Ook wordt aangegeven dat rechtsbijstand tijdens het verhoor een waarborg vormt tegen ongeoorloofde pressie.¹⁴²

‘(...) maar de bijstand tijdens het verhoor dat zit meer in de positie, in de bescherming tegen de politie druk.’

Zoals gezegd spreekt de Hoge Raad van een jeugdige verdachte en Knigge van een minderjarige. De Aanwijzing volgt Knigge wat betreft die invulling van het begrip jeugdige. De grens wordt daarbij gelegd bij jeugdigen die jonger zijn dan 18 jaar. Een respondent legt uit dat voor deze leeftijdsgrens aansluiting is gezocht bij het jeugdstrafrecht.

‘Je bent [als minderjarige jonger dan 18 jaar] verplicht om te verschijnen en je ouders moeten opgeroepen worden voor de zitting, maar als jij inmiddels 18 bent geworden ben je niet meer verplicht te verschijnen en hoeven ook je ouders niet meer opgeroepen te worden en hoeven niet meer verplicht te verschijnen. Dus ook daar zit die leeftijdsgrens aan de bovenkant er ook al in. Bepaalde onderdelen van het strafproces, die waarborgen die erin zitten voor minderjarigen die vervallen ook als je 18 bent.’

Het jeugdstrafrecht heeft een pedagogisch karakter en is vooral ook bedoeld om recidive te voorkomen. Dat hangt samen met de gedachte dat een kind ten opzichte van een volwassene (ofwel iemand vanaf 18 jaar)¹⁴³ minder verantwoordelijk kan worden gehouden voor zijn daden.¹⁴⁴

3.2.4 *Waarom verhoorbijstand minderjarige verdachten door zowel advocaat als vertrouwenspersoon?*

In de uitspraak van de Hoge Raad komt naar voren dat de verhoorbijstand van de minderjarige verleend kan worden door zowel een advocaat als een vertrouwenspersoon. De vertrouwenspersoon is een figuur die het Nederlandse recht niet kent. De Hoge Raad lijkt deze evenwel ontleend te hebben aan de overwegingen van het Europese Hof in de zaak Panovits waarin in de context van de casus van de minderjarige verdachte de term ‘legal guardian’ wordt gehanteerd.¹⁴⁵ Panovits was gehoord buiten de aanwezigheid van zijn ‘legal guardian’ (waarbij hier wordt bedoeld op de vader van Panovits) en het was daarom niet aannemelijk dat de 17-jarige Panovits enkel op basis van de cautie voldoende had kunnen begrijpen wat de werkelijke betekenis van zijn rechten was. Voor het Hof lijkt de ‘legal guardian’ tijdens het verhoor van de minderjarige aldus een zelfde functie te kunnen hebben als de advocaat, namelijk de

142 Het ‘Experiment met advocaat bij eerste politieverhoor’ heeft laten zien dat de advocaat op dit punt een meerwaarde heeft (Verhoeven & Stevens, 2011).

143 De vraag of dit een juiste grens is, valt buiten het bestek van dit onderzoek.

144 Vergelijk ook de Aanwijzing effectieve afdoening strafzaken jeugdigen, *Staatscourant* 23 juni 2011, nr. 10941.

145 EHRM 11 december 2008, appl. no. 4268/04, NJ 2009, 215, m.nt. Reijntjes, r.o. 74.

verdachte uitleg geven over zijn proceshouding en de consequenties daarvan. De term 'legal guardian' of voogd wordt door de Hoge Raad zonder nadere uitleg geïntroduceerd als de 'vertrouwenspersoon'. Uit een interview kan niettemin worden opgemaakt dat de taak van de vertrouwenspersoon wellicht iets breder is dan die van de advocaat doordat de vertrouwenspersoon tijdens het verhoor ook mentale steun zou kunnen geven aan de verdachte. Een verhoor kan voor een minderjarige indrukwekkender zijn dan voor een volwassene. De impact die het verhoor en het verblijf in de politiecel op een minderjarige verdachte heeft, moet zo beperkt mogelijk blijven.

'Wat natuurlijk een andere rol zou kunnen zijn tijdens het verhoor is ook gewoon naast het kind staan, letterlijk, om meer toe te zien op zijn welzijn. Of, hoe voelt hij zich? Wat betekent het voor het kind? Het is natuurlijk ook een indrukwekkende ervaring, voor sommigen een angstige ervaring.'

De vertrouwenspersoon lijkt tijdens het verhoor hiermee tevens de rol te vervullen die de wettelijke vertegenwoordigers – in beginsel de ouders – van de minderjarige doorgegaan hebben als het kind in rechte moet verschijnen. Dat kan ook worden afgeleid uit de keuze van de Aanwijzing om ten tijde van het verhoor de inmiddels meerderjarige verdachte alleen te laten bijstaan door een raadsman. Hiermee lijkt te zijn aangesloten bij de bepalingen uit het Wetboek van Strafvordering op grond waarvan verdachten in de leeftijd van 12 tot 18 jaar verplicht zijn om samen met hun ouders op de zitting te verschijnen. Vanaf 18 jaar geldt deze verplichting niet meer.¹⁴⁶

Een respondent geeft overigens aan dat er is gediscussieerd over de vraag of 'moral support' wel onder het verlenen van rechtsbijstand valt en of de bijstand van een vertrouwenspersoon mogelijk ongewenste gevolgen heeft. De Aanwijzing geeft dan ook aan dat wat betreft de ondersteuning van de minderjarige tijdens het verhoor de voorkeur uitgaat naar een raadsman. Hij is immers een professional met ervaring met de verhoorsituatie en kennis van de rechten van de verdachte. Een advocaat 'kan natuurlijk veel meer' in termen van rechtsbijstand verlenen omdat hij beter kan overzien hoe de minderjarige verdachte ervoor staat en wat de consequenties zijn van de mogelijke proceshoudingen. Ofwel: de raadsman voorziet beter in het waarborgen van de achterliggende gedachte van de verhoorbijstand van de minderjarige, namelijk dat hij zijn procespositie begrijpt, dat zijn verklaring fatsoenlijk op papier komt, en dat hij wordt beschermd tegen ongeoorloofde druk. Aan de vraag of de raadsman ook specifieke kennis inzake jeugdigen en jeugdstrafrecht dient te hebben, lijkt overigens geen aandacht te zijn besteed.

'Wat wij steeds denken is: advocaten zijn beter juridisch geschoold. Weten dus ook meer van wat ze kunnen verwachten in zo'n procedure, van wat de politie wel en niet kan en mag doen en waar ze op moeten letten. Dus in die zin is er een voorkeur voor advocaten.'

146 Art. 488 lid 3 Sv.

De opvatting lijkt bovendien te zijn dat de advocaat voor minder problemen zou kunnen zorgen dan de vertrouwenspersoon. De advocaat is immers, in tegenstelling tot bijvoorbeeld een ouder, gebonden aan regels.

‘Bovendien zijn advocaten ook gebonden aan tuchtrechtelijke regels van hoe gedragen zij zich. Wat doen ze bijvoorbeeld met de informatie die uit het verhoor komt? Gaan ze getuigen oproepen of andere mensen beïnvloeden als ze zien dat er nog een heel opsporingsproces gaande is?’

Dit biedt waarborgen met betrekking tot het behoud van het verhoor als opsporingsmiddel en met betrekking tot bescherming van gevoelige informatie. Een advocaat die zich misdraagt, kan voor de tuchtcommissie geroepen en bestraft worden. Het is moeilijker te bepalen wat gedaan kan worden in het geval een vertrouwenspersoon zich niet aan de regels houdt.

3.2.5 *Waarom onderscheid tussen A-, B- en C-categorie wat betreft afstand doen?*

Het Europese Hof, en in navolging daarvan de Hoge Raad, heeft bepaald dat bij de effectuering van het recht van de verdachte op rechtsbijstand geen twijfel mag bestaan over de vraag of de verdachte vrijwillig en ondubbelzinnig afstand heeft gedaan van zijn recht.¹⁴⁷ De verdachte moet daarvoor wel goed op de hoogte zijn van zijn procespositie, en van de staat kan worden verwacht dat zij een resultaatsverplichting heeft om die informatievoorziening voldoende te laten zijn.¹⁴⁸ Over wat ‘voldoende’ is, bestaat verschil van mening. Volstaat het als de verdachte duidelijk op zijn rechten wordt gewezen of kan de verdachte pas afstand doen nadat hij een advocaat heeft gesproken?¹⁴⁹

De Aanwijzing heeft net als ten aanzien van het voorzien in rechtsbijstand door de staat, gekozen voor differentiatie met betrekking tot de waarborgen rondom het doen van afstand. Verdachten die vallen onder de categorie van A-zaken kunnen geen afstand doen van hun recht op bijstand. Dat berust in de eerste plaats op het al eerder genoemde principe dat het belang van rechtsbijstand groter wordt geacht naarmate de beschuldiging ernstiger is.

‘(...) het dermate ernstige verdenkingen waren dat je zegt van: “nou daar moeten we het risico niet lopen dat daar iemand ondoordacht afstand doet van zijn recht” (...)’

147 De Hoge Raad spreekt van ‘uitdrukkelijk dan wel stilzwijgend doch in elk geval ondubbelzinnig afstand doen; zie HR 30 juni 2009, NJ 2009, 349, r.o. 2.5. Het Europese Hof spreekt van afstand ‘in an unequivocal manner’, ondersteund door ‘minimum safeguards commensurate to its importance’. EHRM (Grand Chamber) 27 november 2008, appl.nr. 36391/02, NJ 2009, 214 (Salduz tegen Turkije), r.o. 59, EHRM 11 december 2008, appl.no. 4268/04, NJ 2009, 215 (Panovits tegen Cyprus), met noot Reijntjes, r.o. 68.

148 Zie de bespreking van Salduz en Panovits op dit punt door Advocaat-Generaal Knigge, overweging 8.12 bij het arrest van de Hoge Raad van 30 juni 2009, NJ 2009, 349, m.nt. Schalken.

149 Zie bijvoorbeeld Schalken in zijn annotatie bij HR 30 juni 2009, NJ 2009, 349, overweging 5c.

In de tweede plaats zijn bepaalde verdachten die als kwetsbaar worden gezien ondergebracht in de A-categorie opdat zij geen afstand kunnen doen. Kwetsbare verdachten die geacht worden moeilijker overwogen afstand te kunnen doen van hun recht, zijn allereerst de minderjarige verdachten. Opmerkelijk is echter dat de Aanwijzing ook binnen de categorie minderjarigen differentieert. Verdachten in de leeftijd van 12 tot en met 15 jaar kunnen in het geval zij verdacht worden van een misdrijf waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten geen afstand doen van hun recht op bijstand. Verdachten van 16 en 17 jaar kunnen wel afstand doen van het recht op bijstand, behalve in het geval ze verdacht worden van kort gezegd een ernstig gewelds- of zedendelict. Dit onderscheid 'onder de 16 tegenover boven de 16' lijkt voort te komen uit de rol die dat onderscheid speelt in het jeugdstrafrecht. Zo stelt een geïnterviewde:

'(..) wij zelf ook wel vinden is, je moet heel goed opletten op de kwetsbaarheid en daar is uiteindelijk de grens uit voortgekomen van, 16 en 17 die mogen zelf nog afstand doen en de leeftijdsgrens daaronder helemaal niet. En die leeftijdsgrens is natuurlijk niet bepaald vanzelf tot stand gekomen, want dat is ook al een grens waarbij in het Wetboek van Strafvordering jongeren zelf mogen gaan bepalen, van wordt er hoger beroep ingesteld en zelf ook afstand kunnen doen van hoger beroep. Terwijl onder de 16 komen al die rechten toe aan een advocaat. En ook bijvoorbeeld bij het doorverwijzen naar Halt daar zit altijd al een regeling dat een 16, 17-jarige dat zelf mag bepalen. Onder de 16 moeten de ouders toestemming geven. Dus die 16 en 17 is al een grens die langer door het jeugdstrafrecht heenloopt en zo is die dus tot stand gekomen in combinatie met te kijken naar: Wat doen rechtbanken nu? Hoe gaan we er zelf mee om? Wat ervaart de politie in de praktijk? en Welke andere juridische grenzen zie je?'

De Aanwijzing kent buiten de minderjarigen nog een tweede groep kwetsbare verdachten binnen de A-categorie. Dat zijn personen die een cognitieve functiestoornis of een verstandelijke beperking hebben en die verdacht worden van een ernstig gewelds- of zedendelict. Kennelijk worden deze verdachten net als minderjarigen minder goed in staat geacht de omvang van de zaak en hun procespositie daarin te overzien. Deze categorie verdachten wordt door de Hoge Raad echter niet genoemd en evenmin komt zij voor in de arresten van het Europese Hof. Over waarom deze categorie verdachten is opgenomen en wie precies onder deze categorie verdachten valt, wordt in de Aanwijzing niet uitgeweid. Een van de respondenten verwijst naar de 'Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten'.¹⁵⁰ Hierin wordt voorgeschreven dat verhoren van kwetsbare verdachten altijd audiovisueel worden opgenomen als het gaat om een verdenking van zwaar geweldsdelict of zedenmisdrijf. De Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten is enkele maanden na de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor verschenen, maar valt samen met de Salduz-aanpassingen onder het pakket aan maatregelen dat de laatste jaren door de minister is afgekondigd op het gebied van de aanpassingen rondom de praktijk van het verhoor,¹⁵¹ en in die zin

150 *Staatscourant* 28 juli 2010, nr. 11885.

151 Vergelijk de Brief van de Minister van Justitie aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 15 april 2009, *Kamerstukken II*, 2008-2009, 31 700 VI, nr. 117.

is het aannemelijk dat zij invloed heeft gehad op de vormgeving van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor.

Buiten categorie-A-zaken kunnen verdachten afstand doen van hun recht op bijstand. In B-zaken resulteert dit in het niet verwittigen van de piketadvocaat door de politie. In C-zaken is het echter de verdachte die in dat geval niets doet. Afstand in een C-zaak verschilt dus van afstand in een B-zaak. In het laatste geval wordt afgezien van een door de staat verzorgde advocaat, in het eerste geval maakt de verdachte de keuze zelf geen moeite te doen om een advocaat te bellen en te betalen. De resultaatsverplichting voor de overheid ligt hier slechts in de informatievoorziening aan de verdachte over zijn rechten. De verantwoordelijkheid voor de keuze en de kosten ligt vervolgens bij de verdachte. De rechtvaardiging van de minimale inspanning van de overheid wat betreft de C-categorie lijkt te liggen in de opvatting dat in die zaken rechtsbijstand doorgaans weinig zinvol zal zijn en dus in het eerder genoemde differentiatieprincipe van het belang en de complexiteit van de zaak.

‘(...) de onderkant, de bagatelfeiten. Wat moet je daar nou nog aan rechtsbijstand leveren (...)?’

Ten slotte is relevant hoe moet worden vastgesteld dat de verdachte afstand heeft gedaan. Uit een interview blijkt dat hier discussie over is geweest en dat men in ieder geval wilde voorkomen dat twijfel zou kunnen ontstaan over de vrijwilligheid van de afstand.

‘(...) als hij dus afstand doet van zijn rechtsbijstand moet hij daar dan een verklaring voor ondertekenen of moeten wij gewoon laten opschrijven dat hij dat gedaan heeft. Daar hebben we volgens mij (...) voor de laatste variant gekozen en dat was ook vooral met de gedachte dat wij niet in de zittingszaal wilden hebben dat daar een debat zou ontstaan over de eventuele gedwongenheid van die handtekening.’

In de Aanwijzing is dan ook opgenomen dat het afstand doen van de verdachte wordt opgetekend in het proces-verbaal. Daarbij lijkt bovendien te zijn gekozen voor een dubbele waarborg. Optekenen van afstand gebeurt door de politieagent die de aangehouden verdachte meedeelt dat hij recht heeft op een advocaat. Bij de voorgeleiding wordt de afstand geverifieerd door de hulpofficier van justitie, die daar vervolgens ook weer melding van maakt in het proces-verbaal.

3.2.6 *Waarom wachttijd van 2,5 uur waarvan 30 minuten consultatietijd?*

Een ander belangrijk doel van de Aanwijzing is dat het de politie door de invoering van het recht niet onmogelijk wordt gemaakt om verdachten te verhoren en onderzoek te doen. De Aanwijzing mag niet ten koste gaan van de waarheidsvinding. Een belangrijk punt hierbij is de logistieke procedure. Het organiseren van een consultatiegesprek of aanwezigheid van een raadsman of vertrouwenspersoon kost tijd. Er moet contact worden gelegd met de persoon in kwestie, die daarna tijd nodig heeft om naar

het bureau te komen en met de verdachte te overleggen.¹⁵² Voorkomen moet worden dat de eerste 6 uur van de vrijheidsbeneming niet effectief kunnen worden gebruikt. Worden die 6 uur verspild, dan zal of de verdachte in verzekering moeten worden gesteld of zal hij moeten worden heengezonden.

‘Ik ben absoluut niet tegen die consultatiebijstand, maar de advocatuur moet maar zorgen dat ze hier zijn. 2 uur wachten slaat helemaal nergens op, want ik bedoel, dus nu is in het nieuwe wetsvoorstel dat het ophouden van verhoor met 3 uur wordt opgerekt. Dus omdat er een advocaat moet komen moeten de mensen dus 3 uur langer worden kunnen opgehouden voor verhoor, omdat de advocatuur gewoon te traag is.’

De advocaat aan de andere kant, heeft naast het verlenen van bijstand doorgaans nog andere werkzaamheden, zal niet altijd in de buurt van het politiebureau zijn, en heeft dus vanaf het moment dat hij wordt gebeld tijd nodig om bij de verdachte te komen. In de Aanwijzing moest dan ook een wachttijd worden vastgelegd die reëel was voor de advocaat en acceptabel voor de politie. Ook moest bepaald worden hoe lang de advocaat met zijn cliënt zou mogen spreken voorafgaand aan het verhoor. Ook hierbij geldt dat er een reële ruimte voor het advies moet worden ingebouwd en tegelijkertijd de politie niet al te lang moet worden opgehouden. In de Aanwijzing is de maximale wachttijd gesteld op 2,5 uur. Deze bestaat uit 2 uur wachten vanaf de melding vanuit de piketcentrale, en een half uur consultatie voorafgaand aan het verhoor. Waar deze tijdseenheden vandaan komen, blijkt echter niet uit de totstandkoming van de Aanwijzing. Het is niettemin aannemelijk dat de 2,5 uur en de 30 minuten direct zijn overgenomen uit het protocol van het Experiment raadsman bij politieverhoor. Over dat protocol zijn destijds felle discussies gevoerd door politie (vond het maximaal) en advocatuur (vond het veel te weinig). De opstellers van de Aanwijzing zijn hoe dan ook van mening dat de randvoorwaarden voor de advocatuur zodanig zijn dat deze de vereiste rechtsbijstand kan leveren, zo blijkt althans uit het volgende citaat.

‘(...) maar uiteindelijk gaat het erom dat de advocaten inderdaad aan hun cliënten de beste rechtsbijstand moeten zien te leveren en volgens mij kan dat bij de huidige aanwijzing, kan dat prima.’

3.3 RECONSTRUCTIE VAN DE ONDERLIGGENDE BELEIDSTHEORIE

3.3.1 *Systeem van veronderstellingen*

In de voorgaande paragraaf zijn de belangrijkste argumenten en gedachten achter de Aanwijzing geïdentificeerd op basis van documenten en interviews. In deze paragraaf zullen deze argumenten en ideeën worden geformuleerd tot ‘als-dan’- en ‘naarmate meer van *x*, meer van *y*’-veronderstellingen. Deze veronderstellingen tezamen vormen

¹⁵² Zie hiervoor Stevens & Verhoeven, 2010a.

de beleidstheorie die inzichtelijk maakt *waarom* de opstellers van de Aanwijzing verwachten dat met de gekozen uitwerking de beoogde doelstelling zal worden bereikt. In termen van afhankelijke variabelen kan de doelstelling van de Aanwijzing omschreven worden als *het praktisch effectueren van het recht van de aangehouden verdachte op rechtsbijstand voorafgaand aan het eerste politieverhoor*. Kortweg zullen we 'het versterken van de rechtspositie van verdachten' gebruiken wanneer we de afhankelijke variabelen beschrijven. Aan het praktisch bereiken van een sterkere rechtspositie van aangehouden verdachten worden wel twee belangrijke voorwaarden gesteld. Zo dienen de financiële kosten die gepaard gaan met de uitvoering van de Aanwijzing beheersbaar te blijven en dient de opsporing zo min mogelijk te worden gehinderd. Met andere woorden: het versterken van de rechtspositie van verdachten mag niet *te zeer* ten koste gaan van de financiële beheersbaarheid en van de effectiviteit van de opsporing. Opgemerkt moet worden dat de aanleiding om de Aanwijzing op te stellen niet voortkomt uit het gegeven dat bij justitie de indruk bestond dat het in Nederland tijdens het opsporingsonderzoek slecht was gesteld met de rechtsbijstand van aangehouden verdachten. De advocatuur was over het algemeen van mening dat het beter zou kunnen, maar justitie werd door de uitspraken van het Europese Hof en de Hoge Raad simpelweg gedwongen de situatie omtrent het recht op rechtsbijstand gedurende de beginfase van het opsporingsonderzoek te veranderen. Vooral het voorkomen van uitsluitingsverweren was daarbij voor justitie een belangrijk doel. Echter, aangezien het Europese Hof het verbeteren van de rechtspositie van verdachten voor ogen heeft en de door het Europese Hof gedane uitspraken de aanleiding zijn, beschouwen we het verbeteren van de rechtspositie van verdachten en daarmee het waarborgen van een eerlijk proces als het uiteindelijke doel dat met de Aanwijzing wordt nagestreefd. Daarbij kan worden beargumenteerd dat er sprake is van een samenhang tussen het voorkomen van uitsluitingsverweren en het versterken van de rechtspositie van verdachten: in de nieuwe rechtspraktijk kunnen uitsluitingsverweren worden voorkomen door de rechtspositie van verdachten in de beginfase van het opsporingsonderzoek te verbeteren.

In onderstaande reconstructie van de beleidstheorie is achter de afzonderlijke veronderstellingen weergegeven uit welke bron ze zijn afgeleid. De verwijzingen naar de Aanwijzing zijn aangegeven met **StCrt, 2010, 4003**, de verwijzingen naar de conclusie die Advocaat-Generaal Knigge in drie cassatiezaken heeft uitgesproken zijn aangegeven met **Concl A-G Knigge, 2009, 349**, de verwijzingen naar de uitspraak van de Hoge Raad zijn aangegeven met **HR, 2009, 349**, de verwijzingen naar een interview met een van de opstellers van de Aanwijzing zijn aangegeven met **Interview**, de verwijzingen naar het dossier van de Werkgroep Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor zijn aangegeven met **Dossier**, de verwijzingen naar de Aanwijzing auditief en audiovisueel registeren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten zijn aangegeven met **StCrt, 2010, 11885** en de verwijzingen naar de Beleidsregel vergoeding raadsman zijn aangegeven met **RvR, 2010**. De veronderstellingen waar als bron **warrant** bij staat vermeld, vormen de aanvullende veronderstellingen waarmee de ontbrekende verbanden binnen of tussen veronderstellingen worden gelegd.

De veronderstellingen zijn gegroepeerd naar de beoogde doelen. Naar aanleiding van de uitspraken van het Europese Hof en de Hoge Raad krijgen de autoriteiten in feite

een resultaatsverplichting opgelegd om rechtsbijstand voor aangehouden verdachten tijdens de beginfase van het opsporingsonderzoek te organiseren. Het systeem van veronderstellingen start dan ook bij doel 3 (het organiseren en financieren van het contact met de advocaat zodat deze daadwerkelijk het consultatiegesprek kan verzorgen dan wel bij het verhoor aanwezig kan zijn). Dit dient te gebeuren onder de voorwaarden dat de financiële kosten beheersbaar blijven en de effectiviteit van de opsporing behouden blijft (doel 4 en doel 5). Dit tracht men te realiseren door de mogelijkheid in te bouwen dat verdachten in bepaalde gevallen afstand van hun recht kunnen doen. Gegeven de praktische organisatie wordt de rechtspositie van aangehouden verdachten verbeterd door consultatiebijstand te verlenen en aan jeugdige verdachten aanvullend verhoorbijstand te verlenen (doel 1[A]). Hiervoor is uniform handelen binnen het Openbaar Ministerie van belang (doel 6). Uiteindelijk zal dit resulteren in waarborgen voor een eerlijk proces en in het voorkomen van uitsluitingsverweren (doel 1[B] en doel 2).

Beleidstheorie achter de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor

Doel 3 Het organiseren en financieren van het contact met de advocaat zodat deze daadwerkelijk het consultatiegesprek kan verzorgen dan wel bij het verhoor aanwezig kan zijn.

Resultaatsverplichting autoriteiten

- *Veronderstelling 1:* Wanneer politie, Openbaar Ministerie en Raad voor Rechtsbijstand een grotere resultaatsverplichting – informering, organisatie en bekostiging – krijgen om zorg te dragen voor rechtsbijstand tijdens de beginfase van het opsporingsonderzoek, is het aannemelijk dat de rechtspositie van aangehouden verdachten wordt verbeterd (**Concl A-G Knigge, 2009, 349**).
- *Veronderstelling 2:* Wanneer opsporingsambtenaren (jeugdige) verdachten op het moment van aanhouden wijzen op hun recht op consultatie- (en verhoor)bijstand en een melding maken bij de piketcentrale, is het aannemelijker dat de autoriteiten aan deze resultaatsverplichting voldoen dan wanneer het initiatief tot het organiseren van rechtsbijstand bij verdachten wordt gelegd (**StCrt, 2010, 4003; Concl A-G Knigge, 2009, 349**).
- *Veronderstelling 3:* Wanneer hiervoor de bestaande infrastructuur van het piketsysteem wordt gebruikt, is het aannemelijk dat de advocaat voor het consultatiegesprek (en de aanwezigheid tijdens het verhoor) op het politiebureau wordt gekregen (**Concl A-G Knigge, 2009, 349; Interview**).
- *Veronderstelling 4:* Én wanneer gelijktijdig in een beleidsregel door de Raad voor Rechtsbijstand de vergoeding voor de advocatuur wordt geregeld, is het aannemelijk dat de informering, organisatie en bekostiging van het recht op rechtsbijstand op elkaar zijn afgestemd (**Interview; RvR, 2010**).
- *Veronderstelling 5:* Wanneer dan voldoende advocaten beschikbaar zijn die daarbij bereid zijn rechtsbijstand te verlenen, is het aannemelijk dat de autoriteiten kunnen waarborgen dat aangehouden verdachten daadwerkelijk consultatie- (en verhoor) bijstand wordt verleend (**Dossier**).

Doel 4 Het beheersbaar houden van de financiering en **Doel 5** Het zo min mogelijk hinderen van de opsporing.

Beheersbaarheid financiële kosten

- *Veronderstelling 6:* Het kunnen waarborgen dat aangehouden verdachten daadwerkelijk consultatie- (en verhoor)bijstand wordt verleend, is mede afhankelijk van het beheersbaar houden van de financiële kosten (**Interview**).
- *Veronderstelling 7:* Naarmate de strafbedreiging hoger is, is het aannemelijker dat de consequenties voor verdachten groter zijn en is het daardoor moeilijker voor hen om hun situatie en de consequenties van hun handelen te overzien waardoor het belang van rechtsbijstand toeneemt (**warrant**).
- *Veronderstelling 8:* Naarmate de strafbedreiging hoger is, wordt van de autoriteiten dan ook een grotere resultaatsverplichting gevraagd te waarborgen dat aangehouden verdachten daadwerkelijk consultatiebijstand wordt verleend (**Concl A-G Knigge, 2009, 349; Interview**).
- *Veronderstelling 9:* Wanneer de resultaatsverplichting van de autoriteiten wordt gedifferentieerd naar toelating van voorlopige hechtenis (hogere strafbedreiging), is het aannemelijker dat voldoende waarborgen worden geboden voor de verlening van consultatie- (en verhoor)bijstand bij beheersbaar blijvende financiële kosten dan wanneer één uniforme beleidsregel voor alle zaken wordt gebruikt (**Interview, StCrt, 2010, 4003**).

Effectiviteit van de opsporing

- *Veronderstelling 10:* Het waarborgen dat aangehouden verdachten daadwerkelijk consultatie- (en verhoor)bijstand wordt verleend, mag ook niet ten koste gaan van de effectiviteit van de opsporing (**Interview**).
- *Veronderstelling 11:* Naarmate meer tijd van de 6-uurstermijn voor het opsporingsonderzoek kan worden gebruikt en naarmate eerder met het opsporingsonderzoek kan worden gestart, hebben opsporingsambtenaren meer mogelijkheden om de betrokkenheid van aangehouden verdachten te onderzoeken (**warrant**).
- *Veronderstelling 12:* Naarmate advocaten gedurende het opsporingsonderzoek meer mogelijkheden hebben om de belangen van hun cliënten te behartigen, is de kans groter dat hun handelingen het opsporingsonderzoek beïnvloeden (**warrant**).
- *Veronderstelling 13:* Wanneer de wachttijd (maximaal 2,5 uur inclusief half uur consultatie) voordat met het verhoor mag worden gestart korter is en de rol van de advocaat tijdens het eerste politieverhoor (van jeugdige verdachten) terughoudender, is het aannemelijk dat de opsporing effectief zal blijven (**StCrt, 2010, 4003; Interview**).

Mogelijkheid tot afstand doen van rechten

- *Veronderstelling 14:* Wanneer aangehouden verdachten daarbij de mogelijkheid wordt gegeven afstand te doen van hun recht op consultatie- (en verhoor)bijstand,

is het aannemelijk dat de kosten beheersbaar blijven en de effectiviteit van de opsporing behouden blijft (**StCrt, 2010, 4003; Interview**).

- *Veronderstelling 15:* Naarmate de regels omtrent de bewijsvoering complexer zijn, is het aannemelijker dat het voor verdachten moeilijker is relevante informatie betreffende hun situatie te begrijpen en te verwerken waardoor het voor hen moeilijker is te bepalen of zij consultatie- (en verhoor)bijstand nodig hebben (**warrant**).
- *Veronderstelling 16:* Naarmate de strafbedreiging hoger is, is het aannemelijker dat de consequenties voor verdachten groter zijn en is het moeilijker voor hen om hun situatie en de consequenties van hun handelen te overzien waardoor het moeilijker is te bepalen of zij consultatie- (en verhoor)bijstand nodig hebben (**warrant**).
- *Veronderstelling 17:* Naarmate de regels omtrent de bewijsvoering complexer en de strafbedreiging hoger zijn, wordt van de autoriteiten gevraagd meer waarborgen te bieden om twijfel te voorkomen over weloverwogen afstand doen van het recht op consultatie- (en verhoor)bijstand (**StCrt, 2010, 4003; Concl A-G Knigge, 2009, 349**).
- *Veronderstelling 18:* Wanneer verdachten van 18 jaar en ouder bij misdrijven met 12 jaar of meer gevangenisstraf (TGO-zaken), bij georganiseerde criminaliteit of bij gevoelige zaken geen afstand kunnen doen van hun recht op consultatiebijstand, is het aannemelijk dat de autoriteiten voldoende waarborgen bieden om twijfel te voorkomen over weloverwogen afstand doen (**StCrt, 2010, 4003**).
- *Veronderstelling 19:* Naarmate verdachten jonger zijn of minder verstandelijke of cognitieve capaciteiten hebben, zal de strafbedreiging zwaardere consequenties voor hen hebben en zullen zij meer moeite hebben hun situatie en de consequenties van hun handelen te overzien waardoor het moeilijker voor hen is te bepalen of zij consultatie- (en verhoor)bijstand nodig hebben (**warrant**).
- *Veronderstelling 20:* Wanneer aangehouden jeugdige verdachten vanaf 12 tot en met 15 jaar bij misdrijven waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten geen afstand kunnen doen van hun recht op consultatiebijstand, is het aannemelijk dat de autoriteiten voldoende waarborgen bieden om twijfel te voorkomen over weloverwogen afstand doen (**StCrt, 2010, 4003**).
- *Veronderstelling 21:* Wanneer aangehouden verdachten van 16 en 17 jaar met een verstandelijke beperking of cognitieve functiestoornis bij bepaalde ernstige misdrijven met een lagere strafbedreiging (t.o.v. volwassenen) geen afstand kunnen doen van hun recht op consultatiebijstand, is het aannemelijk dat de autoriteiten voldoende waarborgen bieden om twijfel te voorkomen over weloverwogen afstand doen (**StCrt, 2010, 4003**).

Doel 1 (A) Het verbeteren van de rechtspositie van aangehouden verdachten.

Consultatiebijstand

- *Veronderstelling 22:* Wanneer verdachten zijn aangehouden, is het aannemelijk dat zij zich in een kwetsbare positie bevinden, veroorzaakt door complexe bewijsvoering en mogelijke inzet van (bijzondere) opsporingsmethoden en dwangmiddelen waardoor zij behoefte zullen hebben aan rechtsbijstand.

- *Veronderstelling 23:* Naarmate de regels omtrent het bewijs en de bewijsvoering complexer zijn, is het voor aangehouden verdachten moeilijker alle relevante informatie betreffende hun rechtspositie te begrijpen en te verwerken (**warrant**).
- *Veronderstelling 24:* Wanneer aangehouden verdachten tijdens een consultatiegesprek van hun raadsman uitleg en advies krijgen over hun situatie, de procesgang, de bepaling van hun proceshouding en de mogelijke consequenties van de verschillende proceshoudingen, is het aannemelijk dat zij beter in staat zijn hun rechtspositie te overzien (**Interview**).
- *Veronderstelling 25:* Wanneer aangehouden verdachten door uitleg en advies tijdens een consultatiegesprek met hun raadsman beter in staat zijn hun rechtspositie te overzien, is het aannemelijk dat daardoor hun rechtspositie verbetert (**warrant**).

Verhoorbijstand

- *Veronderstelling 26:* Naarmate aangehouden verdachten jonger zijn, is hun sociale cognitie nog niet ver genoeg ontwikkeld om relevante informatie betreffende hun rechtspositie te begrijpen en te verwerken (**warrant**).
- *Veronderstelling 27:* Naarmate aangehouden verdachten jonger zijn, hebben zij meer moeite de vragen van de opsporingsambtenaren te begrijpen, de consequenties van hun verklaring te overzien en te begrijpen wat het proces-verbaal dat zij ondertekenen inhoudt (**Concl A-G Knigge, 2009, 349**).
- *Veronderstelling 28:* Wanneer een advocaat of vertrouwenspersoon tijdens het eerste politieverhoor van aangehouden verdachten vanaf 12 tot en met 17 jaar aanwezig is, is het aannemelijk dat deze de jeugdige ondersteunt en erop toeziet dat de jeugdige de vragen van opsporingsambtenaren en de verslaglegging in het proces-verbaal begrijpt (**Interview; StCrt, 2010, 11885**).
- *Veronderstelling 29:* Naarmate aangehouden verdachten jonger zijn en over minder cognitieve capaciteiten beschikken, hebben zij meer bescherming nodig tegen de druk van de verhoorsituatie (**Interview**).
- *Veronderstelling 30:* Naarmate het toezicht op het handelen van opsporingsambtenaren tijdens het verhoor toeneemt, zullen opsporingsambtenaren zich meer weerhouden van regelovertreding (**warrant**).
- *Veronderstelling 31:* Wanneer een advocaat of vertrouwenspersoon tijdens het eerste politieverhoor van aangehouden verdachten vanaf 12 tot en met 17 jaar aanwezig is, is het tevens aannemelijk dat deze erop toeziet dat opsporingsambtenaren minder druk uitoefenen (**Interview**).
- *Veronderstelling 32:* Wanneer aangehouden verdachten vanaf 12 tot en met 17 jaar door de aanwezigheid van een advocaat of vertrouwenspersoon de vragen van opsporingsambtenaren en de verslaglegging beter begrijpen en wanneer minder druk tegen hen wordt ingezet, is het aannemelijk dat hun rechtspositie daardoor verbetert (**warrant**).
- *Veronderstelling 33:* Wanneer de voorkeur wordt gegeven aan de advocaat boven de vertrouwenspersoon om tijdens het eerste politieverhoor van aangehouden verdachten vanaf 12 tot en met 17 jaar aanwezig te zijn, is het aannemelijk dat de ver-

slaglegging door opsporingsambtenaren in het proces-verbaal beter overeenkomt met de daadwerkelijke verklaring van de verdachte (**StCrt, 2010, 4003; Interview**).

Doel 6 Het uniform handelen van de officier van justitie als leider van het opsporingsonderzoek.

- *Veronderstelling 34:* Wanneer de handelwijze van justitie betreffende deze uitbreiding van het recht op rechtsbijstand daarbij in een OM-aanwijzing wordt vastgelegd, is het aannemelijk dat politie en Openbaar Ministerie de informering over en organisatie van consultatie- (en verhoor)bijstand uniform zullen uitvoeren (**Interview**).

Doel 1 (B) Het waarborgen van een eerlijk proces en **Doel 2** het voorkomen van uitsluitingsverweren.

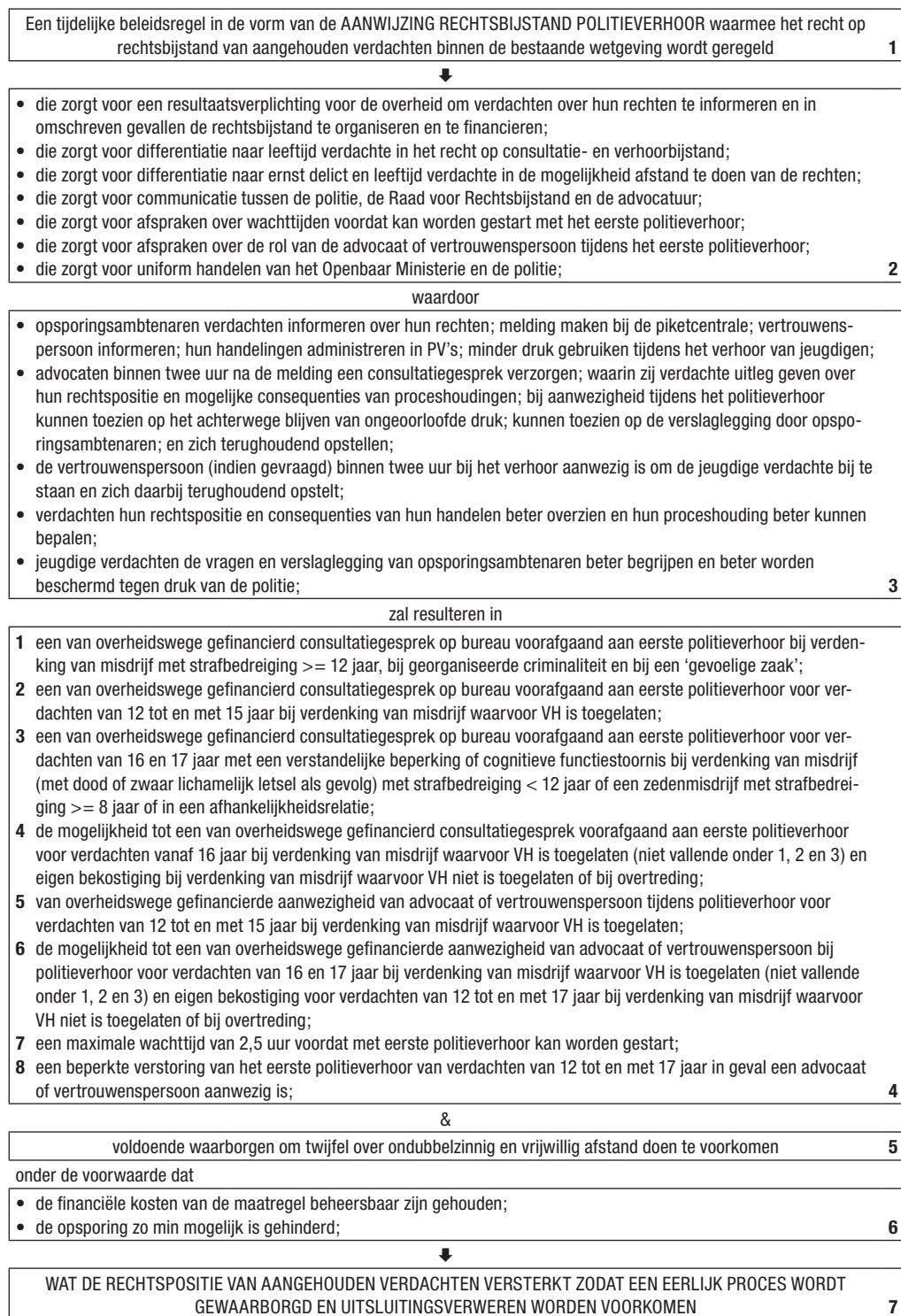
- *Veronderstelling 35:* Wanneer de autoriteiten op bovenstaande manier invulling geven aan hun resultaatsverplichting zorg te dragen voor rechtsbijstand in de beginfase van het opsporingsonderzoek, zal aan de voorwaarden van financiële beheersbaarheid en behoud van effectiviteit van de opsporing worden voldaan, en is het aannemelijk dat het recht van aangehouden (jeugdige) verdachten op rechtsbijstand praktisch wordt geëffectueerd en in het verlengde daarvan uitsluitingsverweren worden voorkomen (**StCrt, 2010, 4003; Interview**).

3.3.2 Grafische weergave van het causaal model

De kernelementen van de beleidstheorie die aan de Aanwijzing ten grondslag liggen, zijn schematisch weergegeven in figuur 3.1. De gearceerde delen verwijzen naar de doelen 3, 4, 5 en 6 zoals geformuleerd in paragraaf 2.3. Het verbeteren van de rechtspositie van de aangehouden verdachte en daarmee samenhangend het voorkomen van uitsluitingsverweren, respectievelijk doel 1 en 2 uit paragraaf 2.3, staan in hoofdletters weergegeven in het laatste blok van het figuur. Het causaal model dient als volgt te worden gelezen: een Aanwijzing uitgegeven door het Openbaar Ministerie [blok 1], die zorgt voor het specificeren van omschreven praktijkregels [blok 2], waardoor de doelgroepen op omschreven manier zullen handelen [blok 3], zal resulteren in omschreven concrete beleidsveranderingen onder gestelde voorwaarden [blok 4, 5 en 6], wat zal leiden tot het praktisch effectueren van het nieuw verkregen recht van aangehouden verdachten op rechtsbijstand en daarmee uitsluitingsverweren voorkomen [blok 7]. De eerder gepresenteerde beleidstheorie en dit causaal model moeten in samenspel met elkaar worden gezien. In feite betreffen de veronderstellingen van de beleidstheorie de explicitering van het *waarom* achter de causale redenering zoals uiteengezet in het model.

Figuur 3.1 Schematische weergave van de kernelementen van de beleidstheorie achter de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor

Hoe aannemelijk is het dat met de Aanwijzing de beoogde doelstelling wordt bereikt?

4.1

INLEIDING

De Aanwijzing beoogt een verandering in de rechtspositie van aangehouden verdachten te bewerkstelligen door de betrokken partijen – politie, advocatuur en aangehouden verdachten¹⁵³ – volgens een bepaald stamien te laten handelen. Het ligt dan ook voor de hand om de evaluatie van de beleidstheorie vooral te richten op het gedrag van betrokkenen en hoe de Aanwijzing dat gedrag probeert te beïnvloeden en minder op juridische overwegingen betreffende het belang van rechtsbijstand. Het gaat met andere woorden om de gedragsmechanismen die aan de, in het vorige hoofdstuk geëxpliciteerde, veronderstellingen ten grondslag liggen. Daarbij kan een onderscheid worden gemaakt tussen gedragsmechanismen die geactiveerd moeten worden zodat de beleidsinterventie tot de gewenste uitkomsten leidt en gedragsmechanismen die een rol spelen bij de implementatie van betreffende beleidsinterventie.¹⁵⁴ In hoeverre de veronderstellingen aangaande de gedragsmechanismen door theoretische inzichten en empirische bevindingen worden ondersteund, zal uit deze evaluatie van de beleidstheorie naar voren moeten komen (beantwoording van onderzoeksvraag 1e). De gedachte hierachter is dat de kans dat met de Aanwijzing de beoogde doelen worden bereikt, groter wordt naarmate meer theoretische en empirische ondersteuning voor de veronderstellingen wordt gevonden.¹⁵⁵

We beperken ons tot de veronderstellingen die van toepassing zijn op de belangrijkste gedragsmechanismen die de Aanwijzing tracht te activeren en die mogelijk een rol spelen bij de implementatie. Wanneer het gaat om de te activeren gedragsmechanismen kan de uitwerking van het recht op rechtsbijstand in de Aanwijzing worden begrepen vanuit de competentie van een bepaalde verdachte om zichzelf te verdedigen (wij spreken hierna van ‘procescompetentie’; zie paragraaf 4.3 voor nadere uitleg)¹⁵⁶ en het

153 De werking van de Aanwijzing is mede afhankelijk van het optreden van het Openbaar Ministerie en de Raad voor Rechtsbijstand. Aangezien de Aanwijzing niet direct betrekking heeft op het handelen van deze partijen, zullen zij in dit hoofdstuk buiten beschouwing worden gelaten.

154 Leeuw, 2008.

155 Zie onder meer: Leeuw et al., 1989 en Leeuw; van Gils & Kreft, 1999.

156 Mumley, Tillbrook & Grisso, 2003.

proces van informatieverwerking van verdachten dat zich daarbij afspeelt.¹⁵⁷ Gesteld zou kunnen worden dat de Aanwijzing is gericht op het verbeteren van het begrip en de verwerking van de processuele informatie en de situatie waarin verdachten zich bevinden, om hen zodoende beter voor te bereiden op het strafproces. Aangenomen wordt dat aangehouden verdachten daarbij behoefte hebben aan uitleg en advies over hun situatie, het strafproces en de mogelijke procesposities.

De gedachte dat de mate van door de autoriteiten georganiseerde en gefinancierde rechtsbijstand en de mogelijkheid afstand te doen van die rechtsbijstand niet voor alle verdachten in alle zaken gelijk hoeft te zijn, kan eveneens worden begrepen vanuit deze gedragsmechanismen. Op basis van het informatieverwerkingsproces van aangehouden verdachten kan in de eerste plaats worden beargumenteerd dat zowel de mate waarin de rechtsbijstand door de autoriteiten wordt georganiseerd en gefinancierd als de mogelijkheid afstand te doen afhankelijk moeten worden gemaakt van de ernst van het misdrijf en/of de complexiteit van de zaak. In de tweede plaats blijken bepaalde categorieën van verdachten (zoals jongeren, personen met verstandelijke beperking, slechthorenden en analfabeten) minder capaciteiten te hebben om terecht te staan.¹⁵⁸ Op basis van deze gedachte kan worden beargumenteerd dat de mate van door de autoriteiten georganiseerde en gefinancierde rechtsbijstand en de mogelijkheid afstand te doen van die rechtsbijstand afhankelijk moeten worden gemaakt van de kwetsbaarheid van de verdachte.

We zullen in dit hoofdstuk relevante theoretische inzichten uit de (sociale) psychologie, de bestuurskunde en de rechtspsychologie gebruiken om na te gaan in welke mate de veronderstellingen met betrekking tot de te activeren gedragsmechanismen en met betrekking tot de gedragsmechanismen die een rol spelen bij de implementatie, door wetenschappelijke kennis worden ondersteund. Het doel daarbij is niet een volledig overzicht van de literatuur uit de verschillende wetenschapsgebieden te geven, maar gericht op zoek te gaan naar theoretische inzichten en empirische bevindingen die kunnen worden gebruikt bij de evaluatie van de veronderstellingen.

Wanneer het gaat om de empirische bevindingen zullen we sterk leunen op de kennis die bestaat over de invoering van rechtsbijstand bij het politieverhoor in Engeland en Wales in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw.¹⁵⁹ Veel informatie van dat invoeringsproces is beschikbaar over uiteenlopende factoren die van invloed kunnen zijn op de effectiviteit van rechtsbijstand rondom het politieverhoor. De evaluatie op basis van empirische bevindingen zal dan ook in sterke mate berusten op een confrontatie van de veronderstellingen met de ervaringen uit Engeland en Wales.¹⁶⁰ Het is daarbij van belang de verschillen tussen de overzeese en de Nederlandse situatie in

¹⁵⁷ Hollander-Blumhoff, 2007.

¹⁵⁸ Mumley et al., 2003; Nicholson & Kugler, 1991.

¹⁵⁹ Het overgrote deel van het onderzoek dateert van eind jaren tachtig, begin jaren negentig. Veel daarvan is moeilijk of niet verkrijgbaar in Nederland. Om die reden is veelvuldig gebruikgemaakt van het rapport van David Brown uit 1997, waarin al het beschikbare onderzoek tot die tijd reeds is besproken.

¹⁶⁰ Het meeste onderzoek heeft betrekking op Engeland en Wales, een enkel onderzoek op Noord-Ierland. In de hiernavolgende tekst zal steeds worden verwezen naar Brits onderzoek.

het oog te houden. Engeland kende destijds geen Aanwijzing en geen Salduz-rechtspraak. Wel kende Engeland een serie van rechterlijke dwalingen¹⁶¹ en, net als Nederland nu, een plotselinge verandering in de praktijk van de politieverhoren. Een nieuw juridisch, logistiek en financieel systeem moest worden opgezet om de advocaat aan het politiebureau te krijgen, politie en advocatuur moesten de uitgangspunten van de rechtsbijstandverlening in hun dagelijkse werkwijze en bestaande routines zien over te nemen, de verdachte moest worden voorgelicht en de reikwijdte van de rol van de advocaat moest worden vormgegeven.

De evaluatie van de beleidstheorie zullen we per betrokken partij indelen. Dat betekent dat we in paragraaf 4.2 de afwegingen met betrekking tot het handelen van verdachten zullen behandelen. In paragraaf 4.2.1 worden de begrippen procescompetentie en de informatieverwerking van verdachten verduidelijkt en wordt besproken waarom deze begrippen voor de evaluatie van de beleidstheorie van belang zijn. Daarna worden in paragraaf 4.2.2 de begrippen procescompetentie en informatieverwerking van verdachten gebruikt om te verklaren waarom is gekozen voor het differentiëren van de georganiseerde en gefinancierde rechtsbijstand naar ernst van het misdrijf. In paragraaf 4.2.3 worden de begrippen gebruikt om te verklaren waarom is gekozen voor het differentiëren van de mogelijkheid om afstand te doen naar complexiteit van de zaak gecombineerd met de ernst van het misdrijf. Als laatste zullen we de begrippen gebruiken voor de verklaring waarom is gekozen voor differentiatie in verhoorbijstand en de mogelijkheid afstand te doen naar leeftijd van de verdachten en naar de verstandelijke beperkingen of cognitieve functiestoornissen van verdachten. In paragraaf 4.3 worden de afwegingen met betrekking tot de implementatie binnen de politie nader bekeken. De afwegingen met betrekking tot de implementatie binnen de advocatuur worden in paragraaf 4.4 geëvalueerd.

Binnen elke paragraaf wordt min of meer dezelfde structuur gehanteerd. In de eerste plaats zal kort uiteen worden gezet wat de gedachte¹⁶² achter de te behandelen afwegingen is. Daarna wordt ingaan op de mate waarin voor deze gedachte theoretische ondersteuning kan worden gevonden door deze te koppelen aan de kennis over de procescompetentie en informatieverwerking van verdachten. Dan zal specifiek worden bekeken wat de ervaringen in de Britse situatie zijn. Op basis van deze stappen per paragraaf komen we uiteindelijk tot een conclusie met betrekking tot de mate waarin de belangrijkste veronderstellingen achter de Aanwijzing door theoretische inzichten en empirische bevindingen worden ondersteund. Hierbij zullen we ook nagaan of de afwegingen logisch consistent zijn. Het hoofdstuk sluiten we af met een algemene conclusie over hoe aannemelijk het is dat met de Aanwijzing de beoogde doelen bereikt zullen worden.

161 Brown, 1997.

162 In de beleidstheorie, uiteengezet in het vorige hoofdstuk, zijn bij deze gedachten de specifieke veronderstellingen geëxpliciteerd.

4.2 DE VERDACHTE

4.2.1 *Procescompetentie en informatieverwerking: het belang van een duidelijke uitleg in de vroege fasen van het onderzoek*

De verdachte heeft in het Nederlandse strafproces van oudsher een positie die eerder omschreven kan worden als onderzoeksobject dan als partij in het strafproces. De verdachte wordt primair beschouwd als bron van informatie en zijn belangen worden geacht te worden beschermd door de officier van justitie als leider van het opsporingsonderzoek.¹⁶³ Het zwijgrecht van de verdachte – dat kan worden gezien als essentieel voor de autonome positie van de verdachte binnen het strafproces – is dan ook niet zonder slag of stoot in het Wetboek van Strafvordering opgenomen,¹⁶⁴ en het recht op een raadsman die kan voorlichten over het gebruik van dat zwijgrecht tijdens het politieverhoor bestond tot voor kort niet. Met de op de Salduz-rechtspraak gebaseerde Aanwijzing wordt nu de mogelijkheid geboden aan de aangehouden verdachte om voor het eerste verhoor voorgelicht te worden over zijn zwijgrecht in het bijzonder en zijn procespositie in het algemeen. Dat zou ertoe moeten leiden dat verdachten bewuster gebruik (of geen gebruik) kunnen maken van hun zwijgrecht, en aldus een sterkere positie in dat strafproces innemen. De gedachte hierachter is dat een verdachte zich vooral na de aanhouding in een kwetsbare positie bevindt.¹⁶⁵ Voor aangehouden verdachten is het moeilijk informatie te vergaren, te begrijpen en te verwerken.¹⁶⁶ Daarbij komt dat juist die vroege fase van de opsporing van wezenlijk belang is voor het verzamelen van bewijs en dat beslissingen die de verdachte dan neemt bepalend zijn voor het verdere verloop van de procedure, en dat regels omtrent bewijs steeds complexer worden.¹⁶⁷ Na de aanhouding hebben verdachten, kortom, juist behoefte aan juridische bijstand.

De gedachte van de noodzaak van een geïnformeerde verdachte kan nader worden uitgewerkt op basis van een concept dat een rol speelt bij de berechting van verdachten met een psychische stoornis. Ten aanzien van dergelijke verdachten geldt grof gesteld – wij gaan niet in op de juridische finesses, die per jurisdictie bovendien verschillen, maar lenen slechts het concept achter de regels – dat zij niet berecht mogen worden als zij niet in staat zijn hun berechting te begrijpen. In het Amerikaanse strafrecht wordt gesproken van ‘adjudicative competence’.¹⁶⁸ ‘Adjudicative competence’ is opgebouwd uit twee belangrijke dimensies. In de eerste plaats verwijst het concept naar het feitelijk begrip dat verdachten hebben van het strafproces. Daarnaast verwijst het concept naar de competentie van verdachten om het belang en de consequenties

163 Brants, 2011; Cape, Hodgson, Prakken & Spronken, 2007.

164 Stevens, 2005.

165 Zie onder meer: Boksem, 2007; Borgers, 2009.

166 Fenner, Gudjonsson & Clare, 2002.

167 Alschuler, 1975; Boksem, 2007; EHRM 27 november 2008, application no. 36391/02, (Salduz tegen Turkije), r.o. 54; Stapert, 2009; vergelijk ook de noot van Reijntjes bij EHRM 24 september 2009, appl. no. 7025/04 (Pishchalnikov t. Rusland), NJ 2010, 91.

168 Zie hiervoor: Bonnie, 1992; 1993; Cooper & Grisso, 1997; Nicholson & Norwood, 2000.

van verschillende beslissingen te begrijpen.¹⁶⁹ Gesteld kan worden dat de gedachtegang achter het concept eveneens kan worden toegepast op verdachten zonder psychische stoornis. Ook voor hen geldt immers dat zij binnen het strafproces beslissingen moeten nemen over hun positie en hun verdediging, waarbij een zeker begrip van dat strafproces en hun positie daarin is vereist. Het concept 'adjudicative competence' zouden wij hier dan ook in meer algemene zin willen gebruiken, en in dat kader willen vertalen met 'procescompetentie'. De procescompetentie van de aangehouden verdachte houdt dan in dat de verdachte begrip moet hebben van zijn zwijgrecht en zijn recht op rechtsbijstand teneinde een keuze te kunnen maken met betrekking tot de vraag of hij een beroep wil doen op dat recht op rechtsbijstand. Die keuze is immers complex en uiteindelijk bepalend voor het verloop en de afloop van de procedure.

In Nederland is weinig empirisch bekend over hoe verdachten het strafproces beleven, in hoeverre zij begrijpen wat er gebeurt en waar zij – in termen van (juridische) bijstand – behoefte aan hebben.¹⁷⁰ Internationaal onderzoek beschrijft de verdachte als een passieve toekijker die weinig begrip heeft van het strafproces en wiens wensen en verwachtingen dan ook vooral door zijn raadsman worden geleid.¹⁷¹ Meer recent onderzoek schetst op basis van surveys onder verdachten echter het beeld dat een groot deel van de verdachten zegt te weten wat hun overkomt (40%; en daarbij denkt 27% te weten wat er gebeurt), en aangeeft de advocaat zelf te willen kunnen kiezen. Mogelijk duidt dit op een ontwikkeling in het begrip en bewustzijn van verdachten tijdens het opsporingsonderzoek die gerelateerd kan worden aan initiatieven die de rechtspositie van verdachten moeten versterken. Overigens blijkt het begrip van de situatie minder te zijn onder etnische minderheden en onder verdachten die een andere moedertaal hebben dan de taal van het land waarin ze zijn aangehouden.¹⁷²

Er is in de literatuur meer bekend over de relatie tussen het begrip van de informatie over rechtsbijstand en de manier waarop en de context waarbinnen die informatie over rechtsbijstand aan verdachten wordt verstrekt. Dit geldt met name voor de cautie waarmee de verdachte krijgt medegedeeld wat zijn rechten zijn. Het merendeel van de verdachten, maar ook de populatie als geheel, blijkt de betekenis van de gegeven cautie niet volledig te begrijpen.¹⁷³ Brits onderzoek naar de ervaringen met PACE laat zien dat het van belang is dat verdachten begrijpen wat hun recht inhoudt. Naar voren is gekomen dat de keuze gebruik te maken van rechtsbijstand afhankelijk is van de informatie of de rechtsbijstand gratis is,¹⁷⁴ of dat bijvoorbeeld een ademanalyse niet wordt vertraagd door het krijgen van rechtsbijstand.¹⁷⁵ Daarbij laat recenter onderzoek zien dat een relatief groot deel van de verdachten in de veronderstelling was

169 Mumley et al., 2003; Bonnie, 1992.

170 Studies die het perspectief van de verdachte laten zien, hebben met name betrekking op het gevangeniswezen: Enschede, 1961; Moerings, Boone & Franken, 2008; Rijkssen, 1958.

171 Bottoms & McLean, 1976; McConville, Hodgson, Bridges & Pavlovic, 1994.

172 Kemp & Balmer, 2008; Kemp, 2010.

173 Fenner, Gudjonsson & Clare, 2002; Rogers, Harrison, Shuman, Sewell & Hazelwood, 2007; Shepherd, Mortimer & Mobasher, 1995.

174 Brown, 1997; Brown, Ellis, Larcombe, 1992.

175 Philips & Brown, 1998: 64.

dat de advocaat van de politie was.¹⁷⁶ Wanneer verdachten de mededeling over en inhoud van het recht op rechtsbijstand niet begrijpen, bestaat het risico dat ze daarvoor keuzes maken die niet in hun belang zijn. Ook dit kan terug worden gevoerd op het mechanisme dat verdachten moeite hebben met het verwerken van de informatie over het strafproces. De invloed van de informatievoorziening op de keuze van verdachten blijkt tot slot uit veranderingen in het gebruik van het zwijgrecht na wijzigingen in de cautie. Sinds de cautie als gevolg van wetgeving uit 1994 in Engeland ook de mededeling inhoudt dat aan het zwijgen gevolgen kunnen worden verbonden, maken verdachten minder vaak gebruik van hun zwijgrecht.¹⁷⁷ Dit duidt erop dat de inhoud en manier waarop de rechten worden meegedeeld van invloed zijn op de mate waarin verdachten gebruikmaken van hun rechten.

4.2.2 *Procescompetentie en financiering: differentiatie naar de ernst van het misdrijf*

Overheden hebben verplichtingen om de rechten van aangehouden verdachten op een eerlijk proces te garanderen.¹⁷⁸ De Aanwijzing voorziet hierin door het recht op rechtsbijstand voor aangehouden verdachten praktisch mogelijk te maken. Het uitgangspunt daarbij is dat, voor het waarborgen van het recht op een eerlijk proces, verdachten zo snel mogelijk na de aanhouding in de gelegenheid moeten worden gesteld met een advocaat te overleggen. De vraag is hoeveel inspanning – in dit onderzoek verstaan we hieronder het organiseren en financieren van de rechtsbijstand – daarbij van de autoriteiten kan worden verwacht. Bij de uitwerking van de Aanwijzing is men ervan uitgegaan dat de rechtsbijstand niet in alle zaken door de autoriteiten hoeft te worden georganiseerd en gefinancierd. Het wordt met andere woorden niet nodig geacht dat de autoriteiten in alle gevallen dezelfde inspanning moeten leveren om aan hun verplichting te voldoen. Differentiatie vindt in de Aanwijzing plaats op drie manieren die uiteindelijk tot uitdrukking zijn gebracht in de verdeling van zaken in de A-, B- en C-categorie. In de eerste plaats worden in de Aanwijzing de organisatie en financiering van de rechtsbijstand gedifferentieerd naar ernst van het misdrijf. De ernst van het misdrijf wordt ingevuld aan de hand van het onderscheid ‘geen voorlopige hechtenis mogelijk’ (C-categorie) en de verdachte moet de rechtsbijstand zelf regelen tegenover ‘wel voorlopige hechtenis mogelijk’ (A- en B-categorie) en de rechtsbijstand wordt door de autoriteiten georganiseerd en gefinancierd. De aannemelijkheid van deze keuze zal in deze paragraaf worden besproken.

De keuze om de rechtsbijstand in zaken in de A- en B-categorie door de autoriteiten te laten organiseren en financieren blijkt in eerste opzicht gebaseerd te zijn op praktische argumenten: de financiële kosten moeten beheersbaar worden gehouden en de opsporing mag niet te veel worden gehinderd. Maar de keuze om de organisatie en

¹⁷⁶ Kemp & Balmer, 2010: 44.

¹⁷⁷ Het sterkst daalde dit deel in groepen die voorheen het meest gebruikmaakten van hun zwijgrecht: verdachten die werden vastgehouden in de omgeving Londen, verdachten die advies van hun advocaat hadden gehad, negroïde verdachten, en verdachten van de meer ernstige delicten, Bucke, Street & Brown, 2000.

¹⁷⁸ Cape et al., 2007.

financiering van rechtsbijstand afhankelijk te maken van de ernst van het misdrijf kan eveneens worden gekoppeld aan het in de vorige paragraaf beschreven idee dat verdachten niet altijd voldoende capaciteiten hebben om binnen het strafproces weloverwogen moeilijke beslissingen te nemen. In het geval van ernstige misdrijven staat er voor verdachten veel op het spel waardoor verkeerde beslissingen grote consequenties voor de verdachten kunnen hebben.

Brits onderzoek laat zien dat verdachten van ernstige misdrijven vaker gebruikmaken van rechtsbijstand door een advocaat.¹⁷⁹ De ernst van het misdrijf lijkt voor verdachte dus een afweging te zijn om gebruik te maken van rechtshulp. Er is echter weinig bekend over de motieven die verdachten hierbij hebben. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat verdachten van ernstige misdrijven vaker met justitie in aanraking zijn geweest en dus ervaring hebben met rechtsbijstand van een advocaat. Het is ook mogelijk dat het niet zozeer de ervaring met het strafproces is maar dat verdachten van ernstige misdrijven zelf inzien dat er voor hen veel op het spel staat en het daarom verstandig is een advocaat in de arm te nemen. We hebben weinig wetenschappelijke bevindingen gevonden over de relatie tussen de ernst van het misdrijf en de capaciteiten van verdachten om tijdens het strafproces beslissingen te nemen.

Niettemin zou op basis van de beschikbare bevindingen kunnen worden beredeneerd dat het nemen van beslissingen binnen het strafproces voor verdachten moeilijk kan zijn, dat de consequenties van die beslissingen groter zullen zijn in het geval van ernstige misdrijven, dat verdachten daarom juist in die gevallen een beroep doen op rechtsbijstand en dat we daarmee enige ondersteuning vinden voor de keuze om die rechtsbijstand juist in die ernstige gevallen door de autoriteiten te laten organiseren en financieren.

4.2.3 *Procescompetentie en afstand: differentiatie naar complexiteit van de zaak gecombineerd met de ernst van het misdrijf*

Differentiatie in het recht op rechtsbijstand wordt in de Aanwijzing in de tweede plaats bereikt door verdachten onder bepaalde omstandigheden de mogelijkheid te geven afstand te doen van het recht op de door de autoriteiten georganiseerde en gefinancierde rechtsbijstand. De grenzen worden hier gelegd bij de complexiteit van de zaak in combinatie met de ernst van het misdrijf. In het geval dat voorlopige hechtenis mogelijk is, worden enkele omstandigheden geformuleerd waaronder door de meerderjarige verdachte geen afstand mag worden gedaan. Deze omstandigheden zijn gebaseerd op de strafbedreiging (12 jaar of meer), of grootschalig opsporingsonderzoek is/wordt gedaan (TGO of georganiseerde criminaliteit) en of het maatschappelijk gezien een gevoelige zaak betreft. De keuze om de mogelijkheid tot afstand doen te differentiëren kan eveneens worden begrepen vanuit de capaciteiten die verdachten hebben om beslissingen gedurende het strafproces te nemen en het informatieverwerkingsproces dat daarbij speelt.

¹⁷⁹ Kemp, 2010; Kemp & Balmer, 2008.

Om beslissingen weloverwogen te kunnen nemen, is het van belang dat verdachten begrip hebben van het strafproces en voldoende capaciteiten hebben om het belang en de consequenties van hun beslissingen te begrijpen.¹⁸⁰ De gedachte van de Aanwijzing lijkt erop te berusten dat het voor verdachten moeilijker te begrijpen is wat er gebeurt en wat het belang en de consequenties van hun handelingen zijn wanneer het misdrijf ernstiger is of de zaak complexer. Een wetenschappelijke ondersteuning voor deze gedachte kan in twee stappen worden beredeneerd. In de eerste plaats blijkt de mate waarin verdachten in staat zijn beslissingen te nemen samen te hangen met de beschikbare informatie, de inschatting van de situatie, zoals het bewijsmateriaal dat de politie heeft en de mogelijke uitkomst van het strafproces, maar eveneens met persoonskenmerken zoals onzekerheid, ontkenning en risicopreferenties van verdachten.¹⁸¹ In de tweede plaats zullen deze factoren het informatieverwerkingsproces in het geval van ernstige misdrijven en complexe zaken dusdanig beïnvloeden dat verdachten moeilijker weloverwogen beslissingen kunnen nemen. Er is echter weinig empirisch bekend over de relatie tussen beide. Uit de bevinding dat veel mensen de cautie niet of gedeeltelijk begrijpen,¹⁸² zou wel de verwachting kunnen worden afgeleid dat het nog moeilijker te begrijpen is wat er gebeurt in het geval een uitgebreid opsporingsonderzoek – en daarmee samenhangend een complexe bewijsvoering – naar de verdachte wordt uitgevoerd. Omdat de consequenties voor verdachten in het geval van ernstige misdrijven ingrijpendere zullen zijn, ondersteunt het bovenstaande de keuze om verdachten van de zwaarste misdrijven geen afstand van hun recht te laten doen.

In het geval van minder zware delicten waarbij voorlopige hechtenis is toegelaten, worden verdachten echter geconfronteerd met een keuze over het al dan niet een beroep doen op rechtsbijstand. De vraag is dan in hoeverre verdachten van een zaak in de B-categorie hiertoe in staat zijn. Hiervoor kunnen we te rade gaan bij Brits onderzoek inzake het doen van afstand. Opvallend is dat verdachten van ernstige misdrijven eerder zeggen te weten wat er gebeurt dan verdachten van minder ernstige misdrijven.¹⁸³ Mogelijk heeft dit te maken met het gegeven dat verdachten van ernstige misdrijven vaker gebruik blijken te maken van rechtsbijstand door een advocaat dan verdachten van minder ernstige misdrijven. Zij hebben dus uitleg en advies van een advocaat gekregen. Relevant is voorts dat het doen van afstand afhankelijk blijkt te zijn van een factor die niet direct met de zaak te maken heeft: verdachten willen zo snel mogelijk worden vrijgelaten.¹⁸⁴ De tijd die verstrijkt tussen de aanhouding en de

180 Mumley et al., 2003; Bonnie, 1992.

181 Zie onder meer Bibas, 2004 en Birke, 1999. Deze literatuur over het besluitvormingsproces van verdachten heeft voornamelijk betrekking op onderhandelingen over strafvermindering bij schuld-bekennung (plea bargaining) en het blijft moeilijk in te schatten in hoeverre deze van toepassing is op beslissingen in een bredere context tijdens het strafproces. Het is echter aannemelijk dat betreffende mechanismen op meer stadia en beslismomenten in het strafproces spelen dan alleen bij onderhandelingen over strafvermindering.

182 Fenner, Gudjonsson & Clare, 2002; Rogers, Harrison, Shuman, Sewell & Hazelwood, 2007; Shepherd, Mortimer & Mobasheri, 1995.

183 Kemp & Balmer, 2008; Kemp, 2010.

184 Skinnis, 2009a; 2009b; 2010.

consultatie (en wat de verdachte wordt verteld over de wachttijd, zie bij cautie) wordt daarmee van groot belang. Hebben verdachten een vooruitzicht op vrijlating op relatief korte termijn en duurt het wachten op een raadsman in verhouding daarmee naar hun gevoel te lang, dan zullen zij wellicht van de rechtsbijstand afzien.

Dit kan voor extra problemen zorgen in het geval van verwarde of onervaren verdachten die hun rechten niet kennen of begrijpen en hierdoor eerder afstand doen van hun rechten.¹⁸⁵ Dit zijn namelijk tevens de verdachten die over het algemeen ook het gevoeligst zijn voor manipulerende en suggestieve verhoortactieken¹⁸⁶ en dus het meeste profijt van rechtsbijstand zullen hebben.

Een ander probleem kan ontstaan als gevolg van het gegeven dat de Aanwijzing de complexiteit van de zaak koppelt aan de ernst van het misdrijf. Nu zal het in de praktijk zo zijn dat de ernst van het feit in veel gevallen samenhangt met de complexiteit van de zaak. Maar dat hoeft niet altijd het geval te zijn. Het kan zijn dat een verdenking van een simpel feit een buitengewoon complexe zaak oplevert. In een dergelijk geval biedt de Aanwijzing wellicht te weinig bescherming. Het omgekeerde kan echter ook het geval zijn. De gedachte achter de differentiatie in de mogelijkheid afstand van het recht op rechtsbijstand te doen, lijkt hiermee niet geheel logisch consistent te zijn.

4.2.4 *Procescompetentie, verhoorbijstand en afstand: differentiatie naar leeftijd en verstandelijke beperking of cognitieve functiestoornis*

De laatste wijze waarop rechtsbijstand in de Aanwijzing wordt gedifferentieerd is op basis van de kwetsbaarheid van de verdachte. De kwetsbaarheid van de verdachte wordt in de Aanwijzing ingevuld aan de hand van de leeftijd van de verdachte en in bepaalde omstandigheden de verstandelijke beperkingen van de verdachte. Op basis van de leeftijd wordt de rechtsbijstand op twee manieren gedifferentieerd. In de eerste plaats hebben minderjarige verdachten vanaf 12 tot en met 17 jaar recht op verhoorbijstand gekregen. In de tweede plaats wordt de mogelijkheid om afstand te doen van het recht op door de autoriteiten georganiseerde en gefinancierde rechtsbijstand, beperkt voor jeugdige verdachten en voor verdachten met een zwakkere geestesgesteldheid en/of minder cognitieve vermogens onder bepaalde omschreven omstandigheden.

De keuze om zowel verhoorbijstand als de mogelijkheid tot afstand doen te differentiëren naar leeftijd, sluit aan bij de gedachte dat jeugdigen hulp nodig hebben om enigszins volwaardig deel te kunnen nemen aan het strafproces. Hiertoe wordt een bijzondere verantwoordelijkheid bij de overheid gelegd door er te allen tijde voor te zorgen dat jeugdigen in staat worden gesteld hun rechten te verwezenlijken.¹⁸⁷ Een belangrijke aanname is dat jeugdigen hiervoor kennis en begrip moeten hebben van het strafproces.¹⁸⁸ Uitleg en advies van een advocaat over het strafproces en mogelijke proceshoudingen is dus zeker voor jeugdigen van belang.¹⁸⁹ Daarnaast bestaat de

185 Bridges & Sanders, 1990.

186 Kassin, Drizin, Grisso, Leo & Redlich, 2010; Moston & Fisher, 2007.

187 Liefwaard, Rap & Weijers, 2010.

188 Rajack-Talley, Talley & Tewksbury, 2005.

189 Liefwaard, Rap & Weijers, 2010.

gedachte dat jeugdige verdachten tijdens het verhoor (mentale) ondersteuning nodig hebben. Onderzoek laat zien dat jeugdige verdachten over het algemeen gevoelig zijn voor manipulerende en suggestieve verhoortactieken.¹⁹⁰ Toezicht op ongeoorloofde pressie en op de verslaglegging van de verklaring van de verdachten door een derde partij (advocaat of vertrouwenspersoon) is voor jeugdige verdachten een belangrijke aanvulling.

De gedachte dat jeugdigen meer rechtsbescherming nodig hebben, wordt ondersteund door wetenschappelijk onderzoek dat laat zien dat jeugdigen een beperkt besef hebben van de betekenis van het strafproces en de beslissingen die zij daarin kunnen nemen.¹⁹¹ Het abstracte denkniveau moet zich nog ontwikkelen, waardoor hun begrip van het strafproces met bijbehorende terminologie minimaal is¹⁹² en ze nog niet goed in staat zijn zich een voorstelling te maken van wat er gebeurt.¹⁹³ Veel studies laten zien dat leeftijd en opleiding een belangrijke rol spelen bij het begrip van de juridische terminologie, het strafproces en de verschillende rollen daarbinnen en dat dit begrip is gerelateerd aan de bekwaamheid die jeugdigen hebben om binnen het strafproces beslissingen te nemen en gebruik te maken van hun rechten.¹⁹⁴ Wel blijkt dat de kennis van jongeren over het rechtssysteem en de rollen daarbinnen toeneemt wanneer zij vaker in contact komen met justitie, maar dat die toename minimaal is¹⁹⁵ en dat de jongeren in verwarring raken door de verschillende rollen en verantwoordelijkheden.¹⁹⁶ Ook blijken jongeren vaak informatie aan de politie te geven over het misdrijf waarvan ze worden verdacht en afstand van hun rechten te doen in het geval dat is toegestaan.¹⁹⁷ Als laatste dient opgemerkt te worden dat in het bijzonder de jeugdigen die in aanraking komen met justitie vaak achterliggen in hun ontwikkeling.¹⁹⁸ Dit betreft als het ware een selecte groep van (normovertredende) jongeren van wie wordt aangenomen dat zij een verstoorde of beperkte verwerking hebben van sociale prikkels.¹⁹⁹ Brits onderzoek na PACE laat zien dat in het geval jeugdige verdachten hun rechten niet kennen of begrijpen, zij hierdoor eerder afstand doen van hun rechten.²⁰⁰ In het licht van de voorwaarde dat verdachten weloverwogen afstand van hun rechten moeten doen, kan worden beargumenteerd dat het juist deze verdachten zijn die een consultatiegesprek het hardst nodig hebben. De advocaat kan dan uitleggen wat de

190 Zie onder meer: Evans, 1993; Feld, 2006; McLachlan, Roesch & Douglas, 2010; Meyer & Reppucci, 2007.

191 Uit Beijerse, 2011; Evans, 1993; Grisso, 2000; Grisso, Steinberg, Woolard, Cauffman, Scott, Graham, Lexcen, Reppucci & Schwartz, 2003.

192 Helwig & Jasiobedzka, 2001; Otterspoor-Kousemaker, 1983.

193 Schuytplot, 1998.

194 Peterson-Badali, Abramovitch & Duda, 1997; Abramovitch, Higgins-Biss & Biss, 1993; Abramovitch, Peterson-Badali & Rohan 1995; Cashmore & Bussey, 1990; Grisso, 2000; Melton & Thompson, 1987; Rajack-Talley, Talley & Tewksbury, 2005; Saywitch, 1989; Saywitz, Jeanicke & Camparo, 1990; Warren-Leubecker, Tate, Hinton & Ozbek, 1989.

195 Grisso, 1981.

196 Rajack-Talley, Talley & Tewksbury, 2005.

197 Grisso & Pomictter, 1977; Ferguson & Douglas, 1970; Lawrence, 1983.

198 Liefwaard, Rap & Weijers, 2010.

199 Zie voor een uitgebreid overzicht van de literatuur Crick & Dodge, 1994; Clare & Gudjonsson, 1995.

200 Bridges & Sanders, 1990; Dixon, 1990; Littlechild, 1998; Pierpoint, 2008; Sanders et al., 1990.

rechten inhouden en aangeven waarom het wel of niet van belang kan zijn gebruik te maken van die rechten.

Met betrekking tot de kwetsbaarheid van verdachten is de beleidstheorie achter de Aanwijzing op drie onderdelen niet logisch consistent. Dit betreft in de eerste plaats het onderscheid in rechtsbijstandverlening tussen 12- tot en met 15-jarige verdachten enerzijds en 16- en 17-jarigen anderzijds. De wetenschappelijke bevindingen die hierboven zijn besproken, ondersteunen de gedachte dat jongeren meer rechtsbescherming nodig hebben dan volwassenen. Ze geven daarentegen geen ondersteuning voor het onderscheid tussen 12- tot en met 15-jarigen enerzijds en 16- en 17-jarigen anderzijds. 16- en 17-jarige verdachten mogen in dezelfde gevallen afstand doen als volwassenen, afhankelijk van de complexiteit van de zaak in combinatie met de ernst van het misdrijf. Zij krijgen in de Aanwijzing daarmee minder rechtsbescherming toegewezen dan de 12- tot en met 15-jarige verdachten. De vraag is echter of 16- en 17-jarigen daadwerkelijk meer inzicht in en begrip van het strafproces hebben dan jeugdigen van 12 tot en met 15 jaar. Onderzoek laat zien dat ook veel 16-jarige verdachten moeite hebben te begrijpen wat er gebeurt en wat er van hen wordt verwacht.²⁰¹ Opgemerkt moet worden dat de grenzen in het jeugdstrafrecht niet vanzelfsprekend zijn en voor discussie vatbaar zijn.²⁰²

In de tweede plaats is de beleidstheorie achter de Aanwijzing niet logisch consistent wat betreft de gedachte achter het onderscheid in rechtsbijstandverlening tussen jeugdige verdachten enerzijds en verdachten met een verstandelijke beperking of cognitieve functiestoornis anderzijds. In de Aanwijzing is ervoor gekozen alleen jeugdige verdachten als kwetsbare groep het recht op verhoorbijstand te geven. Mensen met een (lichte) verstandelijke beperking hebben echter vaak problemen met sociaal contact, kunnen moeilijk omgaan met onbekende situaties, hebben een beperkt taalbegrip en kunnen vragen en uitspraken van anderen vaak moeilijk interpreteren.²⁰³ Dit maakt dat verdachten met minder verstandelijke capaciteiten veel moeite hebben met het strafproces en met het opsporingsonderzoek en het politieke verdachtenverhoor in het bijzonder.²⁰⁴ Het lijkt dan ook moeilijk te beargumenteren om bij deze kwetsbare groep minder eisen te stellen dan bij jeugdige verdachten. Los hiervan is het echter (voor de politie) moeilijk vast te stellen of een verdachte verstandelijke beperkingen heeft.²⁰⁵ Rechtsbijstandverlening zwaarder inzetten voor verdachten met een verstandelijke beperking of cognitieve functiestoornis heeft alleen dan effect wanneer de politie voldoende in staat is deze verdachten te herkennen.

In de derde plaats is in de uitwerking van de Aanwijzing geen rekening gehouden met andere kwetsbare groepen van verdachten, zoals verdachten die niet kunnen lezen, verdachten die de Nederlandse taal niet of slecht machtig zijn en verdachten die problemen hebben met zien, horen en/of praten. Problemen met de Nederlandse taal wor-

201 Schuytplot, 1998.

202 Bol, 1991; Nijboer, 2005.

203 Moonen, de Wit & Hoogeveen, 2011.

204 Appelbaum & Appelbaum, 1994; Clare & Gudjonsson, 1995; Fennell, 1994; Gudjonsson, 2010; Herrington & Roberts, 2012; Roberts & Herrington, 2011.

205 Herrington & Roberts, 2012; Moonen, de Wit & Hoogeveen, 2011.

den opgelost met informatiefolders over het recht op rechtsbijstand die in veel talen zijn gedrukt. Maar hoe omgegaan moet worden met slecht lezende, slecht horende, slecht pratende en slecht ziende verdachten, wordt in de Aanwijzing niet uitgewerkt. Afsluitend kan worden opgemerkt dat de Aanwijzing met name een juridische benadering lijkt te volgen wanneer het de jeugdige verdachten betreft. De mogelijkheid bestaat dat deze juridische benadering de meer pedagogische benadering met alternatieve vormen van afdoening (zoals Halt-verwijzingen) ondermijnt.²⁰⁶ Deze verwachting komt voort uit het gegeven dat de jeugdige verdachte voor een Halt-verwijzing een bepaalde vorm van medewerking dient te betrachten. Het perspectief voor de jeugdige verdachte is dat hij dan snel van de zaak en de onzekerheid af is en bij een goede afronding voorkomt een strafblad te krijgen. De snelle afhandeling en de gevraagde medewerking verdragen zich echter niet goed met het krijgen van consultatie- dan wel verhoorbijstand. De rechtsbijstandverlening vertraagt immers en kan er bovendien toe leiden dat de verdachte op advies van zijn advocaat niet wil meewerken. Dat dit een reële consequentie kan zijn, volgt uit bevindingen van Brits onderzoek naar alternatieve afdoeningsmodaliteiten, weliswaar in een breder perspectief. Uit dat onderzoek is naar voren gekomen dat er zoiets bestaat als een proces van 'processing suspects', waarin vanaf het moment van aanhouding elke beslissing de volgende beslissing beïnvloedt.²⁰⁷ Het recht van een verdachte op rechtsbijstand is een onderdeel van de keten en kan op verschillende manieren invloed hebben op de daaropvolgende beslissing(en). Zo zijn het al dan niet doen van een beroep op rechtsbijstand, het vervolgens bekennen dan wel zwijgen door de verdachte, en het ten slotte al dan niet vervolgen van een verdachte met elkaar verbonden.²⁰⁸ In het geval van een jeugdige verdachte zou dit kunnen betekenen dat hij voor de verdenking van een bepaald feit rechtsbijstand krijgt op grond van de Aanwijzing, als gevolg daarvan besluit te zwijgen (al dan niet op advies van zijn raadsman) en daardoor niet in aanmerking komt voor een afdoening via Halt.

4.3 PRAKTISCHE AFWEGINGEN EN IMPLEMENTATIE BINNEN DE POLITIE

Belangrijke voorwaarden voor de effectiviteit van de Aanwijzing zijn de implementatie van de nieuwe regels en de wijze waarop opsporingsambtenaren ermee omgaan. De Aanwijzing betreft een set van regels die opsporingsambtenaren moeten volgen om ervoor te zorgen dat aangehouden verdachten gebruik kunnen maken van hun recht op rechtsbijstand. Uit de beleidstheorie kan worden afgeleid dat weinig veronderstellingen worden gemaakt over de wijze waarop door de Aanwijzing het handelen van opsporingsambtenaren wordt beïnvloed. Aangenomen lijkt te worden dat een Aanwijzing uitgegeven door het College van Procureurs-Generaal leidend is voor het handelen van de politie en dus zal worden uitgevoerd. Er zijn echter theoretische

²⁰⁶ Quint, 2010; 2011.

²⁰⁷ Philips & Brown 1998, p. 194.

²⁰⁸ Philips & Brown 1998, hoofdstuk 6.

sche inzichten waaruit kan worden afgeleid dat een hiërarchische invoering van of verandering in beleid lang niet altijd wordt uitgevoerd zoals door beleidsmakers is uitgedacht. Met name uitvoerders van publieke diensten, waaronder politieambtenaren, hebben veel discretionaire ruimte en autonomie bij het nemen van beslissingen.²⁰⁹ De regels in de vorm van de Aanwijzing dienen als kader en geven richtlijnen, maar daarbinnen hebben opsporingsambtenaren een grote mate van vrijheid om te bepalen op welke manier zij die regels toepassen. Deze grote mate van vrijheid bij het nemen van beslissingen zorgt ervoor dat politieambtenaren invulling geven aan het uit te voeren beleid. Dit kan enerzijds het bereiken van de beoogde doelen bevorderen en anderzijds het bereiken van de doelen tegengaan.²¹⁰

Het is kortom niet vanzelfsprekend dat de werkvloer beleid uitvoert zoals de beleidsmakers het hadden bedacht. De complexiteit van de regeling geeft aanleiding te veronderstellen dat dit ook bij de Aanwijzing het geval zou kunnen zijn. Gegeven de voorwaarden van financiële beheersbaarheid en het zo min mogelijk hinderen van de opsporing is de Aanwijzing een complexe regeling geworden. Opsporingsambtenaren moeten bij elke aangehouden verdachte bepalen of de zaak als A-, B- of C-categorie behandeld dient te worden. Deze initiële keuze bepaalt de mate van rechtsbijstand die de verdachte krijgt. De keuze van de politie om een bepaalde verdachte in een bepaalde categorie te plaatsen heeft invloed op de vraag of de verdachte ook verhoor-bijstand krijgt (in geval van een jeugdige verdachte), of hij gefinancierde rechtsbijstand krijgt (niet in C), of de verdachte afstand kan doen, en de voorwaarden waaronder toch verhoord kan worden zonder voorafgaande consultatiebijstand (beide B). Of je door de politie wordt gezien als een jeugdige of anderszins kwetsbare verdachte, en welk strafbaar feit de politie ten grondslag legt aan je aanhouding, is dus in grote mate bepalend voor de verkregen rechtsbijstand.

Bij het maken van de keuzes heeft de opsporingsambtenaar als 'street-level ambtenaar' veel autonomie. Dat geldt in zijn algemeenheid maar dit kan eveneens worden aangenomen ten aanzien van het uitvoeren van de regels van de Aanwijzing. Voor het antwoord op de vraag wat de autonomie van de Nederlandse opsporingsambtenaar zou kunnen betekenen voor het nemen van beslissingen inzake de rechtsbijstand bij het verhoor, kan aansluiting worden gezocht bij Brits onderzoek. In dit onderzoek kunnen diverse factoren worden onderscheiden die van invloed kunnen zijn op de keuzes die de politie maakt. Van wezenlijk belang voor de uitvoering van 'van boven' opgelegde regels, is de acceptatie en internalisering van die regels.²¹¹ Nu de Aanwijzing een vrij rigoureuze en plotselinge verandering in een jarenlange aanhoudings- en verhoorpraktijk behelst, is het niet te verwachten dat de naleving ervan direct soepel zal gaan. Britse onderzoeksresultaten wijzen in dat verband op politie die rechtsbijstand ontmoedigt door op onwetendheid van verdachten in te spelen, de cautie heel snel voorleest of mompelt, informele verhoren in de politieauto afneemt of tussen de officiële verhoren door informatie lospeutert in onderonsjes met de verdachte.²¹²

209 Lipsky, 2010.

210 Zie bijvoorbeeld: Hill, 2003.

211 Sanders & Bridges, 1990.

212 Brown, 1997.

Recenter onderzoek laat tevens zien dat de inzet van alternatieve afdoeningsmogelijkheden is toegenomen.²¹³ De Britse politie lijkt hierin echter ook een ontwikkeling door te maken. Zo wordt het voorbeeld genoemd van jeugdige verdachten die na verloop van tijd steeds vaker een beroep doen op consultatiebijstand.²¹⁴ Dit wordt onder andere in verband gebracht met het feit dat politiemensen zich meer bewust zijn van de kwetsbare positie van jeugdige verdachten in detentie.²¹⁵ Ander recent onderzoek wijst er evenwel ook op dat de politie bij onzekerheid van de verdachte of hij een beroep moet doen op een advocaat, dit in ieder geval niet aanmoedigt, omdat agenten dit niet als hun taak beschouwen.²¹⁶ In de omgang van agenten met de rechtsbijstand zat kortom een ontwikkeling, maar een ruimhartige benadering is er na vele jaren nog steeds niet. Deze informatie is in het licht van de Aanwijzing relevant in die zin dat de politie verdachten in zaken in de B- of C-categorie zou kunnen ontmoedigen een beroep te doen op rechtsbijstand en in dat verband ook strategisch zou kunnen omgaan met de indeling in de verschillende categorieën. In meer algemene termen kan worden opgemerkt dat dit ook onbewust kan gebeuren. Het is maar de vraag of opsporingsambtenaren het wijzen op rechtsbescherming als hun taak zien en het in die zin tegenintuïtief is. In deze gevallen wordt minder bescherming geboden aan de verdachte dan de Aanwijzing beoogt.

Een andere factor die uitvoering van de Aanwijzing zoals bedoeld zou kunnen beïnvloeden, is de complexiteit van de te maken keuzes. De vraag kan worden gesteld of de politiepraktijk zich wel leent voor het nauwkeurig bepalen van de strafrechtelijke kwalificatie van een bepaald feitencomplex zo vlak na de aanhouding, als nog lang niet alle omstandigheden duidelijk zijn. Ook is het de vraag hoe eenvoudig het voor de politie zal zijn om verdachten met een verstandelijke beperking of cognitieve stoornis te herkennen. Brits onderzoek laat zien dat de politie daar veel moeite mee heeft.²¹⁷ Een mogelijk gevolg zou kunnen zijn dat de politie dan maar veiligheidshalve zaken hoger categoriseert dan noodzakelijk. Ook in deze situatie is geen sprake van bescherming op maat, maar is in tegenstelling tot de hierboven genoemde situatie sprake van meer bescherming dan de Aanwijzing beoogt. Dit zal financiële gevolgen hebben die gezien de gestelde voorwaarde van beheersbare financiële kosten niet wenselijk zijn. Tevens is de aanwezigheid van controle een relevante factor voor het nauwkeurig maken van keuzes door opsporingsambtenaren.²¹⁸ Zo wordt in Brits onderzoek gesuggereerd dat supervisie door een hoger geplaatste en juridisch opgeleide opsporingsambtenaar zou kunnen bijdragen aan een goed functioneren van het beleid omtrent rechtsbijstand.²¹⁹ In de Aanwijzing is die controle vooral aanwezig in de vorm van de hulpofficier van justitie. Hij is ten opzichte van de andere opsporingsambtenaren meer juridisch geschoold. Dat kan erop wijzen dat in de vereiste controle is voorzien.

213 Young, 2008.

214 Brown, 1989; Sanders, Bridges, Mulvaney & Croxlex, 1989; Brown et al., 1992.

215 Bucke & Brown, 1997.

216 Kemp, 2010.

217 Brown, 1997; Philips & Brown, 1998; Brookman & Pierpoint, 2003; Kemp, 2010.

218 Mastrofski, 2004; Sanders, 2008.

219 Brown, 1997.

Het tegendeel kan echter ook worden beweerd nu de hulpofficier nog wel steeds een politieman is en doorgaans deel uitmaakt van het team van opsporingsambtenaren. Controle van een figuur die meer op afstand staat, zoals de officier van justitie, is voorts minimaal nu hij in de Aanwijzing een figuur op afstand blijft. Slechts als wordt afgeweken van de standaardprocedures, moet hij worden gebeld. Door controle op afstand kan kortom niet worden gegarandeerd dat de keuzes van de politie zo uitvallen dat de Aanwijzing ook daadwerkelijk wordt nageleefd.

Bovendien blijkt uit het Britse onderzoek dat de politie regels omtrent de rechtsbijstand omzeilde of niet nakwam, mede omdat er geen eigen belang was om die regels na te komen.²²⁰ Ook dit is relevant in het licht van de Aanwijzing nu het de vraag is welk eigen belang de politie zal zien om conform de Aanwijzing te handelen. Uiteraard zal de politie evenmin willen dat zaken stuk gaan doordat een verdachte geen rechtsbijstand heeft gehad. De vraag is echter in hoeverre agenten daadwerkelijk worden geconfronteerd met zaken die stuk zijn gegaan als gevolg van hun onjuiste beslissingen inzake rechtsbijstand. De vragen of de Aanwijzing niet is nageleefd en welke consequenties daaraan moeten worden verbonden, worden doorgaans, pas lange tijd na een aanhouding, bij de rechter beslecht. De politie voelt het niet-naleven van de regels kortom niet direct. Dit betekent dat het automatisme 'ernstig feit en/of kwetsbare verdachte = (meer) rechtsbijstand' waar in de Aanwijzing van wordt uitgegaan, in de praktijk misschien niet zo automatisch werkt als de Aanwijzing beoogt. In andere woorden: de verwezenlijking van de veronderstellingen die terug te voeren zijn op de indeling in A-, B- of C-categorie is mede afhankelijk van de wijze waarop de werkvloer invulling geeft aan de in dat kader te maken keuzes.

4.4 PRAKTISCHE AFWEGINGEN EN RECHTSBIJSTANDVERLENING DOOR ADVOCATUUR EN VERTROUWENSPERSOON

4.4.1 *Consultatie- en verhoorbijstand verleend door een advocaat*

De Aanwijzing beschrijft vooral hoe de politie moet handelen vanaf het moment dat zij een verdachte heeft aangehouden. Daarbij zijn echter ook enkele regels opgesteld over wat van advocaten wordt verwacht. Zo moeten zij binnen 2 uur na de melding door de politie op het politiebureau zijn om een consultatiegesprek te voeren dan wel verhoorbijstand te verlenen, moeten ze zich aan de 'huisregels' van het politiebureau houden en dienen ze zich terughoudend op te stellen bij een verhoor van een minderjarige (zie bijlage F voor de gang van zaken als de raadsman bij het verhoor aanwezig is). Meer nog dan de opsporingsambtenaren hebben advocaten vanuit de aard van hun praktijk veel autonomie in hun werkzaamheden. In dit onderzoek kunnen met name de piketadvocaten als door de overheid betaalde 'street-level ambtenaren' worden beschouwd.²²¹ Dit geldt in mindere mate voor de gekozen advocaat die niet op de

²²⁰ Sanders & Bridges, 1990.

²²¹ Tremblay, 1992.

piketlijst staat en niet door de overheid maar door de verdachte zelf wordt betaald. Advocaten lijken in eerste opzicht dan ook veel vrijheid te hebben bij de invulling die zij aan de regels van de Aanwijzing kunnen geven. Bij verschillende veronderstellingen achter de Aanwijzing kan het autonome handelen van individuele advocaten de werking van de Aanwijzing en daarmee de effectiviteit van de rechtsbijstandverlening beïnvloeden.

In de eerste plaats zal het moeilijk worden rechtsbijstand te organiseren wanneer advocaten zich niet aan de praktische regels van de Aanwijzing (kunnen) houden. Verschillende factoren zijn daarbij van belang. Zo zou de aard van de praktijk van de advocaat van invloed kunnen zijn op het niet kunnen of willen meewerken volgens de logistiek van de Aanwijzing. Niet altijd zijn advocaten bereikbaar of onmiddellijk beschikbaar. Bezigheden in de rechtbank of het in gesprek zijn met een andere cliënt staan niet altijd toe dat een advocaat zijn werk direct uit handen laat vallen – als hij al telefonisch bereikbaar is – en zich naar het politiebureau spoedt. Brits onderzoek laat bijvoorbeeld zien dat de soepelheid waarmee meldingen de advocatuur bereiken (afhankelijk van wie belt wie en hoe laat en van de bereikbaarheid van advocaten), een knelpunt is in het realiseren van de rechtsbijstand.²²² Goede communicatie en bereikbaarheid zijn dus belangrijke voorwaarden om rechtsbijstandverlening mogelijk te maken. In de Aanwijzing wordt hiervoor een derde partij ingeschakeld, de piketcentrale. In de Nederlandse praktijk lijkt dit onvermijdelijk te zijn aangezien tevens de financiering via deze weg wordt georganiseerd. Wel bestaat het risico dat met de communicatie via een derde partij extra tijd is gemoeid, waardoor de maximale 2 uur wachttijd mogelijk voor problemen zorgt.

Uit Brits onderzoek is tevens naar voren gekomen dat een goede werkrelatie tussen politie en advocatuur een factor is die juist kan bijdragen aan de medewerking van de advocaat aan de efficiëntieregels van de Aanwijzing. Advocaten worden door de politie als indringer gezien, de politie beheerst de situatie.²²³ Als een advocaat zich vervolgens tijdens een verhoor al te actief opstelt, of als er meer in zijn algemeenheid spanningen ontstaan, dan bestaat de mogelijkheid dat de politie de advocaat de toegang tot de verdachte ontzegt.²²⁴ De dynamiek van de opsporingspraktijk kan dus zorgen voor minder vrijheid voor advocaten in hun handelen met betrekking tot de Aanwijzing dan in het eerste opzicht gedacht zou worden. Te weinig rekening houden met de opsporing kan negatieve consequenties hebben voor advocaten in hun mogelijkheden om rechtsbijstand te verlenen. Het gevolg hiervan kan zijn dat advocaten de weg van de minste weerstand kiezen teneinde een harmonieuze werkrelatie met de politie te behouden.²²⁵ Dit roept de vraag op in hoeverre daadwerkelijk verleende rechtsbijstand volgens de Aanwijzing samengaat met kwalitatief goed verleende rechtsbijstand.

De kwaliteit van de rechtsbijstand die advocaten kunnen en willen leveren is eveneens van verschillende factoren afhankelijk, die in meerdere en mindere mate door de

222 Bucke & Brown, 1997; Philips & Brown, 1998; Kemp, 2010.

223 Baldwin, 1993.

224 Kemp, 2010.

225 Brown, 1997; Baldwin, 1992b; McConville & Hodgson, 1993; McConville et al., 1994; Sanders et al., 1989; Irving & McKenzie, 1989.

Aanwijzing worden beïnvloed. Het eerder genoemde belang van een goede werkrelatie met de politie kan eveneens relevant zijn voor de kwaliteit van de inhoud van de door de advocaat gegeven rechtsbijstand.²²⁶ Het gaat hier dan om de veronderstelling dat met de rechtsbijstand van de advocaat de rechtspositie van de verdachte sterker wordt. Het versterken van die rechtspositie hangt echter niet alleen af van het krijgen van rechtsbijstand, maar ook van hoe adequaat die rechtsbijstand is. In Brits onderzoek wordt onder andere gerapporteerd dat de advocaten tijdens het verhoor vrij passief waren en in wezen geen goed besef hadden van wat hun taak tijdens een verhoor nu inhield.²²⁷ Deze passiviteit tijdens het verhoor is wellicht voor de politie prettig, maar hoeft vanuit het oogpunt van het bijstaan van de verdachte niet altijd goed te zijn. In één zaak kon de aanwezigheid van een advocaat zelfs een valse bekentenis en diensengevolge een gerechtelijke dwaling niet voorkomen.²²⁸ Buiten dat de passieve houding van de advocatuur tijdens het verhoor gerelateerd lijkt te zijn aan het behouden van een goede werkrelatie met de politie, zou de passieve houding ook te maken kunnen hebben met de wijze waarop de advocaat de taak opvat die hij volgens de Aanwijzing heeft gekregen. Uit Brits onderzoek volgt dat advocaten de nadruk leggen op de adviserende rol vóór het verhoor en tijdens het verhoor vooral letten op de rechtmatigheid van het verloop van het verhoor.²²⁹

Kwaliteit van rechtsbijstand is eveneens afhankelijk van de eerder genoemde aard van de praktijk van de advocaat. Het moeilijk in kunnen passen van de Salduz-bijstand in de dagelijkse praktijk zou ertoe kunnen leiden dat net als in Engeland ongekwalificeerde hulptroepen op de verdachte worden afgestuurd,²³⁰ dat de consultatiebijstand via de telefoon wordt afgehandeld²³¹ of wellicht dat het van de ernst van het delict afhangt in welke mate daadwerkelijk rechtsbijstand wordt verleend.²³² Het Britse onderzoek laat zien dat de kwaliteit van het gegeven advies sterk varieerde, dat het advies veelal kort was (een onderzoek rapporteert in de helft van de zaken een consultatie korter dan 10 minuten), en dat in een groot deel van de gevallen advies werd gegeven dat meeging met de wensen van de verdachte. Of dat een goed advies was in het licht van de feiten of de juridische elementen van de zaak, werd daarbij niet onder ogen gezien.²³³ Dit blijkt met name van belang te zijn in het geval van jeugdige verdachten. Om jeugdige verdachten goed te kunnen bijstaan dienen advocaten voldoende kennis te hebben van het jeugdstrafrecht en voldoende ervaring te hebben met jeugdzaken.²³⁴ Uit Brits onderzoek is tevens naar voren gekomen dat de duur van de consultatie sterk varieert en eveneens afhankelijk blijkt te zijn van de ernst van het

226 Baldwin, 1992b; Sanders et al., 1989; Irving & McKenzie, 1989; Dixon, 1991; McConville & Hodgson, 1993; McConville et al., 1994.

227 Baldwin, 1992b; Brown, 1997; Evans, 1993; McConville & Hodgson, 1993; Pearse & Gudjonsson, 1996.

228 R v. Paris, Abdullahi and Miller (1992) 97 Cr App Rep 99.

229 Baldwin, 1992b.

230 Brown, 1997; McConville & Hodgson, 1993; McConville et al., 1994.

231 Baldwin, 1992b; Brown, 1997; Sanders et al., 1989.

232 Brown, 1997.

233 Baldwin, 1992a ; Brown, 1997; McConville & Hodgson, 1993; McConville et al., 1994 ; Sanders et al., 1989.

234 Cape, 2011.

delict.²³⁵ Aannemelijk is dat advocaten eerder geneigd zijn telefonisch advies te geven in minder ernstige zaken. Ook worden bijvoorbeeld verhoren in geval van verdenking van een eenvoudige winkeldiefstal minder vaak bijgewoond dan verhoren in geval van verdenking van een overval.²³⁶ Hierbij is ook van belang dat uit onderzoek blijkt dat verdachten in minder ernstige zaken ook minder snel om advies vragen dan wanneer zij worden verdacht van een ernstig strafbaar feit.²³⁷

De inhoud en kwaliteit van het advies van de raadsman blijkt voorts afhankelijk te zijn van de informatie die hij heeft over de zaak. De Aanwijzing regelt niet in hoeverre de advocaat door de politie moet worden geïnformeerd over de zaak. Hoe meer een advocaat echter weet over een zaak, hoe gerichter hij advies kan geven. De politie is doorgaans niet geneigd veel informatie los te laten.²³⁸ In het geval de advocaat weinig weet, kan hij de verdachte moeilijk adviseren en zal hij in zijn advies het zekere voor het onzekere willen nemen en de verdachte doorgaans adviseren te zwijgen.²³⁹ Buiten dat dit de politie frustriert, is het ook niet in alle gevallen het beste voor de verdachte, bijvoorbeeld omdat de verdachte daardoor langer vast zal zitten.

Tot slot blijkt de kwaliteit van verleende rechtsbijstand afhankelijk te zijn van het vergoedingssysteem dat wordt gebruikt om de geleverde diensten te bekostigen.²⁴⁰ Ook dit kan gevolgen hebben voor de kwaliteit van de geleverde rechtsbijstand. Brits onderzoek laat zien dat de hoeveelheid tijd die in een advies wordt gestopt, of dat advies in persoon of telefonisch wordt gegeven, of en hoe lang een verhoor wordt bijgewoond, alle mede afhankelijk zijn van de vergoeding die daar tegenover staat.²⁴¹ Gezien de minimale vergoeding die inmiddels voor de rechtsbijstand wordt gegeven en gezien de reacties die dit in de advocatuur teweeg heeft gebracht,²⁴² bestaat het risico dat advocaten niet een maximale vorm van rechtsbijstand zullen verlenen.

4.4.2 *Verhoorbijstand verleend door een vertrouwenspersoon*

Met de Aanwijzing kan de minderjarige verdachte kiezen tussen verhoorbijstand verleend door een advocaat of verhoorbijstand verleend door een zogenoemde vertrouwenspersoon. De veronderstelling daarbij lijkt te zijn dat de vertrouwenspersoon tijdens het verhoor vooral mentale steun kan geven aan de minderjarige verdachte. De vertrouwenspersoon is in de vorm van de 'appropriate adult' bekend in (onder andere) het Verenigd Koninkrijk. De 'appropriate adult' verleent de minderjarige verdachte bijstand na zijn aanhouding bij diverse onderzoekshandelingen zoals fouillering, identificatieprocedures en het verhoor en heeft ook diverse rechten zoals het opvragen van informatie en het nemen van beslissingen met betrekking tot de gang

235 Bucke & Brown, 1997.

236 Brown, 1997.

237 Bottomley, Coleman, Dixon, Gill & Wall, 1991.

238 Brown, 1997; Brown et al., 1992; McConville & Hodgson, 1993; McConville et al., 1994.

239 Stevens & Verhoeven, 2010a.

240 Zie hiervoor onder meer: Kritzer, 2002; Kritzer, Felstiner, Sarat & Trubek, 1985.

241 Brown, 1997; Philips & Brown, 1997.

242 Zie hiervoor: Van der Laan, Rubriek DD 2011/30; Franken, 2009.

van zaken rondom de minderjarige op het politiebureau.²⁴³ Deze persoon is echter een onbekende in het Nederlandse jeugdstrafrecht. De vraag is dan ook of de vertrouwenspersoon in de praktijk uit de verf zal komen en of de verdachte daadwerkelijk de mentale steun krijgt die op deze wijze door de Aanwijzing wordt beoogd.

Uit Brits onderzoek komen twee problemen naar voren die de figuur van de vertrouwenspersoon ('appropriate adult') met zich meebrengt. Dit is in de eerste plaats de verhouding tussen de vertrouwenspersoon en de raadsman en de ruimte die daarbij voor de raadsman overblijft. In de Britse regeling heeft de vertrouwenspersoon een prominenter rol dan volgens de Nederlandse Aanwijzing, en onder zijn taken valt ook het geven van juridisch advies. Dit kan voor onduidelijkheid zorgen omdat het advies dat wordt gegeven door de advocaat – bijvoorbeeld dat de verdachte moet zwijgen – kan verschillen van dat wat de vertrouwenspersoon (in Engeland gaat het dan vooral om de 'social worker') denkt dat het beste is.²⁴⁴ Daarbij komt het voor dat verdachten afzien van het invoeren van de rechtsbijstand van een raadsman.²⁴⁵ Minderjarige verdachten blijken hierdoor soms alleen te worden bijgestaan door vertrouwenspersonen – ouders of een sociale hulpverlener – die advies geven over zaken waar ze in veel gevallen weinig verstand van hebben. Een tweede moeilijkheid ligt in de aanwezigheid van de vertrouwenspersoon tijdens het verhoor. Ook daar is het de vraag of de kennis en kunde van de vertrouwenspersoon afdoende zijn om de minderjarige verdachte goed bij te staan. Ten aanzien van ouders wordt in Brits onderzoek gerapporteerd dat ze emotioneel of agressief kunnen reageren, niet begrijpen wat er gebeurt, geneigd zijn om zelf te antwoorden op een verhoorvraag of om een bekentenis uit hun kind te trekken.²⁴⁶

Zoals gezegd staat de vertrouwenspersoon op grond van de Aanwijzing in Nederland minder op de voorgrond dan in de Britse situatie. De taken van de vertrouwenspersoon blijven volgens de Aanwijzing beperkt tot ondersteuning tijdens het verhoor. Gezien de terughoudende rol die vertrouwenspersonen daarbij moeten betrachten, zullen de mogelijkheden om bijstand te kunnen verlenen, beperkter zijn dan onder de Britse regeling. Hoewel de hierboven geschetste problemen – door de gekozen differentiatie van rechtsbijstandverlening – op grond van de Aanwijzing kleiner zullen zijn dan onder de Britse regeling, is het niet uitgesloten dat een vertrouwenspersoon in bepaalde gevallen het advieswerk van de raadsman doorkruist. Daarbij zou een minderjarige verdachte door de keuze een vertrouwenspersoon bij het verhoor aanwezig te laten zijn, afstand kunnen doen van zijn recht op rechtsbijstand door een advocaat in die gevallen waar dat mogelijk is (C-zaken en de minderjarige van 16 en 17 jaar die verdacht wordt van een feit anders dan de ernstige delicten genoemd in categorie B-zaak). Gezien de gedachte dat rechtsbijstand tijdens het verhoor beter door een advocaat dan door een vertrouwenspersoon kan worden verleend omdat de advocaat beter is uitgerust om toe te zien op ongeoorloofde pressie en de nauwkeurigheid van

243 Pierpoint, 2008.

244 Quinn & Jackson, 2007.

245 Brown, 1997; Kemp, 2010; Sanders et al., 1989.

246 Brown, 1997; Quinn & Jackson, 2007.

de verslaglegging, kan in die gevallen worden getwijfeld aan de verbetering van de rechtspositie voor de minderjarige verdachten.

4.5 CONCLUSIE

Met dit hoofdstuk trachten we een antwoord te geven op de onderzoeksvraag in hoeverre de veronderstellingen die aan de Aanwijzing ten grondslag liggen, worden ondersteund door wetenschappelijk onderzoek (onderzoeksvraag 1e). Op basis van dit antwoord komen we uiteindelijk tot een conclusie over de aannemelijkheid dat met de gekozen uitwerking van de Aanwijzing de beoogde doelstelling wordt bereikt.

Veel veronderstellingen achter de Aanwijzing kunnen worden gekoppeld aan twee gedragsmechanismen: de procescompetentie en de informatieverwerking van verdachten. Uit de theoretische kennis en empirische bevindingen die in voorgaande paragrafen zijn besproken, is ondersteuning naar voren gekomen voor de gedachte dat rechtsbijstandverlening aangehouden verdachten kan ondersteunen bij het beter begrijpen van het strafproces en dat zij daardoor beter in staat zijn beslissingen te nemen. Op basis van deze twee gedragsmechanismen kan eveneens de differentiatie in rechtsbijstand naar ernst van het misdrijf en complexiteit van de zaak en naar de kwetsbaarheid van de verdachten worden begrepen. In de wetenschappelijke literatuur is echter weinig bekend over de relatie tussen de ernst van het misdrijf en/of de complexiteit van de zaak en de capaciteit van verdachten om het strafproces te overzien en beslissingen te nemen. Voor het onderscheid tussen door de autoriteiten georganiseerde en gefinancierde rechtsbijstand in de A- en B-categorie en door de verdachten zelf bekostigde rechtsbijstand in de C-categorie – op basis van voorlopige hechtenis – vinden we dus weinig ondersteuning. Ook voor het onderscheid tussen de A- en B-categorie in de mogelijkheid afstand van het recht op rechtsbijstand te kunnen doen, hebben we weinig ondersteuning gevonden. Op basis van de beschikbare bevindingen kan wel een verwachting worden afgeleid, namelijk: in het geval van een ernstig misdrijf of een complexe bewijsvoering kan worden aangenomen dat er voor de verdachte veel op het spel staat en dat het daardoor moeilijk voor hem zal zijn het strafproces, zijn positie daarbinnen en de consequenties van genomen beslissingen voldoende te overzien. Op basis van deze verwachting lijkt de differentiatie in organisatie en financiering door de autoriteiten en in afstand doen naar ernst van het misdrijf en complexiteit van de zaak een beargumenteerde keuze. We hebben wel ondersteuning gevonden voor de gedachte dat jeugdigen en verdachten met een verstandelijke beperking of cognitieve functiestoornis moeite hebben het strafproces te begrijpen en dat dit verregaande consequenties voor hen kan hebben. Voor deze groepen van verdachten extra rechtsbijstand mogelijk maken in de vorm van het beperken van afstand doen en in het geval van jeugdige verdachten ook het recht toewijzen op verhoorbijstand, is hiermee een beargumenteerde keuze.

We hebben geconstateerd dat de beleidstheorie achter de Aanwijzing op enkele onderdelen niet logisch consistent is. In de eerste plaats wordt in de Aanwijzing de ernst van het misdrijf gekoppeld aan de complexiteit van de zaak. In veel gevallen zal een zaak complexer zijn naarmate het misdrijf ernstiger is. Dit hoeft echter niet per defi-

nitie het geval te zijn. In de tweede plaats wordt onderscheid gemaakt tussen 12- tot en met 15-jarige verdachten enerzijds en 16- en 17-jarige verdachten anderzijds in de mogelijkheid afstand te kunnen doen van het recht op rechtsbijstand. Uit de gedachte van procescompetentie en informatieverwerking kan moeilijk worden afgeleid dat 16- en 17-jarige verdachten beter in staat zijn het strafproces te begrijpen en zelfstandig beslissingen te nemen dan 12- tot en met 15-jarige verdachten. Deze leeftijdsgrens is dus voor discussie vatbaar. In de derde plaats krijgen alleen jeugdige verdachten het recht op verhoorbijstand toegewezen. Uit de gedachte van procescompetentie en informatieverwerking kan worden afgeleid dat verhoorbijstand even zozeer van belang is voor verdachten met een (lichte) verstandelijke beperking. In de meeste gevallen zullen de inconsistenties ervoor zorgen dat verdachten afstand van hun recht mogen doen of geen verhoorbijstand wordt verleend, terwijl dat op grond van de procescompetentie en informatieverwerking niet wordt ondersteund. Hierdoor bestaat het risico dat de Aanwijzing in mindere mate in staat blijkt de rechtspositie van de verdachte te verbeteren dan de opstellers voor ogen hebben gehad.

De aannemelijkheid van het bereiken van de beoogde doelstelling van de Aanwijzing is ook afhankelijk van de wijze waarop betrokkenen met de nieuwe regeling in de praktijk omgaan. Dit betreffen de gedragsmechanismen die een rol spelen bij de implementatie van de Aanwijzing. Er worden weinig veronderstellingen gemaakt over hoe opsporingsambtenaren en advocaten met de Aanwijzing om zullen gaan. Wat betreft het handelen van opsporingsambtenaren lijkt aangenomen te worden dat een Aanwijzing uitgegeven door het College van Procureurs-Generaal leidend is voor het handelen van de politie en dus zal worden uitgevoerd. Opsporingsambtenaren hebben echter veel autonomie in hun dagelijkse werkzaamheden. Daarbij zorgt de Aanwijzing, met de differentiatie van de rechtsbijstand, ervoor dat opsporingsambtenaren veel afwegingen dienen te maken. De autonomie die opsporingsambtenaren in hun dagelijkse werkzaamheden hebben, zorgt er mogelijk voor dat zij naar eigen inzicht invulling geven aan de uitvoering van de rechtsbijstandverlening. Hierdoor wordt de Aanwijzing niet uitgevoerd zoals bedoeld, wat de aannemelijkheid beperkt dat met de Aanwijzing de doelstelling wordt bereikt.

De Aanwijzing betreft een regeling voor het handelen van de politie en maakt daarmee dus geen veronderstellingen over het handelen van advocaten. Toch zal de Aanwijzing invloed hebben op het handelen van advocaten en zal anderzijds het handelen van advocaten mede bepalend zijn voor het bereiken van de beoogde doelstelling van de Aanwijzing. Van belang daarbij is dat advocaten, meer nog dan opsporingsambtenaren, veel autonomie in hun dagelijkse werkzaamheden hebben. Aangenomen zou kunnen worden dat individuele advocaten weinig prioriteit zullen leggen bij het volgen van de regels die betrekking hebben op hun handelen wanneer dit het behartigen van de belangen van hun cliënt in de weg staat. Het autonome handelen van individuele advocaten kan de werking van de Aanwijzing en daarmee de effectiviteit van de rechtsbijstandverlening dus beïnvloeden.

Deel III   Procesevaluatie

UITVOERING VAN DE AANWIJZING IN BREDA EN TILBURG

Door de Aanwijzing zijn agenten te lang
van de straat

5.1 INLEIDING

In de regio Midden- en West-Brabant is door de onderzoekers meegelopen met de dienst noodhulp. De noodhulp reageert op allerlei meldingen waarbij politie-assistentie is vereist. Te denken valt bijvoorbeeld aan verkeersongevallen, maar ook aan een melding van huiselijk geweld, of een winkeldief die zojuist door de beveiliging van de supermarkt is aangehouden. De zaken waarin de dienstdoende agenten verdachten aanhouden die onder de Aanwijzing vallen, en die wij geobserveerd hebben, betreffen dan ook voornamelijk winkeldiefstal en geweldpleging. Het gaat daarbij in veel gevallen om relatief eenvoudige zaken waaraan geen opsporingsonderzoek vooraf is gegaan en na de aanhouding doorgaans geen uitgebreid onderzoek plaatsvindt. Agenten van de nooddienst ronden zelf de gehele zaak af, maken de verschillende processen-verbaal op en verhoren de verdachten. Veelplegers en verdachten van zwaardere delicten die direct in verzekering worden gesteld, worden overgebracht naar het arrestantencomplex of overgedragen aan de recherche. Betreffende zaken worden niet door de nooddienst afgehandeld. De kenmerken van een gemiddelde afhandeling van een zaak die via de nooddienst binnenkomt zijn dan ook snelheid en efficiëntie.

5.2 GANG VAN ZAKEN OPSPORING

5.2.1 *Invoering van de Aanwijzing en administratieve lasten*

Uit de interviews komt naar voren dat opsporingsambtenaren op verschillende manieren geïnformeerd zijn en worden over de Aanwijzing. Er zijn presentaties en cursussen gegeven, via e-mail is informatie verstrekt en op het intranet is een Salduz-dossier geplaatst met informatiefolders en stroomschema's. Geïnterviewden geven aan dat de informatievoorziening goed was, maar dat heel veel informatie is verstrekt waardoor het moeilijk was het overzicht te bewaren.

‘Je krijgt heel veel van die stroomschema’s en je krijgt er bijvoorbeeld voor Salduz één, je krijgt er voor een Halt-zaak één, je krijgt voor gebiedsverbod één. Je kunt heel je boekje helemaal volstoppen, maar op een gegeven moment dan zie je door de bomen het bos niet meer.’

Dit heeft onder meer gezorgd voor een moeizaam begin waarbij het ‘wel een beetje passen en meten was hoe het allemaal ging’. Na een periode van gewenning, waar je volgens de geïnterviewden gewoon doorheen moest, is het beter geworden. Dit is vooral te danken aan de ervaring die iedereen inmiddels met de nieuwe regeling heeft. Deze kennis over wat te doen met aangehouden verdachten wordt vooral opgedaan in de praktijk en betreft niet zozeer parate theoretische kennis. Hoe meer aanhoudingen je verricht, hoe beter je weet waar welke verdachte recht op heeft.

‘Het is een soort kwestie van oefening baart kunst. Hoe vaker je het doet, hoe makkelijker het wordt in principe.’

Inmiddels weten alle geïnterviewde agenten dat aangehouden verdachten moeten worden gewezen op hun recht op rechtsbijstand door een advocaat, en dat de vraag naar de verwezenlijking van dat recht afhankelijk is van de categorie waarin de verdachte valt.

‘Dus het sluipt er wel in op een gegeven moment. Er zijn een aantal dingetjes waar je rekening mee moet houden, maar verder hoeft je er eigenlijk niet meer over na te denken.’

Dit laatste lijkt vooral op te gaan voor de veelvoorkomende delicten, maar in het geval zich een situatie aandient die minder vaak voorkomt of waar de belangen groter zijn, is het minder duidelijk. In de eerste plaats betreft dit situaties waarin jeugdige verdachten zijn aangehouden. Met name het onderscheid dat in de Aanwijzing wordt gemaakt tussen 12- tot en met 15-jarigen en 16- en 17-jarigen hebben agenten niet paraat en moet vaak worden opgezocht in het stroomschema of op intranet. Soms wordt hierdoor tijdens de aanhouding het recht op rechtsbijstand in algemene bewoordingen aan de verdachte meegedeeld. Hierover volgt meer in paragraaf 5.2.4. In de tweede plaats betreft het delicten in de C-categorie. Niet iedereen is er goed van op de hoogte of verdachten recht hebben op een persoonlijk of telefonisch consult. Dit speelt echter niet vaak aangezien, zoals later zal blijken, weinig verdachten van een delict in de C-categorie gebruikmaken van rechtsbijstand. Als laatste weet niet iedereen in welke gevallen een advocaat door de staat wordt betaald en in welke gevallen niet. Een agent geeft aan dat hij ervan op de hoogte is dat een voorkeursadvocaat ook betaald wordt mits deze op de piketlijst staat. Blijkens de door hem gedane mededeling over het recht op bijstand aan de verdachte, heeft een hulpofficier van justitie eveneens deze kennis. Een andere agent geeft aan dat hij soms vragen krijgt over de betaling van de rechtsbijstand en het dan even moet uitzoeken omdat hij het niet precies weet. In de gevallen dat onduidelijkheid bestaat over de rechten van de verdachte wordt vaak gewacht op de hulpofficier van justitie omdat die het meestal wel weet.

Het nieuwe registratiesysteem (BVH) lijkt te hebben bijgedragen aan het overnemen van de nieuwe regels met betrekking tot de rechtsbijstand in de dagelijkse werkzaamheden. Geïnterviewde agenten geven aan dat ze een ‘bepaald riedeltje’ aflopen waarbij vanzelf vragen tevoorschijn komen die moeten worden ingevuld. Dit levert automatisch de verschillende processen-verbaal op die kunnen worden geprint. Het is dus een routinematige klus waarbij agenten via keuzeschermen als het ware bij de hand worden genomen bij het maken van de verschillende afwegingen.

‘Dat doet het systeem allemaal zelf. Het systeem maakt het proces-verbaal zeg maar zelf op. Je krijgt gewoon een vraag: wenst de verdachte consultatiebijstand “ja” of “nee”. Als je dan “ja” invult dan krijg je de vraag welke advocaat er in kennis is gesteld, en zo gaat dat eigenlijk. Zo vraagt het systeem het. Het enige wat je eigenlijk zelf in moet vullen is nadat je Salduz aan de verdachte hebt medegedeeld wat hij dan daadwerkelijk zegt.’

BVH biedt dus de nodige houvast voor agenten en hulpofficieren van justitie maar geïnterviewden zijn van mening dat het invullen van al die formulieren veel tijd in beslag neemt. Samen met het leren omgaan met het nieuwe systeem leidt dit regelmatig tot de nodige frustratie.

‘Zelfs met dat computersysteem, heel veel gechagrijn en alles. Ik denk dat dat een beetje politie eigen is, denk ik.’

5.2.2 *Indelen van de zaken in A-, B- of C-categorie*

Over het algemeen gaat het categoriseren van een zaak redelijk vanzelf in die gevallen waar de agenten in hun dagelijkse praktijk het meeste mee te maken krijgen, wat volgens de geïnterviewden meestal B-zaken zijn. Dit heeft ermee te maken dat de vrij gedetailleerde informatie uit de Aanwijzing wat betreft het onderscheid in categorieën vanuit de praktijkervaring van agenten wordt vertaald naar voor hen herkenbare en werkbare regels. Zoals een van de agenten het vertelt: ‘categorie A zijn de minderjarigen, B zijn de zaken waar we het meest mee te maken hebben zoals winkeldiefstallen en C zijn zaken als art. 8 WVV’. Hierbij geven veel agenten aan dat ze niet alles in hun hoofd hebben en dat ze zo nu en dan twijfelen in welke categorie ze een zaak moeten indelen.

‘Een twijfelgeval of het nou een A-, een B- of een C-zaak is, zeg maar. Maar dan heb ik zoiets van: ah, daar komen we op het bureau wel achter. Dan regelen we dat op het bureau wel en mocht ik het niet weten, dan vraag ik het wel. Ja, negen van de tien keer weet ik dat wel, maar dan zit ik wel eens te twijfelen. Ik zit nu ook weer te twijfelen van: is A nou het hoogst, of is C nou het hoogst? Wat was ook alweer het ergste zeg maar, maar ja.’

Mochten de agenten er niet uit komen dat nemen ze het stroomschema erbij dat op een flyer staat afgebeeld.

‘We hebben zo’n flyer gekregen waar dat stroomschema op staat en bij enige twijfel trek ik dat ding uit mijn borstzak en is het: oh, wacht even. Wat is het? Nou, het is een VH-feit. Maar het is geen minderjarige. Oké, dan komen we op B uit. Dus ik gebruik eigenlijk bij twijfel altijd dat schema en dat is voor mij gewoon heel handig, want daar staat gewoon precies op welke rechten iemand heeft en waar ik zelf rekening mee moet houden, welke plichten ik dus heb.’

De flyer waar het bovenstaande citaat van spreekt, betreft een handzaam stroomschema dat op de bureaus aanwezig is en dat sommigen, zoals de geciteerde agent, ook bij zich dragen. De geïnterviewden geven aan dat zij bij twijfel over de indeling in categorieën dit stroomschema raadplegen.

Uit de observaties komt ook naar voren dat bijvoorbeeld in een zaak van een winkeldiefstal – het type delict waar de agenten naar eigen zeggen veel mee te maken hebben – de verdachte wordt behandeld conform de regels van de B-categorie, zonder dat daar nadrukkelijk aandacht aan wordt besteed. In andere gevallen blijkt dat na een aanhouding veel wordt opgezocht op het intranet, waarbij minder ervaren agenten daar soms lang mee bezig zijn. Komen ze er niet uit dan wordt de hulpofficier van justitie ingeschakeld, die het soms ook niet precies weet, maar het dan in ieder geval kan opzoeken. Overigens blijkt uit gesprekken tijdens de observaties en uit interviews dat de indeling in categorieën niet alleen niet altijd even bewust gebeurt, maar dat hier ook een gevaar van willekeur insluit, zo blijkt uit onderstaand citaat.

‘Nou ja, soms moet ik wel eens denken van wat is het nou, A, B of C. Vaak klik ik dan ook gewoon iets aan eigenlijk. (...) Ja, wel eens met een collega, van wat is het nou, B ofzo? Zo een beetje. (...) Ja, ik denk wel dat je op intranet nog iets kan vinden. Er moet ergens onder het kopje Salduz wel iets staan.’

Een andere agent maakt op de vraag hoe de indeling in de A-, B-, of C-categorie gebeurt een gebaar waarbij hij op zijn duim zuigt.

Uit de observaties en interviews komt vooral naar voren dat de regeling ten aanzien van minderjarigen dermate ingewikkeld is dat hier regelmatig discussie over ontstaat. In één zaak ontstaat discussie over de vraag of een minderjarige van 17 jaar afstand kan doen van zijn recht op bijstand – de 17-jarige verdachte in kwestie had bij de aanhouding aangegeven geen consultatie te willen. De agenten besluiten eerst dat afstand alleen mogelijk is bij meerderjarigheid maar plegen voor de zekerheid een telefoontje naar het bureau. Daarin wordt medegedeeld dat een 17-jarige keuzevrijheid heeft, waarna geen advocaat wordt ingeschakeld. In een andere zaak zegt een 14-jarige verdachte dat hij geen advocaat wil. Hierop zegt de hulpofficier van justitie dat met de moeder van de verdachte moet worden overlegd of hij afstand kan doen van de rechtsbijstand tijdens het verhoor. Na de voorgeleiding ontstaat een discussie tussen de hulpofficier van justitie en twee agenten over de aanwezigheid van de advocaat bij het verhoor. Ze vragen zich af of, als de jeugdige verdachte geen advocaat bij het verhoor wil, dan moet worden gekeken naar wat de moeder van de verdachte hiervan vindt, en of de moeder dan wel aanwezig moet zijn. De hulpofficier van justitie besluit

het op te zoeken en komt tot de conclusie dat de jeugdige verdachte geen afstand kan doen van het recht op bijstand en dat de moeder de vertrouwenspersoon is.

5.2.3 *Moment dat de cautie wordt gegeven*

Het moment waarop de verdachte wordt meegedeeld dat hij recht heeft op rechtsbijstand verschilt per situatie en per verdachte. De geïnterviewde agenten geven aan dat ze de mededeling doen bij de aanhouding als daartoe de gelegenheid is en ze het niet vergeten in de hectiek. Indien de situatie te hectisch is, gebeurt het zodra de verdachte in de bus is gezet of op het bureau bij de insluiting. In elk geval gebeurt het bij de voorgeleiding door de hulpofficier van justitie. Agenten vertellen hierover:

‘Dat ligt echt aan de situatie. Bij een aanhouding in de horeca, tijdens een openbare orde-dienst, dan krijgt hij het hier te horen, want ik ga op straat echt niet een heel verhaal tegen iemand afsteken die ik net heb aangehouden omdat hij iemand op zijn gezicht geslagen heeft. Die gaat zo snel mogelijk in de bus en zo snel mogelijk weg.’

‘Maar vaak in de hectiek dan ben je die verdachte net achterna gerend en dan heb je liggen rollebollen op de grond en dan zeg je het wel, maar dan is het maar de vraag of hij dat heeft begrepen. Dus dan doe je het later meestal nog, als hij geboeid is en in de bus zit, dan zeg je het nog een keer. Dan komen we op het bureau aan, dan sluit je hem ook in en zeg je het ook nog een keer.’

Ook uit de observaties komt naar voren dat agenten na de aanhouding verdachten zo snel mogelijk naar het bureau willen brengen. Daarbij nemen ze niet altijd de tijd om de verdachte tijdens de aanhouding te informeren over het recht op rechtsbijstand. Afhankelijk van hoe de aanhouding verloopt en de hoe de verdachte zich gedraagt, doen ze dit in de auto op weg naar het bureau of laten het over aan de hulpofficier van justitie die het tijdens de voorgeleiding doet. Hierdoor krijgt de ene keer de verdachte de cautie te horen bij de aanhouding, de andere keer tijdens het vervoer naar het bureau en weer een andere keer als hij in de ophoudkamer wordt geplaatst. In dit laatste geval gebeurt de informering doorgaans door middel van het uitdelen van de folders die op het bureau – in meerdere talen – aanwezig zijn. Het moment waarop de cautie wordt gegeven blijkt dus afhankelijk te zijn van de omstandigheden van het geval: verzet de verdachte zich bij de aanhouding, spreekt de verdachte Nederlands, kan de verdachte lezen? Buiten dat de cautie door agenten tijdens of kort na de aanhouding wordt gedaan, wordt de mededeling eveneens gedaan tijdens de voorgeleiding. Uit de interviews wordt duidelijk dat het herhalen van de mededeling ook afhankelijk is van de reactie van de verdachte. Zoals een agent aangeeft ten aanzien van het doen van de mededeling bij de aanhouding:

‘Meestal merk ik wel dat ze niet altijd meteen een antwoord geven omdat je meteen heel veel informatie geeft en dan heeft die verdachte het nog niet helemaal op een rijtje. Ja, en dan vraag je het op het bureau nog een keer. Als ik geen duidelijk antwoord heb gekregen,

of tijdens het vervoer nog een keer. Ja, of als ik dat niet heb gekregen dan weet ik dat de hulpofficier het vraagt en dan wachten we daarop.'

Agenten geven aan dat het hun voorkeur heeft verdachten op een rustig moment op hun rechten te wijzen, zodat het ook tot hen doordringt wat er tegen hen wordt gezegd. Een agent zegt daarover:

'Maar ik denk ook niet dat het dan bij de persoon doordringt op dat moment. Nee, ik denk dat het gewoon het beste is op het moment dat je op het bureau komt. Dat je dan gewoon even rustig uitlegt van luister, je hebt recht op een advocaat en ook met die folder. Dan gaan ze toch het celletje in en kunnen ze dat even rustig doorlezen. Dan kom je er later weer op terug, meestal als de hulpofficier gaat voorgeleiden. Dan vraagt hij ook, wil je een advocaat. En dan heeft hij er al even over na kunnen denken. Dus ik denk dat het dan beter werkt.'

Ook geeft een agent aan dat hij de verdachte bij de aanhouding wijst op zijn rechten en later als ze op het bureau komen nog een keer. Hij legt uit dat de verdachte dan bedenktijd heeft gehad.

'Meestal, als ze in de bus zitten en we op weg zijn naar de Mijkenbroek, dan zeg ik van je hebt ook nog recht op een advocaat. Ja, onderweg in de bus, dan hebben ze nog even de tijd om erover na te denken en zodra je er dan bent weet je dan al wat ze willen. Het gebeurt ook wel eens dat we er zijn en dat ik denk van oh ja, Salduz, en dan vraag ik het dan nog even.'

Agenten geven aan dat het van belang is verdachten meerdere malen te vragen of ze een advocaat willen en hun ook de tijd te geven erover na te kunnen denken. Dit is van belang aangezien alle agenten de ervaring hebben dat verdachten bij de aanhouding vaak emotioneel zijn of verzet plegen, waardoor ze op dat moment niet echt bezig zijn met hetgeen de agent tegen hen zegt. Over het begrip en het gebruik van het recht op rechtsbijstand volgt meer in paragraaf 5.4.

'Dat wordt voornamelijk gedaan bij de insluiting. Op straat op het moment dat je iemand moet aanhouden is er altijd sprake van een hele emotionele situatie. Mensen zitten er nooit echt op te wachten om aangehouden te worden, dat is even de uitzonderingen daar gelaten. Ik vraag me ook af of het in het belang is van de verdachte om dat riedeltje op dat moment al gelijk helemaal langs hem te laten lopen. Ik weet niet hoeveel hij opneemt op dat moment. Het moment dat ze eenmaal ingesloten worden is de sfeer heel erg rustig. En voor ons natuurlijk ook.'

Het wordt duidelijk dat verdachten op verschillende momenten op hun rechten worden gewezen. Volgens een van de geïnterviewden kan het gebeuren dat verdachten, voordat zij het verhoor ingaan, de mededeling over hun rechten wel vaak hebben gehoord. Dit is overdreven en het maakt de informatievoorziening aan de verdachten over het recht op rechtsbijstand enigszins kunstmatig. Daarbij kan volgens de agent de indruk ontstaan dat zij de verdachte sturen om gebruik te maken van het recht.

‘Maar het gebeurt dus ook wel eens dat iemand het al zes keer gehoord heeft voordat hij het verhoor ingaat. En dat is natuurlijk ook wel een beetje een vreemd verhaal, dat iedereen maar meteen tegen hem zegt van: je hebt wel recht op een advocaat. Alsof we iemand naar die advocaat toe willen praten.’

Het zou voor zowel verdachten als agenten duidelijker en gemakkelijker zijn om één moment te kiezen.

‘Kies gewoon één moment, en het handigst is om dan een moment te kiezen waarop het rustig is. Dus door de hulpofficier, laat hem dan gewoon vertellen van dit en dit zijn uw rechten, en dit en dit zijn onze plichten in dat geval. Maar laat één persoon dat gewoon uitleggen aan zo’n verdachte, weet je wel.’

5.2.4 *Inhoud van de cautie*

Uit de observaties en interviews komt naar voren dat de inhoud van de cautie afhangt van het moment waarop en door wie de cautie wordt gegeven. Tijdens de aanhouding worden verdachten over het algemeen kort door de agenten ingelicht over hun rechten met een ‘standaardriedeltje wat je erin hebt gestampt’. Dat bij de aanhouding niet uitgebreid wordt stilgestaan bij het recht op rechtsbijstand heeft er alles mee te maken dat agenten de verdachte na de aanhouding zo snel mogelijk naar het bureau willen brengen. Doorgaans gebruiken agenten bij de aanhouding een standaardzin als ‘U bent aangehouden, u heeft het recht om te zwijgen en u heeft het recht om een advocaat te spreken’, of ‘U heeft recht op een advocaat, wilt u een advocaat?’. Een agent geeft aan dat het een standaardritueel is geworden.

‘Dat is een ritueel van mij, u bent niet tot antwoorden verplicht en je hebt recht op een advocaat.’

Uit voorgaande paragraaf is naar voren gekomen dat bij aankomst op het bureau in veel gevallen de mededeling nog een keer wordt herhaald. De informatie die dan door de agenten aan de verdachte wordt gegeven is doorgaans iets uitgebreider. In veel gevallen wordt kort uitgelegd waarom de verdachte is aangehouden, wat er nog gaat gebeuren en wat het recht op rechtsbijstand inhoudt. De geïnterviewde agenten geven aan dat er meer rust is op het moment ze op het bureau zijn aangekomen, waardoor meer tijd genomen kan worden om de verdachte beter in te lichten.

‘Wat ik over het algemeen doe, op het moment dat er rust is, dus bijvoorbeeld op het moment dat we hier op het bureau aankomen, de verdachte gewoon even uitleggen bij de insluiting in de cel, van luister, dit is er aan de hand, om die en die reden ben je aangehouden. Je hebt recht op een advocaat, maar in dit geval zou dat voor eigen kosten zijn, of je kunt er één toegewezen krijgen. Als u een voorkeursadvocaat heeft, dan kan dat ook. Dat wordt allemaal netjes uitgelegd, tenminste, dat doe ik meestal.’

In de interviews geven de agenten aan dat ze op het bureau tevens extra informatie aan de verdachte geven in de vorm van de informatiefolders. Ze geven de folders bij de insluiting mee zodat verdachten tijdens het wachten alles nog een keer na kunnen lezen. Tijdens de observaties hebben we echter gezien dat dit niet altijd gebeurt.

‘Heel veel uitleg geven we daar niet over. Hetgeen we hebben liggen is een standaardformulier. Iedere verdachte krijgt zo’n formulier en die kunnen ze op hun gemak doorlezen. Dat moment is tussen de aanhouding en de voorgeleiding.’

De meest uitgebreide mondelinge informatie geeft de hulpofficier van justitie als de verdachte aan hem wordt voorgeleid. Hij deelt in de meeste gevallen – maar niet altijd – ook mede dat de rechtsbijstand kosteloos is, soms naar aanleiding van een vraag van de verdachte hierover. Dat gebeurt eveneens in verschillende varianten. ‘U heeft recht op een betaalde advocaat’ of ‘U heeft recht op een advocaat die betaald wordt door de politie’. Een enkele keer wordt erbij vermeld dat ook een gekozen advocaat wordt vergoed, mits deze op de piketlijst staat.

‘Sinds kort probeer ik ook zoveel mogelijk te benoemen dat ze ook gebruik kunnen maken van een eigen advocaat. En dat die ook betaald is mits hij op de piketlijst staat. Dus niet dat ze in een keer Moskowicz of zo (...)’

Tijdens de observaties hebben we in één geval opgemerkt dat op vragen van de verdachte door een hulpofficier van justitie wordt gezegd dat zijn voorkeursadvocaat niet wordt vergoed. Er wordt ook niet verder uitgezocht of die advocaat op de piketlijst staat. Uit de interviews met agenten komt naar voren dat de ene agent alleen meedeelt dat de rechtsbijstand kosteloos is als hij het zeker weet dat dat in dat geval zo is. Een andere agent geeft aan dat hij, als hij het niet weet, wacht op de hulpofficier van justitie. Weer een ander geeft aan dat hij alleen meedeelt dat de rechtsbijstand kosteloos is als een verdachte daarnaar vraagt.

Uit de observaties en de interviews blijkt voorts dat in de meeste gevallen wordt aangegeven dat rechtsbijstand door een advocaat betekent dat de verdachte langer vastzit op het bureau. Soms gebeurt dat als antwoord na vragen van de verdachte, zoals uit onderstaand citaat blijkt.

‘En ik zeg ook meestal eerlijk als ze vragen – hoe lang het gaat duren en ik heb eigenlijk niets te verbergen – dan zeg ik nog een keer van je hebt recht op een advocaat. Ik zeg niet of je dat wel of niet moet doen. Dat is je eigen beslissing. Maar houd er wel rekening mee dat het 2 uur kan duren voordat de advocaat er is, dus in die tijd mogen wij geen verklaring van je afnemen.’

In een ander geval maakt het wijzen op een langere wachttijd onderdeel uit van de cautie. Zoals een hulpofficier van justitie die aangeeft dat de verdachte recht heeft op kosteloze bijstand van een advocaat maar dat de verdachte dan wel langer vastzit op het bureau.

‘Je kan het ook anders brengen. Van oh, een advocaat is kosteloos. Het kost niks. Hè, dan maken ze er misschien wel eerder gebruik van. Dus het is maar net hoe je het zelf een beetje wil. Zo kan je het best wel inkleden. Maar ik zeg het meestal beide. Van het is kosteloos. Het kost niks. Het is jouw recht en je mag een advocaat inschakelen. Het enige nadeel is dat het zo kan zijn dat je 2 uur moet wachten maximaal. Maar het is gratis en het is jouw keuze.’

Op de vraag of hij de indruk heeft dat wel eens door collega's extra wordt benadrukt of het langer gaat duren als de verdachte gebruikmaakt van zijn recht op bijstand, antwoordt een geïnterviewde agent:

‘Dat is een gewetensvraag. Ik denk wel dat dat gebeurt. Ik denk ook niet dat je dat tegen kan houden. Het is namelijk een procedure die veel tijd kost en dat is lastig voor politiemensen.’

Tijdens het observeren hebben we twee gevallen meegemaakt waarin de mededeling over de rechtsbijstand wordt voorafgegaan door een verhoorvraag. In een van die gevallen wordt tegen de verdachte, die in een supermarkt is aangehouden voor het stelen van vlees, door de aldaar vanwege een andere zaak toevallig reeds aanwezige hulpofficier van justitie het volgende gezegd:

HOvJ: ‘U hoeft geen antwoord te geven op mijn vragen of op die van mijn collega straks. Kunt u mij verklaren waarom u dit heeft gedaan?’

Verdachte: ‘Omdat ik geen eten heb.’

HOvJ: ‘U gaat zo mee naar het bureau. Als u wilt heeft u recht op een raadsman. U heeft twee keuzes: u mag er zelf één kiezen of u krijgt er één toegewezen die door ons wordt betaald.’

Verdachte: ‘Hoe lang duurt dat?’

HOvJ: ‘Nou, we houden u nu aan. Vanaf nu heeft de advocaat 2 uur de tijd om hier te komen. In totaal hebben we 6 uur de tijd om de zaak af te ronden. Ik verwacht dat we eerder klaar zijn, maar in die tijd zal de advocaat bij u langskomen, wilt u dat?’

Verdachte: ‘Ja, laten we dat maar doen.’

Met betrekking tot de inhoud van de cautie hebben agenten een ritueel of een standaardzin die ze gebruiken waarbij weinig aandacht bestaat voor de verschillende vormen van rechtsbijstand. In veel gevallen blijft het beperkt tot het recht op een advocaat. Voor een deel lijkt dit voort te komen uit de werkwijze de zaak snel te willen afhandelen. Er wordt daarbij gekozen voor een snelle en gemakkelijke manier van informeren. Maar een agent wijst ook op het feit dat het beter aansluit bij het taalgebruik van verdachten.

‘Ja, wat ik net zei eigenlijk, dat geef ik ze mee. Als ik meteen zeg van je hebt recht op consultatiebijstand voor het eerste verhoor en ze kijken je een beetje vragend aan, dan leg ik meestal nog uit van je hebt het recht op een advocaat voor het eerste verhoor die je verder kan helpen in het proces.’

Inhoud cautie in geval van minderjarige verdachte

Een verdachte jonger dan 16 jaar kan blijkens de Aanwijzing geen afstand doen van zijn recht op een advocaat, tenzij hij is aangehouden voor een feit uit de C-categorie. Een verdachte van 16 of 17 jaar kan dat wel, tenzij het feit waarvoor hij is aangehouden een feit uit de A-categorie betreft. Dit onderscheid in de categorie minderjarigen betekent dat er ook verschillende cauties zouden moeten zijn. Hiervoor kwam al aan de orde dat agenten moeite hadden te bepalen welk recht aan welke minderjarige verdachte toekomt. Dat uit zich ook in de wijze waarop de cautie wordt gegeven. Een geïnterviewde agent geeft aan dat hij eigenlijk zelden met minderjarigen te maken heeft. Uit het antwoord van een andere agent op de vraag wat hij tegen minderjarige verdachten zegt, blijkt ook dat hij daar niet goed uitkomt.

‘Je bedoelt die echt niet af kunnen zien van een advocaat? Nou ja goed, dat het sowieso in overleg is met de ouders. Want het is dan wel of de ouders, of de advocaat hè. (...) Nou goed, dan vertel ik het hen gewoon en je moet bij minderjarigen sowieso wachten ook omdat je de ouders in kennis moet stellen, dus je moet sowieso wachten. En tegen de ouders vertel ik dan meestal ook dat de advocaat is geraadpleegd omdat dat verplicht is en dan vertel ik dat ze de keuze hebben voor bij het verhoor.’

Een andere agent is beter op de hoogte.

‘We vertellen altijd aan minderjarigen dat er een advocaat komt en dat de ouders worden ingeschakeld. Dat er dus iemand komt die met je kan praten, die je adviseert en die mogelijk ook bij het verhoor aanwezig is.’

In de regio Midden-West Brabant hebben we maar vier zaken kunnen observeren waarin het een minderjarige verdachte betrof. Bij één daarvan zijn we niet aanwezig geweest op het moment dat de verdachten (14 en 16 jaar oud) op hun rechten werden gewezen. Wel is gezien dat deze verdachten in hun cel een folder overhandigd hebben gekregen. Bij één van de overige drie zaken wordt een dochter (17 jaar) samen met haar vader aangehouden voor een diefstal van twintig flessen shampoo. Aan vader en dochter wordt tijdens de aanhouding tegelijkertijd de cautie gegeven ‘U bent aangehouden, u heeft het recht om te zwijgen en u heeft het recht om een advocaat te spreken.’ Beiden doen meteen afstand. Als vervolgens blijkt dat de dochter 17 jaar is, wordt aan haar nog eens gevraagd of ze een advocaat wil spreken, wat ze niet hoeft. In de twee andere zaken observeren we de cautie die de hulpofficier geeft tijdens de voorgeleiding. Tegen een 13-jarig meisje dat samen met haar moeder is aangehouden zegt de hulpofficier van justitie ‘Je bent niet tot antwoorden verplicht, omdat je 14 – hoe oud ben je? – omdat je 13 bent, krijg je een advocaat toegewezen en hoef je niet te verklaren voordat de advocaat er is. Je bent aangehouden voor winkeldiefstal, er zijn camerabeelden van en je hoeft verder geen antwoord te geven op onze vragen.’ Tegen een 14-jarige jongen wordt gezegd dat hij verplicht een advocaat moet spreken voor het verhoor. Ook wordt gevraagd of de verdachte wil dat een advocaat tijdens het verhoor aanwezig is. Als de verdachte vervolgens aangeeft dat hij dat niet wil, zegt de hulpofficier van justitie dat met de moeder van de verdachte moet worden overlegd.

of hij inderdaad afstand mag doen van de aanwezigheid van de advocaat tijdens het verhoor.

Inhoud cautie in geval van niet-Nederlands sprekende verdachte

In zaken waarin een niet-Nederlands sprekende verdachte wordt aangehouden – dat doet zich met enige regelmaat voor – is het niet altijd makkelijk om te communiceren met de verdachte en om hem op de hoogte te stellen van zijn rechten. Bij de aanhouding behelpen de agenten zich doorgaans met Engels. Op het bureau liggen bovendien folders in diverse talen. Sommige agenten geven aan dat zij die altijd overhandigen, een ander zegt weer dat hij dat overlaat aan de hulpofficier van justitie. Toch blijken de folders niet altijd de uitkomst te zijn bij niet-Nederlands sprekende verdachten. Een agent geeft aan dat hij de indruk heeft dat ze soms niet kunnen lezen waardoor het weinig zin heeft informatie op papier te geven.

‘Maar als ik het even ga terugredeneren dan vraag ik me af of die informatie meerwaarde had gehad als we het op papier hadden gegeven. Die man kon natuurlijk niet lezen dus dan houdt de informatie op papier al heel erg snel op.’

Afhankelijk van de ernst van het delict en de houding van de verdachte wordt ervoor gekozen om het recht op rechtsbijstand uit te leggen via de tolkentelefoon, soms voorafgegaan door het geven van de informatiefolder.

‘Dan bel je netjes een tolkenlijn en vraag je om een tolk in de gewenste taal en dan wordt het alsnog uitgelegd. Het is ook vaak bij de voorgeleiding, door de hulpofficier van justitie. We proberen zoveel mogelijk boekjes waar de rechten in staan van de verdachte in hun eigen taal, die proberen we zoveel mogelijk te geven. Zodat ze zich, voordat de tolk aan de telefoon is, hebben kunnen inlezen waarvoor ze hier zitten, wat hun rechten zijn en wat de mogelijkheden zijn. Meestal is een aanhouding op straat en dan wordt het heel lastig om mensen in een buitenlandse taal te vertellen dat ze aangehouden zijn, dus dan probeer je het altijd wel in het Engels. De meesten spreken redelijk of gebrekkig Engels, dus die begrijpen het dan wel. En als we dan op het bureau zijn dan wordt er nogmaals verteld door middel van de tolkentelefoon. Die wordt op handsfree modus gezet zodat we allemaal mee kunnen luisteren. Dat ze zijn aangehouden, waarvoor ze zijn aangehouden en dat ze recht hebben op een advocaat.’

Een agent met een Turkse achtergrond geeft aan dat hij in de meeste gevallen er zelf wel uitkomt.

‘Negen van de tien keer als we met een buitenlandse persoon te maken hebben dan is dat Engels, of Turks, of Duits en dan kom ik er zelf wel uit.’

Enkele agenten geven aan dat het bellen van de tolkentelefoon meestal wordt overgelaten aan de hulpofficier van justitie op het moment dat hij de voorgeleiding doet. De tolkentelefoon kost immers geld, dus wordt geprobeerd het bellen daarmee tot één moment te beperken.

Het beeld dat wij uit de observaties hebben kunnen opmaken komt overeen met wat de agenten in het interview aangeven. Het valt daarbij wel op dat het in elke situatie weer anders is welke middelen worden ingezet om de niet-Nederlandse verdachte te informeren en dat dus ook de informatie die verdachten krijgen verschilt. Bij een Roemeense verdachte die niet kan lezen en gebrekkig Nederlands spreekt, wordt geen tolkentelefoon gebeld maar wordt alles in het Nederlands afgedaan. Bij een Poolse verdachte wordt op het bureau, terwijl naar Poolse folders wordt gezocht, in het Engels gevraagd of hij een advocaat wil. Daarbij zegt een agent 'One thing that I want to give you is that it can take two hours', en als de verdachte ervan afziet: 'Are you sure, it is not a problem for us.' De informatiefolder wordt vervolgens niet meer gegeven. Het valt op dat veel buitenlandse verdachten vanaf het eerste moment een afwerende of niet-begrijpende houding hebben en dat de wijze waarop de informatie wordt gegeven daardoor lijkt te worden beïnvloed. In een zaak waarin in een asielzoekerscentrum drie verdachten in een hoop chaos en met veel geweld zijn aangehouden op grond van openlijke geweldpleging, probeert de hulpofficier van justitie via de tolkentelefoon de verdachten de cautie te geven. De vraag of de verdachten een advocaat willen wordt meerdere keren herhaald door de Ethiopische tolk maar lijkt niet door te dringen tot de verwarde, emotionele en onder invloed zijnde verdachten die blijven zeggen dat het toch allemaal niet uitmaakt (zie hierna ook bij afstand).

Inhoud cautie in geval van een kwetsbare verdachte

In de interviews is aan agenten ook gevraagd of ze wel eens meemaken dat een verdachte de cautie niet goed begreep als gevolg van een verstandelijke beperking. Dat blijkt niet vaak het geval. De agenten geven aan dat als ze merken dat iemand het niet helemaal begrijpt, ze hun taalgebruik wel enigszins aanpassen. 'Jip-en-Janneke', zoals een agent het noemt. Heel veel extra moeite wordt er echter niet in gestoken. In principe wordt hetzelfde verhaal verteld als bij 'gewone' verdachten en benadrukken agenten het niet nog eens extra om een advocaat te nemen. Een agent zegt:

'Ja, je hebt genoeg van die eencelligen natuurlijk. Waarbij je denkt van het zal allemaal wel. Maar ik investeer daar dan ook niet heel veel in hoor. Dan denk ik van ja, laat maar. Ik bedoel, ik leg het wel uit, maar (...) als ze het na het foldertje nog niet snappen. Ja, dan zijn ze gewoon echt te simpel en dan houdt het gewoon op. Ze kunnen gewoon ja of nee zeggen denk ik dan.'

In één observatie lijkt, afgaande op zijn reacties, sprake te zijn van een verdachte die verstandelijk beperkt is. Hij blijkt bovendien – alhoewel hij dat zelf ontkent – in een 'begeleid wonen'-voorziening te wonen. Na zijn aanhouding (vanwege diefstal van twee spijkerbroeken) wordt hem gezegd dat hij recht heeft op een advocaat en wordt gevraagd of hij dat begrijpt. Ook bij de voorgeleiding wordt hem dat nog eens gevraagd. De verdachte zegt eerst van wel en later weer van niet, en geeft steeds aan dat hij naar huis wil. Besloten wordt de verdachte te verhoren, hoewel de agent twijfelt of de mentale capaciteit van de verdachte hiervoor groot genoeg is. Aan het begin van het verhoor wordt hem nog eens gevraagd: 'Je wilde geen advocaat, begrijp je dat'. Waarop de verdachte met 'ja' antwoordt.

5.2.5 *Melding rechtsbijstand en wachttijd*

In de regio Midden- en West-Brabant wordt niet gewerkt met een piketcentrale zoals in Rotterdam of Amsterdam. De politie beschikt over een lijst waarop staat welke advocaat op welke dag piketdienst heeft, en of dat de dag- of avonddienst betreft. De lijst bevat naam, telefoonnummer en faxnummer van de dienstdoende advocaten. Over het algemeen zijn het de agenten die de advocaat in kennis stellen over het feit dat een verdachte consultatiebijstand wenst. Ook komt het voor dat, terwijl de agenten die de aanhouding hebben verricht alle benodigde informatie in het computersysteem invoeren, de hulpofficier van justitie contact opneemt met de advocaat. De observaties laten zien dat de agenten doorgaans vrij snel na de aanhouding telefonisch contact opnemen met de advocaat. Een enkele keer zit er 1,5 uur tussen de aanhouding en het bellen naar de advocaat. Soms gaat er na het telefoontje nog een fax achteraan. In het geval de advocaat zijn telefoon niet opneemt wordt de voicemail ingesproken én wordt een fax verstuurd. Dit laatste gaat overigens niet altijd goed, bijvoorbeeld omdat de fax niet verstuurd blijkt te zijn, of omdat de agent die de fax opmaakt, uiteindelijk vergeet om hem op te sturen omdat er iets tussenkwam. Uit de interviews komt naar voren dat de wijze waarop de politie contact opneemt met de advocaat inderdaad per fax en telefonisch is, maar dat het afhankelijk is van de dienstdoende agent welk(e) middel(en) precies word(t)(en) gebruikt. De meeste agenten geven aan dat ze bellen, een enkeling zegt alleen te faxen en weer andere vertellen dat ze beide doen.

‘Dan bellen we en dan krijgen we altijd gewoon contact met een advocaat. (...) Je probeert het gewoon eerst telefonisch en mocht dat niet lukken dan spreek je de voicemail in. Mocht daar niet op gereageerd worden dan wordt er alsnog ook gefaxt. We zorgen in ieder geval dat we er alles aan gedaan hebben om de advocaat te pakken te krijgen.’

Het blijkt dat het in kennis stellen van de advocaat op verschillende manieren gebeurt en door verschillende personen. Uit de interviews komt het beeld naar voren dat advocaten doorgaans goed te bereiken zijn en dat de advocaat in de meeste gevallen op tijd op het bureau verschijnt. Een agent geeft aan dat de overgang tussen de diensten van advocaten een moment kan zijn dat het misgaat met de melding. Er bestaat dan onduidelijkheid over welke advocaat ingelicht moet worden, met als resultaat dat in het begin de melding nog wel eens bij de verkeerde advocaat terecht kwam.

‘In het begin was dat best wel misgegaan, want om 20:00 uur is het dan alweer de volgende advocaat van de volgende dag. En in het begin deden we dan wel eens onderling eerst de ene bellen en als we die dan niet te pakken kregen belden we de volgende op de lijst. Maar dat bleek dan weer niet de bedoeling te zijn. En onderling was het ook niet altijd even duidelijk. Eigenlijk had die ene advocaat dan moeten zeggen van luister, je hebt de verkeerde aan de lijn, je moet die en die bellen. En nu durven ze dat wel steeds meer te zeggen. Als je er een belt die je niet moet hebben, zeggen ze nu wel steeds vaker van je moet die bellen en niet mij. Dus dat gaat wel steeds beter.’

De informatie die de advocaten van de politie krijgen, is beperkt. De geïnterviewde agenten geven aan dat ze eigenlijk alleen meedelen waarvoor de verdachte is aangehouden. Een enkele keer is er nog contact op het bureau tussen advocaat en politie en kan het zijn dat de politie nog vertelt wat er waarschijnlijk met de verdachte zal gebeuren (bijvoorbeeld: in verzekeringstelling of niet).

‘Ik stel me altijd netjes gewoon voor en ik vertel waarom meneer is aangehouden. Vaak vragen ze van, nou, wat is de bedoeling? Gaat meneer in verzekering of niet? Of gaat hij straks naar huis? Of wat is je inschatting? Nou, dan geef je aan wat je inschatting is. Ook na overleg wat we met de hulpofficier hebben besproken op voorhand al.’

Advocaten stellen ook eigenlijk nooit verdere vragen over de zaak, zo geven de agenten aan. ‘Ze weten de procedures’, aldus een agent. Ook komt naar voren dat, afhankelijk van de onderlinge verstandhouding en het soort zaak, zo nu en dan inhoudelijk over de zaak wordt gesproken. Het lijkt daarbij vooral te gaan om het nut van rechtsbijstand in de specifieke zaak, of eerder het ontbreken daarvan.

‘Advocaten vragen van te voren altijd een beetje van wat is er gebeurd en waarom ben ik hier en dan komt er een babbeltje waarin ik zeg hij is aangehouden daar en daarvoor en dan gaat hij het gesprek aan met de verdachte. Dan komt hij terug en dan heeft hij nog een soort van nabespreking waarin de inhoud van het gesprek van de verdachte nooit besproken wordt, maar waarin we afspreken van wat gaat er vanaf nu gebeuren. Soms zegt een advocaat ook ik heb tegen hem gezegd dat hij dit en dit kan verwachten dus als dat anders wordt vanwege wat het onderzoek doet dan moet je dat even tegen hem zeggen.’

Hoewel er soms inhoudelijk contact plaatsvindt tussen advocaat en agenten, bestaat over het algemeen toch enige afstand tussen beide partijen. Agenten zeggen hierover dat ze het belangrijk vinden dat de advocaat een open blik moet houden en dat het aan de verdachte is om met zijn advocaat de zaak te bespreken. Daarnaast vinden agenten het ook wel onwennig om een gesprek aan te gaan met de ‘tegenpartij’.

‘Wij als politie, ik ga niet zeggen dat wij het niet op advocaten hebben, maar zij proberen ons werk onderuit te halen en daardoor is de band tussen politie en advocaten, die is niet heel erg sterk. Wij denken van wij halen iemand van de straat omdat hij iets gedaan heeft en de advocaat probeert hem er juist weer uit te krijgen. Daardoor wrijft dat weleens en dan denk ik de verdachte heeft wel heel veel rechten inmiddels.’

‘Maar ja, ik vind het altijd wel raar om met zo’n advocaat een gesprek aan te gaan. Het is gewoon zo van, ja, jij probeert hem in vrijheid te krijgen en wij willen hem nog horen. Dus dat is wel apart.’

Al met al blijft het contact tussen advocaat en agenten beperkt tot ontvangst en het begeleiden naar de ruimte waar het consultatiegesprek zal plaatsvinden.

‘Dat is eigenlijk het enige contact dat wij met een advocaat hebben. De advocaten komen binnen bij de arrestantenwacht en die worden begeleid naar een verhoorkamertje en dan zijn ze daarna weer weg.’

Over het algemeen zijn agenten tevreden over de bereikbaarheid van de advocatuur. Ze geven aan dat de piketlijsten met telefoon- en faxnummers goed werken en dat advocaten, op enkele uitzonderingen na, goed te bereiken zijn. Ook geven de agenten aan dat de meeste advocaten binnen 2 uur na de melding op het bureau aanwezig zijn maar dat ze wel het idee hebben dat advocaten ‘echt gebruikmaken van die 2 uur, zo komt het over’. Volgens de agenten zijn de advocaten er eerder na 1,5 uur dan na een half uur. Overigens lijken de agenten dit wel te begrijpen want ze geven aan dat een advocaat bij een cliënt kan zijn of misschien van ver moet komen.

Hoewel agenten aangeven dat advocaten zich over het algemeen goed houden aan de maximale 2 uur en dat ze het begrijpen dat advocaten niet altijd direct aan het bureau kunnen zijn, vinden ze de wachttijd een van de grootste problemen van de Aanwijzing. Zeker in het geval van veelvoorkomende en relatief eenvoudig af te handelen zaken zoals een winkeldiefstal. Agenten geven aan dat ze voorheen, of in het geval dat een verdachte niet gebruikmaakt van de rechtsbijstand, met 1,5 uur klaar waren. Kiest de verdachte ervoor om een advocaat te spreken, dan zijn ze al gauw 4 uur of meer kwijt voordat de zaak afgehandeld is. Ook in het geval van een bedreiging duurt het volgens een agent onnodig lang.

‘Nou, wat ik gemerkt heb, is, je bent gewoon meer tijd kwijt met zaken die eigenlijk gewoon heel simpel af te handelen zouden kunnen zijn. Zoals die bedreiging van gisteren, dat is gewoon aanhouden, getuigenverklaring opnemen, aanhouding opnemen, naar het bureau rijden, voorgeleiden, die vent horen, PPS bellen en een uur later staat hij weer buiten en dan heeft hij zijn transactie al betaald.’

Het wachten op zich ervaren veel agenten als frustrerend maar zeker in de lichte zaken zien ze enkele problemen die met het wachten samenhangen. Zo bestaat in het geval van 6-uurszaken het risico dat te veel van de 6 uur besteed moet worden aan de rechtsbijstand. De advocaat moet ingelicht worden, dan is het wachten op de komst van de advocaat en daarna moet weer worden gewacht totdat het consultatiegesprek is afgerond. Soms blijft er dan maar weinig tijd over om het verhoor op een goede manier af te ronden en alle papieren in orde te maken. Daarnaast zitten verdachten die gebruikmaken van de rechtsbijstand in de ogen van de agenten door al het wachten onnodig lang op het bureau. Zeker in het geval van een minderjarige verdachte is dat volgens agenten niet wenselijk.

‘Dat je ze 2 uur langer in die cel moet laten zitten wachten, terwijl wij meestal met een uur, 1,5 uur gewoon wel klaar zijn met die jongeren. Dan kunnen ze gewoon met de ouders mee naar huis. Maar nu wacht je 2 uur, dan gebeurt er sowieso niks. Meestal als er dan nog geen advocaat is geweest dan is het van we wachten nog even een half uurtje voor de zekerheid. Dus dan is het al tweeënhalve uur verder, plus 1,5 uur die je als onderzoekstijd hebt. Dus in principe duurt het allemaal een stuk langer terwijl dat eigenlijk niet nodig is.’

Wat agenten echter het meest bezwaarlijk lijken te vinden, is dat ze door het wachten langer van de straat zijn en op het bureau 'gewoon duur betaald 1,5 uur of langer niks doen'. Op het moment dat agenten van de noodhulp een aangehouden verdachte op het bureau hebben gebracht, zijn ze in principe verantwoordelijk voor die verdachte. Ze dienen dan op het bureau te blijven totdat de verdachte weer in vrijheid is gesteld of wordt overgedragen aan een andere dienst. Een agent noemt dit wachten 'potentieel verloren capaciteit waarin wij weer andere nuttige dingen hadden kunnen doen'.

'En dat is eigenlijk zonde, want ze hebben volgens mij in Den Haag beloofd dat we meer op straat zouden zijn in plaats van dat we binnen zitten. En het gevolg is dus dat we meer binnen zitten.'

'Op dat moment zie ik het wel als probleem omdat ik liever buiten ben, mensen aan het helpen en boeven aan het vangen. Op het moment dat je binnen zit en je zit te wachten op een advocaat dan is dat wel frustrerend. Je kunt ook geen verhoor doen. Je kunt eigenlijk bijna niks doen en als je dan met je vingers in je neus zit te wachten op iemand dan vind ik dat niet prettig.'

Sommige agenten proberen de tijd die ze wachten nuttig te besteden. Als de verdachte bij de aanhouding al te kennen geeft dat hij gebruik wil maken van zijn recht op rechtsbijstand, wordt al in de auto gebeld met de advocaat. Dit vergt van de agenten dan wel een goede organisatie aangezien ze de nummers van de dienstdoende piketadvocaten op zak moeten hebben. Daarnaast geven agenten aan dat ze de tijd anders moeten gebruiken dan voorheen. Waar voor de Aanwijzing vaak eerst snel de verklaring van de verdachte werd opgenomen om daarna de zaak 'op het gemak af te handelen' zal nu eerst al het papierwerk opgemaakt moeten worden. Wanneer de advocaat dan bij de verdachte is langsgeweest, 'is het een kwestie van alleen nog even de verklaring opnemen en dan is alles compleet'. De wachttijd op de advocaat kan dus voor een deel worden gebruikt om alvast de voor het dossier benodigde processen-verbaal op te maken.

'Ja, we kunnen natuurlijk onze schriftelijke werkzaamheden op papier zetten. De advocaat heeft 2 uur de tijd om er te komen. Dan wordt er gewoon doorgegeven bij de balie van er komt zo een advocaat, als hij er is willen jullie dat dan bij ons melden. En in die tussentijd gaan we gewoon al ons schriftelijke werk doen, de zaak op papier zetten.'

Wel geeft een agent aan dat met de consultatiebijstand de vrijheid in de manier waarop de politie zaken afhandelt minder wordt. Dit vraagt om een aanpassing van de dagelijkse werkzaamheden en planning, wat niet bij alle agenten als vanzelf gaat.

5.2.6 *Aanwezigheid van de advocaat of de vertrouwenspersoon tijdens het verhoor*

Gedurende onze observaties zijn maar weinig minderjarige verdachten aangehouden. We hebben slechts één verhoor van een minderjarige, in aanwezigheid van haar advocaat, bijgewoond. Dit verhoor duurde een uur en betrof een diefstal van panty's bij de

H&M door drie minderjarige meisjes. Tijdens het verhoor zat de advocaat naast de verdachte, aan de andere kant van de tafel zat één verhoorder. De verhoorder richtte zich rustig en geduldig tot de verdachte en deed zijn best om alles goed uit te leggen. Toen hij aan de verdachte vroeg wat er was gebeurd, deed deze haar verhaal. De advocaat werd niet bij het verhoor betrokken. Het werd hem toegestaan om aan het einde van het verhoor de verklaring samen met de verdachte door te lezen. Een vraag van de advocaat aan de verdachte leidde nog tot een aanpassing in het proces-verbaal. Bovenstaande observatie betreft maar één zaak, maar laat wel zien dat een verhoor van een minderjarige in het bijzijn van een advocaat soepel kan verlopen. Het betrof in deze zaak geen zwaar delict noch een complexe zaak, waardoor weinig aanleiding voor de advocaat bestond om zich in het verhoor te mengen. Ook op basis van de interviews is het moeilijk om een beeld te schetsen van hoe verhoorbijstand in de praktijk uitpakt. Een belangrijke reden hiervoor is dat de geïnterviewde opsporingsambtenaren hier niet zo veel ervaring mee hebben omdat minderjarige verdachten weinig gebruikmaken van verhoorbijstand. Voor een deel is dit toe te schrijven aan advocaten die volgens de agenten in veel (eenvoudige) gevallen een consultatiegesprek voldoende vinden.

‘Maar de ervaring is dat een advocaat als hij een gesprek heeft gehad met een minderjarige vaak niet bij het verhoor aanwezig zal zijn. Tenzij het om ernstige feiten gaat.’

‘De advocaat is daar in eerste instantie voor aangewezen, maar een advocaat zegt bijna altijd, nee, dat is niet nodig. Ik heb het hem uitgelegd. Hij weet voldoende, dus ik ga weer door.’

De agenten die wel ervaring hebben met verhoren in aanwezigheid van een advocaat geven aan dat het in het begin onwennig was. Het was niet duidelijk hoe ze zich tijdens het verhoor moesten opstellen en hoe de advocaat daarop zou reageren.

‘Nadat hij ingegaan is heb ik één keer gehad dat een advocaat bij het verhoor aanwezig wilde zijn en ik had zelf zoiets van wacht even. Wat mag ik daarvan verwachten, van die advocaat? En hoe moet ik me naar die advocaat toe opstellen zodat we elkaar niet in het vaarwater gaan zitten? Weet je wel. Ga ik meteen heel formeel tegen die advocaat zeggen van daar is het hoekje van de kamer. Je mag er bij zitten, maar je moet wel je mond houden. Of wordt het gewoon een open gesprek met zijn drieën en stel ik gewoon mijn vragen?’

De eerste reactie van agenten is dat ze in beginsel strikt het protocol van de Aanwijzing volgen, waarbij de advocaat alleen tot het verhoor wordt toegelaten en zich verder niet met het verhoor mag bemoeien. Echter, wanneer naar concrete voorbeelden wordt gevraagd, blijken de agenten die ervaring hebben met een advocaat bij het verhoor de regels niet zo strikt te hanteren. Ze staan toe dat de advocaat zich in het gesprek mengt als dat het verhoor ten goede komt en het niet te vaak gebeurt.

‘Het was eigenlijk gewoon een heel relaxed gesprek en op een gegeven ogenblik stelde ik een vraag en toen zat hij [verdachte] me echt zo raar aan te kijken van wat bedoel je. Toen

formuleerde zij [advocaat] de vraag anders en toen had hij hem wel door en gaf hij gewoon antwoord.'

Mocht een advocaat zich wel inhoudelijk met het verhoor bemoeien, dan zijn de agenten van mening dat ze hem daarin meteen zouden corrigeren. 'Mond houden, daar is de hoek', zoals een agent het uitdrukt. Over het algemeen worden weinig problemen ervaren met de advocaat die bij het verhoor aanwezig is. Advocaten weten wat de regels zijn en houden zich afzijdig.

'Ja, wat ik heb meegemaakt. Die advocaat zat er gewoon heel ongeïnteresseerd bij. Ja, ik heb het ook nog niet zo heel vaak meegemaakt, maar ik heb nog nooit gehad dat ze het verhoor verstoorden zeg maar.'

Uit de interviews komt naar voren dat agenten vooral ervaring hebben met een van de ouders als vertrouwenspersoon bij het verhoor. Ze geven aan dat ze eigenlijk niet goed weten wie er anders bij het verhoor zou moeten aanschuiven als een vertrouwenspersoon. Een agent zegt een keer een tante en een keer een begeleidster van een minderjarige die in een tehuis woonde bij het verhoor gehad te hebben. Een andere agent bespreekt een voorval waarbij een minderjarige verdachte haar vriend als vertrouwenspersoon bij het verhoor wilde hebben. Dit is niet toegestaan omdat de vriend met het meisje in de stad was en mogelijk iets met de zaak te maken had. Het verhoor is toen zonder vertrouwenspersoon of advocaat gehouden. Hoewel verhoorbijstand een recht van de aangehouden minderjarige verdachte is, gaan sommige agenten ervan uit dat het de keuze van de ouders is om al dan niet bij het verhoor aanwezig te zijn.

'Ja, bij minderjarigen vind ik het op zich wel goed dat het er is. Ik vind het ook eigenlijk meer de keus van de ouders. Als de ouders het aangeven.'

In het geval van een minderjarige verdachte worden de ouders op de hoogte gesteld en dan wordt veelal tevens besproken of een van de ouders bij het verhoor aanwezig zal zijn. Uit de interviews komt naar voren dat ouders daar verschillend op reageren.

'De ene ouder zegt van het is mijn kind, ik wil er graag bij zijn. En de ander zegt van ze hebben een strafbaar feit gepleegd, laat ze maar op de blaren zitten.'

Over het algemeen ervaren de agenten geen problemen met de aanwezigheid van een ouder tijdens het verhoor. Ze leggen vooraf aan de ouder duidelijk uit wat de bedoeling van het verhoor is en dat de ouder zich niet met het verhoor mag bemoeien. In de meeste gevallen gaat dat goed en staan agenten toe dat de ouders zo nu en dan iets zeggen. Vaak doen ze dat omdat ze begrijpen dat ouders boos op hun kind zijn en dat het dan moeilijk is helemaal niets te zeggen. Zolang het verhoor maar een verklaring van de minderjarige verdachte oplevert en niet een verhaal van de ouders.

‘En ik vind dat ook nog wel een grote stap, want ik snap die emoties van die ouders natuurlijk ook. Maar goed, ze moeten geen woorden in de mond gaan leggen van de kinderen van waarom iets gebeurd zou kunnen zijn. Dat moeten ze thuis maar doen. Ik wil gewoon een duidelijk en eerlijk verhaal van het kind zelf horen. Tenminste wat hij zelf wil vertellen, dat vind ik belangrijker, dat de rechter dat leest.’

Op het moment dat ouders zich te veel met het verhoor bemoeien, grijpen de verhoorders in. In de meeste gevallen is het voldoende om aan te geven dat de ouder stil moet zijn. Soms is daar meer overtuigingskracht voor nodig. Verhoorders geven dan aan dat de ouder zich aan de regels moet houden en als dat niet lukt het verhoor dient te verlaten.

‘Ja, meestal zijn ze wel rustig gewoon. Ik heb wel een keer iemand gehad die zelf meer aan het praten was dan zijn zoon en daarbij heb ik toch wel even duidelijk gezegd dat dit niet de bedoeling was. Toen was het even stil en daarna ging het weer door. Ja, op een gegeven moment moet je dan toch wel duidelijk zijn en knopen doorhakken. Dus toen heb ik gewoon gezegd van als u zich niet aan de regels kan houden, dan ga ik u toch verzoeken om de ruimte te verlaten. Ja, toen ging het goed.’

Soms wordt hiervoor de officier van dienst²⁴⁷ erbij gehaald.

‘En die mevrouw begon zich er steeds mee te bemoeien. We hebben vervolgens toen de OvD erbij gehaald en die heeft toen gezegd van luister mevrouw, het is nu klaar, anders moet u de ruimte verlaten. Ja, toen hield ze zich wel rustig.’

Zo’n (officiële) waarschuwing heeft meestal effect, agenten geven in de interviews aan nog nooit een ouder uit het verhoor te hebben gezet.

Uit de interviews komt naar voren dat vaker een ouder dan een advocaat bij het verhoor van een minderjarige verdachte aanwezig is. Sommige agenten geven daar ook de voorkeur aan. Een ouder kan in de ogen van agenten een positieve invloed hebben op de houding van de minderjarige verdachte. Ouders zijn vaak boos waardoor het kind rustig is en vertelt wat er is gebeurd. Agenten geven ook voorbeelden van ouders die hun kind actief aanmoedigen om de waarheid te vertellen en niets achter te laten.

‘Ja, de meeste ouders die zitten erbij en dan zie je een heel boze blik. Over het algemeen wordt er boos gekeken naar de zoon of dochter en die zit dan heel rustig en stil en die vertelt dan wat er gebeurd is.’

Andere agenten geven aan dat ouders vaak ‘emotioneel betrokken zijn en het risico is toch wel dat ze zich er dan gewoon mee gaan bemoeien’. Een andere belangrijk nadeel van ouders bij het verhoor is dat jongeren zich schamen en dan niet over alle onderwerpen een verklaring willen afleggen.

---

247 In citaten wordt de afkorting OvD gebruikt om verkort te verwijzen naar officier van dienst.

‘Ja, soms denk ik van beter kun je ze er niet bij hebben. Vooral niet de ouders, want kinderen zeggen veel meer als hun ouders er niet bij zijn. Tenminste, dan durf je net wat meer te zeggen. Dat merkten we ook wel vaak dan tijdens het verhoor. Dat een kind dan niet durfde te bekennen. Terwijl je dondersgoed wist dat hij het gedaan had. Maar puur omdat de moeder ernaast zat. Dan schamen ze zich voor de moeder. Ja, dat snap ik ook wel. We zeggen dan ook tegen de ouders van ja, je mag bij het verhoor aanwezig zijn. Maar dan leggen we ook uit dat het soms ook handig is om het niet te doen.’

5.2.7 *Belang van rechtsbijstand en de invloed op de werkwijze van de politie*

Het algemene beeld dat uit de interviews met opsporingsambtenaren naar voren komt, is dat ze rechtsbijstand voorafgaand aan het eerste verhoor in principe goed vinden voor verdachten. Zeker voor verdachten die voor de eerste keer worden aangehouden en niet goed weten wat hun te wachten staat. Ook voor verdachten met een verstandelijke beperking is het belangrijk dat ze iemand hebben die hen kan ‘ondersteunen’. Wat betreft jeugdige verdachten hebben de geïnterviewden gemengde gevoelens. Aan de ene kant vinden opsporingsambtenaren het goed dat jeugdigen wordt uitgelegd wat hun te wachten staat en tijdens het verhoor worden ondersteund. Aan de andere zien ze een groot nadeel omdat jeugdigen hierdoor langer op het bureau worden vastgehouden. Geïnterviewden geven aan dat ze het moeilijk vinden om een afweging te maken wat voor de jeugdige verdachte uiteindelijk beter is.

Hoewel opsporingsambtenaren laten weten dat ze rechtsbijstand voorafgaand aan het eerste verhoor goed vinden, zien ze voor de zaken waar zij het meeste mee te maken hebben (winkeldiefstal en lichte geweldszaken) niet echt een groot belang. Ze vragen zich af wat een advocaat in die zaken voor de verdachte kan betekenen, omdat vaak veel bewijs voorhanden is en de zaak wordt afgedaan met een sanctiebedrag. In de ogen van de opsporingsambtenaren zorgt het vooral voor meer werk, waardoor ze nog meer dan voorheen te kampen hebben met capaciteitsproblemen. Daarbij hebben ze het idee dat dit niet alleen geldt voor de politie maar ook voor de advocaten die soms ‘echt met een zucht’ binnenkomen. Daarnaast beschouwen ze de veranderingen die de Aanwijzing teweegbrengt vooral als een verplichting om te voorkomen dat zaken stuklopen.

‘Maar ik denk dat de Aanwijzing is bedoeld om politie en justitie in te dekken. Juist door ons die verplichting te geven, van je moet het aanbieden. Dat is gewoon puur om te voorkomen dat we achteraf opmerkingen krijgen van de rechterlijke macht of van een verdachte. Of van een advocaat die gaat lopen roepen van ja, maar mijn cliënt dit of dat. Dat is het hele doel ervan. Nou, dat doel wordt bereikt. Want wij hebben er gewoon extra werk aan.’

Dat de Aanwijzing meer werk oplevert, beschouwen de geïnterviewden als een belangrijke negatieve uitwerking op de werkzaamheden van de politie. Daarnaast komt uit de interviews naar voren dat agenten weinig verandering merken in de verklaringsbereidheid van verdachten na consultatiebijstand.

‘Ik heb het persoonlijk niet gemerkt. Wat mij verbaasd heeft. Ik had wel verwacht dat verdachten daardoor minder zouden gaan praten.’

Voor een deel wijten zij dit aan het feit dat veel verdachten afstand doen van het recht op consultatiebijstand. Daarbij zijn het volgens de agenten vooral de veelplegers, die weten hoe het werkt, die gebruikmaken van een zwijgrecht. Het maakt niet zo veel uit of die veelplegers met een advocaat hebben gesproken. Voor de Aanwijzing waren die ook minder vaak bereid een verklaring af te leggen.

‘Nou ja, die jongens waar ik het toen straks al over had. Die wat door de wol geverfd zijn. Die praten overal over en daar kun je bij wijze van spreken gewoon een gesprek mee voeren alsof je op een terrasje zit. Zodra het zaaksinhoudelijk is, dan is het van ik beroep me op mijn zwijgrecht. Maar dat deden ze daarvoor ook al. Want dat zijn de jongens die toen ook al een advocaat hadden of al eens een keer een advocaat hadden gehad. Die kennen het klappen van de zweep en die weten gewoon wanneer ze wel en wanneer ze niet moeten praten.’

Voor een ander deel heeft het te maken met het soort zaak en de hoeveelheid bewijs die al voorhanden is. Ook ligt het aan de persoonlijkheid van de verdachte. Sommige verdachten luisteren naar hun advocaat en verklaren niets over de zaak. Dan wordt het volgens de agenten moeilijker. Maar het komt ook voor dat verdachten het advies van de advocaat om te zwijgen negeren en gewoon hun verhaal doen.

Over de aanwezigheid van vooral de advocaat zeggen de agenten dat ze dat als een controle ervaren. Vooral een controle op de manier van communiceren waarbij een agent aangeeft dat hij ‘beleefder zal zijn’. Een andere agent beaamt dat van de aanwezigheid van een advocaat een remmende werking uit kan gaan, maar dat dit er niet toe mag leiden dat goedwerkende verhoortechnieken (waar enige druk van uitgaat) niet meer worden gebruikt. Daarbij geeft weer een andere agent aan dat het vooral in het begin gewenning is maar dat hij daarna weer als vanouds zijn verhoor doet.

‘In het begin misschien heel even wat gewenning. Maar op een gegeven moment moet je dat aan de kant zetten en ga je gewoon de dingen doen die je altijd doet.’

Ook wordt duidelijk dat opsporingsambtenaren liever een verdeling van wie wel en niet recht heeft op rechtsbijstand zien die dichter bij de praktijk staat. Er zou beter moet worden gekeken naar de meerwaarde van consultatie- en verhoorbijstand in de specifieke gevallen. In de huidige vorm levert de Aanwijzing vooral meer werk op en twijfelen opsporingsambtenaren aan de meerwaarde die deze in de meeste zaken voor verdachten heeft.

5.2.8 *Conclusie gang van zaken opsporing*

Agenten en hulpofficieren van justitie hebben het werken volgens de Aanwijzing in het begin als moeizaam ervaren. In de beginfase is veel informatie via veel verschillende kanalen verspreid. Hierdoor was het overzicht moeilijk te bewaren en was het niet gelijk duidelijk hoe het moest. Het was vooral aan de opsporingsambtenaren op de werkvloer om zelf uit te zoeken hoe met de nieuwe regels om te gaan. Het was dus wennen maar door er gewoon mee te gaan werken is ervaring opgedaan en zijn de nieuwe regels uiteindelijk in de dagelijkse werkzaamheden opgenomen. Ook het

nieuwe registratiesysteem (BVH) lijkt hieraan te hebben bijgedragen. Agenten lopen een bepaald riedeltje af en wanneer ze alles hebben aangevinkt, verschijnen automatisch de benodigde processen-verbaal.

Inmiddels zijn de handelingen met betrekking tot de rechtsbijstand in de veelvoorkomende zaken ingesleten. In het geval van een zaak die minder vaak voorkomt, gaat het niet vanzelf en blijkt de indeling in categorieën complex en moeilijk werkbaar te zijn. Zeker het onderscheid tussen 12- tot en met 15-jarigen en 16- en 17-jarigen wordt als moeilijk ervaren. Er moet dan veel worden opgezocht op het intranet, de stroomschema's worden erbij gehaald en zo nodig wordt de hulpofficier van justitie om raad gevraagd.

Het moment waarop de cautie voor het eerst aan de verdachte wordt gegeven, wordt in grote mate bepaald door hoe de aanhouding verloopt. Is het te hectisch of gaat de verdachte in verzet, dan is primair het doel de verdachte zo snel mogelijk op het bureau te krijgen. Dan wordt of in de bus of op het bureau bij de insluiting de tijd genomen om het recht op rechtsbijstand mee te delen in plaats van dit gelijk tijdens de aanhouding te doen. Agenten hebben het idee dat op een rustiger moment de informatie beter wordt opgenomen door verdachten. Agenten beschouwen de mededeling als een standaardritueel dat over het algemeen de strekking heeft dat de verdachte recht heeft op een advocaat. Bij de voorgeleiding wordt de verdachte nogmaals ingelicht over het recht op rechtsbijstand. Dan geeft de hulpofficier van justitie vaak meer uitleg en wordt een informatiefolder uitgereikt. Opvallend is wel dat regelmatig ter sprake komt dat gebruik van rechtsbijstand tot langer wachten leidt.

Advocaten worden of telefonisch, of via de fax of op beide manieren in kennis gesteld van het feit dat rechtsbijstand moet worden verleend. Hiervoor bestaan piketlijsten met daarop de contactgegevens van de advocaten die dienst hebben. Dit werkt over het algemeen goed maar er moet volgens opsporingsambtenaren lang worden gewacht. Dit ervaren opsporingsambtenaren als het grootste probleem van de Aanwijzing. Een zaak waar voorheen 1,5 uur voor nodig was, duurt nu al snel meer dan twee keer zo lang. Buiten dat dit frustrerend is, komen ze soms in de problemen met de 6-uurs-termijn en is het een aanslag op de capaciteit en slagvaardigheid van de politie. In het geval van minderjarigen betekent het dat ze langer op het politiebureau moeten blijven. Toch blijkt verbetering mogelijk te zijn door de wachttijd nuttig in te vullen en alvast met het papierwerk te beginnen.

De verhoorbijstand wordt volgens de agenten vaker door een vertrouwenspersoon (veelal een van de ouders) gedaan dan door een advocaat. Voor een deel is dit te wijten aan de minderjarige verdachten die zelf vragen om een ouder, voor een ander deel aan de advocaten die zeggen dat een gesprek voldoende is en het niet nodig vinden bij het verhoor aanwezig te zijn. Agenten zien zowel voor- als nadelen in de aanwezigheid van de ouders tijdens het verhoor. Ouders zijn vaak boos, waardoor kinderen over het algemeen rustiger zijn en meer vertellen. Aan de andere kant zorgt de emotionele toestand waarin ouders zich kunnen bevinden ervoor dat ze zich te veel met het verhoor bemoeien. Dit speelt niet bij advocaten, die in dat opzicht professioneler zijn en meer afstand hebben, maar ook omdat die beter op de hoogte zijn van de regels en procedures. Ook merken agenten dat sommige jongeren zich juist schamen als een van de

ouders bij het verhoor aanwezig is en dan minder bereid zijn te praten over wat er is gebeurd.

Tot slot bestaat het idee dat rechtsbijstand voor het eerste verhoor goed is voor verdachten die ondersteuning nodig hebben. Hieronder vallen volgens de agenten verdachten die voor de eerste keer worden aangehouden, verdachten met een verstandelijke beperking en minderjarigen. Wat betreft die laatste groep bestaan hierover gemengde gevoelens. Ondersteuning in de vorm van rechtsbijstand is goed, maar daarvoor langer op het bureau zitten voor eenvoudig oplosbare delicten niet. Al met al is men van mening dat in de huidige vorm de rechtsbijstand in veel zaken geen meerwaarde heeft en het te veel vraagt van zowel politie als advocatuur.

5.3 OPTREDEN DOOR ADVOCATUUR

5.3.1 *Kennis van de Aanwijzing en het belang van rechtsbijstand*

De advocaten zijn op de hoogte gebracht via e-mails van de Orde van Advocaten. Daarbij hebben ze ook nog informatie gekregen van de politie over de huisregels van het politiebureau. Naar eigen zeggen hebben ze van de verkregen informatie 'een pakketje gemaakt en dat zit in de strafmap'. De geïnterviewde advocaten vinden dat op enkele aanloopproblemen na alles goed is gecommuniceerd en blijken goed op de hoogte van de Aanwijzing, hun taak op grond daarvan (één advocaat geeft aan dat hij 'hem niet volgt' omdat hij meent dat alle verdachten dezelfde rechten hebben en het onderscheid dat de Aanwijzing maakt nergens op slaat), en de regels van de piketdienst.

'Ja, ik ben er wel mee bekend. Ik ken niet de hele aanwijzing uit mijn hoofd, maar ik weet wel wat er ongeveer in staat. Inderdaad met betrekking tot Salduz, dus de tijd waarbinnen je aanwezig moet zijn en hoeveel besprekingsuur je in principe zou krijgen. De categorieën, de A-, B- en C-zaken, wat de regels zijn voor minderjarigen en wat de regels zijn voor volwassenen.'

Dit houdt niet in dat advocaten de Aanwijzing ook onderschrijven. Hoewel de meeste advocaten het goed vinden dat de Aanwijzing er is, zien ze het toch vooral als iets voor het Openbaar Ministerie en de politie. Sommigen kunnen hier op dit moment goed mee leven, ervaren vooral enkele praktische frustraties en beschouwen de Aanwijzing als een minimaal begin.

'Het is een minimaal stapje. Ik ben dus wel een beetje tevreden, maar wij kunnen gewoon niets, nog niet.'

Een advocaat is echter van mening dat de Aanwijzing er vooral op is gericht te voorkomen dat de politie onvoldoende rekening houdt met de nieuwe rechten voor verdachten, en dat er geen zaken stuklopen. Hij geeft dan ook aan dat hij de Aanwijzing niet volgt en alleen handelt in het belang van de verdachte.

‘Ik vind het flut. Ik vind het niks. Ja, prima om de agent met de platte pet, heel denigrerend en misschien mag ik dat zo niet zeggen, maar om als er iets gebeurt, om het systeem dan niet vast te laten lopen en waardoor dus iedere keer die vrijspraken naar boven komen.’

Daarbij geven advocaten aan dat het recht op rechtsbijstand op dit moment ontzettend veel werk met zich meebrengt. Ook gaat het in vergelijking met voorheen tot later in de avond door. Wat het volgens de advocaten nog erger maakt, is dat de vergoeding voor het verrichten van consultatiebijstand en eventueel verhoorbijstand niet in verhouding staan tot de activiteiten die ze daarvoor moeten uitvoeren.

‘Op dat gebied vind ik de vergoedingen weer niet aansluiten bij de activiteiten die je eigenlijk moet verrichten. Om maar een voorbeeld te noemen bij die minderjarigen. Stel je hebt de consultatie, daar krijg je al een beperkte vergoeding voor. Dan wordt hij mogelijk in verzekering gesteld. Dan moet je eigenlijk nog een keer gaan en dan, als hij wil dat je bij het verhoor zit, dat is prima, maar je bent uiteindelijk een hele dag kwijt en je krijgt er in verhouding bijna niets voor betaald. Dat mag eigenlijk geen afweging zijn, ik ben zelf altijd heel erg van het inhoudelijke, maar ja een kantoor daar moet natuurlijk ook omzet komen. Dus voor het kantoor is het technisch gezien niet interessant als ik de hele dag op het politiebureau zit voor een paar honderd euro of nog minder.’

Op termijn kan dit volgens advocaten ernstige gevolgen hebben. Een advocaat vreest dan ook voor de kwaliteit van de geleverde rechtsbijstand. Volgens hem bestaat door de beperkte vergoeding het risico dat de rechtsbijstand verleend gaat worden door advocaten die te weinig ervaring hebben met het strafrecht. Het is dan maar de vraag of verdachten voldoende en correcte uitleg en advies krijgen, waardoor het hele idee van de consultatiebijstand op losse schroeven kan komen te staan.

‘Ik denk dat je dan een groot probleem gaat krijgen. Het is meer een onkostenvergoeding aan het worden op dit moment. Dus wat ik verwacht is dat er in de toekomst eigenlijk een soort van bijstand komt van mensen die niet gespecialiseerd zijn in het strafrecht en we gaan het maar doen want we verdienen er iets aan. Of we krijgen een toekomst met net afgestudeerden, zoals in Spanje. Die de ballen verstand hebben van het recht. Dan kun je beter de groenteboer op de hoek sturen want die heeft er meer verstand van dan zo’n net afgestudeerd kipje. En moeten we dan überhaupt een advocaat hebben is dan de volgende vraag. Waarvoor dient dan een advocaat?’

5.3.2 *Bereikbaarheid en snelheid van handelen na de melding*

In Tilburg en Breda wordt zoals eerder vermeld niet gewerkt met een piketcentrale. De dienstdoende advocaten worden direct door de politie gebeld of krijgen een fax toegestuurd. In de meeste gevallen gaat dat goed en nemen de advocaten direct hun telefoon op of bellen ze snel terug nadat hun voicemail is ingesproken, zo blijkt uit de observaties. Doorgaans zijn advocaten binnen een half uur tot een uur na de melding aanwezig op het politiebureau, iets wat ook uit de interviews met opsporingsambtenaren naar voren is gekomen. De kwetsbaarheid van het systeem wordt echter

zichtbaar in die gevallen dat advocaten hun dienst aan een andere advocaat hebben overgedragen. Twee keer zien we dat de politie geen telefonisch contact krijgt met de advocaat die op hun lijstje staat en dat vervolgens een fax wordt verstuurd. Dat gaat twee keer mis. In het ene geval wordt de 14-jarige verdachte (aangehouden voor het vullen van zijn aansteker met gas zonder daarvoor te betalen; het betreft een bedrag van 2,49 euro) nadat de advocaat na 2 uur nog niet gereageerd heeft, na overleg met de officier van justitie heengezonden. Later blijkt dat de fax nooit is aangekomen. Daar komt men achter omdat de vervanger van de dienstdoende advocaat naar het bureau belt voor een andere zaak waardoor hij wel een fax heeft ontvangen. In het andere geval is in overleg met de officier van justitie al beslist dat de verdachten (een moeder en haar minderjarige dochter) in verzekering worden gesteld. De advocaat belt zo'n tweeënhalf uur na de aanhouding en na het uitwisselen van enkele stekeligheden blijkt evenwel dat de fax ook pas 2 uur na de aanhouding door de politie werd verstuurd (en dat de advocaat dus binnen een half uur na het ontvangen van de fax had gereageerd). De verantwoordelijke agent had de fax wel opgemaakt maar was aanvankelijk vergeten hem te versturen omdat er iets anders tussenkwam. Uiteindelijk vinden de consultatiegesprekken met de twee verdachten zo'n 4 uur na aanhouding plaats en worden de verdachten daarna in verzekering gesteld.

Omtrent de melding doen zich zo nu en dan dus problemen voor. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat er weinig eenduidigheid lijkt te bestaan over de manier waarop advocaten worden ingelicht. Uit de interviews met advocaten komt naar voren dat zij op verschillende manieren de melding krijgen. Sommige advocaten worden gebeld en krijgen daarna nog een fax toegestuurd. Een andere advocaat stelt dat er alleen wordt gefaxt en dat uit die fax meestal ook niet blijkt dat het om een Salduz-piket gaat. De onduidelijkheid die bestaat komt goed naar voren in het volgende citaat van een geïnterviewde advocaat:

'Ik weet, in de Randstad worden ze volgens mij gebeld en krijgen ze een sms of een e-mail. Dat is dus hier volslagen onduidelijk. Ik maak het wel eens mee dat ik gebeld word, bijv. 's avonds. Bij minderjarigen, daar word je gebeld. Dan zeggen ze we gaan zo een formuliertje faxen maar hij zit in Oosterhout. Dan weet u het alvast. U kunt langskomen. Sms'en heb ik nog nooit gehad en e-mails ook niet. Maar het gebeurt ook weleens dat je niet wordt gebeld en zelfs binnen kantoor zijn de ervaringen wisselend. Een andere collega van mij was in de veronderstelling gebeld te worden en die werd 's avonds gebeld dat ze al drie meldingen hadden doorgestuurd van waar blijft u eigenlijk. En toen werd gezegd van ja ik dacht dat ik gebeld werd. Dus het is een beetje onduidelijk want de ene agent belt wel en de andere agent belt niet. Dus ik blijf maar steeds een beetje op en neer rijden voor de zekerheid om te kijken of er wel of niet iets ligt. Bij het politiebureau is het ook voor hen volgens mij onduidelijk of ze moeten bellen of niet. Of de ene agent is beter geïnformeerd dan de ander, dat kan natuurlijk ook. Maar er zit niet echt een lijn in.'

Een advocaat geeft in een interview aan dat het systeem met de faxen niet goed werkt en dat hij liever telefonisch op de hoogte wordt gesteld. Dat is directer, waardoor het makkelijker is om afspraken te maken en misverstanden voorkomen kunnen worden.

Echter, hij vindt het opmerkelijk dat hij nooit wordt gebeld en altijd een fax krijgt terwijl zijn telefoongegevens bij de politie bekend zijn.

‘En dat is heel stom want wij hebben een piketlijst en die wordt gemaakt door de Raad voor Rechtsbijstand. Dat gaat ook naar de politie en de marechaussee en daar liggen ook gewoon die lijsten. Staat het mobiele nummer op waar ik op te bereiken ben. Dus het is voor hen volgens mij ook geen moeite, maar het gebeurt gewoon niet.’

De betreffende advocaat geeft verder aan dat volgens hem het systeem van de piketcentrale op dit punt uitkomst zou kunnen bieden. Iets wat een andere advocaat, die ook in andere regio's werkzaam is en ervaring heeft met de piketcentrale, tegenspreekt. Hij geeft de voorkeur aan persoonlijk telefonisch contact tussen opsporingsambtenaren en advocatuur.

‘Ik vind het op deze manier wel prettig werken. Ik hoor hele slechte verhalen over dat meldpunt. Maar goed, dat speelt hier allemaal niet. Dus dat gaat allemaal wel heel goed. Dat bevalt me wel. Ik hoop echt dat ze het zo houden.’

Zoals reeds eerder is besproken, blijkt de maximale 2 uur die advocaten hebben om naar het politiebureau te komen in de meeste gevallen voldoende te zijn. Advocaten zien het naar eigen zeggen aankomen wanneer ze het niet gaan halen. In die gevallen nemen ze contact op met de dienstdoende hulpofficier van justitie en proberen er dan gezamenlijk uit te komen. Soms betekent dit dat de politie met het sociale verhoor begint en pas met het inhoudelijk verhoor begint als de advocaat er is. Ook bellen advocaten collega's om hun dienst over te nemen. Eerder hebben we gezien dat dit ruilen voor problemen kan zorgen.

5.3.3 *Het consultatiegesprek*²⁴⁸

Op grond van de Aanwijzing kan de verdachte een half uur met zijn advocaat overleggen voorafgaand aan het verhoor. De observaties maken duidelijk dat het half uur in de meeste gevallen niet geheel wordt benut. Slechts in één geval duurt het gesprek bijna een half uur. Bij de overige geobserveerde gesprekken betreft het één maal 10 minuten, 4 maal een kwartier, en 2 maal 20 minuten. Het consultatiegesprek van bijna een half uur betreft een gesprek met een Roemeense vrouw die een diefstal in een kledingzaak ontkent, erg emotioneel is en veel vragen stelt – daar gaat ook de meeste tijd in zitten. De advocaat probeert vooral duidelijk te maken hoe lang ze nog kan worden vastgehouden. Het vragen naar informatie en het advies over de zaak zelf beperkt zich tot het volgende:

---

248 Advocaat en verdachte zijn over het onderzoek geïnformeerd en hebben toestemming gegeven om het consultatiegesprek te observeren.

Advocaat: 'U zegt dat u niets heeft gedaan...'

Verdachte: 'Ze hebben bij mij niets gevonden.'

Advocaat: 'Misschien beschuldigen ze u ervan dat u het gestolene heeft laten verdwijnen, dat kan, ik weet het niet. Waar het om gaat is dat u de vragen van de politie straks op zich niet hoeft te beantwoorden, u heeft zwijgrecht. Maar als u zegt ik heb niets verkeerd gedaan, dan zie ik geen reden om u te adviseren om daar gebruik van te maken en dan kunt u gewoon verklaren.'

In het gesprek van twintig minuten met de medeverdachte, de minderjarige dochter van de Roemeense, vraagt de advocaat vooral naar de achtergrond van het meisje en geeft hij aan dat ze bij het verhoor niet hoeft te antwoorden op vragen, dat de politie nog onderzoek zal doen, en hoe lang ze nog vastgehouden kan worden. Het meisje is erg overstuurd, en praat gebrekkig Nederlands. De advocaat probeert haar op het gemak te stellen en geeft ook aan dat hij een vertrouwenspersoon is.

In een zaak van een dronken verdachte die ervan wordt verdacht zijn vrouw te hebben mishandeld en onder invloed te hebben gereden, verloopt het gesprek tussen hem en de vrouwelijke advocaat nogal moeizaam omdat de verdachte steeds opstandiger en vijandiger wordt richting de advocaat. De advocaat probeert de verdachte te kalmeren, legt uit dat zij er is in het belang van de verdachte, en probeert het zwijgrecht aan de verdachte duidelijk te maken. De verdachte lijkt er niet voor open te staan en wil een andere advocaat. Na twintig minuten breekt de advocaat de consultatie af en zegt tegen de agenten dat zij de volgende morgen contact zal opnemen met de door de verdachte genoemde advocaat.

De consultatie van slechts 10 minuten betreft een zaak waarin een dakloze een stuk vlees heeft gestolen omdat hij ook eens warm wil eten (in de opvang krijgt hij maar twee keer per week warm, zo zegt hij). De advocaat legt de mogelijke gang van zaken uit (duur vasthouden, afhandeling zaak) en geeft aan dat de verdachte niet hoeft te verklaren. Als de advocaat merkt dat de verdachte dat wel wil, vraagt hij of de verdachte zijn verklaring met hem wil doornemen.

In een huiselijkgeweldzaak lijkt de advocaat weinig moeite te doen om in begrijpelijke bewoordingen aan de (allochtone) verdachte de procedures uit te leggen. Er komen veel wettelijke termen voorbij. Ook vraagt de advocaat niet door op wat er volgens de verdachte – die ontkent – gebeurd is, en geeft hij als antwoord op de vraag van de verdachte hoe het zit met eten en de ramadan 'je krijgt drie keer per dag te eten'. Het gesprek duurt 15 minuten. Nuttiger lijken de gesprekken van de advocaat die drie minderjarige verdachten – panty's gestolen bij de H&M – elk 15 minuten spreekt en in die tijd veel informatie krijgt van de verdachten over hoe het is gegaan. Zij vertellen ook geheel uit zichzelf het hele verhaal. De advocaat geeft bij elke verdachte aan dat hij er is in het belang van de verdachte, dat hij straks bij het verhoor zal zijn, en dat de verdachten zich kunnen beroepen op hun zwijgrecht. Hij adviseert daarbij dat niet te doen, en er niet omheen te draaien, omdat ze op heterdaad zijn aangehouden en er verklaringen van de andere verdachten zijn. Bij één van de verdachte legt hij uit wat Halt is.

Het beeld dat op basis van de hierboven beschreven consultaties ontstaat, is dat advocaten vooral uitleg geven over procedures – dat komt ook naar voren in de met de

advocaten gehouden interviews – en dat ze er in ieder geval niet op hameren dat de verdachte moet zwijgen tijdens het verhoor. De zaken lenen zich daar ook niet voor. In de interviews geven de advocaten aan dat hun advies afhangt van wat ze weten van het bewijs en geven ze aan dat (zeker in zwaardere zaken) het advies kan zijn om het dossier af te wachten en dan pas te gaan praten. Eén advocaat spreekt in dat verband van ‘het bepalen van de strategie’, en dat het eerste gesprek daarvoor heel belangrijk is. In die zin heeft het consultatiegesprek een vergelijkbare opzet als het gesprek bij de in verzekeringstelling en is het ‘dus eigenlijk een beetje dubbelop’. Toch vinden ze het goed dat in feite het moment waarop de verdachte uitleg kan worden gegeven als het ware naar voren is getrokken.

‘Maar eigenlijk scheelt het voor mij niet heel veel met wat ik vertel nadat ze in verzekering zijn gesteld, alleen het feit dan dat ze de informatie al voor het verhoor hebben. Want eerst was het altijd dan zat ik na het verhoor, heb je getekend, ja ik heb getekend. En dan moest ik dan uitleggen waarom ze het misschien niet hadden moeten doen. Dus nu hebben mijn adviezen iets meer zin, zeg maar.’

5.3.4 *Aanwezigheid tijdens het verhoor*

Zoals bleek in paragraaf 5.2.6 is slechts één verhoor geobserveerd waar een advocaat bij aanwezig was. Gedurende dat verhoor laat de advocaat zich niet horen. Wel leest hij samen met de verdachte de verklaring door. Hij verifieert twee keer bij de verdachte of alles klopt, waarna nog een en ander wordt aangepast. Een geïnterviewde advocaat geeft ook aan dat hij met name op dit punt ook zijn meerwaarde ziet: ‘het wordt allemaal wat zorgvuldiger’. Wanneer de advocaat bij het verhoor aanwezig is, kan hij beter controleren wat de verdachte heeft gezegd, hoe de verdachte het heeft gezegd en vooral ook of het met voldoende nuances door de agenten in het verbaal wordt weergegeven.

Advocaten verschillen van mening over het belang van de aanwezigheid tijdens het verhoor zoals het nu is geregeld. Sommige advocaten zien duidelijk een meerwaarde zoals de hierboven aangehaalde advocaat. Naast controle op het verslag dat door de agenten wordt opgemaakt, vinden sommige advocaten een consultatiegesprek van maximaal een half uur te kort om verdachten, zeker in zwaardere zaken of verdachten die voor het eerst met de politie in aanraking komen, goed te kunnen voorbereiden op het verhoor.

‘Maar red je het alleen met de consultatiebijstand? Nee, zeker niet. Ik kan iemand niet compleet voorbereiden op het verhoor. Zeker niet als iemand het nog nooit heeft meegemaakt. Iemand is aangehouden, vaak is dat niet onder hele goede omstandigheden gebeurd. Bijvoorbeeld bij huiselijkgeweldzaken, dat is al met veel emotie. Je wordt ingesloten, er komt een advocaat, die gaat een verhaal vertellen wat langs je heen gaat, dat is lastig. Plus cliënten verwachten dat er eindelijk iemand voor ze is.’

Wanneer het gaat om de rol die de advocaten tijdens het verhoor toegewezen hebben gekregen, zien advocaten minder meerwaarde. Waarom bij het verhoor aanwezig zijn

als je toch niet kunt ingrijpen? In het kader van controle op het verloop van het verhoor vraagt een advocaat zich af waarom verhoren niet audiovisueel worden opgenomen. Dan is alles na afloop na te kijken en te controleren.

‘Andere punt is van ja kinderen zijn heel makkelijk te beïnvloeden, maar de mogelijkheid als advocaat om in te grijpen die is er bijna niet. Als een agent iets doet dan zou ik gelijk uit mijn plaat gaan maar dan houdt het verhoor ook gelijk op en heb ik bonje en dan schiet het ook weer niet op. Dan zou ik er eerder voorstander van zijn om alles audiovisueel op te nemen en nadien terug te lezen.’

Sommige advocaten zijn hierdoor heel kritisch over hoe het nu is geregeld, andere beschouwen het als een verbetering, hoe klein ook.

‘We werken allemaal wel mee en we moeten blij zijn met iets kleins, voor het geld hoef ik het niet te doen en voor de inhoud.’

Over de aanwezigheid tijdens het verhoor merkt een advocaat nog op dat hij een verandering lijkt te zien in hoe de politie tijdens het verhoor reageert op advocaten. Waar advocaten en verhoorders voorheen snel ruzie hadden wanneer een advocaat zich met het verhoor wilde bemoeien, lijkt daar nu meer ruimte voor te zijn. De advocaat ziet dat als een positieve ontwikkeling als gevolg van de Aanwijzing.

‘En als het een beetje zware zaak was en je wilde ertussen inbreken dan had je gelijk ruzie. Dat is wel veranderd nu. Dus dat vind ik wel prettig.’

5.3.5 *Conclusie optreden door advocatuur*

De advocaten vinden dat ze voldoende zijn geïnformeerd en blijken goed op de hoogte te zijn van de Aanwijzing. Veel draagvlak lijkt er voor de Aanwijzing overigens niet te bestaan. Hoewel de meeste advocaten waarderen dat de Aanwijzing er is en ze er ook mee werken, vinden ze het toch vooral iets dat bij de politie en het Openbaar Ministerie hoort. Het levert hun vooral veel werk op waarvoor ze te weinig krijgen betaald en ze kunnen niet volledig in het belang van de verdachte handelen. Dit laatste heeft vooral te maken met de rol die ze tijdens het verhoor hebben gekregen, waarbij ze alleen toehoorder mogen zijn. Het is niet toegestaan om zich met het verhoor te bemoeien.

Wanneer naar de praktijk wordt gekeken, blijken advocaten over het algemeen goed te bereiken te zijn, maar er bestaat ongenoegen over de manier waarop ze de meldingen krijgen. De ene keer is het telefonisch en de andere keer is het via een fax. De voorkeur gaat uit naar persoonlijk telefonisch contact. Zodoende kunnen de lijntjes kort worden gehouden, waardoor de meeste misverstanden voorkomen kunnen worden. De maximale 30 minuten blijkt over het algemeen voldoende te zijn om de belangrijkste zaken met de verdachte te bespreken. Deze tijd wordt besteed aan uitleg over de rechten van verdachten, wat ze kunnen verwachten en voor zover mogelijk wordt advies gegeven over wat al dan niet te verklaren. Het consultatiegesprek voorafgaand aan het eer-

ste politieverhoor lijkt daarmee in sterke mate op het gesprek wanneer verdachten in verzekering zijn gesteld en men kan zich afvragen of beide gesprekken in alle zaken noodzakelijk zijn. Wel geven advocaten aan dat er op het moment van het consultatiegesprek nog maar weinig bekend is, waardoor verdachten moeilijk geadviseerd en op het verhoor voorbereid kunnen worden. Sommige advocaten geven om deze reden aan dat ze verhoorbijstand belangrijker vinden dan consultatiebijstand, mits ze zich tijdens het verhoor actiever op kunnen stellen.

Tot slot zijn advocaten over het algemeen van mening dat het goed is dat de Aanwijzing er is. Het is beter dan voorheen, al zien ze de invulling die de Aanwijzing geeft aan het recht op rechtsbijstand van aangehouden verdachten als een begin.

5.4 GEBRUIK VAN RECHTSBIJSTAND DOOR VERDACHTE

5.4.1 *Gebruik van consultatiebijstand en afstand doen*

Op basis van de Aanwijzing kunnen verdachten die zijn aangehouden voor een delict in de B-categorie afstand doen van hun recht op consultatiebijstand. De minderjarige verdachte van 16 en 17 jaar kan voor een delict in de B-categorie afstand doen van zowel consultatie- als verhoorbijstand. Voor de minderjarige verdachte van 12 tot en met 15 jaar ligt de mogelijkheid afstand van het recht op rechtsbijstand te kunnen doen complexer. Betreft het een delict in de A-categorie dan kan geen afstand worden gedaan van consultatiebijstand (de Aanwijzing is wat betreft afstand doen van verhoorbijstand niet expliciet). Betreft het een delict in de C-categorie dan kan afstand worden gedaan van zowel consultatie- als verhoorbijstand. Afstand doen van verhoorbijstand betekent niet zonder meer dat verdachte eveneens afstand doet van de mogelijkheid een vertrouwenspersoon bij het verhoor aanwezig te hebben.

Wat meerderjarige verdachten betreft komt uit de observaties naar voren dat in het merendeel van de gevallen afstand wordt gedaan van de consultatiebijstand. Er is verslag gedaan van 29 verdachten. Daarvan waren er zes minderjarig (eenmaal een 13-jarige, twee maal een 14-jarige, tweemaal een 16-jarige, en eenmaal een 17-jarige). 17 van de 29 verdachten deden afstand, waaronder de minderjarige van 17 jaar. Een minderjarige van 16 jaar deed afstand van haar verhoorbijstand. Omdat niet met de verdachten is gesproken, kan niet met zekerheid gezegd worden wat de redenen zijn voor het doen van afstand. Uit de gang van zaken na de aanhouding en de reactie van de verdachten op de cautie kan niettemin wel een en ander worden afgeleid.

Zo zijn er verdachten die geen behoefte hebben aan een advocaat omdat deze gewoon meteen willen erkennen dat ze een strafbaar feit hebben gepleegd. In al deze zaken gaat het om winkeldiefstallen waarbij de verdachten op heterdaad zijn aangehouden. Op de vraag of ze een advocaat wil, antwoordt een vrouw van 76 jaar die voor haar dochter – deze is morgen jarig, heeft het heel slecht en mevrouw wilde iets voor haar doen, aldus de verdachte – voor 58 euro aan boodschappen steelt: ‘Ik heb het toch gedaan’. Ze wil de boodschappen alsnog betalen. Een andere verdachte geeft aan dat hij geen advocaat wil omdat hij het toch gedaan heeft en één verdachte antwoordt op de – bij de aanhouding gestelde – vraag of hij een advocaat wil: ‘Nee, dat is niet nodig,

ik zeg amen op mijn straf' (bij de voorgeleiding bevestigt hij zijn keuze). Een Litouwse vrouw wil graag haar levensverhaal kwijt en lijkt daarmee ook uit te willen leggen waarom ze tot haar daad kwam.

Een tweede reden om af te zien van een advocaat is dat verdachten graag naar huis willen en de tussenkomst van een advocaat als een te grote vertraging zien. Ook hier gaat het om winkeldiefstallen en aanhoudingen op heterdaad. Veelal blijkt in die zaken al snel dat verdachten verklaringsbereid zijn. Wel wordt de gevreesde vertraging door de politie benoemd als men de cautie aan de verdachte geeft of als de verdachte twijfelachtig lijkt of vragen stelt. Zo wordt in een zaak aan een Poolse verdachte in het Engels gevraagd of hij een advocaat wil. De verdachte zegt eerst nee en later ja. De agent zegt dan: 'One thing that I want to give you is that it can take 2 hours.' De verdachte geeft aan dat hij het dan niet wil. De agent reageert daar nog op met 'Are you sure, it is not a problem for us.' Nee, nee, het hoeft niet, zegt de verdachte. In een andere zaak lijkt een verstandelijk beperkte verdachte, op heterdaad aangehouden voor diefstal van twee spijkerbroeken, tijdens de voorgeleiding niet helemaal te begrijpen waarom hij op het bureau zit. Als de verdachte twijfelend zegt het te snappen, vraagt de hulpofficier aan de verdachte om het zelf uit te leggen. Verdachte zegt het niet echt te snappen en dat hij naar huis wil. De hulpofficier legt uit dat hij dat niet bepaalt maar dat justitie dat bepaalt. Hij gaat verder met aan te geven dat de verdachte het recht heeft om een advocaat te zien. Hij geeft daarbij aan dat dit kosteloos is maar dat de verdachte wel langer op het bureau zit als hij hiervan gebruikmaakt. De verdachte zegt vervolgens geen advocaat te willen zien omdat hij dan langer op bureau zit (de verdachte wordt na zijn verhoor, waarin hij een verklaring aflegt, heengezonden, en door de officier van justitie wordt besloten dat deze zaak gekoppeld wordt aan een andere zaak van de verdachte).

In de zaak van de verstandelijk beperkte verdachte kan de vraag worden gesteld of deze verdachte wel helemaal begreep wat er aan hem werd gevraagd. De zaak kan dan ook worden ondergebracht bij een derde categorie, namelijk die van de zaken waarin verdachten niet helemaal lijken te begrijpen wat er aan de hand is en waarom ze een advocaat nodig zouden hebben. In een zaak waarbij de aanhouding met veel verzet en geweld gepaard ging en de (allochtone, uit het asielzoekerscentrum afkomstige) verdachten zeer emotioneel zijn, is het erg moeilijk communiceren met de verdachten en roepen twee van de drie verdachten dat het toch allemaal niet uitmaakt. Hierop besluit de hulpofficier van justitie dat de verdachten afstand doen van hun consultatierecht.

Een laatste categorie betreft zaken waarin de verdenking erg dun is en/of waarin verdachten zeggen niets gedaan te hebben. Een voorbeeld van een dergelijke zaak betreft een aanhouding na een wat onduidelijke melding over een mogelijke diefstal en het aantreffen van een bivakmuts en een gestolen kentekenplaat in een auto. Er is weinig concreets om de verdachte over te verhoren en de verdachte zegt dan ook dat hij 'absoluut geen advocaat nodig heeft'.

Het beeld dat uit de observaties naar voren komt, wordt bevestigd in de interviews. Verdachten doen vaker afstand van het consultatierecht dan dat zij er gebruik van maken. Opsporingsambtenaren geven hiervoor verschillende redenen. Verreweg de meeste verdachten in zaken waar de noodhulp mee te maken krijgt, willen niet wach-

ten op de komst van de advocaat. Ze willen gewoon zo snel mogelijk weer weg en weten ook dat ze na het verhoor naar huis mogen.

‘Weet je wat het is. Als ze vragen van hoe lang duurt het en ze horen dat het niet binnen 5 minuten is, dan zeggen ze vaak meteen al van dan doe ik er afstand van. En degenen die in verzekering gaan, die krijgen natuurlijk sowieso een advocaat.’

Het niet willen wachten speelt volgens een andere agent met name in de avonduren bij zaken waarvan de verwachting is dat de verdachte na het verhoor wordt heengezonden.

‘Als zij het idee hebben dat zij na hun verklaring niet meer vastgehouden gaan worden dan zien ze ook heel vaak af van het consultatierecht omdat ze dan weten dat ze dan 2 uur langer moeten zitten. Zeker verdachten die ‘s avonds laat worden aangehouden en te horen krijgen, luister eens, een advocaat, het is je goed recht, als je daar gebruik van wilt maken moet je dat zeker doen maar dan gaat dat wel pas morgenochtend plaatsvinden. Het vooruitzicht van moeten blijven slapen in een politiecel dat brengt veel mensen ertoe om af te zien van het consultatierecht.’

Een andere veelvoorkomende reden voor het doen van afstand is dat verdachten het niet nodig vinden of niet begrijpen wat ze met een advocaat moeten. In combinatie met het langer moeten wachten kiezen ze er dan vaak voor om afstand van het recht te doen.

‘Over het algemeen vind ik, wat ik heb meegemaakt, doen de meeste verdachten afstand van het recht omdat ze denk ik niet weten wat het allemaal inhoudt en dat ze zo snel mogelijk hier weer weg willen zijn en dat vragen ze ook vaak. Zo’n advocaat, wat moet ik daar mee?’

Ook willen veel verdachten gewoon vertellen wat er is gebeurd omdat ze weten dat er al voldoende bewijs ligt, ze emotioneel zijn of voor de eerste keer met de politie in aanraking komen. Zeker de laatste groep is zich vaak niet bewust van het belang van rechtsbijstand en volgens agenten schrikken ze van het idee dat er een advocaat aan te pas moet komen: ‘Heb ik een advocaat nodig dan?’ Ook twijfelen agenten of verdachten wanneer ze zijn aangehouden wel meekrijgen wat tegen hen wordt gezegd.

‘De verdachten zitten hier maar en denken wat gebeurt mij hier? Tenminste degenen die hier niet vaak komen. We leggen het gewoon netjes uit, dat ze in ieder geval het recht hebben. Ik denk dat het bij een hele hoop verdachten het oor in en meteen weer uit gaat. Die zijn daar helemaal niet mee bezig. Die zitten hier en zijn gestrest en gespannen. Het is allemaal nieuw voor ze en dan denk ik dat het ene oor in en het andere oor uit gaat.’

Het al dan niet gebruikmaken van het recht op consultatiebijstand lijkt tevens samen te hangen met het soort delict. In het geval van een winkeldiefstal wordt meestal afstand gedaan, maar bij een inbraak meestal niet. Hier worden verschillende redenen voor

aangedragen. Agenten hebben het idee dat verdachten een winkeldiefstal in zekere zin niet erg vinden en er weinig straf op staat. Een reden die wordt aangedragen is dat inbraken vaak moeilijker oplosbaar zijn en dat verdachten dat weten.

‘Ik denk met een winkeldief zeg maar, die tellen dat niet echt als een zwaar misdrijf zeg maar. Het is maar een boekje dat ik heb gejat.’

‘Nou, voor inbraken doen ze geen afstand. Tenminste, inbrekers (...) vorige keer had ik diefstal van brandstof, die wilden allemaal een advocaat hebben.’

Agenten geven aan dat ze ook tegen de verdachte zeggen – vaak omdat de verdachte dat vraagt – dat het inschakelen van een advocaat kan betekenen dat de verdachte langer in de cel zit. Eén agent geeft toe dat er daarmee wellicht soms wordt aangestuurd op afstand doen omdat het inschakelen van een advocaat nu eenmaal veel tijd kost en dat het lastig is voor de politie om te wachten en niets te gaan zitten doen. Anderen geven aan dat het gewoon de realiteit is dat er langer gewacht moet worden en dat ze dat dus daarom aangeven.

‘Ik zeg niet dat het door ons aangespoord wordt om geen advocaat te nemen, want dan ben je hier eerder weg. Maar het is gewoon zo, het werkt gewoon zo, je moet een advocaat in kennis stellen en voordat de advocaat hier is gaat er toch een tijdje over heen.’

Weer een ander geeft aan:

‘En als ze zeggen van ik wil een advocaat, dan zeg ik wel van de advocaat heeft 2 uur de tijd en voordat de advocaat er is kunnen we niet met je verder. En heel vaak zeggen ze dan van laat dan maar zitten. Maar dan probeer ik wel te zeggen van het is je eigen keuze. Als je graag een advocaat wil, dan moet die 2 uur ook niet uitmaken. Want anders vraag ik me af waarom ze dan een advocaat willen. Maar goed, nogmaals, het is de eigen keuze, maar ik zeg het er wel bij dat ze erop moeten wachten. Want als je dat niet doet, dan gaan ze weer op het belletje drukken van gebeurt er nog iets.’

Tot slot geven geïnterviewde opsporingsambtenaren aan dat zij het idee hebben dat maar weinig verdachten gebruikmaken van hun recht op rechtsbijstand omdat het de politie is die de verdachten daarover inlicht. Het zijn vooral de ‘geroutineerde’ verdachten – ‘die we elke week oppakken’ – die gebruikmaken van de consultatiebijstand. Hier geven ze verschillende redenen voor. Sommige verdachten gebruiken volgens opsporingsambtenaren het recht om hun ongenoegen te uiten dat ze zijn aangehouden en zodoende de politie te ‘treiteren’ en het opsporingsproces te frustreren. Daarnaast zijn veelplegers over het algemeen goed op de hoogte van hoe het werkt en wat hun rechten zijn, waardoor ze volgens de geïnterviewden er ook vaker gebruik van maken.

‘Dat er verdachten zijn die gewoon weten dat ze beter af zijn met een advocaat of het proces willen frustreren of wat dan ook maakt niet zoveel uit wat hun beweegredenen zijn. Maar het zijn in ieder geval mensen die vaak wat meer geroutineerd zijn.’

‘Nee, die zijn gehaaider. Ik bedoel slimmer in de zin van ze zijn beter op de hoogte van hun rechten en van onze plichten. Ze weten ook als ze bepaalde dingen wel of niet doen zeg maar, wat de gevolgen daarvan zijn. Die zijn misschien door de wol geverfd al.’

5.4.2 *Gebruik van verhoorbijstand en afstand doen door minderjarigen*

Het is niet helemaal duidelijk geworden in welke mate minderjarige verdachten verhoorbijstand krijgen. Redenen hiervoor zijn dat we weinig zaken hebben kunnen observeren van minderjarige verdachten. Maar ook de geïnterviewde opsporingsambtenaren geven aan weinig ervaring te hebben met minderjarige verdachten. Ook hebben ze moeite met het onderscheid tussen 12- tot en met 15-jarigen en 16- en 17-jarigen. Hierdoor kunnen ze niet voldoende uit hun ervaring putten of de minderjarigen al dan niet afstand kunnen doen.

Van de vier minderjarige verdachten hebben we (een deel) van het proces kunnen volgen. Van alle vier hebben we de consultatiegesprekken kunnen bijwonen. Uiteindelijk hebben twee verdachten verhoorbijstand gekregen, hebben we van een ander het verhoor niet bij kunnen wonen, en weten we dat één verdachte na consultatie afstand heeft gedaan van haar recht op verhoorbijstand. Een mogelijke reden hiervoor wordt aangedragen door de geïnterviewde agent die het idee heeft dat advocaten het consultatiegesprek belangrijker vinden dan de aanwezigheid tijdens het verhoor.

‘Maar de ervaring is dat een advocaat als hij een gesprek heeft gehad met een minderjarige vaak niet bij het verhoor aanwezig zal zijn, tenzij het om ernstige feiten gaat.’

5.4.3 *Conclusie gebruik van rechtsbijstand door verdachten*

Uit de observaties en interviews komt naar voren dat de meeste verdachten, in de veelvoorkomende zaken, afstand doen van hun recht op rechtsbijstand en dat ze daarvoor verschillende redenen lijken te hebben. De meeste verdachten geven aan dat ze niet op de advocaat willen wachten en liever zo snel mogelijk weer weg willen. Ook zien verdachten in veel gevallen het nut niet van een gesprek met een advocaat en geven ze gelijk toe dat ze het hebben gedaan. Wanneer wordt gekeken naar de situatie waarin verdachten worden ingelicht en naar de informatie die ze te horen krijgen, is het ook maar de vraag of alle verdachten voldoende begrip hebben om in te schatten of ze al dan niet rechtsbijstand nodig hebben.

Het al dan niet gebruikmaken van het recht op rechtsbijstand lijkt samen te gaan met de inschatting van de verdachte over hoeveel bewijs er ligt en het soort zaak. Bij woninginbraken blijken verdachten vaak geen afstand te doen. Volgens opsporingsambtenaren vinden verdachten dat een dusdanig zwaar vergrijp dat ze een advocaat willen spreken. Ook blijken woninginbraken vaak moeilijk oplosbaar te zijn omdat de bewijsvoering moeilijker is. Ook of de verdachte eerder in aanraking is gekomen

met politie en justitie lijkt samen te gaan met het gebruik van rechtsbijstand. Deze verdachten zijn over het algemeen goed op de hoogte van hun rechten en van de procedures. Betreffende verdachten gaan hier volgens opsporingsambtenaren overigens op verschillende manieren mee om: of ze weten hoe het werkt en vinden dat ze geen hulp nodig hebben, of ze gebruiken hun kennis van het systeem om het opsporingsonderzoek te frustreren.

Over het gebruik van verhoorbijstand door minderjarigen hebben we weinig informatie. Wel is naar voren gekomen dat lang niet altijd de advocaat bij het verhoor aanwezig is. Vaak is het een van de ouders die het verhoor bijwoont. Soms omdat de verdachte dit wenst, maar soms ook omdat de ouders erop staan. Maar onder de opsporingsambtenaren leeft ook het idee dat advocaten bij de eenvoudige, veelvoorkomende zaken er zelf op aansturen niet bij het verhoor aanwezig te hoeven zijn.

Advocaat op het politiebureau reduceert wachttijden

6.1 INLEIDING

In Utrecht centrum is de dienst noodhulp vooral belast met het werk op straat. Zij reageert op meldingen en verricht indien nodig de aanhoudingen. Aangehouden verdachten worden naar een centraal bureau gebracht. Daar worden ze bij 'de balie' aangemeld, gefouilleerd en naar een ophoudcel gebracht. De agenten die de aanhouding hebben verricht, lichten in de meeste gevallen de hulpofficier van justitie kort in over wat er is voorgevallen. Hierbij komt ter sprake of er aangifte is gedaan, of er getuigenverklaringen zijn en of andere bewijsmiddelen zoals opnames van bewakingscamera's beschikbaar zijn. Ook komt ter sprake of de verdachte een advocaat wenst te spreken. Wanneer de agenten de zaak met de hulpofficier van justitie hebben besproken en de benodigde administratieve stukken hebben aangeleverd (proces-verbaal van aanhouding, proces-verbaal van bevindingen, aangifte en eventueel getuigenverklaringen) wordt de zaak aan het Backoffice noodhulp overgedragen. Dit is een centrale dienst die is belast met het 'afhandelen' van aangehouden verdachten die niet in verzekering worden gesteld. Verdachten die direct na aanhouding in verzekering worden gesteld (in het geval van zwaardere vergrijpen of veelplegers), worden overgebracht naar het arrestantencomplex in Houten, waar de zaak in veel gevallen wordt overgenomen door de recherche.

6.2 GANG VAN ZAKEN OPSPORING

6.2.1 *Invoering van de Aanwijzing en administratieve lasten*

De opsporingsambtenaren die wij hebben gesproken, vinden dat de Aanwijzing 'er gewoon doorheen is gedrukt'. Ze geven aan dat ze regelmatig op de hoogte zijn gehouden, maar dat er weinig aandacht was voor uitleg van de nieuwe regels en waarom is gekozen voor de huidige uitwerking van de nieuwe rechten van verdachten. Uit de gesprekken wordt duidelijk dat de veranderingen top-down zijn doorgevoerd. Om hiermee om te gaan heerst op de werkvloer de mentaliteit van 'het moet en dan doen we het gewoon'. Volgens een van de respondenten worden de veranderingen als gevolg van deze top-down invoering met weinig uitleg vooral gezien als extra werkdruk. Zeker in combinatie met de invoering van het nieuwe registratiesysteem (BVH). Er gebeurt veel tegelijk in een korte tijd en het is aan de mensen op de werkvloer om

alle veranderingen in hun dagelijkse werkzaamheden op te nemen. Dit zorgt zeker in het begin voor onduidelijkheid.

‘Bij het begin is het natuurlijk helemaal abracadabra. Was het allemaal Salduz wat is dat? Nogmaals, omdat wij bijna geen informatie erover hebben gekregen. Het werd weer opgedragen en doe ermee wat je ermee moet doen. Dus bij het begin was het wel lastig.’

Al met al was het na de invoering van de Aanwijzing voor agenten, hulpofficieren van justitie en medewerkers van het Backoffice noodhulp wennen hoe met de veranderingen om te gaan. Een van de respondenten geeft aan dat hierdoor wel het een en ander is misgegaan. Hierbij kan worden gedacht aan het indelen van de zaak in de A-, B- of C-categorie waarover in de volgende paragraaf meer zal volgen. Maar het is ook voorgekomen dat verdachten niet op de hoogte werden gesteld van hun rechten en dat meldingen naar de piketcentrale of de advocaat te laat of niet werden gedaan. Dit laatste kan mede toegeschreven worden aan de toename van de administratieve lasten doordat de handelingen met betrekking tot de rechtsbijstand in formulieren vastgelegd moeten worden.

De respondenten geven aan dat zij en de meeste collega's inmiddels goed op de hoogte zijn van de veranderingen in het recht op rechtsbijstand van aangehouden verdachten. Ze weten dat verdachten ingelicht moeten worden over hun rechten en dat de manier waarop dat dient te gebeuren afhangt van de categorie waarin de zaak valt. Volgens de respondenten is niet voldoende ondersteuning geboden bij het overnemen van de nieuwe regelgeving in de dagelijkse werkzaamheden en hebben ze vooral zelf moeten uitvinden hoe ze met de nieuwe regels moeten werken. Hierbij hadden ze houvast aan de ontwikkelde stroomschema's en zijn ze vooral bij elkaar te rade gegaan om de verschillende moeilijkheden en problemen voor te leggen en elkaar te helpen bij het maken van de verschillende afwegingen.

‘Het is niet heel goed verteld. Er zijn van die schema's opgehangen bij ons en we hebben het eigenlijk zelf een beetje ondervonden en uitgezocht. Dat weet ik nog wel. Dat is altijd in het begin. Dan moet je een beetje uitvogelen hoe het moet.’

Daarbij hebben we uit de observaties en informele gesprekken kunnen opmaken dat de mate waarin kennis over de nieuwe regelgeving aanwezig is, verschilt tussen agenten, hulpofficieren van justitie en medewerkers van het Backoffice noodhulp. Agenten lijken het minst op de hoogte te zijn van de veranderingen. Als reden hiervoor geven de respondenten aan dat hun weinig is uitgelegd omdat het Backoffice noodhulp verantwoordelijk is voor de afhandeling van de zaak.

‘Er is ook nooit tegen ons heel erg uitgelegd van hoe gaat het nou in z'n werk en dat soort dingen, omdat wij een afdelingseenheid hebben.’

Dit kan voor problemen zorgen aangezien agenten de eersten zijn die met verdachten in contact komen en hen over hun rechten dienen te informeren. Daarbij dienen zij hierover formulieren in te vullen die nodig zijn voor het verder afhandelen van het

opsporingsonderzoek. Na de aanhouding nemen in Utrecht de medewerkers van het Backoffice noodhulp de zaak over, verhoren de verdachte en ronden de zaak af. Zij worden daarbij regelmatig geconfronteerd met ontbrekende of onvolledig ingevulde formulieren, waardoor zij moeten uitzoeken hoe het zit voordat ze verder kunnen. Hierdoor lijken zij beter in de materie te zitten dan de agenten. Als de medewerkers van het Backoffice noodhulp er niet uitkomen, vragen ze het aan de hulpofficier. Die lijkt het meest op de hoogte te zijn van die nieuwe regelgeving. Dit lijkt vooral te maken te hebben met de functie-invulling van de hulpofficieren van justitie die controle over het proces moeten houden.

Het invullen van allerlei formulieren heeft in de ogen van de geïnterviewden tevens geleid tot een toename van de administratieve lasten. De formulieren zijn opgenomen in het nieuwe registratiesysteem (BVH) en uit informele gesprekken tijdens de observaties is naar voren gekomen dat men niet is te spreken over de BVH. Het systeem is traag en sluit niet goed aan bij de werkwijze van de politie. De combinatie van het meer formulieren in moeten vullen dan voorheen en de ontevredenheid over de BVH heeft mede tot gevolg dat fouten worden gemaakt. Dit begint bij agenten die na de aanhouding vergeten formulieren in te vullen of ze onvolledig invullen.

‘De medewerkers van het Backoffice noodhulp krijgen daar heel vaak mee te maken, die krijgen ook alle zooi van ons aangeleverd. Daar mopperen ze ook wel eens over hoor, dat er dingen ontbreken, niet duidelijk zijn, vol staat met spelfouten. Dat zou echt wel beter kunnen ook.’

Dit leidt tot frustratie en irritatie bij medewerkers van het Backoffice noodhulp. Wanneer formulieren ontbreken of niet goed zijn ingevuld, moeten zij uitzoeken hoe het zit. In de eerste plaatst, kost dat tijd wat niet nodig hoeft te zijn wanneer iedereen het werk goed uitvoert.

‘Ja, kijk, in het dossier zit een aantal documenten dat van belang is natuurlijk en als de advocaat in kennis is gesteld, dan zit er ook een ontvangstbevestiging van het meldingsformulier bij en daaraan kun je dan zien dat de advocaat in kennis is gesteld. Maar ik moet zeggen, daar worden ook een hoop fouten mee gemaakt hoor, poeh.’

In de tweede plaats vergroot het de werkdruk van hulpofficieren van justitie, zeker op momenten dat veel zaken tegelijk spelen. Wanneer formulieren ontbreken, gaat men vaak naar de hulpofficier van justitie met de vraag hoe het zit.

‘En dan is hij helemaal de kluts kwijt op een gegeven moment en dan moet hij nog alles bijhouden in een verslagje.’

6.2.2 *Indelen van zaken in A-, B- of C-categorie*

Mede dankzij de BVH is een nieuwe werkwijze ontstaan waarmee de wijzigingen naar aanleiding van de Aanwijzing grotendeels in de dagelijkse werkzaamheden zijn opgenomen. Echter een belangrijk onderdeel van de Aanwijzing leidt in de praktijk

voor de politie tot problemen. Dit betreft de indeling van zaken in A-, B- of C-categorie. Uit observaties en interviews is duidelijk geworden dat niet iedereen precies weet wat de verdeling in A-, B- en C-categorie inhoudt en hoe ermee om te gaan. Dit kan in de praktijk tot fouten leiden in het toekennen van rechtsbijstand. Met name de geïnterviewde agenten die de aanhouding verrichten raken naar eigen zeggen 'in de war' van de verdeling in categorieën of 'denken er bij de aanhouding niet over na en zoeken het op het bureau uit'. Daarbij wordt naar de stroomschema's gegrepen, maar ook die bieden niet altijd uitkomst en een van de respondenten geeft aan dat het prettig zou zijn als er een handleiding bij de schema's zou zitten.

'Je hebt zo'n heel schema, maar dat vind ik een beetje ingewikkeld. Ik merk dat heel veel collega's en zelfs ook hulpofficieren daarmee vastlopen omdat het niet helemaal duidelijk is.'

De agenten handelen meer vanuit het delict en aangezien ze vooral met winkeldiefstallen en lichte geweldszaken worden geconfronteerd, die in de B-categorie vallen, is dat de 'standaard' werkwijze.

'Maar de meeste boeven die wij hier in het centrum vangen zijn winkelboefjes en die vallen allemaal onder B-zaak.'

Ook nemen agenten aan dat de hulpofficier van justitie later tijdens de voorgeleiding nog ingaat op het recht op rechtsbijstand en dus nog een controle volgt. Het gebrek aan kennis over de categorisering onder agenten zorgt voor veel onduidelijkheid wanneer het niet een 'standaard' winkeldiefstal betreft. Bij het opstellen van het proces-verbaal van aanhouding en het proces-verbaal van bevindingen moeten agenten in BVH onder meer aangeven in welke categorie de zaak valt. In het geval van een minderjarige verdachte kan dit voor veel onduidelijkheid zorgen. Onderstaand voorbeeld laat zien hoe agenten soms worstelen met de verdeling in categorieën en dat in zo'n situatie de hulp van anderen en het stroomschema worden ingeroepen.

Agent 1: 'Ik heb alleen niet gevraagd of hij een advocaat wilde spreken.'

Agent 2: 'Nou, hij is minderjarig, dus hij moet sowieso een advocaat spreken'

Agent 1: 'Ja, maar moet ik dan gekozen of toegewezen invullen? Ik ga het zo wel even navragen.'

[Agent 1 vraagt aan de HOvJ of hij tijdens de voorgeleiding bij de verdachte heeft gevraagd of hij een advocaat wil spreken].

HOvJ: 'Nee. Ik ga er eigenlijk van uit dat jullie dat vragen...maar het is een C-zaak...'

Agent 1: 'Nee, een A-zaak toch?'

Agent 2: 'Nee, volgens mij een C.'

Agent 3: 'Kijk even op het schema, ik heb het laatst opgehangen.'

[Agenten 1, 2 en 3 en de HOvJ kijken allen op het schema. Ze overleggen even en kijkend naar het schema besluiten ze gezamenlijk dat het een C-zaak betreft].

HOvJ: 'A-zaken zijn alleen de grote zaken, TGO's enzo...Maar hij wilde ook snel naar huis.'

[Agenten gaan verder met het proces-verbaal van aanhouding].

Agent 1: 'Maar wil hij een advocaat dan?'

Agent 2: 'Ja.'

Agent 1: 'Weet hij dat hij het zelf moet betalen dan? Is dat zo bij minderjarigen?'

[Er wordt nogmaals op het schema gekeken. Als het een C-zaak is, dan moeten ze het zelf betalen. Dit geldt ook voor een 17-jarige, zo wordt geconcludeerd].

Uit bovenstaand voorbeeld volgt dat ook agenten goed geïnformeerd dienen te zijn aangezien zij na de aanhouding in BVH de benodigde formulieren moeten invullen. Anders kunnen ze niet verder in het systeem. Een van de geïnterviewde agenten geeft aan dat veel collega's nog steeds niet weten hoe het zit. Iedereen heeft sinds kort een boekje gekregen waarin duidelijk is gemaakt wat een A-zaak, B-zaak en C-zaak is en sindsdien gaat het beter. Het voorbeeld laat tevens zien dat het bepalen van de categorie waarin de zaak valt soms veel tijd in beslag neemt en dat benodigde afwegingen moeilijk op straat tijdens de aanhouding door agenten gemaakt kunnen worden.

Medewerkers van het Backoffice noodhulp en hulpofficieren van justitie zijn over het algemeen beter op de hoogte van het onderscheid in A-, B- en C-categorie. Zij krijgen er meer mee te maken omdat zij verdachten voorgeleiden of omdat zij de verhoren van verdachten afnemen. Op die momenten vindt verificatie plaats door nogmaals met de verdachte het recht op rechtsbijstand te bespreken. Tijdens het verhoor gebeurt dit meestal op een bevestigende manier door aan de verdachte te vragen 'Je hoefde geen advocaat?' of 'Je hebt zojuist met je advocaat gesproken?'. Het is gebleken dat de complexiteit van de verdeling in categorieën toch ook bij hulpofficieren van justitie relatief gemakkelijk tot fouten kan leiden. Het is voorgekomen dat een hulpofficier van justitie bij de voorgeleiding een minderjarige verdachte (14 jaar) informeert dat hij recht heeft op een advocaat en dat hij daar geen afstand van kan doen en de zaak dus als een A-categorie behandelt. Na de voorgeleiding en terug in het kantoor van het Backoffice noodhulp neemt de hulpofficier van justitie een boekje ter hand en zoekt op in welke categorie de zaak valt. De hulpofficier van justitie concludeert dat het niet om een A-zaak gaat maar om een C-zaak. De hulpofficier van justitie gaat terug naar de verdachte en geeft aan dat er een fout is gemaakt. De verdachte heeft wel recht op een advocaat maar moet die zelf betalen. Omdat de hulpofficier van justitie de verdachte snel en met beperkte uitleg wijst op zijn recht op rechtsbijstand, is het voor de verdachte onduidelijk. De verdachte vraagt wat het allemaal betekent en wanneer de hulpofficier van justitie zegt dat het allemaal complex is, besluit de verdachte dat hij geen advocaat hoeft te spreken wanneer hij daar zelf voor moet betalen.

Buiten dat de verdeling in categorieën tot onduidelijkheden kan leiden, is uit interviews met agenten naar voren gekomen dat zij de verdeling daarbij niet werkbaar vinden. Met name de B-categorie omvat te veel delicten die ook nog eens heel verschillend zijn.

'We maken dus niet het verschil tussen een rolletje snoep en die lui met de geprepareerde tas. Dat is allemaal 310, klaar.'

De consequentie hiervan is dat verdachten voor een licht vergrijp dezelfde behandeling krijgen als verdachten voor een zwaarder vergrijp en daardoor mogelijk langer op het politiebureau moeten blijven. Dit wordt vooral problematisch gevonden wanneer de verdachte minderjarig is.

‘Want je ziet vaak bij minderjarigen, voor diefstal van snoep zitten ze de hele dag op het bureau te wachten. Dat is zonde van de tijd. Allereerst van de tijd van de verdachte zelf dat niet in verhouding staat tot het delict wat hij heeft gepleegd.’

Het is duidelijk dat de indeling van zaken in de A-, B- of C-categorie te complex is gebleken om snel in de dagelijkse werkzaamheden van de politie te kunnen worden overgenomen. Een respondent geeft aan dat het beter gaat naarmate langer met de nieuwe regelgeving wordt gewerkt.

‘Ik vind het een puzzel. Het is zoals het vermeld staat zo theoretisch omschreven allemaal. In de praktijk gaat het wel wat vlotter, maar dat is gewoon omdat we er al langer mee werken.’

Toch lijkt binnen de politie een wens te bestaan tot versimpeling van de regeling. Nu moeten te veel afwegingen gemaakt worden om te bepalen op welke vorm van rechtsbijstand verdachten recht hebben, gezien de zwaarte van het delict en hun leeftijd. Een respondent geeft aan dat twijfel hierover kan leiden tot fouten.

‘Dan heb ik zoiets van ja jongens, wat willen we nou? Ik zou zeggen van eenieder die als verdachte kan worden aangemerkt, ongeacht de leeftijd enzovoorts, altijd vragen of de verdachte gebruik wil maken van de consultatie. Dan is het altijd goed zeg ik altijd maar. Want ja als je erover gaat twijfelen. Het kan wel eens zo zijn dat zaken er op stuklopen.’

6.2.3 *Moment dat de cautie wordt gegeven*

Uit de observaties komt naar voren dat het protocol van de Aanwijzing wordt gevolgd, maar dat zo nu en dan wel wordt vergeten verdachten (op de juiste wijze) op hun rechten te wijzen. Verdachten worden op twee momenten op hun recht op rechtsbijstand gewezen en tijdens het verhoor volgt in veel gevallen daarvan nog een verificatie. Het eerste moment is de aanhouding waarbij agenten over het algemeen vragen of de verdachte een advocaat wenst te spreken. Uit de observaties en de interviews komt naar voren dat het moment waarop de cautie wordt gegeven van agent tot agent en van situatie tot situatie verschilt. De meeste agenten die wij hebben gevolgd of gesproken, kiezen er niet voor verdachten op straat op hun rechten te wijzen. Het doel van de meeste agenten is de verdachte zo snel mogelijk aan te houden en over te brengen naar het bureau. Hierdoor worden verdachten vaak tijdens het vervoer naar het bureau op hun recht op rechtsbijstand gewezen. Volgens geïnterviewde agenten is dat het moment waarop rustig met de verdachte kan worden gesproken.

‘Meestal als hij in de auto zit. Als het rustiger is. Buiten op straat is het rumoerig, veel geluid en dan vertel je iemand wel iets waar hij de helft niet van mee krijgt. Meestal als hij in de auto zit en dan zit ik achter het stuur dan vertelt mijn maatje wat zijn rechten zijn.’

Een andere reden om verdachten niet gelijk op straat bij de aanhouding te wijzen op hun rechten is volgens een respondent dat het voor de verdachte niet het beste moment is. Een aanhouding kan gepaard gaan met emotie en verzet en je kunt je afvragen of verdachten op dat moment veel opsteken van de uitleg over hun rechten.

‘Misschien dat hij het dan beter in zich opneemt, want als je iemand net hebt aangehouden dan zit hij nog helemaal in zijn emoties en vaak wil hij dan toch niet naar je luisteren. Vaak als je hem dan rustig naar zijn cel hebt gebracht, misschien neemt hij dan wat meer in zich op.’

Agenten geven in interviews aan dat een verdachte die op de plaats van aanhouding om uitleg wordt gevraagd, zoals in het geval van een winkeldiefstal, erop wordt gewezen dat hij niet verplicht is tot antwoorden.

Een voorbeeld van een winkeldiefstal laat zien dat deze werkwijze ertoe kan leiden dat vergeten wordt de verdachte te wijzen op het recht op rechtsbijstand. Een beveiligder heeft iemand na de kassa aangehouden omdat hij heeft gezien dat deze persoon een product niet heeft afgerekend. De verdachte bekent onmiddellijk dat hij stom is geweest en dat hij het product wilde stelen omdat hij niet voldoende geld bij zich had. Wanneer agenten ter plaatse komen, laten zij zich informeren over wat er is gebeurd en nemen de verdachte mee. Wanneer agenten op het bureau de hulpofficier van justitie informeren, vraagt deze of de agenten camerabeelden hebben. De agenten geven aan dat de verdachte al heeft bekend. De hulpofficier van justitie wijst erop dat een verdachte tijdens het verhoor ineens kan ontkennen en dat camerabeelden dan handig kunnen zijn. De hulpofficier van justitie vraagt daarna of de verdachte een advocaat wil. De agenten hebben dit niet gevraagd en een van de agenten zegt hierop: ‘Ga er maar vanuit dat hij die niet wil.’ De hulpofficier van justitie zegt dat ze het zal navragen bij de voorgeleiding.

Bovenstaand voorbeeld laat zien op welke wijze veel aanhoudingen bij winkeldiefstallen verlopen. Beveiligers hebben over het algemeen gezien wat er is gebeurd of er zijn camerabeelden. Er is dus vaak een getuige en bewijs, en verdachten geven in de meeste gevallen direct toe dat ze de winkeldiefstal hebben gepleegd. Het recht op rechtsbijstand kan in zo’n situatie gemakkelijk worden vergeten of niet belangrijk worden geacht. Dit is naar voren gekomen uit informele gesprekken tijdens het observeren, waarin verschillende hulpofficieren van justitie hebben aangegeven dat agenten vergeten de verdachte bij de aanhouding of op het bureau te wijzen op Salduz. Het voorbeeld laat ook zien dat de toetsing door de hulpofficier van justitie belangrijk is. Ook een op het eerste gezicht ‘simpele’ winkeldiefstal kan gedurende opsporingsonderzoek veranderen. Het is dan van belang dat de zaak goed is voorbereid en dat de regels nauwkeurig zijn gevolgd.

Het tweede moment waarop verdachten op hun recht op rechtsbijstand worden gewezen is tijdens de voorgeleiding bij de hulpofficier van justitie. Hulpofficieren van jus-

titie gaan hier verschillend mee om. Sommige hulpofficieren van justitie vragen of de verdachte gebruik wil maken van zijn recht op rechtsbijstand. Andere hulpofficieren van justitie werken expliciet vanuit de gedachte dat zij toetsen of de verdachte rechtmatig is aangehouden en of hij op de hoogte is gesteld van zijn recht op rechtsbijstand. Ook is het voorgekomen dat de hulpofficier van justitie tijdens de voorgeleiding geen aandacht besteedt aan het recht op rechtsbijstand omdat hij dit aan de agenten overlaat. Voordat de betreffende hulpofficier van justitie de voorgeleiding doet, vraagt hij aan de agenten of zij de verdachte op het recht op rechtsbijstand hebben gewezen. Wanneer dit niet het geval is, moeten ze dit alsnog doen. Als reden geeft de betreffende hulpofficier van justitie aan dat hij een heel verbaal moet maken terwijl agenten alleen maar in BVH hoeven aan te vinken of de verdachte een advocaat wenst te spreken of niet.

6.2.4 *Inhoud van de cautie*

Tijdens de aanhouding worden verdachten over het algemeen kort ingelicht over hun recht op rechtsbijstand. Dit gebeurt veelal door aan te geven dat de verdachte 'recht heeft op een advocaat voor het verhoor' of door te vragen of 'de verdachte een advocaat wil' of 'een advocaat wil spreken'. Agenten gaan over het algemeen niet in op de verschillende vormen van rechtsbijstand maar wijzen de verdachte in algemene termen op het recht op een advocaat. Uitgebreid stilstaan bij de rechten van de verdachte past ook niet goed binnen de werkwijze de verdachte zo snel mogelijk op het bureau te krijgen.

Tijdens de voorgeleiding wordt meer tijd genomen om de verdachte in te lichten. Onderstaand voorbeeld laat zien hoe een voorgeleiding van een meerderjarige verdachte van een winkeldiefstal over het algemeen verloopt.

- HOvJ: 'Ik ben de hulpofficier. Op voorhand moet ik u zeggen dat u niet tot antwoorden verplicht bent, u mag zwijgen als u dat wil. Er staat een collega naast me, die kijkt mee bij de voorgelegingen. Ze doet onderzoek naar Salduz – daar kom ik zo nog even op – vindt u dat goed?'
- Verdachte: 'Ja.'
- HOvJ: [GBA-controle volgt.]
- HOvJ: 'Weet u waarvoor u bent aangehouden?'
- Verdachte: 'Nee.'
- HOvJ: 'Winkeldiefstal.'
- HOvJ: 'Oké, u wordt zo gehoord door de collega's. Wat vindt u ervan dat u hier zit?'
- Verdachte: 'Wel rechtvaardig...ik heb de fles laten vallen, maar ik wilde hem wel betalen.'
- HOvJ: 'Op welk moment bent u aangesproken door het personeel?'
- Verdachte: 'Ja, ik moest mee met de beveiliging.'
- HOvJ: 'Nou, wat de politie hier doet is waarheidsvinding. We hebben 6 uur de tijd om dit uit te zoeken. Dat weet u waarschijnlijk wel, want u bent een bekende van de politie.'
- Verdachte: 'Ja, dat weet ik wel.'

- HOvJ: 'Oké, nou daar hebben we dus even de tijd voor nodig. Dan nemen we zo een verklaring van je op. Als verdachte heb je ook recht op een advocaat, wil je dat?'
- Verdachte: 'Graag. Ik heb ook een eigen advocaat in Rotterdam. Hij is ook met andere dingen van mij bezig, maar ik wil hem hiervoor niet lastig vallen.'
- HOvJ: 'Oké, u wordt dus graag bijgestaan door een Salduz-advocaat en niet door uw eigen advocaat begrijp ik?'
- Verdachte: 'Ja, ik wil mijn advocaat hiervoor niet lastig vallen. Ik wil een advocaat van hier.'
- HOvJ: 'Dan gaan we straks de advocaat laten komen en zal u daarna worden verhoord. Hebt u verder nog vragen?'
- Verdachte: 'Nee. Ik hoop alleen dat het niet te lang gaat duren. Ik wilde gewoon afrekenen en had gewoon geld in mijn hand, dus...'
- HOvJ: 'Ja, we hebben 6 uur de tijd om het uit te zoeken, maar er zijn ook beelden van dus op zich kan het best snel gaan.'

De wijze waarop de hulpofficier van justitie de voorgeleiding invult, kan afhankelijk van de zaak en van de verdachte verschillen, maar vijf belangrijke onderwerpen worden in wisselende volgorde – afhankelijk van de persoonlijke werkwijze van de hulpofficier van justitie – met de verdachte besproken. De hulpofficier van justitie stelt zich voor en geeft aan dat hij komt voor de voorgeleiding. Daarna geeft hij aan dat de verdachte niet tot antwoorden is verplicht. Ook verifieert de hulpofficier van justitie of de verdachte weet waarvoor hij is aangehouden en deelt dit mee, mocht de verdachte dat nog niet weten. Vaak wordt hieraan een kort persoonlijk gesprek gekoppeld waarin de hulpofficier van justitie vraagt hoe het met de verdachte gaat en wat hij ervan vindt dat hij is aangehouden. Ook wordt kort besproken wat er is gebeurd. De hulpofficier van justitie informeert de verdachte over het recht op rechtsbijstand en de procedure (de tijd die de politie heeft, dat verdachte zal worden verhoord en wat er daarna zal gaan gebeuren) wordt kort besproken. Bovenstaand voorbeeld laat tevens zien dat de uitleg van het recht op rechtsbijstand onderdeel uitmaakt van de uitleg over wat er komen gaat, de procedure.

Opvallend daarbij is dat uit onze observaties naar voren komt dat ook tijdens de voorgeleiding weinig onderscheid wordt gemaakt tussen de verschillende varianten van rechtsbijstand. In de meeste gevallen wordt de verdachte uitgelegd 'Je hebt recht op (bijstand door) een advocaat' en daarna wordt gevraagd 'Wil je daar gebruik van maken?' In de gevallen dat wel specifiek op het recht op rechtsbijstand wordt ingegaan, wordt de verdachte gevraagd of hij een advocaat wil spreken. Dit wordt dan gekoppeld aan het verhoor: 'Wilt u voor het eerste verhoor een advocaat spreken?' of 'U wordt zo verhoord door de politie. Wilt u daarvoor een advocaat spreken?' Tijdens de voorgeleiding van een verdachte van een delict in de C-categorie wordt veelal toegevoegd dat de verdachte de advocaat zelf moet betalen: 'Je hebt recht op een advocaat die je zelf moet betalen. Wil je gebruikmaken van je recht op een advocaat?' Wanneer de verdachte zelf aangeeft geen advocaat te willen, wordt in sommige gevallen tijdens de voorgeleiding gevraagd of de verdachte er zeker van is dat hij geen advocaat wil.

Uit observaties en gesprekken is naar voren gekomen dat als een verdachte een advocaat wil spreken in veel gevallen de toevoeging volgt: 'Dan duurt het wel langer dat je hier zit.' In veel gevallen hoeven verdachten dan geen advocaat te spreken. We hebben agenten en hulpofficieren van justitie hiernaar gevraagd en zij geven aan dat verdachten dienen te weten wat de consequenties zijn van hun keuze om gebruik te maken van rechtsbijstand. Uit een interview met een agent komt echter ook naar voren dat het benadrukken van het langer op het bureau zitten door sommige collega's wordt gebruikt om de keuze van de verdachte te sturen. Het doel daarbij lijkt te zijn dat er niet op de advocaat hoeft te worden gewacht.

' (...) sommigen zetten daarmee een verdachte onder druk, of onder druk, dat is ook wel een heel groot woord. Maar een beetje de richting op dat hij toch het verhoor doet zonder dat de raadsman er bij is geweest.'

Bij de invoering van de Aanwijzing zijn informatiefolders in verschillende talen gedrukt om verdachten duidelijk te maken wat hun rechten zijn. Tijdens de observaties is opgevallen dat hiervan geen gebruik wordt gemaakt. Een respondent geeft in een interview aan dat de informatiefolders er in het begin wel zijn geweest en dat die tevens zijn gebruikt om agenten te informeren over de veranderingen. Nu worden ze niet meer gebruikt, deels omdat het ook wel mondeling kan.

'Daar werken wij niet mee. Het wordt wel aangegeven in het systeem. Ze vragen of er schriftelijke informatie is uitgereikt. Wij doen het gewoon mondeling. Wij leggen ze wel uit wat de advocaat doet, dat hij hun advies kan geven.'

Deels omdat de informatiefolders niet voorhanden zijn.

'Als de folders nou kant-en-klaar zouden liggen bij de arrestantenwacht dan zou ik het wel geven. Als ze dan meteen tijdens de insluiting kunnen lezen wat hun rechten zijn.'

Inhoud cautie in geval van minderjarige verdachte

De voorgeleiding van een minderjarige verdachte verloopt op hoofdlijnen gelijk aan een voorgeleiding van een meerderjarige verdachte zoals hiervoor is beschreven. Onderstaand voorbeeld van een voorgeleiding van een 13-jarige verdachte van openlijk geweld laat zien dat een minderjarige verdachte (mits hij niet ouder dan 15 jaar is) aanvullend duidelijk krijgt gemaakt dat hij geen afstand kan doen van zijn recht op rechtsbijstand.

- HOvJ: 'Als je aangehouden bent moet je worden voorgeleid door de hulpofficier, ik kijk of je terecht bent aangehouden. Je hoeft geen antwoord te geven op mijn vragen. Ik heb begrepen dat je hebt gevochten in de bus, klopt dat?'
- Verdachte: 'Nee, ze kwamen met zijn allen op me af en begonnen te slaan.'
- HOvJ: 'Ik heb een ander verhaal gehoord, dat je hebt gevochten in de bus.'
- Verdachte: 'Nee, dat klopt niet.'

- HOvJ: 'Je bent 13, dus dat betekent dat er een advocaat komt, die komt zo even met je praten. Heb je nog vragen?'
- Verdachte: 'Ja, hoe lang gaat dit duren?'
- HOvJ: 'Dat weet ik niet precies, maar we hebben 6 uur de tijd.'
- Verdachte: 'Hoezo, je kan toch gewoon de camerabeelden van bus 13 bekijken?'
- HOvJ: 'Ja, maar we gaan het uitzoeken en het duurt wel even voordat we die beelden uit die bus hebben als die er zijn.'

Opvallend is dat uit de observaties naar voren is gekomen dat minderjarige verdachten geen specifieke uitleg krijgen over wat hun recht op rechtsbijstand inhoudt. In de meeste gevallen wordt niet duidelijk gemaakt dat dat recht zowel consultatiebijstand als verhoorbijstand omvat. Wanneer het een zaak van een verdachte van 12 tot en met 15 jaar in de A-categorie betreft, wordt ten opzichte van de voorlichting van een meerderjarige alleen toegevoegd dat de verdachte geen afstand kan doen: 'Je hebt recht op een advocaat en omdat je minderjarig bent mag je daar geen afstand van doen.' of 'Je bent 13 dus dat betekent dat er een advocaat komt. Die komt zo even met je praten.'. De voorgeleiding van een verdachte van 16 of 17 jaar oud voor een zaak in de B- of C-categorie verloopt op dezelfde manier als een voorgeleiding van een volwassen verdachte. Ook deze verdachten krijgen over het algemeen niet uitgelegd dat ze recht hebben op zowel consultatiebijstand als verhoorbijstand.

Inhoud cautie in geval van niet-Nederlands sprekende verdachte

In het geval de verdachte geen Nederlands spreekt of wil spreken, verloopt de voorgeleiding rommelig. De communicatie met de verdachte verloopt moeizaam, waardoor het niet gemakkelijk is de verdachte op de hoogte te stellen van zijn recht op rechtsbijstand. Uit de observaties is naar voren gekomen dat op verschillende manieren met een niet-Nederlands sprekende verdachte wordt gecommuniceerd. Wanneer mogelijk wordt de voorgeleiding in het Engels gedaan en anders wordt een tolk gebeld. Als een tolk wordt gebruikt, wordt de telefoon op de speaker gezet en vraagt de hulpofficier van justitie de tolk om zijn vragen te vertalen. Vaak is de verdachte argwanend, wat mogelijk te maken heeft met het feit dat de verdachte een 'telefoongesprek' dat door de politie wordt aangeboden niet vertrouwt. Ook blijft het onduidelijk of de verdachte alle vragen van de hulpofficier van justitie begrijpt, wat er onder meer in resulteert dat geen duidelijk antwoord wordt verkregen op de vraag of de verdachte gebruik wil maken van rechtsbijstand door een advocaat. Hier wordt verschillend mee omgegaan door de hulpofficieren van justitie. Sommigen concluderen dat de verdachte geen advocaat wil spreken en gaan verder met het onderzoek. Anderen nemen het zekere voor het onzekere en besluiten een advocaat in te lichten over het feit dat de verdachte een consultatiegesprek wil. Ook is het voorgekomen dat de hulpofficier van justitie door de communicatieproblemen vergeet de verdachte te wijzen op zijn recht op rechtsbijstand. In een van die gevallen realiseert de hulpofficier van justitie zich na de voorgeleiding dat hij is vergeten te vragen of de verdachte een advocaat wil spreken: 'Ik realiseer me nu dat ik bij de Roemeense verdachte niet gevraagd heb of hij een advocaat wil spreken, terwijl hij hier wel recht op heeft. Ik ga straks even kijken hoe ik dit ga oplossen met de tolkentelefoon en de advocaat die hier zit.' De hulpofficier

van justitie heeft uiteindelijk niet meer aan de verdachte gevraagd of hij een advocaat wil, de advocaat wordt gewoon gebeld. Dit is de makkelijkste oplossing omdat anders weer een tolk ingeschakeld dient te worden, wat extra tijd en kosten met zich meebrengt, en de advocaat zit toch op het bureau.

6.2.5 *Melding rechtsbijstand en wachttijd*

Op het door de onderzoekers bezochte bureau in de politieregio Utrecht wordt de advocatuur met behulp van een afwijkend systeem in kennis gesteld over een vraag tot het verlenen van consultatie- en/of verhoorbijstand van het systeem in Breda, Tilburg en Groningen. Op twee politiebureaus in de regio Utrecht loopt de pilot *Advocaat op politiebureau*. Deze pilot is op 1 december 2009 op de politiebureaus Paardenveld en het arrestantencomplex in Houten opgestart.²⁴⁹ De pilot voorziet erin dat piketadvocaten vanaf 8 uur 's ochtends tot en met 10 uur 's avonds op het bureau aanwezig zijn. Dit wordt gerealiseerd door de piketadvocaten in twee diensten te laten werken. Op het arrestantencomplex in Houten is van 8 uur 's ochtends tot en met 3 uur 's middags één advocaat aanwezig. Op het politiebureau Paardenveld zijn twee piketadvocaten van 3 uur 's middag tot en met 10 uur 's avonds op het bureau aanwezig. In juni 2010 is de pilot in afgeslankte vorm verlengd tot en met 31 maart 2011. Dit houdt in dat één piketadvocaat in de ochtend alleen op het arrestantencomplex in Houten aanwezig is en in de middag en avond alleen op het bureau Paardenveld één piketadvocaat aanwezig is. Aangezien in november 2011 – tijdens de aanwezigheid van de onderzoekers – ook één piketadvocaat vanaf 3 uur 's middags tot en met 10 uur 's avonds op het politiebureau Paardenveld aanwezig was, blijkt de pilot nogmaals verlengd te zijn. De advocaat wordt na de voorgeleiding bij de hulpofficier van justitie in kennis gesteld dat een verdachte gebruik wil maken van rechtsbijstand en een consultatiegesprek nodig is. In sommige gevallen doet de hulpofficier van justitie dit, soms wordt dit gedaan door een van de agenten die de aanhouding heeft verricht, en in andere gevallen door een medewerker van het Backoffice noodhulp die het verhoor gaat doen. Gedurende de periode dat de advocaat op het bureau zit is dit een intern telefoontje naar de kamer waar de advocaat zit. De advocaat is dan binnen enkele minuten bij de ophoudcellen, alwaar het consultatiegesprek zal plaatsvinden.

'Die advocaten die wij hier hebben, die ze vanaf hier kunnen krijgen, die zijn er meestal wel binnen 5 of 10 minuten. Die staan beneden te wachten. Dat is een advocaat die hier op het bureau zit. Die komen heel snel.'

De wachttijd op het consultatiegesprek is beperkt gedurende de periode dat de advocaat op het bureau dienst heeft, maar ook dan doen zich in sommige gevallen prakti-

²⁴⁹ De pilot *Advocaat op politiebureau* is per 1 februari 2010 uitgebreid naar Capelle aan den IJssel. Hier is de pilot na 1 juni 2010 niet voortgezet. De belangrijkste reden was dat er vaak te weinig werk was voor twee advocaten op het bureau. Hierdoor wegen de kosten van het voortdurend op het politiebureau aanwezig hebben van een advocaat niet op tegen de kosten van het reguliere systeem van piketdiensten.

sche problemen voor. Advocaten verlaten soms voor korte en soms voor langere tijd het bureau, wat de politie als problematisch ervaart omdat de advocaten dan slecht of niet bereikbaar zijn.

‘Kijk, natuurlijk kan het voorkomen dat ze heel even weg moeten, maar ze dienen wel bereikbaar te zijn, vind ik, en ook in de buurt te blijven. Zodat ze er te allen tijde snel kunnen zijn. Daar worden ze ook voor betaald tenslotte.’

Hoewel enige weerstand overwonnen moest worden, geeft een hulpofficier van justitie aan dat ‘de advocaat op het bureau wel goed werkt’. Interessant is dat de advocaat op het bureau, naast de korte wachttijd, een tweede voordeel lijkt te hebben. Een geïnterviewde respondent suggereert dat de advocaat de verdachte uitleg kan geven over het recht op rechtsbijstand. De advocaat lijkt daartoe de meest aangewezen persoon te zijn.

‘In het begin was er wel wat weerstand. De politie en advocaten zijn over het algemeen toch niet de beste vrienden natuurlijk. Ze hebben beiden andere belangen. Maar nu zie je dat het contact ook wel beter verloopt. Dat gaat eigenlijk wel goed zo. Ja, iedereen gaat er ook wel wat anders mee om natuurlijk. Maar ik ben van mening dat die advocaat er toch is, dus ik zeg tegen de andere HOvJ's ook altijd: vraag gewoon niet aan de verdachte of hij een advocaat wil spreken, maar zeg gewoon: er komt zo een advocaat. Dan kan die advocaat gewoon netjes alles uitleggen, daarom is hij ook hier. Als de verdachte dat dan niet wil, laat hem dat dan maar zelf aan de advocaat vertellen, dan stuurt hij hem zelf maar weer weg.’

Voor de tijdstippen dat geen advocaat op het bureau aanwezig is, geldt het reguliere piketsysteem. Hiermee worden regelmatig problemen ervaren, waardoor opsporingsambtenaren er niet veel vertrouwen in hebben. Het piketsysteem houdt in dat een melding bij de piketcentrale wordt gedaan, waarna maximaal 2 uur op de advocaat moet worden gewacht en ‘dan hopen we maar dat er een advocaat komt en dat de verdachte bezocht zal worden’. Medewerkers van het Backoffice noodhulp²⁵⁰ geven aan dat ‘de fax in Rotterdam niet echt goed lijkt te werken’. Het komt namelijk regelmatig voor dat een fax wordt verstuurd (en ook een ontvangstbevestiging binnenkomt), maar dat de advocaat na 2 uur nog steeds niet op het bureau is gearriveerd. Wanneer bij de piketcentrale wordt nagevraagd waarom de advocaat er nog niet is, geven zij aan dat ze eerst de eerste advocaat in kennis hebben gesteld. Deze advocaat moet dan binnen een half uur terugmelden of hij de melding wel of niet kan doen. Is dit niet mogelijk, dan wordt de volgende advocaat in kennis gesteld. Ook die advocaat heeft een half uur de tijd om zich te melden. Dit maakt duidelijk dat met het piketsysteem waardevolle tijd verloren gaat.

250 Hoewel de hulpofficier van justitie in de meeste gevallen een melding doet bij de piketcentrale, zijn het de medewerkers van het Backoffice noodhulp die worden geconfronteerd met problemen. Zij zijn immers verantwoordelijk voor het verhoren van de verdachten en kunnen pas beginnen wanneer het consultatiegesprek is afgerond.

‘Als dat dan drie keer gebeurt, dan ben je zo al 1,5 uur verder voordat er überhaupt iemand deze kant op gaat komen. Ja, de centrale geeft aan van, zo gaat het gewoon. Maar wij kunnen moeilijk tegen een verdachte zeggen, die aangegeven heeft dat hij een advocaat wil spreken, dat gaan we nu niet doen, want er is geen advocaat beschikbaar op het moment. Ja, dan staan wij voor lul.’

Naast dat verdachten gebruik kunnen maken van een piketadvocaat mogen zij tevens aangeven een voorkeursadvocaat te willen spreken. De hulpofficier van justitie gaat niet altijd in op de wens van verdachten die een voorkeursadvocaat willen spreken. Belangrijke reden hiervoor is dat de verdachte geen naam en/of telefoonnummer heeft waardoor het niet mogelijk is de advocaat te bereiken. Maar ook wanneer de verdachte wel een telefoonnummer heeft, besluit de hulpofficier van justitie soms toch de op het bureau aanwezige piketadvocaat in te lichten. De voorkeursadvocaat komt in die gevallen uit een andere stad en dat gaat volgens de hulpofficier van justitie te lang duren.

HOvJ: ‘U wordt straks verhoord, daarvoor heeft u recht op onderhoud met een advocaat, wilt u dat?’

Verdachte: ‘Ja, ik heb al een naam doorgegeven.’

HOvJ: ‘Goed, ik ga eerst de piketadvocaat in kennis stellen, want de advocaat die u hebt opgegeven moet uit Tilburg komen en zoals u weet zitten wij hier in Utrecht.’

Verdachte: ‘Kan het niet telefonisch?’

HOvJ: ‘Nou, ik ga eerst gewoon even de piketadvocaat bellen en dan mag u daar van mij aangeven dat u een voorkeursadvocaat wilt spreken. Als zij dan een telefoon heeft en u mag van haar uw advocaat bellen, dan vind ik dat prima.’

Uit de observaties komt naar voren dat in de meeste gevallen in Utrecht langer moet worden gewacht wanneer de verdachte een voorkeursadvocaat wil spreken. De reden hiervoor is dat de voorkeursadvocaat moet worden gebeld en naar het politiebureau moet komen. In dat geval, evenals in het geval van de reguliere piketdienst, bedraagt de wachttijd al snel een uur tot de maximale 2 uur. In Utrecht hebben we drie verdachten gevolgd die een voorkeursadvocaat wensten te spreken. In de eerste zaak moest 2 uur op de advocaat worden gewacht en in de tweede zaak was de advocaat om 7:00 uur in kennis gesteld en arriveerde zij om 10:00 uur. In de derde zaak is in eerste instantie een voorkeursadvocaat in kennis gesteld. Bijna 2,5 uur later verschijnt een andere advocaat. De voorkeursadvocaat was verhinderd waarna de melding is overgegaan op een gewone piketmelding. Hiervoor was de piketadvocaat vanaf 3 uur ‘s middag op het bureau maar omdat hij de melding te laat had gekregen, kon hij pas rond 4 uur ‘s middags bij de verdachte zijn.

Afhankelijk van het gebruikte meldingssysteem, advocaat op bureau of piketcentrale, en of een voorkeursadvocaat wordt gebeld, moet er dus worden gewacht. Die ervaring hebben alle opsporingsambtenaren die wij hebben gesproken.

‘Nou, dan moet het hele circus weer opgestart worden en dan zitten we weer te wachten. Het kost gewoon enorm veel tijd.’

Sommigen accepteren het als een gevolg dat er rekening moet worden gehouden met de rechten van de verdachte. Anderen ervaren het ‘als irritant als ze een advocaat willen spreken’ en gaan liever snel door met het verhoor zonder op de advocaat te hoeven wachten. Los van hoe de opsporingsambtenaren het persoonlijk ervaren, worden twee problemen geconstateerd. In de eerste plaats zitten verdachten volgens de respondenten langer op het politiebureau. Dit is met name onwenselijk wanneer het een minderjarige verdachte betreft. In de tweede plaats kan het een negatieve invloed hebben op het verloop van het opsporingsonderzoek.

‘Alleen we zitten wel met die 6 uur en ik had gister ook een verdachte die wilde een advocaat en die hadden we gefaxt. Dan moet je 2 uur wachten, maar dan heb je daarna heel weinig tijd, want dan moet je ook nog naar ZSM, dus 6 uur is dan best wel kort. Dan loop je daar wel tegen aan.’

Wanneer te lang moet worden gewacht, gaat te veel tijd van de 6-uurstermijn op aan wachten, waardoor het risico bestaat dat verdachten of weggestuurd moeten worden of in verzekering gesteld moeten worden. Toch hebben we ook signalen opgevangen dat de wachttijd niet in alle gevallen weggooide tijd is. Tijdens de observaties hebben we gezien dat de organisatie van wie welke zaak gaat doen en het bekijken of alle benodigde documenten aanwezig zijn de nodige tijd kost. Medewerkers van het Backoffice noodhulp geven tevens aan dat het belangrijk is ‘goed beslagen ten ijs te komen’. Een grondige voorbereiding is vereist en in veel zaken blijkt het nodig te zijn om zich voorafgaand aan het verhoor in het dossier te verdiepen. De tijd die hiermee gemoeid is, valt (in B-zaken) deels samen met de wachttijd op de advocaat.

‘Nou, wij beginnen hier om 9 uur. Dan moet je nog kijken wat er allemaal zit en wie wat gaat doen en dan ga je de stukken doornemen. Dus meestal is het dan rond 10, 11 uur dat je richting Houten gaat en dat loopt dan dus ongeveer gelijk met die 2 uur.’

Tot slot geven medewerkers van het Backoffice noodhulp aan dat direct contact met de advocaat van belang is. Ze weten dan eerder of de advocaat al dan niet in de gelegenheid is te komen en vervolgstappen kunnen dan sneller worden genomen. Wanneer een melding via de piketcentrale in Rotterdam verloopt, ontbreekt direct contact tussen de advocaat en de politie, waardoor er soms te lang onduidelijkheid bestaat of een advocaat is ingelicht en wanneer die advocaat op het bureau kan zijn.

‘Ja goh, het kost extra tijd, het kost extra geld. Ik vind het nogal een gedoe, hoor. Helemaal met minderjarigen: dan moet er een advocaat komen, de ouders moeten in kennis worden gesteld. Nou, dan moeten ze soms ook nog aanwezig bij het verhoor. Jeetje, ja. En al die formulieren waar we dan weer achteraan moeten, dat er weer is vergeten om de fax te versturen. Ja, het kost enorm veel tijd ja, en veel geld natuurlijk.’

ZSM in relatie tot rechtsbijstand

De regio Utrecht is ook betrokken bij de proeftuin ZSM, wat in het kort een versnelde afdoening van strafzaken inhoudt. Het doel van ZSM is dat alle relevante informatie die nodig is voor een afdoeningsbeslissing zo spoedig mogelijk door de betreffende ketenpartners beschikbaar wordt gesteld en dat op basis daarvan snel en zichtbaar een effectieve sanctie wordt opgelegd. Uit onze observatie en uit gesprekken met opsporingsambtenaren is naar voren gekomen dat door ZSM de opsporing in sommige zaken onder extra tijdsdruk komt te staan.

‘Soms werkt het goed en soms niet. Bij een belediging van een ambtenaar in functie bijvoorbeeld heeft het nu een paar keer heel goed gewerkt. De verdachte moest gelijk betalen, maar soms werkt het ook niet. ZSM heeft het heel druk en scant een zaak. Soms slaat het wel over en dan wordt het geseponneerd of wat dan ook, terwijl er echt nog wel wat te halen is als je er verder in kijkt, maar dat gebeurt niet omdat het allemaal heel snel moet. Dat is het lastige.’

Ook hebben we gezien dat het ZSM-team in sommige zaken al besluit tot een afdoening terwijl het verhoor van de verdachte nog niet heeft plaatsgevonden. Dit betrof een zaak waarin de verdachte geen consultatiebijstand wenste en er dus niet op een advocaat gewacht hoefde te worden. Dit laat zien dat in de huidige vorm ZSM en het recht op consultatie- en verhoorbijstand op gespannen voet staan. ZSM is erop gericht bepaalde zaken zo snel mogelijk af te handelen terwijl consultatie- en verhoorbijstand in veel gevallen meer tijd vraagt. Ook roept het de vraag op of in alle zaken een verhoor door opsporingsambtenaren noodzakelijk is. Hulpofficieren van justitie en medewerkers van het Backoffice noodhulp menen van wel, daar zij wijzen op het recht van de verdachte om over zijn kant van het verhaal te verklaren.

6.2.6 *Aanwezigheid van de advocaat of de vertrouwenspersoon tijdens het verhoor*

In Utrecht hebben we van negen verdachten verhoren bijgewoond. Tijdens geen van die verhoren was een advocaat of vertrouwenspersoon aanwezig en we zullen aan de hand van interviews een beeld trachten te schetsen hoe de omgang tussen politie en advocaat en tussen politie en vertrouwenspersoon verloopt. Uit de interviews komt naar voren dat de keuze om verhoorbijstand door een vertrouwenspersoon of advocaat te laten doen extra complexiteit en daarmee onduidelijkheid oplevert. Voor een deel is dit terug te voeren op de Aanwijzing. In de Aanwijzing is het begrip ‘vertrouwenspersoon’ heel breed gedefinieerd. De politie wordt regelmatig geconfronteerd met een oudere broer die naar het politiebureau komt. Deze broer mag volgens de Aanwijzing optreden als vertrouwenspersoon. De politie vindt dit over het algemeen niet wenselijk omdat dan het gevaar bestaat dat de aanhouding tussen de minderjarige verdachte en zijn broer blijft en dat de ouders er niet achterkomen.

‘Dan bellen we de ouders en dan zeggen we van u moet naar het bureau komen om hem op te halen en dan staat rustig een oudere broer beneden in de hal. Nou, die sturen we dan

rustig weer terug en dan zeggen we dat één van de ouders moet komen. Want anders krijgen die ouders het soms ook niet eens te horen.'

Ook bestaat twijfel over de vraag of altijd een keuze moet worden gemaakt tussen advocaat en vertrouwenspersoon, of dat het mogelijk is beiden tot het verhoor toe te laten.

'Van hoe zit het nou ook alweer, wat mag wel en wat mag niet. We hebben dan zo'n schema waar je dat na kan kijken, maar ik weet niet of het in het schema staat of het "en" of "of" is.'

Voor een deel ontstaat ook onduidelijkheid door het aantal betrokken partijen in het geval van een minderjarige verdachte. Het gaat niet alleen om verhoorder en verdachte maar ook om de advocaat en de vertrouwenspersoon, veelal een van de ouders, die erbij zijn betrokken. Respondenten geven aan dat vooral de wensen van de minderjarige verdachte en de ouders nog wel eens uiteenlopen. Veel minderjarige verdachten hebben liever niet een van de ouders bij het verhoor en kiezen voor de advocaat. Volgens de politie is het een standaardprocedure de ouders in te lichten dat hun kind is aangehouden, vaak willen de ouders dan wel bij het verhoor aanwezig zijn. Soms wordt dat hun ingegeven door de politie, die niet aan de minderjarige maar aan de ouders vraagt of een van hen bij het verhoor aanwezig wil zijn. In sommige gevallen wordt voor een pragmatische oplossing gekozen en wordt zowel de advocaat als de ouder tot het verhoor toegelaten.

'Ja, dat is ook wel eens. Of dat de verdachte wil dat de advocaat erbij is, maar dat de ouders erop staan om er ook bij te zijn. Ja, als de verdachte dat ook goed vindt, dan doen we dat wel eens. Ook om discussies te voorkomen waar we niet op zitten te wachten.'

Wat de politie betreft is de advocaat aanwezig en niet een van de ouders. Respondenten zijn van mening dat minderjarige verdachten minder bereid zijn te verklaren wanneer een van de ouders bij het verhoor aanwezig is. Ze denken dat jongeren zich schamen ten opzichte van een ouder en daardoor niet bereid zijn over alle onderwerpen te praten.

'Vaak willen ze tegen ons bijvoorbeeld wel toegeven dat ze roken, maar als de ouders er bij zijn willen ze dat soort dingen niet zeggen.'

Daarnaast levert het ook minder 'gedoe' op wanneer een advocaat verkozen wordt boven een van de ouders. Ouders zijn vaak emotioneel, wat kan leiden tot beschermend gedrag ten opzichte van het kind of juist het tegenovergestelde gedrag: dat ze heel boos zijn op het kind. In beide gevallen is het resultaat vaak dat de verhoorsituatie wordt verstoord omdat de ouder zich in het verhoor mengt.

'Ja, kijk, die hebben soms toch wel wat meer moeite. Ja, die kunnen zich niet altijd stilhouden. Die gaan zich er toch sneller mee bemoeien.'

Respondenten gaan hier verschillend mee om. Sommigen zijn duidelijk en strikt en accepteren de vertrouwenspersoon bij het verhoor, maar deze dient op een stoel achter de verdachte plaats te nemen en zich niet met het verhoor te bemoeien. Doet hij dat wel, dan volgt een waarschuwing en indien nodig wordt de persoon uit het verhoor gezet. Respondenten die zoiets hebben meegemaakt, geven aan dat het in de meeste gevallen na een waarschuwing wel goed gaat. In een enkel geval zag een respondent zich genoodzaakt de ouder weg te sturen.

‘Die heb ik weggestuurd. Want dat accepteer ik natuurlijk niet, ik moet wel gewoon mijn werk kunnen doen. Dus als er iemand hinderlijk aanwezig is, dan spreek ik ze daar één of twee keer op aan en dan is het gewoon klaar.’

Andere respondenten proberen juist gebruik te maken van het feit dat een ouder aanwezig is. Zeker wanneer die ouder boos is op het kind. Dat kan helpen de minderjarige verdachte ertoe te brengen aan het verhoor mee te werken.

‘En dan laat ik die jongen vertellen. Maar soms worden ze dan zo boos op hun kind en dan laat ik ze maar gewoon eventjes. En dan komt er hopelijk nog wat meer uit. Ja, als het een beetje vastloopt. Of soms zeg ik van: nou, hij zit nu te liegen, doet hij dat thuis ook?’

Ook in het geval dat een advocaat bij het verhoor aanwezig is, zijn de regels volgens de politie duidelijk. De advocaat neemt plaats op een stoel achter de verdachte en bemoeit zich niet met het verhoor. Over het algemeen ervaart de politie minder problemen met de aanwezigheid van een advocaat dan met de aanwezigheid van een vertrouwenspersoon. Advocaten zijn over het algemeen goed op de hoogte van het protocol en zitten volgens de politie alleen maar te luisteren.

‘Vaak zitten ze gewoon en luisteren. Ik heb nou niet het idee dat ze heel veel meer doen.’

6.2.7 *Belang van rechtsbijstand en de invloed op de werkwijze van de politie*

Wanneer opsporingsambtenaren wordt gevraagd naar hun mening over het recht op rechtsbijstand voorafgaand aan het eerste politieverhoor, geven ze allen aan dat het belangrijk is dat verdachten rechten hebben. Sommigen geven aan dat hierdoor, en ook door het audiovisueel opnemen van verhoren, hogere eisen worden gesteld aan het opsporingsonderzoek. Zij zijn van mening dat hierdoor de bewijskracht van de verklaring van de verdachte zal toenemen. Daarnaast vinden opsporingsambtenaren het goed dat een advocaat verdachten uitleg geeft over hun rechten, zeker in het geval van ‘first offenders’ en minderjarigen.

‘Maar voor degenen die zoiets hebben van wat komt er allemaal op me af, wat gebeurt me allemaal. Ja, daarvoor denk ik wel dat het goed is dat een advocaat ze dat uitlegt.’

‘En ook voor minderjarigen is dat denk ik wel goed, dat ze een beetje weten waar ze allemaal aan toe zijn.’

Echter, ze zijn van mening dat het recht op rechtsbijstand nu is doorgeschoten. Wanneer iemand een strafbaar feit heeft begaan, dient die persoon daarvoor gestraft te worden. Ze hebben het idee dat met de uitbreiding van de rechten van verdachten de kans bestaat dat verdachten meer mogelijkheden krijgen om onder hun straf uit te komen.

‘Sommigen hebben zoiets van: al die rechten van de verdachte, het worden er steeds meer. Politie mensen zijn over het algemeen toch vrij rechtlijnig. Ze hebben het beste voor met mensen, maar ze zijn wel rechtlijnig. Ze hebben vaak zoiets van: je hebt iets fout gedaan, nou dan moet je ook op de blaren zitten. En daardoor vinden sommigen dat die rechten van de verdachte wel erg ver worden doorgevoerd.’

Daarnaast geven opsporingsambtenaren aan dat er te veel aandacht is voor de rechten van verdachten en te weinig aandacht voor de rechten van het slachtoffer of van de aangever.

‘Ik vind dat een slechte zaak. De rechten van de verdachte gaan nu voor mijn gevoel boven de rechten van de aangever.’

Bovendien lijkt het erop dat opsporingsambtenaren die meer ervaring hebben minder gemakkelijk met de veranderingen om kunnen gaan en er ook minder het belang van inzien. Iemand wordt niet zomaar als verdachte aangemerkt en ‘dan heeft hij ook echt iets uitgevreten en dan moet die zaak afgehandeld worden’. Opsporingsambtenaren zijn van mening dat verdachten daarbij ‘rechten, en dat is ook belangrijk, maar ook plichten’ hebben.

‘Ja, kijk, ik vind het een gedoe. Ik stam nog uit de periode van hup, aanpakken en niet zeuren. Maar goed, het Salduz-gebeuren, ik geloof dat het een Griekse meneer was. Een Turkse meneer? Nou, daar hebben we het aan te danken, hè?! Die was van mening dat hij toch recht had op een eerlijke procesgang. En dat begrijp ik ook wel, maar het is een gedoe. We hebben de zes uren nu ook hard nodig, het wordt ook regelmatig maximaal benut. Dus ja, helaas, het kost ons extra tijd. En de belastingbetaler kost het extra geld.’

Gegeven het feit dat opsporingsambtenaren van mening zijn dat het opsporingsonderzoek heeft te lijden onder de uitbreiding van het recht op rechtsbijstand, kan worden verwacht dat de dagelijkse werkzaamheden zijn veranderd. Wanneer het gaat om de verklaringsbereidheid van verdachten lopen de meningen uiteen over de mate waarin de consultatiebijstand daarop van invloed is. Sommige opsporingsambtenaren geven aan een direct verband te merken tussen de verklaringsbereidheid van de verdachte en het gesprek met de advocaat.

‘In de auto zeg je al dat hij niks hoeft te verklaren en dan zeggen ze meestal al wat dingen van ja, ik heb het gestolen dat is stom van mij. En daarna krijgen ze bezoek van een advocaat omdat ze dat graag willen en dan kom je bij een verklaring en dan zeggen ze van nee, ik wil niks zeggen.’

Anderen merken de invloed op een indirecte manier. Zij constateren dat de verklaringsbereidheid bij verdachten minder is wanneer specifieke advocaten op het bureau dienst hebben. Hieruit leiden ze af dat betreffende advocaten tegen verdachten zeggen dat ze niets hoeven te verklaren. Op basis van de gesprekken met opsporingsambtenaren kan geen eenduidig beeld worden geschetst over de invloed van consultatiebijstand op de verklaringsbereidheid van de verdachte. Wel komt naar voren dat het voor 'bekenden van de politie' niet veel uitmaakt. Veelplegers weten hoe het systeem werkt en maakten voor de Aanwijzing ook al gebruik van hun zwijgrecht en dat doen ze nu nog steeds.

'Je hebt veelplegers die heel vaak aangehouden zijn en die weten precies hoe het werkt en die hebben ook hun eigen advocaatjes en dan zeggen ze meestal ik wil niks verklaren je gaat het maar lekker uitzoeken. En dan mogen wij het inderdaad uitzoeken of hij inderdaad fout zit of niet.'

Een respondent geeft aan geen verschil te merken en wijt dat aan de manier van verhoren. Mogelijk dat de kundigheid van de verhoorder een factor is die de eventuele invloed van consultatiebijstand op de verklaringsbereidheid kan verklaren.

'Nee, ik merk daar niet echt een verschil in. Kijk, een verhoor bouw je op natuurlijk. Je stelt eerst een aantal vragen over de persoonlijke situatie en dan probeer je al een bepaalde sfeer te creëren, hè. Je bouwt dat zo op dat een verdachte gaat praten. En dan stel je een aantal vragen over de zaak en later kom je daar dan weer op terug.'

Al met al vinden opsporingsambtenaren dat van het recht op rechtsbijstand voorafgaand aan het eerste politieverhoor een storende werking uitgaat. Daarbij weegt de verstoring van het opsporingsonderzoek niet op tegen wat er wordt bereikt met het recht op rechtsbijstand voorafgaand aan het eerste politieverhoor.

'Ik denk dat het allemaal wel een beetje rommelt en gaat. Ik denk ook dat het echt komt omdat er niemand echt voor warm is gemaakt, zeg maar. Niemand ziet ook, ik zeg niet niemand, maar op de werkvloer, omdat het allemaal al zo druk is. Heeft niemand echt iets van het kan wat betekenen voor ons als politie en voor de verdachte en voor de rest van de zaak.'

6.2.8 *Conclusie gang van zaken opsporing*

Na de invoering van de Aanwijzing was het even wennen voor agenten, hulpofficieren van justitie en medewerkers van het Backoffice noodhulp. De informatieverstrekking was beperkt en onduidelijk en er heerste vooral het gevoel dat ze het op de werkvloer maar zelf uit moesten zoeken. Inmiddels gaat het beter en lijken de regels van de Aanwijzing in de dagelijkse werkzaamheden te zijn opgenomen, mede dankzij het nieuwe administratiesysteem (BVH) dat opsporingsambtenaren dwingt de benodigde informatie in te voeren omdat ze anders niet verder kunnen. Een belangrijk onderdeel van de Aanwijzing – de indeling van de zaak in A-, B- of C-categorie – blijkt echter moeilijk werkbaar. Daarbij heeft de gekozen indeling over de categorieën tot gevolg

dat de meeste zaken in de B-categorie vallen. Hierdoor krijgen verdachten voor een uiteenlopend geheel aan delicten van verschillende zwaarte en complexiteit dezelfde rechten, wat bij opsporingsambtenaren de vraag oproept of de uitwerking van het recht op rechtsbijstand niet versimpeld kan worden.

Over het algemeen kan worden gesteld dat de meeste verdachten op enig moment tijdens het opsporingsonderzoek in kennis worden gesteld over hun recht op rechtsbijstand. Ook weet elke opsporingsambtenaar dat verdachten bij de aanhouding op hun rechten moeten worden gewezen, al komt het er niet altijd van. De meeste hulpofficieren van justitie komen tijdens de voorgeleiding nog eens terug op deze rechten zodat een controle volgt. Als laatste volgt tijdens het verhoor nog een verificatie. Wel is naar voren gekomen dat de uitvoering verschilt van persoon tot persoon. De combinatie van verschillende handelwijzen van agenten en hulpofficieren van justitie brengt het risico met zich mee dat verdachten niet of op het verkeerde moment worden geïnformeerd over hun rechten. Hiermee worden medewerkers van het Backoffice noodhulp geconfronteerd op het moment dat zij het verhoor afnemen, waarna zij indien gewenst alsnog een melding maken. Verdachten worden daarentegen in veel gevallen niet over de precieze inhoud van hun rechten geïnformeerd. Het blijft dan beperkt tot het recht op een advocaat en er wordt geen onderscheid gemaakt tussen consultatiebijstand en verhoorbijstand. Hoewel de wachttijd op de advocaat geen standaardonderdeel van de mededeling aan verdachten is, wordt het in veel gevallen wel als extra toelichting gegeven in het geval verdachten gebruikmaken van de rechtsbijstand. De reden die hiervoor wordt gegeven is dat verdachten volledig op de hoogte dienen te zijn van de consequenties van hun keuze.

Toename van de wachttijd wordt door de opsporingsambtenaren als een van de grootste nadelen van de Aanwijzing beschouwd. Hiervan lijkt de (indirecte) communicatie met advocaten via de piketcentrale een belangrijke oorzaak te zijn. Ook in het geval een voorkeursadvocaat ingeschakeld moet worden, moet er lang worden gewacht. Hier staat tegenover dat de advocaat op het politiebureau de wachttijd aanzienlijk kan terugbrengen. Opsporingsambtenaren vinden het wachten op de advocaat frustrerend en zijn van mening dat daardoor te veel tijd van de 6-uurstermijn verloren gaat en dat verdachten langer op het politiebureau verblijven, wat zeker in het geval van minderjarigen niet wenselijk is.

Opsporingsambtenaren vinden de keuze om een vertrouwenspersoon tot het verhoor toe te laten niet wenselijk en niet werkbaar. Het begrip 'vertrouwenspersoon' is in de Aanwijzing breed gedefinieerd, wat inhoudt dat ook een oudere broer door de verdachte kan worden ingeschakeld. Ook geven opsporingsambtenaren aan dat het beter werkt wanneer de advocaat de verhoorbijstand verleent in plaats van een ouder. Advocaten zijn over het algemeen beter geïnformeerd over de gang van zaken en ouders reageren veelal emotioneel, waardoor het verhoor te veel wordt verstoord. Tot slot kan worden geconcludeerd dat de meeste opsporingsambtenaren het recht op rechtsbijstand voor verdachten in beginsel belangrijk vinden maar dat met de Aanwijzing die rechten te ver worden doorgevoerd. Al met al kost het veel tijd – door de extra processen-verbaal die moeten worden gemaakt en het wachten op de advocaat – voor personen van wie de opsporingsambtenaren vinden dat ze iets op hun kerfstok hebben.

6.3 OPTREDEN DOOR ADVOCATUUR

6.3.1 Kennis van de Aanwijzing en het belang van rechtsbijstand

In Utrecht vindt het consultatiegesprek plaats in een daarvoor toegewezen verhoorkamer. Dit is een standaardverhoorkamer en een medewerker van de arrestantenruimte (waar de ophoudcellen zijn) bepaalt welke verhoorkamer wordt gebruikt. Er is meestal een ruimte beschikbaar en het gesprek verloopt over het algemeen zonder problemen. Tijdens het observeren hebben we echter een geval meegemaakt met een verdachte die geen Nederlands sprak, wat bij de advocaat tot onduidelijkheid leidde over de vraag hoe met de verdachte te communiceren. De advocaat had een tolk nodig en ging ervan uit dat die met een telefoon van de politie kon worden gebeld. In de verhoorkamers zijn echter geen telefoons aanwezig en politie gaf aan dat de advocaat hiervoor haar eigen mobiele telefoon diende te gebruiken. De advocaat was verbaasd dat de kosten voor haar eigen rekening kwamen. Uiteindelijk vraagt de advocaat aan de politie een telefoonnummer en belt met de eigen mobiele telefoon. Het voorbeeld laat zien dat niet alle advocaten volledig op de hoogte zijn van hoe het op het politiebureau werkt. In de interviews geven de advocaten aan dat ze in hoofdlijnen op de hoogte zijn van hetgeen wordt verwacht. Een advocaat zegt er 'eigenlijk niet zo bar veel vanaf' te weten. Hij verricht zijn consultatie- of verhoorbijstand, gaat weer naar huis en levert zijn declaratie in. Een andere advocaat laat weten dat ze niet precies weet wat in de Aanwijzing beschreven staat maar dat ze bekend is met de inhoud van de Aanwijzing en de voorgeschreven werkwijze met de piketdiensten. Deze komen neer op het in de gaten houden van de telefoon of er een melding komt en dan naar het politiebureau gaan om de consultatiegesprekken te voeren.

'Ik ben wel bekend met de inhoud ervan en met de werkwijze rondom de Aanwijzing. Wij draaien piketdiensten en doen consultatiegesprekken. Dat kan zijn tijdens de piketdiensten, of wanneer we als voorkeursadvocaat worden gevraagd. Nou, dan krijgen we die melding binnen en dan moeten we richting het politiebureau.'

Ook geven advocaten aan dat er voldoende informatie is verstrekt door de Raad voor Rechtsbijstand. Daarnaast draait in Utrecht de pilot *Advocaat op het politiebureau* en wordt ook informatie verkregen via collega's die daarbij betrokken zijn geweest.

'Een collega van mij die zat in de werkgroep van de pilot, dus die was nauw bij de pilot betrokken en daar hoorden we dan intern veel van. Verder is er eindeloos over gecommuniceerd vanuit de Raad voor Rechtsbijstand. Dus de informering was goed.'

De meeste advocaten die wij informeel tijdens het observeren of tijdens een interview hebben gesproken, zijn van mening dat het goed is dat de Aanwijzing er is. Vooral het eerder met de verdachten kunnen overleggen wordt als een groot voordeel beschouwd omdat een advies vooral zin heeft als de verdachten nog geen verklaring hebben afgelegd.

‘Ik vind het op zich wel goed dat het er is gekomen. Je voorkomt er toch dingen mee die voorheen nog wel eens konden gebeuren. Dat een cliënt al een verklaring had afgelegd en als je dan met hem sprak kwam je erachter dat het achteraf niet zo handig was om een verklaring af te leggen. Maar dan was er al niets meer aan te doen. Nu voorkom je dat en kan je iemand adviseren wat hij/zij het beste kan doen.’

Daarentegen wijzen ze ook op een mogelijke negatieve uitwerking die het recht van verdachten op verhoorbijstand tijdens de terechtzitting kan hebben. Volgens een advocaat kan onterecht worden geconcludeerd dat alle waarborgen met betrekking tot de verklaring van de verdachten zijn getroffen. Het is echter maar de vraag of dat zo is wanneer de advocaat alleen maar bij het verhoor mag zitten en zich niet met het verhoor mag bemoeien, zoals later nog besproken zal worden.

‘Als een verdachte in een verhoor van alles gaat lopen verklaren en het OM en de rechter die lezen dat terug en die zien dat er een advocaat bij is geweest. Ja, dan hebben ze zoiets van nou, er is een advocaat bij aanwezig geweest, dus alle waarborgen op dat gebied zijn getroffen. De verdachte heeft een verklaring afgelegd. Terwijl ik dan denk van ja, we zitten er wel, maar we mogen en kunnen verder helemaal niets. Dan wordt het gezien als de rechten van de verdachte zijn gewaarborgd, de advocaat was er bij. En dat wordt dan wel meegenomen als achtergrond van de verklaring.’

Tot slot wordt duidelijk dat advocaten het liever anders hadden gezien. Een advocaat vindt de huidige uitwerking van het recht op rechtsbijstand ‘zeer beperkt en te weinig waar voor je geld’. Zeker in het geval van veelvoorkomende delicten als winkeldiefstal. Dat kost nu voor de politie en de advocatuur veel tijd en de staat kost het veel geld. Als er al een meerwaarde is van de uitbreiding van het recht op rechtsbijstand, wordt die vooral gezien bij de zwaardere vergrijpen.

‘Maar niet het kruimelwerk waar ik nu de hele dag zo’n beetje aan besteed heb, dat vind ik heel veel geld voor bijna niets.’

6.3.2 *Bereikbaarheid en snelheid van handelen na de melding*

Zoals eerder besproken loopt de pilot met de advocaat op het politiebureau alleen in de middag en avond op het hoofdbureau in het centrum en in de morgen op het arrestantencomplex in Houten. Uit de observaties is naar voren gekomen dat de pilot ervoor zorgt dat advocaten over het algemeen goed bereikbaar zijn en dat ze nagenoeg geen reistijd hebben. De advocaten geven aan dat de pilot goed werkt omdat ze een ‘eigen werkkamertje’ en pasje hebben waardoor ze zelf naar de ophoudcellen kunnen wanneer de hulpofficier van justitie heeft gebeld. Een bijkomend voordeel is dat de omgang met de politie beter is geworden, waardoor ze naar eigen zeggen iets meer informatie krijgen dan voorheen. Toch zijn de advocaten van mening dat het hun veel tijd kost om een dienst van een gehele dag op het politiebureau te zitten. Daarvoor vinden ze de voorzieningen te beperkt; een advocaat geeft in een interview aan dat het moeilijk is voor advocaten om de gehele dag op het bureau aanwezig te zijn, zeker wanneer het rustig is.

Advocaat op het bureau

Het beeld dat in Utrecht naar voren komt is dat advocaten de diensten op het politiebureau beter vinden werken dan de meldingen via de piketcentrale. Ze hoeven dan minder voortdurend hun telefoon in de gaten te houden, kunnen hun dag beter plannen en vinden het contact met de politie beter. Wel vergt het veel tijd die niet altijd efficiënt kan worden benut, zeker wanneer het een 'rustige dag' is, en ontbreken de nodige faciliteiten om het echt een werkplek voor advocaten te maken.

'Ik vind het hier beter werken dan in Rotterdam. Maar hier heb je sowieso al een pas, dus je kan zelf heen en weer lopen, je hebt een kamertje in het gebouw zelf. De hulpofficier belt jou. Je krijgt meer informatie en de omgang met de politie is beter. In Rotterdam is het zo, ze hadden een gebouw en daar was geen plek voor de advocaten, maar we moesten er natuurlijk wel zijn dus dan moesten we in een keet zitten. Het was hartstikke koud en je kon daar alleen maar weg op het moment dat iemand je ophaalde. De hulpofficier die belde je niet. Dat deden de agenten zelf en die willen vaak niet zo veel.'

'Voor Salduz vind ik de Kroonstraat beter werken. Maar het kost wel veel van je tijd en het is tot redelijk laat. Je hebt er verder niets. Als we koffie of thee willen dan moeten we het vragen aan de balie. Dat zijn van die dingen, die zijn irritant. Ze willen ook niet dat je naar huis gaat maar ik ken geen advocaat die van 15.00 tot 22.00 op het bureau gaat zitten terwijl er niets is. Dan zouden de voorzieningen beter moeten zijn. Dus dat is nog wel iets. De politie wil dat je er non-stop bent en ze snappen wel dat je iets moet weten. En ze bellen wel mobiel dus ze merken het niet eens dat je er niet bent. Je gaat er ook geen rekening mee houden. Het is allemaal leuk en aardig dat ze het zo willen, maar ik hoef daar niet te zitten zo lang. Dat zie ik niet zitten.'

'En internet hebben ze niet, de computer van daar mag je niet gebruiken dus je moet eigenlijk al sowieso zorgen dat je zelf een laptop of iets meeneemt en dat je dus internet bij je hebt als je dat nodig hebt. Ik gebruik dat heel veel, alleen al omdat wij gebruikmaken van een advocatencentrale als opslag voor onze brieven aan cliënten. Dus meestal zorg ik ervoor dat ik of stukken moet maken daar of dat ik mensen moet bellen, meer dat soort werkzaamheden, maar dan merk je toch dat het minder makkelijk gaat omdat je dan net het dossier niet hebt of iets. Het is niet ideaal. Uiteindelijk doe je veel minder dan dat je normaal zou doen.'

Gedurende de perioden dat er geen advocaat op het bureau zit of wanneer de verdachte op een ander bureau zit, lopen de meldingen via de piketcentrale. Advocaten ontvangen dan een sms en moeten binnen een half uur op de website van de piketcentrale op de melding reageren.

'Je krijgt een sms'je binnen en dan heb je een half uur de tijd om te reageren en dan moet je ingelogd zijn op de website. En als je dat gedaan hebt, dan krijg je het dossier per sms binnen en dan moet je ervoor zorgen dat je hem binnen 2 uur bezocht hebt na de eerste melding.'

Hier ligt echter tevens de kwetsbaarheid van het systeem. Er kan al een redelijk lange periode zijn verstreken tussen het tijdstip dat de politie de melding doet en het tijdstip waarop de dienstdoende advocaat de melding ontvangt.

‘Nou, wat je ook ziet is dat een melding door de politie wordt doorgestuurd naar de Raad voor Rechtsbijstand en die gaat dan naar de piketcentrale en die gaat het dan verdelen. En in de tijd dat wij een sms’je krijgen en de politie het heeft doorgegeven aan de piketcentrale kan soms heel veel tijd tussen zitten.’

Dit wordt nog problematischer in het geval de eerste advocaat niet reageert. Dan wordt de melding door de piketcentrale naar de volgende advocaat uitgedaan en is er in ieder geval minimaal een extra half uur verloren. Advocaten geven aan dat ze hun best doen om ‘meldingen niet te laten schieten’. Voor een deel doen ze dat voor zichzelf omdat ze anders inkomsten mislopen. Maar voor een deel doen ze het ook omdat ze weten dat er anders veel tijd overheen gaat.

‘En dat probeer ik toch zo min mogelijk te laten gebeuren, zeker ook omdat het dan allemaal nog langer gaat duren, want dan moet de piketcentrale die melding weer opnieuw uitzetten.’

Ze proberen dan ook de melding aan een collega over te dragen in het geval ze zelf niet in staat zijn op tijd op de website in te loggen en daarna tijdig op het bureau te zijn.

In de melding wordt tevens beperkte informatie verstrekt over de zaak waar het om gaat. Het gaat dan vaak om de gegevens van de verdachten, de aard van het delict en contactinformatie van de politie.

‘Je krijgt de naam van je cliënt, geboortedatum, soms wel maar soms ook niet het wetsartikel waar het om gaat. En je krijgt vaak de behandelend rechercheur en het telefoonnummer. En het politiebureau waar ze zitten.’

Meer informatie dan dit is over het algemeen niet beschikbaar. Advocaten geven aan dat ze dit wel begrijpen aangezien de politie in veel gevallen op het moment dat de melding wordt gedaan zelf ook maar over weinig inhoudelijke informatie beschikt. Ook laten de advocaten in interviews weten dat het systeem met de meldingen regelmatig tot een hoge werkdruk leidt. Zeker als er meldingen kort na elkaar komen is het soms moeilijk om tijdig bij de volgende melding te kunnen komen. Een respondent die zowel in Rotterdam als in Utrecht heeft gewerkt, zegt dat dit in Utrecht nog wel meevalt maar dat het in Rotterdam regelmatig voorkwam dat er ‘vijf of zes sms’jes tegelijk binnen’ kwamen.

‘Het is te doen, maar het brengt wel druk met zich mee, vind ik. Soms krijg je een melding en dan ga je erheen en vlak erna krijg je weer een melding dat je ergens anders heen moet. Het is dan gewoon heel stressvol om te zorgen dat je er binnen 2 uur kan zijn.’

6.3.3 *Het consultatiegesprek*²⁵¹

In Utrecht zijn we in totaal bij acht consultatiegesprekken aanwezig geweest. Het ging daarbij om verdachten van lichte geweldsdelicten en winkeldiefstallen. Gemiddeld duurde een consultatiegesprek 18 minuten en geen enkel gesprek duurde langer dan een half uur. Een half uur lijkt daarmee voldoende te zijn voor een consultatiegesprek wanneer het relatief eenvoudige zaken in de B- of C-categorie betreft. In drie gevallen – een dronken man, een man die de Nederlandse taal niet goed sprak en een emotionele man – duurde het consultatiegesprek langer dan 20 minuten. De communicatie tussen verdachte en advocaat liep in deze gevallen moeizaam waardoor het consultatiegesprek langer duurde of – zoals de advocaat in een interview aangaf – sommige verdachten hebben behoefte hun verhaal te doen.

‘Ik denk een kwartier? Dat is vrij kort over het algemeen. Vandaag met die meneer die verdacht wordt dat hij zijn zus mishandeld heeft, daar heb ik langer mee gepraat. Maar voor de rest. Die man had de behoefte om het even te vertellen.’

De geobserveerde consultatiegesprekken variëren naar inhoud van de zaak, naar de persoon van de verdachte en naar de persoon van de advocaat, maar enkele onderwerpen komen in elk consultatiegesprek aan de orde. De advocaat wil in de eerste plaats weten wat er volgens de verdachte is gebeurd. In de meeste gevallen vraagt de advocaat daarbij door om de schuldvraag duidelijk te krijgen. In het geval van een consultatiegesprek met een minderjarige verdachte van een geweldsdelict probeert de advocaat bijvoorbeeld te achterhalen of naast de verdachte ook de andere partij schuld had en of er sprake is van zichtbaar letsel.

Advocaat: ‘Dus hij duwde jou, hoe ging dat?’

Verdachte: ‘Ja hij duwde en hij wilde me slaan. En toen sloeg ik hem op z’n oog, op z’n gezicht.’

Advocaat: ‘Dus hoe ging dat?’

Verdachte: ‘Hij ging op mijn voet staan, toen wilde ik weglopen. Toen werd ik uit de bus geduwd door hem en vijf anderen en toen ging hij achter me aan. Hij wilde mijn pet afpakken en wilde me slaan en toen sloeg ik hem ineens.’

Advocaat: ‘Dus je hebt hem geslagen?’

Verdachte: ‘Ja, drie keer ofzo.’

Advocaat: ‘Dus jullie hebben elkaar allebei geslagen, maar hij heeft jou niet geraakt?’

Verdachte: ‘Ja, ik heb hem toen gewoon achter elkaar geslagen.’

[Later tijdens het consultatiegesprek]

Advocaat: ‘Heb je hem hard geslagen?’

Verdachte: ‘Weet ik niet, hij had bloed en een bloedneus.’

251 Advocaat en verdachte zijn over het onderzoek geïnformeerd en hebben toestemming gegeven om het consultatiegesprek te observeren.

In het geval van een consultatiegesprek met een meerderjarige verdachte van een winkeldiefstal is het bijvoorbeeld van belang te weten op welk moment en waar in de winkel de verdachte wordt betrap.

- Advocaat: 'Oké...ik weet verder niks. Ik heb niets van de politie gehoord verder, dus als u mij kunt vertellen: waar bent u aangehouden?'
- Verdachte: 'Bij de Albert Heijn. Ik ben het hele weekend weggeweest met vrienden en ben al dronken vanaf zaterdag. We gingen drank halen in de Albert Heijn. Ik was zo lam, maar ik had 50 euro in mijn handen en ineens viel die fles stuk.'
- Advocaat: 'Was het nog voor de kassa of erna?'
- Verdachte: 'Ervoor.'
- Advocaat: 'Maar dan is het toch niet logisch dat ze u aanhouden? Die fles was gevallen? Maar het was voor de kassa?'
- Verdachte: 'Ja.'

Op basis van de informatie over wat volgens de verdachte is voorgevallen, bespreekt de advocaat de mogelijke proceshoudingen met de verdachte. Hierbij geeft de advocaat ook aan welke proceshouding verstandig is, afhankelijk van wat er precies is gebeurd. In het geval van de minderjarige die wordt verdacht van een geweldsdelict adviseert de advocaat te verklaren wanneer dit laat zien dat de andere partij ook schuldig is. Ook geeft de advocaat aan dat het mogelijk is tijdens het verhoor te besluiten niet op alle vragen antwoord te geven.

- Advocaat: 'De politie gaat je straks ondervragen, dan kan je twee dingen doen. Je kan zwijgen. Dat mag je omdat je een verdachte bent. En je kan hen ook vertellen wat er is gebeurd. Als je vertelt wat er gebeurd is dan kan het wel zijn dat je straf gaat krijgen.'
- Verdachte: 'Hoezo, het was zijn eigen schuld.'
- Advocaat: 'Maar je hebt hem wel geslagen, waarom ben je dan niet weggelopen?'
- Verdachte: 'Dat kon niet. Er stonden vijf mensen om me heen. Ik kon niet weg.'
- Advocaat: 'Dan moet je misschien maar vertellen wat er gebeurd is, want dat is natuurlijk niet eerlijk, vijf tegen een.'
- [Later tijdens het consultatiegesprek]
- Advocaat: 'Als de politie moeilijke vragen gaat stellen of als het verhaal wat je nu zegt niet klopt, moet je maar niks meer zeggen.'

In het geval van de meerderjarige verdachte van winkeldiefstal adviseert de advocaat te verklaren wanneer dit de schuld van de verdachte in twijfel trekt. Ook geeft de advocaat aan dat de verdachte beter gebruik kan maken van zijn zwijgrecht wanneer hij niet zeker weet hoe het is gegaan.

- Advocaat: 'Maar we moeten even goed nadenken of u dan wel in staat bent om een verklaring af te leggen. U weet hoe het werkt? Dat hoeft ik u niet uit te leggen? U wordt straks gehoord. Wat gaat u vertellen tegen de politie?'
- Verdachte: 'Hetzelfde.'

- Advocaat: 'De politie zal straks zeggen dat u niets hoeft te vertellen. Mijn advies is: als u wel wilt vertellen, dat u dan wel vertelt wat er precies gebeurd is.'
- Verdachte: 'Ik ga dat vertellen, ja.'
- Advocaat: 'Bent u eerder aangehouden voor winkeldiefstal?'
- Verdachte: 'Ja, maar dat is wel een tijd geleden.'
- Advocaat: 'Weet u zeker dat u helder genoeg bent om het verhaal te vertellen?'
- Verdachte: 'Ja. Ik ben dronken vanaf zaterdag, maar ik kan wel vertellen wat er gebeurd is. Want ik had gewoon 50 euro in mijn hand. Een beveiligiger heeft dat ook gezien en die zei: als je nu betaalt dan kan je meteen weggaan.'
- Advocaat: 'Oké. Waar ik een beetje mee zit is dat het niet zo'n logisch verhaal is. Weet u zeker dat u nog weet hoe het gegaan is? Want anders kunt u zich beter op uw zwijgrecht beroepen.'

Gedurende het consultatiegesprek leggen advocaten de verdachte ook kort uit wat er komen gaat. Dit beperkt zich meestal tot het aangeven dat de politie de verdachte zal gaan horen en dat de verdachte daarna waarschijnlijk naar huis kan. In sommige gevallen bespreekt de advocaat de mogelijkheid dat de verdachte in verzekering gesteld kan worden. Dat advocaten vaak aangeven dat de verdachte na het verhoor waarschijnlijk naar huis kan, heeft ermee te maken dat de consultatiegesprekken relatief eenvoudige zaken in de B-categorie betreffen. Advocaten benadrukken dat de verdachte zich goed bewust moet zijn van het feit dat wat hij zegt door de politie wordt genoteerd. Het is dus van belang goed na te denken over wat wel en wat niet te vertellen en het proces-verbaal aan het einde van het verhoor goed door te nemen. Verdachten wordt daarbij ook geadviseerd het proces-verbaal alleen te ondertekenen wanneer het een goede weergave betreft van hetgeen de verdachte wil verklaren. Tot slot geven advocaten aan dat de verdachte op een later moment – bijvoorbeeld bij een dagvaarding – contact met de advocaat kan opnemen zodat die hem kan bijstaan. Hiervoor geeft de advocaat een visitekaartje of schrijft een telefoonnummer op een papiertje.

Het beeld dat uit de geobserveerde consultatiegesprekken naar voren komt, wordt bevestigd door hetgeen advocaten tijdens de interviews vertellen over wat er zoal bij een consultatiegesprek komt kijken. Een advocaat benadrukt dat het in het geval van de veelvoorkomende lichte vergrijpen toch vooral persoonlijke ondersteuning betreft en maar weinig juridische ondersteuning.

'Je stelt ze een beetje op hun gemak en je praat even. Maar in de 3 jaar dat ik doe zijn er wel een paar zaken waarvan ik dacht, nou het is goed dat ik die even gesproken heb. Maar het zit toch meer in de menselijke hulpverleningskant dan in het juridische vak. Voor te bereiden wat er komen gaat. Sommigen worden natuurlijk wel in verzekering gesteld.'

Een consultatiegesprek met een minderjarige verdachte verloopt niet heel anders dan een consultatiegesprek met een volwassene. Wel onderstrepen advocaten dat er een didactisch belang bij minderjarigen is en dat het belangrijk is om met de minderjarige het contact met de ouders te bespreken.

‘Doe je in principe een beetje hetzelfde. Je probeert ze op hun gemak te stellen. Maar uiteindelijk blijft het toch hetzelfde, je weet nog steeds niet wat het dossier is. Het zijn wel minderjarigen en die moeten wel leren dat iets niet kan en dat probeer je dan wel mee te geven. Dat heeft niets met advocaat zijn te maken. Je probeert ook duidelijk te maken dat ouders op bezoek mogen komen en dat je probeert contact met ze te maken. Dat is wel belangrijk, contact met de ouders.’

Wanneer het gaat om het advies dat advocaten tijdens het consultatiegesprek aan verdachten geven, komen enkele belangrijke aspecten naar voren. Zo vinden advocaten het belangrijk dat verdachten zich bewust zijn van het feit dat ze het recht hebben om te zwijgen. Dit wil overigens niet zeggen dat de advocaten standaard het advies geven dat verdachten tijdens het verhoor moeten zwijgen. Volgens advocaten hangt dit in sterke mate af van het soort zaak. Wanneer het een winkeldiefstal betreft waarbij er getuigenverklaringen en camerabeelden zijn, heeft het weinig zin om te zwijgen. Dat geldt zeker in het geval van minderjarigen. In het geval van zwaardere delicten zegt een advocaat van: ‘Nou, ik zou mijn mond maar houden, laten we eerst maar afwachten en kijken wat de politie eigenlijk heeft.’ Advocaten willen dan eerst meer inhoudelijke informatie over de zaak hebben omdat dan pas goed geadviseerd kan worden.

‘Als ik het vermoeden heb dat het een in verzekeringstelling gaat worden wil ik meestal liever afwachten wat ze dan hebben, dus dan kunnen ze beter niets zeggen. Maar soms zeg ik ook: vertel het maar gewoon, word vooral niet boos en wees eerlijk, want anders werkt het alleen maar tegen je.’

Dit betreft het tweede aspect. Advocaten vinden het moeilijk om tijdens het consultatiegesprek goed advies aan de verdachte te geven. Er is te weinig zicht op hoe sterk de zaak tegen de verdachte is en sommige advocaten geven aan dat het consultatiegesprek daar ook te kort voor is. Advies tijdens het consultatiegesprek is volgens een advocaat ‘meer een gesprek van afhankelijk van wat de politie heeft kun je dit ongeveer verwachten’.

‘En verder, ja het is nogal beperkt. Het gesprek is zo kort en vaak is er op dat moment gewoon nog zo weinig bekend. Dan is het gewoon heel erg een als/dan-gesprek.’

Ook geven advocaten aan dat er nu veel overlap zit tussen het consultatiegesprek en het gesprek van de in verzekeringstelling. Advocaten bespreken nu in veel gevallen tijdens het consultatiegesprek wat ze voorheen tijdens het gesprek van de in verzekeringstelling bespraken.

‘Nadeel is dat je twee keer op gesprek moet terwijl het gesprek van de in verzekeringstelling niet heel veel anders is dan bij de Salduz-melding. Meestal heb je al bij Salduz al uitgelegd wat er kan gebeuren en wat doe je dan bij de in verzekeringstelling?’

6.3.4 *Aanwezigheid tijdens het verhoor*

In het geval van een 13-jarige verdachte van een geweldsdelict – een zaak in de A-categorie waarbij de verdachte geen afstand kan doen van consultatie- en verhoorbijstand – blijkt dat de advocaat niet geheel volgens de Aanwijzing te werk gaat. Wanneer een baliemedewerker van de arrestantenruimte aan de advocaat vraagt of deze bij het verhoor aanwezig zal zijn, geeft de advocaat aan dit meestal niet te doen. Ook het gegeven dat het onduidelijk is of een ouder bij het verhoor aanwezig zal zijn, brengt de advocaat er niet toe ervoor te zorgen dat de verdachte verhoorbijstand krijgt.

Baliemedewerker: 'Dan zet ik het namelijk vast op het formulier voor de BON.'
Advocaat: 'Wij doen dat nooit echt.'
Baliemedewerker: 'Ja, omdat hij 13 is, ik weet ook niet of de ouders al gebeld zijn.'
Advocaat: 'Ja, hij zei dat zijn vader was gebeld.'
Baliemedewerker: 'Andere advocaten doen dat wel hoor.'
Advocaat: 'Ja weet ik, maar wij kiezen daar meestal niet voor.'
Baliemedewerker: 'Oké, ik vraag het omdat ik het dan vast door kan geven, maar dan zien we het wel.'

In het interview met de betreffende advocaat is gevraagd waarom de advocaat niet bij het verhoor aanwezig wilde zijn. De belangrijkste redenen zijn dat het te veel tijd kost en de advocaat de betreffende zaak als niet ernstig inschatte.

'Maar het neemt gewoon heel veel tijd in beslag en bij zaken waarbij je toch denkt dat het niet zo heel ernstig is en je hebt hem goed uitgelegd dat hij kan zwijgen en dat soort dingen dan ga ik er meestal niet bij zitten, tenzij die persoon echt zegt dat je erbij moet zijn. Maar anders niet. En ik denk ook niet dat dat per se nodig is bij alle zaken.'

De advocaten hebben over de aanwezigheid tijdens het verhoor gemengde gevoelens. Aan de ene kant vinden ze het goed dat die mogelijkheid er in het geval van minderjarigen is. Overigens vinden ze dat het voor kleine vergrijpen evengoed door een van de ouders kan worden gedaan. Het gaat dan toch om 'psychologische ondersteuning' zoals een van de advocaten zegt. Daarbij geeft een andere advocaat aan dat de sfeer tijdens het verhoor anders is wanneer de advocaat aanwezig is, wat in het geval van een minderjarige verdachte een positieve uitwerking kan hebben.

'Je krijgt toch wel een andere sfeer in het gesprek doordat er een advocaat bij zit. Dan zijn agenten toch wat voorzichtiger, ze nemen meer de tijd en willen een betere indruk maken. De cliënten hebben dus minder te lijden.'

Aan de andere kant vinden ze dat ze in de huidige opzet te weinig mogelijkheden hebben om verdachten daadwerkelijk bij te staan. Ze mogen er naar eigen zeggen alleen maar bij zitten, wat volgens een advocaat soms moeilijk is.

‘Ik ben ook wel eens aanwezig geweest bij een verhoor met een minderjarige, en dan zeiden ze aan het begin van het verhoor van: ik wil wel afspreken, we zijn hier voor de waarheid, dus ik wil afspreken dat je gewoon eerlijk bent en de waarheid vertelt. Nou, dan zit ik daar met kromme tenen en denk ik van jemig.’

Het moet wel gezegd worden dat de ervaringen uiteenlopen wanneer het gaat om de rol van de advocaat tijdens het verhoor. Een advocaat geeft aan dat hij wel eens heeft ingebroken op het verhoor en dat dat eigenlijk iets is waar beide partijen niet op zitten te wachten. De advocaat wil niet het verhoor worden uitgestuurd en is dus terughoudend met inbreken op het verhoor. De verhoorders zijn terughoudend met het wegsturen van de advocaat en geven eerder enkele waarschuwingen omdat de advocaat anders kan besluiten tegen de verdachte te zeggen dat hij geen enkele vraag meer moet beantwoorden in zijn afwezigheid.

‘Ik heb één keer gehad, toen vond ik wel echt dat ze de verkeerde vragen stelden en ze verkeerd bezig waren en toen heb ik op een gegeven moment gezegd van nu deze vraag ga je niet beantwoorden en toen zeiden ze wel dat als ik dat deed ik eruit moest en toen heb ik wel gezegd dat ik dan als laatste advies naar mijn cliënt gaf dat hij dan ook niets meer moest zeggen. En dan kunnen zij ook niet veel meer want daar luisteren ze wel naar. Maar leuk is het niet.’

Overigens blijkt ook dit weer afhankelijk te zijn van de zaak en de betrokken personen. Een andere advocaat heeft een ervaring dat hem wel enige inbreng tijdens het verhoor werd geoorloofd.

‘Nee, ik was een heel klein beetje een gesprekspartner. Ik onderbrak niet echt, maar deed suggesties of legde iets extra uit als hij iets onduidelijk uitlegde. En dat was allemaal helemaal geen punt. En het was nog wel een beetje een serieuze zaak.’

6.3.5 *Conclusie optreden door advocatuur*

Volgens advocaten is door de Raad voor Rechtsbijstand voldoende informatie verstrekt en kon via collega's – die betrokken zijn bij de pilot 'Advocaat op het politiebureau' – extra informatie verkregen worden. Hierdoor zijn advocaten naar eigen zeggen op hoofdlijnen op de hoogte van de Aanwijzing en de regels waar ze zich tijdens hun verblijf op het politiebureau aan moeten houden. Over de meerwaarde van het recht op rechtsbijstand voor het eerste politieverhoor – zoals uitgewerkt in de Aanwijzing – bestaan gemengde gevoelens. Het is goed dat het contact naar een eerder stadium in het opsporingsonderzoek is verplaatst. Nu heeft het advies dat advocaten aan verdachten geven meer zin omdat verdachten nog geen verklaring hebben afgelegd. Aan de andere kant bestaat het risico dat – in de ogen van de advocaten – ten onrechte wordt aangenomen dat alle waarborgen zijn getroffen omtrent de verklaring van de verdachten. Dit kan volgens advocaten niet het geval zijn, aangezien hun rol tijdens het verhoor beperkt is. Daarbij kost de Aanwijzing, in de veelvoorkomende zaken, alle partijen veel tijd en geld waar weinig resultaat mee wordt behaald.

De bereikbaarheid en snelheid waarmee advocaten ter plaatse zijn voor een consultatiegesprek blijkt in sterke mate samen te hangen met het feit of de advocaat dienst op het bureau heeft. In dat geval kan de advocaat binnen enkele minuten een consultatiegesprek verlenen. In het geval de melding buiten de diensttijd van de advocaat op het bureau binnenkomt, gaat het via de piketcentrale en dan duurt het al snel een uur tot 1,5 uur. Het komt overigens heel weinig voor dat de maximale 2 uur wordt overschreden. Hoewel de wachttijd wordt gereduceerd wanneer advocaten op het politiebureau dienst hebben, vinden advocaten dat ze er te veel tijd mee kwijt zijn en dat de faciliteiten op het politiebureau beter kunnen.

De consultatiegesprekken duren over het algemeen minder lang dan de 30 minuten die er volgens de Aanwijzing voor uitgetrokken mogen worden. In die tijd bespreken advocaten wat er volgens de verdachte is gebeurd, wat de mogelijke proceshoudingen en bijbehorende consequenties zijn, wat de verdachte wellicht nog te wachten staat (verhoor en mogelijk verzekeringstelling) en ze benadrukken dat verdachten goed moeten controleren of het proces-verbaal overeenkomt met de verklaring en alleen in dat geval te ondertekenen. Hoewel advocaten aangeven dat ze verdachten in veel gevallen adviseren om te zwijgen, hangt dat wel af van de specifieke zaak en de beschikbare informatie. Advocaten constateren in de veelvoorkomende zaken een overlap tussen de inhoud van het consultatiegesprek en de inhoud van het gesprek wanneer verdachten in verzekering zijn gesteld.

Tot slot zijn de meningen over de aanwezigheid tijdens het verhoor van minderjarige verdachten tweezijdig. Aan de ene kant is het goed dat minderjarige verdachten meer rechtsbescherming en ondersteuning krijgen. In het geval van lichte vergrijpen vinden sommige advocaten dat ouders evengoed bij het verhoor aanwezig kunnen zijn. Het gaat dan toch vooral om 'psychologische ondersteuning' en minder om juridische ondersteuning. Aan de andere kant kost het veel tijd om bij verhoren aanwezig te zijn. En deze tijdsinvestering levert weinig op, aangezien advocaten alleen aanwezig mogen zijn en zich niet met het verhoor mogen bemoeien. Dit maakt dat advocaten, zeker in het geval van veelvoorkomende delicten, weinig meerwaarde zien in het recht op verhoorbijstand.

6.4 GEBRUIK VAN RECHTSBIJSTAND DOOR VERDACHTE

6.4.1 *Gebruik van consultatiebijstand en afstand doen*

Op basis van de observaties is het moeilijk een beeld te schetsen van de mate waarin verdachten gebruikmaken van hun recht op consultatiebijstand. Wat wij hebben gezien, is dat in het geval van een winkeldiefstal verdachten overwegend afstand doen van hun recht. Veelal bekennen ze gelijk dat ze iets fout hebben gedaan en/of zien ze het nut van een gesprek met een advocaat niet in. Zoals onderstaand fragment laat zien, speelt mee dat de verdachte op heterdaad is betrapt en zich bewust is van het feit dat hij iets fout heeft gedaan. Vaak weten verdachten ook dat er al bewijs is in de vorm van camerabeelden en getuigenverklaringen.

- Agent: 'Je bent aangehouden voor winkeldiefstal. Je bent niet tot antwoorden verplicht en ik vraag je meteen of je gebruik wilt maken van een advocaat.'
- Verdachte: 'Waarom zou ik?'
- Agent: 'Die keuze leg ik bij jou. Je bent aangehouden en hebt daar recht op, dus die keuze is aan jou.'
- Verdachte: 'Ik ben mijn eigen advocaat wel.'
- Agent: 'Dus je wilt gewoon verklaren?'
- Verdachte: 'Ja, waarom niet. Ik heb gewoon saus en gehakt gepakt omdat ik moet eten. Ik ben dakloos. Als jullie me meenemen dan heb ik ook eten, dus dat maakt mij verder niet uit.'
- Agent: 'Oké, we wachten nog even op de aangifte. Je wilt dus geen advocaat?'
- Verdachte: 'Nee, waarom zou ik, dat is niet nodig.'

Het was niet mogelijk om verdachten te interviewen en zodoende uit eerste hand informatie te krijgen over waarom verdachten al dan niet afstand doen van het recht op consultatiebijstand. Wel hebben we indirect, via interviews met opsporingsambtenaren, enig zicht gekregen op de redenen waarom verdachten afstand doen van hun recht. Geïnterviewde opsporingambtenaren noemen verschillende redenen waarom zij denken dat verdachten afstand doen van hun recht op rechtsbijstand. Het wordt daarbij overigens niet duidelijk of bepaalde redenen door verdachten vaker worden aangedragen dan andere. Een van de redenen is in ieder geval dat verdachten schuld bekennen en dat ze daarvoor geen advocaat hoeven te spreken.

'Waarom heb ik een advocaat nodig als ik toch al schuld beken?'

Ook zijn er 'draaideurklanten' die het liefst zo snel mogelijk weg willen. Een gesprek met een advocaat en daarna nog een verhoor duurt dan te lang.

'Een andere reden is dat het eventueel langer kan gaan duren. Eerst het gesprek met de advocaat en daarna het gesprek met ons en dan eventueel weer met een advocaat. Ze willen er vaak zo snel mogelijk van af en vooral die draaideurklanten. Die zeggen: laat mij mijn verhaal maar doen en dan sta ik weer buiten.'

Andere redenen die worden gegeven zijn dat er getuigen bij waren, dat alles toch op camera staat, dat ze op heterdaad zijn betrapt. Ook het begrip van de situatie en het nut van de consultatiebijstand speelt een rol in het al dan niet gebruik maken ervan. Drugsverslaafden, 'first offenders' en niet-Nederlands sprekende verdachten begrijpen niet wat er precies aan de hand is. Zeker verdachten die voor de eerste keer door de politie zijn aangehouden, gaan twijfelen.

'Ja, altijd met een heel groot vraagteken boven hun hoofd van wat zeggen ze nou. Die mensen weten gewoon niet wat hun rechten zijn en dan gaan ze nadenken ja, maar als ik hem neem beken ik dan? Als ik hem niet neem is dat niet goed, wat zou u doen. Dan gaan ze aan mij vragen wat ze moeten doen. En dan zeg ik, ik ben niet aangehouden, jij bent aan-

gehouden. Tot ze ingesloten worden, tot de hulpofficier komt is het onduidelijk. Dan weten ze gewoon niet wat ze willen en als de hulpofficier is langs geweest die vraagt het voor de zekerheid nog een keertje en dan zeggen ze ja of nee. Meestal 80% zegt van ik kan daar geen antwoord op geven en die gaan gewoon twijfelen.'

Een algemene reden die wordt genoemd is dat verdachten het niet nodig vinden om een advocaat te spreken. Vaak in combinatie dat ze het 'toch hebben gedaan' of dat ze liever 'snel weer naar buiten willen'.

De veelplegers daarentegen weten vaak heel goed wat hun rechten zijn. Agenten hebben ook het idee dat een bepaalde groep verdachten het recht op consultatiebijstand ook gebruikt om de politie dwars te zitten, 'sommigen die doen het om ons te jennen'.

'En die jongens bij ons in de wijk die weten donders goed wat hun rechten zijn. Ze weten het vaak nog beter dan wij. Die zeggen ook gewoon van je hebt toch maar 6 uur de tijd. Zelfs jochies van 10, 12 jaar die weten het. En wat ze dan ook zeggen is van je kunt me toch niks maken. Ze ontkennen en proberen daar mee weg te komen en ze hebben gewoon zoiets van je kunt me toch maar maximaal 6 uur vasthouden.'

Wel constateren opsporingsambtenaren dat het soort delict bepalend is voor het gebruik van rechtsbijstand. In zwaardere zaken of zaken die moeilijker oplosbaar zijn wordt over het algemeen wel gebruikgemaakt van het recht op consultatiebijstand. Vaak is dat in combinatie met verdachten die bekend zijn met hoe het gaat omdat ze al vaker zijn aangehouden.

'Vaak de verdachten van de iets grotere zaken toch wel. Die weten van hier kom ik niet zomaar mee weg. Huiselijk geweld dat gebeurt wel vaker dat ze daar een advocaat willen. Ook omdat het dan in de relationele sfeer is, dat soort zaken.'

'Bij inbraken. Als we ze dan pakken willen ze vaak graag een advocaat spreken. Meestal bij dat soort delicten. Bij winkeldiefstal. Dan zeggen ze van ik vind het prima. Ik heb geen advocaat nodig. Ik heb niks gedaan. Ook al staan ze vol op de camera. Dat maakt ze niet uit. Maar dan nee, dan hoeft dat niet. Op de één of andere manier vinden ze dat schijnbaar minder erg dan een inbraak. Ik weet het niet.'

6.4.2 *Gebruik van verhoorbijstand en afstand doen door minderjarigen*

Wij hebben tijdens het observeren niet meegemaakt dat een minderjarige verdachte expliciet wordt gewezen op het recht op verhoorbijstand. Uit interviews komt naar voren dat de politie ervan uitgaat dat de advocaat dit met de verdachte bespreekt tijdens het consultatiegesprek. In een zaak van een 13-jarige verdachte van een geweldsdelict bleek de advocaat dit tijdens dit specifieke consultatiegesprek niet te doen. Tijdens het verhoor komt de verhoorder hierop terug. Bij de manier waarop de verdachte het recht op consultatiebijstand door een vertrouwenspersoon krijgt uitgelegd, kan de vraag worden gesteld of dit voor de verdachte duidelijk is.

Verhoorder: 'Je hoeft geen antwoord te geven. Ik wil wel met je afspreken dat je een beetje eerlijk bent als je antwoord geeft. Want als je liegt, dan komen we daar meestal toch wel achter.'

Verdachte: 'Ja. Is goed.'

Verhoorder: 'Je hebt met een advocaat gepraat. Zij mag bij het verhoor zijn als je dat wil.'

Verdachte: 'Dat maakt me niet uit.'

Verhoorder: 'Oké, dan doen we dat niet. En je vader zit beneden te wachten. Die wil je er ook niet bij neem ik aan?'

Verdachte: 'Hoe bedoel je?'

Verhoorder: 'Je vader mag hier komen zitten en hij mag erbij zijn. Maar hij mag niks zeggen verder.'

Verdachte: 'Ja, maakt me niet uit.'

Verhoorder: 'Oké, dan laten we die gewoon rustig beneden zitten.'

Tijdens onze observatie voorafgaand aan dit verhoor is duidelijk geworden dat de verhoorders de vader niet bij het verhoor aanwezig wilden hebben. De vader was van Afghaanse afkomst en sprak slecht Nederlands. Volgens de verhoorders had de vader er niets aan om bij het verhoor aanwezig te zijn. Hij mag immers niets en zal het verhoor waarschijnlijk slecht kunnen volgen omdat hij de Nederlandse taal slecht verstaat. Een tolkentelefoon inschakelen voor een vertrouwenspersoon willen ze niet. Ook geven de verhoorders aan dat het risico bestaat dat vader en verdachte tijdens het verhoor onderling Afghaans gaan spreken.

We hebben één zaak geobserveerd van een 16-jarige verdachte van diefstal die gebruik wil maken van het recht op verhoorbijstand. Aan het einde van het consultatiegesprek vraagt de verdachte of de advocaat bij het verhoor aanwezig kan zijn om hem te helpen. De advocaat stemt hiermee in en geeft dit door aan de politie.

Advocaat: 'Goed, dan word je straks verhoord.'

Verdachte: 'Kunt u daar ook bij zijn?'

Advocaat: 'Ik mag daar bij zijn als je dat wilt.'

Verdachte: 'Ja, dat u me een beetje kan helpen, zeg maar. Als ik iets zeg wat niet helemaal klopt of als ze moeilijke woorden gebruiken of zo. Dat u me dan een beetje kan helpen daarmee.'

Advocaat: 'Dat kan.'

Verdachte: 'Graag.'

Advocaat: 'Goed, dan geef ik dat door.'

6.4.3 Conclusie gebruik van rechtsbijstand door verdachten

Met inachtneming van het soort delict waar de opsporingspraktijk over het algemeen mee te maken krijgt, doen veel verdachten afstand van het recht op rechtsbijstand. De redenen die verdachten daarvoor geven lopen uiteen. In het geval van veel winkeldiefstallen zijn verdachten op heterdaad betrapt en/of zijn er camerabeelden. Ze geven dan ook aan dat ze het nut niet inzien van een gesprek met een advocaat en bekennen vaak direct schuldig te zijn aan het delict. Sommige verdachten willen daarentegen

gewoon zo snel mogelijk weg. Daarnaast bestaan er groepen verdachten die niet goed op de hoogte zijn van hun rechten of hun rechten niet begrijpen. Het gaat dan om de 'first offenders', drugsverslaafden en niet-Nederlands sprekende verdachten. Onder deze groepen bestaat twijfel over het gebruiken van rechtsbijstand en sommige van deze verdachten zijn bang dat dit wordt gezien als een schuldbekentenis. Vaak vragen ze dan aan de opsporingsambtenaren wat ze moeten doen. In deze gevallen lijkt de manier waarop de politie de verdachte informeert grote invloed te hebben. Hoewel er vaak afstand wordt gedaan, heeft de politie de indruk dat een bepaalde groep veelplegers het recht op rechtsbijstand gebruikt om de politie dwars te zitten.

We hebben weinig informatie over het al dan niet gebruik van verhoorbijstand door minderjarige verdachten. Uit de observaties is naar voren gekomen dat vaak niet expliciet wordt aangegeven dat rechtsbijstand voor minderjarigen bestaat uit consultatie- en verhoorbijstand. De politie gaat ervan uit dat de advocaat dit met de verdachte bespreekt. Uit de interviews met advocaten komt naar voren dat dit niet altijd expliciet gebeurt. Het is dus maar de vraag of minderjarige verdachten voorafgaand aan het verhoor voldoende op de hoogte zijn van het recht op verhoorbijstand en van het feit dat dit eventueel ook door een vertrouwenspersoon gedaan mag worden.

UITVOERING VAN DE AANWIJZING IN GRONINGEN

Centraal afhandelen aangehouden verdachten van belang

7.1 INLEIDING

In de regio Groningen hebben de onderzoekers de observaties verricht op het hoofdbureau in het centrum. Hier zijn aangehouden verdachten gevolgd die door agenten van de dienst noodhulp naar het bureau zijn gebracht. Na de insluitingsfouillering worden verdachten in een ophoudcel geplaatst alwaar kort daarna de voorgeleiding bij de hulpofficier van justitie plaatsvindt. Agenten van de noodhulp handelen de zaak in principe zelf af, tenzij de verdachte laat in de avond of 's nachts wordt aangehouden of wanneer de verdachte direct in verzekering wordt gesteld. Deze verdachten worden overgebracht naar het cellencomplex. Medewerkers van het crime team nemen deze zaken later of de volgende ochtend over. Het crime team verricht tevens aanhoudingen buiten heterdaad en verhoort verdachten die ontboden worden. Op deze manier zijn we net zoals in de twee andere politieregio's vooral betrokken geweest bij zaken in de B-categorie: mishandeling, openlijke geweldpleging en winkeldiefstal.

7.2 GANG VAN ZAKEN OPSPORING

7.2.1 *Invoering van de Aanwijzing en administratieve lasten*

Over de wijze waarop de Aanwijzing is ingevoerd, laten de geïnterviewden maar weinig los. De eerste reactie is dat ze veel e-mails hebben gehad en dat alle informatie daar wel in stond maar dat ze er eigenlijk niet heel veel van afweten. Het lijkt dat vooral die informatie is blijven hangen waarvan ze veronderstellen dat die voor hun dagelijkse werkzaamheden van belang is. Dat is vooral dat verdachten geïnformeerd dienen te worden over hun nieuw verkregen rechten, en niet zozeer dat de informatie die aan verdachte meegedeeld dient te worden afhangt van het soort delict en de leeftijd van de verdachte.

'Per mail, per briefjes en gewoon: per die en die dag gaat het in. Nou, we hebben volgens mij aardig wat mailtjes gehad.'

‘Nou, iedere verdachte heeft recht op bijstand van een advocaat voor het verhoor. Wij moeten dat vertellen en dan mogen ze er gebruik van maken of ze kunnen ervan afzien.’

Wanneer wordt doorgevraagd geven ze aan dat de Aanwijzing van de ene op de andere dag is ingevoerd en dat het in het begin ‘aardig wazig’ was. Hoewel ze naar eigen zeggen voldoende informatie hebben gekregen, was het in het begin onduidelijk wat er precies moest gebeuren. Ook geeft een van de geïnterviewden aan dat hij twijfelt of ze door de vele interne e-mails ‘nou zo heel goed voorgelicht zijn’. Daarbij heerste vooral het idee dat het aan henzelf was om de nieuwe regels in hun dagelijkse werkzaamheden op te nemen. In feite kwam het neer op ‘zoek het maar uit en laat je verrassen’.

Wel blijkt uit een interview met een rechercheur dat de recherche uitgebreider is ingelicht over de Aanwijzing.

‘Ik zat toen bij de recherche aan overkant en wij hebben een paar keer een voorlichting gehad van een recherchekundige die de hele materie had bestudeerd en daar hadden we allemaal papieren van gekregen.’

Uit de interviews komt het beeld naar voren dat voldoende informatie is verstrekt, maar dat het in het begin toch onduidelijk was wat er werd verwacht en dat iedereen moest wennen aan de nieuwe regels met betrekking tot de rechtsbijstand. De onduidelijkheid werd nog vergroot doordat in het begin in het proces-verbaal een verkeerde standaardzin was opgenomen, namelijk dat een voorkeursadvocaat door de verdachte zelf betaald moest worden. Agenten geven aan dat men er op den duur achterkwam dat dit niet juist is in het geval de voorkeursadvocaat tevens op de piketlijst staat. De desbetreffende zin is inmiddels verwijderd maar agenten hebben de tekst ook een tijdje handmatig aan moeten passen, hetgeen regelmatig werd vergeten. Volgens de geïnterviewden zat ‘het er daarna vrij snel in’. Na verloop van tijd is het voor iedereen duidelijk hoe in standaardzaken gehandeld moet worden.

Hoewel het nieuwe registratiesysteem (BVH) agenten bij de hand neemt doordat de verschillende afwegingen via keuzeschermen doorlopen moeten worden, geven de geïnterviewde agenten aan dat ze het vooral zien als een administratieve lastenverzwaring. In vergelijking met voorheen moeten meer formulieren worden ingevuld die allemaal aan het dossier worden toegevoegd wat meer tijd in beslag neemt.

7.2.2 *Indelen van de zaken in A-, B- of C-categorie*

Enkele agenten geven in de interviews aan dat de onderverdeling van zaken in de A-, B- of C-categorie niet echt goed in hun hoofd zit en dat ze zich er ook niet echt mee bezighouden. Het is vooral van belang als het proces-verbaal moet worden opgemaakt omdat de categorie dan aangevinkt moet worden. In zo’n geval wordt eventueel gekeken naar een schema dat in de kelder hangt. Dat schema vinden de geïnterviewden echter onduidelijk en onoverzichtelijk omdat er veel te veel op staat.

‘Nee, dat vind ik eigenlijk niet echt duidelijk. Ja, het hangt ook beneden in de kelder, dat schema. Maar er staat gewoon zoveel op. Er staat zoveel informatie op. Nee, ik vind het niet overzichtelijk nee.’

De meeste agenten weten dat de zwaardere zaken zoals moord en zaken met zwaar lichamelijk letsel – één geïnterviewde noemt ook ‘bepaalde jeugdzaken’ – in de A-categorie vallen. Winkeldiefstallen en mishandelingen – ofwel ‘de standaardzaken’ – vallen in de B-categorie. Overtredingen en alcohol vallen in de C-categorie. Dat voor een C-zaak de verdachte zijn advocaat zelf moet bekostigen lijkt, met uitzondering van een enkele agent, bekend te zijn.

‘Nou, voor ons hier is openlijk geweld dan wel een winkeldiefstal met name voor B. Voor A zwaar lichamelijk letsel, steekpartij en dergelijke. Die hebben we laatst nog gehad. En C-zaken, heb ik die ooit gehad? Wat valt er onder C-zaken? Ik zit te denken, wat valt daaronder? Daar ben ik niet zo goed in. Volgens mij bij C-zaken, dat is dan ook betaald.’

Dat de beperkte kennis over welk delict precies in welke categorie valt in de praktijk kennelijk niet als problematisch wordt ervaren, ligt wellicht aan het feit dat de meeste zaken waar de agenten mee te maken krijgen B-zaken zijn. Een agent die gevraagd wordt naar de indeling in categorieën geeft aan dat wel heel veel zaken in de B-categorie vallen. Dit heeft als resultaat dat een uiteenlopend geheel aan delicten op dezelfde manier wordt behandeld.

‘Nou, dat je zo goed als alles in B kan neergooien. Van de kleinste tot één van de grote, zwaardere zaken kun je er in gooien. Ik vind het nog een beetje te grof.’

Inderdaad lijkt dit beeld bevestigd te worden op basis van de observaties. Er worden vooral aanhoudingen verricht voor delicten als mishandeling en winkeldiefstal. Discussie over de indeling in categorieën zien we niet of nauwelijks. In het geval dat iemand wordt aangehouden voor het overtreden van de APV is, althans voor de hulpofficier, meteen duidelijk dat het een C-zaak betreft. Bij minderjarigen is evenmin discussie, hetgeen wellicht te maken heeft met het feit dat het hier veelal om geplande aanhoudingen gaat en de vraag naar de rechtsbijstand reeds eerder is besproken. In het geval van een aanhouding voor art. 7 WVV (een C-zaak) gaat het echter mis. Bij de aanhouding is tegen de verdachte gezegd dat hij recht heeft op een advocaat en dat deze voor hem wordt betaald. Tijdens de voorgeleiding moet dit door de hulpofficier worden rechtgezet.

7.2.3 *Moment dat de cautie wordt gegeven*

Twee observaties laten zien dat in geval van ontbieding voorafgaand aan het verhoor wordt gerefereerd aan het recht op bijstand. In een zaak van een minderjarige die ontboden is op het bureau, wordt bij zijn aankomst op het bureau aan de verdachte gemeld dat er een advocaat komt om met hem te praten. Bij een ontbieding van een meerderjarige wordt bij de start van het verhoor als eerste aan de verdachte gevraagd

of aan hem is meegedeeld dat hij voorafgaand aan het verhoor een advocaat op eigen kosten mag raadplegen (de verdachte beaamt dat dat allemaal in de brief stond). In de overige gevallen is er sprake van een aanhouding op straat en blijkt dat de cautie op verschillende momenten, en herhaaldelijk, aan de verdachte wordt gegeven. Het kan zijn dat het gebeurt bij de aanhouding en de voorgeleiding (dit lijkt het meest voor te komen), bij de insluiting en de voorgeleiding, als de verdachte in de politiebus zit, of alleen bij de voorgeleiding. Bij het begin van het verhoor wordt er in de meeste gevallen ook nog aan gerefereerd.

Ook tijdens de interviews is naar voren gekomen dat de mededeling van rechtsbijstand op verschillende momenten wordt gedaan. Het is per situatie verschillend, geven de geïnterviewden aan. Over het algemeen proberen ze het zo spoedig mogelijk te doen.

‘Tot nu toe, als ze meewerken en er geen geweld bij gebruikt wordt, dan is het in principe per direct. Op straat, in de woning. Waar we ook maar zijn. Dan wel in de auto onderweg naar het bureau. Alleen, dat is dus zoals ik zeg, als alles mee zit.’

Echter, als een verdachte zich verzet of aan het schreeuwen is, of als je ’s nachts in de stad bent met veel uitgaanspubliek, als er veel agressie is, dan gebeurt het niet bij de aanhouding.

‘En met verzet, een doorgedraaide verdachte. Ja, dan komt dat een keer hier, dan wel dat ik het niet eens zelf vertel. Dat een hulpofficier van justitie het beneden doet. Dat is per situatie verschillend.’

Agenten geven aan dat in gevallen dat de situatie zich niet leent voor een rustig gesprek met de verdachten, de mededeling over het recht op rechtsbijstand bij de insluiting gebeurt. Hoe dan ook wordt de mededeling altijd gedaan door de hulpofficier bij de voorgeleiding:

‘Meestal bij de aanhouding, tenminste als de situatie zich daarvoor leent. Maar soms, als een verdachte heel erg in het verzet gaat bijvoorbeeld, dan doen we het bij de insluiting of dan wordt het door de hulpofficier gedaan. Die doet het ook altijd nog bij de voorgeleiding.’

7.2.4 *Inhoud van de cautie*

Wat er precies aan de verdachte wordt medegedeeld, blijkt afhankelijk te zijn van het moment waarop de cautie wordt gegeven en van de persoon die de mededeling doet. Geïnterviewde agenten geven aan dat het in veel gevallen een standaardhandeling betreft die ‘meestal achter elkaar door gaat. Dat ze zijn aangehouden en waarvoor, dat ze recht hebben op een advocaat en dat ze niet tot antwoorden verplicht zijn.’ Hoewel agenten zelf op straat de cautie wel geven, zien ze het uiteindelijk toch vooral als taak van de hulpofficier van justitie, die in een wat rustigere omgeving uitleg kan geven. De hulpofficier van justitie heeft ook de informatiefolders waarin het recht wordt uitgelegd. De agenten gebruiken deze informatiefolders niet. Op straat is de mededeling doorgaans dan ook heel kort.

‘Op straat of bij de aanhouding is het gewoon heel kort meedelen van je hebt er recht op. Dat moet je zeggen dus dat doe ik dan ook meestal gewoon. Maar verdere uitleg of zo, dat doe ik niet. Meestal is daar ook helemaal niet echt de situatie voor. De hulpofficier doet dat gewoon bij de voorgeleiding. Dan is er ook tijd voor en dan is het gewoon rustig en zo. Ik zeg gewoon: je hebt er recht op en de hulpofficier doet dan de rest.’

De korte mededeling op straat lijkt er soms eenvoudigweg uit te bestaan dat aan de verdachte wordt gevraagd of hij een advocaat wil. Daarnaast gevraagd antwoorden agenten dat ze ook meedelen dat de bijstand kosteloos is. De observaties laten echter zien dat dit echter niet altijd gebeurt. De geïnterviewden geven voorts aan dat ze, ook weer afhankelijk van de situatie, soms zeggen dat het beroep op de rechtsbijstand betekent dat de verdachte langer op het bureau moet blijven.

‘Nou, heel vaak zeggen, regelmatig zeggen verdachten van ik wil zo snel mogelijk er uit. Nou dan zeg ik: je hebt twee opties. Optie één is dat je een advocaat neemt en dan moet die er binnen 2 uur zijn, dus dat gaat even duren. Dan heb je twintig minuten een gesprek met de advocaat en daarna pas gaan wij het verhoor starten. Dus je bent minimaal een paar uur verder. Als je geen advocaat wenst, dan gaan we in principe direct het verhoor starten en dan ben je – als het een eenvoudige zaak is die wij direct rond hebben en hij vertelt gewoon fatsoenlijk – dan is hij in principe daarna weer in vrijheid. En dan kiezen verdachten regelmatig gewoon van ik wil zo snel mogelijk weer naar buiten, dus laat die advocatuur maar zitten. Alleen dan zeg ik ook van dat is per zaak verschillend. Als het echt een iets andere zaak is dan probeer ik toch te sturen van wees verstandig, neem een advocaat. Op advies. Daar probeer ik dan toch wel iets in te sturen. Maar dan heb je het over de wat zwaardere zaken.’

Uit het bovenstaande citaat komt naar voren dat, naast moment en persoon, dus ook het type zaak invloed lijkt te hebben op de wijze waarop de verdachte op zijn recht op bijstand wordt gewezen. Dit blijkt ook uit twee voorgeleidingen. In het geval dat een verdachte is aangehouden voor het overtreden van de APV (een C-zaak) geeft de hulpofficier van justitie aan de onderzoekers aan dat deze verdachte eigenlijk alleen staande gehouden had moeten worden en meteen een boete had moeten krijgen. Nu moet hij weer worden voorgeleid en op zijn recht op bijstand worden gewezen, hetgeen nogal omslachtig is, aldus de hulpofficier van justitie. De voorgeleiding verloopt als volgt:

HOvJ: ‘Goedendag, ik ben de hulpofficier van justitie. Ik begrijp dat je bent aangehouden omdat je spullen bij je had die je niet bij je mag hebben. Je hoeft niet te antwoorden, maar klopt dat?’

Verdachte: ‘Ja.’

HOvJ: ‘En ik heb begrepen dat je die spullen op straat hebt gevonden?’

Verdachte: ‘Nee, niet op straat. Dat was in het casino.’

[HOvJ vraagt naar GBA-gegevens]

HOvJ: ‘Formeel gezien heb je ook nog recht op een advocaat, dus dat moet ik melden. Maar ik neem aan dat je ervan afziet?’

- Verdachte: 'Ja, dat heb ik niet nodig.'
- HOvJ: 'Nee, dat dacht ik wel. We gaan je gewoon een boete geven voor het inbraakge-reedschap en dan kan je weer gaan.'
- Verdachte: 'Gelukkig, daar ben ik heel blij mee. Ik wil morgen naar mijn kinderen en zag de bui al hangen. Ik ben net mijn leven aan het beteren. Het gaat een stuk beter en ik zag mezelf alweer hier zitten.'

In een andere C-zaak – overtreding van art. 7 WVV wegens het niet melden door de verdachte van het afrijden van zijspiegels van andere auto's – antwoordt de hulpofficier van justitie op de vraag van de verdachte wat hij met een advocaat moet met: 'Nou, niks.' Dat verdachten regelmatig vragen wat ze met een advocaat moeten, blijkt ook uit het interview met een agent.

'Ze vragen best vaak van heb ik dat nodig? Of wat heb ik daar aan? En dan zeg ik dat kan ik je ook niet vertellen. Het is gewoon je recht. Je mag er gebruik van maken, maar het hoeft niet en verder is het je eigen keuze. Heel vaak zeggen ze ook niks gewoon. Dan reageren ze er gewoon niet op als je het zegt.'

Op de vraag van de interviewer wat de agent in zo'n situatie doet, antwoordt hij dat hij dan vastlegt in het proces-verbaal dat een verdachte niet reageerde. Ook zegt hij dat de hulpofficier van justitie het nog een keer vraagt, dus uiteindelijk komt er wel een antwoord.

Inhoud cautie in geval van een minderjarige verdachte

De cautie aan minderjarige verdachten onder de 16 komt doorgaans neer op een mededeling dat er een advocaat naar het bureau komt. Bij minderjarige verdachten van 16 of 17 jaar is de mededeling gelijk aan de mededeling die aan volwassen verdachten wordt gedaan, zo laat een agent weten.

'Nou, hetzelfde. Tenminste, als ze 16 of 17 zijn. Want dan mogen ze ook gewoon kiezen, net als volwassenen. Als ze jonger zijn, tussen de 12 en 15, dan zeg ik: je krijgt een advocaat en je ouders worden ook gebeld.'

Wat er precies tegen de minderjarige verdachte wordt gezegd, verschilt per zaak en lijkt afhankelijk van hoe een zaak toevallig loopt en omstandigheden als 'is de aanhouding gepland?', of 'komen ouders mee naar het bureau?'. In een zaak waarin de 15-jarige verdachte telefonisch is ontboden op het bureau (en na aankomst aldaar wordt aangehouden – dat is aan de vader van de verdachte ook medegedeeld in het telefoongesprek), is de komst van een advocaat al geregeld. Dat wordt de verdachte ook meegedeeld bij de voorgeleiding. Na de voorgeleiding ontstaat een gesprek over het verhoor en merkt de vader op dat hij daarbij aanwezig zal zijn. De hulpofficier van justitie geeft daarop aan dat de verdachte mag kiezen of hij zijn advocaat of zijn vader erbij wil hebben. In drie andere zaken wordt eerst afgekaart of de verdachten (eenmaal 16 en tweemaal 17 jaar) een advocaat willen spreken. Als dat niet het geval blijkt, wordt aan de verdachte meegedeeld dat ook een ouder bij het verhoor aanwe-

zig mag zijn. In één zaak wordt evenwel gezegd dat zowel de advocaat als een ouder bij het verhoor aanwezig mag zijn (blijkens de Aanwijzing is afstand van consultatie eveneens afstand van verhoorbijstand door de advocaat).

Een voorbeeld van een zaak waarin cautie en gang van zaken worden bepaald door het tijdstip van de aanhouding en de vraag hoe de zaak moet worden afgehandeld, is die waarin een 17-jarige verdachte midden in de nacht wordt aangehouden voor het rijden zonder rijbewijs met de auto van een begeleider, zonder dat hij daarvoor toestemming heeft. Aan de verdachte wordt door de hulpofficier van justitie meegedeeld dat hij recht heeft op een advocaat. Daarbij wordt niet expliciet gezegd dat dat recht bestaat uit consultatie en verhoorbijstand. De verdachte geeft aan dat hij een advocaat wil, waarop de hulpofficier van justitie aangeeft dat hij dan nu zal worden ingesloten en dat ze morgen om 9.00 uur een advocaat voor hem zullen bellen. Als de verdachte vraagt aan de hulpofficier van justitie 'wat als ik geen advocaat neem?', antwoordt deze dat hij recht heeft op bijstand van een advocaat en dat als hij daar gebruik van wil maken, hij dan nu niet wordt verhoord maar pas nadat hij een advocaat heeft gesproken, en dat als hij geen advocaat hoeft te spreken, hij nu wordt verhoord. De verdachte vraagt vervolgens aan de hulpofficier van justitie waarom hij een advocaat zou moeten spreken. De hulpofficier van justitie legt daarop uit dat de advocaat hem kan helpen en dat hij er gebruik van kan maken. De verdachte vraagt: 'Als ik nu word verhoord, kan ik dan gaan?' De hulpofficier van justitie zegt aanvankelijk dat hij niet weet of hij dan kan gaan omdat hij niet weet wat de verdachte allemaal te vertellen heeft. Hij komt hier echter op terug en zegt dat hij met de agenten kan afspreken dat ze hem gaan horen en dat hij dan mag gaan. De verdachte zegt vervolgens 'Ja, ik wil naar huis.' De hulpofficier van justitie overlegt dan met de agenten die de verdachte hebben aangehouden, en zegt dat de verdachte naar huis wil. Er wordt nagedacht over de vraag of ze de verdachte niet met een paar boetes de deur uit kunnen sturen, maar beslissen dat hij er dan te gemakkelijk van afkomt. Uiteindelijk wordt besloten om hem te horen voor joyriding (art. 11 WVV, een C-zaak) en pas voor verduistering (een B-zaak) als de begeleider daarvan aangifte doet. Na het verhoor zal de verdachte worden heengezonden.

Inhoud cautie in geval van niet-Nederlands sprekende verdachte

Niet-Nederlands sprekende verdachten hebben we niet geobserveerd in Groningen. Agenten lijken er ook niet al te veel ervaring mee te hebben. Een geïnterviewde geeft aan dat voor een dergelijk geval een tolk wordt ingeschakeld bij de voorgeleiding en dat er verder folders beschikbaar zijn in vele buitenlandse talen.

7.2.5 Melding rechtsbijstand en wachttijd

In Groningen wordt gewerkt met twee piketlijsten, één voor volwassen verdachten en één voor jeugdige verdachten. Op de lijst staat welke advocaat dienst heeft en welke advocaat reservedienst. De genoemde piketlijsten worden beheerd door het cellencomplex. De advocatuur heeft het beheer van de lijsten aldaar afgedwongen om circulatie van de telefoonnummers van de advocaten die op de piketlijst staan te voorkomen.

In de gevallen dat een verdachte overdag wordt aangehouden, wordt vrij snel daarna de piketadvocaat in kennis gesteld. Uit de observaties komt naar voren dat de melding over gewenste consultatiebijstand over het algemeen wordt gedaan via de telefoon en door de hulpofficier van justitie. In sommige gevallen, als de hulpofficier van justitie geen tijd heeft of de agenten door willen met de zaak, bellen de agenten zelf de piketadvocaat. In die gevallen vragen ze het telefoonnummer van de advocaat aan de hulpofficier van justitie of bellen het cellencomplex waar de telefoonnummers worden beheerd. Wanneer de advocaat onbereikbaar is, wordt soms een voicemail ingesproken en soms de reserveadvocaat gebeld. Veelal krijgt de advocaat over de telefoon kort uitgelegd om wat voor zaak en verdachte het gaat.

‘Hoeveel verdachten wij vast hebben en waarvoor. Meerderjarig of minderjarig. Niet meer en niet minder. En dan komt hij naar de locatie. Dan vraagt hij, waar zitten jullie en dan komt hij hier naartoe. In principe vertel ik hem niks meer.’

Hoewel de meeste agenten aangeven dat ze zelf weinig meldingen doen en als het zich voordoet dat de advocaten met behulp van de piketlijsten meestal goed bereikbaar zijn, laat een agent weten dat dit meldingssysteem niet altijd goed werkt. Het is een gedoe om achter de telefoonnummers te komen en de lijsten zijn niet altijd up-to-date. Het komt voor dat advocaten hun dienst ruilen, wat dan niet doorkomt bij de politie waardoor de piketlijsten niet meer kloppen. De agent geeft daarbij aan dat de advocaten het onderling ook niet altijd goed regelen wanneer ze hun diensten ruilen.

‘Als je daarmee aan de slag gaat dan kom je er niet uit. Ik had het laatst ook meerdere keren. Dan bel je die advocaat op en die zegt dan weer van nee, ik heb geruild met die. En die zegt weer van ik weet van niks. Daar zit nog niet dat ik zeg van een echte lijn in. Er is nog niet een korte lijn dat je gewoon één iemand opbelt en die schakelt de advocaat in. Dat zit er niet in. Regelmatig loop je er tegenaan dat het niet werkt.’

Een andere agent geeft aan dat dit storend werkt omdat het allemaal extra tijd kost voordat de melding bij de juiste persoon terechtkomt.

‘Bij hen zat er een fout in hun wisseling en onderlinge ruiling en bereikbaarheid. En dat was alleen maar voicemail, voicemail, voicemail. We kregen gewoon niemand te pakken.’

In het geval verdachten later in de avond of in de nacht worden aangehouden, worden ze overgebracht naar het cellencomplex. De volgende ochtend komt een advocaat naar het cellencomplex en bezoekt dan de verdachten die een raadsman willen spreken. Ook in deze gevallen is er ‘niet één lijn’, zoals een agent zegt. Soms bellen piketadvocaten aan het begin van hun dienst naar het cellencomplex om te kijken of er arrestanten binnen zitten die een consultatiegesprek wensen. Soms vult de hulpofficier van justitie ‘s avonds of ‘s nachts een formulier in waarop staat dat de verdachte consultatiebijstand wenst. Dit formulier gaat naar de medewerkers van het cellencomplex die dan de verantwoordelijkheid hebben om ‘s ochtends de advocaat in kennis te stellen.

In weer andere gevallen wordt de advocaat 's ochtends gebeld door de agenten van het crime team die dan meestal de dag ervoor zelf de verdachte hebben aangehouden. Hoe er wordt gehandeld in het geval een verdachte een voorkeursadvocaat wil spreken, verschilt per zaak. De ene agent geeft aan dat hij rechtstreeks de voorkeursadvocaat belt, de andere dat de gebruikelijke procedure is dat de politie de piketadvocaat belt en dat deze het dan verder regelt met de voorkeursadvocaat. Wanneer de voorkeursadvocaat van ver moet komen, gaan opsporingsambtenaren minder streng om met de maximale 2 uur aanrijdtijd of overleggen ze met de advocaat zodat verder gegaan kan worden met het verhoor.

'Vorige week nog. Die wilde er één uit Utrecht. Alleen die wilde hij ook in persoon zien en die advocaat die hebben we ook netjes gebeld voor hem. Maar die zei van dit is mijn nummer, ik zit nu in Utrecht. Laat hem mij maar bellen. De verdachte weigerde. Die wilde de advocaat gewoon zien. Dus die weigerde en toen zei die advocaat ook van oké, laat maar lekker zitten joh. Ik weet waar het over gaat en ik zie het wel op de rechtbank, de stukken bij de voorgeleiding. Nou ja, prima. Wij hebben het gemeld. Alleen, nou ja, dus zo kan het ook wel.'

Uit het voorgaande blijkt dat verschillende personen telefonisch contact hebben met de advocaat betreffende de melding over rechtsbijstand. Hierdoor er worden zo nu en dan fouten gemaakt. Het komt voor dat er dubbele meldingen worden gedaan of dat vergeten wordt de advocaat te bellen. In dat laatste geval komt men daar voor het verhoor achter en moet dan alsnog de advocaat worden gebeld.

'Er wordt weleens dubbel gebeld. Dat gebeurt weleens. En er wordt ook weleens niet gebeld. Er is hier lang niet altijd een chef van dienst op het centrum. Afgelopen donderdag geloof ik, hadden wij een arrestant die heb ik aan (...) uitgegeven. Die is naar de cellengang gegaan. Blijkt, er was geen advocaat voor gebeld. En toen heeft (...) daar nog 2 uur zitten te wachten en moest die advocaat ook nog eens van ik weet niet waar komen. Dus daar ging heel veel tijd verloren.'

Over het algemeen zijn het de agenten die de aanhouding hebben verricht of agenten van het crime team die persoonlijk contact met de advocaat hebben. Dit contact blijft in de meeste gevallen beperkt tot het 'verwelkomen' en het bij de receptie ophalen van de advocaat en hem naar de verdachte brengen. Hierbij wordt weinig informatie tussen agenten en advocaten uitgewisseld over de zaak en over de verdachte. Een agent geeft aan dat hij niet echt een gesprek aangaat omdat hij niet zo veel op heeft met advocaten. Hij ziet hen liever snel weer vertrekken zodat hij verder kan.

'Nee, eigenlijk niet. Ik haal hem op en breng hem naar de verdachte, maar verder ga ik niet echt een gesprek aan of zo. Die advocaten zijn ook niet echt mijn vriend zeg maar. Ik bied ze ook geen koffie aan of iets. Ik wijs ze naar de cliënt en heb zoiets van, ga maar in gesprek en snel weer weg. That's it. Het contact is verder niet echt warm of zo.'

Tijdens de observaties hebben de onderzoekers gemerkt dat soms langer dan de maximale 2 uur op de advocaat gewacht moet worden. Opsporingsambtenaren geven in interviews aan dat verschillend wordt gehandeld in zo'n situatie. In principe schrijft de Aanwijzing voor dat na verloop van 2 uur contact moet worden opgenomen met de officier van justitie alvorens met het verhoor te kunnen beginnen. Een agent geeft aan dat ze dit liever niet doen en eerder nog een kwartier wachten, omdat ze anders meer administratief werk hebben waarin ze moeten verantwoorden dat ze toestemming hebben gevraagd om met het verhoor te beginnen zonder dat consultatiebijstand heeft plaatsgevonden.

'Dan wordt de officier gebeld en die geeft dan toestemming om een verdachte te horen zonder advocaat. Dan denk ik van ja, ik kan wel de OvJ bellen en hem weigeren. Maar dan denk ik van ja, dan moet je ook weer alles verantwoorden. Dus dan denk ik van joh ik wacht dan nog wel een kwartiertje, twintig minuutjes en dan ben ik ook weer klaar.'

Een andere agent geeft aan dat hij de advocaat gaat bellen om te vragen waar hij blijft. De agent geeft daarbij tevens aan dat hij wel eens het gevoel heeft door advocaten aan het lijntje te worden gehouden.

'Nou, ik vind het vooral vervelend om maar te zitten wachten. En als je dan belt en er wordt gezegd van ik ben er zo en een half uur later is hij er nog niet. Ja, dan voelt het ook een beetje of ze je aan het lijntje houden, zeg maar. Als het me te lang duurt of als ik wil weten hoe lang ik nog ongeveer moet wachten, dan ga ik wel bellen, ja.'

Geïnterviewde agenten geven aan dat het lange wachten, wat de onderzoekers hebben meegemaakt, wel uitzonderlijk is maar niet de eerste keer was. Over het algemeen zijn advocaten binnen de termijn van 2 uur op het bureau. Maar ook dan resulteert dat volgens de agenten in heel veel wachttijd.

'Dat het er niet beter op is geworden voor ons. Nou, het kost gewoon tijd. Wachten, wachten, wachten. Je hebt het meerdere keren zelf gemerkt. Het is gewoon echt meerdere uren wachten voor dat kwartiertje, 20 minuten. Daar staan wij, twee man, stil een uurtje of twee.'

Overigens bleek tijdens het observeren dat soms ook lang gewacht moet worden voordat men de officier van justitie aan de telefoon heeft of voordat hij terugbelt. Ook kan het zijn dat de hulpofficier van justitie onderweg is, waardoor gewacht moet worden op de voorgeleiding. Het wachten lijkt dus een breder thema te zijn dan alleen het wachten op de advocaat. Al dat wachten zorgt regelmatig voor de nodige frustratie en irritatie onder agenten.

'Nee, het is gewoon vooral veel wachten als er een advocaat bij moet komen en dat vind ik wel vervelend er aan. Je moet altijd wachten en dat is irritant.'

Naast het feit dat het wachten de werksfeer er niet altijd prettiger op maakt, signaleren de opsporingsambtenaren tevens problemen voor verdachten en de effectiviteit

van de opsporing. De Aanwijzing zorgt in feite voor extra procedures gedurende de 6-uurstermijn waardoor volgens agenten soms weinig tijd overblijft voor het opsporingsonderzoek zelf.

‘Het is een procedure erbij. We hebben in feite minder tijd. Soms gaat er zo 2 uur af en wij hebben eigenlijk al heel weinig tijd. Dus je moet nu eigenlijk in 4 uur beslissen: is het een in verzekering-zaak? Lang niet alle zaken kan je in verzekering stellen dus dan heb je heel weinig tijd om het af te handelen.’

Dit is zeker een punt van aandacht in het geval van minderjarige verdachten. In sommige gevallen, veelal ‘s avonds, bestaat het risico dat zij in verzekering worden gesteld. Een agent betwijfelt of dit beter is voor de verdachte. Hij doelt hiermee op de situatie dat de verdachte rechtsbijstand voor het politieverhoor heeft gekregen maar daardoor wel in verzekering wordt gesteld, versus de situatie dat de verdachte wordt verhoord zonder rechtsbijstand en daarna gelijk naar huis kan.

‘Maar ik denk ‘s avonds met winkeldiefstallen zijn er wel eens minderjarigen in verzekering gegaan. In feite voor een pakje kauwgom. En dan moeten ze voor Salduz een hele nacht hier zitten. Volgens mij is dat voor een verdachte meer schade dan dat hij daar bij gebaat is.’

Een ander punt van aandacht betreft het functioneren van de noodhulp. Deze dienst reageert op meldingen en is dus vooral actief op straat. Wanneer agenten van de noodhulp op het bureau langer bezig zijn met het afhandelen van zaken omdat ze op advocaten moeten wachten, zijn ze minder beschikbaar voor het reageren op meldingen.

Informering vertrouwenspersoon

De aanhoudingen van vijf minderjarige verdachten zijn door ons geobserveerd. Drie verdachten maken gebruik van hun verhoorbijstand en in die zaken moeten ouders worden gebeld. Overigens blijkt uit de interviews dat ook al doet de verdachte afstand van zijn verhoorbijstand, ouders wel altijd moeten worden gebeld. In een zaak waar wij bij zijn geweest belde de verdachte zelf met de ouders. Ten aanzien van twee zaken waarin de verdachten gebruikmaken van hun verhoorbijstand betrof het vooraf geplande aanhoudingen waarbij de verdachten in de vroege ochtend van hun bed werden gelicht, eenmaal in aanwezigheid van een moeder. In beide zaken belt de politie na de daaropvolgende voorgeleiding met de ouders en wordt meegedeeld dat hun zoon wil dat een ouder bij het verhoor aanwezig is. In een andere zaak wordt de verdachte telefonisch ontboden. Het telefoongesprek wordt gevoerd met de vader, die meteen meekomt naar het bureau. In al deze zaken gaat het informeren van de ouders kortom soepel. Wel blijkt dat ouders na aankomst op het cellencomplex soms lang moeten wachten voordat met het verhoor begonnen wordt. In het geval van één van bovengenoemde verdachten was dat bijvoorbeeld 3 uur.

‘Ik merk wel tijdens de noodhulp, als je gewoon noodhulp hebt, dat je soms veel en veel langer van straat bent. Met een simpele eenvoudige winkeldiefstal die je in principe met een uur klaar kan hebben, maar als iemand dan een advocaat wil of hij is minderjarig dan heb je eerst nog wachten op de advocaat en het gesprek met de advocaat, dan de overdracht aan de ouders. Dan is gewoon je halve dienst weg.’

7.2.6 *Aanwezigheid van de advocaat of de vertrouwenspersoon tijdens het verhoor*

Tijdens het observeren zijn we bij een verhoor geweest waarbij een advocaat aanwezig was en bij twee verhoren met een ouder. In de zaak met de advocaat laten de verhoorders de advocaat naast de verdachte plaatsnemen en bemoeit hij zich verder niet met het verhoor. Het verhoor verloopt ontspannen en er ontstaan onderonsjes tussen verhoorders en advocaat over de jeugd van tegenwoordig. De verhoren in de twee zaken waarbij een vader aanwezig is – ook deze zitten naast de verdachte – worden echter behoorlijk beïnvloed door de ouderlijke bemoeienis. De politie treedt daar niet hard tegen op. Eén verhoor wordt meer een soort gesprek tussen vader, verhoorder en een klein beetje de verdachte. De verhoorder lijkt ook enigszins beïnvloed door de opstelling van vader, die heilig lijkt te geloven in de onschuld van zijn zoon – het gaat om een mishandeling. De verhoorder confronteert de verdachte heel kort met getuigenverklaringen die zijn verklaring tegenspreken, maar gaat daar niet op door. De agent zegt dat hij de aangevers gelooft, maar de verdachte eigenlijk ook wel.

Uit de interviews komt naar voren dat vaker ouders bij het verhoor van minderjarige verdachten aanwezig zijn dan advocaten. Over de aanwezigheid van ouders of advocaten bij een verhoor bestaan gemengde gevoelens. Er worden weinig problemen ervaren met de aanwezige advocaten. Wel geven agenten aan dat ze het gevoel hebben beter te moeten opletten welke vragen ze stellen en op wat voor manier. Het gaat dan meer om de procedures omdat ze het idee hebben dat advocaten meer controleren of het wel volgens de regels gaat. Ook wanneer een van de ouders bij het verhoor aanwezig is, is het soms moeilijk om bepaalde vragen (over alcohol- of drugsgebruik, over of de verdachte rookt) te stellen die voor de ouder confronterend kunnen zijn. Een agent geeft echter aan dat hij wel begrijpt dat een minderjarige tijdens een verhoor baat kan hebben bij steun van een advocaat of vertrouwenspersoon.

‘Kijk, zo’n jongen die is gewoon 16 en die zit wel tegenover de politie. Voor ons is dat heel normaal maar voor dat jochie niet.’

Wanneer een ouder bij het verhoor aanwezig is, leggen agenten vooraf uit wat er gaat gebeuren en wat de regels zijn. Over het algemeen hebben ze niet zo’n moeite met actieve ouders, zolang de verklaring maar van de verdachte zelf komt.

‘Maar ik leg ze het meestal wel uit aan het begin wat de bedoeling is. Maar soms laat ik het wel gewoon gebeuren, hoor. Dan laat ik het wel gewoon toe als ze iets zeggen. Ja, dat vind ik nooit zo erg. Als ze maar niet de verklaring gaan beïnvloeden of dingen gaan invullen voor het kind. Ja, dan zeg ik er wel wat van. Dan geef ik ze wel een waarschuwing, zeg maar.’

Agenten geven aan dat het ook voordelen heeft om ouders bij het verhoor te hebben. Zij zijn strenger en kunnen er soms voor zorgen dat de minderjarige verdachte een verklaring aflegt.

‘Dat is voor ons politievak denk ik iets beter. Als je goede ouders hebt en die zijn redelijk, ook voor rede vatbaar. Regelmatig heb ik hier ouders gehad, van achter de oren, je gaat gewoon nu zitten en vertellen wat er is gebeurd en niks anders. En oh wee als er zo meteen iets niet klopt. Dus die zijn veel strenger.’

‘Sommigen die denken van nou, ik zeg lekker niks. Doe maar een advocaat. Dan ga ik naar die advocaat en dan zeg ik gewoon lekker niks. Die heb je er ook tussen, van ik houd mijn mond dicht. En dan bel je de ouders. En dan komen de ouders erbij en die zijn dan toch iets strenger, van je gaat lekker zitten en je gaat vertellen.’

Aan de andere kant is het ook zo dat sommige ouders zich wel erg actief met het verhoor bemoeien waardoor een waarschuwing nodig is. Overigens geven de agenten aan dat ze nog nooit een ouder uit het verhoor hebben gezet. Het is wel een ‘grijs gebied’ en het is moeilijk om te bepalen waar de grens ligt. Een reden om de grens op te rekken lijkt te zijn dat anders weer tijd verloren gaat omdat overleg met de officier van justitie nodig is, wat dan ook weer administratief werk oplevert. Al met al lijkt in sommige gevallen veel getolereerd te worden.

‘Ik heb dat nog nooit gedaan, maar ik stond afgelopen vrijdag op het punt om te zeggen van daar is het gat van de deur. Maar ik heb begrepen, dan moet er weer contact opgenomen worden met de officier van justitie en die moet daar weer over beslissen. Ik weet niet precies hoe het zit. Dat is mij onduidelijk, maar wat is daar, wat is de grens? Ik heb het nog nooit meegemaakt dat ik iemand er uit heb gezet.’

De meningen lopen uiteen over de vraag of de voorkeur uitgaat naar de aanwezigheid van een advocaat of van een vertrouwenspersoon. In de veelvoorkomende zaken lijken de meeste agenten de voorkeur te hebben voor een van de ouders, maar het ligt toch vooral aan de specifieke omstandigheden van de zaak.

‘Ja, dat heb ik ook soms liever niet. Maar soms is het ook juist, soms zegt zo’n ouder wel van nou, vertel gewoon de waarheid. Niet liegen of dat soort dingen. Dus soms kan het ook juist wel goed werken. Het ligt er een beetje aan.’

Een agent die ervaring heeft met zwaardere zaken geeft aan dat hij de voorkeur geeft aan een advocaat bij het verhoren boven een ouder. Hij vindt dat de functie van de aanwezigheid vooral controlerend zou moeten zijn en dat kan een advocaat met zijn juridische kennis beter. Ook zou de aanwezigheid van een ouder het verhoor vooral voor de verdachte ingrijpender maken.

‘Ik denk dat een advocaat misschien wel beter is. Een advocaat zit veel meer op of de procedures juist zijn of wij hem niet onder druk zetten. En bij een vertrouwenspersoon zitten ouders veel meer met emoties. Dus volgens mij wordt het gesprek daar veel beladener door. Veel meer nog voor de verdachte dan voor ons.’

Tot slot geven agenten aan dat ze het idee hebben dat advocaten er ook niet altijd op zitten te wachten bij het verhoor aanwezig te zijn. Dit geldt zeker voor verhoren in eenvoudige zaken.

‘Ik heb ook het idee dat ze daar niet altijd veel zin in hebben, om er bij te zitten.’

‘Aan de andere kant heb ik ook vaak verhoren dan zit die advocaat erbij en die heeft er ook niet echt veel behoefte aan. Dat zijn verhoren van 4, 5 uur. Die zit daar ook wat te dommelen en die boeit dat ook niet altijd.’

7.2.7 *Belang van rechtsbijstand en de invloed op de werkwijze van de politie*

Over het algemeen zijn de geïnterviewde opsporingsambtenaren van mening dat rechtsbijstand belangrijk is, maar dat het op de huidige manier te veel in de weg staat van het opsporingsonderzoek.

‘Het is natuurlijk in het belang van de cliënt dat het gebeurt, dat Salduz. Maar opsporings-technisch worden wij er niet altijd beter van en met name met minderjarige verdachten levert het vaak ook wel problemen op.’

In het geval van minderjarige verdachten bestaan er tegengestelde gedachten. Praktisch gezien levert het problemen op omdat minderjarige verdachten in vergelijking met het regime van voor de Aanwijzing langer op het bureau zitten. Aan de andere kant vinden de meeste agenten de rechtsbijstand juist bij minderjarige verdachten belangrijk. Het is voor minderjarigen een ingrijpende ervaring en het is goed dat zij dan uitleg en ondersteuning krijgen.

‘Alleen voor minderjarigen. Dat ze het gevoel hebben dat ze gelijk met iemand kunnen praten die advies geeft. Want voor een minderjarige is het natuurlijk best wel impact.’

Zeker in eenvoudig oplosbare zaken als winkeldiefstallen waar voldoende bewijs beschikbaar is, worden vragen gesteld bij de meerwaarde van rechtsbijstand. Agenten vinden het overdreven en vragen zich af waarom aan de verdachte een advocaat aangeboden moet worden als de diefstal op camera staat. Ze betwijfelen of rechtsbijstand in die gevallen een meerwaarde heeft.

‘Niet echt nodig, vind ik. Nee, ik vind het een beetje overdreven dat we het steeds weer moeten vragen. Ook bij een winkeldief die gewoon op camera staat, bijvoorbeeld. Dan is het gewoon duidelijk wat ze hebben gedaan en dan moeten we ze toch een advocaat aanbieden. Dan denk ik van ja, waarom?’

Als agenten al het belang inzien van rechtsbijstand, lijkt dat vooral te zijn dat het een manier is om te voorkomen dat er verweren komen of dat zaken stuklopen.

‘Ja, want dan kunnen ze in ieder geval met hun advocaat bespreken wat ze wel of niet moeten vertellen. Kijk, als ze daarna nog alles aan ons gaan vertellen, dan denk ik van nou ja, je hebt een advocaat gesproken. Dan kan er niet later worden gezegd van dat is me verkeerd uitgelegd of wat dan ook. Dus ik gebruik het ook om in principe mezelf in te dekken.’

De geïnterviewde agenten geven tevens aan dat ze, naast het wachten, weinig veranderingen in hun werkzaamheden ervaren. Agenten menen dat het recht op consultatiebijstand niet echt invloed heeft op de verklaringsbereidheid van verdachten. Het ligt eerder aan de verdachte zelf. De ene verdachte wil gewoon verklaren en de andere verdachte niet.

‘Ja, sommige verdachten willen meteen verklaren. Bij sommigen moet je er wat meer moeite voor doen. Ja, anderen zeggen weer niks. Het is gewoon de verdachte zelf. Hoe de verdachte zelf is.’

Ook verschilt het per delict. Verdachten van winkeldiefstallen bekennen in de meeste gevallen. Vaak ligt daar ook voldoende bewijs. Het zijn vooral de geweldszaken waar verdachten gebruikmaken van hun zwijgrecht.

‘Die verklaren vaak, maar dat zijn ook vaak zaken die makkelijker te bewijzen zijn. Bij mishandeling, dat zijn vaak ontkennende verklaringen die we hebben. Maar met name in de steekpartijen en schietpartijen dan is het vaak zwijgrecht.’

Agenten hebben dus niet het idee dat verdachten, in ieder geval in de veelvoorkomende zaken, vaker gebruikmaken van hun zwijgrecht. Dit was wel een verwachting die binnen de politie leefde kort na de invoering van de Aanwijzing. Sommige agenten vragen zich dan ook af wat er zoal besproken wordt in het consultatiegesprek.

‘Nee, daar zit volgens mij geen verschil in. Dat merk ik niet in ieder geval. Daarom vraag ik me ook af wat zo’n advocaat nou eigenlijk bespreekt. Wat voor adviezen hij geeft in zo’n gesprek of wat hij zegt gewoon.’

Ook de verhoorsituatie lijkt weinig te zijn veranderd door de Aanwijzing. De geïnterviewde agenten hebben weinig ervaring met de aanwezigheid van advocaten tijdens het verhoor, maar geven aan dat ze in principe niet hun verhoorvragen aan gaan passen mocht de advocaat wel aanwezig zijn. Op basis van de ervaring die agenten wel hebben met de aanwezigheid zeggen ze dat ze vooral rekening houden met de woordkeuze.

‘Nou, in principe stel ik nog steeds dezelfde vragen. Alleen ik moet echt op de woordkeuze letten. Kijk, als het minderjarigen zijn, dan ga je ook geen grove woorden gebruiken of wat dan ook. Maar bij sommige etterbakken denk ik van ja, schiet eens op! Vertel! Dat kun je

bij de advocaat niet maken. Die gaat dan weer zeuren en weet ik veel wat hij daarmee kan doen. Van we hebben te veel druk, of we hebben dat gedaan’

Kortom, onder agenten bestaat het gevoel dat tijdens het verhoor extra op hen wordt gelet wanneer de advocaat aanwezig is. Sommige agenten willen om die reden liever niet dat een advocaat bij het verhoor aanwezig is. Daarbij geeft een agent aan dat hij het vooral van belang vindt dat de advocaat zich niet met het verhoor bemoeit. Zolang hij zijn ‘verhoor maar kan doen’.

Al met al twijfelen opsporingsambtenaren aan de meerwaarde van de nieuwe rechten voor verdachten. Zeker in het geval van de veelvoorkomende delicten. Het levert veel werk op voor de politie en ze hebben de indruk dat ook de advocatuur er soms alleen maar is omdat ‘ze het moeten’. In deze zin vinden ze dat het recht op rechtsbijstand te ver is doorgeschoten.

‘Dus ik vind het ook een beetje doorgeschoten. Maar het is Europees. Maar ik heb een beetje het idee, het levert heel veel werk op en ik vraag me af of de verdachte er zoveel beter af is. Dan bekijk ik ook wel een beetje van de politiekant, dat weet ik ook wel.’

7.2.8 *Conclusie gang van zaken opsporing*

Opsporingsambtenaren zijn van mening dat ze voldoende zijn geïnformeerd door de vele e-mails die rond zijn gestuurd. Echter door de hoeveelheid aan informatie blijkt niet alles te zijn blijven hangen. Hierdoor was het dus niet gelijk duidelijk hoe in de verschillende gevallen moest worden gehandeld. Onder opsporingsambtenaren heerst het gevoel dat ze vooral zelf moesten uitzoeken hoe ze de nieuwe regels in hun dagelijkse werkzaamheden op zouden moeten nemen. In het begin was het dus wennen, maar na verloop van tijd ontstond in de veelvoorkomende zaken voldoende ervaring en inmiddels is het voor iedereen duidelijk hoe in die gevallen te handelen. Wel blijft het onderscheid tussen de drie categorieën voor onduidelijkheid zorgen, wat waarschijnlijk te maken heeft met het feit dat agenten voornamelijk te maken hebben met eenvoudig oplosbare zaken die in de B-categorie vallen. Dat wordt dan ook als standaardprocedure beschouwd. Zo nu en dan worden verdachten – in minder vaak voorkomende zaken – hierdoor bij de aanhouding niet volledig of niet correct geïnformeerd, wat dan weer wordt gecorrigeerd door de hulpofficier van justitie tijdens de voorgeleiding. Ook komt het voor dat verdachten tijdens de aanhouding niet op hun rechten worden gewezen omdat de situatie te hectisch is of de verdachte niet meewerkt. Dan volgt de mededeling over rechtsbijstand op het bureau tijdens de insluiting en/of bij de voorgeleiding.

Over het algemeen worden verdachten bij de aanhouding met een korte mededeling geïnformeerd, wat erop neer komt dat wordt gevraagd of ze een advocaat willen. De meeste agenten zien het als taak van de hulpofficier van justitie om verdachten op hun rechten te wijzen. Dat gebeurt in veel gevallen door een standaardmededeling bij de voorgeleiding. Die houdt in dat kort wordt aangegeven waarvoor de verdachte is aan-

gehouden, dat hij recht heeft op een advocaat en dat hij niet verplicht is te antwoorden op de vragen. Dat langer moet worden gewacht wanneer gebruik wordt gemaakt van de rechtsbijstand maakt geen standaardonderdeel uit van de mededeling aan de verdachten, maar komt regelmatig ter sprake. Soms omdat de verdachte ernaar vraagt, in de andere gevallen betreft het een extra toelichting op hoe de procedure dan verder gaat verlopen. Als laatste kan worden opgemerkt dat het moment en de inhoud van de cautie sterk afhangen van de persoon die de mededeling doet, het soort zaak en de persoonlijkheid van de verdachte.

Voor de melding aan de advocaten wordt gebruikgemaakt van piketlijsten. Deze lijsten worden beheerd door het cellencomplex en in de meeste gevallen is het de hulp-officier van justitie die de lijsten daar opvraagt en de advocaat via de telefoon op de hoogte stelt. Over het algemeen gaat het goed, maar advocaten ruilen nog wel eens hun diensten, wat niet altijd wordt doorgegeven. In die gevallen is het moeilijk om de juiste persoon te vinden. Advocaten bellen in de ochtend vaak ook zelf naar het cellencomplex om na te gaan of verdachten die voor de nacht zijn ingesloten een consultatiegesprek willen. De meeste advocaten zijn binnen de maximale 2 uur op het bureau. Maar ook dan moet er volgens opsporingsambtenaren veel worden gewacht. Dit zorgt voor irritatie en frustratie en ook heeft de effectiviteit van de opsporing eronder te lijden, met name omdat de 6-uurstermijn dreigt te worden overschreden en omdat agenten van de noodhulp te lang van de straat zijn. Daarbij moeten minderjarige verdachten in de ogen van de opsporingsambtenaren onnodig lang op het bureau zitten, zeker als ze laat in de avond of 's nachts worden aangehouden.

In het geval van minderjarige verdachten zijn het overwegend de ouders die bij het verhoor aanwezig zijn. Verhoren met een advocaat lijken over het algemeen rustiger te verlopen dan verhoren met een ouder. Volgens opsporingsambtenaren heeft dit ermee te maken dat advocaten meer op de procedures letten, terwijl ouders vaak emotioneel zijn. Dat laatste heeft voor- en nadelen. Het voordeel is dat de minderjarige van de ouders moet vertellen hoe het zit en dat vaak ook doet omdat de ouders boos zijn. Aan de andere kant zorgt dit er soms wel voor dat het verhoor wordt verstoord. Op dit vlak lijkt veel te worden getolereerd omdat het uit het verhoor plaatsen van ouders tot meer ongewenste administratie leidt. Maar opsporingsambtenaren geven ook aan dat ze het wel begrijpen dat ouders zich niet altijd in kunnen houden en vinden het voor de minderjarige belangrijk dat de ouder bij het verhoor blijft.

Onder opsporingsambtenaren heerst het algemene beeld dat ze rechtsbijstand belangrijk vinden maar dat het in de huidige vorm te veel in de weg staat van het opsporingsonderzoek. Met name in de eenvoudig oplosbare zaken – waar ze het vaakst mee te maken hebben – waarin voldoende bewijs voorhanden is, zien ze geen meerwaarde en leidt het alleen maar tot onnodig lang wachten. In het geval van minderjarige verdachten hebben ze gemengde gevoelens. Minderjarigen hebben goede ondersteuning nodig maar opsporingsambtenaren betwijfelen of de meerwaarde daarvan groot genoeg is om jongeren daarvoor langer op het bureau te houden. Al met al zijn opsporingsambtenaren van mening dat de rechten van verdachten op deze manier te ver zijn doorgeschoten.

7.3 OPTREDEN DOOR ADVOCATUUR

7.3.1 *Kennis van de Aanwijzing en het belang van rechtsbijstand*

Er is intensief overleg geweest tussen de verschillende betrokken partijen en de informatie is door de Raad voor Rechtsbijstand op diverse momenten verstrekt. De advocaten die wij hebben gesproken zijn van mening dat ze voldoende zijn geïnformeerd en dat ze er 'gewoon mee zijn gaan werken'.

'Er is ook een vrij intensief overleg in het kader van de piketdienst. Tussen de Raad voor Rechtsbijstand, die dat organiseert, en de balie. En de mensen die bij de uitvoering daarvan op de politiebureaus betrokken zijn. Dus bij elkaar wordt dat allemaal vrij vlot besproken, van wat komt er aan, hoe ziet die Aanwijzing eruit, wat wel, wat niet, waar moeten we op letten, hoe snel moet het, wie belt wie. Dat soort dingen is allemaal wel vrij zorgvuldig uitgerold.'

De geïnterviewde advocaten geven aan dat er in het begin van de Salduz-bijstand sprake was van enige opstartproblemen en dat het 'allemaal erg wennen' was. Een van de advocaten geeft daarbij aan dat ze het allemaal zelf moesten leren en dat gold eigenlijk ook voor de politie en hun cliënten. Nu weet iedereen inmiddels wat er verwacht wordt en in de praktijk loopt het gewoon. De advocaten lijken dan vooral te spreken over de logistiek – zoals wie belt wie en wanneer en hoe snel moet je er zijn. De kennis die de advocaten van de Aanwijzing hebben, lijkt echter niet veel verder te gaan dan dat als zij worden gebeld, ze naar een verdachte moeten om rechtsbijstand te verlenen. Wat er precies in de Aanwijzing staat, heeft men niet paraat. Eén advocaat is zelfs nog in de veronderstelling dat hij 4 uur de tijd heeft om op het bureau te komen (dat was het geval onder een oud WBOM-standpunt), en weet niet wat een C-zaak is. Daar heeft hij namelijk nog nooit mee te maken gehad.

'Nou, bekendheid. Hoe zal ik het zeggen? De praktijk in Groningen is zo langzamerhand een beetje gestabiliseerd. In het begin waren er gewoon wat aanloopproblemen, dat we niet wisten wie er moest bellen en wanneer men moest bellen en wie er belde en al dat soort dingen.'

De advocaten beschouwen de Aanwijzing over het algemeen als een verbetering. Vooral het recht op consultatiebijstand voorafgaand aan het eerste verhoor heeft volgens advocaten meerwaarde voor de verdachte. Op die manier komt het advies van de advocaat voordat de verdachte een verklaring heeft afgelegd en kan worden voorkomen dat de verdachte 'dingen verklaart die achteraf niet zo handig waren' en 'daar gedurende het gehele strafproces hinder van ondervindt'.

'Vroeger, dan had iemand al bekend en dan kwam jij zeggen van dat had je beter niet kunnen doen. En vanaf dat moment gaan ze hun mond dan houden, maar dan was het natuurlijk al te laat. Je hebt wel iets meer middelen gekregen nu om de cliënt adequaat in te stellen op wat hij moet gaan doen.'

Advocaten geven hierbij wel aan dat deze meerwaarde afhankelijk is van de verdachte. In het geval van een 'draaideurcrimineel' is de meerwaarde van een consultatiegesprek beperkt omdat die verdachten door hun ervaring met het justitiële systeem al weten wat hun te wachten staat. Dit is anders voor verdachten die geen tot weinig ervaring hebben met het justitiële systeem. Die verdachten hebben meer behoefte aan voorlichting over hun situatie en wat er kan gaan komen en bevinden zich in een onbekende en voor hen dreigende omgeving.

'Voor hen is de situatie op dat moment ontzettend bedreigend. Ze worden uit hun thuis-situatie gehaald. Ze zitten daar moederziel alleen in zo'n cellenblok. Dat is de kern van de zaak, denk ik. Dat iemand die verdacht wordt van een strafbaar feit en die wordt naar zo'n cellenblok gebracht en dat is het moment dat hij er volledig alleen voorstaat. Je hebt, zeg maar, de overheid die vrij machtig is, terwijl je een verdachte hebt die onwils klein gemaakt is. Juist door, zeg maar, dingen als die consultatiebijstand probeer je dat een beetje te compenseren. Dat is het nut.'

Toch zien advocaten voor henzelf nadelige gevolgen van de uitbreiding van rechtsbijstand. Zo levert het voor advocaten een extra belasting op, waarvoor ze naar eigen zeggen onvoldoende financieel worden gecompenseerd. Dit geldt des te meer wanneer ze naast consultatiebijstand ook verhoorbijstand moeten verlenen.

'Advocaten denken dat het een enorme extra belasting vormt en dat het heel veel tijd oplevert en dat het ook budgetneutraal is. Met andere woorden, we verdienen er niet op.'

Ook met het oog op de verdediging bestaan mogelijk nadelige gevolgen. Wanneer een advocaat bij het verhoor aanwezig is geweest, wordt het mogelijk moeilijker om daar tijdens de terechtzitting op terug te komen. Maar het feit dat de advocaat bij het verhoor aanwezig is geweest wil niet zeggen dat er niets op het verhoor is aan te merken. Advocaten mogen immers tijdens het verhoor geen op- of aanmerkingen maken.

'Het negatieve effect van aanwezig zijn bij verhoren is dat je dan ook helemaal niks meer te zeuren hebt. Je moet niet zeuren. Je hebt het zo gezegd en het is dan wel niet opgenomen, maar je hebt het zo gezegd. En joh, je advocaat zat er bij. Dus het verschaft ook een zekere legitimatie aan alles wat er net niet goed gaat.'

In het kader van de meerwaarde van de aanwezigheid van de advocaat tijdens het verhoor wijzen de geïnterviewde advocaten ook op de mogelijkheid om verhoren op te nemen. Dan kan achteraf altijd worden gecontroleerd hoe de verklaring van de verdachten tot stand is gekomen en of het proces-verbaal daar voldoende recht aan doet.

'De rol van de advocaat zou je denk ik makkelijk kunnen vervangen door, hoe het in heel veel landen gaat, gewoon opnemen. Een geluidsband en het liefst met camera. Als je dat hebt, dan heb je er ook geen advocaat bij nodig. Die kan later de beelden zien en ook de rechtbank kan de beelden zien hoe het is gegaan.'

7.3.2 *Bereikbaarheid en snelheid van handelen na de melding*

Zoals eerder al is besproken, wordt in Groningen gewerkt met twee piketlijsten: een voor meerderjarige verdachten en een voor minderjarige verdachten. Een advocaat geeft aan dat de samenstelling en omvang van de piketlijst voor minderjarigen met de komst van de Aanwijzing is veranderd. Om op die lijst te komen dienen advocaten ervaring te hebben als strafrechtadvocaat en dan in het bijzonder met het jeugdstrafrecht. Daarbij moeten advocaten speciale cursussen hebben gevolgd om op de piketlijst voor minderjarigen te komen. Volgens een advocaat heeft dit tot een 'enorme opschoning' geleid. Hij bedoelt hiermee dat er nu, meer dan voor de Aanwijzing, gespecialiseerde en betrokken advocaten op de piketlijst voor minderjarigen staan. De afname van het aantal advocaten op de piketlijst voor minderjarigen zorgt bij de overgebleven advocaten wel voor een hogere werkdruk. Een andere advocaat vindt dit een goede ontwikkeling, omdat er nog te veel advocaten op de piketlijst staan die er onvoldoende mee doen of die onvoldoende ervaring hebben met het strafrecht om verdachten goede bijstand te kunnen geven.

'Op zich is dat wel gunstig dat ze dat doen hoor, maar dan zeggen ze van ja, dit is zo'n ernstige zedenzaak. Poe, dat gaan boven mijn pet hoor. Wil jij die niet overnemen? Ja, dan denk ik van, wat doe je dan op die piketlijst. Maar echt, die zijn er. Dat is wonderlijk hè? Dat zijn blijkbaar mensen die zoiets hebben van nou, je mag iemand wel een klein tikje met een vlakke hand op de wang geven, maar zodra je je vuist balt en hem een knal verkoopt dan wordt het mij te ernstig. Dan weet ik niet meer wat ik moet doen. Dat zijn mensen die zijn, ofwel ze zijn allround, mensen die van alles wat doen. Of het zijn mensen die gewoon echtscheidingsadvocaat zijn bijvoorbeeld, maar die het er gewoon als zakcentje bij doen. Ja, dat heb je natuurlijk in elke branche, beunhazerij.'

Advocaten krijgen de meldingen voor een consultatiegesprek op hun mobiele telefoon. Ook komt het voor dat ze zelf naar het cellencomplex bellen met de vraag of er verdachten zitten die consultatiebijstand willen. Een advocaat laat weten dat dit een gebruikelijke praktijk was, voor de Aanwijzing, in het geval van gesprekken voor de in verzekeringstelling. Bij de melding wordt overigens weinig informatie uitgewisseld tussen advocaat en de politie. Een advocaat geeft doorgaans aan hoe laat hij bij de verdachte kan zijn. De informatie die advocaten krijgen, blijft beperkt tot enkele persoonskenmerken van de verdachte en het delict. Dat laatste blijft volgens sommige advocaten zo nu en dan ook onduidelijk.

'Nou, eigenlijk alleen maar de naam van de verdachte, de geboortedatum zodat je de leeftijd in kunt schatten en het delict waarvoor hij is aangehouden in principe. Echt veel informatie wordt er niet echt gegeven. Dat is het enige wat je te horen krijgt aan informatie in principe.'

Doorvragen over de inhoud van de zaak doen advocaten niet, en als dat zou gebeuren, zouden agenten niets zeggen. Een advocaat zegt op de vraag of hij wel eens doorvraagt naar het bewijs tegen de verdachte: 'Nee, ik kijk wel uit.'

Een dienst loopt volgens een geïnterviewde advocaat van 8.00 uur 's ochtends tot 20.00 uur 's avonds; er kan tot 24.00 uur gebeld worden. Voor de zwaardere zaken zoals moord, doodslag, gijzeling en verkrachting zou je ook 's nachts mogen worden gebeld. De observaties laten zien dat, indien een verdachte 's nachts is aangehouden, de advocaat veelal rond een uur of 8 in de ochtend wordt gebeld. Een advocaat geeft in een interview aan dat hij ook wel eens wordt gebeld om 11 uur 's avonds als het verhoor pas voor de volgende ochtend staat gepland. Hij vraagt dan doorgaans of ze hem de volgende ochtend nog even willen terugbellen.

Over het algemeen is de bereikbaarheid van de advocaten goed. Advocaten geven zelf aan dat ze het 'altijd wel redden' binnen 2 uur en dat ze het nog niet hebben meegemaakt dat de politie alvast begint met verhoren. Het is anders in het geval van aanhoudingen die plaatsvinden buiten de stad Groningen, zoals in Stadskanaal of Delfzijl. Binnen 2 uur aanwezig zijn, is dan vaak niet haalbaar. Advocaten proberen in die gevallen ook wel te zorgen voor vervanging, zoals door de reserveadvocaat van de piketlijst te bellen, of door het inschakelen van een advocaat die zich dichterbij de aangehouden verdachte bevindt.

'80% is Groningen en alles wat eromheen ligt dat komt niet zo heel vaak voor. We hebben natuurlijk wel kleine praktische oplossingen als je 's avonds om 7 uur wordt gebeld dat er net iemand is aangehouden in Stadskanaal dan bel je een advocaat die je kent uit Stadskanaal. Ook wij hebben immers de 06-nummers van de lijst. En dan weten we dat als ik een advocaat in Stadskanaal bel, dat kantoor zit ongeveer tegenover het bureau, en dat hij dan na het eten oversteekt naar het bureau en dan is hij er sneller dan dat ik daarnaartoe ga.'

Hetzelfde probleem doet zich voor in het geval dat op wens van de verdachte de voorkeursadvocaat wordt gebeld. Advocaten hebben dan de dag niet vrij gepland, zoals ze doen als ze een piketdienst hebben, en kunnen een zitting hebben of door andere bezigheden moeilijk in staat zijn direct naar het politiebureau te komen. Ook een beroep op de reserveadvocaat kan ertoe leiden dat er langer gewacht moet worden.

'En als ik op de piketlijst sta dan zorg ik altijd dat ik mijn dag vrijhoud. Dan plan ik verder geen andere afspraken in. Maar als ik op de reservepiketlijst sta dan doe ik dat niet. Het komt namelijk ook voor dat je helemaal niet gebeld wordt als je reservepiket hebt. Dus dan ga ik niet die dag niets inplannen. Toevallig was het laatst nog. Nou, toen had ik ook reservepiket maar toen zat ik in een zitting en die liep ontzettend uit. Nou ja, toen was ik er volgens mij pas tweeënhalve of 3 uur later. Maar ja, daar is ook niet altijd iets aan te doen. Als je dan eenmaal in een zitting zit, kan je er ook niet zomaar weer uitlopen natuurlijk. Ik heb toen wel laten weten dat ik een zitting had en dat de zitting ervoor was uitgelopen. Dus dat ik er wat later zou zijn.'

Een advocaat geeft aan dat de politie nog wel eens 'zuur' kan reageren wanneer het wat langer duurt. Zeker in het geval van minderjarige verdachten zijn ze geneigd aan te dringen om advocaten zo snel mogelijk naar het bureau te krijgen.

‘Ik zit hier met dat arme jong, 13 jaar, huilt om zijn moeder. Waarom moet je er nog 2 uur over doen om bij ons te komen? Nou ja, omdat ik niet alles uit mijn handen kan laten vallen en omdat je soms op een ander bureau zit en in een verhoor zit. Zo heb je een hele dag niets en zo heb je alles tegelijk.’

Hoewel advocaten in veel gevallen tijdig op het bureau zijn, hebben we enkele zaken geobserveerd waarin advocaten lang op zich laten wachten. Dit lijkt in de meeste gevallen voort te komen uit slechte communicatie tussen beide partijen. In één geval wordt uiteindelijk tweeënhalf uur gewacht, maar ontstaat vooral irritatie omdat de advocaat een uur later arriveert dan de tijd die hij aanvankelijk had aangegeven er te zullen zijn.

7.3.3 *Het consultatiegesprek*²⁵²

De lengte van de gesprekken tussen advocaat en verdachte is blijkens de observaties doorgaans vrij kort. Het kortste gesprek duurt 7 minuten (dat is bij een verdachte van 16 jaar) en het langste gesprek duurt 25 minuten (het betreft een verdachte van 15 jaar). De consultatiegesprekken die wij hebben geobserveerd, duren tussen de 10 en 15 minuten. Een advocaat geeft in een interview aan bij volwassenen doorgaans met een minuut of 20 klaar te zijn, maar bij minderjarige verdachten het volledige half uur te benutten, vooral om de procedures wat beter uit te leggen. Bij bekende cliënten, die het klappen van de zweep kennen, zijn advocaten doorgaans sneller klaar. Moet er gepraat worden via een tolk, dan duurt het meestal langer. De politie doet daar dan ook niet moeilijk over, aldus een advocaat.

Telefonische consulten komen blijkens de geïnterviewden ook voor, zij het niet erg vaak, en meestal in gevallen dat ze worden gebeld voor een consultatie als voorkeursadvocaat in een andere stad. Een advocaat geeft aan dat hij het liever niet doet, zeker niet bij minderjarigen.

‘Ik houd niet zo van telefonische consulten. Omdat je niet weet hoe hij daar staat, wie er meeluistert en wat hij te horen heeft gekregen. Hij of zij kent mij niet en zeker bij minderjarigen vind ik dat echt niet kunnen. Ik zit me even af te vragen of ik dat ooit anders heb gedaan in noodgevallen, maar zelfs dat kan ik mij niet herinneren. Ik geloof dat ik een keer een tweede gesprek heb gedaan door de telefoon. Ik weet nog wel welke dat was, dat was iemand die er zo vaak zat dat hij het tweede gesprek ook wel telefonisch redde, maar dat is wel uitzondering.’

Uit bovenstaand citaat blijkt dat er geen vaste faciliteiten en procedures zijn voor wat betreft het telefonische consult. Ondanks het gebrek aan vaste procedures en waarborgen heeft een andere advocaat minder moeite met het geven van een consult via de telefoon.

²⁵² Advocaat en verdachte zijn over het onderzoek geïnformeerd en hebben toestemming gegeven om het consultatiegesprek te observeren.

‘Mijn ervaring is wel dat je in voorkomende gevallen ook nog wel eens kunt informeren van nou, waar gaat het om? Winkeldiefstal, men heeft hem betrapt. Nou weet je wel. Ik zit hier nu in Drenthe, ’s avonds laat thuis. Hij zit op het politiebureau in Stadskanaal, geef hem maar even aan de telefoon. Nou is de regel ook wel om er gewoon heen te gaan, maar in sommige gevallen denk ik van ja, jongens, het komt voor dat je om 23.00 ’s avonds dat je soms wordt gebeld en dan heb ik zoiets van ik zit nu lekker thuis, doe het maar telefonisch en dat gaat prima. Maar bij minderjarigen zit je natuurlijk ook nog met het punt dat ze van tijd tot tijd ook nog vragen of je bij het verhoor wilt zijn.’

Wat betreft de inhoud van de gesprekken tussen advocaat en verdachte komt uit de observaties naar voren dat advocaten de verdachten wijzen op hun zwijgrecht en vervolgens niet aansturen op een bepaalde keuze, zoals de advocaten aangeven in de interviews, maar de keuze om gebruik te maken van het zwijgrecht bij de verdachte leggen. Zo vertelt de advocaat in een zaak waarin een verdachte is aangehouden voor meerdere winkeldiefstallen in drogisterijen dat de verdachte kan zwijgen of verklaren en benadrukt hij meerdere malen dat het belangrijk is dat ze niets bekent wat ze niet heeft gedaan. Voorts legt hij uit dat het weinig zin heeft om te zwijgen als het bewijs heel duidelijk is. ‘Het hangt dus af van wat ze hebben, dus dat moet je per feit maar even afwegen’, aldus de advocaat tegen de verdachte.

Een zelfde soort advies geeft een advocaat in een zaak waarin drie studenten (vrienden van elkaar) tijdens het uitgaan in een vechtpartij zijn beland. De jongens worden verdacht van mishandeling. In alle drie de gevallen geeft de advocaat aan dat in geweldszaken doorgaans het advies is om je op je zwijgrecht te beroepen, maar dat er in dit geval camerabeelden en getuigen zijn en dat zwijgen hier misschien niet zo verstandig is. Bij één van de verdachten geeft de advocaat aan dat hij langer kan worden vastgehouden als hij zwijgt. Bij een andere verdachte benadrukt hij dat hij adviseert om te zwijgen als er geen bewijs is. Heel eenduidig is het advies derhalve niet.

In de bovengenoemde zaken valt op dat de advocaat wel vraagt aan de verdachten wat er is gebeurd, maar als de verdachten wat vaag antwoorden (ze kunnen het zich niet zo goed herinneren of vinden dat ze zelf niet begonnen zijn) niet doorvraagt. Dit maakt wellicht het geven van een duidelijk advies wat ingewikkeld. De keuze bij de verdachte leggen is dan een veilige optie. Een ander voorbeeld van een zaak waarin de advocaat deze weg kiest, is die waarin de verdachte tegenover zijn advocaat ontkent iets te hebben gedaan (er is aangifte gedaan van mishandeling; ook hier gaat het om een vechtpartij). De advocaat vraagt niet verder en zegt de verdachte dat er camera’s hangen op de Grote Markt, dat de verdachte niet iets moet vertellen wat hij niet weet, niet moet fantaseren, en niet moet bekennen als er niets is gebeurd.

Van een volstrekt zinloze consultatie is sprake in het geval van een student, waarschijnlijk nog dronken en ogenschijnlijk (in ieder geval in die toestand) niet de sympathiekste jongen van Groningen, die is aangehouden voor belediging van een agent. De verdachte vindt het belachelijk dat hij is aangehouden, weigert over de zaak te vertellen (het enige dat hij wil is zelf een klacht indienen) en komt in opstand tegen zijn advocaat, waarna de advocaat aangeeft dat hij opstapt.

Het beeld dat uit de geobserveerde consultatiegesprekken naar voren is gekomen wordt ondersteund door hetgeen advocaten tijdens de interviews over de inhoud van

het consultatiegesprek vertellen. Een consultatiegesprek bestaat doorgaans uit twee elementen. In de eerste plaats wordt uitleg gegeven over de termijn die de verdachte nog kan worden vastgehouden en de verwachting van de advocaat daarover. In de tweede plaats wordt een advies gegeven over de procesopstelling van de verdachte en wat daar de consequenties van kunnen zijn (zoals dat de politie druk gaat zetten of dat de verdachte langer vast blijft zitten). Daarnaast benadrukken advocaten soms dat verdachten niet zomaar moeten vertrouwen op de politie omdat zij soms dingen zegt die niet kloppen. De inhoud van het consultatiegesprek lijkt voor een groot deel af te hangen van de verdachte en zijn ervaring met justitie.

‘Het hangt er vanaf wat voor iemand het is. Kijk, als het iemand is die voor het eerst op het bureau zit, dan is zo’n Salduz-gesprek natuurlijk erg informatief. Zo van nou dit gaat eerst gebeuren, dan dat, misschien daarna nog dit of dat. Maar als iemand al vaker met het bijltje gehakt heeft dan ligt het natuurlijk anders. Dan is zo’n Salduz-gesprek in feite gewoon een inverzekeringsstellinggesprek waarbij je gewoon de puntjes op de i zet. Verklaring goed doorlezen, dat soort dingen geef je dan nog een keer mee.’

Met betrekking tot de proceshouding vinden de geïnterviewde advocaten het belangrijk dat verdachten niet gaan ‘draaien’ en dat er niets op papier komt waar ze later op terugkomen. Voorts geven advocaten aan dat zij doorgaans een inschatting proberen te maken van wat er zoal ligt aan bewijs tegen de verdachte. Als er sprake is van een ronde zaak, wordt er niet geadviseerd om te zwijgen. Als daar twijfels over bestaan, wel. Ook de ernst van het delict is bepalend voor het advies dat de advocaat aan de verdachte geeft, ‘dus als het ergens om gaat, kan hij het beste zijn mond houden’. Overigens geeft een advocaat aan dat hij niet gelooft dat verdachten zich laten leiden door dat advies als ze zelf al hadden bedacht dat ze willen verklaren.

Wat betreft minderjarigen geven advocaten in de interviews aan dat deze gesprekken niet heel anders verlopen dan het consultatiegesprek met volwassen verdachten. ‘Soms leg je dingen iets meer uit’, aldus een advocaat. In het enige consultatiegesprek met een minderjarige dat we hebben bijgewoond (er waren er twee; het andere duurde slechts 7 minuten en mochten we niet bijwonen) wordt in ieder geval bevestigd dat het gesprek in wezen hetzelfde is als in het geval van een meerderjarige verdachte. Een 15-jarige verdachte is aangehouden voor bedreiging met een mes op het schoolplein. In het gesprek van 25 minuten, waar de vader van de verdachte ook bij aanwezig is, geeft de advocaat in de eerste plaats uitleg over hoe lang de verdachte nog kan worden vastgehouden (6 uur en 3 dagen), en spreekt hij de verwachting uit dat dit niet zal gebeuren omdat de verdachte minderjarig is. In de tweede plaats wordt tegen deze verdachte gezegd dat hij geen dingen moet gaan zeggen om er maar zo snel mogelijk van af te zijn, dat hij mag zwijgen, maar dat dit ook tegen hem kan worden gebruikt.

Halt

Op basis van de observaties blijft het onduidelijk in hoeverre advocaten de Halt-afdoening ter sprake brengen. In een interview geeft een advocaat aan dat dit in feite een nieuwe groep is. Voorheen hadden advocaten hier niet mee te maken omdat zij over het algemeen verdachten pas spraken wanneer ze in verzekering gesteld waren.

‘Dat is een beetje nieuwe groep die we normaal niet als cliënt hadden. Die gingen rechtstreeks van het politiebureau zo het Halt-traject in. Dat gebeurt nog steeds maar nu hebben ze een advocaat. Zeker als ze onder de 16 jaar zijn. En ja, dat is voor ons ook nieuw. Dat eindigt meestal toch in een Halt-traject. Dat zijn voor ons dus nieuwe klanten, zal ik maar zeggen en meestal ook eenmalig. Dat is een heel ander verhaal. Moeders die er meestal bij komen.’

Het onderwerp Halt blijft tijdens het consultatiegesprek dan ook beperkt tot het noemen als een mogelijke uitkomst en wat het inhoudt. Advocaten lijken ook te proberen tijdens het consultatiegesprek duidelijk te krijgen of het een Halt-zaak is. Het advies om te zwijgen dan wel te verklaren lijken ze daarvanaf te laten hangen.

‘Nou ja, niet zozeer of het delict Halt-waardig is of niet, maar je bespreekt de mogelijke wijzen van afdoening. En als het inderdaad om een licht feit gaat, een bushokje vernielen of zo, dan noem ik die mogelijkheid wel. Kijk, mijn eerste vraag is natuurlijk, in het geval van mishandeling of vernieling, was er iemand bij? Kan iemand het gezien hebben? En als hij in de volle overtuiging is dat dit niet zo is, dan ga ik natuurlijk niet zeggen van ga maar bekennen, want dan krijg je een Halt-straf.’

‘Ik leg uit dat Halt één van de mogelijkheden is als dat zo is. En dan leg ik uit wat dat inhoudt. Als het iets is wat voor Halt in aanmerking zou kunnen komen probeer ik van de cliënt te horen te krijgen wat er precies gebeurd is. En als het dan gewoon een duidelijke zaak is, dan ga ik niet het advies geven om te zwijgen, zeg maar.’

Een van de advocaten wijst op nog een mogelijke consequentie van de rechtsbijstand voorafgaand aan het eerste verhoor, namelijk dat bureau Halt een daling ziet van het aantal minderjarige verdachten dat een Halt-traject ingaat.

‘Er wordt trouwens bij Halt hier ontzettend geklaagd dat door die Salduz-perikelen minderjarigen veel minder bekennende verklaringen afleggen. Halt schijnt substantieel minder klanten te hebben.’

Tot slot zijn advocaten van mening dat het onderscheid tussen het consultatiegesprek en het gesprek voor inverzekeringstelling in sommige gevallen erg klein is.

‘Ja, dan is het inderdaad wel dubbelop. Je kunt dan niet veel meer vertellen dan je al gedaan hebt. Soms kan je nog wel vragen of er nog getuigen zijn die de politie nog moet horen of iets dergelijks. Of kan je bij een vaste klant bijvoorbeeld nog wat extra tijd besteden aan het doorspreken van de zaak of het voorbereiden van het verhoor. Maar verder is het meeste dan al wel gezegd eigenlijk.’

Niet alle advocaten voelen er veel voor om in de morgen naar het politiebureau te gaan voor een gesprek in het kader van de consultatiebijstand en dan een paar uur later weer, maar dan omdat de verdachte in verzekering is gesteld. Sommige advocaten kiezen dan voor een pragmatische benadering en voeren een uitgebreider consultatiegesprek als ze denken dat de verdachte kort daarna in verzekering gesteld zal worden.

‘Als je denkt van dat het aannemelijk is dat het een zodanig misdrijf is dat iemand ook een paar uur later in verzekering wordt gesteld dan is het natuurlijk niet zo handig om eerst die consultatiebijstand te verlenen en daarna nog een keer zo iemand te bezoeken in het kader van de in verzekeringstelling, dus dan probeer ik ze gewoon even het hele traject uit te tekenen.’

7.3.4 *Aanwezigheid tijdens het verhoor*

Het lijkt geen standaardpraktijk te zijn dat advocaten bij het verhoor van een minderjarige verdachte aanwezig zijn. Een advocaat geeft aan dat hij de indruk heeft dat de laatste tijd vooral ouders bij de verhoren aanwezig zijn of afstand wordt gedaan van het recht. Dit beeld is tevens uit onze observaties naar voren gekomen (waarbij de kanttekening moet worden geplaatst dat dit weinig observaties betreft). Mogelijk is dit voor een deel te wijten aan sommige advocaten, die daar tijdens het consultatiegesprek op aansturen. Een advocaat die zegt nog nooit bij een verhoor aanwezig te zijn geweest probeert het ‘een beetje te ontmoedigen’. Een andere advocaat geeft toe dat hij er niet ‘heel happig’ op is om bij het verhoor te gaan zitten maar het wel zal doen wanneer de verdachte dat vraagt.

‘Je zit natuurlijk toch ook met je planning van die dag, en zeker bij een simpele zaak ben ik niet heel enthousiast als ze willen dat ik erbij ga zitten. Maar ja, als ze erom vragen dan doe ik dat natuurlijk wel.’

Een andere advocaat noemt eveneens het gebrek aan meerwaarde bij het soort zaken waar minderjarigen vaak voor worden aangehouden.

‘Maar vaak gaat het bij minderjarigen erom dat ze elkaar op het schoolplein hebben geslagen of dat er een pakje sigaretten is gestolen. Nou ja, dan heeft de raadsman niet echt een meerwaarde bij het verhoor.’

Naast het plannen en de simpelheid van veel zaken zijn de tijd die het kost en de geringe vergoeding die daar tegenover staat redenen waarom advocaten niet graag bij een verhoor aanwezig zijn. Weer een andere reden is dat ze er de meerwaarde niet van inzien. 'Je mag in principe niks natuurlijk', zegt een advocaat. Een andere advocaat zegt: 'Dan weet je dat je een uurtje niks te doen hebt, hè.' Deze passieve houding van de advocatuur wordt ook waargenomen tijdens een observatie waarin een advocaat zelfs meer gericht is op de politie dan op zijn 16-jarige cliënt (deze is betrokken geweest bij een vechtpartij) en met de agenten keuvelt over de jeugd van tegenwoordig. Wel bemoeit deze advocaat zich met het proces-verbaal. Als dat is geprint en aan de verdachte is gegeven om te lezen, zegt de advocaat tegen de verdachte dat hij het moet zeggen als er iets niet klopt. Telkens als de verdachte een pagina heeft gelezen vraagt de advocaat de pagina en leest zodoende het proces-verbaal mee. Na het lezen van het proces-verbaal vraagt de advocaat of de naam van een persoon die de verdachte op de videobeelden heeft aangewezen nog kan worden opgenomen. Betreffende advocaat geeft in een interview aan dat hij niet veel meerwaarde ziet in de aanwezigheid tijdens het verhoor omdat de rol van de advocaat te beperkt is. Het bekijken van het proces-verbaal wordt volgens de advocaat veelal wel toegestaan, wat belangrijk is omdat dan mogelijke fouten uit het verslag van de verklaring van de verdachte gehaald kunnen worden.

'Voordeel kan nog zijn dat je samen de verklaring doorleest, dat staan veel agenten wel toe. Dat als het op papier staat voor het tekenen dat je het samen door kan nemen. Dat is nog wel een meerwaarde, want dan kan je de fouten eruit halen en niet alleen spelfouten, maar ook echte fouten.'

Het is duidelijk geworden dat advocaten weinig meerwaarde zien in hun aanwezigheid tijdens het verhoor aangezien ze zich niet met het verhoor mogen bemoeien. Onze observaties en interviews met opsporingsambtenaren hebben laten zien dat advocaten die aanwezig zijn zich daar goed aan houden. Er doen zich weinig problemen voor. Dit heeft mogelijk te maken met het soort zaken. In veel gevallen is bewijs voorhanden en legt de verdachte een verklaring af. In die gevallen kunnen advocaten ook weinig aan het verhoor toevoegen.

'Als wij bij de verhoren zitten levert dat bij bekende verdachten niet veel problemen op. Dan zitten we er wel en de politie gaat gewoon rustig verder, of wij er nou bij zitten of niet.'

Een andere advocaat geeft een voorbeeld waaruit naar voren komt dat de politie de regels lang niet altijd heel strikt hanteert. Een kleine opmerking wordt door veel agenten getolereerd.

'Ik heb wel een keer iets gezegd. [Hoe werd daar op gereageerd?] Nou, niet echt eigenlijk. Maar het was ook maar heel kort, even een korte opmerking. Het stelde niet zoveel voor.'

7.3.5 *Conclusie optreden door advocatuur*

Op verschillende momenten hebben advocaten via de Raad voor Rechtsbijstand informatie gekregen over de veranderingen in de procedures naar aanleiding van de Aanwijzing. Dit heeft echter niet kunnen voorkomen dat iedereen in het begin moest wennen aan de nieuwe procedures, wat tot de nodige opstartproblemen heeft geleid. Ook blijkt dat advocaten op hoofdlijnen op de hoogte zijn en hun kennis in veel gevallen beperkt blijft tot het gegeven dat ze gebeld worden en dan naar het politiebureau moeten voor een consultatiegesprek. Vooral het feit dat advocaten nu – voordat de verdachte een verklaring heeft afgelegd – met de verdachten kunnen overleggen, wordt als een groot voordeel gezien. De advocaten zijn er echter veel tijd mee kwijt, waarvoor ze onvoldoende financieel worden gecompenseerd. Ook komt zoals in de andere regio's naar voren dat de rol die advocaten tijdens het verhoor hebben te beperkt is. Dit kan uiteindelijk tijdens de terechtzitting in het nadeel van de verdediging werken. De advocaten zijn over het algemeen tevreden over hoe de meldingen verlopen. Ze krijgen de melding via de mobiele telefoon of bellen zelf aan het begin van de dag naar het cellencomplex. Wel blijft de informatie die ze krijgen beperkt. Verder geven twee advocaten aan dat nog te veel advocaten op de piketlijst (vooral de jeugdpiketlijst) staan die te weinig ervaring hebben met het (jeugd)strafrecht. Overigens blijkt met de komst van de Aanwijzing dat er hogere eisen worden gesteld aan deelname aan de piketdiensten, wat volgens een advocaat een goede ontwikkeling is. Wanneer de melding een zaak in de stad Groningen betreft, is het voor advocaten goed te doen om er ruim binnen de 2 uur te zijn. Uit de observaties is overigens gebleken dat het ook dan soms lang kan duren door miscommunicatie over en weer. Wanneer ze vanuit Groningen naar Stadskanaal of Delfzijl moeten (of andersom) duurt het vaak langer. Sommige advocaten doen het consult dan telefonisch, mits de verdachte hiermee instemt. Andere advocaten vinden dit niet kunnen en schakelen een advocaat uit de betreffende plaatsen in.

De consultatiegesprekken duren niet langer dan 25 à 30 minuten. De inhoud van het consultatiegesprek kenmerkt zich door algemeenheden. De procedures worden kort aangestipt, de mogelijke proceshoudingen worden besproken en verdachten wordt meegegeven dat ze de politie niet zomaar moeten vertrouwen. De inhoud van het consultatiegesprek hangt overigens af van de informatie die de verdachte verstrekt, het soort zaak, of de verdachte al ervaring heeft met het justitiële systeem en of het een meerderjarige of minderjarige verdachte betreft. De advocaten geven tevens aan dat ze eerder geneigd zijn verdachten te adviseren om te zwijgen, omdat er nog maar weinig bekend is over het bewijs dat de politie heeft. Als uit het verhaal van de verdachte blijkt dat hij op heterdaad is betrapt en dat er mogelijk videobeelden van zijn, heeft het volgens advocaten weinig zin om te zwijgen en beschouwen ze dat over het algemeen niet als het juiste advies om te geven. Het blijkt dat jongeren die in aanmerking komen voor een Halt-traject een nieuwe groep cliënten is, waarover onder advocaten nog geen eenduidige handelwijze bestaat. Het wordt kort besproken als een mogelijke uitkomst maar advocaten lijken er niet speciaal bij stil te staan.

Advocaten hebben het idee dat vooral ouders bij de verhoren aanwezig zijn. Een advocaat die bij een verhoor aanwezig was, geeft aan dat dan het proces-verbaal met de

verdachte kan worden meegelezen. Deze controle op de verslaglegging is belangrijk omdat verdachten dit vaak niet goed genoeg kunnen of omdat ze onvoldoende beseffen dat ook een verslag dat ze niet ondertekenen bij de terechtzitting kan worden gebruikt. Twee andere advocaten geven aan zelf liever niet bij het verhoor van een minderjarige verdachte aanwezig te zijn, tenzij de verdachte daar nadrukkelijk om vraagt. Het vergt te veel planningsinspanning, het betreft vaak lichte vergrijpen en het kost te veel tijd, waar maar een geringe vergoeding tegenover staat. Daarbij mogen advocaten zich niet met het verhoor bemoeien en kunnen ze dus ook weinig doen. Zoals een van de advocaten het mooi samenvat: 'Ik zit erbij en ik kijk ernaar.'

7.4 GEBRUIK VAN RECHTSBIJSTAND DOOR VERDACHTEN

7.4.1 *Gebruik van consultatiebijstand en afstand doen*

Tijdens het observeren hebben we een zaak van een veelpleger gehad die in het geheel niet geïnteresseerd is in rechtsbijstand en er al van uitgaat dat hij een tijdje moet blijven zitten (in verzekering gaat). Andere zaken waarin we zien dat afstand wordt gedaan zijn twee maal C-zaken (een verdachte van overtreding van art. 7 WVV heeft geen geld om zelf een advocaat te betalen, een andere verdachte die op pad was met inbrekersgereedschap lijkt het klappen van de zweep te kennen en wil de zaak zo snel mogelijk afhandelen). Eenmaal zijn we bij een ontboden verdachte geweest. Als aan deze verdachte wordt gevraagd – een portier die verdacht wordt van mishandeling – waarom hij zonder advocaat kwam, is het antwoord: 'Ik kom gewoon en als het later voor de rechter moet komen dan bel ik mijn baas op en zeg ik: vriend, ik heb een advocaat nodig.' Ook zijn we bij zaken geweest waar wel gebruik wordt gemaakt van het recht op consultatiebijstand. Het betreft een verdachte van winkeldiefstallen (strooptocht bij drogisterijen door een vrouw met geldproblemen), vier maal een vechtpartij tussen dronken mensen waarbij de politie voor een twijfelende verdachte maar een advocaat heeft laten komen, en eenmaal een belediging door een dronken persoon. Op basis van onze observaties komt niet echt een duidelijk beeld naar voren over de mate waarin verdachten gebruikmaken van hun recht op consultatiebijstand. Wel blijkt dat het soort zaak, de persoonlijkheid van de verdachte maar vooral de combinatie tussen beide bepalend is of al dan niet gebruik wordt gemaakt van rechtsbijstand. Uit interviews komt een duidelijk beeld naar voren dat verdachten vaak afstand van hun rechten doen als het gaat om de veelvoorkomende zaken. Agenten geven in de interviews aan dat de meeste verdachten afstand doen van hun recht op bijstand. Schattingen lopen uiteen van 50 tot 80% (afstand). De belangrijkste reden voor het doen van afstand is volgens de agenten dat verdachten zo snel mogelijk weer weg willen.

'Ze willen heel snel het bureau weer uit. Dat vragen ze altijd van stel dat ik een advocaat neem hoe lang gaat het duren? Als je dan zegt dat het nu 's nachts is en de advocaat komt 's nachts niet dus morgenvroeg om 9.00 uur ben je de eerste. Dan zeggen ze gelijk laat die advocaat maar zitten. Dus dat is de praktijk.'

Een andere reden is dat verdachten er niet altijd het nut van inzien en dat ze het feit waarvan ze worden verdacht bagatelliseren. Wat hier vaak mee samenhangt, is dat ze op heterdaad zijn betrap en dat er bewijsmateriaal voorhanden is, zoals getuigenverklaringen en camerabeelden.

‘Ja, dan hebben ze zoiets van die man kan me toch niet helpen. Ik heb het gedaan. Ik zit vast en het bewijs ligt er. Als die verdachte ook weet dat wij het rond hebben. Dat hij gewoon niet echt eromheen kan. Ja, dan is het gewoon van ja, wat moet ik dan met die man? Ik kan wel twintig minuten gaan praten. Maar nee, ik word er niet veel wijzer van. Ik weet precies wat ik moet zeggen of wat ik niet moet zeggen.’

Andere verdachten zien niet in waarom ze een advocaat zouden moeten spreken want ze hebben ‘het gewoon gestolen en klaar’.

‘Ja, of dat ze zeggen dat ze het niet nodig vinden. Dat ze bijvoorbeeld zeggen van ik heb het gewoon gedaan. Ik heb geen advocaat nodig. Ja, dat ze gewoon toegeven en willen verklaren. Ja, dan hebben ze vaak zoiets van ik heb geen advocaat nodig, ik heb het gewoon gedaan.’

Soms wordt ook afstand gedaan van consultatiebijstand omdat de verdachte een voorkeursadvocaat wil spreken, maar deze niet tijdig aanwezig kan zijn. Daarbij geven geïnterviewde agenten aan dat veel verdachten ook niet precies weten wat het inhoudt en wat ze ermee moeten. Zeker in het geval van eenvoudige zaken en lichte vergrijpen.

‘In de simpele zaken kijken de mensen er wel een beetje van op. Dan vinden ze het een beetje over de top, denk ik. Ze begrijpen het allemaal wel, maar met name bij lagere en eenvoudige zaken begrijpen mensen het niet zo goed. Dan zien ze de noodzaak er niet van in.’

Een van de agenten zou om deze reden ook graag een keer bij een consultatiegesprek aanwezig zijn. Hij zou verdachten dan beter kunnen uitleggen wat rechtsbijstand inhoudt en beter kunnen reageren op de vragen van verdachten die niet goed weten wat ze moeten doen.

‘Ja, dat verschilt. Soms dan vragen ze wel eens van ja, wat heb ik daar aan? Maar ik weet verder ook niet precies wat zo’n advocaat bespreekt, want wij mogen daar niet bij zijn. Dat zou ik best wel eens willen eigenlijk. Gewoon een keer bij zo’n gesprek zijn. Gewoon om te kijken. Om te horen van wat zegt zo’n advocaat nou eigenlijk. Want dan zou ik het zelf ook beter kunnen uitleggen misschien. Maar nu zeg ik gewoon van ja, ik weet dat ook niet precies. Ik weet ook niet precies wat een advocaat voor je kan doen. Ik denk zelf dat hij gewoon wat dingen uitlegt over wat er verder kan gaan gebeuren en zo eigenlijk. Maar dan zeg ik gewoon van ik weet het niet precies, maar je hebt er recht op. Het is jouw keuze en daarom vertel ik het je.’

7.4.2 *Gebruik van verhoorbijstand en afstand doen door minderjarigen*

Wat betreft minderjarigen lopen de ervaringen van geïnterviewde agenten uiteen. De een meent dat minderjarige verdachten van 16 en 17 jaar vaker een beroep doen op hun recht op bijstand. De ander ziet dat minderjarigen makkelijker afstand doen van hun recht op bijstand omdat 'ze 's avonds zo snel mogelijk weer terug willen naar de kroeg'. Een andere vaker genoemde reden is dat jongeren soms een wat nonchalante houding hebben en dat ze ook niet goed begrijpen wat ze nu met een advocaat moeten.

'Kijk, het ligt er net aan wie je voor je hebt. Meestal, regelmatig hebben wij minderjarige die voor de eerste keer voor winkeldiefstal of wat dan ook. Voor openlijk geweld de eerste keer, die zijn nooit eerder geweest en die hebben zoiets van ja, moet dat allemaal. Wat is dat allemaal. Ja, een beetje nonchalant komen ze dan over.'

Wel bestaat het idee dat jongeren vaak een beroep doen op bijstand van hun ouders, vaker dan op bijstand van een advocaat. Dat beeld lijkt ook naar voren te komen uit onze observaties. Van de geobserveerde zaken was in vijf gevallen sprake van een minderjarige verdachte. Eén 17-jarige verdachte doet afstand van zowel consultatie- als verhoorbijstand. Hij is 's nachts aangehouden en wil niet tot in de ochtend op het bureau zitten. De overige vier verdachten hebben in drie gevallen bijstand tijdens het verhoor van een ouder. In twee gevallen gaat het om 17-jarigen die afstand hebben gedaan van hun consultatierecht. In het andere geval gaat het om een 15-jarige die samen met zijn vader een consultatiegesprek voert met de advocaat. In al deze gevallen lijken de ouders erg betrokken. Eén verdachte krijgt consultatie en verhoorbijstand van een advocaat. Hij belt zelf met zijn ouders om te zeggen dat hij bij de politie is en het later allemaal wel uitlegt.

7.4.3 *Conclusie gebruik van rechtsbijstand door verdachten*

Zowel opsporingsambtenaren als advocaten hebben de indruk dat de meeste verdachten afstand doen van hun recht op consultatiebijstand. De belangrijkste reden hiervoor lijkt te zijn dat verdachten zo snel mogelijk weg willen. Ook zien verdachten het nut van de consultatiebijstand niet en bagatelliseren het delict. Ook als verdachten op heterdaad zijn betrapt en als er bewijsmateriaal voorhanden is, doen verdachten vaak afstand. Een reden om afstand te doen van consultatiebijstand – die niet vaak wordt gebruikt – is dat de verdachte liever zijn voorkeursadvocaat wil spreken. Al deze redenen worden vooral aangedragen wanneer het winkeldiefstallen betreft. Dat het al dan niet gebruikmaken van het recht op consultatiebijstand samen lijkt te gaan met het soort delict wordt tevens duidelijk wanneer de informatie uit de observaties erbij wordt betrokken. In het geval van winkeldiefstallen doen verdachten vaak afstand en in het geval van geweldsdelicten in het uitgaanscircuit minder vaak. In dat laatste geval lijken verdachten het idee te hebben dat zij niet als enige schuld hebben aan de vechtpartij en een advocaat hen kan helpen om dat tijdens het verhoor duidelijk te maken.

De meningen over het gebruik van verhoorbijstand door minderjarige verdachten lopen uiteen. De ene geïnterviewde zegt dat minderjarigen vaker wel dan geen beroep doen op verhoorbijstand terwijl de andere het omgekeerde beweert. Waar de geïnterviewden het wel over eens zijn, is dat minderjarigen vaker een ouder bij het verhoor hebben dan een advocaat. We hebben niet kunnen achterhalen wat hiervoor precies de reden is. Mogelijk vinden veel minderjarige verdachten het zelf prettiger wanneer een van de ouders bij het verhoor aanwezig is. Voor een deel kan het aan het initiatief van de ouders liggen, die erg betrokken zijn en aangeven bij het verhoor te willen zijn. Voor een deel ligt het mogelijk aan de advocaten. Sommigen geven namelijk aan liever niet bij het verhoor aanwezig te zijn.

**Werking in de praktijk, beoogde doelen en
neveneffecten en voorwaarden voor doelbereiking****8.1 INLEIDING**

De focus van deze procesevaluatie ligt op het nagaan in hoeverre de voorgestelde beleidsverandering (hier de Aanwijzing) in de praktijk wordt gerealiseerd. Gedurende het veldwerk hebben we de uitvoering van de Aanwijzing in drie politieregio's op de voet gevolgd. De gedetailleerde beschrijving van de gang van zaken in Midden- en West-Brabant, Groningen en Utrecht is in de drie voorgaande hoofdstukken beschreven. Dit vierde hoofdstuk heeft als doel de bevindingen uit de drie afzonderlijke politieregio's samen te brengen om zodoende tot een algemeen beeld te komen van de precieze werking van de Aanwijzing in de praktijk. In dit opzicht vormt dit vierde hoofdstuk de afsluiting van de procesevaluatie waarin de onderzoeksvragen zullen worden beantwoord.

In de eerste plaats besteden we in paragraaf 8.2.1 aandacht aan de mate waarin de uitvoering van de Aanwijzing in de praktijk in overeenstemming is met hetgeen in de Aanwijzing op papier is vastgelegd (IIa). Hierbij bekijken we in paragraaf 8.2.2 en 8.2.3 of knelpunten en interventievarianten worden gesignaleerd (IIb), hoe wordt geverbaliseerd (IIc) en hoe de samenwerking en communicatie tussen politie en advocatuur verloopt (IId). De informatie hierover betreft met name zaken in de B- en C-categorie en zaken van minderjarigen en lichte vergrijpen in de A-categorie. Daarom zal in aanvulling hierop, in paragraaf 8.3, worden bekeken hoe de Aanwijzing mogelijk afwijkend werkt in het geval van zware zaken in de A-categorie. Daarna bekijken we, in paragraaf 8.4, of de beoogde doelen worden bereikt en of mogelijk neveneffecten worden geconstateerd (IIe). In de voorlaatste paragraaf bekijken we in hoeverre de noodzakelijke voorwaarden in de opsporingspraktijk aanwezig zijn om de Aanwijzing effectief te kunnen laten zijn. We bekijken daarbij, in paragraaf 8.5.1, hoe verdachten worden geïnformeerd (IIIf) en, in paragrafen 8.5.2 en 8.5.3, wat de mening van politie en advocatuur is over de uitvoering van de Aanwijzing (IIg). Het hoofdstuk sluit af met een korte conclusie.

De vergelijking tussen de drie politieregio's is voor dit hoofdstuk een waardevolle aanvulling omdat verschillen tussen de drie politieregio's in doelbereiking en neveneffecten gerelateerd kunnen worden aan verschillen in uitvoering van de Aanwijzing. Dit geeft inzicht in de wijze waarop elementen van de opsporingspraktijk mogelijk samenhangen met de mate van doelbereiking en uiteindelijk de effectiviteit van de Aanwijzing.

8.2 DE AANWIJZING IN DE PRAKTIJK

8.2.1 *Overeenstemming tussen theorie en praktijk*

Een belangrijk onderdeel van de procesevaluatie is vast te stellen of de Aanwijzing in de praktijk ook daadwerkelijk wordt uitgevoerd zoals die op papier is vastgelegd (onderzoeksvraag IIa). Dit is een belangrijke voorwaarde om later bij de productevaluatie een inschatting te kunnen maken van de mate waarin het bereiken van beoogde doelen kan worden toegeschreven aan de Aanwijzing. Wanneer weinig overeenstemming wordt geconstateerd tussen de Aanwijzing in theorie en de Aanwijzing in praktijk, kunnen eventuele veranderingen in doelvariabelen moeilijk worden toegewezen aan de Aanwijzing. Uit de voorgaande drie hoofdstukken kan worden opgemaakt dat de Aanwijzing op hoofdlijnen wordt uitgevoerd zoals de opstellers het voor ogen hadden. Om dit duidelijk te maken zal per betrokken partij (opsporingsambtenaren, advocaten, vertrouwenspersonen en verdachten) kort worden besproken in hoeverre de belangrijkste handelingen in overeenstemming met de Aanwijzing worden uitgevoerd. Bij de planevaluatie zijn deze handelingen geëxpliciteerd (zie hiervoor tekstblok 3 van figuur 3.1).

Met betrekking tot de belangrijkste handelingen van opsporingsambtenaren hebben we gezien dat de meeste verdachten op enig moment voorafgaand aan het verhoor op hun rechten worden gewezen (in veel gevallen overigens op meerdere momenten). De handelwijze waarbij verdachten voor de voorgeleiding bij de hulpofficier van justitie op hun rechten worden gewezen, waarna dit tijdens de voorgeleiding wordt geverifieerd, wordt echter niet in alle gevallen in de praktijk gevolgd. Soms wordt de verdachte alleen tijdens de aanhouding op het recht op rechtsbijstand gewezen, soms alleen tijdens de voorgeleiding. Daarnaast hebben we gezien dat advocaten in kennis worden gesteld maar dat dit zo nu en dan misgaat doordat de melding niet of te laat wordt gedaan. Wanneer in die gevallen bij aanvang van het verhoor wordt geconstateerd dat de verdachte geen advocaat heeft gesproken maar dit wel wenst, wordt alsnog een advocaat geregeld. In de bij ons bekende gevallen worden de ouders op de hoogte gesteld dat hun minderjarige zoon of dochter is aangehouden. Wanneer de minderjarige dit aangeeft, worden de ouders er tegelijk van op de hoogte gesteld dat hun zoon of dochter een van hen bij het verhoor aanwezig wil hebben. Ook komt het voor dat een oom, tante, begeleider of oudere broer moet worden ingelicht om als vertrouwenspersoon verhoorbijstand te verlenen. Voor zover bij ons bekend is altijd een ruimte beschikbaar waar het consultatiegesprek kan plaatsvinden. Hoewel de handelingen door opsporingsambtenaren worden geadmistreerd – in zekere zin gedwongen door het registratiesysteem BVH – hebben we geconstateerd dat bij het invullen van de processen-verbaal soms gewoon maar wat wordt aangeklikt zodat verder kan worden gegaan. Tot slot kunnen we op basis van de gegevens van de procesevaluatie weinig concluderen over het gebruik van pressie tijdens het verhoor en eventuele veranderingen daarin. De zaken die wij hebben geobserveerd waren over het algemeen relatief eenvoudig op te lossen en in de meeste gevallen was daarvoor voldoende bewijs voorhanden. Het verhoor bestond dan ook meer uit een gesprek over wat er was gebeurd en hoe het zo heeft kunnen gebeuren, waarbij verdachten zo nu en dan werden geconfronteerd met het aanwezige bewijs zoals video-opnamen.

Wanneer we naar de belangrijkste handelingen van de advocaten kijken, zien we dat zij over het algemeen binnen de maximale 2 uur op het politiebureau zijn om het gewenste consultatiegesprek te verzorgen. Daarbij hebben we niet meegemaakt dat het maximale half uur dat het consultatiegesprek mag duren, wordt overschreden. We hebben geconstateerd dat het consultatiegesprek wordt gebruikt om verdachten tekst en uitleg te geven over de situatie en mogelijke proceshoudingen. Zo bespreekt de advocaat wat er volgens de verdachte is gebeurd. Daarna geeft de advocaat uitleg over de rechten van de verdachte, de mogelijke proceshoudingen en bijbehorende consequenties en wat de verdachte wellicht nog te wachten staat (het verhoor en mogelijk inverzekeringsstelling). Waar mogelijk adviseert de advocaat de verdachte over wat al dan niet te verklaren en wordt benadrukt dat verdachten goed moeten controleren of het proces-verbaal overeenkomt met de verklaring en alleen in dat geval eventueel te ondertekenen. Wel is naar voren gekomen dat sommige advocaten – in het geval van eenvoudig op te lossen zaken met beschikbaar bewijs – erop aansturen geen verhoorbijstand te hoeven verlenen. In het geval dat de advocaat wel aanwezig is bij het verhoor van een minderjarige verdachte bemoeit hij zich regelmatig met de verslaglegging maar stelt zich verder terughoudend op. In hoeverre advocaten tijdens het verhoor van minderjarige verdachten toezien op ongeoorloofde druk is moeilijk vast te stellen op basis van de beschikbare gegevens. Zoals eerder vermeld zijn we vooral bij eenvoudig op te lossen zaken aanwezig geweest waarbij de politie weinig tot geen druk uitoefent.

Over het handelen van vertrouwenspersonen hebben we weinig informatie. De informatie die we hebben komt voor een groot deel uit de interviews met opsporingsambtenaren en laat zien dat de praktische uitvoering op dit punt minder in overeenstemming is met de Aanwijzing in theorie. Een belangrijk onderdeel is dat de vertrouwenspersoon naar het politiebureau komt om verhoorbijstand te verlenen. Op dit punt verschilt het handelen onder de vertrouwenspersonen. Het ene uiterste betreft vertrouwenspersonen die aangeven niet naar het politiebureau te willen komen. Het andere uiterste betreft vertrouwenspersonen die, soms tegen de wil van de verdachte, erop aandringen bij het verhoor aanwezig te zijn. Ook de invulling van de verhoorbijstand verschilt per vertrouwenspersoon. Hoewel de taak vooral zou moeten zijn dat de vertrouwenspersoon de verdachte bijstaat en er wellicht voor zorgt dat de minderjarige de vragen van de opsporingsambtenaren begrijpt, laten opsporingsambtenaren in interviews weten dat vertrouwenspersonen vaak boos zijn en verdachten er toe zetten een verklaring af te leggen. Daar staat tegenover dat volgens de opsporingsambtenaren sommige vertrouwenspersonen juist overtuigd zijn van de onschuld van hun zoon of dochter en het afleggen van een verklaring door de minderjarige moeilijk maken. In beide gevallen is het resultaat dat de vertrouwenspersonen zich over het algemeen minder terughoudend opstellen dan advocaten. Ze bemoeien zich meer met het verhoor en in sommige gevallen beantwoorden ze de vragen voor de verdachte.

Over het handelen van verdachten kunnen we eveneens geen verregaande uitspraken doen op basis van het beschikbare materiaal. Wel hebben we inzicht gekregen in het gebruikmaken van dan wel afstand doen van het recht op consultatie- en verhoorbijstand. Verdachten krijgen in zaken in de B- en C-categorie de keuze al dan niet gebruik te maken van hun recht op rechtsbijstand. In veel gevallen kiest de verdachte ervoor in betreffende categorieën afstand van dat recht te doen. Of verdachten dit

weloverwogen doen en hiervoor naar eigen zeggen voldoende zijn geïnformeerd, is op basis van de bevindingen van de procesevaluatie moeilijk te bepalen. Een inschatting van de onderzoekers is dat er veel op verdachten afkomt en de indruk bestaat dat verschillende verdachten de situatie maar moeilijk kunnen overzien en vooral afstand doen omdat ze zo snel mogelijk weg willen.

Ten aanzien van onderzoeksvraag IIa kan worden geconcludeerd dat de Aanwijzing op hoofdlijnen consistent en in overeenstemming wordt uitgevoerd met hetgeen op papier is uitgedacht. Verdachten, advocaten en vertrouwenspersonen worden geïnformeerd, rechtsbijstand wordt verleend en de verschillende tijdslimieten worden niet of alleen na overleg overschreden. We hebben in specifieke gevallen afwijkingen geconstateerd van de bedoelde gang van zaken. Soms werd een zaak in de verkeerde categorie ingedeeld, het komt voor dat zowel een vertrouwenspersoon als een advocaat bij het verhoor aanwezig is en van vertrouwenspersonen wordt tijdens het verhoor meer geaccepteerd dan van advocaten. Deze afwijkingen komen voort uit vergissingen, fouten en afwegingen in het specifieke geval die soms worden gemaakt onder tijdsdruk maar soms ook omdat onduidelijk is hoe in het specifieke geval moet worden gehandeld. Wel lijkt in betreffende gevallen alles in onderling overleg te gebeuren. Een punt van aandacht betreft de verhoorbijstand in het geval van minderjarige verdachten. Sommige advocaten vinden verhoorbijstand niet altijd nodig en sommige vertrouwenspersonen willen of kunnen niet naar het politiebureau komen. In het geval beide omstandigheden zich in een zaak voordoen, zit de minderjarige zonder verhoorbijstand waardoor de Aanwijzing op een cruciaal punt in de praktijk niet in overeenstemming is met hoe het op papier is bedacht.

8.2.2 *Gesignaleerde knelpunten*

Uit de voorgaande paragraaf is naar voren gekomen dat de Aanwijzing in de praktijk op hoofdlijnen wordt uitgevoerd zoals bedoeld. Maar dit is niet zonder de nodige aanloopp problemen gegaan en ook ruim 1,5 jaar na de invoering van de Aanwijzing hebben we uitvoeringsproblemen waargenomen (onderzoeksvraag IIb). In beginsel kunnen we twee algemene problemen benoemen. In de eerste plaats kost de Aanwijzing alle partijen meer tijd. Wanneer verdachten gebruikmaken van het recht op rechtsbijstand moeten zij over het algemeen langer wachten voordat met het verhoor wordt gestart. Of ze hierdoor ook langer op het politiebureau zitten hebben we gedurende de procesevaluatie niet eenduidig kunnen vaststellen. Wel is duidelijk dat de politie moet wachten voordat ze verder kan met het verhoor en ook voor de advocatuur kost het extra tijd. Een ander algemeen probleem dat we bij de uitvoering van de Aanwijzing hebben geconstateerd is dat de werkuren van de politie en van de advocatuur niet volledig op elkaar aansluiten. De politie werkt in principe 24/7, wat de advocatuur nog niet doet. Met name in de avonduren brengt dit organisatorische problemen en communicatieproblemen met zich mee. In het vervolg van deze paragraaf zullen we specifieke knelpunten bespreken die we hebben geconstateerd bij de uitvoering van de Aanwijzing door de politie en nagaan hoe de Aanwijzing zorgt voor uitvoeringsproblemen bij de advocatuur. Ook zullen we kort ingaan op de werking van het meldingssysteem via de piketcentrale en via piketlijsten.

Politie

Bij het invoeren van grootschalige en ingrijpende beleidsveranderingen is het vaak moeilijk om informatie betreffende die veranderingen tijdig bij de uitvoerende betrokkenen te krijgen. Dat was bij deze nationale invoering van de Aanwijzing bij de politie niet anders. Uit gesprekken met opsporingsambtenaren is naar voren gekomen dat, hoewel voldoende informatie is verspreid, deze informatie op de verkeerde manier of zonder de benodigde uitleg bij betrokkenen terecht is gekomen. Dat heeft ertoe geleid dat de start moeizaam is verlopen en dat het in het begin voor uitvoerders onduidelijk was hoe met de veranderingen om te gaan. De toon waarop opsporingsambtenaren hierover spreken verschilt tussen de drie onderzochte politieregio's maar het algemene beeld dat naar voren komt is dat zij vooral het gevoel hebben dat de Aanwijzing van de ene op de andere dag is ingevoerd. Hierbij was het vooral aan de mensen op de werkvloer om zich de nieuwe regels eigen te maken en ervoor te zorgen dat deze in de dagelijkse werkzaamheden werden opgenomen. Volgens enkele opsporingsambtenaren was dat vooral een kwestie van: 'oefening baart kunst'. Na verloop van tijd gaat het bij de meeste opsporingsambtenaren beter en weten ze ongeveer wat van hen wordt verwacht.

Het registratiesysteem BVH is daarbij een belangrijk onderdeel geweest en heeft bijgedragen aan het opnemen van de nieuwe handelingen in de dagelijkse werkzaamheden (onderzoeksvraag IIc). De verschillende keuzes die moeten worden gemaakt, zijn in BVH verwerkt waardoor enige ondersteuning wordt geboden en opsporingsambtenaren worden herinnerd aan de belangrijkste handelingen. Opsporingsambtenaren zelf zijn over het systeem niet te spreken. Het is gebruiksonvriendelijk en werkt te traag maar voor een deel zijn de ergernis en frustratie die worden geuit terug te voeren op de toename van administratieve handelingen. In de Aanwijzing is omschreven dat de verschillende handelingen met betrekking tot het in kennis stellen van de verdachte over het recht op rechtsbijstand, de keuze die de verdachte maakt en de melding aan de piketcentrale moeten worden vastgelegd in formulieren. De verregaande automatisering van de handelingen brengt echter een risico met zich mee. Bepaalde handelingen kunnen in het systeem worden geregistreerd zonder dat ze feitelijk zijn uitgevoerd. Daarbij bestaat ook altijd de mogelijkheid dat handelingen bewust of onbewust foutief worden geregistreerd. Een voorbeeld hiervan is de keuze voor de A-, B- of C-categorie waarover in de volgende alinea meer volgt. Maar we hebben ook gezien dat zo nu en dan zomaar iets wordt aangevinkt; bijvoorbeeld bij de vraag of de informatiefolder is verstrekt.

Bij de planevaluatie is reeds geconstateerd dat de Aanwijzing complex is en dat door opsporingsambtenaren veel afwegingen moeten worden gemaakt. De twee belangrijkste en meest problematische afwegingen betreffen de vraag of de zaak in de A-, B- of C-categorie moet worden ingedeeld en het onderscheid tussen jeugdige verdachten van 12 tot en met 15 jaar en de 16- en 17-jarigen. Uit de beschrijving van de gang van zaken in de drie politieregio's kan worden opgemaakt dat opsporingsambtenaren in minder vaak voorkomende zaken moeite hebben met het onderscheid naar soort delict en de leeftijd van verdachten. Er moet dan veel worden uitgezocht, hetgeen tijd kost. Gezien de aard van de opsporingspraktijk is deze tijd niet altijd beschikbaar. Met name tijdens de aanhouding, wanneer die plaatsvindt in een drukke openbare ruimte

of wanneer de verdachte zich tegen de aanhouding verzet, heeft het snel afvoeren van de verdachte de prioriteit. In veel gevallen is de verdachte bij aankomst op het politiebureau rustig en kan dan alsnog worden geïnformeerd over het recht op rechtsbijstand. Het komt echter ook voor dat de verdachte zich bij aankomst op het politiebureau nog steeds verzet. Wanneer de verdachte in die gevallen niet of moeilijk aanspreekbaar blijkt te zijn, besluit de politie soms dat verdachte geen rechtsbijstand wil omdat hij niet op vragen van de politie reageert of besluit de politie voor de zekerheid een melding te doen zonder dat duidelijk is of de verdachte consultatiebijstand wenst. Welke van de twee mogelijkheden wordt gevolgd, verschilt echter van geval tot geval. Aan het onderscheid tussen zaken in de A-, B- en C-categorie kleven nog meer problemen die ervoor zorgen dat opsporingsambtenaren het onderscheid niet werkbaar vinden. Met name de B-categorie vinden ze te breed gedefinieerd met als consequentie dat het recht op rechtsbijstand voor verdachten van uiteenlopende delicten gelijk wordt geregeld. Met name de consequentie dat de politie in zaken betreffende relatief lichte vergrijpen veel tijd kwijt kan zijn met de rechtsbijstand, vinden ze hinderlijk omdat volgens hen in betreffende zaken rechtsbijstand weinig meerwaarde heeft. In acht nemende dat opsporingsambtenaren het onderscheid naar delict en leeftijd van verdachte niet werkbaar vinden, hebben zij aangeven aan de ene kant een eenvoudiger regeling te willen maar aan de andere kant een regeling die meer rekening houdt met de specifieke gevallen.

Advocatuur

Ook bij de advocatuur hebben we uitvoeringsproblemen geconstateerd. Eerder hebben we geconcludeerd dat het advocaten over het algemeen lukt binnen 2 uur op het politiebureau te zijn. Uit gesprekken met advocaten is echter naar voren gekomen dat daarvoor soms veel moeite moet worden gedaan. Zeker in de buitengebieden, waar de afstanden tot het politiebureau groter zijn dan in de stad. Maar ook is het volgens advocaten moeilijk om de piketdienst te combineren met andere activiteiten, zoals zittingen. Dit houdt in dat advocaten hun diensten zo nu en dan moeten ruilen of overdragen aan kantoorgenoten. Tevens loont het volgens advocaten niet om een gehele dag vrij te plannen voor een piketdienst. Dit heeft onder meer te maken met de vergoedingen die niet kostendekkend zijn. Maar ook omdat meldingen voor consultatie- (en verhoor)bijstand zich op bepaalde momenten lijken te concentreren. Zo zijn er over het algemeen 's morgens aan het begin van de piketdienst meerdere meldingen aangezien dan zaken van de verdachten die een nacht in de cel hebben doorgebracht worden opgestart. Ook aan het einde van de piketdienst lijkt op bepaalde dagen een concentratie te bestaan die bijvoorbeeld wordt veroorzaakt door winkeldiefstallen op koopavonden. Gedurende de loop van de dag is het over het algemeen rustiger, waardoor advocaten tijdens die periode, als ze piketdienst hebben, over het algemeen met andere activiteiten bezig zullen zijn. Al met al heeft bovenstaande volgens de politie als resultaat dat het regelmatig voorkomt dat advocaten niet of slecht te bereiken zijn, waardoor kostbare tijd verloren gaat.

Een ander uitvoeringsprobleem dat we bij de advocatuur hebben geconstateerd, komt voort uit de overlap tussen de inhoud van het consultatiegesprek en de inhoud van het gesprek na de inverzekeringstelling. De meeste advocaten zijn het erover eens dat het een goede zaak is dat ze in een eerder stadium, voorafgaand aan het verhoor, met verdachten kunnen overleggen. Dit biedt de mogelijkheid verdachten te informeren en te adviseren voordat ze eventueel al een verklaring hebben afgelegd. Het komt echter voor dat in sommige zaken, wanneer verdachten in verzekering worden gesteld, het consultatiegesprek en het gesprek na de inverzekeringstelling erg kort op elkaar volgen. Dit brengt verschillende problemen met zich mee. Het moet gezegd worden dat de inhoud van een consultatiegesprek en het gesprek na de inverzekeringstelling volgens advocaten überhaupt inhoudelijk weinig van elkaar verschillen. Maar in het geval beide gesprekken kort op elkaar volgen, is er veelal weinig gebeurd waardoor geen nieuwe informatie kan worden besproken. In die gevallen leidt de verplichting zowel een consultatiegesprek te houden, wanneer een verdachte daarom vraagt, als een gesprek na inverzekeringstelling volgens advocaten tot het investeren van veel tijd en middelen waarvoor weinig extra resultaat wordt verkregen. Daarbij is het voor advocaten logistiek gezien extra belastend wanneer soms op dezelfde dag meerdere keren naar het politiebureau moet worden afgereisd.

Meldingssysteem

Wat betreft de communicatie tussen opsporingsambtenaren en advocaten hebben we geconstateerd dat het meldingssysteem niet zonder uitvoeringsproblemen functioneert (onderzoeksvraag IId). In de eerste plaats is gebleken dat advocaten tussen en binnen de politieregio's op verschillende manieren een melding krijgen. Miscommunicatie tussen politie en advocatuur komt met enige regelmaat voor, hetgeen resulteert in vertraging en frustratie en irritatie over en weer. Voor een deel lijkt die miscommunicatie voort te komen uit het ontbreken van een eenduidig meldingssysteem. In de tweede plaats hebben de verschillende meldingssystemen hun eigen specifieke risico op vertraging. Het systeem waarbij een fax wordt verstuurd, is gevoelig voor miscommunicatie omdat de fax soms niet verstuurd of niet ontvangen blijkt te worden. Daarbij geven advocaten aan dat de fax niet meer van deze tijd is. Advocaten moeten voortdurend het faxapparaat in de gaten houden, wat problemen oplevert, in het bijzonder wanneer ze niet op het kantoor zijn. Maar ook met het piketsysteem, waarbij de advocaat een sms krijgt waarna op een website op de melding moet worden gereageerd, blijkt in de praktijk in feite nog veel kostbare tijd verloren te gaan. Advocaten hebben, nadat de sms is verzonden, een half uur de tijd om op de melding te reageren. Wanneer dit niet lukt, wordt een tweede sms gestuurd naar de volgende advocaat die ook weer een half uur de tijd krijgt. Gezien de eerder besproken problemen met de bereikbaarheid, is het niet ondenkbaar dat al snel een uur verloren gaat nadat de politie een melding heeft doen uitgaan. De piketcentrale vormt als het ware een extra schakel waar de nodige tijd mee is gemoeid. Daarbij spreken zowel opsporingsambtenaren als advocaten hun voorkeur uit voor persoonlijk contact. Wanneer de lijntjes kort zijn en er direct contact is tussen de opsporingsambtenaren die met een zaak bezig zijn en de advocaat, is het makkelijker om afspraken te maken.

8.2.3 Interventievarianten

Het laatste onderdeel waarmee we inzicht trachten te bieden in de werking van de Aanwijzing in de praktijk bestaat uit de verschillende varianten die we ervan zijn tegengekomen (onderzoeksvraag IIb). Het gaat dan niet om geheel nieuwe varianten van de complete Aanwijzing maar veeleer om varianten van onderdelen van de Aanwijzing, vaak voortgekomen uit aanpassingen naar aanleiding van aanloop- of uitvoeringsproblemen. In die zin zijn het alternatieve uitwerkingen van onderdelen van de Aanwijzing. Ook hebben we gezien dat de Aanwijzing op onderdelen verschillend wordt uitgevoerd in de drie onderzochte politieregio's. In deze paragraaf zullen we de varianten bespreken waar we tijdens het onderzoek bij zijn uitgekomen. Deze concentreren zich voornamelijk op de drie politieregio's waar we de gegevens hebben verzameld voor de procesevaluatie. Betreffende de drie politieregio's waar we aanvullend gegevens hebben verzameld voor de productevaluatie hebben we in mindere mate zicht op mogelijke varianten. Aangezien de overige politieregio's niet in het onderzoek zijn betrokken, hebben we daar weinig tot geen zicht op varianten. Het hierna volgende overzicht van varianten zal hierdoor niet volledig zijn.

Het is van belang eerst te benoemen dat de Aanwijzing als een verder ontwikkelde variant van verschillende WBOM-standpunten kan worden beschouwd. In hoofdstuk 2 is reeds uiteengezet dat met de eerdere WBOM-standpunten waardevolle ervaring is opgedaan. In feite hebben die voorlopers van de Aanwijzing al enkele uitvoeringsproblemen naar voren gebracht en hiermee is bij het opstellen van de Aanwijzing reeds rekening gehouden. Het naar voren halen van de in verzekeringstelling is daar een voorbeeld van. Dit was noodzakelijk om het piketsysteem te kunnen gebruiken maar niet wenselijk aangezien dan soms onnodig een vrijheidsbenemend middel moest worden ingezet. Naar aanleiding hiervan is in feite gekozen voor een andere variant door de melding voor de consultatie- en verhoorbijstand apart via de piketcentrale te laten lopen.

Ook voor de maximale wachttijd op de advocaat, nadat de melding voor het verlenen van rechtsbijstand door de politie is gemaakt, is in de Aanwijzing gekozen voor een andere variant dan tijdens de voorlopers. In eerste instantie was gekozen voor een maximale wachttijd van vier uur voordat, na overleg met de officier van justitie, met het verhoor kon worden aangevangen zonder dat rechtsbijstand was verleend. Dit bleek in de praktijk niet werkbaar te zijn daar de politie hierdoor in veel zaken in de problemen kwam met de 6-uurstermijn en dan voor de keuze kwam te staan de verdachte in verzekering te stellen of heen te zenden. In plaats van maximaal vier uur wachttijd is in de Aanwijzing gekozen voor een termijn van maximaal 2 uur waarin op de advocaat moet worden gewacht. Daarnaast zijn de 20 minuten die in de voorlopers waren uitgetrokken voor het consultatiegesprek in de Aanwijzing verlengd tot 30 minuten.

Buiten de hierboven genoemde varianten, die we reeds bij de planevaluatie hebben geconstateerd, hebben we tijdens de procesevaluatie ook nog varianten van verschillende onderdelen van de Aanwijzing gezien. De belangrijkste variant betreft de pilot met de advocaat op het politiebureau. Deze pilot is reeds in december 2009 ingesteld en zou dus eveneens als variant naar aanleiding van de voorlopers kunnen worden

beschouwd. Wij behandelen het als een variant die we tijdens de procesevaluatie hebben gezien omdat de pilot in de door ons onderzochte politieregio Utrecht nog steeds van kracht was. Het doel van het stationeren van advocaten op het politiebureau is het sneller en efficiënter laten verlopen van de rechtsbijstandverlening en daarmee voorkomen dat het opsporingsonderzoek onnodig wordt vertraagd.²⁵³ Op basis van onze observaties en gesprekken kunnen we concluderen dat de wachttijd aanzienlijk korter is in vergelijking met diensten waarin geen advocaat op het politiebureau is of vergeleken met de andere twee onderzochte politieregio's. In potentie heeft de advocaat op het politiebureau nóg een meerwaarde. Aangezien de advocaat op het bureau aanwezig is, kan deze ook elke verdachte kort bezoeken om hem te informeren over het recht op rechtsbijstand. De verdachte kan dan ten overstaan van een advocaat afstand doen van het recht op rechtsbijstand. Op die manier kunnen problemen met betrekking tot de informatievoorziening aan de verdachte door de politie worden voorkomen.

De variant waarin de advocaat op het politiebureau wordt gestationeerd heeft als belangrijk voordeel dat de wachttijden aanzienlijk kunnen worden teruggebracht. Maar ook deze variant kent enkele problemen die overwonnen zullen moeten worden. Zo zit de politie niet te wachten op advocaten die door het politiebureau lopen. In Utrecht is overigens gebleken dat dit vooral een aanloopprobleem is en dat de politie hiermee inmiddels weinig problemen meer heeft. Advocaten hebben echter aangegeven dat de pilot voor hen nog niet optimaal werkt. Er zijn momenten dat het te rustig is. Het is volgens hen dan ook van belang dat goede voorzieningen worden gecreëerd zodat zij op rustige momenten met hun eigen werkzaamheden op het politiebureau verder kunnen.

Naast de advocaat op het politiebureau hebben we in Groningen nog een andere variant gezien met betrekking tot het in kennis stellen van advocaten dat het verlenen van rechtsbijstand gewenst is. Daar bellen advocaten aan het begin van hun dienst in de ochtend naar het cellencomplex. Naar eigen zeggen deden ze dat ook al voor de Aanwijzing, maar dan in het geval van gesprekken met verdachten die in verzekering waren gesteld. Het bellen door advocaten zelf lijkt alleen in de ochtend zinvol te zijn. Dan bevindt zich in het cellencomplex een concentratie van verdachten die gedurende de avond en nacht zijn aangehouden. Daarbij lijkt het centraliseren van aangehouden verdachten van belang omdat advocaten anders politiebureaus over de gehele politieregio moeten afbellen.

Een andere belangrijke variant, bedoeld om het verlenen van rechtsbijstand zo te organiseren dat er minder tijd mee is gemoeid, betreft de pilot met het videoconsult die in Rotterdam-Rijnmond heeft gelopen van 15 december 2011 tot en met 15 maart 2012. Hoewel deze variant in theorie de wachttijd aanzienlijk zou moeten kunnen terugbrengen, lijkt dit in de praktijk niet succesvol te zijn geweest. Deze pilot heeft maar voor een korte periode gelopen op twee politiebureaus in Rotterdam-Rijnmond. Aangezien deze politieregio buiten het onderzoek valt, hebben we geen empirische bevindingen over de werking van deze pilot. Uit informele gesprekken is wel naar

253 Zie hiervoor de website van de RvR, geraadpleegd op 18 juni 2012: www.rvr.org/nl/news,2009/12/Advocaten-op-politiebureau.html.

voren gekomen dat advocaten persoonlijk contact met de verdachte van groot belang achten. Zoals ze het zelf stellen, is het moeilijk via een beeldscherm een vertrouwensband met een persoon op te bouwen.

Verder zijn we nog twee andere varianten tegengekomen. Zo worden in Groningen personen die worden verdacht van het rijden onder invloed van alcohol niet meer aangehouden. De afweging die hier wordt gemaakt, is dat bij deze zaken de meerwaarde van rechtsbijstand beperkt lijkt te zijn. Door verdachten niet aan te houden vallen ze in de betreffende zaken niet onder de Aanwijzing en hoeft geen rechtsbijstand te worden georganiseerd. Daarnaast is ons tijdens het dossieronderzoek in Amsterdam-Amsteland ter ore gekomen dat in die politieregio agenten tijdens de aanhouding verdachten niet wijzen op hun recht op rechtsbijstand. Dit gebeurt pas op het bureau tijdens de voorgeleiding aan de hulpofficier van justitie. Dit wijkt af van wat de Aanwijzing beoogt aangezien daarin staat beschreven dat de hulpofficier van justitie verifieert of de verdachte bij zijn aanhouding op zijn rechten is gewezen.

Het is duidelijk geworden dat de tijd die op de advocaat moet worden gewacht als een van de belangrijkste problemen wordt ervaren. Ook na het terugbrengen van de wachttijd van vier uur naar 2 uur gaat in theorie tweeënehalf uur van de 6-uurstermijn verloren. Het ligt dan ook voor de hand dat wordt gezocht naar manieren om die wachttijd te beperken zodat de opsporing zo min mogelijk wordt gehinderd. Hiertoe zijn we twee varianten tegengekomen: de pilot met advocaten die op het politiebureau zijn gestationeerd en de pilot met het videoconsult. Op basis van de vergelijking tussen de drie onderzochte politieregio's kan worden vastgesteld dat de wachttijden aanzienlijk kunnen worden verkort wanneer de advocaat op het politiebureau aanwezig is. Hoewel we geen empirische bevindingen hebben, kan hetzelfde worden aangenomen voor het videoconsult. In beide varianten heeft de advocaat immers nagenoeg geen reistijd.

8.3 DE AANWIJZING IN ZWARE ZAKEN

Uit de vorige paragrafen is naar voren gekomen dat de Aanwijzing op hoofdlijnen wordt uitgevoerd zoals bedoeld. Hoewel enige frustratie en ergernis bij zowel opsporingsambtenaren als advocaten bespeurd kan worden, lijken de regels over het algemeen in hun dagelijkse praktijk te zijn overgenomen. Voor zowel opsporingsambtenaren, advocaten als verdachten lijkt het grootste bezwaar van de rechtsbijstandverlening het wachten te zijn. Hierbij dient opgemerkt te worden dat we door de gekozen methodiek tijdens onze observatie vooral bij de veelvoorkomende zaken zijn geweest, zoals winkeldiefstallen en lichte geweldszaken. In de meeste gevallen is in dit soort zaken reeds voldoende bewijs (in de vorm van een aangifte, videobeelden en getuigenverklaringen) voorhanden waardoor het relatief eenvoudig op te lossen zaken zijn. Het verhoor en de verklaring van de verdachte zijn daardoor in deze zaken minder van belang. De belangen van politie en advocatuur lijken in dit soort zaken dan ook niet bijzonder groot te zijn, hetgeen mogelijk een oorzaak is voor het over het algemeen rustig en zonder veel conflicten verlopen van de rechtsbijstandverlening. Enkele opsporingsambtenaren en advocaten hebben dan ook aangegeven de meerwaarde van rechtsbijstand in dit soort zaken minimaal te vinden.

Het voorgaande roept de vraag op in hoeverre dit beeld van de praktische werking van de Aanwijzing ook opgaat voor de zwaardere en complexere zaken. Op basis van de gegevens in dit onderzoek kunnen we geen beeld schetsen van hoe de Aanwijzing praktisch wordt uitgevoerd in dat soort zaken. Wel kunnen we nagaan op welke onderdelen de uitvoering van de Aanwijzing mogelijk anders verloopt in vergelijking met de veelvoorkomende en relatief eenvoudig op te lossen zaken. Over dit onderwerp hebben we drie rechercheurs kunnen interviewen. Daarnaast kunnen we gebruikmaken van de uitkomsten van het onderzoek²⁵⁴ naar het tweejarige 'Experiment raadsman bij politieverhoor'.²⁵⁵ Het experiment beperkte zich tot moord- en doodslagzaken en het betreffende onderzoek geeft daarmee een beeld van hoe het verlenen van rechtsbijstand voorafgaand aan en tijdens het verhoor in zware zaken verloopt.

Uit het onderzoek naar het experiment is naar voren gekomen dat ook in moord- en doodslagzaken de aanpassingen met betrekking tot rechtsbijstandverlening in relatieve rust verlopen. Er is frustratie en irritatie over en weer, maar hoogoplopende ruzies doen zich niet vaak voor. Dit is enerzijds toe te schrijven aan de politie, die zich niet al te strikt aan de regels van het protocol blijkt te houden en de wachttijd op de advocaat oprekt wanneer de omstandigheden daarom vragen. Anderzijds houden advocaten zich in de meeste gevallen aan de regels van het protocol en stellen zich tijdens het verhoor terughoudend op. Wellicht heeft dit, behalve met het protocol, ook te maken met de menselijke neiging om in het directe contact de toch al precaire verhoudingen niet op scherp te zetten. Uit hoofdstuk 4 van dit rapport is naar voren gekomen dat dit laatste mechanisme ook in Brits onderzoek wordt genoemd, waar werd gesteld dat de passieve houding van raadslieden waarschijnlijk te maken had met het feit dat ze de tolerantiegrens van de politie niet nog verder durfden op te rekken. Niettemin zijn er advocaten die zich wel degelijk actiever opstellen. In die gevallen regelt de advocaat praktische zaken voor de verdachte, bemoeit zich met het proces-verbaal, verzoekt om overleg of geeft advies, of wijst de politie erop dat het pressieverbod wordt overtreden. Ten tijde van de observaties ging slechts één advocaat volgens de politie gedurende het verhoor te ver en werd verwijderd uit de verhoorruiimte.²⁵⁶

Uit de interviews met de rechercheurs in deze studie is eveneens naar voren gekomen dat zo nu en dan een advocaat uit de verhoorstudio wordt gezet omdat hij zich te veel met het verhoor bemoeit. Toch geeft een rechercheur aan dat zo min mogelijk te willen doen omdat dat het opsporingsonderzoek niet ten goede komt.

'Ik heb een enkele keer meegemaakt dat een advocaat gewoon constant opmerkingen aan het maken was. Dat heeft wel geresulteerd dat ik het verhoor gestopt ben en zonder advocaat verder ben gegaan, maar het is eigenlijk een doodlopende weg. Zo'n cliënt denkt mijn advocaat wordt weggestuurd ik zeg ook niks meer. Dus dat is niet handig. Het is dus goed dat je van tevoren afspraken maakt.'

254 Stevens & Verhoeven, 2010a.

255 In het vervolg zal hier verkort naar worden verwezen als het experiment.

256 Bovenstaande is geheel gebaseerd op het rapport 'Raadsman bij politieverhoor' (Stevens & Verhoeven, 2010a).

De rechercheur geeft aan dat wanneer het verhoor vastloopt en de advocaat wordt verwijderd de verdachte in veel gevallen niet meer zal meewerken. Ook de politie lijkt dus gebaat te zijn bij een goede onderlinge verstandhouding met de advocaat en zal de zaak niet onnodig op scherp zetten. Deze handelwijze van opsporingsambtenaren kan als een indicatie worden beschouwd voor de gedachte dat de rechtsbijstandverlening op basis van de Aanwijzing in zwaardere zaken over het algemeen soepel zal verlopen. Een rechercheur geeft daarbij aan dat hij niet echt last heeft van het wachten op de advocaat. De reden die de rechercheur hiervoor geeft, is dat hij in veel gevallen niet met de 6-uurstermijn heeft te maken.

‘Ja, in het begin was het even wennen ook voor de advocatuur, maar over het algemeen gaat dat vrij soepel hoor. Dat levert niet echt vertraging op. Zeker niet in ons geval. Kijk, als je maar 6 uur hebt dan is het een ander verhaal en dan gaan die 2 uur ook opspelen, maar over het algemeen bij ons niet.’

Dat de impact van de Aanwijzing op het praktisch handelen van betrokkenen in zware zaken mogelijk niet groter is dan in de veelvoorkomende en relatief eenvoudig op te lossen zaken heeft mogelijk ook te maken met het gegeven dat veel verdachten direct of anders zo snel mogelijk in verzekering worden gesteld. Hierdoor spelen de veranderingen ten gevolge van de Aanwijzing niet of nauwelijks omdat het proces na de in verzekeringstelling van de verdachte hetzelfde is als voorheen.

‘Over het algemeen, als iemand wordt aangehouden, wordt hij toch vrij gauw daarna in verzekering gesteld (...) die [consultatiebijstand] wordt dan overgeslagen, want we horen de verdachte niet. Stel dat iemand om 10 uur ‘s morgens wordt aangehouden dan wordt hij, stel dat hij om half 11 wordt voorgeleid dan krijgt hij in ieder geval te horen dat hij consultatierecht heeft en er wordt niet eerder gesproken met de verdachte als hij zegt ik wil een advocaat hebben. Dus dan wordt hij overgebracht naar de cellengang. Dan kan het zijn dat daar al een advocaat is, maar het kan ook zijn dat hij er niet is of nog niet en dat hij vooraf al in verzekering wordt gesteld.’

Daarbij geeft een rechercheur aan dat in de zwaardere zaken de meeste verdachten buiten heterdaad naar aanleiding van resultaten uit een ingesteld opsporingsonderzoek worden aangehouden. De rechercheur wijst erop dat hierdoor mogelijke verschillen kunnen worden geconstateerd in het doen van afstand van de rechtsbijstand tussen verdachten die op heterdaad zijn aangehouden en verdachten die buiten heterdaad zijn aangehouden.

‘Zij weten natuurlijk niet op dat moment wat wij allemaal weten en wat wij aan onderzoek hebben gedaan. Bij een heterdaad situatie ligt het er zo dik bovenop dat de kans groter is dat ze dan zeggen oké ik hoef geen bijstand. Het ligt even aan de persoon natuurlijk of het een verslaafde is of dat het een impulsieve actie is geweest. Je hebt allerlei vormen en ook qua leeftijd van mensen zal een grote rol spelen.’

De rechercheurs wijzen op twee specifieke situaties waarin zij wel de veranderingen naar aanleiding van de Aanwijzing merken. In de eerste plaats betreft dit de spontaan bekende verdachte. Een verdachte die gelijk begint met praten moet eerst worden gewezen op zijn rechten met het mogelijke gevolg dat hij, na met zijn advocaat gesproken te hebben, niet meer wil verklaren.

‘Ook bij de meest zware gevallen, als een verdachte zou willen praten, kan dat dus niet meer. Het voelt niet helemaal goed wat dat betreft.’

Ook geven rechercheurs aan dat zij het moeilijk vinden hoe met een spontaan bekende verdachte om te gaan. Moeten ze hem gewoon zijn verhaal laten doen of komen ze dan uiteindelijk in de problemen omdat de verdachte een verklaring heeft afgelegd alvorens met een advocaat gesproken te hebben?

In de tweede plaats speelt de Aanwijzing een rol in het geval dat een verdachte tijdens het eerste verhoor een ander delict bekendt. In die gevallen rijst de vraag of het verhoor gestopt moet worden zodat de verdachte een consultatiegesprek met een advocaat kan hebben, of dat het verhoor door kan gaan. Hierbij geeft een rechercheur aan dat de officier van justitie in dit soort gevallen voorzichtiger handelt dan de politie zou willen.

‘We hebben wel eens van: oké, volgens de aanwijzing mogen wij dit en dit doen, dat het OM dan zoiets heeft van: doe toch maar niet. Bijvoorbeeld, bekendt verdachte nog een zaak, ja, goed, dan gaat het OM snel zeggen van: we wachten. Eerst een advocaat erbij en dan gaan we verder. Terwijl wij dan snel geneigd zijn te zeggen van: het is eenzelfde soort zaak, een advocaat hoeft niet. Hij is al goed ingelicht daarover. En daarin opereert het OM wat voorzichtiger.’

Wat betreft de invloed van de rechtsbijstandverlening op de beginfase van het opsporingsonderzoek in zware zaken komt uit het onderzoek naar het experiment naar voren dat de consultatie voorafgaand aan het verhoor de kans lijkt te vergroten dat verdachten vaker gebruikmaken van het zwijgrecht.²⁵⁷ Dit is ook een verandering die de geïnterviewde rechercheurs bemerken, ook al is dat gebaseerd op wat ze anderen hebben horen zeggen. Een rechercheur zegt hierover het volgende:

‘Het gonst wel dat vaker beroep wordt gedaan op het zwijgrecht, het is een soort onderbuikgevoel maar ik kan het nergens op baseren.’

Daarbij is uit het onderzoek naar het experiment met de raadsman bij het politieverhoor naar voren gekomen dat de politie meer geneigd is ten aanzien van de verdachte een intimiderende ondervragingsmethode in te zetten wanneer de verdachte gebruikmaakt van het zwijgrecht. De aanwezigheid van de advocaat lijkt er juist weer voor te zorgen dat de politie minder intimiderend optreedt naar de verdachte toe. Deze

---

257 Stevens & Verhoeven, 2010a.

optelsom maakt in wezen duidelijk dat voorafgaande consultatie en toelating van de raadsman tot het verhoor niet los van elkaar gezien kunnen worden.²⁵⁸ Wanneer voorafgaande consultatie ingevoerd wordt (zoals nu met de Aanwijzing het geval is), ligt het dientengevolge in de rede om met het oog op het tegengaan van ongeoorloofde druk en eventueel het voorkomen van valse bekentenissen de raadsman eveneens toe te laten tot het verhoor.²⁵⁹

Tot slot kan worden geconcludeerd dat er indicaties zijn dat in zwaardere en complexere zaken de rechtsbijstandverlening in veel gevallen eveneens betrekkelijk soepel zal verlopen. Wel lijkt het risico op problemen meer latent aanwezig te zijn dan in de veelvoorkomende en relatief eenvoudig op te lossen zaken. Dit heeft te maken met het gegeven dat er voor verdachten meer op het spel staat en de belangen van politie en advocatuur groter zijn.

8.4 BEOOGDE DOELEN EN NEVENEFFECTEN

8.4.1 *Bereiken beoogde doelen*

In voorgaande paragrafen hebben we een beschrijving gegeven van de werking van de Aanwijzing in de praktijk. In deze paragraaf bekijken we in welke mate de beoogde doelen worden bereikt en mogelijk neveneffecten worden veroorzaakt voor zover dit mogelijk is op basis van de procesevaluatie (onderzoeksvraag IIe). De doelstelling is tijdens de planevaluatie uitgeschreven tot zes beoogde doelen (zie hiervoor paragraaf 2.3). Over het voorkomen van uitsluitingsverweren (doel 2) en het uniform handelen van officieren van justitie (doel 6) geven de bevindingen van de procesevaluatie geen uitsluitsel. Deze zullen in dit onderzoek buiten beschouwing worden gelaten.

Doel 1(A) betreft het verbeteren van de rechtspositie van aangehouden verdachten. Voor een verbeterde rechtspositie dienen aangehouden verdachten op de hoogte te zijn en begrip te hebben van hun rechten en ondersteuning te krijgen bij het bepalen van de procespositie en hoe te handelen tijdens het opsporingsonderzoek (in het bijzonder voorafgaand aan en tijdens het eerste verhoor). Hiertoe dient consultatie- en verhoorbijstand praktisch mogelijk gemaakt en gefinancierd te worden, zoals is verwoord in doel 3. De Aanwijzing voorziet dus in het verbeteren van de rechtspositie door regels op te stellen waardoor aangehouden verdachten voorafgaand aan het eerste verhoor (de mogelijkheid tot) een consultatiegesprek krijgen. Aanvullend worden regels opgesteld zodat bij minderjarige verdachten extra waarborgen kunnen worden geboden in de vorm van (de mogelijkheid tot) aanwezigheid tijdens het verhoor. We hebben vooral zicht op zaken in de B-categorie en in mindere mate op zaken in de C-categorie en minderjarigen in de A-categorie. In deze zaken vindt – soms direct, soms via tussenkomst van de piketcentrale – communicatie plaats tussen politie en advocatuur zodat consultatie- (en verhoor)bijstand kan worden verzorgd. De prakti-

²⁵⁸ Stevens & Verhoeven, 2010a.

²⁵⁹ Stevens & Verhoeven, 2010b; 2011.

sche organisatie die nodig is om rechtsbijstand mogelijk te maken lijkt hiermee te worden bereikt (doel 3). Ook is gebleken dat de financiering wordt geregeld, al vindt de advocatuur dat de vergoeding niet kostendekkend is. Dit geldt zeker in het geval dat tijdens het eerste en de eventuele vervolghoren verhoorbijstand moet worden verleend. Daarbij wordt tijdens het consultatiegesprek de procespositie kort besproken en wordt, indien mogelijk, geadviseerd over de proceshouding. Hiermee krijgen aangehouden verdachten gedurende de beginfase van het opsporingsonderzoek uitleg en ondersteuning, hetgeen kan resulteren in een verbeterde rechtspositie (doel 1[A]). Ook is met de Aanwijzing vooropgesteld dat de financiering beheersbaar moet worden gehouden (doel 4). Of de Aanwijzing daarin slaagt, is moeilijk in te schatten en afhankelijk van de financiële middelen die beschikbaar worden gesteld. Om de kosten van de Aanwijzing beheersbaar te houden en tegelijkertijd in de gevallen van ernstige delicten en de meest kwetsbare verdachten voldoende rechtsbijstand te kunnen bieden, worden zaken onderverdeeld in de A-, B- en C-categorie. Het onderscheid tussen de categorieën wordt gemaakt op basis van de mogelijkheid van voorlopige hechtenis, de leeftijd van de verdachte en de verstandelijke en cognitieve capaciteiten van de verdachte. Verdachten in een zaak in de B-categorie de mogelijkheid geven afstand te doen van het recht op rechtsbijstand zou de beheersbaarheid ten goede moeten komen. Om de beheersbaarheid verder te verhogen moet de rechtsbijstand door verdachten in een zaak in de C-categorie zelf worden bekostigd. Voor zover wij hebben waargenomen, wordt in zaken in de B-categorie regelmatig afstand gedaan van het recht op rechtsbijstand. Vanuit het oogpunt van de beheersbaarheid lijkt deze mogelijkheid tot afstand doen van het recht te resulteren in het beoogde doel 4.

Tot slot heeft de Aanwijzing als doel het recht op rechtsbijstand dusdanig te organiseren dat de opsporingspraktijk zo min mogelijk hinder ervan ondervindt (doel 5). Het is belangrijk hier op te merken dat een uitbreiding van het recht op rechtsbijstand naar de beginfase van het opsporingsonderzoek in de meeste varianten door de politie als hinderlijk zal worden ervaren. Verdachten eerder van meer rechtsbijstand voorzien zal het opsporingsonderzoek vertragen omdat dan meer handelingen van de verschillende betrokkenen zijn vereist. Daarbij bestaat de vrees dat meer verdachten gebruik zullen maken van hun zwijgrecht, waardoor de waarheidsvinding zal worden bemoeilijkt. Met andere woorden: de uitbreiding van rechtsbijstand zal snel als hinderlijk en niet werkbaar worden ervaren met het risico dat de Aanwijzing weerstand onder de politie zal oproepen. Wanneer echter naar de daadwerkelijke gang van zaken wordt gekeken, lijkt het opsporingsonderzoek in ieder geval te worden gehinderd in de veelvoorkomende en relatief eenvoudig op te lossen zaken (waarvoor verdachten over het algemeen niet in verzekering worden gesteld en die binnen 6 uur afgehandeld dienen te zijn). Advocaten zijn in de meeste gevallen binnen de maximale 2 uur op het politiebureau maar al met al moet toch lang worden gewacht, waardoor een aanzienlijk deel van de 6 uur verloren gaat. Naar eigen zeggen komt de politie hierdoor regelmatig in de problemen, waardoor verdachten of in verzekering moeten worden gesteld of moeten worden heengezonden. Overigens hebben we geconstateerd dat door allerlei organisatorische activiteiten (bijvoorbeeld het opvragen van video-opnamen) en planningstoestanden (bijvoorbeeld wie, wanneer en waar het verhoor zal gaan doen) aan de kant van de politie zelf eveneens tijd verloren gaat en niet altijd direct met het

verhoor kan worden gestart. Daarbij blijken verdachten in zaken in de C-categorie maar weinig gebruik te maken van zelfbekostigde rechtsbijstand. Een voorzichtige conclusie is dan ook dat de politie vooral in zaken in de B-categorie en in zaken van minderjarigen in de A-categorie, waar het lichte vergrijpen betreft zoals een winkeldiefstal, hinder ondervindt van de Aanwijzing. Belangrijkste oorzaken hiervoor zijn het lange wachten en het verrichten van extra administratie.

8.4.2 *Gesignaleerde neveneffecten*

De Aanwijzing dient veranderingen in het beleidsveld teweeg te brengen om de beoogde doelen te kunnen realiseren. Het is echter niet altijd op voorhand te overzien of de veranderingen naast doelbereiking nog meer teweegbrengen. In deze paragraaf gaan we, in zoverre dit op basis van de resultaten van de procesevaluatie mogelijk is, dan ook na in hoeverre neveneffecten wordenesignaleerd.

Met name in het geval van minderjarige verdachten hebben we uitkomsten geconstateerd die niet bedoeld en niet gewenst zijn in het licht van het verbeteren van de rechtspositie. In de eerste plaats betreft dit het wachten dat gemoeid is met het organiseren van consultatie- en verhoorbijstand. Dit heeft tot gevolg dat minderjarige verdachten langer op het politiebureau moeten doorbrengen. Om een voorbeeld te geven: agenten zijn naar eigen zeggen na de invoering van de Aanwijzing al snel 2 uur langer bezig met een eenvoudige winkeldiefstal met een jeugdige verdachte dan voorheen. Gezien de impact die de aanhouding, insluiting en het verhoor op jeugdige verdachten kan hebben,²⁶⁰ kan dit als een ongewenst neveneffect worden beschouwd.

In de tweede plaats hebben we indicaties gevonden dat de Aanwijzing mogelijk het Halt-traject voor minderjarige verdachten ondermijnt.²⁶¹ Kort gezegd komt het Halt-traject neer op het buiten het juridisch systeem houden van minderjarige first offenders voor enkele lichte vergrijpen. Hiervoor is echter vereist dat de minderjarige verdachte bekend het delict gepleegd te hebben.²⁶² We hebben gezien dat advocaten geneigd zijn verdachten te adviseren om gebruik te maken van het zwijgrecht in het geval dat weinig over de zaak bekend is. Ook hebben we gezien dat sommige advocaten de jeugdige verdachten als een nieuwe groep cliënten beschouwen. De combinatie van een gebrek aan ervaring met het jeugdstrafrecht en de geneigdheid een zwijgadvisie te geven kan als resultaat hebben dat minder jeugdige verdachten een Halt-traject ingaan. Ook dit kan als een mogelijk ongewenst neveneffect van de Aanwijzing worden beschouwd.

Tot slot hebben we indicaties voor twee ongewenste neveneffecten van de Aanwijzing die te maken hebben met de 6-uurstermijn. Door de toegenomen activiteiten zoals communicatie met advocaten of piketdienst, het administreren van de verschillende handelingen en het wachten op de advocaat gaat in sommige gevallen een aanzienlijk deel van de 6-uurstermijn verloren aan handelingen die niet met het opsporingson-

260 Brookman & Pierpoint, 2003; Feld, 2006.

261 Hierbij moet in acht worden genomen dat het niet gaat om generaliseerbare empirische bevindingen maar om veronderstellingen die zijn afgeleid uit het combineren van niet systematisch terugkerende informatie uit observaties en interviews.

262 Ferwerda, van Leiden, Arts & Hauber, 2006.

derzoek te maken hebben. De politie is gebonden aan die 6-uurstermijn en komt in het geval de 6 uren overschreden dreigen te worden voor de keuze te staan hoe verder te gaan. De politie heeft daarbij twee mogelijkheden. In de eerste plaats kan de verdachte in verzekering worden gesteld, wat als neveneffect kan hebben dat na de invoering van de Aanwijzing de opsporingsbevoegdheid in verzekeringstelling vaker wordt gebruikt in gevallen waarin dit niet nodig zou moeten zijn. Een andere mogelijkheid is de verdachte heen te zenden. Hierdoor zou de Aanwijzing als ongewenst neveneffect kunnen hebben dat meer verdachten worden heengezonden of dat meer zaken worden afgedaan met een strafbeschikking.

8.5 VOORWAARDEN VOOR EEN EFFECTIEVE AANWIJZING

8.5.1 Informatievoorziening aan verdachten

Uit de planevaluatie is naar voren gekomen dat verdachten allereerst op de hoogte moeten zijn van hun recht op rechtsbijstand om daarvan weloverwogen afstand te kunnen doen. Voor zover we dat in de drie politieregio's hebben waargenomen, wordt aan verdachten meegedeeld dat ze recht hebben op rechtsbijstand (onderzoeksvraag IIf). Die mededeling blijft in veel gevallen echter beperkt tot een korte zin over het recht op een advocaat. In B- en C-zaken volgt de vraag of de verdachte gebruik wil maken van dat recht. In C-zaken volgt de toevoeging dat de kosten voor de verdachte zijn. Opmerkelijk genoeg is de mededeling in het geval van 16- en 17-jarigen voor zaken die in de B-categorie vallen in veel gevallen dezelfde als die voor volwassenen. Vaak wordt niet specifiek aangegeven dat de minderjarige ook recht heeft op verhoorbijstand door een advocaat of een vertrouwenspersoon. Wanneer betreffende verdachten op de vraag of zij gebruik willen maken van een advocaat zeggen dat niet te willen, is het maar de vraag of zij weten dat zij van zowel consultatiebijstand als verhoorbijstand afstand doen. 16- of 17-jarige verdachten worden dus niet altijd volledig of niet specifiek genoeg geïnformeerd, waardoor twijfel kan bestaan of zij weloverwogen een keuze kunnen maken om al dan niet gebruik te maken van met name verhoorbijstand.

Het volledig en op de juiste manier informeren van verdachten is een belangrijke voorwaarde voor de effectiviteit van de Aanwijzing. De planevaluatie heeft tevens laten zien dat verdachten de verkregen informatie ook dienen te begrijpen om in staat te zijn die informatie te verwerken. Het verschilt van geval tot geval maar voor zover wij hebben gezien, wordt er weinig tijd besteed aan een daadwerkelijke uitleg van wat die rechten inhouden. In de gevallen dat verdachten om uitleg vragen blijft die uitleg beperkt. De vraag kan worden opgeworpen of opsporingsambtenaren wel de meest aangewezen personen zijn om verdachten te informeren. In interviews hebben opsporingsambtenaren zelf aangegeven dat zij niet degenen zijn die de kennis hebben om verdachten uitleg te geven over hun rechten. Ook kan worden gesteld dat opsporingsambtenaren bij de informatievoorziening aan verdachten over hun recht op rechtsbijstand moeten balanceren tussen twee onbevredigende varianten. Aan de ene kant ligt de verantwoordelijkheid bij de politie om ervoor te zorgen dat verdachten op de

hoogte zijn van hun rechten zodat ze weloverwogen afstand kunnen doen. Naar de mening van de politie hoort daar ook bij dat vermeld moet worden dat het gebruik van consultatiebijstand gepaard gaat met langer wachten en dat in sommige gevallen de kosten voor eigen rekening zijn. Aan de andere kant wekt deze informatie, gegeven door opsporingsambtenaren, de indruk dat de politie verdachten tracht te sturen naar het afstand doen van hun recht op rechtsbijstand. Eerder hebben we gezien dat dit in Groot-Brittannië ook het geval was.²⁶³

Geconcludeerd kan worden dat door de gekozen methode en de praktische uitwerking van het op de hoogte stellen van verdachten van het recht op rechtsbijstand de voorwaarden niet volledig worden gerealiseerd. Gesteld moet worden dat wij relatief gezien maar bij een beperkt aantal zaken aanwezig konden zijn. Hoe met de Aanwijzing wordt omgegaan verschilt van persoon tot persoon; er zullen zeker opsporingsambtenaren zijn die verdachten wel volledig over hun rechten informeren. Onze bevindingen laten op zijn minst zien dat dit een punt van aandacht dient te zijn.

8.5.2 *Organisatie van het opsporingsonderzoek*

Wanneer we de drie politieregio's met elkaar vergelijken, zien we verschillen in de manier waarop het opsporingsonderzoek is georganiseerd en zien we verschillen in de problemen die met de Aanwijzing worden ervaren (onderzoeksvraag IIg). Een belangrijk probleem dat agenten van de noodhulp in Midden- en West-Brabant ervaren, is dat ze door de Aanwijzing te lang van de straat zijn en daardoor minder adequaat op meldingen kunnen reageren. Hier moeten agenten zelf de zaken van aangehouden verdachten afhandelen. Dit probleem speelt op het hoofdbureau in Utrecht veel minder. Wanneer we naar de organisatie van het opsporingsonderzoek kijken, zien we dat het hoofdbureau in Utrecht een aparte afdeling (Backoffice noodhulp) heeft die de zaak van aangehouden verdachten verder afhandelt nadat ze naar het politiebureau zijn overgebracht. Hierdoor kunnen agenten van de noodhulp na het opmaken van het proces-verbaal en eventuele overdracht aan de hulpofficier van justitie weer de straat op. Door te werken met een crime-team houdt de organisatie in Groningen in zekere zin het midden tussen Midden- en West-Brabant en Utrecht. Dit crime-team handelt bijvoorbeeld de zaken van verdachten die in de avond of nacht zijn aangehouden de volgende dag verder af, neemt de langer durende zaken over en werkt aan de zaken waarvoor meer opsporingswerk noodzakelijk is. De eenvoudig af te handelen zaken worden over het algemeen door de agenten zelf afgerond. In Groningen ervaren agenten hierdoor minder problemen met het van de straat zijn dan in Midden- en West-Brabant, maar meer dan in Utrecht.

Wanneer gewerkt wordt met een aparte afdeling of team voor het afhandelen van zaken, is het belangrijk dat aangehouden verdachten naar één locatie worden overgebracht. De politiebureaus waar wij hebben geobserveerd, werken met locaties waar verdachten na de aanhouding centraal naar toe worden gebracht. Ook voor het verlenen van de rechtsbijstand heeft het centraliseren van aangehouden verdachten voor-

²⁶³ Brown, 1997.

delen. De voorzieningen om het verlenen van rechtsbijstand mogelijk te maken hoeven maar op één plek aanwezig te zijn, wat ook de communicatie tussen politie en advocatuur makkelijker maakt. Het heeft tevens als voordeel dat advocaten niet de gehele politieregio door hoeven te reizen, hetgeen de wachttijden minder lang maakt. Ook voor het organiseren van de varianten advocaat op het politiebureau en het videoconsult is het van belang aangehouden verdachten naar een centrale plek over te brengen. Tot slot kan het registratiesysteem bijdragen aan de uitvoering van de Aanwijzing in de praktijk. Voorwaarde is wel dat opsporingsambtenaren er serieus mee omgaan en dat ze inhoudelijk goed op de hoogte zijn van wat de Aanwijzing inhoudt en wat er van hen wordt verwacht. Ook is duidelijk geworden dat het registratiesysteem in de hand werkt dat de politie het verloop sluitend krijgt. Ongeacht of de verschillende handelingen die moeten worden geadmistreerd ook daadwerkelijk zijn uitgevoerd kan dat in het systeem worden aangegeven.

8.5.3 *Verlening van rechtsbijstand*

Uit het feit dat de Aanwijzing op hoofdlijnen wordt uitgevoerd zoals bedoeld, kan worden afgeleid dat het mogelijk is gebleken rechtsbijstand praktisch te organiseren. Dit betekent echter niet dat voldoende voorwaarden zijn geschapen om de rechtsbijstand op een dusdanige manier te verlenen dat de rechten van verdachten ook daadwerkelijk voldoende worden gewaarborgd. Dit wordt bepaald door wat advocaten met de huidige regeling kunnen én willen doen (onderzoeksvraag IIg). Om te beginnen zijn volgens advocaten nog onvoldoende voorwaarden aanwezig om verdachten goed te kunnen bijstaan gedurende de beginfase van het opsporingsonderzoek. Het feit dat de Aanwijzing het mogelijk maakt dat in een eerder stadium – voordat de verdachte een verklaring heeft afgelegd – met de verdachte kan worden overlegd, is volgens advocaten een vereiste om hun uitleg en advies zinvol te kunnen laten zijn. De advocaat beschikt echter op het moment dat de consultatie wordt verleend nog niet over het dossier. Dit maakt dat de procespositie van de verdachte moeilijk kan worden bepaald en vaak het advies volgt om te zwijgen. Het is met andere woorden een belangrijke voorwaarde om tijdig met de verdachte te kunnen overleggen maar om de geleverde rechtsbijstand van goede kwaliteit te kunnen laten zijn, is inzage in het voorhanden zijnde bewijs eveneens een vereiste. Wanneer niet duidelijk is hoe sterk het bewijs of de verdenking tegen de verdachte is, is het voor advocaten moeilijk om de verdachte voor te bereiden op wat komen gaat of te adviseren wat hij beter wel en beter niet kan verklaren. Hierbij moet overigens wel in acht worden genomen dat, op het moment dat het consultatiegesprek plaatsvindt, de politie in veel (gangbare) zaken nog geen dossier heeft en het uitwisselen van informatie simpelweg niet mogelijk is.

Hoewel de meningen van advocaten over de verhoorbijstand niet eenduidig zijn, kan worden beargumenteerd dat er onvoldoende voorwaarden aanwezig zijn om het verlenen van rechtsbijstand effectief te laten zijn. Een eerste punt is dat verhoorbijstand alleen geldt voor minderjarige verdachten. Volgens enkele geïnterviewde advocaten kan verhoorbijstand ook voor meerderjarige verdachten van belang zijn. Op die manier kan de advocaat inzicht in de zaak krijgen in de gevallen waarin tijdens het consultatiegesprek te weinig informatie voorhanden is om goed advies te kunnen geven.

Maar belangrijker nog is de mogelijkheid om de verslaglegging van de verklaring van de verdachte te kunnen controleren. Overigens moet hier worden opgemerkt dat een deel van de geïnterviewde advocaten een algemeen recht op verhoorbijstand niet ziet zitten. Dit zou een te grote belasting zijn waarvoor te weinig capaciteit beschikbaar is. Daarnaast hebben enkele advocaten in de interviews aangegeven de vergoeding die advocaten krijgen voor verhoorbijstand niet voldoende te vinden, iets waarover ook al het nodige is geschreven.²⁶⁴

Het belangrijkste probleem dat advocaten met de huidige vorm van verhoorbijstand signaleren, betreft de rol die ze tijdens het verhoor volgens de Aanwijzing hebben gekregen. Die rol is te beperkt om verdachten daadwerkelijk te kunnen bijstaan. Ze willen kunnen ingrijpen op momenten dat verdachten het moeilijk hebben of op het moment dat ze het idee hebben dat de nuance in de verklaring van de verdachte niet goed door de politie wordt verwoord. Volgens de Aanwijzing moeten advocaten zich tijdens het verhoor terughoudend opstellen en mogen ze alleen ingrijpen wanneer het pressieverbod wordt geschonden. Sommige advocaten zien daar weinig heil in omdat deze controle ook achteraf middels auditieve of audiovisuele opnamen van de verhoren mogelijk is. Daarbij hebben ze aangegeven, onder de huidige voorwaarden, liever niet bij het verhoor aanwezig te willen zijn. Ze vrezen dat hun hierdoor mogelijkheden worden ontnomen om tijdens de terechtzitting verweer te voeren. Opmerkelijk genoeg heerst onder de opsporingsambtenaren eveneens het beeld dat advocaten er voor spek en bonen bij zitten of dat ze weinig geïnteresseerd zijn. Ze vinden met andere woorden dat advocaten die zich aan hun rol houden hun taak als advocaat niet goed vervullen.

Maar ook van de kant van de advocatuur hebben we geconstateerd dat de voorwaarden onvoldoende worden gerealiseerd. Om de verlening van rechtsbijstand effectief te laten zijn dienen advocaten er serieus mee om te gaan. Wanneer advocaten in sommige gevallen erop aansturen niet bij het verhoor van een minderjarige verdachte aanwezig te hoeven zijn, wordt de werking van de Aanwijzing ondermijnd. Ook het consultatiegesprek wordt in de veelvoorkomende zaken volgens een standaardformat afgehandeld. Voorkomen moet worden dat er te weinig aandacht is voor het specifieke geval. Ook moeten er voldoende hoge eisen worden gesteld aan advocaten om piketdiensten te mogen draaien. Geen stagiairs sturen, zoals dat in Engeland gebeurde,²⁶⁵ of advocaten die op een ander juridisch terrein dan het strafrecht actief zijn toelaten, maar de verlening van rechtsbijstand door ervaren strafrechtadvocaten te laten verzorgen.

264 Zie Van der Laan, Rubriek DD 2011/30; Franken, 2009.

265 Brown, 1997.

8.6 TOT BESLUIT

Het is duidelijk geworden dat het belang, de meerwaarde en werking van rechtsbijstand volgens zowel de politie als de advocatuur in sterke mate afhangt van het soort zaak, de zwaarte van het delict en de persoon van de verdachte. Dit lijkt niet volledig overeen te komen met de indeling in A-, B- en C-categorieën zoals die nu in de Aanwijzing is gekozen. Vooral de verscheidenheid aan zaken in de B-categorie sluit volgens betrokkenen niet goed aan bij de praktijk. De B-categorie omvat te veel delicten die te veel van elkaar verschillen. Aan de ene kant kan een verdachte in een relatief eenvoudig op te lossen zaak, zoals een winkeldiefstal, gebruikmaken van het recht op rechtsbijstand terwijl zowel politie als advocatuur weinig meerwaarde van het recht in dat soort zaken ziet. Ook kunnen bepaalde verdachten het recht op rechtsbijstand in zaken in de B-categorie gebruiken om het opsporingsonderzoek te frustreren. Aan de andere kant omvat de B-categorie ook zware zaken waarin verdachten afstand kunnen doen van hun recht op rechtsbijstand. In het eerste geval wordt het systeem onnodig belast. In het tweede geval bestaat het risico dat een verdachte geen rechtsbijstand krijgt terwijl dit gezien de situatie wel wenselijk zou zijn geweest.

Het mag duidelijk zijn dat de uitvoering van de Aanwijzing uiteindelijk mensenwerk blijft en dat er verschillen zullen zijn in de wijze waarop individuele betrokkenen met de Aanwijzing omgaan. Sommigen nemen deze serieus en zorgen ervoor dat alles zo vlot en soepel mogelijk verloopt. Anderen leggen om tal van redenen minder prioriteit bij de Aanwijzing en vinden dat de Aanwijzing weinig toegevoegde waarde heeft. De vereiste handelingen lijken in dat geval vooral te worden uitgevoerd omdat het volgens de Aanwijzing wordt vereist zonder dat men erbij stilstaat waarom zo gehandeld dient te worden en wat ermee bereikt dient te worden. Hierdoor bestaat het risico dat de rechtsbijstand meer een ritueel wordt dan dat het praktisch effectief is.

Deel IV Productevaluatie

Veranderingen in doelvariabelen en neveneffecten gerelateerd aan kenmerken van verdachten en van zaken

9.1

INLEIDING

Tijdens de planevaluatie is een zestal doelen geformuleerd. Waar het bij de procesevaluatie gaat om het schetsen van de eerste resultaten, gaat het er bij de productevaluatie om te komen tot een generaliserend beeld van het bereiken van de beoogde doelen en het veroorzaken van mogelijke neveneffecten. Dit hoofdstuk staat in de eerste plaats in het teken van een kwantitatieve analyse van de mate waarin de beoogde doelen van de Aanwijzing worden bereikt (bruto-effect). Dit betreft onderzoeksvragen IIIa, IIIb en IIIc, die zullen worden beantwoord in paragraaf 9.3. Hiertoe worden eerst op basis van de informatie uit de politiedossiers doelvariabelen geconstrueerd waarmee de doelen die in de planevaluatie zijn geformuleerd, tot uitdrukking zullen worden gebracht (paragraaf 9.2.3). Tevens worden variabelen geconstrueerd waarmee mogelijke neveneffecten, op basis van verwachtingen die uit de beleidstheorie zijn afgeleid of zoals die uit de procesevaluatie naar voren zijn gekomen, tot uitdrukking worden gebracht (paragraaf 9.2.4). Deze variabelen worden gebruikt om, in paragraaf 9.4, antwoord te geven op de vraag in welke mate de Aanwijzing neveneffecten met zich meebrengt (IIId).

In de derde plaats zal worden ingegaan op de mate waarin de doelbereiking is toe te schrijven aan de Aanwijzing (netto-effect). Dit laatste betreft het attributievraagstuk. Ook hiervoor kunnen, uit de beleidstheorie en de praktijkervaring opgedaan tijdens de procesevaluatie, verwachtingen worden afgeleid over de voorwaarden en condities waaronder de Aanwijzing resulteert in het bereiken van de beoogde doelen. Op basis van deze verwachtingen worden in dit hoofdstuk relevante kenmerken van de context (hier het opsporingsonderzoek) geoperationaliseerd tot variabelen (paragrafen 9.2.1 en 9.2.2). In paragraaf 9.5 zullen we deze contextvariabelen in verband brengen met de doelvariabelen en veranderingen daarin om zodoende een inschatting te kunnen maken van het aandeel dat de Aanwijzing heeft in het bereiken van de beoogde doelen (onderzoeksvraag IIIe). Uit de procesevaluatie is naar voren gekomen dat een combinatie van kenmerken van de verdachte, de zaak, de betrokken opsporingsambtenaren en eventueel de advocaat of de vertrouwenspersoon bepalend is voor de mate waarin de beoogde doelen worden bereikt. Helaas hebben we uit de politiedossiers te weinig informatie over kenmerken van opsporingsambtenaren kunnen

halen en geen informatie over kenmerken van advocaten en vertrouwenspersonen. De contextvariabelen blijven in dit hoofdstuk dus beperkt tot kenmerken van zaken waarbij we eveneens rekening houden met kenmerken van verdachten.

9.2 OPERATIONALISEREN VAN VERDACHTENKENMERKEN, CONTEXTKENMERKEN, BEOOGDE DOELEN EN NEVENEFFECTEN

9.2.1 *Variabelen voor verdachtenkenmerken*

De verdachte zelf is een belangrijke partij wanneer het gaat om de werking van de Aanwijzing en het bereiken van de beoogde doelen. In zaken in de B- en C-categorie is het aan de verdachte of hij gebruik wil maken van het recht op rechtsbijstand en de rechtsbijstand dus al dan niet moet worden georganiseerd. De keuze om al dan niet gebruik te maken van het recht op rechtsbijstand zal onder meer afhangen van de persoon van de verdachte. Het is dus belangrijk om een beschrijving te geven van belangrijke karakteristieken van verdachten zodat we weten met welk soort verdachten we in onze steekproef te maken hebben. Deze karakteristieken gaan verder dan alleen demografische kenmerken van verdachten. Ook de informatie over de aanhouding betreft in dit onderzoek een kenmerk op het niveau van de verdachten. Het databestand bestaat, zoals in paragraaf 1.5.2 is besproken, uit twee analyseniveaus: het niveau van de zaak en het niveau van de verdachten. Het komt voor dat meerdere verdachten in een zaak zijn aangehouden. Bepaalde kenmerken van die zaak gelden voor alle verdachten in betreffende zaak maar de informatie over de aanhouding kan per verdachte verschillend zijn. Vandaar dat die informatie over de aanhouding is gekoppeld aan het niveau van de verdachten. Naar de kenmerken die in tabel 9.1 beschreven staan, wordt verkort verwezen als kenmerken van verdachten.

Een overzicht van de beschrijvende statistieken van de kenmerken van aangehouden verdachten wordt weergegeven in tabel 9.1. De steekproef van 506 personen bestaat in totaal uit 465 verdachten die door de politie zijn aangehouden. Van de overige 41 personen is 59% (24) door de politie op het bureau ontboden en 41% (17) door de politie staande gehouden. Deze 41 personen zijn uiteindelijk niet door de politie aangehouden. Aangezien de Aanwijzing van toepassing is op aangehouden verdachten, zullen de 41 personen die niet zijn aangehouden in de analyses in dit hoofdstuk verder niet worden meegenomen.

Hoewel de leeftijd van de verdachten varieert tussen de 12 en 79 jaar, betreft het met een gemiddelde leeftijd van ruim 23 jaar een relatief jonge steekproef van verdachten. Dit komt doordat we naar verhouding veel jongeren hebben geselecteerd om zodoende voldoende informatie te hebben om de situatie van 12- tot en met 17-jarigen te kunnen analyseren (zie hiervoor paragraaf 1.4.4). Wanneer we kijken naar de drie leeftijdscategorieën die in de Aanwijzing worden onderscheiden, zien we dat 20% van de verdachten in de categorie van 12 tot en met 15 jaar zit. De categorie 16- en 17-jarigen betreft 22% van de verdachten en 58% van de verdachten is 18 jaar of ouder. Daarnaast is iets meer dan driekwart van de verdachten man. Van 22 verdachten hebben we de etnische achtergrond niet vast kunnen stellen. Van de overige 443 heeft 40% een niet-Nederlandse achtergrond. Helaas hebben we van 160 verdachten niet uit de

politiedossiers kunnen halen of ze antecedenten hebben of niet. Van de 305 verdachten van wie we daarover wel informatie hebben, is 57% eerder met de politie in aanraking gekomen. Verder kunnen we uit tabel 9.1 opmaken dat de meeste verdachten, 78%, op heterdaad zijn aangehouden. Tevens zien we dat de helft van de verdachten tussen 7 uur in de ochtend en 8 uur in de avond²⁶⁶ is aangehouden en 33% in het weekend.

Tabel 9.1 Beschrijvende statistieken van kenmerken van aangehouden verdachten (2008-2010/11)

	N	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Std. Deviatie
Leeftijd					
Jaren	465	12.00	79.00	23.33	11.14
Categorieën					
Totaal	465				
12- t/m 15-jarigen	20%				
16- en 17-jarigen	22%				
18 jaar en ouder	58%				
Geslacht					
Totaal	465				
Vrouw	23%				
Man	77%				
Etnische achtergrond					
Totaal	443				
Nederlands	60%				
Niet-Nederlands	40%				
Antecedenten					
Totaal	305				
Wel antecedenten	57%				
Geen antecedenten	43%				
Aanhouding					
Totaal	463				
Heterdaad	78%				
Buiten heterdaad	22%				
Tijdstip aanhouding					
Totaal	462				
Vanaf 7:00 t/m 20:00 uur	51%				
Tussen 20:00 en 7:00 uur	49%				
Moment aanhouding					
Totaal	465				
Doordeweeks	67%				
In het weekend	33%				

Noot: Valid N = 290.

²⁶⁶ De keuze om overdag te definiëren als tussen 7:00 uur en 20:00 uur is ingegeven door de openingstijden van de piketcentrale. Van drie aanhoudingen hebben we geen tijdstip, waardoor we van 462 verdachten informatie hebben over de vraag of de aanhouding overdag of in de avond plaats heeft gevonden.

Tot slot geeft de valid N aan dat we van 290 verdachten over volledige informatie beschikken. Hierdoor is het, in een later stadium van de productevaluatie, niet verstandig om alle verdachtenkenmerken gezamenlijk in verband te brengen met doelbereiking. Hierdoor zouden we te veel verdachten buiten de analyse moeten laten. De meeste informatie missen we wanneer we kijken naar het al dan niet hebben van antecedenten. Deze variabele zal dan ook niet meegenomen worden in de regressieanalyses die in paragraaf 9.5.2 worden gepresenteerd.

9.2.2 Variabelen voor contextkenmerken

Naast de verdachte is ook het soort zaak bepalend voor het verloop van een opsporingsonderzoek en kan daarmee invloed hebben op de mate waarin met de Aanwijzing de beoogde doelen worden bereikt. Tabel 9.2 geeft een overzicht van de beschrijvende statistieken van de zaken in onze steekproef. In totaal hebben we informatie over 258 zaken waarvan 130 uit de periode 2008 en 128 uit de periode 2010/11. De dossiers van 2 zaken uit 2010/11 bleken te weinig informatie te bevatten en zijn daardoor voor de analyses in dit hoofdstuk niet bruikbaar.

Wanneer we naar de verdeling van zaken over de politieregio's kijken, zien we dat we in Amsterdam-Amstelland de minste zaken hebben en in Groningen de meeste zaken. Het aandeel van het totale aantal zaken bedraagt in Utrecht, Haaglanden, Midden- en West-Brabant en Limburg-Zuid respectievelijk 16, 17, 17 en 18%. Daarnaast behoort met 48% het grootste deel van de zaken tot de B-categorie, 30% tot de C-categorie en 22% tot de A-categorie. Het verloop van het opsporingsonderzoek kan tevens worden bepaald door de vraag of er aangifte is gedaan en of er medeverdachten of getuigenverklaringen zijn. Uit tabel 9.2 volgt dat we van 1 zaak niet weten of er aangifte is gedaan of niet. Van de overige 257 zaken is in 63% van de gevallen aangifte gedaan. Tevens zien we dat het aantal medeverdachten uiteenloopt van 0 tot en met 13. Het gemiddeld aantal medeverdachten ligt onder de 1, wat inhoudt dat het in de meeste zaken maar om één verdachte gaat. Het aantal getuigenverklaringen loopt sterk uiteen tot een maximum van 128. Gemiddeld genomen zijn er in de zaken echter 1 à 2 getuigenverklaringen beschikbaar. Het aantal medeverdachten en het aantal getuigenverklaringen zijn scheef verdeeld, wat problemen bij de regressieanalyses oplevert. Om deze problemen te beperken worden deze twee variabelen voor de regressieanalyses naar een logaritmische schaal getransformeerd.²⁶⁷

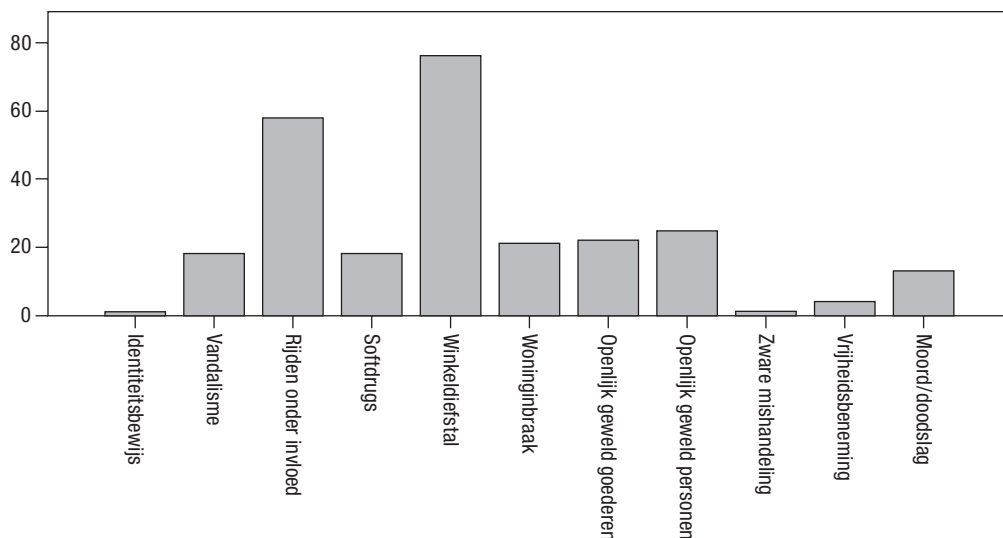
267 Dit levert een verdeling op die beter overeenkomt met een normale verdeling.

Tabel 9.2 Beschrijvende statistieken van kenmerken op het niveau van zaken (2008-2010/11)

	N	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Std. Deviatie
Politieregio					
Totaal	258				
Amsterdam-Amstelland	12%				
Groningen	20%				
Haaglanden	17%				
Midden- en West-Brabant	17%				
Limburg-Zuid	18%				
Utrecht	16%				
Zaakscategorie					
Totaal	258				
A-categorie	22%				
B-categorie	48%				
C-categorie	30%				
Aangifte beschikbaar					
Totaal	257				
Wel aangifte	63%				
Geen aangifte	37%				
Aantal getuigenverklaringen	258	0.00	128.00	1.70	8.69
Aantal medeverdachten	258	0.00	13.00	0.91	1.69

Noot: Valid N = 257.

Tot slot is in figuur 9.1 de verdeling van de zaken over de geselecteerde delicten weergegeven. We hebben veel informatie over winkeldiefstallen (76 zaken) en rijden onder invloed van alcohol (58 zaken). We hebben informatie over 13 zaken betreffende moord of doodslag. Omdat inzage in moord- en doodslagzaken moeizaam is verlopen, hebben we in enkele gevallen waar geen moord- of doodslagzaak beschikbaar was (4) een zaak betreffende een vrijheidsbeneming genomen. Van twee delicten hebben we maar 1 zaak. Dit betreft een zaak waarin de verdachte geen identiteitsbewijs aan de politie kon of wilde geven en een zaak waarin twee personen werden verdacht van zware mishandeling. Van de overige delicten hebben we tussen de 18 en 25 zaken. Het is van belang te vermelden dat softdrugsgelateerde zaken een brede categorie betreffen waarin zowel het bezit als de productie van softdrugs wordt ondergebracht. Dit is voortgekomen uit de wijze waarop de dossiers zijn geselecteerd. Het is gezien de aantallen niet mogelijk deze categorie nog op te splitsen naar de verschillende vormen van softdrugsgelateerde criminaliteit.

Figuur 9.1 Verdeling van de zaken over de elf geselecteerde delicten (2008-2010/11)

9.2.3 Doelvariabelen

In paragraaf 2.3 hebben we de algemene doelstelling van de Aanwijzing tot zes concrete doelen uitgeschreven. In deze paragraaf bespreken we hoe we doel 3 en doel 5 (respectievelijk 'het organiseren en financieren van het contact met de advocaat zodat deze daadwerkelijk het consultatiegesprek kan verzorgen dan wel bij het verhoor aanwezig kan zijn' en 'het zo min mogelijk hinderen van de opsporing') op basis van de informatie uit de politiedossiers operationaliseren naar doelvariabelen.

Doel 3 wordt geoperationaliseerd in twee doelvariabelen. Tijdens de planevaluatie is in hoofdstuk 3 de veronderstelling uiteengezet dat de rechtspositie van aangehouden verdachten kan worden verbeterd door een consultatiegesprek met een advocaat voorafgaand aan het eerste inhoudelijke verhoor door de politie. De rechtspositie van minderjarige verdachten kan aanvullend worden verbeterd door verhoorbijstand mogelijk te maken. Om na te gaan in welke mate deze doelen worden bereikt zijn twee doelvariabelen nodig: *consultatiebijstand* en *verhoorbijstand*. Er is voor gekozen deze variabelen te construeren als daadwerkelijk rechtsbijstand gekregen of niet. In tabel 9.3 zijn de beschrijvende statistieken weergegeven van de doelvariabelen en variabelen met betrekking tot de neveneffecten op basis van de gehele steekproef. In totaal hebben we van 239 verdachten informatie of ze wel of geen consultatiebijstand hebben gehad, van wie 54% voorafgaand aan het eerste verhoor een advocaat heeft gesproken.²⁶⁸ In totaal weten we van 112 minderjarige verdachten of ze wel of geen

²⁶⁸ In 2008 hebben 2 meerderjarige verdachten consultatiebijstand gekregen. Van 11 verdachten uit 2010/11 weten we niet of ze wel of geen consultatiebijstand hebben gekregen en 2 verdachten uit 2010/11 zijn niet aangehouden.

verhoorbijstand hebben gehad.²⁶⁹ De helft van de minderjarigen heeft een advocaat of vertrouwenspersoon bij het verhoor aanwezig gehad.

Tabel 9.3 Beschrijvende statistieken doelvariabelen en variabelen neveneffecten (2008-2010/11)

	N	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Std. Deviatie
<i>Doelvariabelen</i>					
Opsporingstijd	419	0.00	6.25	3.28	1.70
Wachttijd	435	0.00	5.95	2.02	1.50
Consultatiebijstand verleend					
Totaal	239				
Wel consultatiebijstand	54%				
Geen consultatiebijstand	46%				
Verhoorbijstand verleend					
Totaal	112				
Wel verhoorbijstand	50%				
Geen verhoorbijstand	50%				
<i>Variabelen neveneffecten</i>					
Inverzekeringstelling					
Totaal	503				
Wel in verzekering gesteld	30%				
Niet in verzekering gesteld	70%				
Ontbieden					
Totaal	506				
Wel ontboden	7%				
Niet ontboden	93%				
Proceshouding verdachte					
Totaal	486				
Verdachte zwijgt	4%				
Verdachte verklaart over algemene zaken	7%				
Verdachte verklaart over het delict	35%				
Verdachte bekent	54%				

Doel 5 operationaliseren we eveneens in twee doelvariabelen. Om na te gaan in welke mate de opsporing wordt gehinderd, worden in de eerste plaats veranderingen geanalyseerd in de tijd die de politie met een zaak bezig is alvorens de verdachte heen te zenden of in verzekering te stellen. Dit betreft het gedeelte van de opsporingstijd waarop de Aanwijzing van toepassing is en komt in feite neer op de 6-uurstermijn. In deze studie noemen we deze doelvariabele *opsporingstijd*. De *opsporingstijd* wordt

²⁶⁹ In 2008 hebben 2 minderjarige verdachten verhoorbijstand gekregen. Van 5 minderjarige verdachten uit 2010/11 weten we niet of ze wel of geen verhoorbijstand hebben gekregen en 1 minderjarige verdachte uit 2010/11 is niet aangehouden.

geconstrueerd als het aantal uren dat is verstreken vanaf het moment van de voorgeleiding aan de hulpofficier van justitie tot en met het heenzenden van de verdachte of het in verzekering stellen van de verdachte. Hiervoor is gekozen omdat de 6-uurstermijn ingaat op het moment dat de aangehouden verdachte is voorgeleid aan de hulpofficier van justitie. De periode nadat de verdachte in verzekering is gesteld, rekenen we niet meer tot de opsporingstijd waarop de Aanwijzing van toepassing is aangezien dat de situatie betreft zoals die voor de Aanwijzing reeds bestond. Aangezien de periode vanaf 12 uur in de avond tot en met 9 uur in de ochtend niet tot de 6-uurstermijn wordt gerekend, wordt deze periode op de doelvariabele *opsporingstijd* in mindering gebracht. Hiervoor hebben we gekozen omdat aangehouden verdachten in die tijd niet mogen worden gehoord tenzij dit in het belang van het onderzoek noodzakelijk is. De Aanwijzing geeft regels voor het handelen voorafgaand aan – en in het geval van minderjarige verdachten ook tijdens – het verhoor en is daarmee niet van toepassing op de periode tussen 12 uur in de avond en 9 uur in de ochtend. Opgemerkt moet worden dat de politie tussen 12 uur in de avond en 9 uur in de ochtend wel bezig kan zijn met andere opsporingsactiviteiten dan het verdachtenverhoor. Hierdoor is *opsporingstijd* als omschrijving van de variabele, voor de opsporingstijd waarop de Aanwijzing van toepassing is, enigszins dubbelzinnig.

Uit tabel 9.3 volgt dat we van 87 verdachten de opsporingstijd niet hebben kunnen bepalen op basis van de informatie uit de politiedossiers. Verder blijkt dat de politie in het geval van de 419 verdachten gemiddeld genomen ruim 3 uur opsporingstijd nodig heeft voordat de verdachte wordt heengezonden of in verzekering wordt gesteld. In twee gevallen bedraagt de opsporingstijd 0 uur. Dit betreft twee verdachten die tijdens de voorgeleiding aan de hulpofficier van justitie direct in verzekering werden gesteld. Ook zien we dat de maximale opsporingstijd ruim 6 uur is. Dit houdt in dat de politie in sommige gevallen de 6-uurstermijn overschrijdt voordat de verdachte wordt heengezonden of in verzekering wordt gesteld.

De tweede doelvariabele die wordt gebruikt om doel 5 te operationaliseren, is de tijd die moet worden gewacht voordat met het verhoor kan worden gestart. Deze doelvariabele noemen we in deze studie de *wachttijd*. Uit de procesevaluatie is naar voren gekomen dat de tijd die moet worden gewacht alvorens met het verhoor te kunnen beginnen ervoor kan zorgen dat de politie in de problemen komt met de 6-uurstermijn en daarmee hinderlijk kan zijn voor de opsporing. Voor verdachten die niet in verzekering worden gesteld en voor verdachten die na het eerste verhoor in verzekering worden gesteld, construeren we de wachttijd als het aantal uren dat is verstreken vanaf de voorgeleiding aan de hulpofficier van justitie tot en met het moment dat met het eerste verhoor kan worden gestart. Voor verdachten die voor het eerste verhoor in verzekering worden gesteld, wordt de wachttijd berekend als het aantal uren tussen voorgeleiding aan de hulpofficier van justitie en de inverzekeringstelling. Twee verdachten zijn voor de aanhouding verhoord. Van deze verdachten nemen we de periode tussen voorgeleiding aan de hulpofficier van justitie en het begin van het tweede verhoor. Twee verdachten zijn heengezonden en is gevraagd een dag later voor het verhoor terug te komen. Van deze verdachten hebben we de periode tussen voorgeleiding aan de hulpofficier van justitie en heenzenden als wachttijd genomen. Tot

slot wordt ook de wachttijd gecorrigeerd voor de periode tussen 12 uur in de avond en 9 uur in de ochtend.

Uit tabel 9.3 kan worden afgeleid dat we van 71 verdachten niet voldoende informatie uit de politiedossiers hebben kunnen halen om de wachttijd te berekenen. Gemiddeld genomen moet iets meer dan 2 uur worden gewacht voordat met het verhoor kan worden gestart. In drie gevallen is de minimale wachttijd 0 uur. De reden hiervoor is dat bij een verdachte de hulpofficier van justitie de voorgeleiding combineert met een kort verhoor. Dit betrof een minderjarige die werd verdacht van het besturen van een bromfiets onder invloed van alcohol. In twee andere gevallen werden de verdachten tijdens de voorgeleiding aan de hulpofficier van justitie in verzekering gesteld en pas daarna verhoord.

9.2.4 Variabelen voor neveneffecten

In hoofdstuk 1 is reeds uiteengezet dat het niet alleen van belang is na te gaan in welke mate de beoogde doelen worden bereikt en in welke mate de doelbereiking aan de Aanwijzing kan worden toegeschreven, maar dat we tevens oog moeten hebben voor mogelijke neveneffecten van de Aanwijzing. Uit de procesevaluatie is naar voren gekomen dat het organiseren van de consultatie- (en verhoor)bijstand tijd kost. Hieruit kunnen mogelijke neveneffecten van de Aanwijzing worden afgeleid die in deze paragraaf tot variabelen zullen worden geoperationaliseerd.

In de eerste plaats zorgt de tijd die de politie nodig heeft voor het organiseren van de rechtsbijstand ervoor dat ze mogelijk minder van de 6-uurstermijn kan gebruiken om tot de beslissing te komen of de verdachte in verzekering moet worden gesteld of kan worden heengezonden. Door de Aanwijzing komt de politie dus mogelijk vaker in de problemen met de 6-uurstermijn met als onbedoeld gevolg dat meer verdachten in verzekering worden gesteld om problemen met de 6-uurstermijn te vermijden. Om dit na te gaan hebben we een variabele *inverzekeringstelling* gemaakt. Uit tabel 9.3 kan worden opgemaakt dat we van drie verdachten onvoldoende informatie uit de politiedossiers hebben kunnen halen om te bepalen of ze wel of niet in verzekering zijn gesteld. Van de 503 verdachten is 30% in verzekering gesteld. In plaats van de verdachte in verzekering te stellen om overschrijding van de 6-uurstermijn te voorkomen kan de politie als alternatief besluiten verdachten heen te zenden voordat of zonder dat het opsporingsonderzoek is afgerond. Ook dat is een mogelijk neveneffect. Helaas is het niet mogelijk gebleken informatie uit de politiedossiers te halen waarmee kan worden bepaald of de politie verdachten noodgedwongen heenzendt.

In de tweede plaats kan de politie geneigd zijn verdachten – met name in eenvoudige zaken – voor een gesprek op het politiebureau uit te nodigen (te ontbieden). Op deze manier is zij in staat de extra handelingen en administratieve lasten die samengaan met de organisatie van de rechtsbijstand en het eventuele wachten te omzeilen. Dit zou als neveneffect kunnen hebben dat het aantal ontboden verdachten na de invoering van de Aanwijzing toeneemt. Om dit na te gaan construeren we de variabele *ontbiedingen*. Tabel 9.3 laat zien dat 7% op het politiebureau wordt ontboden voor een verhoor.

Tot slot bekijken we in welke mate de proceshouding van de verdachte verandert na de invoering van de Aanwijzing. Dat we de verandering in de proceshouding van verdachten als neveneffect beschouwen, kan worden bediscussieerd. We beschouwen een eventuele verandering in de proceshouding van de verdachte in deze studie als een neveneffect omdat uit de planevaluatie naar voren is gekomen dat de Aanwijzing primair toeziet op het praktisch organiseren van de rechtsbijstand. De Aanwijzing heeft met andere woorden niet als doel de procespositie van de verdachte tijdens het verhoor te beïnvloeden. De consequentie van de rechtsbijstandverlening kan evenwel zijn dat verdachten vaker gebruikmaken van hun zwijgrecht. Een reden daarvoor kan zijn dat verdachten van hun raadsman het advies hebben gekregen om te zwijgen of dat verdachten door de uitleg van hun raadsman zich bewuster zijn geworden van het belang dat de rechten voor hen kunnen hebben. De beleidstheorie heeft laten zien dat dat in feite de achterliggende gedachte achter de rechtsbijstandverlening is. Om na te gaan in welke mate de proceshouding van de verdachten na de invoering van de Aanwijzing is veranderd, operationaliseren we de proceshouding van de verdachte in vier variabelen: *verdachte zwijgt*, *verdachte verklaart over algemene (waaronder persoonlijke) zaken*, *verdachte verklaart over het delict* en *verdachte bekend*. De zwijgende verdachten zijn de verdachten die geen verklaring hebben afgelegd. Verdachten die alleen persoonlijke informatie verstrekken of die alleen over hobby's of sport praten zijn de verdachten die over algemene onderwerpen verklaren. Verdachten die informatie over het delict of over hun betrokkenheid daarbij geven of verdachten die ontkennen bij het delict betrokken te zijn, zijn de verdachten die verklaren over het delict. De bekende verdachten zijn de verdachten die toegeven het delict waarvan ze worden verdacht te hebben gepleegd. Uit tabel 9.3 volgt dat we van 20 verdachten geen informatie over hun proceshouding uit de politiedossiers hebben kunnen halen. Van de 486 verdachten van wie we wel informatie over de proceshouding hebben, zien we dat iets meer dan de helft bekend het delict te hebben gepleegd. Nog eens 35% van de verdachten verklaart bij het delict betrokken te zijn, er iets over te weten of ontkent het delict te hebben gepleegd. Slechts 4% van de verdachten maakt gebruik van het zwijgrecht. De overige 7% van de verdachten verklaart alleen over algemene onderwerpen.

9.3 BESCHRIJVING VAN DE MATE WAARIN DOELEN WORDEN BEREIKT

9.3.1 *Mate waarin consultatie- en verhoorbijstand worden verleend*

Nu we weten met wat voor verdachten en zaken we te maken hebben, gaan we over op het beschrijven van de doelvariabelen na de invoering van de Aanwijzing (onderzoeksvragen IIIa en IIIb). We hebben hiervoor in deze studie de periode geselecteerd vanaf oktober 2010 tot oktober 2011. Zoals eerder is besproken, voorziet de Aanwijzing in de organisatie van consultatiebijstand voorafgaand aan het eerste verhoor en voor minderjarige verdachten wordt aanvullend verhoorbijstand mogelijk gemaakt. De Aanwijzing is alleen van toepassing op verdachten die zijn aangehouden na 1 april 2010. Tabel 9.4 geeft een overzicht van de mate waarin verdachten die in 2010/11 zijn aangehouden consultatiebijstand hebben gehad.

Tabel 9.4 Percentage aangehouden verdachten uitgesplitst naar consultatiebijstand en zaakscategorie (2010/11)

	A-categorie	B-categorie	C-categorie	X ²
Geen consultatiebijstand	4.8 (3)	51.6 (65)	93.8 (30)	74.32*
Consultatiebijstand	95.2 (60)	48.4 (61)	6.3 (2)	
Totaal	100.0 (63)	100.0 (126)	100.0 (32)	

Noten: Aantallen staan tussen haakjes.

* P < .10; # P < .05; * P < .01 (tweezijdig).

Uit de tabel kan worden opgemaakt dat het verlenen van consultatiebijstand tussen de drie in de Aanwijzing onderscheiden zaakscategorieën verschillend is ($X^2[2, N = 221] = 74.32, p = .000$). In de A-categorie wordt vaker consultatiebijstand verleend dan in de B- en C-categorie. Van alle drie de zaakscategorieën wordt in de C-categorie het minst vaak consultatiebijstand verleend. Dit ligt in lijn met de verwachtingen aangezien verdachten in een zaak in de A-categorie geen afstand van hun recht op consultatiebijstand kunnen doen en verdachten in de C-categorie consultatiebijstand zelf moeten bekostigen. Wanneer naar de zaakscategorieën afzonderlijk wordt gekeken, valt op dat 3 verdachten in een zaak in de A-categorie voorafgaand aan het eerste verhoor geen consultatiegesprek met een advocaat hebben gehad. Dit betreft een 13-jarige en een 14-jarige verdachte die beide zijn aangehouden voor een winkeldiefstal. De 13-jarige verdachte heeft wel een advocaat bij het verhoor aanwezig gehad en de 14-jarige verdachte een van de ouders. De derde verdachte betreft een 16-jarige die is aangehouden voor openlijke geweldpleging tegen personen. Voorafgaand aan het tweede verhoor heeft deze verdachte wel consultatiebijstand gehad maar de verdachte was toen inmiddels in verzekering gesteld. In de C-categorie is het beeld precies omgekeerd en hebben de meeste aangehouden verdachten geen consultatiebijstand gehad. In de B-categorie heeft iets meer dan de helft van de aangehouden verdachten geen consultatiebijstand gehad.

De mate waarin aangehouden minderjarige verdachten in 2010/11 verhoorbijstand hebben gehad, is weergegeven in tabel 9.5. Omdat minderjarige verdachten recht hebben op twee vormen van rechtsbijstand, kunnen vier categorieën worden onderscheiden: geen rechtsbijstand, alleen consultatiebijstand, alleen verhoorbijstand en consultatie- en verhoorbijstand.

Tabel 9.5 Percentage aangehouden minderjarige verdachten (12-17 jaar) uitgesplitst naar rechtsbijstand en zaakscategorie (2010/11)

	A-categorie	B-categorie	C-categorie	Fisher's exact
Geen rechtsbijstand	2.0 (1)	34.9 (15)	50.0 (5)	48.43*
Alleen consultatiebijstand	29.4 (15)	41.9 (18)	0.0 (0)	
Alleen verhoorbijstand	3.9 (2)	2.3 (1)	40.0 (4)	
Consultatie- en verhoorbijstand	64.7 (33)	20.9 (9)	10.0 (1)	
Totaal	100.0 (51)	100.0 (43)	100.0 (10)	

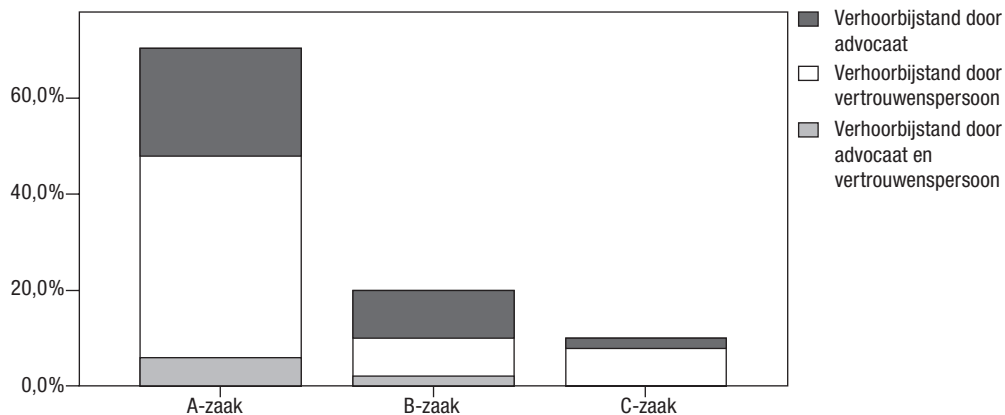
Noten: Aantallen staan tussen haakjes.

* P < .10; # P < .05; * P < .01 (tweezijdig).

We zien dat ook het verlenen van rechtsbijstand in het geval van minderjarige verdachten tussen de drie zaakscategorieën verschillend is (Fisher's exact = 48.43, $p = .000$). In de A-categorie wordt aan minderjarige verdachten vaker rechtsbijstand verleend dan in de B-categorie. Maar ook in de B-categorie krijgen minderjarige verdachten in 65% van de gevallen enige vorm van rechtsbijstand verleend. In de C-categorie wordt minderjarige verdachten in de helft van de gevallen rechtsbijstand verleend. Aangezien we maar van 10 minderjarige verdachten in de C-categorie informatie hebben, zijn deze resultaten minder betrouwbaar. Wanneer we in de A- en B-categorie kijken naar de afzonderlijke vormen van rechtsbijstand, valt op dat niet aan alle minderjarige verdachten naast consultatiebijstand eveneens verhoorbijstand verleend wordt. In de A-categorie krijgt ongeveer 30% van de minderjarige verdachten geen verhoorbijstand en in de B-categorie is dat ruim 60%. Deze bevindingen ondersteunen het beeld dat uit de procesevaluatie naar voren is gekomen. Met name de 16- en 17-jarige verdachten spreken in veel gevallen voorafgaand aan het verhoor met een advocaat, maar daarna is veelal niet die advocaat of een vertrouwenspersoon bij het verhoor aanwezig.

In de Aanwijzing is ervoor gekozen minderjarige verdachten de mogelijkheid te geven om een vertrouwenspersoon of een advocaat bij het verhoor aanwezig te hebben. In figuur 9.2 is weergegeven wie bij het verhoor van de minderjarige verdachten aanwezig is geweest. In zaken in de A- en C-categorie wordt verhoorbijstand in de meeste gevallen door een vertrouwenspersoon gegeven. In de B-categorie zijn advocaten en vertrouwenspersonen even vaak bij het verhoor aanwezig. Opvallend genoeg is in enkele zaken in de A- en B-categorie zowel een advocaat als een vertrouwenspersoon bij het verhoor aanwezig geweest. Tot slot moet worden vermeld dat in de zaken die wij hebben geanalyseerd alleen ouders als vertrouwenspersonen zijn opgetreden. Het beeld dat uit de politiedossiers naar voren komt betreffende wie verhoorbijstand verleent komt overeen met het beeld dat uit de procesevaluatie naar voren is gekomen. Met name bij 12- tot en met 15-jarige verdachten is in veel gevallen een vertrouwenspersoon (een van de ouders) bij het verhoor aanwezig.

Figuur 9.2 Verdeling van verhoorbijstand van aangehouden minderjarige verdachten (12-17 jaar) naar advocaat en vertrouwenspersoon, uitgesplitst naar zaakscategorie (2010/11)

9.3.2 Beschrijving van veranderingen in opsporings- en wachttijd

Voor de beschrijving van veranderingen in doelvariabelen tussen 2008 en 2010/11 beperken we ons tot de opsporingstijd en de wachttijd (onderzoeksvraag IIIc). We kunnen geen verandering beschrijven in de mate waarin consultatie- en verhoorbijstand worden verleend aangezien in 2008 verdachten daar nog geen recht op hadden. In tabel 9.6 is per zaakscategorie het verschil weergegeven in gemiddelde opsporingstijd tot en met het heenzenden of het in verzekering stellen van verdachten voor en na de invoering van de Aanwijzing. Het betreft enkel de verdachten die zijn aangehouden; het verschil in opsporingstijd is uitgedrukt in uren. De resultaten laten zien dat de gemiddelde opsporingstijd binnen alle drie de zaakscategorieën zowel voor als na de invoering van de Aanwijzing ruim onder de 6-uurstermijn ligt. Daarbij zijn de verschillen in gemiddelde opsporingstijd tussen de periode voor en na de invoering van de Aanwijzing voor zowel de A-, B- als C-categorie niet significant. Mogelijk wordt dit veroorzaakt door het gegeven dat ook in een groot deel van de zaken na de invoering van de Aanwijzing geen rechtsbijstand voorafgaand aan het verhoor wordt verleend. Hierdoor wordt de opsporingstijd na de invoering van de Aanwijzing als het ware gemiddeld tussen zaken waarin wel en zaken waarin geen rechtsbijstand wordt verleend, waardoor het effect van rechtsbijstand op de opsporingstijd mogelijk wordt onderschat. Om na te gaan in hoeverre het daadwerkelijk verlenen van rechtsbijstand de opsporingstijd verandert, hebben we een aanvullende analyse uitgevoerd. Per zaakscategorie is de gemiddelde opsporingstijd vergeleken tussen zaken met en zaken zonder rechtsbijstand voorafgaand aan het eerste verhoor. Deze analyse laat zien dat de gemiddelde opsporingstijd binnen de drie zaakscategorieën niet significant verschilt tussen zaken waarin wel rechtsbijstand is verleend en zaken waarin dat niet is gebeurd (zie tabel G.3 van bijlage G).²⁷⁰ Bovenstaande analyses laten zien dat de invoering van het recht op consultatie- en verhoorbijstand niet samen lijkt te gaan met een toename van de opsporingstijd tot en met het heenzenden van de verdachten of de in verzekeringstelling.

Tabel 9.6 Verschil in gemiddelde opsporingstijd in uren voor (2008) en na de Aanwijzing (2010/11), uitgesplitst naar zaakscategorie (aangehouden verdachten)

		N	Gemiddelde	Verschil in gemiddelde (p-waarde)
A-categorie	Voor de Aanwijzing	43	3.19	0.37 (.262)
	Na de Aanwijzing	57	3.56	
B-categorie	Voor de Aanwijzing	132	3.65	-0.02 (.915)
	Na de Aanwijzing	118	3.63	
C-categorie	Voor de Aanwijzing	36	2.00	-0.48 (.151)
	Na de Aanwijzing	33	1.52	

²⁷⁰ Een andere oorzaak waardoor het verschil in gemiddelde opsporingstijd kleiner uitpakt dan verwacht is de pilot met de advocaat op het hoofdbureau in Utrecht. Om dit na te gaan hebben we de analyse uitgevoerd zonder de zaken uit Utrecht. De resultaten bleven hierdoor vergelijkbaar.

Een ander beeld komt naar voren wanneer we kijken naar verschillen tussen het tijdvak voor en na de invoering van de Aanwijzing in de gemiddelde tijd die moet worden gewacht voordat met het verhoor kan worden gestart. De resultaten weergegeven in tabel 9.7 laten zien dat zowel in de A- als in de B-categorie gemiddeld genomen na de invoering van de Aanwijzing langer moet worden gewacht voordat met het verhoor kan worden gestart in vergelijking met voor de invoering van de Aanwijzing. Het verschil in gemiddelde wachttijd bedraagt in de A-categorie 40 minuten en in de B-categorie een half uur.²⁷¹ In de C-categorie zien we een tegenovergesteld beeld. Daar worden verdachten na de invoering van de Aanwijzing gemiddeld genomen een half uur sneller verhoord dan voor de invoering van de Aanwijzing. Uit de procesevaluatie is naar voren gekomen dat opsporingsambtenaren al snel 1,5 uur moeten wachten voordat de advocaat op het politiebureau verschijnt. Op basis van deze bevinding is de verwachting dat het verschil in gemiddelde wachttijd tussen het tijdvak voor en na de Aanwijzing ongeveer 1,5 uur bedraagt. Wij hebben beduidend kleinere verschillen in wachttijden gevonden. Dit zou wederom kunnen worden veroorzaakt door het gegeven dat ook na de invoering van de Aanwijzing niet in alle zaken rechtsbijstand wordt verleend. Dit zou de gemiddelde wachttijd na de invoering van de Aanwijzing kunnen verlagen waardoor het effect van rechtsbijstand op de wachttijd wordt onderschat. We hebben op basis van de periode na de invoering van de Aanwijzing een aanvullende analyse gedaan om na te gaan hoe groot het verschil in gemiddelde wachttijd is tussen zaken waarin wel en zaken waarin geen rechtsbijstand wordt verleend. Uit betreffende analyse komt voor zaken in de A- en B-categorie een vergelijkbaar beeld naar voren, al zijn de verschillen in gemiddelde wachttijd niet significant. Voor zaken in de C-categorie lijkt de politie, in het geval rechtsbijstand wordt verleend, gemiddeld genomen langer te moeten wachten voordat met het verhoor kan worden gestart maar dit verschil is niet significant (zie tabel G.4 van bijlage G).²⁷² Het beeld dat uit de analyse van de politiedossiers naar voren komt, is dat de politie na de invoering van de Aanwijzing langer moet wachten voordat met het verhoor kan worden gestart. Het verschil in de gemiddelde wachttijd is echter kleiner dan het verschil in wachttijd dat opsporingsambtenaren in gesprekken tijdens de procesevaluatie hebben aangegeven.

De analyses van de veranderingen in de opsporingstijd en de wachttijd tot het verhoor laten zien dat langer moet worden gewacht voordat met het verhoor kan worden gestart. Dit zorgt daarentegen niet voor een toename van de tijd die de politie voor het opsporingsonderzoek gebruikt alvorens de verdachte heen te zenden of in verzekering te stellen. Uit de procesevaluatie is naar voren gekomen dat de politie van mening is dat zij in het geval rechtsbijstand verleend dient te worden, al snel 1,5 uur moet wachten. Uit de analyse van de politiedossiers komt naar voren dat na de invoering van de Aanwijzing gemiddeld genomen zo'n half uur tot 40 minuten langer moet worden gewacht voordat met het verhoor kan worden gestart in vergelijking met voor

271 Respectievelijk 0.68×60 minuten = 40 minuten en 0.52×60 minuten = 31.2 minuten.

272 Een andere oorzaak waardoor het verschil in gemiddelde wachttijd kleiner uitpakt dan verwacht, is de pilot met de advocaat op het hoofdbureau in Utrecht. Om dit na te gaan hebben we de analyse uitgevoerd zonder de zaken uit Utrecht. De resultaten bleven hierdoor vergelijkbaar.

de invoering van de Aanwijzing. Dit laat zien dat er tevens andere factoren zijn dan alleen het verlenen van rechtsbijstand die ervoor zorgen dat niet meteen na de voorpleiding aan de hulpofficier van justitie met het verhoor kan worden gestart.

Tabel 9.7 Verschil in gemiddelde wachttijd in uren voor (2008) en na de Aanwijzing (2010/11), uitgesplitst naar zaakscategorie (aangehouden verdachten)

		N	Gemiddelde	Verschil in gemiddelde (p-waarde)
A-categorie	Voor de Aanwijzing	47	1.67	0.68* (.009)
	Na de Aanwijzing	60	2.35	
B-categorie	Voor de Aanwijzing	139	1.99	0.52* (.006)
	Na de Aanwijzing	120	2.52	
C-categorie	Voor de Aanwijzing	38	1.41	-0.54 [†] (.065)
	Na de Aanwijzing	31	0.87	

Noot: [†] P < .10; * P < .05; * P < .01 (tweezijdig).

9.4 BESCHRIJVING VAN NEVENEFFECTEN

9.4.1 *Veranderingen in verzekeringstellingen, ontboden verdachten en de proceshouding van verdachten*

Zoals eerder is aangegeven, is het van belang na te gaan in hoeverre de Aanwijzing veranderingen in het opsporingsonderzoek teweegbrengt die niet voorzien of bedoeld zijn (onderzoeksvraag IIIId). In paragraaf 9.2.4 hebben we reeds uiteengezet dat door de invoering van de Aanwijzing het aantal verzekeringstellingen en het aantal op het politiebureau ontboden verdachten mogelijk toeneemt. Daarnaast hebben we besproken dat de invoering van het recht op rechtsbijstand mogelijk samengaat met veranderingen in de proceshouding van verdachten. In deze paragraaf bekijken we in welke mate de invoering van de Aanwijzing samengaat met veranderingen in deze drie factoren.

Allereerst wordt in tabel 9.8 het aantal in verzekering gestelde verdachten voor en na de invoering van de Aanwijzing per zaakscategorie weergegeven. Zowel in de A- als in de B-categorie zien we een lichte stijging van het aantal verzekeringstellingen na de invoering van de Aanwijzing in vergelijking met voor de invoering. Deze verschillen zijn echter niet significant (respectievelijk $p = .308$ en $p = .542$). In zaken in de C-categorie kunnen verdachten niet in verzekering worden gesteld en kunnen geen verschillen worden geanalyseerd. De invoering van de Aanwijzing lijkt dus niet samen te gaan met een toename van het aantal in verzekering gestelde verdachten.

Tabel 9.8 Verschil in percentage in verzekering gestelde verdachten voor (2008) en na de Aanwijzing (2010/11), uitgesplitst naar zaakscategorie

		In verzekering gesteld	Niet in verzekering gesteld	Totaal	Fisher's exact
A-categorie	Voor de Aanwijzing	64.0 (32)	36.0 (18)	100.0 (50)	.308
	Na de Aanwijzing	73.3 (44)	26.7 (16)	100.0 (60)	
B-categorie	Voor de Aanwijzing	54.9 (78)	45.1 (64)	100.0 (142)	.543
	Na de Aanwijzing	58.8 (77)	41.2 (54)	100.0 (131)	
C-categorie	Voor de Aanwijzing	- -	100.0 (43)	100.0 (43)	-
	Na de Aanwijzing	- -	100.0 (36)	100.0 (36)	

Noot: Aantallen staan tussen haakjes.

In de tweede plaats worden in tabel 9.9 de resultaten weergegeven van de analyse van de veranderingen in het aantal ontboden verdachten na de invoering van de Aanwijzing. Gezien het geringe aantal ontboden verdachten zou een analyse per zaakscategorie onbetrouwbare resultaten opleveren. Daarom wordt in de analyse geen onderscheid gemaakt naar zaakscategorie. De resultaten laten geen verschillen zien in het aantal ontboden verdachten tussen de perioden voor en na de invoering van de Aanwijzing ($p = .375$). De invoering van de Aanwijzing lijkt hiermee niet samen te gaan met een toename van het aantal ontboden verdachten.

Tabel 9.9 Verschil in percentage ontboden verdachten voor (2008) en na de Aanwijzing (2010/11)

	Voor de Aanwijzing	Na de Aanwijzing	Fisher's exact
Ontboden	7.8 (20)	5.6 (14)	.376
Niet ontboden	92.2 (236)	94.4 (236)	
Totaal	100.0 (256)	100.0 (250)	

Noot: Aantallen staan tussen haakjes.

Als laatste worden in tabel 9.10 de resultaten weergegeven van de proceshouding die verdachten voor en na de invoering van de Aanwijzing tijdens het eerste verhoor aannemen. Ook hier is het, gezien het geringe aantal observaties in met name de categorieën zwijgen en verklaren over algemene zaken, niet mogelijk om de analyse per zaakscategorie uit te voeren. Uit de tabel kan worden afgeleid dat de verdeling van verdachten over de vier verschillende proceshoudingen voor de invoering van de Aanwijzing in sterke mate overeenkomt met de verdeling na de invoering van de Aanwijzing. Er worden dan ook geen significante verschillen in proceshouding gevonden tussen de twee perioden ($X^2[3, N = 447] = 3.059, p > .10$). Op basis van onze steekproef vinden we geen aanwijzing dat de Aanwijzing samengaat met een toename van het aantal verdachten dat zich op het zwijgrecht beroept.

Tabel 9.10 Verschil in percentage proceshoudingen van aangehouden verdachten voor (2008) en na de Aanwijzing (2010/11)

	Voor de Aanwijzing	Na de Aanwijzing	X ² -waarde
Verdachte zwijgt	3.4 (8)	3.7 (8)	3.059
Verdachte verklaart over alg. zaken	4.7 (11)	7.0 (15)	
Verdachte verklaart over het delict	39.9 (93)	32.7 (70)	
Verdachte bekent	51.9 (121)	56.5 (121)	
Totaal	100.0 (233)	100.0 (214)	

Noten: Aantallen staan tussen haakjes.

† P < .10; * P < .05; * P < .01 (tweezijdig).

9.4.2 Veranderingen in aantal Halt-verwijzingen

De evaluatie van de beleidstheorie heeft naar voren gebracht dat in de Aanwijzing voor minderjarigen in feite vooral de strafrechtelijke aanpak wordt uitgewerkt en het pedagogische element daarbij achter blijft. Dit heeft mogelijk neveneffecten voor aangehouden minderjarige verdachten. De bevindingen van de procesevaluatie hebben laten zien dat het verlenen van rechtsbijstand, in het geval de advocaat weinig tot geen ervaring heeft met jeugdzaken, het risico met zich meebrengt dat minder jeugdige verdachten een verklaring afleggen. De consequentie daarvan zou kunnen zijn dat minder jeugdigen in aanmerking komen voor een Halt-verwijzing waardoor het pedagogische element in de aanpak van jeugdigen afneemt. Om dit na te gaan beschrijven we in welke mate het aantal Halt-trajecten verschilt tussen de periode voor en na de invoering van de Aanwijzing.²⁷³

Het aantal Halt-verwijzingen in 2008 en in 2010/11 is per zaakscategorie en per politie-regio weergegeven in tabel 9.11. Wanneer we naar de kolom 'totaal' kijken, zien we dat het aantal Halt-verwijzingen in alle zes de politieregio's is afgenomen. Het verschil in percentages tussen voor en na de invoering van de Aanwijzing is voor alle zes de politieregio's significant bij een alpha van 1%. Groningen heeft met bijna 31% de grootste daling en Amsterdam heeft met ruim 7% de laagste daling. Behalve in de B-categorie in Amsterdam-Amstelland en Utrecht zien we binnen de zaakscategorieën significante afnamen van het aantal Halt-verwijzingen.

Het aantal Halt-verwijzingen is na de invoering van de Aanwijzing lager dan voor de invoering van de Aanwijzing. Het is echter moeilijk deze verschillen in het aantal Halt-trajecten tussen 2008 en 2010/11 toe te schrijven aan de invoering van de Aanwijzing. Zo daalt het aantal Halt-verwijzingen al sinds 2007.²⁷⁴ Ook het aantal aangehouden minderjarigen en het aantal verhoorde minderjarigen daalt sinds 2007.²⁷⁵ De daling in Halt-verwijzingen lijkt daarmee onderdeel uit te maken van een algemene neergaande trend in het aantal jeugdigen dat in aanraking komt met politie en

273 Met dank aan dhr. Quint en dhr. Dirksen van Halt Nederland voor het aanleveren van de benodigde gegevens over 2008 en over oktober 2010-oktober 2011.

274 Zie hiervoor figuur 23 op pagina 32 van het Jaarbericht Halt-sector 2010 (Halt, 2010).

275 Berger & Van der Kroon, 2011.

justitie. Daarbij kunnen op basis van deze gegevens geen uitspraken worden gedaan over de precieze reden voor de afname in het aantal Halt-verwijzingen. Het feit dat jeugdigen door het verlenen van rechtsbijstand geen verklaring afleggen en daardoor geen Halt-verwijzing krijgen is een mogelijke oorzaak. Er kunnen echter andere oorzaken zijn waardoor minder jeugdigen een Halt-verwijzing krijgen. Mogelijk stuurt de politie vaker minderjarige verdachten voor een eenvoudige winkeldiefstal met een reprimande naar huis. Om hierover uitspraken te kunnen doen, zijn aanvullende analyses nodig waarbij het al dan niet verwijzen naar Halt in relatie wordt gebracht met het daadwerkelijke verlenen van rechtsbijstand. In deze analyses zou dan ook gecontroleerd moeten worden op kenmerken van verdachten en van zaken. Deze kunnen helaas niet worden uitgevoerd.

Tabel 9.11 Verschil in percentage Halt-verwijzingen tussen voor (2008) en na de Aanwijzing (2010/11)

		A-categorie	B-categorie	C-categorie	Totaal
Amsterdam-Amstelland	Voor de Aanwijzing	54.01 (471)	46.08 (147)	69.33 (104)	53.84 (722)
	Na de Aanwijzing	45.99 (401)	53.92 (172)	30.67 (46)	46.16 (619)
	Totaal	100.00 (872)	100.00 (319)	100.00 (150)	100.00 (1341)
Groningen	Voor de Aanwijzing	63.46 (191)	59.52 (75)	70.92 (178)	65.49 (444)
	Na de Aanwijzing	36.54 (110)	40.48 (51)	29.08 (73)	34.51 (234)
	Totaal	100.00 (301)	100.00 (126)	100.00 (251)	100.00 (678)
Haaglanden	Voor de Aanwijzing	64.06 (442)	57.03 (146)	57.04 (235)	60.60 (823)
	Na de Aanwijzing	35.94 (248)	42.97 (110)	42.96 (177)	39.40 (535)
	Totaal	100.00 (690)	100.00 (256)	100.00 (412)	100.00 (1358)
Midden- en West-Brabant	Voor de Aanwijzing	61.66 (349)	60.55 (155)	57.17 (351)	59.54 (855)
	Na de Aanwijzing	38.34 (217)	39.45 (101)	42.83 (263)	40.46 (581)
	Totaal	100.00 (566)	100.00 (256)	100.00 (614)	100.00 (1436)
Limburg-Zuid	Voor de Aanwijzing	64.69 (229)	62.50 (110)	57.83 (144)	62.00 (483)
	Na de Aanwijzing	35.31 (125)	37.50 (66)	42.17 (105)	38.00 (296)
	Totaal	100.00 (354)	100.00 (176)	100.00 (249)	100.00 (779)
Utrecht	Voor de Aanwijzing	58.73 (454)	54.69 (175)	56.32 (245)	57.20 (874)
	Na de Aanwijzing	41.27 (319)	45.31 (145)	43.68 (190)	42.80 (654)
	Totaal	100.00 (773)	100.00 (320)	100.00 (435)	100.00 (1528)

Noot: Aantallen staan tussen haakjes.

9.5 RELATIE TUSSEN DOELVARIABLEN EN VERDACHTEN- EN ZAAKSKENMERKEN

9.5.1 *In welke gevallen wordt rechtsbijstand verleend?*

In paragraaf 9.3.1 hebben we laten zien dat het gebruik van consultatie- en verhoorbijstand in de drie zaakscategorieën verschillend is. In deze paragraaf proberen we inzichtelijk te maken in welke mate de kenmerken van zaken en van verdachten mede bijdragen aan het geven van consultatie- en verhoorbijstand (bereiken van doel 3). Dit doen we door de samenhang te analyseren tussen de kenmerken van zaken en van verdachten en het verlenen van consultatiebijstand dan wel verhoorbijstand aan verdachten die in 2010-11 zijn aangehouden (onderzoeksvraag IIIe). Een overzicht van de kenmerken van verdachten en van zaken die we hiervoor kunnen gebruiken is weergegeven in respectievelijk tabel 9.1 en tabel 9.2. Zoals in paragraaf 1.5.2 reeds uiteen is gezet, is het aantal verdachten over wie we informatie hebben te gering om de samenhang tussen de kenmerken van verdachten en zaken enerzijds en het verlenen van consultatie- en verhoorbijstand anderzijds te analyseren met behulp van regressiemodellen. Om toch enig inzicht te krijgen in factoren die mede bepalend kunnen zijn voor het verlenen van rechtsbijstand, worden in deze paragraaf bivariate analyses gepresenteerd.²⁷⁶

Consultatiebijstand

In de eerste plaats bekijken we welke kenmerken van verdachten en van zaken samenhangen met het verlenen van consultatiebijstand. Voor de analyse van consultatiebijstand zijn de zaken uit de A-categorie buiten beschouwing gelaten. De reden hiervoor is dat verdachten van een zaak in de A-categorie geen afstand van hun recht op rechtsbijstand kunnen doen. Wel hebben we eerder gezien dat in de geselecteerde data drie verdachten van een zaak in de A-categorie geen consultatiebijstand voorafgaand aan het eerste verhoor hebben gekregen. In deze zaken is blijkbaar een fout gemaakt of is sprake geweest van een uitzonderlijke situatie.

Uit de analyses is naar voren gekomen dat niet alle kenmerken van verdachten uit tabel 9.1 significant samenhangen met het verlenen van consultatiebijstand. We hebben geen significante samenhang gevonden tussen het verlenen van consultatiebijstand en het geslacht en de etnische achtergrond van verdachten, of de verdachten anteceden hebben en of de aanhouding overdag of in het weekend heeft plaatsgevonden. Wel hebben we een significant verband gevonden tussen de leeftijd van de verdachten en het verlenen van consultatiebijstand (tabel 9.12). De waarde van de Fisher's exact toets is .025 en dus significant bij een alpha van 5%. Uit de resultaten kan worden

²⁷⁶ We hebben logistische regressieanalyses uitgevoerd met consultatiebijstand (en verhoorbijstand) als afhankelijke variabelen en kenmerken van verdachten en zaken als onafhankelijke variabelen. De standaardfouten van de regressiecoëfficiënten waren onwaarschijnlijk groot, waardoor we de resultaten van die regressieanalyses niet vertrouwen en hier niet presenteren. Zie hiervoor onder meer Field (2005).

afgeleid dat vaker rechtsbijstand wordt verleend aan 16- en 17-jarige verdachten dan aan verdachten die ouder zijn dan 18 jaar.

Tabel 9.12 Verschil in percentage al dan niet consultatiebijstand verleend (aangehouden verdachten) uitgesplitst naar leeftijdscategorie (2010-11)

	16-17 jarige verdachten	Verdachten vanaf 18 jaar	Fisher's exact
Geen consultatiebijstand	47.2 (25)	66.7 (70)	.025
Consultatiebijstand	52.8 (28)	33.3 (35)	
Totaal	100.0 (53)	100.0 (105)	

Noot: Aantallen staan tussen haakjes.

Het tweede kenmerk op het niveau van de verdachte dat significant samenhangt met het verlenen van consultatiebijstand is of de verdachte op heterdaad is aangehouden of niet. De gegevens weergegeven in tabel 9.13 laten zien dat de waarde van de Fisher's exact toets (.037) significant is bij een alpha van 5%. Uit de resultaten kan worden opgemaakt dat aan verdachten die buiten heterdaad worden aangehouden vaker consultatiebijstand wordt verleend dan aan verdachten die op heterdaad worden aangehouden.

Tabel 9.13 Verschil in percentage al dan niet consultatiebijstand verleend (aangehouden verdachten) uitgesplitst naar aanhouding al niet heterdaad (2010-11)

	Niet heterdaad	Heterdaad	Fisher's exact
Geen consultatiebijstand	35.3 (6)	62.9 (88)	.037
Consultatiebijstand	64.7 (11)	37.1 (52)	
Totaal	100.0 (17)	100.0 (140)	

Noot: Aantallen staan tussen haakjes.

Tabel 9.14 Verschil in percentage al dan niet consultatiebijstand verleend (aangehouden verdachten) uitgesplitst naar politieregio (2010-11)

	Geen consultatiebijstand	Consultatiebijstand	Totaal	X ² -waarde
Amsterdam-Amstelland	60.0 (15)	40.0 (10)	100.0 (25)	9.255 [†]
Groningen	82.1 (23)	17.9 (5)	100.0 (28)	
Haaglanden	66.7 (16)	33.3 (8)	100.0 (24)	
Midden- en West-Brabant	51.4 (19)	48.6 (18)	100.0 (37)	
Limburg-Zuid	52.2 (12)	47.8 (11)	100.0 (23)	
Utrecht	47.6 (10)	52.4 (11)	100.0 (21)	

Noten: Aantallen staan tussen haakjes.

[†] P < .10; * P < .05; * P < .01 (tweezijdig).

Wanneer we de samenhang bekijken tussen kenmerken van de zaak en het verlenen van consultatiebijstand, valt op dat we voor alle kenmerken uit tabel 9.2 een significante samenhang hebben gevonden. Uit tabel 9.14 kan worden opgemaakt dat het verlenen van consultatiebijstand verschilt tussen de zes politieregio's ($\chi^2[5, N = 158] = 9.255, p = .099$). De percentages laten een tweedeling zien. In Amsterdam-Amstelland, Groningen en Haaglanden wordt in het merendeel van de zaken in de B- of C-categorie geen consultatiebijstand verleend. In Midden- en West-Brabant, Limburg-Zuid en Utrecht wordt ongeveer net zo vaak wel als geen consultatiebijstand verleend.

In tabel 9.15 is de relatie tussen het soort delict en het verlenen van consultatiebijstand weergegeven. De categorieën mishandeling en openlijk geweld tegen personen zijn voor deze analyse samengevoegd. De resultaten laten zien dat het verlenen van consultatiebijstand tussen de delicten verschilt ($\chi^2[6, N = 158] = 27.036, p = .000$). Dit verschil is voornamelijk toe te schrijven aan het gegeven dat in de twee delicten die in de C-categorie vallen, in vrijwel alle gevallen geen consultatiebijstand wordt verleend. Wanneer we de delicten bekijken die in de B-categorie vallen, zien we dat bij winkeldiefstallen en openlijke geweldpleging tegen goederen vaker geen consultatiebijstand wordt verleend en bij softdrugs, woninginbraak en geweld tegen personen vaker wel consultatiebijstand wordt verleend. Een aanvullende analyse van alleen de delicten uit de B-categorie heeft echter laten zien dat de verschillen niet significant zijn.

Tabel 9.15 Verschil in percentage al dan niet consultatiebijstand verleend (aangehouden verdachten) uitgesplitst naar delict (2010-11)

	Geen consultatiebijstand	Consultatiebijstand	Totaal	X ² -waarde
Vandalisme	100.0 (8)	0.0 (0)	100.0 (8)	27.036*
Rijden onder invloed	91.7 (22)	8.3 (2)	100.0 (24)	
Softdrugs	44.4 (4)	55.6 (5)	100.0 (9)	
Winkeldiefstal	60.9 (14)	39.1 (9)	100.0 (23)	
Woninginbraak	40.0 (4)	60.0 (6)	100.0 (10)	
Openlijk geweld goederen	67.9 (19)	32.1 (9)	100.0 (28)	
Mishandeling/geweld personen	42.9 (24)	57.1 (32)	100.0 (56)	

Noten: Aantallen staan tussen haakjes.

* $P < .10$; * $P < .05$; ** $P < .01$ (tweezijdig).

De resultaten weergegeven in tabel 9.16 laten zien dat we een significante samenhang hebben gevonden tussen het verlenen van consultatiebijstand en het gegeven of aangifte is gedaan. De waarde van de Fisher's exact toets (.000) geeft aan dat het resultaat significant is bij een alpha van 1%. Wanneer we naar de percentages kijken, zien we dat in zaken waarin aangifte is gedaan vaker consultatiebijstand wordt verleend dan in zaken waarin geen aangifte is gedaan.

Tabel 9.16 Verschil in percentage al dan niet consultatiebijstand verleend (aangehouden verdachten) uitgesplitst naar al dan niet aangifte gedaan (2010-11)

	Geen aangifte	Aangifte	Fisher's exact
Geen consultatiebijstand	84.0 (42)	46.1 (47)	.000
Consultatiebijstand	16.0 (8)	53.9 (55)	
Totaal	100.0 (50)	100.0 (102)	

Noot: Aantallen staan tussen haakjes.

In tabel 9.17 zijn de resultaten van de analyse van de samenhang tussen het aantal getuigenverklaringen en het verlenen van consultatiebijstand weergegeven. De resultaten van de t-toets laten een significant verschil zien in het gemiddeld aantal getuigenverklaringen tussen zaken waarin wel en zaken waarin geen consultatiebijstand wordt verleend. Het gemiddeld aantal getuigenverklaringen ligt hoger in zaken waarin consultatiebijstand wordt verleend.

Tabel 9.17 Verschil in gemiddeld aantal getuigenverklaringen tussen al dan niet consultatiebijstand verleend (aangehouden verdachten en 2010-11)

	N	Gemiddelde	Vershil in gemiddelde (p-waarde)
Geen consultatiebijstand	89	1.01	1.61* (.002)
Consultatiebijstand	63	2.62	

Noot: † P < .10; * P < .05; * P < .01 (tweezijdig).

De samenhang tussen het aantal medeverdachten in een zaak en het verlenen van consultatiebijstand is weergegeven in tabel 9.18. De resultaten van de t-toets laten een significante samenhang zien. In zaken waarin consultatiebijstand wordt verleend zijn gemiddeld genomen meer medeverdachten aangehouden dan in zaken waarin geen consultatiebijstand wordt verleend.

Tabel 9.18 Verschil in gemiddeld aantal medeverdachten tussen al dan niet consultatiebijstand verleend (aangehouden verdachten en 2010-11)

	N	Gemiddelde	Vershil in gemiddelde (p-waarde)
Geen consultatiebijstand	95	1.58	2.29* (.001)
Consultatiebijstand	63	3.87	

Noot: † P < .10; * P < .05; * P < .01 (tweezijdig).

In paragraaf 1.5.2 is aangegeven dat op basis van bivariate analyses alleen voorlopige conclusies kunnen worden getrokken. Toch bieden bovenstaande analyses aanknopingspunten met betrekking tot factoren die mede bepalen of al dan niet consultatiebijstand wordt verleend. In de eerste plaats zien we dat 16- en 17-jarige verdachten in zaken in de B- en C-categorie vaker consultatiebijstand wordt verleend dan verdachten die ouder zijn dan 18 jaar. Daarnaast wordt vaker consultatiebijstand verleend wanneer aangifte is gedaan, de verdachte niet op heterdaad is aangehouden, wanneer meer getuigenverklaringen beschikbaar zijn en wanneer meer medeverdachten zijn aangehouden. Hoewel het een indirecte operationalisering betreft en dit als een eerste aanzet beschouwd dient te worden, kunnen deze kenmerken als indicatie voor de complexiteit van de zaak dienen. Tijdens de procesevaluatie hebben we gezien dat in het geval van winkeldiefstallen in veel gevallen een aangifte en getuigenverklaringen beschikbaar zijn en verdachten op heterdaad worden aangehouden. Om die redenen worden winkeldiefstallen als relatief eenvoudig op te lossen zaken beschouwd. De meeste verdachten weten dat aangifte is gedaan en dat er getuigen zijn en bekennen meteen het delict gepleegd te hebben. Het voorhanden zijnde bewijs en aanknopingspunten voor opsporingsonderzoek en de mate waarin verdachten daarvan op de hoogte zijn, kunnen met andere woorden als indicatie worden gebruikt voor de complexiteit van de zaak. Dusdanig beschouwd, suggereren de resultaten van bovenstaande analyses dat het verlenen van consultatiebijstand mede wordt bepaald door de complexiteit van de zaak. Tot slot hebben we verschillen tussen politieregio's gevonden, hetgeen suggereert dat de manier waarop het opsporingsonderzoek wordt georganiseerd tevens van invloed is op het verlenen van consultatiebijstand.

Verhoorbijstand

In de tweede plaats bekijken we welke kenmerken van verdachten en van zaken samenhangen met het verlenen van verhoorbijstand. Omdat alleen minderjarige verdachten recht hebben op verhoorbijstand beperken we deze analyse tot de verdachten van 12 jaar tot en met 17 jaar. Gezien het aantal waarnemingen is het niet mogelijk de analyses uit te splitsen naar de vier categorieën van rechtsbijstandverlening: geen rechtsbijstand, alleen consultatiebijstand, alleen verhoorbijstand en consultatie- en verhoorbijstand. Onderstaande analyses zullen dan ook alleen betrekking hebben op het onderscheid tussen al dan niet verhoorbijstand verleend. Als gevolg hiervan kunnen de verschillen mogelijk worden onderschat omdat de minderjarige verdachten die consultatiebijstand hebben gekregen verdeeld zijn over de categorieën wel en geen verhoorbijstand.

Voor drie verdachtenkenmerken hebben we geen significante samenhang gevonden met het verlenen van verhoorbijstand. Dit betreft de kenmerken geslacht, etnische achtergrond en of de verdachte op heterdaad is aangehouden. Uit tabel 9.19 volgt dat de leeftijd van verdachten in categorieën wel significant samenhangt met het verlenen van verhoorbijstand. De waarde van de Fisher's exact toets (.000) geeft aan dat het resultaat significant is bij een alpha van 1%. Uit de resultaten kan verder worden afgeleid dat aan 12- tot en met 15-jarige verdachten vaker verhoorbijstand wordt verleend dan 16- en 17-jarige verdachten.

Tabel 9.19 Verschil in percentage al dan niet verhoorbijstand verleend (aangehouden minderjarige verdachten 12-17 jaar) uitgesplitst naar leeftijdscategorie (2010-11)

	12-15-jarige verdachten	16-17-jarige verdachten	Fisher's exact
Geen verhoorbijstand	28.9 (13)	69.5 (41)	.000
Verhoorbijstand	71.1 (32)	30.5 (18)	
Totaal	100.0 (45)	100.0 (59)	

Noot: Aantallen staan tussen haakjes.

Uit tabel 9.20 volgt dat ook het hebben van antecedenten een significante samenhang heeft met het verlenen van verhoorbijstand. De waarde van de Fisher's exact toets (.070) geeft aan dat het resultaat significant is bij een alpha van 10%. Verder kan uit de percentages worden afgeleid dat vaker verhoorbijstand wordt verleend in het geval de minderjarige verdachte geen antecedenten heeft dan wanneer de minderjarige verdachte wel antecedenten heeft.

Tabel 9.20 Verschil in percentage al dan niet verhoorbijstand verleend (aangehouden minderjarige verdachten 12-17 jaar) uitgesplitst naar al dan niet antecedenten (2010-11)

	Geen antecedenten	Antecedenten	Fisher's exact
Geen verhoorbijstand	41.5 (22)	63.3 (19)	.070
Verhoorbijstand	58.5 (31)	36.7 (11)	
Totaal	100.0 (53)	100.0 (30)	

Noot: Aantallen staan tussen haakjes.

Ook het tijdstip waarop de verdachte wordt aangehouden, hangt significant samen met het verlenen van verhoorbijstand (zie tabel 9.21). Dit kan worden afgeleid uit de waarde van de Fisher's exact toets die .091 bedraagt wat betekent dat het resultaat significant is bij een alpha van 10%. Daarbij laten de percentages zien dat minderjarige verdachten die gedurende de dag (tussen 7:00 uur en 20:00 uur) worden aangehouden vaker verhoorbijstand wordt verleend dan minderjarige verdachten die gedurende de avond en nacht worden aangehouden.

Tabel 9.21 Verschil in percentage al dan niet verhoorbijstand verleend (aangehouden minderjarige verdachten 12-17 jaar) uitgesplitst naar aanhouding overdag of 's avonds (2010-11)

	Aanhouding 's avonds	Aanhouding overdag	Fisher's exact
Geen verhoorbijstand	64.5 20	45.8 33	.091
Verhoorbijstand	35.5 11	54.2 39	
Totaal	100.0 31	100.0 72	

Noot: Aantallen staan tussen haakjes.

Als laatste hebben we een significante samenhang gevonden tussen het verlenen van verhoorbijstand en het gegeven dat de minderjarige verdachte in het weekend wordt aangehouden (zie tabel 9.22). Uit de waarde van de Fisher's exact toets (.094) kan worden afgeleid dat het resultaat significant is bij een alpha van 10%. Verder laten de gegevens zien dat aan minderjarige verdachten die doordeweeks worden aangehouden vaker verhoorbijstand wordt verleend dan aan minderjarige verdachten die in het weekend worden aangehouden.

Tabel 9.22 Verschil in percentage al dan niet verhoorbijstand verleend (aangehouden minderjarige verdachten 12-17 jaar) uitgesplitst naar aanhouding doordeweeks of in het weekend (2010-11)

	Aanhouding doordeweeks	Aanhouding weekend	Fisher's exact
Geen verhoorbijstand	45.7 (32)	64.7 (22)	.094
Verhoorbijstand	54.3 (38)	35.3 (12)	
Totaal	100.0 (70)	100.0 (34)	

Noot: Aantallen staan tussen haakjes.

Wanneer we naar de samenhang kijken tussen het verlenen van verhoorbijstand en kenmerken van de zaak, blijken de beschikbaarheid van een aangifte, het aantal getuigenverklaringen en het aantal medeverdachten niet significant samen te hangen met het verlenen van verhoorbijstand. De resultaten weergegeven in tabel 9.23 laten zien dat de verschillen in het verlenen van verhoorbijstand tussen de politieregio's wel significant zijn ($X^2[5, N = 104] = 9.620, p = .087$). Wanneer we naar de percentages kijken, zien we een driedeling. Minderjarige verdachten in Amsterdam-Amstelland krijgen in bijna alle gevallen verhoorbijstand verleend. In Midden- en West-Brabant en Limburg-Zuid krijgen minderjarige verdachten even vaak wel als geen verhoorbijstand verleend. In Groningen, Haaglanden en Utrecht krijgen minderjarige verdachten vaker geen dan wel verhoorbijstand verleend.

Tabel 9.23 Verschil in percentage al dan niet verhoorbijstand verleend (aangehouden minderjarige verdachten 12-17 jaar) uitgesplitst naar politieregio (2010-11)

	Geen verhoorbijstand	Verhoorbijstand	Totaal	X ² -waarde
Amsterdam-Amstelland	15.4 (2)	84.6 (11)	100.0 (13)	9.620 [†]
Groningen	56.5 (13)	43.5 (10)	100.0 (23)	
Haaglanden	64.7 (11)	35.3 (6)	100.0 (17)	
Midden- en West-Brabant	50.0 (12)	50.0 (12)	100.0 (24)	
Limburg-Zuid	50.0 (6)	50.0 (6)	100.0 (12)	
Utrecht	66.7 (10)	33.3 (5)	100.0 (15)	

Noten: Aantallen staan tussen haakjes.

[†] P < .10; * P < .05; * P < .01 (tweezijdig).

Als laatste presenteren we de verschillen in het verlenen van verhoorbijstand tussen de delicten (tabel 9.24). Voor deze analyse hebben we geen X^2 -toets uitgevoerd om te bepalen of de verschillen significant zijn. De reden hiervoor is dat er te veel cellen zijn met een verwachte frequentie lager dan vijf waardoor het resultaat van de X^2 -toets niet betrouwbaar is. Het valt op dat voor een relatief licht vergrijp als vandalisme verhoorbijstand wordt verleend terwijl in een relatief zwaar vergrijp als een vrijheidsbeneming geen verhoorbijstand wordt verleend in het geval van minderjarige verdachten. Verder zien we dat minderjarige verdachten van winkeldiefstal en een softdrugsgerelateerd delict vaker wel dan geen verhoorbijstand krijgen. In het geval minderjarigen worden verdacht van rijden onder invloed, openlijk geweld tegen goederen of openlijk geweld tegen personen wordt vaker geen dan wel verhoorbijstand verleend.

Tabel 9.24 Verschil in percentage al dan niet verhoorbijstand verleend (aangehouden minderjarige verdachten 12-17 jaar) uitgesplitst naar delict (2010-11)

	Geen verhoorbijstand	Verhoorbijstand	Totaal
Vandalisme	0.0 (0)	100.0 (3)	100.0 (3)
Rijden onder invloed	71.4 (5)	28.6 (2)	100.0 (7)
Softdrugs	33.3 (1)	66.7 (2)	100.0 (3)
Winkeldiefstal	46.3 (25)	53.7 (29)	100.0 (54)
Openlijk geweld goederen	54.5 (6)	45.5 (5)	100.0 (11)
Openlijk geweld personen	69.6 (16)	30.4 (7)	100.0 (23)
Vrijheidsbeneming	100.0 (1)	0.0 (0)	100.0 (1)
Moord/doodslag	0.0 (0)	100.0 (2)	100.0 (2)

Noten: Aantallen staan tussen haakjes.

† $P < .10$; * $P < .05$; * $P < .01$ (tweezijdig).

Ook bij bovenstaande analyses van verhoorbijstand geldt de kanttekening dat het bivariate analyses betreft en geen definitieve conclusies kunnen worden getrokken. Wel bieden de resultaten inzicht in factoren die mogelijk samenhangen met het verlenen van verhoorbijstand. In de eerste plaats wordt aan 12- tot 15-jarige verdachten en verdachten zonder antecedenten vaker verhoorbijstand verleend dan 16- en 17-jarigen en minderjarige verdachten met antecedenten. Verder valt op dat het verlenen van verhoorbijstand aan minderjarige verdachten niet zozeer samenhangt met indicatoren voor de complexiteit van de zaak, zoals het geval was bij consultatiebijstand, maar vooral met meer praktische factoren. Zo wordt vaker verhoorbijstand verleend wanneer de verdachte overdag en doordeweeks wordt aangehouden. Tot slot verschilt het verlenen van verhoorbijstand tussen de zes politieregio's. Dit suggereert dat het verlenen van verhoorbijstand mede afhankelijk is van de manier waarop het opsporingsonderzoek wordt georganiseerd.

9.5.2 Samenhang tussen opsporings- en wachttijd en verdachten- en zaakskenmerken

In deze paragraaf gaan we na in hoeverre veranderingen in rechtsbijstand voor aangehouden verdachten de opsporing hinderen (doel 5). Om dit te kunnen onderzoeken hebben we doel 5 geoperationaliseerd als de opsporingstijd tot en met het in verzekering stellen of heenzenden van de verdachten²⁷⁷ en de wachttijd totdat met het verhoor kan worden gestart. Uit de analyses van de veranderingen in opsporingstijd en wachttijd, zoals besproken in paragraaf 9.3.2, is naar voren gekomen dat de gemiddelde opsporingstijd niet veranderd blijkt te zijn na de invoering van de Aanwijzing en dat de gemiddelde wachttijd blijkt te zijn toegenomen. In deze paragraaf zullen we met behulp van regressieanalyses nagaan in hoeverre er een relatie bestaat tussen het verlenen van consultatie- en verhoorbijstand enerzijds en de opsporings- en wachttijd anderzijds wanneer rekening wordt gehouden met kenmerken van verdachten en van zaken (onderzoeksvraag IIIe). Zodoende trachten we inzichtelijk te maken welke onderdelen van de Aanwijzing (consultatie- en verhoorbijstand) bijdragen aan het bereiken van doel 5 en hoe deze relatie mogelijk wordt beïnvloed door kenmerken van de opsporingspraktijk (kenmerken van verdachten en van zaken).

Zoals beschreven in paragraaf 1.5.2 hebben we in totaal vier regressieanalyses uitgevoerd: opsporingstijd in relatie tot consultatiebijstand voor aangehouden verdachten vanaf 18 jaar, opsporingstijd in relatie tot consultatie- en/of verhoorbijstand voor aangehouden verdachten van 12 tot en met 17 jaar, wachttijd in relatie tot consultatiebijstand voor aangehouden verdachten vanaf 18 jaar en wachttijd in relatie tot consultatie- en/of verhoorbijstand voor aangehouden verdachten vanaf 12 tot en met 17 jaar. Voor elke regressieanalyse hebben we vier modellen geschat. Model 1 bevat het intercept en consultatiebijstand en/of verhoorbijstand en is in de regressietabellen weergegeven in het eerste blok van de kolom 'Model 1 A-B'. In model 1A voegen we kenmerken van zaken gezamenlijk toe aan model 1 en in model 1B voegen we kenmerken van verdachten gezamenlijk toe aan model 1. Deze twee modellen worden weergegeven door respectievelijk blok 2 en blok 3 in de kolom 'Model 1A-B'. Model 2 is het complete model waarin we alle kenmerken (van zaken en van verdachten) gezamenlijk hebben opgenomen. Model 3 is het 'trimmed' model: dit beschouwen we als het voorkeursmodel dat de data het best beschrijft.

Dit voorkeursmodel bevat voor alle regressieanalyses consultatie- en/of verhoorbijstand, de delicten samengenomen tot de drie zaakscategorieën, de politieregio's samengenomen tot twee groepen en de leeftijd van de verdachten. De keuze om deze variabelen in het voorkeursmodel op te nemen, is gelegen in het feit dat de verdeling in de drie zaakscategorieën en de drie leeftijdscategorieën een belangrijke veronderstelling achter de werking van de Aanwijzing is. Aangezien uit de procesevaluatie naar voren is gekomen dat de organisatie van de politie per regio verschillend is, is het tevens van belang rekening te houden met de verschillen tussen de politieregio's. Model 3 hebben we verder uitgebreid door van de overige kenmerken van zaken en van verdachten de significante effecten uit model 2 toe te voegen. Daarna hebben we

²⁷⁷ De periode tussen 12 uur in de avond en 9 uur in de ochtend niet meegerekend.

bekeken welke van de dan overgebleven kenmerken mogelijk nog samenhangen met de opsporingstijd of wachttijd zodat uiteindelijk het best passende model voor onze steekproef wordt verkregen.

Regressieanalyses opsporingstijd

Zoals eerder aangegeven, hebben we twee regressieanalyses uitgevoerd waarmee we consultatie- en/of verhoorbijstand in relatie brengen met de opsporingstijd, daarbij rekening houdend met kenmerken van zaken en van verdachten. De uitkomsten van de regressieanalyse van opsporingstijd voor de modellen met consultatiebijstand voor aangehouden verdachten vanaf 18 jaar zijn weergegeven in tabel 9.25. Model 1 laat zien dat er een significante samenhang bestaat tussen het verlenen van consultatiebijstand en de opsporingstijd. Verder laat de R^2 van model 1 zien dat het verlenen van consultatiebijstand ongeveer 3% van de variatie in opsporingstijd verklaart. Uit model 1A kan worden afgeleid dat de kenmerken van zaken gezamenlijk de opsporingstijd beïnvloeden (R^2 -change is .347, $p < .01$). Het soort delict, de politieregio, het aantal medeverdachten en het aantal getuigenverklaringen vertonen een significante samenhang met de opsporingstijd. Er worden geen significante verschillen in opsporingstijd gevonden tussen de periode voor en na de invoering van de Aanwijzing en tussen zaken waarin wel of niet aangifte is gedaan. De resultaten van model 1B laten zien dat ook de kenmerken van verdachten gezamenlijk een invloed hebben op de opsporingstijd (R^2 -change is .099, $p < .01$). Alleen de proceshouding van de verdachte vertoont een significante samenhang met de opsporingstijd. De leeftijd, het geslacht, de etnische achtergrond, het feit of de aanhouding overdag of in het weekend plaatsvindt en of de verdachte op heterdaad is aangehouden, hebben geen significante samenhang met de opsporingstijd.

In model 2 voegen we de kenmerken van zaken en van verdachten gezamenlijk toe aan model 1. Uit model 2 volgt dat kenmerken van zaken en van verdachten als een geheel een aanzienlijk bijdrage leveren aan de verklaringskracht van het model. De R^2 neemt toe van .020 naar .395, wat significant is bij een alpha van 1%. De significantie van sommige variabelen is in model 2 veranderd ten opzichte van de modellen 1A-B en het aantal aangehouden verdachten waarop de modellen zijn geschat is gering. Hierdoor bestaat de mogelijkheid dat model 2 is 'overgespecificeerd' en te veel variabelen in model 2 zijn opgenomen. We passen het model hierop aan door in plaats van de delicten de zaakscategorieën te gebruiken en de politieregio's in twee groepen samen te nemen. Het aantal medeverdachten, het aantal getuigenverklaringen, de leeftijd van de verdachten en de proceshouding van de verdachten houden we ook in model 3. De overige kenmerken van zaken en van verdachten worden stapsgewijs aan het model toegevoegd totdat het best passende model wordt verkregen. Uit deze procedure is naar voren gekomen dat geen van de overige kenmerken significant samenhangt met de opsporingstijd.

Tabel 9.25 OLS regressieanalyse van opsporingstijd op consultatiebijstand, kenmerken van zaken en kenmerken van verdachten voor aangehouden verdachten van 18 jaar en ouder (2008-2010/11)

	Model 1A-B		Model 2		Model 3	
	Coef.	S.E.	Coef.	S.E.	Coef.	S.E.
Intercept	3.037*	.131	1.700*	.830	1.116*	.305
Consultatiebijstand	.745*	.288	.488	.329	.645*	.273
<i>A. Kenmerken zaken</i>						
Na Aanwijzing	.214	.245	.212	.257		
Vandalisme	.915	.577	1.098†	.623		
Rijden onder invloed	-1.092*	.521	-.930†	.563		
Softdrugs	-.040	.522	-.005	.534		
Winkeldiefstal	-Ref-		-Ref-			
Woninginbraak	1.332*	.466	1.606*	.551		
Openlijk geweld goederen	1.328*	.424	1.564*	.511		
Mishandeling/geweld personen	.818†	.425	.910†	.501		
Moord/doodslag	.673	.640	.706	.702		
Identiteitsbewijs/vrijheidsbeneming	-1.098	1.106	-.702	1.176		
C-categorie					-Ref-	
B-categorie					1.068*	.300
A-categorie					.626	.538
Amsterdam-Amstelland	.847*	.389	.983*	.424		
Groningen	.218	.326	.230	.336		
Haaglanden	1.203*	.328	1.345*	.342		
Limburg-Zuid	1.007*	.325	1.078*	.334		
Midden- en West-Brabant	-Ref-		-Ref-			
Utrecht	1.089*	.343	1.175*	.360		
AA/HGL/LZ/UTR					.953*	.213
Aantal medeverdachten (ln)	.554*	.228	.708*	.260	.477*	.215
Aangifte	-.100	.319	-.180	.346		
Aantal getuigenverklaringen (ln)	-.308*	.156	-.429*	.167	-.241†	.150
<i>B. Kenmerken verdachten</i>						
Leeftijd (18)	-.007	.011	.025*	.011	.008	.010
Man	.565	.344	-.113	.325		
Niet-Nederlandse achtergrond	.260	.247	.150	.236		
Aanhouding vanaf 7:00 t/m 20:00	-.171	.260	.026	.268		
Aanhouding in het weekend	-.016	.257	.080	.255		
Heterdaad	-.198	.282	-.337	.326		
Verdachte zwijgt	-1.166	.577	-.817	.519		
Verdachte verklaart over alg. zaken	-.729	.438	-.530	.407		
Verdachte verklaart over het delict	-Ref-		-Ref-		.669*	.228
Verdachte bekend	-.977*	.248	-.255	.253		
N	223		223		223	
R ²	.029		.411		.289	

Noten: Model 1 bevat alleen het intercept en consultatiebijstand. Modellen 1A en 1B voegen de kenmerken van zaken (A) en de kenmerken van verdachten (B) afzonderlijk toe aan model 1. R² in kolom 'Model 1A-B' hoort bij model 1.

† P < .10; * P < .05; * P < .01 (tweezijdig).

Uit model 3 kunnen we afleiden dat na controle op relevante kenmerken van zaken en van verdachten nog steeds een significante samenhang wordt gevonden tussen het verlenen van consultatiebijstand en de opsporingstijd. In de gevallen dat consultatiebijstand wordt verleend, is de politie gemiddeld genomen ongeveer 40 minuten²⁷⁸ langer met een zaak bezig alvorens de verdachte in verzekering te stellen of heen te zenden. Wanneer we naar de kenmerken van zaken kijken, zien we dat de opsporings-tijd in zaken in de A- en B-categorie gemiddeld significant langer is dan in de C-categorie. Daarnaast blijkt de gemiddelde opsporingstijd in Midden- en West-Brabant en Groningen significant lager te liggen dan in de overige politieregio's. Ook het aantal medeverdachten heeft een significante samenhang met de opsporingstijd. Naarmate meer verdachten in een zaak zijn aangehouden, is de opsporingstijd langer.

Als laatste blijkt ook het aantal getuigenverklaringen een significante samenhang te vertonen met de opsporingstijd. Naarmate het aantal getuigenverklaringen toeneemt, wordt de opsporingstijd korter. Wat betreft de kenmerken van verdachten zien we dat leeftijd geen significante samenhang vertoont met de opsporingstijd. De proceshouding van de verdachte blijkt wel significant samen te hangen met de opsporingstijd. In het geval een verdachte bereid is een verklaring over het delict af te leggen is de opsporingstijd langer.

In tabel 9.26 staan de uitkomsten van de regressieanalyse van opsporingstijd voor de modellen met consultatie en/of verhoorbijstand. Het betreft hier alleen minderjarige aangehouden verdachten aangezien alleen zij recht hebben op verhoorbijstand. In onze steekproef hebben we voor minderjarige verdachten niet over alle delicten informatie, waardoor woninginbraak, mishandeling, identiteitsbewijs en vrijheidsbeneming in deze analyse ontbreken. De resultaten van model 1 laten zien dat geen significante verschillen worden gevonden in gemiddelde opsporingstijd tussen de vier mogelijke vormen van rechtsbijstandverlening. De regressiecoëfficiënten zijn niet significant en uit de R^2 kan worden opgemaakt dat het verlenen van rechtsbijstand een kleine bijdrage levert aan de verklaring van verschillen in opsporingstijd en ook niet significant verschilt ten opzichte van het nul model. Uit de resultaten van model 1A kan worden afgeleid dat de kenmerken van zaken gezamenlijk wel een invloed hebben op de opsporingstijd (R^2 -change is .401, $p < .01$). Er worden verschillen in opsporingstijd geconstateerd tussen delicten en tussen politieregio's. Daarnaast hangt ook het aantal medeverdachten significant samen met de opsporingstijd. De resultaten van model 1B laten zien dat ook de kenmerken van verdachten gezamenlijk een invloed hebben op de opsporingstijd (R^2 -change is .199, $p < .01$). Zowel de etnische achtergrond van verdachten, het moment van aanhouding als de proceshouding van verdachten vertonen een significante samenhang met de opsporingstijd.

Uit model 2 volgt dat het gezamenlijk analyseren van kenmerken van zaken en van verdachten de verklaarde variantie aanzienlijk verbetert. De R^2 neemt toe van .020 naar .489, wat een significante verandering is bij een alpha van 1%. Ook hier geldt

278 Opsporingstijd wordt uitgedrukt in uren. Door de regressiecoëfficiënt te vermenigvuldigen met 60 minuten verkrijgen we het aantal minuten: $.645 * 60 \text{ minuten} = 38.7 \text{ minuten}$.

dat de significantie van sommige coëfficiënten in model 2 verandert ten opzichte van de modellen 1A-B en we hebben maar een beperkt aantal aangehouden minderjarige verdachten. Model 2 passen we op dezelfde manier hierop aan als bij de voorgaande regressieanalyse, wat resulteert in model 3.

Model 3 laat zien dat na controle op de kenmerken van zaken en van verdachten het verlenen van rechtsbijstand significant samenhangt met de opsporingstijd. De gevallen waarin geen consultatiebijstand en geen verhoorbijstand wordt verleend, worden als referentiecategorie gebruikt. Wanneer we de coëfficiënten van de overige vormen van rechtsbijstand bekijken, zien we dat de gemiddelde opsporingstijd significant langer is (ongeveer 30 minuten) wanneer zowel consultatie- als verhoorbijstand wordt verleend dan wanneer geen rechtsbijstand wordt verleend. De gemiddelde opsporingstijd, in de gevallen dat alleen consultatiebijstand of alleen verhoorbijstand wordt verleend, verschilt niet significant van de gevallen waarin geen rechtsbijstand wordt verleend. De gevallen waarin alleen verhoorbijstand wordt verleend zijn als aparte categorie opgenomen, maar het gaat hier maar om zeven verdachten. De regressiecoëfficiënt van deze categorie is hierdoor niet betrouwbaar en het gaat daarbij om uitzonderlijke gevallen waarin van de regel blijkt te zijn afgeweken door geen consultatiebijstand te verlenen. Aanvullend zien we ook hier dat de gemiddelde opsporingstijd significant langer is in zaken in de A- en B-categorie dan in zaken in de C-categorie. Daarbij is de gemiddelde opsporingstijd in Midden- en West-Brabant en Groningen significant korter dan in de overige politieregio's. Verder zien we dat de opsporingstijd toeneemt naarmate meer medeverdachten zijn aangehouden, en afneemt naarmate meer getuigenverklaringen beschikbaar zijn. Wat betreft de kenmerken van verdachten zien we dat de gemiddelde opsporingstijd niet verschilt tussen de 12-15-jarige verdachten en de 16-17-jarige verdachten. Wel is de gemiddelde opsporingstijd significant korter wanneer de verdachten overdag of in het weekend zijn aangehouden. Tot slot zien we dat de gemiddelde opsporingstijd langer is wanneer de minderjarige verdachte bereid is een verklaring over het delict af te leggen.

Tabel 9.26 OLS regressieanalyse van opsporingstijd op rechtsbijstand, kenmerken van zaken en kenmerken van verdachten voor 12-17-jarige aangehouden verdachten (2008-2010/11)

	Model 1A-B		Model 2		Model 3	
	Coef.	S.E.	Coef.	S.E.	Coef.	S.E.
Intercept	3.374*	.164	2.706*	.931	1.146*	.529
Geen rechtsbijstand	-Ref-		-Ref-		-Ref-	
Consultatiebijstand	.218	.341	.586	.410	.328	.290
Verhoorbijstand	-.966	.676	-.087	.622	-.295	.551
Consultatie- en verhoorbijstand	.236	.311	.615	.421	.465†	.276
A. Kenmerken zaken						
Na Aanwijzing	-.028	.347	-.194	.356		
Vandalisme	.047	.713	-1.156	.824		
Rijden onder invloed	-1.603*	.552	-2.222*	.660		
Softdrugs	.521	.629	.176	.649		
Winkeldiefstal	-Ref-		-Ref-			
Openlijk geweld goederen	.855#	.337	.471	.422		
Openlijk geweld personen	-.200	.398	-.174	.436		
Moord/doodslag	1.507†	.904	1.333	.904		
C-categorie					-Ref-	
B-categorie					2.076*	.458
A-categorie					1.856*	.531
Amsterdam-Amstelland	1.627*	.405	1.324*	.462		
Groningen	.474	.393	.490	.393		
Haaglanden	1.659*	.398	1.684*	.418		
Limburg-Zuid	1.463*	.398	1.476*	.398		
Midden- en West-Brabant	-Ref-		-Ref-			
Utrecht	1.035#	.422	.734†	.437		
AA/HGL/LZ/UTR					1.114*	.224
Aantal medeverdachten (ln)	.765*	.194	.447†	.242	.347†	.198
Aangifte	.178	.389	.162	.398		
Aantal getuigenverklaringen (ln)	-.354	.259	-.359	.277	-.457*	.216
B. Kenmerken verdachten						
16 en 17 jarige verdachten	-.296	.271	.225	.277	.034	.375
Man	-.135	.272	-.107	.249		
Niet-Nederlandse achtergrond	.554†	.253	.101	.258		
Aanhouding vanaf 7:00 t/m 20:00	-.573†	.303	-.709#	.327	-.923*	.291
Aanhouding in het weekend	-.440	.313	-.201	.292	-.421†	.254
Heterdaad	-.220	.369	.275	.460		
Verdachte zwijgt	-1.088	.805	-1.769#	.732		
Verdachte verklaart over alg. zaken	.456	.803	.634	.758		
Verdachte verklaart over het delict	-Ref-		-Ref-		.708*	.237
Verdachte bekend	-.980*	.260	-.638#	.253		
N	168		168		168	
R ²	.020		.489		.408	

Noten: Model 1 bevat alleen het intercept en rechtsbijstand. Modellen 1A en 1B voegen de kenmerken van zaken (A) en de kenmerken van verdachten (B) afzonderlijk toe aan model 1. R² in kolom 'Model 1A-B' hoort bij model 1.

† P < .10; # P < .05; * P < .01 (tweezijdig).

Regressieanalyses wachttijd

Ook voor de relatie tussen de wachttijd voordat met het verhoor kan worden gestart en de kenmerken van zaken en van verdachten hebben we twee regressieanalyses uitgevoerd. In model 9.27 worden de uitkomsten weergegeven voor de regressieanalyse van de wachttijd voor de modellen met consultatiebijstand verleend aan aangehouden verdachten vanaf 18 jaar. De uitkomst van model 1 laat zien dat het verlenen van consultatiebijstand aan meerderjarige verdachten significant samenhangt met de wachttijd. Verhoorders en verdachten lijken in het geval dat consultatiebijstand wordt verleend langer te moeten wachten voordat het verhoor kan beginnen. De R^2 van model 1 laat zien dat het verlenen van consultatiebijstand ongeveer 7% van de variatie in de wachttijd verklaart. Ook de kenmerken van zaken gezamenlijk (model 1A) leveren een significante bijdrage aan de verklaring van de variatie in de wachttijd (R^2 -change is .276, $p < .01$). Wanneer naar de afzonderlijk regressiecoëfficiënten wordt gekeken, blijkt de gemiddelde wachttijd na invoering van de Aanwijzing langer te zijn. Ook vinden we verschillen in de wachttijd tussen delicten en tussen politieregio's. Daarnaast bestaat er een significant positief verband tussen het aantal medeverdachten en de wachttijd en een significant negatief verband tussen het aantal getuigenverklaringen en de wachttijd. Uit de resultaten van model 1B kan worden afgeleid dat de kenmerken van verdachten gezamenlijk eveneens een significante bijdrage leveren aan het verklaren van variatie in de wachttijd (R^2 -change is .065, $p < .05$). Zowel het geslacht van de verdachte als het moment van aanhouden hangen significant samen met de wachttijd.

Model 2 is het complete model waarin de kenmerken van zaken en van verdachten gezamenlijk in verband worden gebracht met de wachttijd. Uit model 2 volgt dat de kenmerken van zaken en van verdachten gezamenlijk een significante bijdrage leveren aan het verklaren van de variatie in de wachttijd. De R^2 neemt toe van .067 naar .369. Ook bij deze analyse zien we dat de significantie van sommige regressiecoëfficiënten in model 2 verandert ten opzichte van de modellen 1A-B. Daarbij zijn de modellen op een gering aantal aangehouden verdachten geschat. We passen model 2 weer op dezelfde manier aan zoals we dat bij de voorgaande analyses hebben gedaan, wat resulteert in voorkeursmodel 3.

Uit model 3 kunnen we afleiden dat het verlenen van consultatiebijstand aan aangehouden meerderjarige verdachten ook na controle op de kenmerken van zaken en van verdachten significant samenhangt met de wachttijd. Verhoorders en verdachten moeten in het geval dat consultatiebijstand wordt verleend gemiddeld genomen ongeveer 30 minuten langer wachten voordat het verhoor kan beginnen. Daarbij laten de resultaten zien dat na de invoering van de Aanwijzing eveneens ongeveer een half uur langer moet worden gewacht voordat met het verhoor kan worden gestart dan voor de Aanwijzing. Uit aanvullende analyses is naar voren gekomen dat het effect van de invoering van de Aanwijzing op de wachttijd afneemt wanneer rekening wordt gehouden met het verlenen van consultatiebijstand. Hieruit kan worden afgeleid dat de verschillen in gemiddelde wachttijd voor en na de invoering van de Aanwijzing, zoals we die hebben gevonden in tabel 9.7, voor een deel kunnen worden verklaard door het feit dat consultatiebijstand wordt verleend. Verder kan uit de resultaten van model 3 worden afgeleid dat de gemiddelde wachttijd langer is in zaken in de A- en

B-categorie dan in zaken in de C-categorie. Daarbij is de wachttijd in Midden- en West-Brabant en Groningen gemiddeld korter dan in de overige politieregio's. De wachttijd blijkt langer te zijn naarmate meer medeverdachten zijn aangehouden en korter naarmate meer getuigenverklaringen beschikbaar zijn. Wanneer we naar de kenmerken van verdachten kijken, zien we dat de leeftijd van de verdachte niet significant samenhangt met de wachttijd. Tot slot blijkt het moment van aanhouding wel samen te hangen met de wachttijd. Wanneer de verdachte overdag is aangehouden, duurt de wachttijd gemiddeld genomen korter dan wanneer de verdachte in de avond of nacht wordt aangehouden.

Ten slotte hebben we de wachttijd in relatie gebracht met het verlenen van rechtsbijstand aan aangehouden 12-17-jarige verdachten (tabel 9.28). We hebben ook in deze analyse niet alle delicten mee kunnen nemen omdat we in onze steekproef voor de minderjarige verdachten niet voor alle delicten informatie hebben. Model 1 laat zien dat de wachttijd significant verschilt tussen de verschillende vormen van rechtsbijstand-verlening. Minderjarige verdachten die geen rechtsbijstand hebben gekregen vormen de referentiecategorie. In de gevallen dat consultatiebijstand wordt verleend en in de gevallen dat consultatie- en verhoorbijstand wordt verleend, moeten verdachten en verhoorders gemiddeld genomen langer wachten voordat het verhoor kan beginnen dan wanneer geen rechtsbijstand wordt verleend. Uit de R^2 van model 1 kan worden afgeleid dat het verlenen van rechtsbijstand aan minderjarige verdachten ongeveer 6% van de variatie in de wachttijd verklaart.

Model 1A laat zien dat de kenmerken van zaken gezamenlijk een significante bijdrage leveren aan het verklaren van de variatie in de wachttijd (R^2 -change is .274, $p < .01$). Wanneer we naar de afzonderlijke kenmerken kijken, valt op dat we significante verschillen in wachttijd vinden tussen de politieregio's. Daarnaast hangt het aantal medeverdachten positief samen met de wachttijd. De resultaten van model 1B laten zien dat ook de kenmerken van minderjarige verdachten gezamenlijk een significante bijdrage leveren aan het verklaren van de variatie in de wachttijd (R^2 -change is .190, $p < .01$). Uit de regressiecoëfficiënten kan worden afgeleid dat het geslacht, de etnische achtergrond, het moment van aanhouding en het feit of de verdachte op heterdaad is aangehouden significant samenhangen met de wachttijd.

Model 2 geeft de resultaten weer van de analyse met de kenmerken van zaken en van verdachten gezamenlijk. Dit resulteert in een aanzienlijke verbetering van de verklaarde variantie. De R^2 neemt toe van .056 naar .392, wat een significante verbetering is bij een alpha van 1%. Net als bij de voorgaande analyses zien we in model 2 veranderingen van de significantie van regressiecoëfficiënten ten opzichte van de modellen 1A-B. Daarbij worden de modellen op een gering aantal aangehouden verdachten geschat. We hebben model 2 dan ook weer op vergelijkbare wijze hierop aangepast, wat resulteert in het voorkeursmodel 3.

Tabel 9.27 OLS regressieanalyse van wachttijd op consultatiebijstand, kenmerken van zaken en kenmerken van verdachten voor aangehouden verdachten van 18 jaar en ouder (2008-2010/11)

	Model 1A-B		Model 2		Model 3	
	Coef.	S.E.	Coef.	S.E.	Coef.	S.E.
Intercept	1.793*	.106	-.137	.638	.701*	.271
Consultatiebijstand	.982*	.238	.620 [#]	.278	.495 [†]	.273
<i>A. Kenmerken zaken</i>						
Na Aanwijzing	.435 [#]	.206	.282	.216	.467 [#]	.210
Vandalisme	.862 [†]	.463	1.022 [#]	.496		
Rijden onder invloed	-.235	.427	-.117	.471		
Softdrugs	-.124	.436	-.054	.447		
Winkeldiefstal	-Ref-		-Ref-			
Woninginbraak	1.099*	.387	1.305*	.431		
Openlijk geweld goederen	1.200*	.357	1.348*	.418		
Mishandeling/geweld personen	.712 [#]	.361	.711 [†]	.411		
Moord/doodslag	1.362*	.547	1.522*	.581		
Identiteitsbewijs/vrijheidsbeneming	-.464	.792	-.300	.871		
C-categorie					-Ref-	
B-categorie					.557 [#]	.249
A-categorie					1.106 [#]	.436
Amsterdam-Amstelland	.836*	.316	.673 [#]	.338		
Groningen	-.071	.276	.011	.281		
Haaglanden	.491 [†]	.268	.425	.274		
Limburg-Zuid	.137	.272	.079	.274		
Midden- en West-Brabant	-Ref-		-Ref-			
Utrecht	.492 [†]	.290	.494 [†]	.297		
AA/HGL/LZ/UTR					.466 [#]	.181
Aantal medeverdachten (ln)	.812*	.191	.988*	.206	.771*	.173
Aangifte	-.201	.262	-.168	.282		
Aantal getuigenverklaringen (ln)	-.462*	.135	-.415*	.144	-.326*	.125
<i>B. Kenmerken verdachten</i>						
Leeftijd (18)	-.013	.009	.017 [#]	.009	.005	.009
Man	.479 [†]	.281	.099	.277		
Niet-Nederlandse achtergrond	.319	.202	.245	.199		
Aanhouding vanaf 7:00 t/m 20:00	-.422 [#]	.209	-.149	.221	-.518*	.194
Aanhouding in het weekend	.108	.206	.014	.207		
Heterdaad	.078	.227	.420	.267		
N	238		238		238	
R ²	.067		.369		.259	

Noten: Model 1 bevat alleen het intercept en consultatiebijstand. Modellen 1A en 1B voegen de kenmerken van zaken (A) en de kenmerken van verdachten (B) afzonderlijk toe aan model 1. R² in kolom 'Model 1A-B' hoort bij model 1.

[†] P < .10; [#] P < .05; * P < .01 (tweezijdig).

Tabel 9.28 OLS regressieanalyse van wachttijd op rechtsbijstand, kenmerken van zaken en kenmerken van verdachten voor 12-17-jarige aangehouden verdachten (2008-2010/11)

	Model 1A-B		Model 2		Model 3	
	Coef.	S.E.	Coef.	S.E.	Coef.	S.E.
Intercept	1.814*	.144	1.649#	.814	.751	.478
Geen rechtsbijstand	-Ref-		-Ref-		-Ref-	
Consultatiebijstand	.637#	.396	.584	.395	.754*	.261
Verhoorbijstand	-.656	.604	-.593	.597	-.145	.523
Consultatie- en verhoorbijstand	.620#	.269	.488	.400	.880*	.249
<i>A. Kenmerken zaken</i>						
Na Aanwijzing	.228	.339	.221	.345		
Vandalisme	.712	.694	.042	.777		
Rijden onder invloed	-.385	.538	-1.074†	.641		
Softdrugs	.116	.613	.285	.621		
Winkeldiefstal	-Ref-		-Ref-			
Openlijk geweld goederen	.536	.327	.070	.410		
Openlijk geweld personen	.129	.386	-.168	.414		
Moord/doodslag	.158	.880	-.038	.882		
C-categorie					-Ref-	
B-categorie					1.205*	.438
A-categorie					.932†	.505
Amsterdam-Amstelland	1.424*	.396	1.127#	.443		
Groningen	-.140	.377	-.164	.374		
Haaglanden	.626	.389	.533	.400		
Limburg-Zuid	.443	.383	.313	.381		
Midden- en West-Brabant	-Ref-		-Ref-			
Utrecht	.721†	.405	.375	.418		
AA/HGL/LZ/UTR					.793*	.201
Aantal medeverdachten (ln)	.564*	.184	.326	.222	.410*	.150
Aangifte	.211	.380	.346	.376		
Aantal getuigenverklaringen (ln)	-.010	.250	.139	.262		
<i>B. Kenmerken verdachten</i>						
16- en 17-jarige verdachten	-.184	.233	.019	.263	-.097	.338
Man	-.483#	.234	-.492#	.236	-.305	.215
Niet-Nederlandse achtergrond	.606*	.212	.182	.242		
Aanhouding vanaf 7:00 t/m 20:00	-1.191*	.257	-.985*	.315	-1.076*	.254
Aanhouding in het weekend	-.146	.265	.125	.276		
Heterdaad	-.893*	.315	-.058	.436		
N		176		176		176
R ²		.056		.392		.345

Noten: Model 1 bevat alleen het intercept en rechtsbijstand. Modellen 1A en 1B voegen de kenmerken van zaken (A) en de kenmerken van verdachten (B) afzonderlijk toe aan model 1. R² in kolom 'Model 1A-B' hoort bij model 1.

† P < .10; # P < .05; * P < .01 (tweezijdig).

Uit model 3 kunnen we afleiden dat ook na controle op kenmerken van zaken en van verdachten het verlenen van rechtsbijstand aan minderjarige verdachten samen gaat met langer wachten voordat met het verhoor kan worden gestart. De wachttijd is gemiddeld genomen langer wanneer consultatiebijstand (ongeveer 45 minuten) en consultatie- en verhoorbijstand (ongeveer 50 minuten) wordt verleend dan wanneer geen rechtsbijstand wordt verleend. Wanneer het een zaak in de A- en B-categorie betreft, moet gemiddeld genomen langer worden gewacht dan wanneer het een zaak in de C-categorie betreft. Daarbij is de gemiddelde wachttijd korter in Midden- en West-Brabant en Groningen dan in de overige politieregio's. Verder moet langer worden gewacht voordat met het verhoor kan worden gestart wanneer meer medeverdachten zijn aangehouden. Wanneer we de regressiecoëfficiënten van de kenmerken van minderjarige verdachten bekijken, valt op dat we in vergelijking met model 2 geen significante verschillen vinden tussen jongens en meisjes. Ook vinden we geen significante verschillen in gemiddelde wachttijd tussen 12-15-jarigen en 16-17-jarigen. Tot slot kan uit model 3 worden opgemaakt dat de gemiddelde wachttijd korter is wanneer de minderjarige verdachte overdag is aangehouden in vergelijking met een aanhouding in de avond of nacht.

9.6 CONCLUSIE

In dit hoofdstuk wordt verslag gedaan van de mate waarin na de invoering van de Aanwijzing de beoogde doelen 3 en 6, zoals in hoofdstuk 2 uiteengezet, worden bereikt en in welke mate dit is toe te schrijven aan de Aanwijzing. Daarnaast is aandacht besteed aan de mate waarin de invoering van de Aanwijzing samengaat met neveneffecten. We beperken ons hierbij tot de neveneffecten zoals die kunnen worden afgeleid uit de beleidstheorie en uit de praktijkervaring opgedaan tijdens de procesevaluatie.

In de eerste plaats bespreken we de bevindingen met betrekking tot doel 3 (het organiseren en financieren van het contact met de advocaat zodat deze daadwerkelijk het consultatiegesprek kan verzorgen dan wel bij het verhoor aanwezig kan zijn). Het gaat hierbij dus om het daadwerkelijk verlenen van consultatie- en verhoorbijstand. We hebben geconstateerd dat 50% van alle verdachten consultatiebijstand heeft gekregen. Zoals verwacht, wordt in de A-categorie in vrijwel alle gevallen consultatiebijstand verleend en wordt in de C-categorie over het algemeen geen consultatiebijstand verleend. Interessant is de bevinding dat in de B-categorie ongeveer de helft van de aangehouden verdachten voorafgaand aan het verhoor een consultatiegesprek met een advocaat heeft gehad. Dit laat zien dat een aanzienlijk deel van de aangehouden verdachten, wanneer zij de keuze hebben, niet gebruikmaakt van het recht op consultatiebijstand. Om inzicht te krijgen in de factoren die bepalend kunnen zijn voor het verlenen van consultatiebijstand is de samenhang bekeken met kenmerken van zaken en van verdachten. Uit die analyses is naar voren gekomen dat het verlenen van consultatiebijstand samen lijkt te hangen met indicatoren van de complexiteit van de zaak en met indicatoren voor de aanwezigheid van aanwijzingen (bewijsmiddelen) voor het opsporingsonderzoek. Wanneer een zaak complexer is of wanneer meer aanwijzingen voor het opsporingsonderzoek beschikbaar zijn, lijkt vaker consultatiebijstand

verleend te worden. Ook de leeftijd van de aangehouden verdachte lijkt bepalend te zijn. Aan verdachten van 16 of 17 jaar oud wordt vaker consultatiebijstand verleend dan aan verdachten van 18 jaar en ouder.

Daarbij hebben we geconstateerd dat 50% van alle minderjarige verdachten vanaf 12 tot en met 17 jaar verhoorbijstand heeft gekregen. Opvallend is dat in de A-categorie bijna een derde van de minderjarige verdachten geen verhoorbijstand heeft gekregen en in de B-categorie geldt dat zelfs voor driekwart van de minderjarigen. Het blijkt dat een aanzienlijk deel van de minderjarige verdachten afstand doet van het recht op verhoorbijstand. Voor de minderjarige verdachten hebben we bekeken welke factoren mogelijk bepalend zijn voor het verlenen van verhoorbijstand. Het verlenen van verhoorbijstand lijkt vooral samen te hangen met praktische factoren, de leeftijd van de verdachte en het hebben van antecedenten. Zo wordt vaker verhoorbijstand verleend wanneer verdachten gedurende de dag of doordeweeks worden aangehouden dan wanneer de aanhouding in de avond of in het weekend plaatsvindt. Daarbij krijgen verdachten van 12 tot en met 15 jaar vaker verhoorbijstand dan 16- en 17-jarige verdachten; minderjarige verdachten die geen antecedenten hebben, krijgen vaker verhoorbijstand dan minderjarigen die wel antecedenten hebben.

Op basis van de hierboven beschreven bevindingen kan met betrekking tot onderzoeksvragen IIIa en IIIb worden geconcludeerd dat rechtsbijstand wordt verleend in de daarvoor beschreven gevallen. Bij het opstellen van de beleidstheorie is naar voren gekomen dat het verlenen van rechtsbijstand met name van belang wordt geacht wanneer het minderjarige verdachten betreft of wanneer het om complexe zaken gaat. De bevindingen laten zien dat met beide condities rekening wordt gehouden. Aan jongere verdachten wordt vaker consultatiebijstand verleend dan aan oudere verdachten. Ook binnen de groep minderjarige verdachten wordt aan verdachten van 12 tot en met 15 jaar vaker verhoorbijstand verleend dan 16- en 17-jarige verdachten. Daarnaast vinden we aanwijzingen dat in complexere zaken vaker consultatiebijstand wordt verleend. Verhoorbijstand lijkt daarentegen af te hangen van meer praktische factoren zoals het moment van aanhouden.

Ten tweede bespreken we de bevindingen met betrekking tot doel 5 (het zo min mogelijk hinderen van de opsporing). In dit hoofdstuk hebben we doel 5 geoperationaliseerd als de opsporingstijd tot het in verzekering stellen of heenzenden van de verdachte en de wachttijd totdat met het verhoor kan worden gestart. We hebben gevonden dat de opsporingstijd binnen de drie zaakscategorieën niet verschilt tussen voor en na de invoering van de Aanwijzing. Wel moet na de invoering van de Aanwijzing in de A- en B-categorie langer worden gewacht voordat het verhoor kan beginnen terwijl de wachttijd tot het verhoor in de C-categorie is afgenomen. Uit de analyses van de meerderjarige verdachten is naar voren gekomen dat, wanneer wordt gecontroleerd voor kenmerken van zaken en van verdachten, zowel de opsporingstijd als de wachttijd met ongeveer een half uur toeneemt wanneer consultatiebijstand wordt verleend. In het geval van de opsporingstijd resulteert dit niet in verschillen tussen voor en na de invoering van de Aanwijzing. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat de politie gebonden is aan de 6-uurstermijn. Zowel voor als na de Aanwijzing mag de opsporingstijd tot in verzekeringstelling of heenzenden niet langer zijn dan 6 uur. In het geval van de wachttijd hebben we gevonden dat het verschil tussen voor en na de

invoering van de Aanwijzing voor een deel verklaard kan worden door het verlenen van consultatiebijstand. Toch blijft er een verschil in wachttijd bestaan tussen voor en na de invoering van de Aanwijzing. Mogelijk heeft dit te maken met de invoering van het nieuwe registratiesysteem BVH, waarvan opsporingsambtenaren tijdens de procesevaluatie hebben gezegd dat ze daar veel tijd mee kwijt zijn.

Ook voor de minderjarige verdachten vinden we dat, wanneer wordt gecontroleerd voor kenmerken van zaken en van verdachten, het verlenen van rechtsbijstand samen gaat met een toename van de opsporings- en wachttijd. Wanneer aan minderjarige verdachten consultatie- en verhoorbijstand wordt verleend, duurt de opsporingstijd gemiddeld ongeveer een half uur langer. De wachttijd neemt gemiddeld met ongeveer 50 minuten toe wanneer aan minderjarige verdachten consultatiebijstand of consultatie- en verhoorbijstand wordt verleend.

Op basis van de hierboven beschreven bevindingen kunnen we met betrekking tot onderzoeksvraag IIIc concluderen dat gemiddeld genomen langer moet worden gewacht wanneer rechtsbijstand wordt verleend. De opsporing lijkt hiermee in enige mate te worden gehinderd. Toch blijkt de politie in staat te zijn in het merendeel van de zaken verdachten binnen de 6-uurstermijn in verzekering te stellen of heen te zenden. Verder valt op dat het verschil in gemiddelde wachttijd van zo'n 50 minuten beduidend korter is dan de 1,5 à 2 uur waarover opsporingsambtenaren tijdens de procesevaluatie hebben gesproken. Hieruit kan worden opgemaakt dat tevens andere factoren dan het verlenen van rechtsbijstand bepalend zijn voor de tijd die moet worden gewacht voordat met het verhoor kan worden gestart.

Tot slot bespreken we of de Aanwijzing mogelijk neveneffecten met zich meebrengt. Op basis van de beleidstheorie en van onze bevindingen uit de procesevaluatie hebben we beargumenteerd dat een toename van het aantal in verzekeringstellingen, het aantal ontboden verdachten en het aantal verdachten dat zich op het zwijgrecht beroept mogelijke neveneffecten van de Aanwijzing zijn. Het antwoord op onderzoeksvraag IIIe is gelegen in de bevinding dat de resultaten van de productevaluatie hiervoor geen ondersteuning geven. Dit hoeft echter niet te betekenen dat er geen neveneffecten zijn. We hebben tevens beargumenteerd dat de politie mogelijk verdachten noodgedwongen heenzendt. Dit hebben we echter niet kunnen nagaan op basis van onze gegevens. Daarnaast is uit de eerder besproken resultaten naar voren gekomen dat minderjarige verdachten langer moeten wachten wanneer rechtsbijstand wordt verleend. Dit hindert de opsporing, maar kan ook als onbedoeld gevolg worden beschouwd. Veel partijen vinden het onwenselijk wanneer jeugdige verdachten te lang op het politiebureau moeten worden gehouden. Het aantal Halt-verwijzingen ligt na de invoering van de Aanwijzing lager dan voor de invoering van de Aanwijzing. Het is op basis van het beschikbare materiaal niet mogelijk na te gaan in welke mate deze afname aan de Aanwijzing kan worden toegeschreven. Het laat echter wel zien dat dit een punt van aandacht is dat in de toekomst goed gemonitord dient te worden.

Deel V Afsluiting

CONCLUSIES OVER RECHTSBIJSTAND BIJ HET POLITIEVERHOOR

De werking van de Aanwijzing in de praktijk,
de mate waarin de rechtspositie van aangehouden
verdachten wordt verbeterd en mogelijke
beleidsimplicaties

INLEIDING

Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens heeft in een aantal uitspraken als uitgangspunt geformuleerd dat aangehouden verdachten enige vorm van rechtsbijstand moeten hebben gehad voordat zij door de politie worden gehoord. Wanneer het daaraan heeft ontbroken, mogen eventuele verklaringen die de verdachte tijdens het politieverhoor heeft afgelegd niet tegen hem worden gebruikt. Op basis van de uitleg van de arresten door de Hoge Raad heeft de aangehouden verdachte in Nederland het recht voorafgaand aan het eerste verhoor te overleggen met een advocaat (*consultatiebijstand*). Minderjarige verdachten hebben daarnaast het recht om tijdens het verhoor bijstand te krijgen van een advocaat of een vertrouwenspersoon (*verhoorbijstand*). Naar aanleiding van de uitspraken van het Europese Hof en van de Hoge Raad heeft het Openbaar Ministerie de Aanwijzing Rechtsbijstand Politieverhoor uitgebracht. Deze Aanwijzing kan worden beschouwd als een set van regels waarmee wordt omschreven hoe het recht van aangehouden verdachten op consultatie- en verhoorbijstand in de Nederlandse opsporingspraktijk praktisch uitvoerbaar wordt gemaakt. In dit afsluitende hoofdstuk bespreken we in hoeverre de opsporing, de advocatuur en de verdachten met de regels kunnen én willen omgaan. Op basis van die bespreking zal een antwoord worden geformuleerd op de algemene vraagstelling, te weten in welke mate de Aanwijzing bereikt dat de Nederlandse opsporingspraktijk voldoet aan de voorwaarden die door het Europese Hof en de Hoge Raad worden gesteld ten aanzien van het recht op bijstand van aangehouden verdachten voor en tijdens het politieverhoor.

De onderzoeksvraag betreft in de kern de verbetering van de rechtspositie van de verdachte in de beginfase van het opsporingsonderzoek. De vraag kan dan ook worden opgevat als een normatieve vraag naar de wenselijke reikwijdte van het recht op rechtsbijstand. Deze vraag is voortdurend onderwerp van juridisch debat en de meningen over het antwoord op de vraag lopen nogal uiteen. Op basis van een ruime interpretatie van de rechtspraak van het Europese Hof inzake het recht op rechtsbijstand – althans ruimer dan de interpretatie van de Hoge Raad – kan bijvoorbeeld

worden betoogd dat de Aanwijzing – die immers in de eerste plaats is gebaseerd op de interpretatie van de Hoge Raad – de positie van de verdachte niet voldoende verbetert. Die normatieve vraag en de bijbehorende juridische betogen vormen echter niet het onderwerp van het door ons verrichte onderzoek. Waar het in dit onderzoek wel om gaat, is de empirische vraag in hoeverre de *praktische keuzes* die in de Aanwijzing zijn gemaakt het recht op rechtsbijstand zoals dat door de Hoge Raad is erkend, effectueren. Het antwoord op deze vraag wordt in hoofdzaak gegeven door de bevindingen uit plan-, proces- en productevaluatie te combineren. Voor het beoordelen van de uiteindelijke inhoud van de rechtsbijstand in voorkomende gevallen komen we er echter niet onderuit gebruik te maken van de (normatieve) beginselen die de ratio vormen van het recht op rechtsbijstand. Het gaat dan in het bijzonder om ‘the privilege against self-incrimination’ en het zwijgrecht, zoals die door het Europese Hof ten grondslag zijn gelegd aan het recht op rechtsbijstand van de advocaat. Omdat met de interpretatie van deze achtergronden op zichzelf al een heel rapport kan worden gevuld en omdat die interpretatie geen onderwerp is geweest van deze studie en wij evenmin rechtspraakonderzoek hebben gedaan, zal ons oordeel op basis van dergelijke beginselen voornamelijk indicatief zijn.

De beantwoording van de centrale vraagstelling is als volgt opgebouwd. In paragraaf 10.2 gaan wij ten eerste in op de in de Aanwijzing geformuleerde doelstellingen en de in dat licht gemaakte belangrijkste keuzes. Tegen die achtergrond behandelen we in paragraaf 10.3 de vraag in hoeverre de advocaat daadwerkelijk bij de aangehouden verdachte komt. Paragraaf 10.4 laat vervolgens zien hoe de politie en de advocatuur de Aanwijzing in de dagelijkse gang van zaken vormgeven en hoe de verdachte omgaat met het recht op rechtsbijstand. Op basis daarvan wordt beoordeeld of de wijze waarop de Aanwijzing wordt uitgevoerd bijdraagt dan wel juist niet bijdraagt aan het verbeteren van de rechtspositie van de verdachte. In paragraaf 10.5 worden de in de voorgaande paragrafen besproken resultaten samengenomen en wordt een antwoord geformuleerd op de centrale vraagstelling. Op basis daarvan wordt ten slotte in paragraaf 10.6 besproken welke implicaties de resultaten van het onderzoek zouden kunnen hebben voor toekomstig beleid.

Tot slot dient nog te worden vermeld dat bij de conclusies rekening moet worden gehouden met het feit dat dit onderzoek betrekking heeft op een selectie van delicten en een selectie van politieregio's. De generaliserende uitspraken zijn dan ook voornamelijk van toepassing op vandalisme, rijden onder invloed van alcohol, winkeldiefstal, woninginbraak, openlijk geweld tegen goederen en openlijk geweld tegen personen in de politieregio's Amsterdam-Amstelland, Groningen, Haaglanden, Limburg-Zuid, Midden- en West-Brabant en Utrecht.²⁷⁹

279 We hebben eveneens informatie over bezit, verkoop en productie van softdrugs en moord en doodslag. Het gaat hier echter om een beperkt aantal zaken. Daarbij zijn we tijdens het observeren niet bij moord- en doodslagzaken aanwezig geweest. Het is dus niet mogelijk om voor softdrugsgerelateerde misdrijven en voor moord- en doodslagzaken een algemeen beeld te schetsen.

10.2 BEOOGDE DOELSTELLING EN VERONDERSTELLINGEN WAAROM DIE MET DE AANWIJZING KAN WORDEN BEREIKT

Uitgaande van de door de Hoge Raad erkende rechtsbijstand is de doelstelling van de Aanwijzing te regelen dat de advocaat ook daadwerkelijk bij de verdachte komt. Daarbij zijn, in het licht van het uitgangspunt van een beheersbare financiering én uitgaande van de gedachte dat de opsporing zo min mogelijk moet worden gehinderd, keuzes gemaakt betreffende hoe en wanneer het contact tussen de verschillende partijen door de autoriteiten moet worden georganiseerd en gefinancierd. Wanneer onder deze voorwaarden het recht op rechtsbijstand praktisch wordt georganiseerd, zou dit moeten resulteren in een versterkte rechtpositie – versterkt ten opzichte van de situatie vóór de Salduz-rechtspraak – van aangehouden verdachten tijdens de beginfase van het opsporingsonderzoek.

Wellicht de belangrijkste keuze in de Aanwijzing ten aanzien van het realiseren van de doelstelling betreft de beslissing het recht op consultatiebijstand te differentiëren naar drie zaakscategorieën. Door de autoriteiten georganiseerde en gefinancierde rechtsbijstand zou op basis daarvan terecht moeten komen bij de verdachten die de rechtsbijstand het hardst nodig hebben. Georganiseerde en gefinancierde rechtsbijstand geldt voor aangehouden verdachten in zaken die in de A- en B-categorie vallen. Daarbij mogen verdachten die zijn aangehouden in een zaak in de A-categorie geen afstand doen van hun recht op consultatiebijstand terwijl degenen in de B-categorie dat wel mogen. In de C-categorie dienen verdachten de rechtsbijstand zelf te organiseren en te financieren. In het geval van minderjarige verdachten wordt ervan uitgegaan dat tijdens het consultatiegesprek met de advocaat wordt besproken of verhoorbijstand gewenst is; deze verdachten kunnen in alle gevallen afstand doen van hun recht op verhoorbijstand. De grens tussen de A- en B-categorie enerzijds en de C-categorie anderzijds ligt bij misdrijven waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten. De A- en B-categorie hebben betrekking op misdrijven waarvoor voorlopige hechtenis wel is toegelaten. Wanneer voorlopige hechtenis niet is toegelaten en in het geval van overtredingen, betreft het een zaak in de C-categorie. De grens tussen de A-categorie en de B-categorie ligt bij de zogenoemde TGO-zaken (inzet van een Team Grootschalig Onderzoek), zaken betreffende projectmatig opsporingsonderzoek naar georganiseerde criminaliteit, ‘gevoelige’ zaken, zaken van minderjarige verdachten van 12 tot en met 15 jaar waarbij voorlopige hechtenis is toegelaten en zaken van 16- en 17-jarige verdachten met een verstandelijke beperking of cognitieve functiestoornis voor een aantal omschreven misdrijven.

Bovenstaande houdt in dat het voor het praktisch effectueren van het recht op rechtsbijstand niet nodig wordt verondersteld voor alle verdachten in alle zaken door de autoriteiten gefinancierde rechtsbijstand te organiseren. Uit de reconstructie van de beleidstheorie is naar voren gekomen dat de keuze om rechtsbijstand te differentiëren naar de drie zaakscategorieën is gelegen in de gedachte dat verdachten in complexe zaken en jeugdige verdachten gedurende de beginfase van het opsporingsonderzoek in een kwetsbare positie verkeren. Daarbij staat er voor deze verdachten veel op het spel waardoor het belang van rechtsbijstand groot wordt geacht. Achter deze gedachte gaan enkele veronderstellingen schuil. Aangenomen wordt dat naarmate zaken com-

plexer zijn – dus als een zaak een ingewikkeld feitencomplex kent – de regels met betrekking tot het bewijs en de bewijsvoering uitgebreider en ingewikkelder zullen zijn. Hierdoor wordt het voor verdachten moeilijker de relevante informatie te verwerken, hetgeen ertoe kan leiden dat verdachten de situatie waarin zij zich bevinden niet, of maar gedeeltelijk kunnen overzien. Uiteindelijk wordt verondersteld dat het hierdoor voor verdachten moeilijk is hun procespositie te bepalen en de consequenties van verschillende proceshoudingen in te schatten. Het is voor verdachten met andere woorden moeilijk te bepalen wanneer ze bepaalde informatie beter wel kunnen geven en wanneer ze bepaalde informatie beter niet kunnen geven. Een gesprek met een advocaat voorafgaand aan het verhoor zou een verdachte kunnen helpen bij het begrijpen en verwerken van relevante informatie, waardoor de verdachte beter in staat is zijn procespositie te bepalen en aldus beter op het verhoor is voorbereid.

Het probleem met de informatieverwerking speelt met name in het geval van minderjarige verdachten bij wie de sociale cognitie nog niet volledig is ontwikkeld.²⁸⁰ In dat geval kunnen de aanhouding en het verhoor een grote impact op jeugdige verdachten hebben. Ook hebben zij geen weerwoord tegen de verhoorvaardigheden van een volwassen en daarvoor opgeleide opsporingsambtenaar.²⁸¹ Een minderjarige verdachte heeft daarom mogelijk moeite met het begrijpen van de vragen van opsporingsambtenaren en met het omgaan met eventuele verhoordruk. Aangenomen wordt dat een advocaat of vertrouwenspersoon jeugdige verdachten tijdens het verhoor kan bijstaan en erop kan toezien dat zij de vragen en de verslaglegging begrijpen en dat de opsporingsambtenaren de jeugdige niet te veel onder druk zetten.

10.3

HET VERLENEN VAN CONSULTATIE- EN VERHOORBIJSTAND

De Aanwijzing is gericht op het aanpassen van de opsporingspraktijk zodat aan aangehouden verdachten in de daarvoor omschreven gevallen consultatie- en (verhoor)bijstand wordt verleend. Hiervoor dienen organisatorische veranderingen doorgevoerd te worden. Ook vergt het een verandering van de handelwijzen van de betrokkenen bij het opsporingsonderzoek. Voor het slagen van de Aanwijzing is het van belang dat de betreffende veranderingen kunnen en worden doorgevoerd in de bestaande opsporingspraktijk. Het gaat daarbij om de praktische uitvoering van de Aanwijzing zoals bedoeld. Uit de observaties en de interviews met betrokkenen is naar voren gekomen dat, na enkele opstartproblemen, dit op hoofdlijnen het geval blijkt te zijn. Verdachten, advocaten en vertrouwenspersonen worden geïnformeerd, rechtsbijstand wordt verleend en dit alles gebeurt over het algemeen binnen de gestelde tijdslimieten. Voor een deel is dit terug te voeren op de werkhouding van de opsporingsambtenaren. Ook de meeste advocaten werken mee, al was het maar om spanningen tussen hen en opsporingsambtenaren zo veel mogelijk te voorkomen.

280 Helwig & Jasiobedzka, 2001; Ottespoor-Kousemaker, 1983.

281 McLachlan, Roesch & Douglas, 2010.

Voor een ander deel kan de praktische uitvoering zoals bedoeld worden toegeschreven aan de onderlinge verhouding tussen de politie en de advocatuur. Als gevolg van de Aanwijzing komen advocaten en opsporingsambtenaren vaker met elkaar in contact op cruciale momenten in het opsporingsonderzoek. Gezien de jarenlange discussie over rechtsbijstand bij het politieverhoor zou kunnen worden verwacht dat de Aanwijzing hierdoor tot veel spanningen zou leiden. Dit had de werking van de Aanwijzing in de praktijk kunnen ondermijnen. Voor deze verwachting hebben we echter weinig ondersteuning gevonden. Hoewel zowel binnen de politie als binnen de advocatuur uitzonderingen bestaan, blijken opsporingsambtenaren en advocaten in veelvoorkomende zaken waar relatief weinig op het spel staat minder tegenover elkaar te staan dan wellicht op basis van de discussie zou worden verwacht. Wat hier mogelijk aan bijdraagt, is dat advocaten in eenvoudige zaken niet standaard het advies aan de verdachte geven om te zwijgen. Daarnaast bespreken advocaten over het algemeen de mogelijke proceshoudingen, waarbij zowel zwijgen als verklaren aan bod komen. Wanneer advocaten bij het verhoor aanwezig zijn, stellen ze zich doorgaans terughoudend op. Ook de opstelling van opsporingsambtenaren draagt eraan bij dat het verlenen van verhoorbijstand in veel gevallen zonder conflicten plaatsvindt. Advocaten worden niet altijd 'in de hoek' van de verhoorkamer gezet en mogen vragen van opsporingsambtenaren toelichten wanneer de minderjarige die niet lijkt te begrijpen. Ook mogen ze het proces-verbaal met de verdachte meelesen. Bovendien is naar voren gekomen dat praktische zaken, zoals afspraken over aankomst op het bureau, in onderling overleg kunnen worden geregeld. Dit alles komt de praktische werking van de Aanwijzing ten goede.

Benadrukt moet worden dat dit onderzoek voornamelijk inzicht biedt in de veelvoorkomende en relatief eenvoudige op te lossen zaken. Het onderzoek naar het experiment met de raadsman bij het politieverhoor heeft laten zien dat ook in moord- en doodslagzaken de rechtsbijstandverlening in relatieve rust is verlopen. Wel lijken verdachten zich vaker op het zwijgrecht te beroepen wanneer rechtsbijstand is verleend en lijken opsporingsambtenaren minder gebruik te maken van intimiderende verhoortechnieken wanneer een advocaat bij het verhoor aanwezig is. Verder is uit interviews naar voren gekomen dat de onderlinge verhouding tussen de politie en de advocatuur in het geval van complexere zaken betreffende zware misdrijven anders ligt. De belangen voor beide partijen zijn dan groter waardoor conflicten gemakkelijker kunnen ontstaan. Dit kan de praktische werking van de Aanwijzing in zaken in de A-categorie in het geval van meerderjarige verdachten bemoeilijken.

Dat de Aanwijzing op hoofdlijnen wordt uitgevoerd zoals bedoeld, resulteert erin dat aan verdachten in zaken in de A-categorie in vrijwel alle gevallen consultatiebijstand wordt verleend. In de B-categorie wordt aan ongeveer de helft van de verdachten consultatiebijstand verleend en in de C-categorie wordt over het algemeen geen consultatiebijstand verleend. Bij het al dan niet verlenen van consultatiebijstand lijken de complexiteit van de zaak en de leeftijd van de verdachte een rol te spelen. Wanneer een zaak complexer is of de verdachte jonger, wordt vaker consultatiebijstand verleend. Gebleken is dat verdachten in het geval van zaken waarin bewijs(middelen) zoals camerabeelden, aangiftes en getuigenverklaringen aanwezig zijn, veelal afstand doen van hun recht op consultatiebijstand. Ze geven aan geen consultatiebijstand te

willen omdat ze 'zo snel mogelijk weer weg willen' of omdat ze 'het niet nodig vinden'. De gevonden samenhangen tussen het verlenen van consultatiebijstand en de complexiteit van de zaak en tussen het verlenen van consultatiebijstand en de leeftijd van de verdachten sluiten aan bij de gedachte achter de Aanwijzing. Verondersteld wordt dat rechtsbijstand praktisch effectief kan zijn wanneer onderscheid wordt gemaakt in het verlenen van rechtsbijstand naar complexiteit van de zaak en de leeftijd van verdachten.

Wanneer we de zaken van minderjarige verdachten afzonderlijk bekijken, zien we dat de uitvoering van de Aanwijzing op hoofdlijnen ervoor zorgt dat bijna alle minderjarige verdachten van 12 tot en met 15 jaar consultatiebijstand hebben gekregen. Dit geldt voor twee derde van de 16- en 17-jarige verdachten. Voor verhoorbijstand is een ander beeld uit de bevindingen naar voren gekomen. De uitvoering van de Aanwijzing zoals bedoeld, resulteert erin dat twee derde van de minderjarige verdachten van 12 tot en met 15 jaar verhoorbijstand krijgt verleend. Voor 16- en 17-jarigen geldt dit maar voor een vierde van de verdachten. Een aanzienlijk deel van de minderjarigen blijkt dus geen verhoorbijstand te krijgen. Wanneer we kijken wanneer wel en wanneer geen verhoorbijstand wordt verleend, lijkt het verlenen van verhoorbijstand samen te hangen met het moment van aanhouding. In het geval jeugdige verdachten in de avond/nacht of in het weekend worden aangehouden, wordt minder vaak verhoorbijstand verleend dan in het geval van overdag en doordeweeks aangehouden minderjarigen. Het verlenen van verhoorbijstand lijkt ook samen te hangen met het hebben van antecedenten. Aan jeugdige verdachten die geen antecedenten hebben, wordt vaker verhoorbijstand verleend dan jeugdige verdachten met antecedenten. Uit observaties en interviews met zowel opsporingsambtenaren als advocaten is naar voren gekomen dat jeugdige verdachten die vaker met justitie in aanraking zijn gekomen beter weten wat hen te wachten staat dan de first offenders. Hierdoor krijgen zij mogelijk minder vaak verhoorbijstand verleend, ofwel omdat de minderjarige dit zelf niet nodig denkt te hebben of omdat er door opsporingsambtenaren en advocaten minder op wordt aangestuurd.

De bevinding dat aan minderjarigen minder vaak verhoorbijstand wordt verleend dan consultatiebijstand, is relevant in het licht van het feit dat besloten is minderjarigen het recht op verhoorbijstand te geven omdat dergelijke verdachten meer rechtsbescherming nodig hebben. Een mogelijke verklaring voor het verschil tussen het verlenen van consultatie- en verhoorbijstand kan worden gevonden in de keuze die de minderjarige wordt gegeven om een advocaat of een vertrouwenspersoon bij het verhoor aanwezig te laten zijn. Het is naar voren gekomen dat een deel van de advocaten in eenvoudig op te lossen zaken na het consultatiegesprek het niet nodig vindt om bij het verhoor van de minderjarige aanwezig te zijn. Dit alleen hoeft geen verklaring te bieden voor de bevinding dat relatief weinig verhoorbijstand wordt verleend. De Aanwijzing biedt immers de mogelijkheid dat een vertrouwenspersoon bij het verhoor van de minderjarige aanwezig is. Sommige advocaten zijn van mening dat verhoorbijstand in 'simpele' zaken meer gaat om mentale dan juridische ondersteuning. Volgens hen kan dat beter aan een vertrouwenspersoon worden overgelaten. In zaken waar wij informatie over hebben, blijkt dit vaak één van de ouders te zijn. Uit de observaties en interviews is echter naar voren gekomen dat ouders niet altijd bereid zijn bij het verhoor

aanwezig te zijn of daar geen tijd voor zeggen te hebben. Daarnaast blijkt dat een deel van de minderjarigen liever geen van de ouders bij het verhoor aanwezig wil hebben. Soms geeft een verdachte daarbij overigens te kennen wel een zus of broer of vriend of vriendin bij het verhoor te willen hebben. Dit is volgens de politie echter minder wenselijk. Wat vrienden betreft bestaat er een kans dat zij ook bij het misdrijf betrokken waren. Wanneer een broer of zus wordt toegelaten bestaat de kans dat de ouders uiteindelijk niet te horen krijgen dat hun kind is aangehouden.²⁸² Hoe dan ook biedt de combinatie van een advocaat die het niet nodig vindt aanwezig te zijn met ouders die niet bij het verhoor aanwezig kunnen, willen, of (van de minderjarige) mogen zijn, een verklaring voor het verschil in verleende consultatie- en verhoorbijstand.

10.4 WAT BETEKENT DE AANWIJZING VOOR BETROKKEN PARTIJEN?

10.4.1 Politie

Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat het uitvoeren van de Aanwijzing voor de politie verschillende consequenties heeft. 'Tijd' is daarbij het kernwoord. In het geval rechtsbijstand wordt verleend, moeten opsporingsambtenaren langer wachten voordat zij met het verhoor kunnen beginnen. Daarbij dient opgemerkt te worden dat de tijd die opsporingsambtenaren met het onderzoek tot de invezekeringstelling of het heenwenden van verdachten kwijt zijn, per zaak en per verdachte verschilt. Er zijn dus veel factoren die bepalen hoe lang het opsporingsonderzoek duurt en het verlenen van rechtsbijstand is daar slechts één van.

Waarin zit nu precies de extra te investeren tijd, wat zijn daarvan de consequenties, en welke 'oplossingen' bestaan daarvoor? In zijn algemeenheid geldt dat als gevolg van de nieuwe regels omtrent de rechtsbijstand van aangehouden verdachten meer partijen in het opsporingsonderzoek worden betrokken. Dit betekent dat tijd moet worden gestoken in de onderlinge communicatie. Extra tijd vragen ook de van de opsporingsambtenaren gevraagde extra handelingen. Relevante informatie omtrent het al dan niet verlenen van rechtsbijstand – zoals de keuze voor de zaakscategorie, de informatievoorziening over het recht op rechtsbijstand aan verdachten, de reden van afstand doen, de melding bij de piketcentrale en het contact met de officier van justitie in geval van onduidelijkheid of problemen – moeten zij vastleggen in een proces-verbaal. Uiteindelijk wordt al deze informatie in het registratiesysteem (BVH) geadministreerd. Hoewel opsporingsambtenaren niet tevreden zijn met dit registratiesysteem, lijkt het systeem wel te hebben bijgedragen aan het overnemen van de nieuwe handelingen in de dagelijkse werkzaamheden. Opsporingsambtenaren worden als het ware stap voor stap door het systeem geleid en kunnen niet verder wanneer de benodigde informatie niet wordt ingevoerd. De belangrijkste keuzes die zij ten aanzien van de rechtsbijstand moeten maken en de handelingen die op basis van die keuzes moeten worden uitgevoerd, zijn in die stappen opgenomen. Toch zorgt een belangrijke afwe-

²⁸² Als een minderjarige verdachte is aangehouden, worden de ouders gebeld maar niet altijd bereikt.

ging, de indeling van de zaak in de A-, B- of C-categorie, voor problemen. Het is niet altijd duidelijk tot welke categorie een zaak behoort, waardoor extra tijd moet worden geïnvesteerd in het uitzoeken van hoe moet worden gehandeld. De indeling gaat overigens niet altijd goed en het komt voor dat zaken in de verkeerde zaakscategorie worden ingedeeld, met als gevolg dat verdachten niet de vorm van rechtsbijstand krijgen die de Aanwijzing beoogt.

Het uitvoeren van de Aanwijzing kost de politie dus tijd. Wanneer een verdachte gebruikmaakt van het recht op consultatiebijstand, moeten opsporingsambtenaren hiervan een melding bij de piketcentrale maken en daarna (maximaal tweeënhalf uur) wachten totdat ze met het verhoor mogen beginnen. Opsporingsambtenaren hebben aangegeven dat ze voor een relatief eenvoudige zaak zoals een winkeldiefstal al snel 1,5 uur langer met de zaak bezig zijn dan voorheen. De verwachting is dan ook dat de wachttijd tot het verhoor, evenals de opsporingstijd – de tijd die wordt gemeten vanaf de aanhouding tot het heenzenden of in verzekering stellen van verdachten – na de invoering van de Aanwijzing zal toenemen in vergelijking met daarvoor. De bevindingen laten zien dat de gemiddelde opsporingstijd niet verschilt tussen voor en na de invoering van de Aanwijzing. Derhalve wordt de genoemde verwachting wat dit aspect betreft niet ondersteund. De gemiddelde wachttijd is na de invoering van de Aanwijzing wel toegenomen, hetgeen de desbetreffende verwachting dus ondersteunt.

De vraag is in hoeverre deze toename in gemiddelde wachttijd aan de Aanwijzing is toe te schrijven. Hiertoe hebben we het daadwerkelijk verlenen van rechtsbijstand in relatie gebracht met de wachttijd. Hieruit is naar voren gekomen dat de gemiddelde wachttijd na controle op kenmerken van zaken en van verdachten bij meerderjarigen een half uur langer is wanneer rechtsbijstand wordt verleend. In het geval van minderjarigen is dat ruim 40 minuten. In het verlengde hiervan is de opsporingstijd totdat de verdachte in verzekering wordt gesteld of wordt heengezonden na controle op kenmerken van zaken en van verdachten langer wanneer rechtsbijstand wordt verleend. Het feit dat we geen verschillen in gemiddelde opsporingstijd hebben gevonden tussen voor en na de invoering van de Aanwijzing heeft mogelijk te maken met het feit dat de opsporing is gebonden aan de 6-uurstermijn. De gemiddelde opsporingstijd kan zowel voor als na de invoering van de Aanwijzing niet veel langer zijn dan 6 uur waardoor het maximumverschil in feite wordt gelimiteerd.

Het langere wachten totdat met het verhoor kan worden begonnen betekent dat de politie ná het verhoor minder tijd van de 6-uurstermijn tot haar beschikking heeft voor verdere opsporingshandelingen en het afhandelen van de zaak, en voor het verhoor bovendien tijd kwijt is aan het communiceren over de rechtsbijstand. De termijn voor het ophouden voor onderzoek kan kortom wat opsporing betreft minder effectief worden gebruikt. Dat werpt de vraag op naar of en hoe de opsporing die een zaak vereist, toch kan worden gerealiseerd.

Een mogelijkheid is dat de 6-uurstermijn ook inclusief het organiseren van rechtsbijstand voldoende is voor het afhandelen van een zaak. Het zou echter ook zo kunnen zijn dat de Aanwijzing ervoor zorgt dat de politie vaker de 6-uurstermijn overschrijdt. Hiervoor hebben we in dit onderzoek geen aanwijzingen gevonden. Door het verlenen van rechtsbijstand duurt het opsporingsonderzoek gemiddeld genomen langer, maar

we hebben geen verschillen in gemiddelde opsporingstijd gevonden tussen voor en na de invoering van de Aanwijzing. Daarbij blijkt het weinig voor te komen dat de 6-uurstermijn wordt overschreden en vinden we hierin geen significante verschillen tussen voor en na de invoering van de Aanwijzing. De politie blijkt de opsporingstijd totdat de verdachte in verzekering wordt gesteld of wordt heengezonden dus binnen de 6-uurstermijn te houden. Mogelijk bereikt de politie dit door – in het geval zij in de problemen dreigt te komen met de 6-uurstermijn – verdachten uit voorzorg in verzekering te stellen of vaker (gedwongen) heen te zenden. Dit zou als onbedoeld gevolg van de Aanwijzing kunnen hebben dat het aantal inverzekeringstellingen en het aantal (gedwongen) heenzendingen na invoering van de Aanwijzing toeneemt. Onze bevindingen laten echter zien dat het aantal inverzekeringstellingen niet verschilt tussen voor en na de invoering van de Aanwijzing en we vinden dan ook geen ondersteuning voor de desbetreffende verwachting. De verwachting met betrekking tot de toename van het aantal heenzendingen hebben we helaas niet kunnen onderzoeken aan de hand van het beschikbare materiaal.²⁸³

Een andere mogelijkheid is voorts dat, conform de vanuit de beleidspraktijk geopperde verwachting, de politie de rechtsbijstand wellicht in het geheel zal trachten te omzeilen – waarvoor overigens ook andere redenen dan de factor tijd kunnen bestaan – door verdachten minder vaak aan te houden en in plaats daarvan op het bureau uit te nodigen voor een verhoor (ontbieden). Ook voor deze verwachting hebben we in dit onderzoek geen ondersteuning gevonden. Een andere manier om de rechtsbijstand te omzeilen is om verdachten van specifieke misdrijven niet meer aan te houden. De politie maakt dan gebruik van de autonomie die ze heeft en verandert op die manier het beleid van onderop. Dit hebben we vooralsnog alleen in Groningen gezien, waar verdachten voor het rijden onder invloed niet meer worden aangehouden.

De tijd die wordt besteed aan de rechtsbijstand in een bepaalde zaak kan ten slotte ook nog van invloed zijn op de andere door de politie te verrichten taken. Dit speelt vooral voor de agenten die werkzaam zijn in de noodhulp en die veel te maken krijgen met aanhoudingen. Wanneer de agenten van de noodhulp de zaak van een aangehouden verdachte zelf moeten afhandelen, krijgen ook zij te maken met de wachttijd in verband met eventuele verlening van rechtsbijstand. Het gevolg hiervan is dat zij meer tijd op het politiebureau moeten doorbrengen: tijd die zij niet op straat kunnen zijn en tijd waarin zij niet op meldingen kunnen reageren. Het onderzoek heeft laten zien dat dit probleem minder speelt in politieregio's waar een apart team de zaak van aangehouden verdachten na aankomst op het politiebureau overneemt. Agenten van de noodhulp kunnen dan na het opmaken van het proces-verbaal van aanhouding en de overdracht aan de hulpofficier van justitie weer de straat op. Dit houdt uiteraard wel in dat andere opsporingsambtenaren met de wachttijd worden geconfronteerd. Het laatste voorbeeld laat zien dat er verschillende manieren zijn om de afwikkeling van zaken van aangehouden verdachten te organiseren, en dat dit bepaalde onge-

283 Een ander mogelijk neveneffect dat we in deze studie niet hebben kunnen onderzoeken betreft de mate waarin het politieverhoor verandert door de Aanwijzing. Gedacht moet worden aan het gebruik van andere verhoorstrategieën.

wenste gevolgen van de Salduz-bijstand tot op zekere hoogte kan beperken. Een ander voorbeeld in dit verband is de piketadvocaat die dienst heeft op het politiebureau. Uit het onderzoek komt naar voren dat in een dergelijk model de wachttijd aanzienlijk kan worden gereduceerd. Voorwaarde daarvoor is wel dat aangehouden verdachten naar een centrale locatie worden overgebracht. Meer in het algemeen geldt dat er mogelijkheden zijn om de organisatie binnen de politie nog beter op de Aanwijzing af te stemmen, opdat een praktisch probleem zoals de lengte van de wachttijd wordt verminderd. Op de werkvloer gebeurt dat nu al ad hoc door bijvoorbeeld de wachttijd te benutten voor het verrichten van administratieve werkzaamheden.

10.4.2 *Advocatuur*

Net als de politie heeft de advocatuur als gevolg van de Aanwijzing te maken gekregen met veranderingen in de manier van werken en net als de politie lopen advocaten tegen praktische problemen aan. Zo moeten advocaten soms veel moeite doen om binnen de maximale 2 uur op het politiebureau te zijn. Dit probleem speelt vooral in de buitengebieden, waar de afstanden tussen advocatenkantoren en politiebureaus groter zijn dan in de stad. Daarnaast is het volgens de advocaten moeilijk om de piketdienst te combineren met andere activiteiten – zoals een zitting bij de rechtbank – maar loont het ook niet om de gehele dag voor een piketdienst vrij te plannen. Dit laatste heeft enerzijds te maken met de concentratie van piketmeldingen in de ochtend en aan het einde van de piketdienst. Anderzijds krijgen advocaten naar eigen zeggen een te geringe vergoeding voor het verlenen van consultatie- (en verhoor)bijstand.²⁸⁴ Advocaten zijn tijdens piketdiensten kortom vaak ook met andere activiteiten bezig. Het gevolg daarvan is dat ze – zo zeggen ook opsporingsambtenaren – soms moeilijk te bereiken zijn. Dit komt de communicatie met de politie niet ten goede, waardoor uiteindelijk ook de werking van de Aanwijzing wordt ondermijnd.

De ‘volle agenda’-problematiek en de betalingsproblematiek zouden mogelijk ook nog als effect kunnen hebben dat de rechtsbijstand vooral zal worden verricht door minder ervaren en goedkopere, advocaat-stagiairs van een kantoor, dan wel dat advocaten de rechtsbijstand op een wat al te ‘efficiënte’ manier zullen uitvoeren. Hiermee raken we aan de kwaliteit van de rechtsbijstand en de mate waarin de rechtspositie van de verdachte als gevolg van de rechtsbijstand inderdaad verbetert. Het eerstgenoemde gevaar is destijds gesignaleerd in Engeland na invoering van de PACE.²⁸⁵ Tijdens het onderzoek hebben wij echter niet een soortgelijk fenomeen geconstateerd. Wat betreft het tweede risico zou een indicatie daarvoor kunnen worden gevonden in de bevinding dat er in verhouding weinig verhoorbijstand wordt verleend (zie paragraaf 10.3, waar ook andere redenen worden genoemd), en in de tijd die de consultaties doorgaans duren. Het half uur wordt zelden benut. Nu kan dat zijn omdat in die periode alles wordt besproken wat noodzakelijk is of omdat voor een verdachte alles duidelijk is. Voor ons is het louter op basis van de observaties lastig daarover een oordeel te vel-

²⁸⁴ Zie ook Franken (2009) en www.advocatenorde.nl/3290/advocaten/strafpiketregeling.

²⁸⁵ Brown, 1997.

len. Wel hebben we enkele gesprekken gezien waarin het er op leek dat de advocaat weinig moeite deed – niet doorvragen bij het verhaal van de verdachte; een uitleg geven met veel juridische, voor de verdachte waarschijnlijk niet begrijpelijke termen – om een advies op maat te geven. Wij kunnen ons voorstellen dat als gevolg van de factoren (gebrek aan) geld en tijd, in combinatie met een gebrek aan specifieke kennis over de zaak – zie ook hierna – en een zekere routine die optreedt als je als piketadvocaat vooral en veelvuldig te maken hebt met een bepaald type niet al te ingewikkelde zaken, de bijstand die wordt geleverd niet altijd even goed zal zijn.

De geïnterviewde advocaten zelf zijn van mening dat, hoewel moeilijk in te passen in hun dagelijkse werkzaamheden, de rechtsbijstand een verbetering van de rechtspositie van de verdachte inhoudt. Het belangrijkste argument dat zij daarbij aanvoeren is dat ze nu, voordat de verdachte een verklaring heeft afgelegd, kunnen bespreken wat er volgens de verdachte is gebeurd en wat de rechten, mogelijke proceshoudingen met bijbehorende consequenties en procedures zijn. Voorheen vond het eerste contact plaats tijdens de inverzekeringstelling, vaak pas nadat de verdachte al een verklaring had afgelegd. Uitleg en advies ten aanzien van de proceshouding die de verdachte kan aannemen, kwamen daarmee te laat. Overigens blijkt dat het consultatiegesprek voorafgaand aan het eerste politieverhoor en het gesprek na inverzekeringstelling inhoudelijk veel overlap met elkaar hebben. Zeker wanneer de inverzekeringstelling kort volgt op het consultatiegesprek, kan er weinig nieuwe informatie worden besproken. Het samenkomen van het nieuwe regime met het oude regime zorgt er hier kortom voor dat advocaten dubbel werk leveren, met weinig extra resultaat.

Aan de andere kant vinden advocaten de mogelijkheden die ze in de huidige uitwerking hebben gekregen te beperkt om goede rechtsbijstand te kunnen bieden. Het is goed om er vroeg bij te zijn maar zonder inzicht in een zaak is het moeilijk verdachten op maat te adviseren. In afwachting van het dossier wordt regelmatig dan toch maar geadviseerd om te zwijgen. Volgens advocaten betekent dit overigens niet dat de meeste verdachten hierdoor tijdens het verhoor ook gebruikmaken van het zwijgrecht. Vaak zijn tijdens de consultatie de mogelijke consequenties van (gedeeltelijk) verklaren besproken. Daarbij geven de advocaten aan dat zij een verdachte slechts adviseren en het aan de verdachte zelf is wat hij met dat advies tijdens het verhoor doet. Aangezien advocaten alleen bij een verhoor aanwezig mogen zijn indien er sprake is van een minderjarige verdachte, kunnen zij in de meeste gevallen ook niet toezien op de opstelling van de verdachte tijdens het verhoor. Advocaten menen niettemin dat een dergelijke verhoorbijstand voor meerderjarigen van belang kan zijn. Verhoorbijstand achten zij eveneens aangewezen vanwege de mogelijkheid die het biedt de verslaglegging van de verklaring van de verdachte in het proces-verbaal te controleren.

De rol die advocaten nu tijdens het verhoor van minderjarigen hebben gekregen, vinden zij te beperkt. Volgens advocaten is het onvoldoende wanneer van hen wordt verwacht dat ze er alleen op toezien dat het pressieverbod niet wordt geschonden. Dat kan immers ook achteraf worden gedaan indien verhoren auditief of audiovisueel worden opgenomen. Daarbij dient wel te worden opgemerkt dat controle achteraf tijd-

rovend is waardoor er niet veel gebruik van zal worden gemaakt.²⁸⁶ Advocaten willen kunnen ingrijpen op momenten dat verdachten het moeilijk hebben of op het moment dat ze het idee hebben dat de nuance in de verklaring van de verdachte niet goed door de politie wordt verwoord. Zo lang dat niet mogelijk is, willen sommige advocaten liever niet bij het verhoor aanwezig zijn. Ze vrezen dat ze dan minder mogelijkheden hebben om tijdens de rechtszitting verweer te voeren omdat de rechter zal zeggen dat ze 'toch bij het verhoor hebben gezeten'.²⁸⁷

Tot slot kan worden geconcludeerd dat advocaten van mening zijn dat de uitwerking van het recht op rechtsbijstand voor aangehouden verdachten slechts een eerste stap in de goede richting is. De wijze waarop het recht op rechtsbijstand nu wordt vormgegeven, kost naar de mening van de geïnterviewde advocaten te veel inspanning in verhouding tot wat er in termen van rechtsbijstandverlening mee kan worden bereikt.

10.4.3 Verdachten

Uit de beleidstheorie is naar voren gekomen dat wordt aangenomen dat verdachten zich na de aanhouding in een kwetsbare positie bevinden en daarbij moeite hebben de relevante informatie te verwerken om tot een goede proceshouding te kunnen komen. Helaas hebben we weinig informatie van verdachten zelf kunnen verkrijgen. Wel hebben we kunnen observeren hoe verdachten handelen en hebben we via gesprekken met opsporingsambtenaren en advocaten een idee kunnen krijgen welke consequenties de Aanwijzing voor verdachten kan hebben.

Het gebruikmaken van rechtsbijstand betekent in veel gevallen dat verdachten langer op het politiebureau moeten verblijven, hetgeen veel verdachten liever niet blijken te doen. Een groot deel van de verdachten doet, in de gevallen dat dit volgens de Aanwijzing mogelijk is, afstand van het recht op consultatiebijstand met als belangrijkste reden dat ze zo snel mogelijk weg willen. Een andere reden waarom verdachten afstand doen van hun recht op rechtsbijstand is dat ze geen advocaat nodig denken te hebben. Een groot deel van de minderjarige verdachten doet daarbij afstand van hun recht op verhoorbijstand. Dit roept de vraag op of verdachten het belang van rechtsbijstand voor hun specifieke situatie voldoende inzien. Volgens de politie weet een deel van de verdachten (in zaken in de B- en C-categorie) precies 'hoe het zit', zeker als het gaat om veelplegers. Verdachten die regelmatig met justitie in aanraking komen, kennen de procedures, kunnen inschatten hoe hun zaak door politie en justitie zal worden afgehandeld, en zien, aldus de politie, het recht op rechtsbijstand vooral als een leuk middel om het opsporingsonderzoek te vertragen en opsporingsambtenaren te frustreren. Dit lijkt echter om specifieke gevallen te gaan; als naar het geheel van de zaken waar wij bij zijn geweest wordt gekeken, blijkt het voor een groot deel van de verdachten anders te werken.

²⁸⁶ Stevens & Verhoeven, 2010a.

²⁸⁷ Vergelijk overigens ook paragraaf 10.3 waarin naar voren komt dat advocaten menen dat rechtsbijstand in eenvoudige zaken vooral een zaak is voor de ouders.

Op basis van de bevindingen uit dit onderzoek kan worden getwijfeld aan de mate waarin verdachten in staat zijn hun situatie te overzien. Hoewel verdachten door opsporingsambtenaren worden geïnformeerd over hun recht op rechtsbijstand, blijft die mededeling in veel gevallen beperkt tot een standaard'riedel' die niet meer inhoudt dan dat de verdachte recht heeft op een advocaat. Daarbij krijgen met name 16- en 17-jarige verdachten niet altijd meegedeeld dat ze naast recht op consultatiebijstand, tevens recht op verhoorbijstand door een advocaat of vertrouwenspersoon hebben. Hoewel sommige verdachten daarnaar vragen, wordt maar weinig tijd besteed aan het daadwerkelijk uitleggen van wat dat recht inhoudt en wat het belang van dat recht kan zijn voor de verdachte. Wat vaak wel wordt toegelicht, is dat verdachten door gebruik te maken van het recht op rechtsbijstand langer op het politiebureau zitten omdat op de advocaat moet worden gewacht. Het ontbreken van uitleg door de politie is niet vreemd, nu de politieambtenaren precies doen wat de Aanwijzing van hen verlangt – verdachten erop wijzen dat ze voorafgaand aan het verhoor een advocaat mogen raadplegen. Daarbij komt dat zowel opsporingsambtenaren als advocaten aangeven dat de voorlichting beter kan worden overgelaten aan advocaten. Het verlenen van rechtsbijstand is immers hun taak. Feit blijft echter wel dat met de huidige uitwerking van het recht op rechtsbijstand in de Aanwijzing een groot deel van de verdachten geen advocaat te spreken krijgt, omdat deze verdachten op basis van alleen een mededeling door opsporingsambtenaren afstand doen van hun recht, terwijl zij, getuige de hierboven genoemde redenen van afstand zoals 'snel weg willen', niet per se een goed begrip hebben van de waarde die de rechtsbijstand voor hen zou kunnen hebben.²⁸⁸ In sommige gevallen is die waarde wellicht niet al te groot en heeft de verdachte zelf een juiste inschatting kunnen maken, maar in andere gevallen kan het zijn dat met de huidige Aanwijzing niet in alle gevallen wordt gewaarborgd dat verdachten weloverwogen afstand doen van hun recht op rechtsbijstand.

10.5 DE AANWIJZING IN RELATIE TOT DE VOORWAARDEN DIE HET EUROPESE HOF EN DE HOGE RAAD STELLEN AAN RECHTSBIJSTAND

Is de rechtspositie van de verdachte nu daadwerkelijk verbeterd? Op basis van wat in de voorgaande paragrafen is geschreven, is het antwoord op die vraag in beginsel positief. Verdachten op wie de Aanwijzing betrekking heeft, spreken in ongeveer de helft van de gevallen inderdaad hun raadsman voordat zij worden verhoord. Het antwoord op de vraag is echter minder duidelijk wanneer wordt gekeken naar de verleende *verhoorbijstand* aan jeugdige verdachten. Deze wordt minder vaak gerealiseerd dan de consultatiebijstand. Dat kan zijn, zo bleek, omdat verhoorbijstand niet nodig wordt geacht door advocaat en/of verdachte. Redenen kunnen echter ook liggen in de onduidelijkheid omtrent de vraag door wie (advocaat of vertrouwenspersoon; wie

²⁸⁸ In België krijgen verdachten wanneer ze afstand van hun recht hebben gedaan een advocaat (telefonisch) te spreken. Daar ligt het percentage verdachten dat afstand doet van het recht op rechtsbijstand op 30% (Penne et al., 2012). Dat is beduidend lager dan het percentage in het onderhavige onderzoek.

is vertrouwenspersoon?) en waarom (juridische of mentale ondersteuning?) die verhoorbijstand moet worden verleend, en wellicht eveneens in de relatief geringe financiële vergoeding die de advocatuur hiervoor krijgt. Diezelfde financiën, in combinatie met de volle tijdschema's waarmee advocaten werken, hebben mogelijk invloed op de kwaliteit van de consultatiebijstand. Het gevaar bestaat dat de consultatie verwordt tot een routinehandeling en dat dientengevolge niet meer kan worden gezegd dat de rechtspositie van deze verdachte in dit concrete geval er daadwerkelijk beter op geworden is omdat hij goed is voorgelicht over zijn rechtspositie.

Een belangrijk knelpunt ten aanzien van de verbetering van de rechtspositie van de verdachte ligt voorts in de kwestie van het doen van afstand. Zoals in paragraaf 10.2 besproken, veronderstelt de Aanwijzing dat het mogelijk moet zijn bepaalde verdachten afstand te laten doen van hun recht op gefinancierde bijstand, zonder dat dit de rechtspositie van de verdachte negatief beïnvloedt. Belangrijk daarbij is dat voldoende waarborgen moeten worden geboden om te voorkomen dat twijfel bestaat over de vraag of die afstand weloverwogen is gedaan. De verdachte moet begrijpen wat zijn rechtspositie is. Vooral in complexere zaken is dan geïndiceerd dat de verdachte wordt voorgelicht over zijn zwijgrecht en wat de keuze om al dan niet te verklaren voor consequenties voor hem kan hebben. Met name in de B-categorie lijkt een dergelijk geïnformeerd en weloverwogen oordeel in de praktijk onvoldoende te worden bereikt. Dit hangt samen met de inhoud van de mededeling die aan de verdachte wordt gedaan inzake zijn recht op rechtsbijstand en de redenen dat verdachten afstand doen. Wat het eerste betreft lijkt de standaardpraktijk binnen de opsporing te zijn dat verdachten krijgen meegedeeld dat ze recht hebben op een advocaat. In veel gevallen wordt daaraan toegevoegd dat dan wel op de advocaat moet worden gewacht, hetgeen overigens inderdaad de realiteit is. De vraag is of alleen een mededeling van het recht voor verdachten voldoende is om een afweging te kunnen maken of ze hiervan wel of geen gebruik zouden moeten maken. Verondersteld zou kunnen worden dat verdachten enige uitleg en toelichting nodig hebben over waarom dit voor hen van belang kan zijn. De huidige uitwerking van de Aanwijzing voorziet hier niet in, aangezien van opsporingsambtenaren alleen wordt verwacht dat zij verdachten mededelen dat ze recht hebben op rechtsbijstand.

Gebleken is voorts dat veel verdachten in een zaak in de B-categorie afstand doen van hun recht op basis van alleen die mededeling. Die afstand wordt gedaan vanwege redenen als snel naar huis willen en het niet nodig vinden. In het geval het om eenvoudig op te lossen zaken (zoals een winkeldiefstal) gaat, waar geen hoge strafoplegging te verwachten valt, kan beargumenteerd worden dat dit minder problematisch is. Het kan in de B-categorie echter ook gaan om een zware mishandeling. Stel dat een verdachte in zo'n zaak op basis van alleen de mededeling dat hij recht heeft op een advocaat afstand doet van zijn recht omdat hij snel weg wil. In dat geval is het de vraag of voldoende waarborgen zijn geboden om twijfel te voorkomen dat de verdachte weloverwogen afstand van zijn recht heeft gedaan. Het is dus maar de vraag of de uitwerking van het recht op rechtsbijstand in de Aanwijzing de rechtspositie

van aangehouden meerderjarige verdachten in met name de B-categorie voldoende verbeterd.²⁸⁹

Ook voor de 16- en 17-jarige verdachten in een zaak in de B-categorie kan worden getwijfeld aan de waarborgen voor het weloverwogen afstand doen. In de eerste plaats is gebleken dat deze verdachten veelal niet expliciet meegedeeld krijgen dat zij naast het recht op een gesprek met een advocaat voorafgaand aan het eerste politieverhoor, eveneens het recht hebben een advocaat of vertrouwenspersoon bij dat verhoor aanwezig te laten zijn. Wanneer een 16- of 17-jarige verdachte op basis van de mededeling dat hij recht heeft op een gesprek met een advocaat, afstand doet van dat recht, kan niet worden gezegd dat hij daarmee eveneens (weloverwogen) afstand doet van zijn recht op verhoorbijstand.

In de tweede plaats kan het onderscheid tussen 12- tot en met 15-jarige en 16- en 17-jarige verdachten ter discussie worden gesteld. De grens is afgeleid van het jeugdstrafrecht maar is niet vanzelfsprekend.²⁹⁰ Het is maar de vraag of 16- en 17-jarige verdachten, in termen van cognitieve ontwikkeling, daadwerkelijk beter in staat zijn zelfstandig te overwegen of zij wel of geen rechtsbijstand nodig hebben dan minderjarige verdachten van 12 tot en met 15 jaar. Het onderscheid in de mogelijkheid afstand te doen tussen 12- tot en met 15-jarigen en 16- en 17-jarigen is met name discutabel voor minderjarigen die niet eerder met de politie in aanraking zijn gekomen. Zij weten niet wat er komen gaat en voor hen wordt het van belang geacht hen buiten het juridische systeem te houden.²⁹¹ De keuze om 16- en 17-jarige verdachten in de B-categorie afstand te kunnen laten doen van hun recht kan derhalve voor twijfel zorgen over de waarborgen van weloverwogen afstand doen. Dit alles betekent dat het twijfelachtig is of de Aanwijzing in alle gevallen voor de 16- en 17-jarige verdachten zorgt voor een verbetering van hun rechtspositie.

Uit de bevindingen van deze studie kan moeilijk een eenduidige conclusie worden afgeleid over de verbetering van de rechtspositie van minderjarige verdachten van 12 tot en met 15 jaar. De evaluatie van de beleidstheorie heeft ons geleerd dat rechtsbijstand voorafgaand aan én tijdens het eerste politieverhoor juist voor deze groep van verdachten van belang is. Hun cognitieve vermogens zijn nog niet volledig ontwikkeld waardoor ze hun situatie moeilijk kunnen overzien en een achterstand hebben op de verhoorstrategieën van opsporingsambtenaren. De empirische bevindingen hebben laten zien dat aan minderjarige verdachten van 12 tot en met 15 jaar daadwerkelijk consultatiebijstand wordt verleend. Op basis hiervan kan worden geconcludeerd dat de rechtspositie verbetert. Verhoorbijstand wordt daarentegen minder vaak verleend dan consultatiebijstand. Daarbij wordt verhoorbijstand vaker verleend door een vertrouwenspersoon dan door een advocaat. Op basis van deze bevindingen lijkt het twijfelachtig of de rechtspositie verbetert. Het juridische aspect van de bijstand tijdens het verhoor ontbreekt in veel gevallen omdat geen verhoorbijstand wordt verleend of omdat de verhoorbijstand wordt verleend door een vertrouwenspersoon die vaak

289 In de A-categorie speelt dit niet omdat verdachten geen afstand kunnen doen. In de C-categorie is dit minder een probleem omdat het alleen om lichte misdrijven en overtredingen gaat.

290 Bol, 1991; Nijboer, 2005.

291 Hees (1999).

minder juridisch onderlegd zal zijn. Geconcludeerd kan worden dat de Aanwijzing de rechtspositie van minderjarige verdachten van 12 tot en met 15 jaar verbetert, maar de vraag blijft bestaan of dit in voldoende mate gebeurt.

Een ander punt betreft de verhouding tussen de juridische en de pedagogische aanpak van jeugdige verdachten. Het verlenen van rechtsbijstand betekent dat minderjarige verdachten van 12 tot en met 15 jaar langer op het politiebureau moeten verblijven, wat voor hen een ingrijpende gebeurtenis is.²⁹² Opgemerkt moet worden dat de impact van het verblijf op het politiebureau en het verhoor door de politie niet op alle jeugdige verdachten hetzelfde zal zijn en onder andere verschilt naar persoonskenmerken en ervaring met het strafrecht.²⁹³ Toch is het van belang dat we hebben geconstateerd dat minderjarigen mogelijk minder geneigd zijn een verklaring af te leggen wanneer tijdens het consultatiegesprek het zwijgrecht is besproken. Een onbedoeld gevolg hiervan zou kunnen zijn dat door het verlenen van rechtsbijstand minder jongeren een verklaring afleggen en daardoor bijvoorbeeld niet aanmerking komen voor een Halt-traject. Dit roept de vraag op of een verbetering van de rechtspositie door het verlenen van rechtsbijstand ook daadwerkelijk een betere situatie voor de jeugdige verdachte oplevert, zeker in het geval van bijvoorbeeld jonge first offenders van lichte vergrijpen zoals een winkeldiefstal.

Al met al kan worden geconcludeerd dat voor 12- tot en met 15-jarigen in het geval van lichte misdrijven (bijvoorbeeld een winkeldiefstal) een heel (juridisch) systeem moet worden opgetuigd waarmee veel inspanning en middelen zijn gemoeid. De minderjarige verdachte zit hierdoor langer op het politiebureau en loopt mogelijk een Halt-traject mis. Dit roept de vraag op of met de Aanwijzing – met daarin de meeste rechtsbescherming voor minderjarigen – niet te veel nadruk wordt gelegd op de strafrechtelijke aanpak van minderjarigen ten koste van de pedagogische aanpak.²⁹⁴ Weliswaar is de rechtspositie van de jonge verdachte verbeterd in de zin dat hij rechtsbijstand krijgt – en is aldus de doelstelling van de Aanwijzing behaald – maar vanuit het binnen het jeugdstrafrecht eveneens belangrijke pedagogische oogpunt, is het twijfelachtig of deze verdachte zich daadwerkelijk in een betere positie bevindt dan voorheen.

10.6 MOGELIJKE BELEIDSIMPLICATIES

De Aanwijzing beoogt de rechtspositie van de verdachte te verbeteren, onder de voorwaarden dat de rechtsbijstand financieel beheersbaar blijft en de opsporing zo min mogelijk wordt gehinderd. Dat doel en die randvoorwaarden worden in de praktijk, zo bleek uit het voorgaande, grotendeels gerealiseerd. Niettemin zijn er belangrijke punten waarop ruimte voor verbetering bestaat. Gezien het feit dat de Aanwijzing slechts één van de diverse mogelijkheden biedt om het recht op rechtsbijstand rondom

292 Berger & Van der Kroon, 2011.

293 Grisso, 1981; Rajack-Talley, Talley & Tewksbury, 2005.

294 Quint, 2010; 2011.

het verhoor te organiseren, doen wij in relatie tot de gesignaleerde knelpunten enkele suggesties over hoe bij het opstellen van toekomstige regelgeving inzake het uitwerken van het recht op rechtsbijstand, die knelpunten wellicht het hoofd kan worden geboden.²⁹⁵

Een eerste suggestie betreft de figuur van de vertrouwenspersoon die verhoorbijstand kan verlenen. Het onderzoek laat zien dat verhoorbijstand van minderjarigen minder vaak gegeven wordt dan consultatiebijstand. Dat heeft verschillende redenen maar één daarvan betreft de onduidelijkheid omtrent de persoon en de taak van de vertrouwenspersoon. Binnen toekomstige regelgeving zal de positie van deze voor het Nederlandse strafprocesrecht onbekende figuur dan ook beter moeten worden doorzocht en uitgewerkt.²⁹⁶ Een andere reden betreft de bereidheid van advocaten om bij het verhoor van een minderjarige verdachte aanwezig te zijn. Zeker in het geval van de veelvoorkomende en relatief eenvoudig op te lossen zaken zien sommige advocaten daar weinig meerwaarde in. Het lijkt daarmee dan ook van belang te zijn voor de rechtsbijstandverlening aan minderjarige verdachten dat advocaten worden ingezet die ervaring hebben met het jeugdstrafrecht.

Een volgende suggestie heeft van doen met een element dat steeds terugkeert in de onderzoeksbevindingen, te weten de tijd die voor alle betrokken partijen is gemeoid met rechtsbijstandverlening. Een voorwaarde voor het beperken van die tijd is dat betrokken partijen goed met elkaar communiceren. Die communicatie verloopt nu binnen het reeds bestaande piketsysteem. De bevindingen van dit onderzoek laten zien dat het systeem met piketlijsten, bellen en faxen voor de nodige miscommunicatie en vertraging zorgt. Ook het sms-meldsysteem dat sinds 2010 via de piketcentrale loopt, blijkt in de praktijk de nodige problemen te hebben.²⁹⁷ In overleg tussen de Raad voor Rechtsbijstand, de Orde van Advocaten en de politie wordt een deel van de problemen reeds aangepakt.²⁹⁸ Aangenomen mag worden dat de communicatie tussen de drie partijen hierdoor zal verbeteren. Voorts zou het sms-meldsysteem landelijk kunnen worden ingevoerd om de problemen met het oude fax-systeem te verhelpen. Dat

295 De knelpunten die van doen hebben met de invulling van de rechtsbijstand door de advocatuur kunnen hierbij niet worden meegenomen aangezien de Aanwijzing geen betrekking heeft of kan hebben op het werk van advocaten. Dat is immers aan de beroepsgroep zelf. In dit verband kan erop worden gewezen dat naar aanleiding van Salduz de Commissie Innovatie Strafrechtadvocatuur is opgericht. Deze commissie ontwikkelt een visie op de rol van de advocaat in de eerste fasen van het strafproces. Zie hiervoor Drooglever Fortuyn, 2012.

296 In het concept-wetsvoorstel Raadsman en politieverhoor van 22 maart 2011 is er nadrukkelijk voor gekozen om de vertrouwenspersoon niet te laten terugkomen in de regelgeving omtrent de bijstand van minderjarigen. Zie de Memorie van Toelichting, p. 67. Zie www.rijksoverheid.nl/ministeries/venj/documenten-en-publicaties/regelingen/2011/04/18/memorie-van-toelichting-rechtsbijstand-en-politieverhoor.html.

297 Zie hiervoor: www.advocatenblad.nl/site/magazine/archief/actualiteiten/detail/20076761.html, geraadpleegd op 18 september 2012.

298 Zo worden er strengere eisen gesteld aan de beschikbaarheid en bereikbaarheid van advocaten die op de piketlijst staan. Wanneer hieraan door de advocaat niet wordt voldaan, wordt een sanctie opgelegd (www.rvr.org/nl/news/2012/04/3-2-Bereikbaarheid-advocaten-strafpiket.html, geraadpleegd op 18 september 2012). Ook wordt bekeken of de politie Salduz-meldingen kan bundelen zodat advocaten minder heen en weer hoeven te reizen voor een enkele melding.

alles laat onverlet dat, ook bij een optimaal functionerende communicatie, de advocaat tijd nodig heeft om op de melding te reageren (nu drie kwartier), en naar het politiebureau af te reizen. Hierdoor duurt het onder gunstige omstandigheden – een werkende website, een melding die niet te vroeg of te laat op de dag of in het weekend plaatsvindt, en een melding die door de eerste advocaat van de piketlijst wordt aangenomen – al snel een uur tot 1,5 uur voordat de advocaat na de melding van de politie op het bureau verschijnt. Het gevolg hiervan kan zijn dat de politie, vaker dan voor de invoering van de Aanwijzing, in de problemen komt met de 6-uurstermijn. Het verlengen van duur van de periode dat de politie verdachten mag ophouden voor onderzoek kan hiervoor een oplossing bieden. Wel zal moeten worden onderzocht wat de eventuele bezwaren en consequenties hiervan zijn.

Het feit dat het verlenen van rechtsbijstand nu eenmaal tijd kost, zou als consequentie van rechtsbijstandverlening kunnen worden geaccepteerd. Hierbij bestaat echter wel het risico dat een deel van de verdachten afstand van het recht op rechtsbijstand doet vanwege het niet willen wachten. De vraag is of in die gevallen wel wordt voldaan aan het vereiste dat afstand weloverwogen dient te geschieden. Ten aanzien van minderjarige verdachten geldt voorts dat de Aanwijzing er weliswaar voor zorgt dat zij rechtsbijstand krijgen, maar dat lang wachten in een cel op een politiebureau niet bepaald wenselijk is in het geval van eenvoudig op te lossen zaken. En tenslotte moet worden gewezen op de onwenselijkheid van de frustratie en irritatie die bij zowel opsporingsambtenaren als advocaten als gevolg van wachttijd ontstaat. Zij zijn immers degenen die het verlenen van rechtsbijstand mogelijk en effectief moeten maken. Negatieve gevoelens over praktische hordes kunnen het draagvlak voor de rechtsbijstand op termijn verminderen, hetgeen het verlenen van die rechtsbijstand uiteindelijk ondermijnt.

In dit licht is interessant dat de bevindingen van dit onderzoek op een mogelijkheid wijzen om de tijd die is gemoeid met het organiseren van rechtsbijstand aanzienlijk te reduceren. Dit betreft de pilot met de advocaat op het politiebureau. Een advocaat die aanwezig is op het politiebureau heeft nagenoeg geen reistijd en kan in beginsel meteen reageren op een melding. De aanwezigheid van de advocaat op het bureau vraagt wel om commitment van de advocaten van de piketdienst en om omstandigheden die het voor de advocaat lonend maken om de gehele dag op het politiebureau aanwezig te zijn. Dat betekent een goede werkplek en voldoende werk (ofwel: aangehouden verdachten). Het centraliseren van aangehouden verdachten is hierbij een belangrijke voorwaarde. Dit vraagt echter een verandering in de organisatie van de politie die niet van de ene op de andere dag kan worden gerealiseerd. Wat betreft de buitengebieden is het daarbij de vraag of een dergelijke centralisatie überhaupt kan worden georganiseerd.

Hierop voortbouwend zou een *combinatie* van de advocaat op het politiebureau en het videoconsult een goede mogelijkheid kunnen bieden om wachttijden te minimaliseren en daarmee de organisatie van rechtsbijstand te verbeteren. Advocaten kunnen dan op enkele hoofdbureaus van de politie in de verschillende politieregio's worden gestationeerd, van waaruit zij via een videoverbinding aangehouden verdachten op andere politiebureaus advies en uitleg over hun rechten kunnen geven. Dat videoconsult kan dan eventueel worden opgevolgd door een gesprek in levenden lijve. Opmer-

king verdient wel dat een dergelijk videoconsult niet hetzelfde is als een gesprek waarin advocaat en verdachte elkaar fysiek ontmoeten en dat een dergelijk consult uiteraard weer een geheel eigen dynamiek en allerlei eigen problemen met zich mee zal brengen. Dit vraagt om nader onderzoek naar de mogelijkheden, bezwaren en consequenties van het videoconsult als manier om het recht op consultatiebijstand ten uitvoer te brengen.

De advocaat op het politiebureau in combinatie met het videoconsult betekent wellicht eveneens dat de druk die op de politie ligt om de verdachte goed voor te lichten enigszins vermindert. Daarmee doelen wij op de onderzoeksbevindingen die laten zien dat het doen van afstand door verdachten onder andere samenhangt met mededelingen die de politie doet ('rechtsbijstand betekent langer wachten'), en dat verdachten aan agenten vragen of het verstandig is om op een raadsman te wachten, terwijl het niet tot de taak van de politie behoort om dat te beoordelen. Dat neemt niet weg dat de verdachte altijd als eerste door de politie zal worden ingelicht over zijn rechten. De wijze waarop dat gebeurt, is voor verbetering vatbaar. Door wie, op welk moment en hoe de cautie wordt gegeven, wil nogal verschillen per politieregio en zelfs per agent. Het verdient dan ook aanbeveling om in toekomstige regelgeving duidelijk vast te leggen op welk moment en op welke wijze de verdachte wordt geïnformeerd over zijn recht op rechtsbijstand.²⁹⁹

10.7 TOT BESLUIT

Een belangrijk argument van de tegenstanders van het uitbreiden van het recht op rechtsbijstand is dat het recht de waarheidsvinding zou bemoeilijken en dat het recht op rechtsbijstand derhalve eveneens ten koste zou gaan van de rechten van het slachtoffer en eventuele nabestaanden. De daaraan ten grondslag liggende veronderstelling is dat met het verlenen van consultatie- (en verhoor)bijstand de verklaringsbereidheid van verdachten afneemt. Deze verwachting lijkt voor een groot deel te berusten op het idee dat advocaten tijdens het consultatiegesprek verdachten zullen adviseren te zwijgen en hun aanwezigheid tijdens het verhoor zullen aangrijpen om het verhoor te verstoren.³⁰⁰ Ze zullen met andere woorden de consultatie- en verhoorbijstand aangrijpen om zand in de opsporingsmachine te strooien. Ongetwijfeld zullen er zaken voorkomen waarin dat inderdaad gebeurt. Dit onderzoek laat echter ook een ander beeld zien. We hebben geconstateerd dat advocaten niet altijd standaard de verdachte adviseren te zwijgen, maar bij hun advies de omstandigheden van de zaak zo veel mogelijk meewegen. Daarbij geven advocaten aan dat zij slechts een advies geven, en dat het aan de verdachte zelf is wat hij daar tijdens het verhoor mee doet. Problematisch blijft echter dat advocaten tijdens het consultatiegesprek over weinig informatie beschikken en hun advies in veel gevallen op alleen het verhaal van de verdachte moeten

²⁹⁹ Zie in dat verband ook de minimumvoorschriften en de 'modelcauties' in Richtlijn 2013/12/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 mei 2012 betreffende het recht op informatie in strafprocedures, Publicatieblad van de Europese Unie 1 juni 2012, L142/1.

³⁰⁰ Zie onder meer Fijnaut, 1987.

baseren. Dit maakt dat het voor de verdachte in complexere zaken verstandig kan zijn geen (of een gedeeltelijke) verklaring af te leggen totdat duidelijk is wat voor bewijs de politie tegen hem heeft. Dit onderzoek laat niettemin zien dat verreweg de meeste verdachten in de door ons onderzochte zaken tijdens de verhoren gedurende de eerste 6 uur van het opsporingsonderzoek bekennen. Daarbij hebben we geen verschillen gevonden tussen de proceshouding van verdachten in zaken van vóór de invoering van de Aanwijzing, en de proceshouding van verdachten in zaken ná de invoering van de Aanwijzing. Wanneer advocaten tijdens het verhoor aanwezig zijn, stellen zij zich voorts in de meeste gevallen terughoudend op. Het verhoor wordt in veel gevallen aldus nauwelijks verstoord. Een en ander betekent dat wij in de veelvoorkomende en eenvoudige op te lossen zaken weinig aanwijzingen hebben gevonden dat het recht op rechtsbijstand ten koste gaat van de waarheidsvinding. Eerder onderzoek heeft uitgewezen dat in moord- en doodslagzaken verdachten na een consultatiegesprek met hun raadsman wel vaker gebruikmaken van hun zwijgrecht. De mate waarin rechtsbijstandverlening invloed heeft op de waarheidsvinding lijkt daarmee af te hangen van de zwaarte en/of de complexiteit van de zaak.

Tot slot moet worden opgemerkt dat dit onderzoek in feite een 'tussenstand' presenteert. Het is niet duidelijk wat de (neven)effecten van het recht op rechtsbijstand bij het politieverhoor voor de opsporing, advocatuur en verdachten op de langere termijn zijn. Mogelijke gevolgen worden vaak pas jaren later zichtbaar en het recht op rechtsbijstand is zowel in praktische als in juridische zin voortdurend in ontwikkeling.³⁰¹ Een belangrijk toekomstig discussiepunt zal de rol van de advocaat tijdens het verhoor betreffen. Op dit punt is de Aanwijzing een compromis – de advocaat mag bij het verhoor aanwezig zijn, maar bemoeit zich er niet mee – dat voor beide partijen niet bevredigend is. We hebben gemerkt dat opsporingsambtenaren over het algemeen rechten van verdachten belangrijk vinden, maar dat de mate waarin daaraan tegemoet wordt gekomen, zoals nu in de Aanwijzing, te ver is doorgeschoten. De advocatuur is daarentegen van mening dat de hun toebedeelde rol tijdens het verhoor niet voldoende is om de verdachte daadwerkelijk te kunnen bijstaan. Zij zien de uitwerking van het recht op rechtsbijstand in de Aanwijzing als slechts een begin. Over de kwestie van de raadsman en het politieverhoor is het spreekwoordelijke laatste woord kortom nog lang niet gezegd.

---

301 Dit is eveneens gebleken bij de ontwikkeling van PACE in Engeland en Wales (Cape & Young, 2008).

SUMMARY

Legal assistance prior to and during police interrogations

Evaluation of the Directive on legal counsel prior to and during police interrogations in Amsterdam-Amstelland, Groningen, Haaglanden, Middle and West Brabant, South Limburg and Utrecht.

Definition of the problem

In recent years, there have been several developments with regard to the right of detained suspects to legal counsel prior to and during police questioning. An 'Experiment with legal counsel during police interrogation' was carried out between 2008 and 2010 in Amsterdam-Amstelland and Rotterdam-Rijnmond. The aim of the experiment was to determine whether the presence of a lawyer could contribute to making interrogations more transparent and verifiable and to preventing the use of unlawful pressure. Shortly after the start of the experiment, the European Court of Human Rights issued a judgement in the case of *Salduz v. Turkey*, and formulated the basic premise that suspects being interrogated by the police must have some form of legal counsel. If this is not provided, any statements they make during police interrogations may not be used against them. More than six months later, the Dutch Supreme Court issued a ruling in three cases which, on the basis of the *Salduz* judgement by the European Court, resulted in appeals being brought. This ruling has made it clear how the law regarding legal counsel in the Netherlands must be interpreted.

The aforementioned developments regarding legal counsel have resulted in the Directive on legal counsel prior to and during police interrogations, which will, in principle, remain in effect until 31 March 2014. On the one hand, the Directive provides for the implementation of the right of detained juvenile and adult suspects to consult a lawyer *prior* to questioning by the police (consultation assistance). Consultation assistance consists of a confidential talk between the suspect and their lawyer prior to the first substantive police questioning of the suspect. On the other hand, the Directive lays down rules for implementing the right of juvenile suspects to assistance from a lawyer or appropriate adult during questioning (assistance during questioning).

The Directive is a temporary regulation that will apply until the right to legal assistance during police questioning can be established in the Code of Criminal Procedure. For this legislative procedure, it is necessary to obtain information on how the persons involved deal with the Directive; the degree to which the Directive's intended

objectives are accomplished and regarding the possible unintended effects that these legal changes may have on criminal investigations and persons and organizations involved. The aim of this study is, therefore, to sketch a picture of how investigation procedures change when the rules regarding the right of detained suspects to legal assistance are altered. The information required to do so can be obtained by evaluating the Directive, how it is being dealt with and its first results. It must be hereby noted that the Directive concerns only one possible elaboration of the right of detained suspects to legal counsel. This raises the question of whether the chosen interpretation ensures that detained suspects are able to exercise their right to legal assistance in practice. Therefore, the central question posed by this study is as follows:

To what extent does the Directive on legal counsel during police interrogation ensure that investigation procedures in the Netherlands comply with the conditions set by the European Court for Human Rights and the Dutch Supreme Court with regard to legal assistance for detained suspects prior to and during their first police questioning?

This general question has been worked out in more detail to form specific research questions focused around three evaluation phases: plan evaluation; process evaluation and outcome evaluation. The first cluster of research questions concerns the evaluation of the actual Directive. It focuses on clarifying the Directive's intended goals, and the way in which the Directive has been thought out. With regard to the latter, the assumptions on which the Directive is based will be systematically explained by reconstructing the underlying policy theory. It is also important to examine the extent to which these assumptions are supported by scientific knowledge and the degree to which the policy theory is logically consistent. The second cluster of research questions focuses on whether the Directive can actually work in practice. It sketches a detailed picture of the way in which those involved actually deal with the changes to the rules on providing legal assistance. It examines the extent to which the rules are implemented as intended; problem areas that have been identified; how collaboration and communication between the police and lawyers is proceeding; and how information is provided to the suspects and their appropriate adult. The last cluster of research questions focuses on the degree to which the intended goals are being reached and the extent to which changes in legal assistance may produce other effects. The emphasis here lies on the use of consultation assistance and assistance given to detained suspects during police questioning. In addition to this, other goals and possible unintended effects will be deduced from the results revealed by the previous plan and process evaluations. Finally, the objective variables will be linked to the characteristics of both suspects and cases in an effort to provide insight into the extent to which the Directive can be credited for achieving set goals.

The answers to these research questions are important in order to draw substantiated conclusions regarding the degree to which the Directive on legal assistance prior to and during police questioning ensures that detained suspects are able to actually exercise their right to legal assistance. Finally, a conclusion will be reached on the basis of empirical findings as to the degree to which the Directive contributes to improving

the legal position of detained suspects and this will provide an answer to the central question.

Research design

This study concerns a large-scale research evaluation into the working of the Directive on legal counsel during police interrogations which covers the entire cycle of plan, process and outcome evaluation. The three evaluations will be conducted consecutively during the implementation of the research, whereby the outcomes of the previous phase will also serve as input for the following phase. This study starts with a plan evaluation in which the Directive is, as it were, dissected to expose the underlying policy theory. The aim is to clarify the intended objectives and the assumptions about why the Directive will lead to these goals. To accomplish this, we interviewed seven people who were involved in drawing up the Directive. We also analysed the Directive, the Directive on audio and audiovisual registration of interrogations, the Policy rule on payment of counsel, the dossier of the workgroup that drew up the Directive and the ruling of the Supreme Court in three cassation cases. The plausibility of the policy theory will finally be measured by the extent to which scientific support is found for the assumptions and the degree to which the assumptions, in their entirety, are logically consistent. We conducted a literature study with regard to scientific support for the policy theory.

The plan evaluation is followed by a process evaluation in which we give a detailed description of the way in which those involved deal with the Directive and what opinion they have formed of it. This was important to gain insight into how the Directive works in practice and how elements of investigation procedure are connected to the degree to which the envisaged goals are achieved. To this end, we observed the process, from the arrest until the interrogation, of suspects, primarily in Middle and West Brabant, Groningen and Utrecht. We spent an estimated 520 hours in police stations and with police officers on the street in these three police regions. In total, we were able to observe 32 suspects being arrested, 55 suspects being brought before the deputy district attorney, 4 suspects being taken into police custody, the consultation interview with 24 suspects and the interrogation of 30 suspects. Being present at police stations and accompanying police officers in the course of their duties gave us a good insight into the context within which the changes in legal assistance are being applied. In the second place, we were able to interview a total of 28 investigating officers and 12 lawyers in these three police regions about their experiences with the Directive and their opinion on the importance and consequences of the changes to legal assistance. These data were analysed and reported on for each police region, so we actually conducted the research in these three police regions as case studies. To conclude the process evaluation, the findings from the three police regions were combined – whereby similarities and differences between the working of the Directive in the three police regions were emphasised – to arrive at a more general conclusion about how the Directive actually works in practice.

The final phase involved an outcome evaluation. With this outcome evaluation, we tried to establish the extent to which the envisaged goals had been reached, to what

extent reaching these goals could be attributed to the Directive and to what extent other, unintended effects were produced. The Directive was introduced at a national level, so because all detained suspects are now entitled to legal assistance, we were unable to construct a control group. It was therefore not possible to examine the effects of the Directive using an experimental design, and for this study we have limited ourselves to a design with prior and subsequent measuring. The envisaged goals and possible unintended effects were operationalised into variables. The information for constructing these variables was obtained from police registers. We selected a total of 260 police files – 130 before the introduction of the Directive (prior measurement) and 130 after the introduction of the Directive (subsequent measurement) – involving 506 suspects in six police regions (Amsterdam-Amstelland, Groningen, Haaglanden, Middle and West Brabant, South Limburg and Utrecht). The relevant information from those files was coded in a data file. On the basis of this data file, we first examined the extent to which the objectives are being reached. This concerned a description of the target variables and changes to them after the implementation of the Directive in comparison to the situation before the introduction of the Directive. We studied the extent to which unintended effects occurred by describing changes in the relevant variables in the period between, before and after the introduction of the Directive. Secondly, we related the target variables to characteristics of both suspects and cases. In this way, we attempted to discover the extent to which the goals were reached when important elements of investigation procedure were taken into account. This gives an insight into the extent to which reaching the envisaged goals can be attributed to the Directive. We also obtained insight into the elements of investigation procedure that could contribute to reaching the envisaged goals.

By using various data sources with accompanying analysis techniques, we managed to sketch as complete a picture as possible of the extent to which the Directive contributes to the legal assistance being provided. It can be deduced from the above that we were not just examining the effectiveness of the Directive. We also wanted to discover how the Directive works in practice in order to clearly define the conditions under which the Directive does or does not lead to the desired result. A combination of methods was used to examine the working mechanisms, the context within which effects occurred, the outcome patterns and the effectiveness of the Directive. This is how the three evaluation phases worked in combination. In the concluding chapter, the data from all these evaluations is combined to produce an answer to the general question asked by this study.

Overview of empirical findings

Plan evaluation

The plan evaluation has shown that the development and implementation of the Directive are derived from European and national legal precedents. From the perspective of these legal precedents, Dutch legal practice does not comply with the conditions set by the European Court and the Dutch Supreme Court concerning the right of detained suspects to legal assistance when being questioned by the police. This necessitates adjustment of the investigation procedures that have been developed in the form of

the Directive on legal assistance during police interrogation. This Directive is a temporary measure elaborating on some of the standpoints stipulated by the Scientific Office of the Public Prosecution Service (WBOM) which preceded the directive and will be developed into legislation at a later stage.

In fact, the Directive involves a set of rules intended to make the provision of legal assistance before and during interrogation possible. The Directive is therefore primarily focused on achieving practical objectives. This does not, however, remove the necessity to achieve more fundamental objectives concerning the importance of legal assistance in the event of police interrogation and arising from judgements issued by the European Court and the Dutch Supreme Court. The envisaged aim of the Directive is set out in the following six concrete objectives:

1. (A) to improve the legal position of detained suspects in order to (B) guarantee a fair trial
2. to prevent exclusion defence
3. to organise and finance contact with a lawyer so that he can actually provide a consultation interview or be present at the interrogation
4. to keep financial costs under control
5. to obstruct the investigation as little as possible
6. to ensure that the public prosecutor acts uniformly as leader of the criminal investigation.

In addition to clarifying the intended goals, the plan evaluation is also focused on reconstructing the policy theory on which the Directive is based. The departure point is that the Directive makes it possible for a lawyer to actually have contact with the suspect on time. All this must take place subject to the conditions that the financial burden must be kept within limits and that the investigation must be hindered as little as possible. To enable this, the choice has been made to differentiate the right to legal assistance according to the seriousness of the crime, the complexity of the case, and the age and the mental capacity of the suspect. Cases will be subdivided into three categories on the basis of these three elements. Suspects in category A may not waive their right to consultation (pre-interrogation) assistance. Their legal assistance will be organised and financed by the authorities. If the case falls under category B, suspects may waive their right to pre-interrogation assistance, but if the suspects decide to exercise their right to legal assistance, this will be organised and financed by the authorities. In category C cases, suspects will be expected to arrange and pay for legal assistance themselves.

The idea of differentiating legal assistance on the basis of these three categories of cases is based upon the assumption that suspects, particularly those involved in complex cases and who are younger than 18, are in a vulnerable position during the first phases of a criminal investigation. Legal assistance is considered to be of crucial importance for these suspects, because there is a lot at stake for them. Reconstructing the policy theory has shown that behind this idea lie assumptions which are largely derived from two behavioural mechanisms: the adjudicative competence of suspects and their ability to process information. The main line of reasoning is that it can

become difficult for suspects to process relevant information as the rules relating to proof and the furnishing of proof become more comprehensive and complicated. This applies particularly to younger suspects and suspects with a limited mental capacity or a cognitive impairment. It is assumed that factors such as these will make it difficult for suspects to determine their position in the proceedings; take stock of the consequences of various adopted courses of action throughout the proceedings and be able to make the required considerations and decisions.

The evaluation of the policy theory has shown that in the literature on the adjudicative competence and information processing of suspects, support can be found for the idea that legal assistance granted to detained suspects can help them to better understand the criminal proceedings, and that as a result they are more able to make decisions. We also found support for the idea that legal assistance is particularly important for younger suspects and suspects with a limited mental capacity or a cognitive impairment. We found little support for any distinction between legal aid that is arranged and financed as in categories A and B and the legal assistance in category C which suspects must arrange and pay for themselves. The same applies for the distinction between the A and B categories, which allows for suspects to waive their right to legal assistance. There is little empirical knowledge to be found in academic literature about the relationship between the seriousness of the crime and/or the complexity of the case and the ability of suspects to follow the criminal proceedings and make decisions.

It also appears that the policy theory on which the Directive is based is not logically consistent on three points. The seriousness of the crime is linked to the complexity of the case; implying that serious crimes lead to complex cases. This may often be the case in practice, but it does not necessarily follow. A distinction is also made between suspects aged from twelve to fifteen and sixteen and seventeen-year-old suspects with regard to the option to waive their right to legal assistance. This age limit is debatable on the grounds of the adjudicative competence (ability to follow and understand the proceedings) and information processing skills of suspects. A fourteen-year-old suspect with experience of criminal proceedings may be better able to understand what is happening than a sixteen year old who has come into contact with the police and the legal system for the first time. Finally, in view of the literature on adjudicative competency and information processing, the distinction made between young suspects and suspects with a slight mental impairment is not logical.

Process evaluation

The process evaluation examines the way in which those involved deal with the Directive and their opinions of it. An important part of this is to establish whether the Directive is implemented in practice as it is set out on paper. This generally appears to be the case, once the inevitable start-up problems have been addressed. Suspects, lawyers and appropriate adults are informed, legal assistance is granted and all this generally occurs within the set time limits. We did, however, find deviations from the intended course of events in specific cases. Sometimes a case was allocated to the wrong category, and comments and remarks of appropriate adults were more readily accepted during interrogations than those of lawyers. These deviations were caused

by mistakes, errors and assessments made by those involved in specific cases. Sometimes those making them were working under time pressure, but sometimes it was because the way in which a specific case must be handled was unclear. One point requiring attention is the assistance given to juvenile suspects during interrogations. Some lawyers do not always consider assistance to be necessary during interrogation and some appropriate adults may either not consider it necessary, do not want to be present, or the juvenile does not allow them to be present during the interrogation. This may lead to situations in which juvenile suspects are interrogated without assistance. This is a crucial point on which the practical implementation of the Directive is not always consistent with how it has been set down on paper.

Although it has become clear that the Directive is generally being implemented as intended, those involved with it have experienced an important problem area. Both the police and the legal profession appear to be of the opinion that legal assistance is costing a great deal of unnecessary time in cases which occur frequently and are relatively easy to solve. Granting legal assistance generates more administrative work for the police and also causes delay while they wait for the lawyer to arrive. The communication between police, the duty lawyer service and the lawyers also takes time because the various communication channels used – duty lawyer lists, faxes and telephone calls – do not work optimally. Providing legal assistance also costs lawyers a great deal of time because it is often difficult to combine with other everyday activities. They cannot always drop what they are doing immediately when they receive a call, and sometimes they have to go to a great deal of trouble to be at the police station within two hours. This is particularly the case in rural areas, where the distances to police stations is often longer than in urban areas. It has been shown that a lawyer who conducts duty lawyer service at the police station (pilot lawyer at the police station) can substantially reduce the time taken up by the provision of legal assistance, provided suspects are brought to a central location so that lawyers have enough work to fill the time they spend as duty lawyer at the police station.

Another significant problem area is the classification of cases into the A, B and C categories. Police officers find that the B category, in its current form, contains too many different types of offences. On the one hand, a suspect in a case that is relatively easy to solve, such as shoplifting, may make use of his right to legal assistance, while neither the police nor the legal profession see that this right is especially beneficial in this type of case. Also, certain suspects may potentially use their right to legal assistance in category B cases to obstruct the investigation. On the other hand, category B also covers serious offences in which suspects may waive their right to legal assistance. In the first case, the system is placed under unnecessary pressure; in the second case, there is a risk that a suspect will not receive the legal assistance which would have been desirable in view of the situation. Furthermore, the choice of the category to which a case must be allocated also gives rise to problems. In cases which occur frequently, such as shoplifting or driving under the influence of alcohol, people now know to which category the case belongs, but in the case of crimes which occur less frequently, it appears that police officers find it difficult to make distinctions on the basis of the type of offence and the age of the suspect. It often takes a great deal of time to decide which category a case should be allocated to. In view of the nature of

investigational procedures, this time is not always available. Bringing the suspect to the police station has priority, particularly if the arrest occurs in a busy public space or if the suspect resists arrest. But legal assistance can also be neglected in cases in which the suspect offers resistance upon arrival at the police station or is difficult to communicate with. Sometimes the police decide that a suspect does not want legal assistance if they fail to react to questions on the subject. Police may also call for legal assistance without being sure that the suspect really wants it. Which of these two scenarios happens varies from case to case.

Apart from the fact that we have discovered problem areas that could undermine the effectiveness of the Directive, there are also situations in which the Directive may be implemented as intended without achieving the envisaged improvement in the suspect's legal position. For example, suspects are not always given clear and complete information about their rights, and police officers often tell suspects that their case will take longer to deal with if they exercise their right to legal assistance. It is doubtful whether this manner of informing suspects of their rights is sufficient to allow them to ascertain whether or not it is important for them to make use of their right to legal assistance. It has also been revealed that not all those involved give equal priority to the new regulations on the right of suspects to legal assistance before and during police questioning. Some police officers and lawyers are of the opinion that a great deal is invested in cases which occur frequently and are relatively easy to solve for very little result. It seems that the actions taken in such cases are carried out mainly because they are required by the Directive, without those involved taking a moment to consider why these actions are necessary and what they are intended to achieve. This gives rise to the risk that legal assistance becomes more of a ritual than a practically effective tool.

It must be emphasised that the process evaluation mainly reveals a picture of how the Directive works in cases that occur frequently and which are relatively easy to solve. Not much can be said on the basis of the empirical material from this study about how the Directive works in practice with regard to serious crimes and more complex cases. For this, we have been able to use findings from earlier research into the effect of prior consultation and the presence of legal counsel on the progress of the proceedings concerning police questioning. This research has shown that even in the event of murder and manslaughter cases, legal assistance has generally gone relatively smoothly. In such cases, the consequences for the suspect and the interests of the police and the legal profession are generally more significant than in the types of cases covered by this study. When speaking about more serious crimes and more complex cases, one could also argue that any problems and accompanying negative effects on the investigation proceedings are more inherent in such cases than in cases which occur frequently and are relatively easy to solve.

Outcome evaluation

During the outcome evaluation we examined the extent to which objective 3 (to organise and finance contact with a lawyer so that he can actually provide a consultation interview or be present during questioning) and objective 5 (to obstruct the

investigation as little as possible) are being achieved. We also examined the occurrence of unintended effects.

Success in reaching objective 3 was measured by the extent to which consultation prior to and during questioning is actually being provided. Our analysis of police files revealed that 50 per cent of all suspects received consultation assistance. As expected, consultation assistance was granted in almost all category A cases, but in few category C cases. An interesting research finding was that in category B about 50 per cent of all detained suspects consulted a lawyer prior to their questioning by the police. To gain insight into the factors influencing whether or not consultation assistance is provided, we looked at the correlations with the characteristics of suspects and cases. Our analyses revealed that the provision of consultation assistance correlates with indicators regarding the complexity of the case and the evidence available to the investigation. In complex cases or in cases where the investigators have more evidence, consultation assistance seems to be provided more frequently. There is also a correlation between the age of detained suspects and the provision of consultation assistance. Sixteen and seventeen-year-old suspects are more often provided with consultation assistance than suspects who are eighteen years of age or older.

Our analysis of police files also revealed that 50 per cent of all juvenile suspects between twelve and seventeen were provided with legal assistance during questioning. What is remarkable is that in category A almost one third of all juvenile suspects did not receive legal assistance during questioning and the same applies for no less than 75 per cent of all minors in category B. The provision of assistance during questioning correlates with practical factors as well as with the suspect's age and criminal record (or lack thereof). Analyses relating characteristics of suspects and cases to the provision of assistance during questioning revealed that suspects detained during the day or on a weekday are more often provided with assistance than suspects detained in the evening or during the weekend. Suspects aged between twelve and fifteen are more often given legal assistance during questioning than sixteen and seventeen-year-old suspects. Juvenile suspects with criminal records are less often provided with legal assistance during questioning than juvenile suspects without a criminal record. Attainment of objective 5 was measured by the extent to which the investigation time before the suspect is released or taken into custody, and the waiting time before the interrogation can begin, change when legal assistance is provided. The analyses of adult suspects revealed that when we controlled for characteristics of suspects and cases, both investigation time and waiting time increased by about half an hour when consultation assistance was provided. This also applied with regard to juvenile suspects: when we controlled for characteristics of suspects and cases, we found that the provision of legal assistance correlates with an increase in investigation time and waiting time. When juvenile suspects are granted consultation both prior to and during questioning, investigation time increases by about half an hour on average. Waiting time increases by about 50 minutes on average when juvenile suspects are provided with consultation assistance or assistance both prior to and during questioning. Our analysis of police files found little evidence of unintended effects. Given our expectations regarding potential unintended effects deduced from the policy theory and the findings from our process evaluation, we looked at changes in the number of

suspects taken into custody, the number of suspects summoned to the station, and the number of suspects invoking their right to remain silent. We found no significant changes with respect to any of these characteristics as a result of the implementation of the Directive. However, we did find some indications of unintended effects with respect to juvenile suspects. The above-mentioned increase in waiting time when legal assistance is provided can be interpreted as an unintended effect in cases regarding juvenile suspects. Most parties concerned did not consider it a desirable state of affairs to hold juvenile suspects at the police station for too long. It should also be noted in this context that the number of Halt³⁰² referrals has decreased after the implementation of the Directive. On the basis of the available material we were unable to determine the extent to which this decrease in the number of Halt referrals can be attributed to the Directive.

Based on the findings described above we may conclude that legal assistance is being provided in appropriate cases. It would appear that objective 3 (legal assistance should be made possible in practice) is being reached. Our findings also show that, on average, waiting time increases when legal assistance is provided. This leads to the conclusion that criminal investigations are hampered by the provision of legal assistance. Finally, it should be noted that the Directive may lead to unintended effects where juvenile suspects are concerned. The working of the Directive will therefore have to be monitored carefully in future.

In conclusion

The findings from the three evaluation phases have shown that the Directive has ensured the practical implementation of the right to legal counsel prior to and during police questioning. Differences between the seriousness of the crime, the complexity of the case and age of the suspect are being taken into account and this seems to contribute to achieving the objective of cost containment. Criminal investigations are sometimes hindered, but this does not apply to all cases and besides, the Directive is not the only factor influencing the course of a criminal investigation. Whether or not these changes will, in the end, improve the legal position of suspects and thereby offer more safeguards to a fair trial is a more normative question. When it comes to complex cases regarding serious offences which involve large-scale criminal investigations, there is a case to be made for the importance of a suspect receiving legal assistance as soon as possible, i.e. prior to the initial interrogation. On the other hand, in the case of a juvenile offender suspected of a minor offence, the question is whether or not it is better for the juvenile suspect to remain in police custody for a prolonged period of time if the case is relatively clear-cut.

---

302 Halt is a Dutch organization with a national network of offices which aims to prevent and combat juvenile crime.

Possible policy implications

The Directive is aimed at improving the legal position of suspects under the condition that legal aid remains financially manageable and criminal investigations are hindered as little as possible. This goal and these conditions are largely being met in practice, as demonstrated above. Nevertheless, there is room for improvement in important areas. Given the fact that the Directive covers only one of the various options for organising the right to legal counsel before and during questioning, we offer some suggestions on how the problems indicated earlier can be overcome by future regulation regarding the implementation of the right to legal counsel.³⁰³

Our first suggestion concerns the person of the appropriate adult who can offer assistance during questioning. The research shows that assistance during the questioning of juvenile suspects is provided less often than consultation assistance. There are several reasons for this, one of which relates to the lack of clarity regarding the person and the duty of the appropriate adult. When regulating this matter in the future, the position of the appropriate adult (a party previously unknown in Dutch criminal procedure) should be better thought-out and developed.

Another suggestion concerns a recurring element in our research findings, i.e. the amount of time it takes all parties involved to ensure that legal aid is provided. A necessary condition to shortening this period is that all parties communicate effectively with each other. Communication currently goes through the existing duty lawyer system. Our research findings demonstrate that a system involving duty lawyer lists, telephone calls and faxes will inevitably lead to miscommunication and delays. Also, the text message reporting system, which has been in operation since 2010 and which operates via the duty lawyer service, turns out to have a number of practical problems. Some of these problems are already being dealt with in consultation between the Legal Aid Board, the Dutch Bar Association and the police. It is assumed that this will lead to better communication between the three parties. Furthermore, the text message reporting system could be implemented nationwide in order to remedy the problems with the old fax system. However, this does not alter the fact that even when the lines of communication are functioning properly, lawyers need time to respond to a call (currently 45 minutes) and travel to the police station. Under favourable conditions – a fully-functioning website, a call-up that is made not too early or too late, or in the weekend and which is accepted by the first lawyer on the duty lawyer list – it usually takes between one and one and a half hours before the lawyer arrives at the police station. This may result in police running into problems concerning meeting the six hour limit more often than was the case before the implementation of the Directive. Extending the period during which the police can hold a suspect for

303 The problem areas regarding the interpretation of the right to legal counsel by the legal profession will not be addressed here, as the Directive has no bearing on the duties of lawyers and such matters are for the legal profession itself to decide. In this context, it should be mentioned that as a result of *Salduz* the Commission Innovation in Criminal Law was installed. This commission is developing a view on the role of the lawyer during the first stages of the criminal procedure. See: Drooglever Fortuyn, 2012.

questioning might offer a solution. It would, however, be advisable to examine the potential drawbacks and consequences of such a measure.

The fact that the provision of legal assistance is bound to be time-consuming should perhaps be accepted as an inevitable consequence of the implementation of the right to legal counsel. However, there is always a risk that some suspects will waive their right to legal counsel because they prefer not to wait. The question is whether the requirement that a suspect's decision to waive his right to legal counsel should be well-considered can be met in such cases. With regard to juvenile suspects it should also be mentioned that while the Directive ensures that these suspects receive legal counsel, the ensuing long waiting periods in a police cell may not be desirable in relatively simple cases. Finally, we should also mention that the frustration and irritation that these long waiting periods cause for both investigators and lawyers is an undesirable situation. After all, they are the ones who are supposed to enable and facilitate the provision of legal counsel. Negative feelings about practical hurdles may erode support for the right to legal counsel in the long run, something which will ultimately undermine the provision of legal counsel to suspects.

From this perspective it is interesting to note that our research findings point to a possibility to significantly reduce the time involved in organising legal counsel. This concerns the pilot study on the presence of a lawyer at the police station. Lawyers already present at the police station do not have to travel and are, in principle, immediately available to respond to a call. However, the presence of lawyers at police stations requires both commitment from the duty lawyers and conditions that would make it worthwhile for a lawyer to spend the entire day at a police station. Such conditions would include a suitable workplace and enough work (i.e., enough suspects). The centralisation of detained suspects is an essential condition here. However, this would require a change in the organisation of the police that cannot be achieved overnight, and as far as rural areas are concerned the question remains whether such a centralisation could be organised at all.

Building on this, a *combination* of lawyers at the police station and video consultations could offer an opportunity to minimise waiting periods and thereby improve the organisation of legal counsel. In this set-up, lawyers would be stationed at the police headquarters in the various police regions, from where they could provide legal advice and information to suspects detained in other stations via a video link. If necessary, such a video consultation could be followed up by a consultation in person. It should be noted that a video consultation differs considerably from a face-to-face conversation between lawyer and suspect, and that this type of consultation will obviously bring with it a whole new dynamic and all sorts of problems of its own. This calls for further research into the possibilities, drawbacks and consequences of video consultations as a way to implement the right to consultation assistance.

A lawyer at the police station in combination with video consultation might also have the effect of reducing the pressure on police officers to properly inform a suspect. This observation is in reference to our findings showing that waiving the right to legal counsel by suspects correlates, among other things, with statements made by police officers ('legal counsel means you will have to wait longer'), and that suspects sometimes ask investigators whether or not it makes sense to wait for a legal advisor, even

though it is not the duty of the police to assess such matters. Nevertheless, the police will always be the first party to inform a suspect of their rights. The way in which this is done leaves room for improvement. At what moment, by whom, and in what manner suspects are informed of their right to legal counsel tends to vary considerably between police regions and even between police officers. It would be advisable to stipulate in future regulations when and how a suspect must be informed about his right to legal counsel.

Finally, it should be noted that the present research reports on an 'interim state of affairs'. The long-term effects – intended or unintended – of the right to legal counsel prior to and during police questioning on investigators, lawyers and suspects are presently unclear. Not only do possible effects often take years to manifest themselves, the right to legal counsel is also constantly developing in both a practical and a legal sense. In any case, the last word has certainly not been said on the issue of the lawyer and the interrogation.

REFERENTIES

Literatuur

- Abramovitch, R., Higgins-Biss, K.L. & Biss, S.R. (1993). Young persons' comprehension of waivers in criminal proceedings. *Canadian Journal of Criminology*, 35, 309-322.
- Abramovitch, R., Peterson-Badali, M. & Rohan, M. (1995). Young people's understanding and assertion of their rights to silence and legal counsel. *Canadian Journal of Criminology*, 37, 1-18.
- Alschuler, A.W. (1975). The defense attorney's role in plea bargaining. *The Yale Law Journal*, 84, 1179-1314.
- Appelbaum, K.L. & Appelbaum, P.S. (1994). Criminal-justice-related competences in defendants with mental retardation. *The Journal of Psychiatry & Law*, 22, 483-503.
- Baldwin, J. (1992a). *Preparing the record of taped interviews*. Royal Commission on Criminal Justice Research Study No. 2. London: HMSO.
- Baldwin, J. (1992b). *The role of legal representatives at police stations*. Royal Commission on Criminal Justice Research Study No. 3. London: HMSO.
- Baldwin, J. (1993). Legal advice at the police station. *The Criminal Law Review*, May, 371-373.
- Beijerse, J. uit (2011). De waarde van gesprekken met gedetineerde jongeren. In J.P. van der Leun, E.R. Muller, N. van der Schee, P.M. Schuyt & M.A.H. van der Woude (Red.). *De vogel vrij, Liber amicorum prof. dr. mr. Martin Moerings* (pp. 159-169). Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Bennet, T. (1996). What's new in evaluation research? A note on the Pawson and Tilley article. *British Journal of Criminology*, 36, 567-573.
- Berger, M. & Kroon, C. van der (2011). *Een 'paar nachtjes' in de cel. Het VN-Kinderrechtenverdrag en het voorarrest van minderjarigen in politiecellen*. Diemen: Stenco.
- Béteille, A. & Madan, T.N. (1975). Introduction. In A. Béteille & T.N. Madan (Eds.). *Encounter and experience: personal accounts of fieldwork* (pp. 1-12). Honolulu: University of Hawaii Press.
- Bibas, S. (2004). Plea bargaining outside the shadow of trial. *Harvard Law Review*, 117, 2463-2547.
- Birke, R. (1999). Reconciling loss aversion and guilty pleas. *Utah Law Review*, 205-254.
- Boksem, J. (2007). *Met raad en daad. Gedachten over de positie van de verdediger in strafzaken* (Oratie Universiteit van Maastricht). Deventer: Kluwer.
- Boksem, J. (2010). Over waarheidsvinding, bewijsverkrijging, rechtsbescherming en evenwicht. Enkele gedachten over een nieuwe invulling van de eerste fase van het proces. *Rechtsgeleerd Magazijn Themis*, 5-6, 233-244.
- Bol, M.W. (1991). *Leeftijdsgrenzen in het strafrecht; gezien vanuit de ontwikkelingspsychologie*. Arnhem: Gouda Quint.
- Bonnie, R. (1992). The competence of criminal defendants: A theoretical reformulation. *Behavioral Sciences and the Law*, 10, 291-316.
- Bonnie, R. (1993). The competence of criminal defendants: Beyond Dusky and Drope. *Miami Law Review*, 47, 539-601.
- Borgers, M.J. (2009). Een nieuwe dageraad voor de raadsman bij het politieverhoor? *Nederlandsch Juristenblad*, 84, 88-93.

- Borgers, M.J. (2010). Mutual recognition and the European Court of Justice: the meaning of consistent interpretation and autonomous and uniform interpretation of Union law for the development of the principle of mutual recognition in criminal matters. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 18, 99-114.
- Bottomley, K., Coleman, C., Dixon, D., Gill, M. & Wall, D. (1991). The detention of suspects in police custody. The impact of the Police and Criminal Evidence Act 1984. *British Journal of Criminology*, 31, 347-364.
- Bottoms, A. & McLean, J. (1976). *Defendants in the Criminal Process*. London: Routledge.
- Brants, C. (2011). The reluctant Dutch response to *Salduz*. *The Edinburgh Law Review*, 15, 306-342.
- Bridges, L. & Sanders, E. (1990). Access to legal advice and police malpractice. *Criminal Law Reviews*, July, 494-509.
- Brookman, F. & Pierpoint, H. (2003). Access to legal advice for young suspects and remand prisoners. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 42, 452-470.
- Brown, D. (1989). *Detention at the police station under the police and criminal evidence act 1984* (Home Office Research Studies 107). London: Home Office.
- Brown, D. (1997). *PACE ten years on: A review of the research* (Home Office Research Studies 155). London: Home Office.
- Brown, D., Ellis, T. & Larcombe, C. (1992). *Changing the code: Police detention under the revised PACE codes of practice. Home Office research and planning unit report*. London: HMSO.
- Bucke, T. & Brown, D. (1997). *In police custody: police powers and suspect's rights under the revised PACE codes of practice* (Home Office Research Study 174). London: Home Office.
- Bucke, T., Street, R. & Brown, D. (2000). *The right of silence: the impact of the Criminal Justice and Public Order Act 1994*. London: Home Office.
- Campbell, D.T. & Stanley, J.C. (1966). *Experimental and quasi-experimental designs for research*. Chicago: Rand McNally.
- Cape, E. (2011). Legal advice at the investigative stage in England and Wales. *Strafblad, februari*, 25-29.
- Cape, E. & Young, R. (2008). Introduction. In E. Cape & R. Young (Eds.). *Regulating policing. The Police & Criminal Evidence Act 1984 past, present and future* (pp. 1-19). Portland: Hart Publishing.
- Cape, E., Hodgson, J., Prakken, T. & Spronken, T. (2007). Procedural rights at the investigative stage: towards a real commitment to minimum standards. In E. Cape, J. Hodgson, T. Prakken & T. Spronken (Eds.). *Suspects in Europe. Procedural rights at the investigative stage of the criminal process in the European Union* (pp. 1-28). Antwerpen: Intersentia.
- Clare, I.C.H. & Gudjonsson, G.H. (1995). The vulnerability of suspects with intellectual disabilities during police interviews: A review and experimental study of decision making. *Mental Handicap Research*, 8, 110-128.
- Clarke, P.J. (2008). When can group level clustering be ignored? Multilevel models versus single-level models with sparse data. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 62, 752-758.
- Cashmore, J. & Bussey, K. (1990). Children's conceptions of the witness role. In J.R. Spencer, G. Nicholson, R. Flin & R. Bull (Eds.). *Children's evidence in legal proceedings: an international perspective* (pp. 177-188). Cambridge: Faculty of Law, University of Cambridge.
- Cook, T.D. & Campbell, D.T. (1979). *Quasi-experimentation: Design and analysis for field settings*. Chicago: Rand McNally.
- Cooper, D. & Grisso, T. (1997). Five-year research update (1991-1995): Evaluations for competence to stand trial. *Behavioral Sciences and the Law*, 15, 347-364.
- Crick, N.R. & Dodge, K.A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115, 74-101.
- Decorte, T. & Zaitch, D. (2010). *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*. Leuven: Acco.
- Dixon, D. (1990). Juvenile suspects and the Police and Criminal Evidence Act. In D. Freestone (Eds.). *Children and the law: essays in honour of Professor H.K. Bevan* (pp. 107-129). Hull: Hull University Press.
- Dixon, D. (1991). Common sense, legal advice and the right of silence. *Public Law*, 233-254.

- Droogleever Fortuyn, S. (2012). De advocatuur is toe aan een geraffineerd delegatiemodel. *Advocatenblad*, 8, 26-28.
- Enschede, D.J. (1961). Verdenken en verdacht worden. *Tijdschrift voor Strafrecht*, 70, 57-74.
- Ericson, R. & Baranek, P. (1982). *The Ordering of Justice*. Chicago: University of Chicago Press.
- Evans, R. (1993). *The conduct of police interviews with juveniles*. Royal Commission on Criminal Justice Research No. 8. London: HMSO.
- Farrington, D.P. & Welsh, B.C. (2005). Randomized experiments in criminology: What have we learned in the last two decades? *Journal of Experimental Criminology*, 1, 9-38.
- Farrington, D.P., Gottfredson, D.C., Sherman, L. & Welsh, B. (2002). The Maryland Scientific Methods Scale. In L. Sherman, D. Farrington, B. Welsh & D. MacKenzie (Eds.). *Evidence-Based Crime Prevention* (p. 13-21). Oxford: Routledge.
- Feld, B.C. (2006). Police interrogations of juveniles: An empirical study of policy and practice. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 97, 219-316.
- Fennell, P.W.H. (1994). Mentally disordered suspects in the criminal justice system. *Journal of Law & Society*, 21, 57-71.
- Fenner, S., Gudjonsson, G.H. & Clare, I.C.H. (2002). Understanding of the current Police Caution (England and Wales) among suspects in Police detention. *Journal of Communication & Applied Social Psychology*, 12, 83-93.
- Ferguson, A.B. & Douglas, A.C. (1970). A study of juvenile waiver. *San Diego Law Review*, 7, 39-54.
- Ferwerda, H.B., Leiden, I.M.G.G. van, Arts, N.A.M. & Hauber, A.R. (2006). *Halt: Het Alternatief? De effecten van Halt beschreven*. Den Haag: WODC.
- Field, A. (2005). *Discovering statistics using SPSS*. London: Sage Publications.
- Fijnaut, C.J.C.F. (1987). *De toelating van raadslieden tot het politieke verdachtenverhoor*. Arnhem: Gouda Quint.
- Fijnaut, C.J.C.F. (2001). De toelating van de raadsman tot het politieke verdachtenverhoor. Een status questionis op de drempel van de eenentwintigste eeuw. In M.S. Groenhuijsen & G. Knigge (Red.). *Het vooronderzoek in strafzaken. Tweede interimrapport onderzoeksproject Strafvordering* (pp. 671-755). Deventer: Gouda Quint.
- Franken, A.A. (2009). Zuinigheid troef. *Delikt en Delinkvent*, 58, 777-792.
- Goodwin, J. & Horowitz, R. (2002). Introduction: The Methodological Strengths and Dilemmas of Qualitative Sociology. *Qualitative Sociology*, 25, 33-47.
- Greene, J.C. & Caracelli, V.J. (1997). *Advances in mixed-method evaluation: The challenges and benefits of integrating diverse paradigms: New directions for evaluation*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Greene, J.C., Caracelli, V.J. & Graham, W.F. (1989). Toward a conceptual framework for mixed-method evaluation designs. *Educational Evaluation and Policy Analysis* September, 11, 255-274.
- Grisso, T. (1981). *Juveniles' waiver of rights: Legal and psychological competence*. New York: Plenum Press.
- Grisso, T. (2000). What we know about youths' capacities as trial defendants. In T. Grisso & R.G. Schwartz (Eds.). *Youth on trial: A Developmental Perspective on Juvenile Justice* (p. 139-171). Chicago: The University of Chicago Press.
- Grisso, T. & Pomier, C. (1977). Interrogation of juveniles: An empirical study of procedures, safeguard, and rights waiver. *Law and Human Behavior*, 1, 321-342.
- Grisso, T., Steinberg, L., Woolard, J., Cauffman, E., Scott, E., Graham, S., Lexcen, F., Reppucci, N.D. & Schwartz, R. (2003). Juveniles' competence to stand trial: A comparison of adolescent's and adults' capacities as trial defendants. *Law and Human Behavior*, 27, 333-363.
- Gudjonsson, G. (2010). Psychological vulnerabilities during police interviews. Why are they important? *Legal and Criminological Psychology*, 15, 161-176.
- Halt (2010). *Jaarbericht Halt-sector 2010*. Leiden: Halt Nederland.
- Hart, H. 't, Boeijs, H.R. & Hox, J.J. (2005). *Onderzoeksmethoden (7e geheel herziene druk)*. Amsterdam: Boom.
- Hees, A. van (1999). Halt: Early prevention and repression; recent developments and research. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 7, 405-416.

- Helwig, C.C. & Jasiobedzka, U. (2001). The relation between law and morality: Children's reasoning about socially beneficial and unjust laws. *Child Development*, 72, 1382-1393.
- Herrington, V. & Roberts, K.A. (2012). Addressing psychological vulnerability in the police suspect interview. *Policing*, 6, 177-186.
- Hill, H.C. (2003). Understanding implementation: Street-level bureaucrats' resources for reform. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 13, 265-282.
- Hollander-Blumoff, R. (2007). Social psychology. Information processing and plea bargaining. *Marquette Law Review*, 91, 163-182.
- Hoogerwerf, A. (1987). Beleid berust op veronderstellingen: De beleidstheorie. *Acta Politica*, 19, 493-531.
- Hox, J.J. (2002). *Multilevel analysis: Techniques and applications*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Huygen van Dyck-Jagersma, V.S. (2009). Het arrest-Salduz en het recht op bijstand bij politieverhoor. *Nederlands Juristenblad*, 12, 741-742.
- Irving, B.L. & McKenzie, I.K. (1989). *Police Interrogation: The Effects of the Police and Criminal Evidence Act 1984*. London: Police Foundation.
- Jebbink, W. (2009). Salduz en de actieve raadsman. *Nederlands Juristenblad*, 84, 732-736.
- Kassin, S.M., Drizin, S.A., Grisso, G.H., Leo, R.A. & Redlich, A.D. (2010). Police-induced confessions: Risk factors and recommendations. *Law and Human Behavior*, 34, 3-38.
- Kemp, V. (2010). *Transforming legal aid: Access to criminal defence services* (Report). London: Legal Services Research Centre.
- Kemp, V. & Balmer, N.J. (2008). *Criminal defence services: users' perspectives* (Interim report). London: Legal Services Research Centre.
- Klein Haarhuis, C. & Leeuw, F.L. (2004). De reconstructie van programmatheorieën. Beschikbare methoden en een toepassing op het anti-corruptieprogramma van de Wereldbank. *Justitiële Verkenningen*, 30, 11-30.
- Kritzer, H.M. (2002). Lawyer fees and lawyer behavior in litigation: What does the empirical literature really say? *Texas Law Review*, 80, 1943-1983.
- Kritzer, H.M., Felstiner, W.L.F., Sarat, A. & Trubek, D.M. (1985). The impact of fee arrangement on lawyer effort. *Law & Society Review*, 19, 251-278.
- Laan, P.H. van der, Busschbach, J.J. van & Bijleveld, C.C.J.H. (2007). Experimentele criminologie en criminologische experimenten. *Tijdschrift voor Criminologie*, 49, 12-24.
- Lawrence, R. (1983). The role of legal counsel in juveniles' understanding of their rights. *Juvenile and Family Court Journal*, 34, 49-58.
- Leeuw, F.L. (1991). Policy theories, knowledge utilization, and evaluation. *Knowledge and Policy*, 4, 73-92.
- Leeuw, F.L. (2003). Reconstructing program theories: Methods available and problems to be solved. *American Journal of Evaluation*, 24, 5-20.
- Leeuw, F.L. (2008). *Gedragsmechanismen achter overheidsinterventies en rechtsregels* (Oratie Universiteit van Maastricht). Maastricht: Universiteit Maastricht.
- Leeuw, F.L., Gils, G.H.C. van & Kreft, C. (1999). Evaluating anti-corruption initiatives. Underlying logic and mid-term impact of a World Bank Program. *Evaluation*, 5, 194-219.
- Leeuw, F.L., Hoeven, E. van der, Nederhof, A.J. & Bak, P.D. (1989). *Sociale bindingen van jongeren, kleine criminaliteit en beleid. Een stand-van-zaken-onderzoek in tien sociaal-wetenschappelijke vakgebieden*. Arnhem: Gouda Quint.
- Liefwaard, T., Rap, S.E. & Weijers, I. (2010). De positie van de jeugdige verdachte in het strafproces. *Strafblad*, 4, 282-295.
- Lipsky, M. (2010). *Street-level bureaucracy. Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Littlechild, B. (1998). An end to 'inappropriate adults'? *Childright*, 144, 8-9.
- Mastrofski, S.D. (2004). Controlling street-level police discretion. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 593, 100-118.

- McConville, M. & Hodgson, J. (1993). *Custodial Legal Advice and the Right to Silence*. Royal Commission on Criminal Justice Research Study No. 16. London: HMSO.
- McConville, M., Hodgson, J., Bridges, L. & Pavlovic, A. (1994). *Standing Accused: The Organisation and Practices of Criminal Defence Lawyers in Britain*. Oxford: Clarendon Press.
- McLachlan, K., Roesch, R. & Douglas, K.S. (2010). Examining the role of interrogative suggestibility in Miranda Rights comprehension in adolescents. *Law and Human Behavior*, 35, 165-177.
- Meersman, E. (2010). *De aanwezigheid van een raadsman bij het politieverhoor*. Gent: Universiteit Gent.
- Meij, P.P.J. van der (2009). Het EHRM en het recht op toegang tot een raadsman vanaf het eerste politieverhoor. Over hooggespannen verwachtingen omtrent het aanwezigheidsrecht van de raadsman in het strafrechtelijk vooronderzoek. *Strafblad*, 2009, 74-87.
- Melton, G. & Thompson, R. (1987). Getting out of a Rut: Detours to less travelled paths in child witness research. In S.J. Cesi, D.E. Ross & M.P. Toglia (Eds.). *Children's eyewitness memory* (pp. 209-230). New York: Springer-Verlag.
- Moerings, M., Boone, M. & Franken, A.A. (2008). *Meningen van gedetineerden. Vijftig jaar later*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Moonen, S., Wit, M. de & Hoogeveen, M. (2011). Mensen met een licht verstandelijke beperking in aanraking met politie en justitie. *Proces*, 90, 235-250.
- Moston, S. & Fisher, M. (2007). Perceptions of coercion in the questioning of criminal suspects. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 4, 85-95.
- Mumley, D.L., Tillbrook, C.E. & Grisso, T. (2003). Five year research update (1996-2000): Evaluations for competence to stand trial. *Behavioral Sciences and the Law*, 21, 329-350.
- Nicholson, R.A. & Kugler, K.E. (1991). Competent and incompetent criminal defendants: A quantitative review of comparative research. *Psychological Bulletin*, 109, 355-370.
- Nicholson, R.A. & Norwood, S. (2000). The quality of forensic psychological assessments, reports, and testimony: Acknowledging the gap between promise and practice. *Law and Human Behavior*, 24, 9-44.
- Nijboer, J.A. (2005). Beeldvorming over criminele kinderen en het justitiebeleid. *Justitiële Verkenningen*, 31, 35-48.
- Ooyen-Houben, M.M.J. van & Leeuw, F. (2010). *Evaluatie van justitiële (beleids)interventies*. Den Haag: Ministerie van Justitie, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Otterspoor-Kousemaker, M.G.W. (1983). *Kinderen doen recht: opstellen, tekeningen en uitspraken van zesde klassers*. Arnhem: Gouda Quint.
- Pawson, R. (2006). *Evidence based policy: A realist perspective*. London: Sage Publications.
- Pawson, R. & Tilley, N. (1994). What works in evaluation research? *British Journal of Criminology*, 4, 291-306.
- Pawson, R. & Tilley, N. (1996). What's crucial in evaluation research: A reply to Bennett. *British Journal of Criminology*, 36, 574-578.
- Pawson, R. & Tilley, N. (1997). *Realistic evaluation*. London: Sage Publications.
- Pearse, J. & Gudjonsson, G.H. (1996). A review of the role of the legal adviser in police stations. *Criminal Behavior and Mental Health*, 6, 231-239.
- Penne, H., Raes, A., Deveux, E., Deladriere, A., Keulenaer, S. de, Franssens, M. & Decramer, K. (2012). *Evaluatie Saldus wet. Derde tussentijds rapport*. Brussel: Dienst voor het Strafrechtelijk beleid.
- Peterson-Badali, M. Abramovitch, R. & Duda, J. (1997). Young children's legal knowledge and reasoning ability. *Canadian Journal of Criminology*, 39, 145-170.
- Philips, C. & Brown, D. (1998). *Entry into the criminal justice system: a survey of police arrests* (Home Office Research Study 185). London: Home Office.
- Pierpoint, H. (2008). Quickening the PACE? The use of volunteers as appropriate adults in England and Wales. *Policing & Society*, 18, 397-410.
- Quinn, K. & Jackson, J. (2007). Of rights and roles. Police interviews with young suspects in Northern Ireland. *British Journal of Criminology*, 47, 234-255.

- Quint, R. (2010). Mogelijke onwenselijke gevolgen van de consultatie- en verhoorbijstand voor 'Halt-jongeren'. Een perspectief vanuit Halt. *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht*, 32, 216-219.
- Quint, R. (2011). *Salduz-rechtspraak risico voor Halt-jongeren*. *Nederlands Juristenblad*, 86, 677-678.
- Rajack-Talley, T., Talley, C.R. & Tewksbury, R. (2005). The knowledge of detained juveniles about the juvenile justice system. *Juvenile and Family Court Journal*, 56, 29-39.
- Raudenbush, S.W. & Bryk, A.S. (2002). *Hierarchical linear models. Applications and data analysis methods*. London: Sage Publications.
- Rijksen, R. (1958). *Meningen van gedetineerden over de strafrechtspleging*. Assen: Van Gorcum.
- Roberts, K.A. & Herrington, V. (2011). Police interviews with suspects: International perspectives. In J. Kitaeff (Eds.). *Handbook of police psychology* (pp. 383-400). New York: Routledge.
- Rogers, R., Harrison, K.S., Shuman, D.W., Sewell, K.W. & Hazelwood, L.L. (2007). An analysis of Miranda warnings and waivers comprehension and coverage. *Law and Human Behavior*, 31, 177-192.
- Roos, T.A. de (2007). Experimenteren met sancties? Strafrechtstheoretische kanttekeningen bij een empirisch-wetenschappelijke trend. *Tijdschrift voor Criminologie*, 49, 12-23.
- Rossi, P., Freeman, H. & Lipsey, M. (1999). *Evaluation: A systematic approach*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sanders, A. (2008). Can coercive powers be effectively controlled or regulated?: The case for anchored pluralism. In E. Cape & R. Young (Eds.). *Regulating policing. The Police & Criminal Evidence Act 1984 past, present and future* (pp. 45-73). Portland: Hart Publishing.
- Sanders, A. & Bridges, L. (1990). Access to legal advice and police malpractice. *The Criminal Law Review*, 7, 494-509.
- Sanders, A., Bridges, L., Mulvaney, A. & Crozler, G. (1989). *Advice and assistance at police stations and the 24 hour duty solicitor scheme*. London: Lord Chancellor's Department.
- Saywitz, J.K. (1989). Children's conceptions of the legal system: 'Court is a place to play basketball'. In S.J. Cesi, D.E. Ross & M.P. Togli (Eds.). *Perspectives on children's testimony* (p. 131-157). New York: Springer-Verlag.
- Saywitz, J.K., Jaenicke, C. & Camparo, L. (1990). Children's knowledge of legal terminology. *Law and Human Behavior*, 14, 523-535.
- Schuytvlot, A. (1998). Ouders en kinderen in de rechtzaal: begrip en onbegrip van juridische procedures. *Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs*, 15, 225-238.
- Shadish, W.R., Cook, T.D. & Campbell, D.T. (2002). *Experimental and quasi-experimental designs for generalized causal inference*. Boston: Houghton-Mifflin.
- Shepherd, E.W., Mortimer, A.K. & Mobasheri, R. (1995). The police caution: comprehension and perceptions in the general population. *Expert Evidence*, 4, 60-67.
- Skinns, L. (2009a). 'I'm a detainee; get me out of here'. Predictors of access to custodial legal advice in public and privatized police custody areas in England and Wales. *British Journal of Criminology*, 49, 399-417.
- Skinns, L. (2009b). 'Let's get it over with': Early findings on the factors affecting detainees' access to custodial legal advice. *Policing and Society*, 19, 58-78.
- Skinns, L. (2010). 'Stop the clock': Predictors of detention without charge in police custody areas. *Criminology and Criminal Justice*, 10, 303-320.
- Snijders, T.A.B. & Bosker, R.J. (1999). *Multilevel analysis. An introduction to basic and advanced multilevel modeling*. London: Sage Publications.
- Spano, R. (2003). Concerns about safety, observer sex, and the decision to arrest: evidence of reactivity in a large scale observational study of police. *Criminology*, 41, 909-932.
- Spano, R. (2005). Potential sources of observer bias in police observational data. *Social Science Research*, 34, 591-617.
- Spronken, T.N.B.M. (2001). *Een onderzoek naar de normering van het optreden van advocaten in strafzaken*. Deventer: Kluwer.
- Spronken, T. (2009). Ja, de zon komt op voor de raadsman bij het politieverhoor! *Nederlands Juristenblad*, 84, 94-100.

- Stapert, B. (2009). Salduz een jaar later: op zoek naar grondslagen voor de exacte rol van een advocaat bij het politieverhoor. *NJCM-Bulletin*, 34, 882-892.
- Stevens, L. (2005). *Het nemo-teneturbeginsel in strafzaken; van zwijgrecht tot containerbegrip*. Tilburg: Wolf Legal Publishers.
- Stevens, L. & Verhoeven, W.J. (2010a). *Raadsman bij politieverhoor. Invloed van voorafgaande consultatie en aanwezigheid van raadsleden op de organisatie en wijze van verhoren en de proceshouding van verdachten*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Stevens, L. & Verhoeven, W.J. (2010b). Raadsman bij politieverhoor vraagt om maatwerk. *Nederlands Juristenblad*, 42, 2685-2691.
- Stevens, L. & Verhoeven, W.J. (2011). Wat is er mis met een 'goed gesprek'? Een exploratief onderzoek naar pressie tijdens politieke verdachtenverhoren en risico's op valse bekentenissen. *Delikt en Delinkwent*, 9, 114-131.
- Swanborn, P.G. (2007). *Evalueren. Het ontwerpen, begeleiden en evalueren van interventies: Een methodische basis voor evaluatie-onderzoek*. Amsterdam: Boom Lemma uitgevers.
- Swanborn, P.G. (2008). *Case Studies: wat, wanneer en hoe*. Amsterdam: Boom Lemma uitgevers.
- Swart, de (2010a). Update Salduz-doctrine. Toch nog een raadsman bij het politieverhoor? Part II. *Nederlands Juristenblad*, 84, 2190-2695.
- Tremblay, P.R. (1992). Rebellious lawyering, regnant lawyering, and street-level bureaucracy. *Hastings Law Journal*, 43, 947-970.
- United Nations (2009). Report of the Human Rights Committee. Volume I. No. 40 (A/64/40). New York: United Nations.
- Verhoeven, W.J. & Stevens, L. (2011). Raadsman en Politieverhoor: interactie tussen verhoorders, verdachten en raadsman. In L. Smets, J. De Kinder & L. Gunther Moor (Red.). *Proces-verbaal, aangifte en forensisch onderzoek* (pp. 145-170). Antwerpen: Maklu.
- Verhoeven, W.J. & Stevens, L. (2012). The Lawyer in the Dutch Interrogation Room: Influence on Police and Suspect. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 9, 69-92.
- Vedung, E. (2009). *Public policy and program evaluation*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Warren-Leubecker, A., Tate, C.S., Hinton, I.D. & Ozbek, N. (1989). What do children know about the legal system and when do they know it? First steps down a less travelled path in child witness research. In S.J. Cesi, D.E. Ross & M.P. Toglia (Eds.). *Perspectives on children's testimony* (pp. 158-183). New York: Springer-Verlag.
- Yin, R. (2008). *Case study research: Design and methods*. Los Angeles: Sage.
- Young, R. (2008). Street policing after PACE: The drift to summary justice. In E. Cape & R. Young (Eds.). *Regulating policing. The Police & Criminal Evidence Act 1984 past, present and future* (pp. 149-189). Portland: Hart Publishing.

Kamerstukken, wetgeving en beleidsdocumenten

- Staatscourant 23 juni 2011, nr. 10941.
- Staatscourant 28 juli 2010, nr. 11885.
- Staatscourant 16 maart 2010, nr. 4003.
- Kamerstukken II 2009/10, 32 123 VI, nr. 177.
- Kamerstukken II 2008/09, 31 700 VI, nr. 117.
- Kamerstukken II 2006/08, 30 800 VI, nr. 30.

Rechtspraak

- Rb. Breda 6 maart 2009, *LJN* BH7182.
- Rb. Amsterdam 22 mei 2009, *LJN* BI6880.

Rb. Amsterdam 18 december 2008, *LJN* BG7496.

Rb. Alkmaar 17 februari 2009, *LJN* BH3779.

Hof 's-Hertogenbosch 30 juni 2009, *LJN* BJ1238.

Hof 's-Gravenhage 16 juni 2009, *LJN* BI8199.

Hof Arnhem 29 april 2009, *LJN* BI3790.

HR 30 juni 2009, *NJ* 2009, 351.

HR 30 juni 2009, *NJ* 2009, 350.

HR 30 juni 2009, *NJ* 2009, 349, m.nt. T.M. Schalken.

HR 22 november 1983, *NJ* 1984, 805.

EHRM 18 februari 2010, nr. 39660/02 (*Zaichenko/Rusland*)

EHRM 24 september 2009, nr. 7025/04 (*Pishchalnikov/Rusland*)

EHRM 31 maart 2009, nr. 20310/02 (*Płonk/Polen*)

EHRM 10 februari 2009, nr. 16404/03 (*Shabelnik/Oekraïne*)

EHRM 11 december 2008, nr. 4268/04, *NJ* 2009, 215 m.nt. J. Reijntjes (*Panovits/Cyprus*)

EHRM 27 november 2008, nr. 36391/02, *NJ* 2009, 214 (*Salduz/Turkije*)

BIJLAGE A | SAMENSTELLING VAN DE BEGELEIDINGS- COMMISSIE

Voorzitter

Prof. dr. ir. J.B. Terpstra

Radboud Universiteit Nijmegen - Criminologisch
Instituut

Leden

Mw. mr. I.M. Abels

Ministerie van Veiligheid en Justitie – Directie
Wetgeving (DW)

Mr. A. Bood

Wetenschappelijk Bureau van het Openbaar
Ministerie

Mw. E.A. Coolman

Ministerie van Veiligheid en Justitie – Directie
Rechtsbestel (DRB)

Prof. dr. H. 't Hart

Universiteit Utrecht – Faculteit der Sociale
Wetenschappen

Mr. dr. J.B.J. van der Leij

Ministerie van Veiligheid en Justitie –
Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie-
centrum (WODC)

Prof. dr. T. Liefwaard

Universiteit Leiden – Faculteit der Rechtsgeleerd-
heid

Mw. prof. dr. T.N.B.M. Spronken

Universiteit Maastricht – Faculteit der Rechts-
geleerdheid

BIJLAGE B | OVERZICHT VAN ONDERZOEKSMETHODEN EN DATABRONNEN

Tabel B.1 Overzicht van onderzoeksmethoden en databronnen uitgesplitst naar evaluatiefase

Onderzoeksfase	Onderzoeksmethoden	Databron
Planevaluatie	<i>Interviews (kwalitatief)</i> <i>Dossieronderzoek (kwalitatief)</i>	<p>Gesprekken met zeven sleutelfiguren uitgewerkt tot transcripten</p> <p>Beleidsstukken:</p> <ul style="list-style-type: none"> De Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor: Staatscourant 16 maart 2010. nr. 4003. De Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aan-gevers, getuigen en verdachten: Staatscourant 28 juli 2010. nr. 11885. Beleidsregel Vergoeding raadplegen raadsman voorafgaand aan of bij het politieverhoor van de Raden voor rechtsbijstand te Amsterdam. Arnhem. Den Haag. 's-Hertogenbosch en Leeuwarden: www.rvr.org/binaries/rbv-downloads/piket/beleidsregel-vergoeding-raadsman-1-april-2010.pdf. <p>Rechtspraak:</p> <ul style="list-style-type: none"> HR 30 juni 2009. NJ 2009. 349. HR 30 juni 2009. NJ 2009. 350. HR 30 juni 2009. NJ 2009. 351. <p>Dossier:</p> <ul style="list-style-type: none"> Dossier 'Werkgroep Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor'
Procesevaluatie	<i>Observatie (kwalitatief)</i> <i>Interviews (kwalitatief)</i>	<p>Gedetailleerde beschrijving van het proces van aanhouding tot en met verhoor van verdachten op basis van observaties in de politieregio's Midden- en West-Brabant, Groningen en Utrecht. In totaal zijn we aanwezig geweest bij 32 aanhoudingen, 55 voorgeleidingen aan de H0vJ, 4 inverzekeringstellingen, 24 consultatiegesprekken en 30 verhoren</p> <p>Gesprekken met 40 betrokkenen bij het gevolgde proces van aangehouden verdachten (opsporingsambtenaren, advocaten) uitgewerkt tot transcripten</p>
Outputevaluatie	<i>Dossieronderzoek (kwantitatief)</i>	<p>Kwantificeren strafzaken uit politieregistraties voor zes politieregio's waaronder Midden- en West-Brabant. Groningen, Utrecht, Limburg-Zuid, Amsterdam-Amstelland en Haaglanden: selectie van 260 zaken uit het Bedrijfsprocessensysteem (BPS), Genesys en de Basisvoorzieningen Handhaving (BVH) over de periode 2008 en de periode vanaf oktober 2010 tot oktober 2011</p>

BIJLAGE C | TOPICLIJSTEN VOOR INTERVIEWS PROCESEVALUATIE

Topiclijst Advocaat

Naam: Jaren werkzaam als advocaat:
Geslacht: Piketadvocaat: j/n
In welk regio werkzaam: Hoogstgenoten opleiding:
Leeftijd: Ervaring in strafzaken:
Etnische achtergrond: Ervaring jeugd:
ID zaak:

1. Algemeen Aanwijzing Rechtsbijstand

Politieverhoor

- bekendheid/ervaring
- mening (principeel)
- informering

2. Meldingen

- piketcentrale
- responsietijd
- dubbele meldingen
- welke informatie wordt doorgegeven?

3. Organisatie

- bezetting
- bereikbaarheid

4. Communicatie met politie

- overleg voor consult
- dossier inzage

5. Consultatie

- inhoudelijk (procespositie, verloop proces, voorbereiding verhoor)
- zwijgrecht
- rol van de advocaat
- functie van het gesprek (meerwaarde)
- telefonisch consult

6. Verdachte

- indruk of de verdachte het begrijpt/wenselijk vindt

7. Aanwezigheid

- rol van de advocaat
- verschil/ervaring advocaat/vertrouwenspersoon (meerwaarde)
- functie van aanwezigheid
- altijd aanwezig? Zo niet, wanneer wel/niet?

8. Veranderingen werk?

- in welke mate
- praktische gevolgen

9. Ontbieden

- consult vaker gevraagd door verdachte sinds de invoering?

10. Knelpunten/Verbeteringen/ontwikkelingen (bij elk onderdeel als subvraag mogelijk)

- veranderingen sinds de invoering? VB. pilots videoconsult/advocaat op bureau
- mogelijkheden tot verbeteringen aanwijzing
- effectuering rechtsbijstand door aanwijzing?

11. Voorvallen ➡ naar aanleiding van observatie (kan ook bovenaan)

- **Jeugd** (bij elk onderdeel specifiek doorvragen)

Topiclijst Politie

Naam:

Geslacht:

Functie:

Bij welk korps werkzaam:

Jaren werkzaam bij politie:

Leeftijd:

Hoogstgenoten opleiding:

Etnische achtergrond:

Jaren werkzaam als verhoorder/teamleider:

ID zaak:

1. Algemeen Aanwijzing Rechtsbijstand Politieverhoor

- bekendheid/ervaring
- mening
- communicatie over Aanwijzing
- categorisering; A, B en C werkbaar?

2. Verdachte wijzen op rechten/informering

- op welk moment?
- welke informatie wordt gegeven?
- vertrouwelijkheid

3. Afstand

- waarom? Regelmatig?
- in welke gevallen?
- hoe wordt er mee omgegaan?
  - PV

4. Verdachte

- indruk of verdachte het begrijpt/wenselijk vindt

5. Communicatie met advocaat/vertrouwenspersoon

- responsietijd
- te laat, hoe wordt gereageerd?
- overleg advocaat (inzage dossier)

6. Consultatie

- invloed op organisatie/bedrijfsvoering
- invloed op proceshouding verdachte
  - zwijgen/bekennen
- invloed bewijsvoering
- invloed Halt

7. Aanwezigheid advocaat/vertrouwenspersoon

- verschil/ervaring advocaat/vertrouwenspersoon
- stoorzender
- verandering verhoor

8. Veranderingen werk?

- in welke mate
- verdachten langer vast? Voorbeelden
- werk als verhoorder; uitdagender of niet?

9. Heenzenden/ontbieden

- gebeurt dat nu meer? Waarom?
- werkt dat in de praktijk?

10. Knelpunten/Verbeteringen/ontwikkelingen (bij elk onderdeel als subvraag mogelijk)

- veranderingen sinds de invoering? VB. pilots videoconsult/advocaat op bureau
- mogelijkheden tot verbeteringen aanwijzing
- effectuering rechtsbijstand door aanwijzing?

11. Voorvallen ➔ naar aanleiding van observatie (kan ook bovenaan)

- **Jeugd** (bij elk onderdeel specifiek doorvragen)

BIJLAGE D | OBSERVATIESCHEMA³⁰⁴

ALGEMEEN				
ID verhoor:	ID onderzoeker:			
Naam contactpersoon:	Telefoonnummer:			
Tijdstip aanhouding:.....	Tijdstip informering piketcentrale:.....	Tijdstip waarop gekozen raadsman gebeld wordt:		
Tijdstip informering vertrouwenspersoon (ouders):	Tijdstip komst raadsman op politiebureau:			
Informatie team noodhulp				
Agent 1:	Agent 2:			
Geslacht:	Geslacht:			
Leeftijd:	Leeftijd:			
Opleidingsniveau:	Opleidingsniveau:			
Etnische achtergrond:	Etnische achtergrond:			
Jaren in dienst bij politie:	Jaren in dienst bij politie:			
Jaren ervaring als verhoorder:	Jaren ervaring als verhoorder:			
Telefoonnummer:	Telefoonnummer:			
ZAAKSPECIFIEKE INFORMATIE				
Politieregio:	Bureau:			
Zaaksnaam:	Zaaksnummer:	Parketnummer:		
Categorie zaak: ☐ A ☐ B ☐ C				
Soort delict:		Plaats delict:		Pleegdatum: .....
Verdachte op pleegdatum minderjarig? ☐ Ja ☐ Nee ☐ Onb				
INFORMERING VERDACHTE	Ja	Nee	Onb	Nvt
Is verdachte ontboden naar bureau te komen?	☐	☐	☐	☐
Wordt verdachte op consultatiebijstand gewezen?	☐	☐	☐	☐
Wordt verdachte op verhoorbijstand gewezen?	☐	☐	☐	☐
Op welk moment is de verdachte geïnformeerd over zijn rechten (aanhouding/voorgeleiding)?				
Welke informatie wordt door de politie gegeven?				
Op welke manier informeert de politie de verdachte (standaardzin)?				
Hoe wordt de procedure van bijstand verlening aan verdachte duidelijk gemaakt (folders)?				
Doet de verdachte afstand van zijn recht op rechtsbijstand?	☐	☐	☐	☐
Waarom?				
Bestaat de indruk dat verdachte zijn rechten begrijpt?	☐	☐	☐	☐
Is verdachte op de hoogte van informatiefolders?	☐	☐	☐	☐

304 De grijs gearceerde cellen zijn specifiek op minderjarige verdachten van toepassing.

VERDACHTENSPECIFIEKE INFORMATIE				
Geslacht:	Verblijfstatus:			
Leeftijd (geschat):	Medicijngebruik:			
Opleidingsniveau:	Drugsverslaving:			
Hoofdbezigheid:	Psychische aandoeningen:			
Etnische achtergrond verdachte:	Begrip Nederlandse taal:			
<i>Gemoedstoestand verdachte tijdens wijzen op rechten (aanhouding of voorgeleiding):</i>	Ja	Nee	Onb	Nvt
Is de verdachte onder invloed van middelen?	☐	☐	☐	☐
Is de verdachte dronken?	☐	☐	☐	☐
Is de verdachte agressief?	☐	☐	☐	☐
Is de verdachte rustig?	☐	☐	☐	☐
COMMUNICATIE TUSSEN POLITIE EN ADVOCATUUR	Ja	Nee	Onb	Nvt
Geeft de politie door in welke categorie de zaak valt?	☐	☐	☐	☐
Kondigt de (piket)advocaat zijn komst telefonisch aan bij politie?	☐	☐	☐	☐
Heeft de raadsman contact gehad met de teamleider. HOvJ of verhoorder?	☐	☐	☐	☐
Overlegt de raadsman eerst met de politie voor hij het consultatiegesprek aangaat?	☐	☐	☐	☐
Is de raadsman binnen 2 uur op het politiebureau?	☐	☐	☐	☐
Zo niet, wat doet de politie?				
Heeft dit gevolgen voor het consultatiegesprek?				
Hoeveel pogingen worden er gedaan om de gekozen raadsman te bereiken?				
Wordt de gekozen raadsman bereikt?				
Is er sprake van een <i>dubbele melding</i> ?	☐	☐	☐	☐
Zo ja, waarom?				
Vraagt raadsman om inzage dossierstukken	☐	☐	☐	☐
Wordt dit toegestaan door politie?	☐	☐	☐	☐
Op welk moment?				
DE RAADSMAN	Ja	Nee	Onb	Nvt
Geslacht:				
Leeftijd:				
Ervaring in strafzaken: ..... Ervaring in jeugdzaken: ..... Is het een piketadvocaat of gekozen raadsman?				
Wat doet de raadsman zodra deze op het politiebureau is gearriveerd?				
Krijgt de raadsman direct toegang tot zijn cliënt bij aankomst op politiebureau?	☐	☐	☐	☐
Zo nee, hoe lang moet hij wachten?				
CONSULTATIEGESPREK	Ja	Nee	Onb	Nvt
Wordt het consultatiegesprek geweigerd door de politie?	☐	☐	☐	☐
Zo ja, waarom?				
Soort consult: ☐ telefonische ☐ video ☐ persoonlijk ☐ Nvt ☐ Onb				
Tijdstip start: ..... einde:				
Wordt de verdachte bij telefonisch consult naar een aparte kamer gebracht?	☐	☐	☐	☐
Wordt verdachte gestoord tijdens telefonisch consult?	☐	☐	☐	☐
Wordt de privacy van de verdachte tijdens telefonisch consult gewaarborgd?	☐	☐	☐	☐
Wordt de verdachte bij telefonisch consult gewezen op vertrouwelijkheid contact met raadsman?	☐	☐	☐	☐
Wordt het consultatiegesprek onderbroken? Tijdstip:				

Zo ja. waarom?				
Vraagt verdachte na telefonisch consult om persoonlijk contact?	☐	☐	☐	☐
Staat de politie dit toe?	☐	☐	☐	☐
Is er een consultatiekamer beschikbaar?	☐	☐	☐	☐
Geeft de raadsman uitleg over de situatie waar verdachte zich in bevindt?	☐	☐	☐	☐
Legt de raadsman verdachte diens rechten uit?	☐	☐	☐	☐
Geeft de raadsman 'mentale' ondersteuning?	☐	☐	☐	☐
Welke onderwerpen komen nog meer ter sprake?				
Wordt de proceshouding besproken?	☐	☐	☐	☐
Worden consequenties van mogelijke proceshoudingen besproken?	☐	☐	☐	☐
Vraagt de verdachte om nadere uitleg over zijn proceshouding?	☐	☐	☐	☐
Stelt de verdachte vragen aan de raadsman?	☐	☐	☐	☐
Adviseert de raadsman de verdachte om te zwijgen?	☐	☐	☐	☐
Wordt het verhoor door de raadsman en de verdachte voorbereid?	☐	☐	☐	☐
Wordt Halt met de jeugdige verdachte nadrukkelijk besproken?	☐	☐	☐	☐
Zo niet. waarom?				
VERHOOR				
ZAAKSPECIFIEKE INFORMATIE				
Ondersteunend bewijsmateriaal/ belangrijke aanwijzingen:	Ja	Nee	Onb	Nvt
Is onderzoek verricht op en rond plaats delict?	☐	☐	☐	☐
Zijn er vinger-, schoen-, geur- of bloedsporen?	☐	☐	☐	☐
Zijn er andere aanwijzingen afkomstig van technische rapporten?	☐	☐	☐	☐
Zijn er doorzoekingen gedaan?	☐	☐	☐	☐
Zijn er zaken in beslag genomen?	☐	☐	☐	☐
Is er gebruikgemaakt van telefoontaps?	☐	☐	☐	☐
Zijn er verklaringen van medeverdachten?	☐	☐	☐	☐
Zijn er getuigenverklaringen?	☐	☐	☐	☐
Is de verdachte betrap?	☐	☐	☐	☐
Heeft de verdachte zichzelf aangegeven?	☐	☐	☐	☐
Zijn er medeverdachten?	☐	☐	☐	☐
Is slachtoffer een bekende van verdachte?	☐	☐	☐	☐
Zijn er beperkingen opgelegd?	☐	☐	☐	☐
Zo ja. voor hoelang?				
VERDACHTENSPECIFIEKE INFORMATIE				
Gemoedstoestand verdachte tijdens het verhoor:	Ja	Nee	Onb	Nvt
Is de verdachte onder invloed van middelen?	☐	☐	☐	☐
Is de verdachte dronken?	☐	☐	☐	☐
Is de verdachte agressief?	☐	☐	☐	☐
Is de verdachte rustig?	☐	☐	☐	☐
Sluit de verdachte zich van het verhoor af?	☐	☐	☐	☐
Verzet de verdachte zich tegen het verhoor?	☐	☐	☐	☐
Is de verdachte op de hoogte van zijn rechten?	☐	☐	☐	☐
Bestaat de indruk dat verdachte zijn rechten begrijpt?	☐	☐	☐	☐
Is verdachte op de hoogte van informatiefolders?	☐	☐	☐	☐

PROCESHOUDING VERDACHTE		Ja	Nee	Onb	Nvt
Verzoekt de verdachte om overleg met raadsman?		☐	☐	☐	☐
Waarover?					
Vraagt de verdachte zijn raadsman tijdens het verhoor om advies?		☐	☐	☐	☐
Waarover?					
Beroept verdachte zich op zijn zwijgrecht?		☐	☐	☐	☐
Doet hij dat op advies van zijn raadsman?		☐	☐	☐	☐
Zwijgt verdachte daadwerkelijk?		☐	☐	☐	☐
Is verdachte verklaringsbereid over persoonlijke/algemene zaken?		☐	☐	☐	☐
Is verdachte verklaringsbereid over het delict?		☐	☐	☐	☐
Legt verdachte een bekentenis af?		☐	☐	☐	☐
Stelt verdachte vragen?		☐	☐	☐	☐
Waarover?					
Doet verdachte pogingen te onderhandelen?		☐	☐	☐	☐
Waarover?					
Vraagt verdachte om herhaling van de vraag?		☐	☐	☐	☐
DE RAADSMAN/VERTROUWENSPERSOON		Ja	Nee	Onb	Nvt
Wordt de aanwezigheid van de raadsman/vertrouwenspersoon geweigerd door de politie?		☐	☐	☐	☐
Zo ja. waarom?					
Stelt de raadsman/vertrouwenspersoon zich passief dan wel actief op gedurende het verhoor?					
Verzoekt de raadsman/vertrouwenspersoon tijdens het verhoor om overleg met de verdachte?		☐	☐	☐	☐
Waarover?					
Hoe vaak grijpt raadsman/vertrouwenspersoon in?					
Waarom?					
Hoe reageren verhoorders hierop?					
OPZET VERHOOR					
Verhoorder 1:		Verhoorder 2:			
Geslacht:		Geslacht:			
Leeftijd:		Leeftijd:			
Opleidingsniveau:		Opleidingsniveau:			
Etnische achtergrond:		Etnische achtergrond:			
Jaren in dienst bij politie:		Jaren in dienst bij politie:			
Jaren ervaring als verhoorder:		Jaren ervaring als verhoorder:			
Telefoonnummer:		Telefoonnummer:			
Aanwezigen bij verhoor:					
☐ Advocaat ☐ Tolk ☐ Supervisie ☐ Gedragsdeskundige ☐ Ondersteuning verslaglegging ☐ Inhoudelijke ondersteuning ☐ Onb					
		Ja	Nee	Onb	Nvt
Wordt het verhoor auditief of audiovisueel opgenomen?		☐	☐	☐	☐
Opstelling verhoor:					
Positie verhoorders:					
Positie verdachte:					
Positie raadsman/vertrouwenspersoon:					

VERHOORDUUR						
Tijdstip start verhoor: ..... Tijdstip einde verhoor:						
Informering rechten verdachte		Ja	Nee	Onb	Nvt	
P1	Wordt verdachte op zwijgrecht gewezen?	☐	☐	☐	☐	
P2	Wordt verdachte op consultatierecht gewezen?	☐	☐	☐	☐	
P3	Wordt verdachte op aanwezigheidsrecht gewezen?	☐	☐	☐	☐	
VERHOORTECHNIEKEN		Heel weinig	Weinig	Regel- matig	Veel	Heel veel
P4	Vertrouwen op bouwen of goede verstandhouding verkrijgen?	1	2	3	4	5
P5	Confrontatie met (indirect) bewijsmateriaal?	1	2	3	4	5
P6	Confrontatie met verklaringen?	1	2	3	4	5
P7	Leggen de verhoorders hypothetische situaties voor?	1	2	3	4	5
P8	Stellen de verhoorders suggestieve vragen?	1	2	3	4	5
P9	Doen de verhoorders beloftes?	1	2	3	4	5
P10	Spelen verhoorders in op het geweten of schuldgevoel van verdachte?	1	2	3	4	5
P11	Tonen de verhoorders sympathie en begrip?	1	2	3	4	5
P12	Dragen verhoorders morele rechtvaardigingen of uitvluchten aan?	1	2	3	4	5
P13	Identificeren de verhoorders tegenstellingen?	1	2	3	4	5
P14	Onderbreken de verhoorders verklaringen van de verdachte?	1	2	3	4	5
P15	Uiten de verhoorders hun ongeduld, frustratie of boosheid?	1	2	3	4	5
P16	Benadrukken de verhoorders de consequenties van zwijgen?	1	2	3	4	5
P17	Vindt er fysieke intimidatie plaats?	1	2	3	4	5

BIJLAGE E | OVERZICHT VAN SELECTIECRITERIA DOSSIERS

Tabel E.1 Aantal dossiers dat in elke politieregio is geselecteerd per delict-leeftijdscategorie

Delict omschrijving	Aantal dossiers	BPS-code	BVH-code	Leeftijdscategorie
<i>A-categorie</i>				
Winkeldiefstal	3	231	A50	12-15
Moord/doodslag ³⁰⁶	1	321	F540	>=18
<i>B-categorie</i>				
Woninginbraak	2	221	A20	>=18
Winkeldiefstal	1	231	A50	>=18
Winkeldiefstal	2	231	A50	16-17
Openlijk geweld goederen	1	326	F11	16-17
Openlijk geweld goederen	1	326	F11	>=18
Openlijk geweld personen	1	325	F12	>=18
Openlijk geweld personen	1	325	F12	16-17
Softdrugs	1	384	F41/43/45	16-17
Softdrugs	1	384	F41/43/45	>=18
<i>C-categorie</i>				
Vandalisme/baldadigheid	1	264	C50	>=18
Vandalisme/baldadigheid	2	264	C50	16-17
Rijden onder invloed auto/motor	3	133	D21	>=18
Rijden onder invloed (brom)fiets	3	131	D21	16-17

³⁰⁵ In sommige gevallen is een zaak met betrekking tot vrijheidsbeneming geselecteerd (BPS-code 342 en BVH-code F532).

BIJLAGE F | AANWIJZING RECHTSBIJSTAND POLITIEVERHOOR

Samenvatting

In deze aanwijzing worden in de eerste plaats regels gegeven voor de verwezenlijking van het recht van de aangehouden verdachte om *voorafgaand aan* het verhoor door de politie een raadsman te raadplegen. Dit recht vloeit voort uit recente jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM). Deze vorm van rechtsbijstand wordt in deze aanwijzing ‘consultatiebijstand’ genoemd. Zowel minderjarige als meerderjarige verdachten hebben recht op consultatiebijstand. De consultatiebijstand bestaat uit een gesprek van de verdachte met een raadsman dat plaatsvindt voorafgaand aan het eerste inhoudelijke verhoor van de verdachte door de politie. Met ‘inhoudelijk verhoor’ wordt bedoeld het verhoor van een verdachte aangaande zijn betrokkenheid bij een strafbaar feit. Het gesprek van de verdachte en de raadsman vindt in de regel plaats in een persoonlijk contact op het politiebureau; slechts in categorie-C-zaken zal in beginsel met een telefonisch gesprek kunnen worden volstaan.

De aanwijzing geeft voorts regels over de invulling van het recht op bijstand door een raadsman tijdens het verhoor door de politie (‘verhoorbijstand’). De Hoge Raad heeft namelijk in de hierna te noemen uitspraken overwogen dat aangehouden jeugdige verdachten ook het recht hebben op bijstand door een raadsman of een andere vertrouwenspersoon *tijdens* het verhoor door de politie. Onder jeugdige verdachten worden in deze aanwijzing minderjarige verdachten verstaan.

Uit de jurisprudentie vloeit niet voort dat meerderjarige verdachten ook het recht op verhoorbijstand hebben. Deze aanwijzing houdt dan ook geen regeling in voor de bijstand van een raadsman tijdens het verhoor van meerderjarige verdachten. Het experiment ‘raadsman bij politieverhoor’, dat op 1 juli 2008 is gestart in de arrondissementen Rotterdam en Amsterdam en dat duurt tot 1 juli 2010, blijft onverkort van kracht. De in het kader van dat experiment geldende afspraken en procedures hebben voorrang boven hetgeen in deze aanwijzing is gesteld.

In deze aanwijzing zullen gemakshalve begrippen als ‘politie’ en ‘politiebureau’ worden gebruikt, maar deze aanwijzing geldt voor verhoren door elke opsporingsambtenaar.

Achtergrond

De Grote Kamer van het EHRM heeft op 27 november 2008 arrest gewezen in de zaak *Salduz tegen Turkije* (application no, 36391/02). Deze uitspraak is later gevolgd door andere EHRM-beslissingen zoals *Panovits tegen Cyprus* (11 december 2008, 4268/04).

Shabelnik tegen Oekraïne (19 februari 2009, 16404/03), *Płonka tegen Polen* (31 maart 2009, 20310/02) en *Pishchalnikov tegen Rusland* (24 september 2009, 7025/04). Op 30 juni 2009 zijn drie arresten gewezen door de Hoge Raad (LJN BH3079, BH3081, BH3084).

Reeds door de EHRM-arresten in de zaken *Salduz* en *Panovits* en de daaraan in de juridische literatuur bestede aandacht, alsmede door de in februari 2009 gepubliceerde conclusies van A-G Knigge in de zaken die hebben geleid tot de zojuist genoemde HR-arresten, is tamelijk snel duidelijk geworden dat in het Nederlandse strafprocesrecht behoefte bestaat aan verandering van wet- en regelgeving rondom de bijstand door raadslieden aan verdachten die in het kader van het opsporingonderzoek door opsporingsambtenaren worden verhoord. Dit besef is door de minister van Justitie verwoord in zijn brief aan de Tweede Kamer d.d. 15 april 2009 (*Kamerstukken II* 2008-2009, 31 700 VI. nr. 117). In die brief is aangekondigd 'dat de bestaande regeling in het Nederlandse Wetboek van Strafvordering moet worden aangevuld en dat een aanpassing van het bestaande beleid (...) in gang moet worden gezet'. Deze aanwijzing beoogt voor een belangrijk gedeelte in de zojuist bedoelde aanpassing te voorzien, in afwachting van formele wetgeving. In zijn brief van 15 december 2009 aan de Tweede Kamer (*Kamerstukken II* 2009-2010, 32 123 VI. nr. 77) heeft de minister van Justitie de hoofdlijnen van deze aanwijzing aangekondigd.

Categorisering

In deze aanwijzing wordt aangegeven op welke wijze het recht op consultatiebijstand moet worden geëffectueerd. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen drie categorieën zaken: A-, B- en C-zaken. Naarmate het feit waarop de verdenking betrekking heeft ernstiger is of de persoon van de verdachte kwetsbaarder, dienen immers zwaardere eisen te worden gesteld aan de wijze waarop invulling wordt gegeven aan het recht op consultatiebijstand. Het recht op consultatiebijstand geldt niet voor verdachten die ten tijde van het strafbaar feit waarvan zij worden verdacht, jonger dan twaalf jaar waren: jegens hen is immers geen strafvervolgning mogelijk.

CATEGORIE A

Als categorie A-zaken worden aangemerkt:

- zaken waarbij sprake is van een verdenking van een misdrijf dat voldoet aan de criteria voor de inzet van een Team Grootschalig Onderzoek (TGO): hiervan is sprake als het een misdrijf betreft:
  - waarop een strafbedreiging van twaalf jaar gevangenisstraf of meer staat, én
  - dat kan worden getypeerd als een (mogelijk) opzettelijk levensdelict, zeer ernstig zedendelict, brandstichting met ernstige gevolgen, gijzeling, ontvoering en andere misdrijven tegen de lichamelijke integriteit, en
  - waarbij een grote maatschappelijke impact kan worden verwacht;
- zaken waarin aan de aanhouding van verdachte projectmatig opsporingsonderzoek naar georganiseerde criminaliteit vooraf is gegaan;
- zaken waarbij sprake is van een verdenking van een misdrijf waarbij voorlopige hechtenis toegelaten is en waarvan redelijkerwijs valt aan te nemen dat zij zullen voldoen aan het begrip 'gevoelige zaak';

- zaken van verdachten in de leeftijd van twaalf tot en met vijftien jaar op de pleegdatum van het feit voor zover deze zaken betrekking hebben op een misdrijf waarbij voorlopige hechtenis toegelaten is;
- zaken van verdachten in de leeftijd van zestien en zeventien jaar op de pleegdatum van het feit en verdachten die naar het oordeel van de opsporingsambtenaar zijn aan te merken als een persoon met een kennelijk verstandelijke beperking of cognitieve functiestoornis, voor zover deze zaken betrekking hebben op misdrijven:
  - met een strafbedreiging van twaalf jaar of meer, *óf*
  - met een strafbedreiging van minder dan twaalf jaar, maar waarbij sprake is van een dode of evident zwaar lichamelijk letsel, *óf*
  - dat een zedenmisdrijf behelst met een strafbedreiging van acht jaar of meer of waarbij sprake is van seksueel misbruik in een afhankelijkheidsrelatie.

CATEGORIE B

Zaken betreffende misdrijven waarbij voorlopige hechtenis toegelaten is en die niet vallen onder categorie A.

CATEGORIE C

Zaken betreffende misdrijven waarbij voorlopige hechtenis niet toegelaten is alsmede zaken betreffende overtredingen.

Consultatiebijstand voor meerderjarige en minderjarige verdachten

ALGEMEEN

Informeren van verdachte over het recht op consultatiebijstand

Elke aangehouden verdachte die voor verhoor naar een politiebureau is gebracht, moet er door de politie op worden gewezen dat hij het recht heeft om voorafgaand aan het eerste inhoudelijke verhoor een raadsman te raadplegen. De consultatiebijstand vindt bij A- en B-zaken altijd plaats in een gesprek op het politiebureau. Bij C-zaken wordt de verdachte in de gelegenheid gesteld telefonisch contact op te nemen met een raadsman. In dat gesprek kan alsnog worden besloten dat een persoonlijk contact op het politiebureau wenselijk wordt geacht waartoe de raadsman de verdachte op het politiebureau zal kunnen bezoeken.

Als de raadsman voor het verlenen van consultatiebijstand aan de verdachte op het politiebureau wordt verwacht, wordt zijn komst in alle categorieën zaken maximaal twee uur afgewacht.

Bij A-zaken kan de verdachte geen afstand doen van het recht op consultatiebijstand; bij B- en C-zaken is het wel mogelijk afstand van dat recht te doen.

Ook wordt de verdachte erover geïnformeerd dat gebruikmaking van zijn recht op consultatiebijstand bij A- en B-zaken voor hem geen kosten met zich meebrengt en dat bij C-zaken de kosten daarvan voor zijn rekening komen.

Het voorgaande wordt aan elke aangehouden verdachte door een opsporingsambtenaar medegedeeld. Van het feit dat deze mededelingen zijn gedaan wordt in een proces-verbaal melding gemaakt. Daarbij wordt ook de (eventuele) reactie van de verdachte op deze mededelingen vastgelegd. Als de verdachte, bij B- en C-zaken,

verklaart geen advocaat te willen raadplegen en daarmee afstand te doen van het recht op consultatiebijstand, vermeldt de politie dat in een proces-verbaal.

De hulpofficier van justitie aan wie de verdachte na zijn aanhouding, ingevolge het bepaalde in artikel 53, derde lid, respectievelijk 54, derde lid, Sv wordt voorgeleid, vergewist zich ervan dat deze mededelingen aan de verdachte zijn gedaan. Als de verdachte, bij B- en C-zaken, reeds vóór deze voorgeleiding aan de hulpofficier van justitie te kennen heeft gegeven afstand te doen van zijn recht op consultatiebijstand, dan verifieert de hulpofficier bij de verdachte of deze inderdaad afstand doet van zijn recht op consultatiebijstand. Van deze verificatie wordt melding gedaan in een proces-verbaal.

De komst van de raadsman

Bij A- en B-zaken zorgen, onder verantwoordelijkheid van de Raad voor Rechtsbijstand, de piketcentrales ervoor dat raadslieden worden opgeroepen om consultatiebijstand te verlenen. Indien de komst van een raadsman voor het verlenen van consultatiebijstand gewenst is, meldt de politie dit dan ook zo spoedig mogelijk na de aanhouding van de verdachte aan de piketcentrale. De politie legt het tijdstip van de melding aan de piketcentrale vast in een proces-verbaal. De raadsman dient vervolgens binnen twee uur nadat de melding aan de piketcentrale heeft plaatsgevonden, op het politiebureau aanwezig te zijn om de verdachte consultatiebijstand te verlenen. De piketcentrales zijn dagelijks van 07.00 uur tot 20.00 uur operationeel. Buiten die periode worden door de piketcentrales geen raadslieden opgeroepen om consultatiebijstand te verlenen. Hierop kan slechts sporadisch uitzondering worden gemaakt: in geval van levensdelicten, gijzelingen en ontvoeringen kan de piketcentrale ook gedurende de nachtelijke uren worden benaderd om een raadsman te activeren om dan consultatiebijstand te verlenen.

Meldingen van de politie die buiten de periode van 07.00 tot 20.00 uur bij de piketcentrales binnenkomen, worden om 07.00 uur aan de raadslieden doorgegeven. De raadslieden zullen dan derhalve vóór 09.00 uur op het politiebureau aanwezig zijn om consultatiebijstand te verlenen.

Als de verdachte in A- en B-zaken consultatiebijstand wil ontvangen van een gekozen en door hemzelf betaalde raadsman, meldt de politie dat aan die raadsman. De politie kan dat slechts doen als de verdachte over voldoende gegevens beschikt om die raadsman te kunnen bereiken. Als de gekozen raadsman niet direct bereikt kan worden of deze aangeeft niet binnen twee uur op het politiebureau te kunnen zijn, doet de politie vervolgens direct een melding aan de piketcentrale. Vanaf die melding geldt de termijn van twee uur voor de komst van de raadsman. Bij de melding aan de piketcentrale c.q. de gekozen raadsman geeft de politie door in welke categorie de zaak valt. Gedurende de periode van twee uur na de melding wordt de komst van de raadsman op het politiebureau afgewacht en zal, behoudens in noodgevallen (zie hierna), niet worden aangevangen met het verhoor van de verdachte.

De verdachte krijgt na aankomst van de raadsman op het politiebureau vervolgens de gelegenheid om dertig minuten vertrouwelijk met de raadsman te spreken. Het voorgaande betekent dat vanaf de melding aan de piketcentrale maximaal tweeënhalf uur

dient te worden gewacht met de aanvang van het eerste inhoudelijk verhoor (tenzij door de officier van justitie in voorkomend geval anders wordt beslist).

De consultatiebijstand vindt plaats in de periode van zes uur, bedoeld in artikel 61, eerste lid, Sv. Pas nadat (in daarvoor in aanmerking komende gevallen) de verdachte in de gelegenheid is gesteld een raadsman te consulteren, kan de voorgeleiding aan een hulpofficier van justitie met het oog op de in verzekeringstelling van de verdachte plaatsvinden.

AANVULLENDE OPMERKINGEN PER CATEGORIE

Categorie A

De verdachte kan, zoals gezegd, geen afstand doen van het recht voorafgaand aan het eerste inhoudelijk verhoor een advocaat te raadplegen. De politie kan dan ook direct na de aanhouding daarvan melding doen aan de piketcentrale of gekozen raadsman. Als binnen twee uur na deze melding geen raadsman op het politiebureau is verschenen, neemt de politie contact op met de officier van justitie. De officier van justitie beslist of met het verhoor kan worden aangevangen.

Categorie B

In deze categorie kan de verdachte afstand doen van het recht een advocaat te raadplegen voorafgaand aan het eerste verhoor. In geval geen afstand wordt gedaan, laat de politie zo snel mogelijk een melding uitgaan aan de piketcentrale. Als twee uur na de melding geen raadsman op het politiebureau is verschenen, beslist de *hulp*officier van justitie of met het verhoor kan worden aangevangen.

Als de verdachte afstand heeft gedaan van zijn recht op consultatiebijstand en hij nadien in verzekering wordt gesteld, laat de politie een melding van de in verzekeringstelling uitgaan aan de piketcentrale. De politie hoeft dan de komst van de raadsman niet af te wachten om met het verhoor te beginnen c.q. het verhoor voort te zetten. De raadsman is in dit geval overigens niet gehouden binnen twee uur na de melding op het politiebureau aanwezig te zijn.

Categorie C

Als de verdachte gebruik wil maken van zijn recht op consultatiebijstand, stelt de politie hem in de gelegenheid om telefonisch contact op te nemen met een raadsman. De verdachte kan maximaal twee pogingen ondernemen om met een raadsman in contact te komen.

Als de verdachte, na telefonisch overleg met een raadsman, te kennen geeft dat die raadsman voor een persoonlijk onderhoud met hem naar het politiebureau zal komen, wordt twee uur gewacht met de aanvang van het verhoor in afwachting van de komst van de raadsman. Als de advocaat na twee uur niet aanwezig is op het politiebureau, kan worden aangevangen met het verhoor. Verschijnt de raadsman binnen genoemde termijn, dan kan verdachte maximaal dertig minuten overleg plegen met de raadsman.

Verhoorbijstand voor minderjarige verdachten

De Hoge Raad heeft, zoals gezegd, overwogen dat voor aangehouden minderjarige verdachten geldt dat zij, naast het recht op consultatiebijstand, recht hebben op bijstand door een raadsman of een andere vertrouwenspersoon tijdens het verhoor door de politie.

Hetgeen hierna volgt, beoogt invulling te geven aan deze overweging van de Hoge Raad. Het betreft een eerste uitleg daarvan die naar aanleiding van de ervaringen in de praktijk te zijner tijd kan worden aangepast.

Allereerst wordt opgemerkt dat het recht op verhoorbijstand niet alleen betrekking heeft op het eerste verhoor, maar ook op volgende verhoren. Voor de vraag of een verdachte minderjarig is, is in deze aanwijzing de leeftijd op de pleegdatum van het strafbaar feit waarop de verdenking betrekking heeft, bepalend.

INFORMEREN VAN MINDERJARIGE VERDACHTE OVER RECHT OP VERHOORBIJSTAND

Hetgeen hiervoor is opgemerkt ten aanzien van het informeren van verdachten over het recht op consultatiebijstand voorafgaand aan het verhoor geldt onverkort voor minderjarige verdachten. De politie moet de aangehouden minderjarige verdachte ook meedelen dat hij recht heeft op bijstand van een raadsman of een andere vertrouwenspersoon tijdens het verhoor.

Het verdient de voorkeur dat de verhoorbijstand wordt verleend door een raadsman. Het staat de verdachte echter vrij om in plaats van een raadsman bijstand van een vertrouwenspersoon te wensen. Onder vertrouwenspersoon wordt in deze aanwijzing verstaan: een ouder, wettelijk vertegenwoordiger of andere vertrouwenspersoon van verdachte.

Een inmiddels meerderjarige verdachte die wordt verhoord over een feit op de pleegdatum waarvan hij minderjarig was, heeft overigens slechts recht op verhoorbijstand van een raadsman.

Minderjarigen in de leeftijd van twaalf tot en met vijftien jaar die worden verdacht van een misdrijf waarvoor voorlopige hechtenis toegelaten is, kunnen geen afstand doen van het recht op consultatiebijstand. Dat geldt ook voor zestien- en zeventienjarigen in een aantal omschreven ernstige misdrijfzaken. Een en ander is tot uitdrukking gebracht door dergelijke zaken onder te brengen in categorie A. Er kan van worden uitgegaan dat verdachte in het consultatiegesprek met de raadsman zal bespreken of en van wie hij verhoorbijstand wenst. Naar verwachting zal in de regel vervolgens de raadsman het verhoor bijwonen.

Zestien- en zeventienjarigen kunnen bij B-zaken afstand doen zowel van het recht op consultatiebijstand als van het recht op bijstand door een raadsman tijdens het verhoor. Dat geldt ook voor alle minderjarigen in de leeftijd van twaalf tot en met zeventien jaar die zijn aangehouden voor een C-zaak. De minderjarige verdachte die afstand doet van het recht op consultatiebijstand, wordt geacht eveneens afstand te doen van zijn recht op bijstand van een raadsman tijdens het verhoor. Dit gevolg dient door de opsporingsambtenaar expliciet aan de verdachte te worden meegedeeld.

Als de minderjarige afstand doet van consultatiebijstand en/of verhoorbijstand van een raadsman, blijft bijstand door een vertrouwenspersoon bij het verhoor mogelijk. De minderjarige kan ook daarvan afstand doen.

Van het feit dat het voorgaande aan de verdachte is meegedeeld, wordt in een proces-verbaal melding gemaakt. Daarin wordt ook vastgelegd of en hoe verdachte gebruik wenst te maken van zijn recht op verhoorbijstand.

De verdachte wordt erover geïnformeerd dat gebruikmaking van het recht op verhoorbijstand van een raadsman bij A- en B-zaken voor hem geen kosten met zich meebrengt; bij C-zaken zijn de kosten van verhoorbijstand daarentegen voor eigen rekening.

De hulpofficier van justitie aan wie de verdachte wordt voorgeleid, vergewist zich ervan of het voorgaande aan verdachte is medegedeeld. Als verdachte heeft aangegeven afstand van het recht op verhoorbijstand te doen, dan verifieert de hulpofficier of de verdachte inderdaad afstand doet. Van deze verificatie wordt melding gedaan in een proces-verbaal.

DE AANWEZIGHEID VAN DE RAADSMAN

Als verdachte en raadsman tijdens de consultatiebijstand besluiten dat de raadsman bij het verhoor aanwezig zal zijn, vindt het verhoor bij voorkeur aansluitend plaats. Is dat om enigerlei reden niet mogelijk, dan laat de politie aan de raadsman weten op welk tijdstip het verhoor zal aanvangen. Als de raadsman aangeeft dat hij op dat tijdstip het verhoor niet kan bijwonen, wordt het verhoor maximaal één uur uitgesteld om de raadsman in de gelegenheid te stellen alsnog zelf naar het politiebureau te komen dan wel zorg te dragen voor een vervanger.

DE AANWEZIGHEID VAN EEN VERTROUWENSPERSOON

De vertrouwenspersoon kan alleen maar aanwezig zijn bij het verhoor als daarbij geen raadsman aanwezig is. De aanwezigheid van een raadsman bij het verhoor sluit de aanwezigheid van de vertrouwenspersoon uit. De vertrouwenspersoon heeft geen eigen (zelfstandig) recht op het bijwonen van het verhoor. Hij kan slechts bij het verhoor aanwezig zijn als de minderjarige zelf met zoveel woorden te kennen heeft gegeven dat hij dat wil.

Als verdachte aangeeft dat hij wil dat niet een raadsman maar een vertrouwenspersoon het verhoor bijwoont, dient hij de politie zodanige gegevens (naam, adres, telefoonnummer) te verstrekken dat de door hem bedoelde persoon eenvoudig te bereiken is. De vertrouwenspersoon moet binnen twee uur nadat hij door de politie in kennis is gesteld van de wens van de verdachte, op het politiebureau aanwezig zijn om het verhoor te kunnen bijwonen. Voor de vertrouwenspersoon gelden de vereisten dat deze meerderjarig is, behoort tot de directe kring van de verdachte en evident niet bij het strafbare feit is betrokken. Als de vertrouwenspersoon de Nederlandse taal niet machtig is, hoeft voor een tolk (anders dan voor de verdachte zelf) geen zorg te worden gedragen.

De procedure van artikel 50 van het Wetboek van Strafvordering (die het mogelijk maakt beperkingen aan te brengen in het vrije contact tussen raadsman en verdachte) is in het strafprocesrecht betreffende minderjarigen ingevolge artikel 490 Sv

van overeenkomstige toepassing op de ouder of voogd. Dit is een relatief zware procedure. Dit betekent dat deze procedure pas in gang gezet dient te worden als de belangen groot zijn. In voorkomend geval zal dus geaccepteerd moeten worden dat de aanwezigheid van een vertrouwenspersoon bij het verhoor strijdig kan zijn met het opsporingsbelang.

DE GANG VAN ZAKEN ALS RAADSMAN OF VERTROUWENSPERSOON BIJ HET VERHOOR AANWEZIG IS

De raadsman zal zich terughoudend opstellen om de voortgang van het verhoor zo min mogelijk op te houden en te beïnvloeden. Primair zal de raadsman toezien op het achterwege blijven van ongeoorloofde druk op de minderjarige. Gelet op de (kwetsbare) positie van minderjarigen wordt de raadsman ook in de gelegenheid gesteld om zich ervan te vergewissen dat de minderjarige de vragen van de politie en de verslaglegging van het verhoor begrijpt.

Voor de vertrouwenspersoon geldt dat hij het verhoor van de verdachte niet mag onderbreken en geen contact met de verdachte mag maken.

Voor raadsman en vertrouwenspersoon beiden geldt dat zij het verhoor niet mogen verstoren (derhalve geldt bijvoorbeeld: mobiele telefoon uit, op plaats blijven zitten, niet hoorbaar en zichtbaar andere werkzaamheden uitvoeren).

De raadsman c.q. de vertrouwenspersoon die zich niet aan het voorgaande houdt, kan uit de verhoorruimte worden verwijderd. Over een voorgenomen verwijdering dient de politie tevoren telefonisch overleg te voeren met de officier van justitie.

VERTROUWENSPERSOON HOEWEL GEWENST, NIET AANWEZIG

Kan de politie in A- en B-zaken de door de verdachte genoemde vertrouwenspersoon niet bereiken of is deze niet in staat en bereid het verhoor bij te wonen, dan overlegt de politie met de officier van justitie. De gang van zaken dient uiteraard in het proces-verbaal gerelateerd te worden. De hulpofficier van justitie ziet hierop toe.

Bijzondere gevallen (voor zowel meerderjarige als minderjarige verdachten)

NODDGEVALLEN

Als een dringend belang gelegen in de gezondheid of veiligheid van personen (er is bijvoorbeeld sprake van een gijzeling, ontvoering of andere acute levensbedreigende situatie) het niet toelaat op de komst van een raadsman te wachten, kan reeds vóór de komst van de raadsman met het noodzakelijk verhoor van verdachte worden begonnen. Hiervoor is toestemming van de officier van justitie vereist. De politie legt in een proces-verbaal vast waarom hiertoe is besloten en dat toestemming is verkregen van de officier van justitie.

SPONTAAN VERKLARENDE VERDACHTE

Als een verdachte na zijn aanhouding maar voorafgaand aan de voorgeleiding voor een hulpofficier van justitie (bijvoorbeeld tijdens het transport naar het politiebureau) spontaan een zichzelf belastende verklaring begint af te leggen, dan dient de politie zich te onthouden van het stellen van vragen. Wanneer het stellen van vragen echter

onvermijdelijk is (in noodgevallen als hiervoor bedoeld), dan zal de politie de verdachte uiteraard de cautie dienen te geven en hem moeten wijzen op het recht op consultatiebijstand. De door de verdachte spontaan afgelegde verklaring moet vanzelfsprekend wel bij proces-verbaal gerelateerd worden.

NIEUWE VERDENKINGEN TIJDENS HET VERHOOR

Als tijdens het verhoor van de verdachte de verdenking rijst dat hij betrokken is geweest bij een of meer feiten die soortgelijk zijn aan of verband houden met het feit waarvoor hij is aangehouden, dan hoeft de verdachte niet opnieuw op het recht op consultatiebijstand te worden gewezen.

Heeft de verdachte voor het feit waarvoor hij is aangehouden gebruik gemaakt van zijn recht op consultatiebijstand, dan mag immers worden aangenomen dat hij ook ten aanzien van die feiten in het gesprek met de raadsman zijn procespositie heeft kunnen bepalen. Heeft de verdachte in het eerdere stadium afstand gedaan van het recht op consultatiebijstand, dan kan hij geacht worden ook ten aanzien van het verhoor over deze soortgelijke feiten afstand te hebben gedaan.

Als de nieuwe verdenking betrekking heeft op een feit dat niet in de hierboven bedoelde zin soortgelijk is aan of verband houdt met het feit waarvoor de verdachte is aangehouden, dan geldt het volgende, ongeacht of er met betrekking tot het laatst bedoelde feit gebruik is gemaakt of afstand is gedaan van het consultatierecht (hierna zal een feit dat niet in de hierboven bedoelde zin soortgelijk is aan of verband houdt met het feit waarvoor de verdachte is aangehouden kortweg een 'niet-soortgelijk feit' worden genoemd).

Als de verdachte is aangehouden voor een feit uit de B- of C-categorie en de nieuwe verdenking betrekking heeft op een niet-soortgelijk feit uit de A-categorie, dan wijst de politie de verdachte opnieuw op het recht op consultatiebijstand en wordt gehandeld als hiervoor ten aanzien van A-zaken is gesteld. Hetzelfde geldt, mutatis mutandis, als jegens de voor een B- of C-feit aangehouden verdachte de verdenking ter zake van een niet-soortgelijk feit uit de B-categorie rijst. Als, tot slot, de verdachte is aangehouden ter zake van een feit uit de C-categorie en er rijst een verdenking ter zake van een niet-soortgelijk feit uit de C-categorie, dan dient hij ook wat betreft laatstbedoeld feit andermaal op zijn consultatierecht te worden gewezen.

EERDER AANGEHOUDEN VERDACHTE WORDT, NA INVRIJHEIDSTELLING, OPNIEUW AANGEHOUDEN

Als een verdachte eerder is aangehouden en toen afstand heeft gedaan van het recht op consultatiebijstand, moet hij bij een nieuwe aanhouding terzake van hetzelfde feit opnieuw op dat recht worden gewezen en wordt gehandeld conform deze aanwijzing.

VERDACHTE DOET AFSTAND, MAAR WIL DAAR LATER OP TERUGKOMEN

Als een verdachte in een zaak van de B-categorie afstand heeft gedaan van het recht op consultatiebijstand, kan met het verhoor worden aangevangen. Indien de verdachte nadien toch om contact met een raadsman verzoekt, kan hem dit contact in het licht van de relevante jurisprudentie en het bepaalde in artikel 28 lid 2 Sv niet worden

ontzegd. De hulpofficier van justitie beslist op dat moment over de verdere gang van zaken aangaande het contact met die raadsman.

(AANHOUDING NA) UITNODIGING OP HET BUREAU

Aan degene die schriftelijk wordt uitgenodigd ('ontboden') om voor verhoor naar het politiebureau te komen wordt in die uitnodigingsbrief kenbaar gemaakt in welke hoedanigheid (namelijk als verdachte of als getuige) hij wordt uitgenodigd en zal worden verhoord. Indien hij als verdachte zal worden verhoord, wordt in de brief vermeld van welk strafbaar feit hij wordt verdacht. In de brief wordt de verdachte gewezen op de mogelijkheid om, voor eigen rekening, voorafgaand aan het verhoor een raadsman te raadplegen.

Als het voornemen bestaat de verdachte na verschijning op het politiebureau aan te houden, wordt dat ook in de brief vermeld. Indien de ontboden verdachte na zijn komst op het politiebureau wordt aangehouden, moet conform deze aanwijzing worden gehandeld, ongeacht of de verdachte voordien uit eigen beweging al een raadsman heeft geconsulteerd.

LICHTEN VAN EEN REEDS GEDETINEERDE VERDACHTE

Als een gedetineerde verdachte wordt gelicht om als verdachte te worden verhoord voor een ander strafbaar feit dan het feit waarvoor hij is gedetineerd, is deze aanwijzing van toepassing en wordt gehandeld als ware hij opnieuw aangehouden. Het is bij voorlopig gehechten overigens raadzaam om tijdig voor het verhoor de al eerder toegevoegde of gekozen raadsman te benaderen zodat oponthoud voor het verhoor zo veel mogelijk kan worden voorkomen.

OVERIGE BIJZONDERE GEVALLEN

In situaties die niet zijn voorzien in de aanwijzing, dient in categorie A- en B-zaken overleg plaats te vinden met de officier van justitie. In categorie C-zaken vindt in eerste instantie overleg plaats met de hulpofficier van justitie.

Overgangsrecht

Voorafgaand aan de inwerkingtreding van deze aanwijzing is een standpunt van het Wetenschappelijk Bureau Openbaar Ministerie (WBOM) gebezigd als te volgen handelwijze. Hoewel dat standpunt geen officiële beleidsregel betrof, wordt volledigheidshalve opgemerkt dat met de inwerkingtreding van de onderhavige aanwijzing het standpunt van het WBOM als handelwijze komt te vervallen. Gezien de nieuwe financieringsregeling van de Raad voor Rechtsbijstand. 'Vergoeding raadplegen raadsman voorafgaand aan of bij het politieverhoor' en de verkorting van de termijnen voor de komst van de raadsman van vier uur naar twee uur, vervalt dan ook de noodzaak om de inverzekeringstelling naar voren te halen, zoals onder het regime van het WBOM-standpunt te doen gebruikelijk was.

BIJLAGE G | AANVULLENDE TABELLEN

Tabel G.1 Verdeling van zaken over de elf geselecteerde delicten, 2008-2010/11
(tabel bij figuur 9.1)

	Percentage (n)
Identiteitsbewijs	0.4 (1)
Vandalisme	7.0 (18)
Rijden onder invloed	22.5 (58)
Softdrugs	7.4 (19)
Winkeldiefstal	29.5 (76)
Woninginbraak	8.1 (21)
Openlijk geweld goederen	8.5 (22)
Openlijk geweld personen	9.7 (25)
Zware mishandeling	0.4 (1)
Vrijheidsbeneming	1.6 (4)
Moord/doodslag	5.0 (13)
Totaal	100.0 (258)

Tabel G.2 Verdeling van verhoorbijstand van aangehouden minderjarige verdachten (12-17 jaar) naar advocaat en vertrouwenspersoon, uitgesplitst naar zaaks-categorie (tabel bij figuur 9.2)

	A-categorie	B-categorie	C-categorie	Total
Verhoorbijstand door advocaat	22.0 (11)	10.0 (5)	2.0 (1)	34.0 (17)
Verhoorbijstand door vertrouwenspersoon	42.0 (21)	8.0 (4)	8.0 (4)	58.0 (29)
Verhoorbijstand door advocaat en vertrouwenspersoon	6.0 (3)	2.0 (1)	0.0 (0)	8.0 (4)
Totaal	70.0 (35)	20.0 (10)	10.0 (5)	100.0 (50)

Tabel G.3 Verschil in gemiddelde opsporingstijd in uren tussen zaken met en zonder rechtsbijstand (2010/11), uitgesplitst naar zaakscategorie (aangehouden verdachten)

		N	Gemiddelde	Verschil in gemiddelde (p-waarde)
A-categorie	Geen rechtsbijstand	1	2.95	0.62 -
	Wel rechtsbijstand	56	3.57	
B-categorie	Geen rechtsbijstand	56	3.52	0.28 (.344)
	Wel rechtsbijstand	61	3.80	
C-categorie	Geen rechtsbijstand	26	1.44	-0.06 (.929)
	Wel rechtsbijstand	4	1.38	

[†] P < .10; [#] P < .05; ^{*} P < .01 (tweezijdig).

Tabel G.4 Verschil in gemiddelde wachttijd in uren tussen zaken met en zonder rechtsbijstand (2010/11), uitgesplitst naar zaakscategorie (aangehouden verdachten)

		N	Gemiddelde	Verschil in gemiddelde (p-waarde)
A-categorie	Geen rechtsbijstand	1	1.03	1.34 -
	Wel rechtsbijstand	59	2.38	
B-categorie	Geen rechtsbijstand	57	2.34	0.38 (.180)
	Wel rechtsbijstand	62	2.72	
C-categorie	Geen rechtsbijstand	26	0.82	0.33 (.471)
	Wel rechtsbijstand	5	1.15	

† P < .10; * P < .05; * P < .01 (tweezijdig).